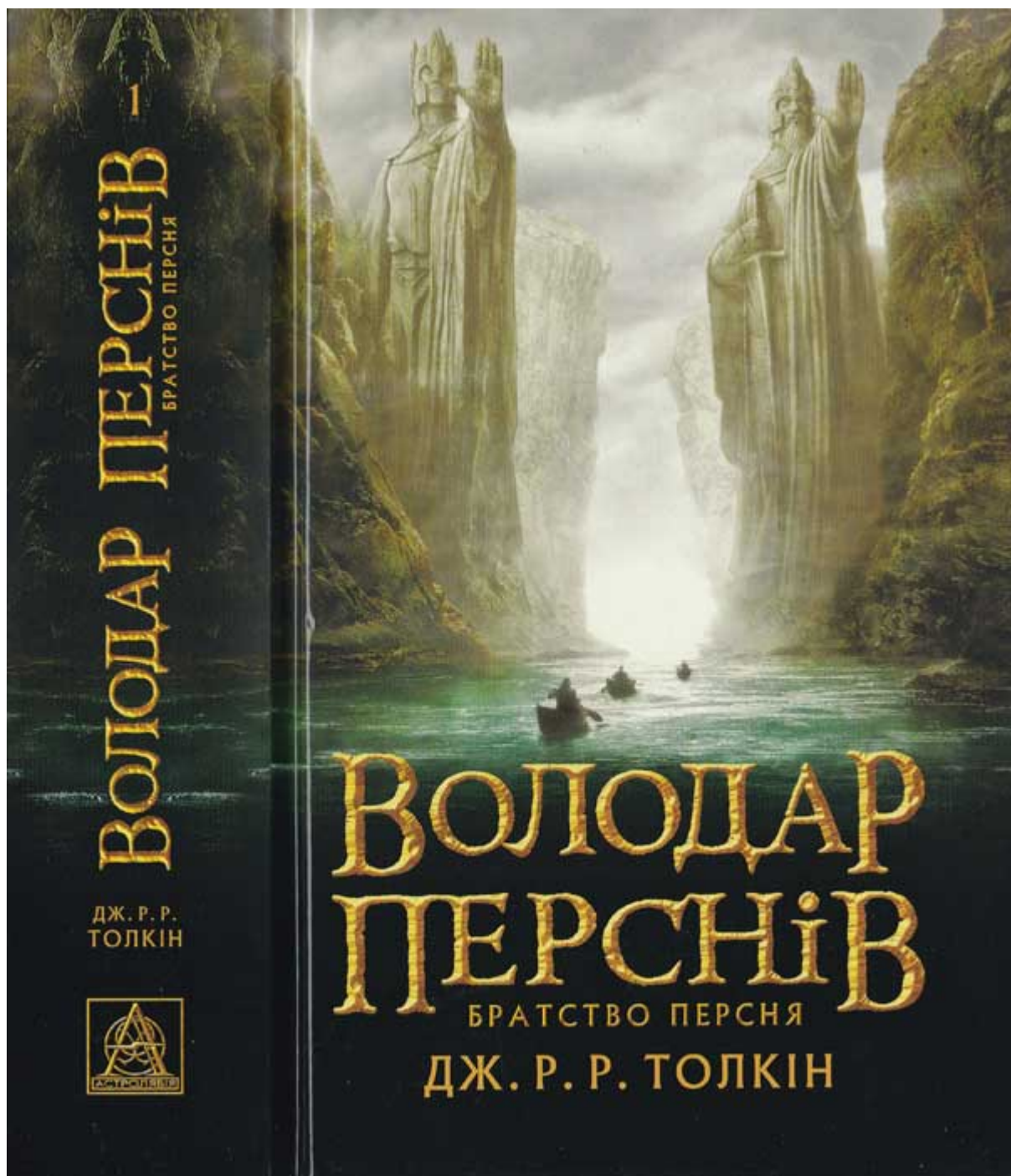

Джон Рональд Руел Толкін
Володар Перснів. Частина перша. Братство Персня

Володар Перснів – 1

**Дж.Р.Р. Толкін
Володар Перснів
Частина перша. Братство Персня**

Дж. Р. Р. ТОЛКІН

ВОЛОДАР ПЕРСНІВ

БРАТСТВО ПЕРСНЯ

ПЕРША ЧАСТИНА ТРИЛОГІЇ

Перекладач
Катерина ОНІЩУК

Перекладач віршів і літературний редактор
Назар ФЕДОРАК

Консультанти
Леонід РУДНИЦЬКИЙ та Олег ФЕШОВЕЦЬ

ТРИ ПЕРСНІ ДЛЯ ЕЛЬФІВ — ДЛЯ ЇХ КОРОЛІВ,
СІМ — ГОРДИМ ҐНОМАМ З КАМІННИХ ПАЛАТ,
ЩЕ ДЕВ'ЯТЬ — ЛЮДЯМ СМЕРТНИХ РОДІВ,
ОДИН — ПОВЕЛИТЕЛЮ ТЬМИ, ДЕ ІМЛА
В МОРДОРІ, ДЕ МОРОК І ТІНЬ НА ЗЕМЛІ.
ОДИН З НИХ КЕРУЄ, ОДИН — ВСІХ ЗНАЙДЕ,
ОДИН ЇХ ЗБЕРЕ Й У ПІТЬМІ ВСІХ ЗВЕДЕ
В МОРДОРІ, ДЕ МОРОК І ТІНЬ НА ЗЕМЛІ.

Пролог

ПРОЛОГ

1

Про гобітів

Про гобітів у цій книзі йдеться частенько: з її сторінок читач багато довідається про їхній характер і трішки – про історію. Поглиблені ж відомості можна знайти у витягах із «Червоної книги Західного Узграниччя», оприлюднених під назвою «Гобіт». Переказану в них історію взято з початкових розділів «Червоної книги», які склав сам Більбо – перший гобіт, котрий прославився на цілий білий світ, – і назвав їх «Туди і Звідти», бо йдеться там про його подорож на схід і про повернення додому, – тобто про пригоду, завдяки якій усі гобіти згодом долучилися до непересічних подій Епохи, про яку розповідає наша книга.

Либонь, багато хто захоче дізнатися якнайбільше про цей дивовижний народ і про його витоки, а тим часом під рукою може просто не виявитися згаданої книги. Для таких читачів нижче наведено кілька найважливіших зауваг щодо гобітів і їхньої історії, запозичених із гобітського фольклору, а також уміщено стислі згадки про ту першу пригоду.

Гобіти – непоказний, але дуже давній народ, який колись був значно численніший, аніж тепер, адже любить мир, спокій і родючу оброблену землю: йому завжди найліпше велося на добре облаштованих і добре обжитих сільських теренах. Гобіти не розуміли, не розуміють і не люблять усіляких механізмів, складніших, приміром, за ковальські міхи, водяний млин чи ручний ткацький верстат, хоча з інструментами радять собі добре. Вони здавна уникали «Великого Люду» – так гобіти називають нас, – а тепер і поготів бояться та цураються його, тож зустріти гобіта нині дуже непросто. Гобіти мають чудовий слух і гострий зір, вони схильні до повноти й ніколи надміру не квапляться, зате рухи їхні зграбні та спритні. Ці істоти споконвіку опанували вміння нечутно і хутко зникати – на випадок, якщо представники Великого Люду, з котрими їм не хочеться перетинатися, мимохіть на них натраплять. Це вміння гобіти так удосконалили, що люди вважають його справжньою магією. Проте гобіти ніколи не вивчали жодної магії, а їхнє безшелесне зникання – наслідок винятково професійних навичок. Спадковість і вправління, а також тісний зв'язок зі землею забезпечували передавання цих навичок із покоління в покоління, тому більшим за гобітів і неповоротким порівняно з ними расам годі досягнути такої вправності.

Представники народу гобітів – невеликі, менші за гномів, себто не такі огрядні та кремезні, як вони, навіть якщо й не значно нижчі на зріст. А зріст гобіти можуть мати різний: від шістдесяти до ста двадцяти з гаком наших сантиметрів. Нині, проте, вони рідко виростають вищими за дев'яносто сантиметрів; але подекують, що цей народ здрібнів, адже в давнину гобіти були значно рославіші. Якщо вірити «Червоній книзі», то Бандобрас Тук (Бикорева), син Ісумбраса Третього, був заввишки сто тридцять п'ять сантиметрів і міг їздити верхи на коні. В усіх гобітських хроніках згадано лише про двох славетних героїв минувшини, котрі перевершили його зростом; але про цю дивовижу мова в нашій книзі буде трохи згодом.

Що ж до гобітів Ширу, про котрих, власне, тут і йдеться, то вони у дні спокою та процвітання були веселим народом. Одягалися барвисто, бо особливо любили жовтий і

зелений кольори, зате взуття носили рідко, бо ступні їхні мали товстошкіру підошву, а ще обростали густим кучерявим покривом, що дуже нагадував волосся, яке в них на головах і було зазвичай каштанове. Тому єдине ремесло, до якого гобіти зверталися дуже й дуже нечасто, – це шевство, а тим часом пальці рук у них були довгі та вправні, й ними вони виготовляли безліч різних потрібних і ошатних речей. Обличчя гобіти мали радше добродушні, ніж вродливі: широкі, ясноокі, червонощокі, з удатними до посмішок, а також до їжі та до питва вустами. І вони сміялися, їли та пили часто й зі знанням справи, бо ж у всі часи любили щирі жарти і шестиразові трапези (коли випадала така нагода). Були гостинні, обожнювали забави, а також подарунки, які й підносили від щирого серця і дуже радо приймали.

Цілком зрозуміло, що гобіти, незважаючи на своє пізніше відчуження, споріднені з нами: до того ж значно ближче, ніж ельфи чи навіть гноми. Гобіти з давніх-давен розмовляли людськими мовами – щоправда, на свій лад, – і їм подобалося та не подобалося здебільшого те саме, що й людям. Однак достеменно визначити ступінь нашої спорідненості нині вже нікому не до снаги. З'явилися гобіти ще у вікопомні Прадавні Часи, які давно минули й канули в забуття. Лишень ельфи досі бережуть хроніки про ті зниклі віки, проте їхні перекази стосуються переважно історії ельфів, а в ній нечасто знаходиться місце для людей, а для гобітів – і поготів. Утім, гобіти, вочевидь, не один рік прожили собі тихцем у Середземні, перш ніж про їхню присутність довідались інші народи. Зрештою, у світі, де роїться безліч усіяких дивних істот, ця маленька раса здавалася не надто й важливою. Проте у дні Більбо і Фродо, його спадкоємця, гобіти – зненацька й мимохіть – здобули і вагу, і славу, а ще похитнули задуми Мудрих і Великих.

Той час – Третя Епоха Середзем'я – нині теж давно став минулим, і кордони всіх земель геть позмінювалися; та гобіти, без сумніву, і тоді, й тепер мешкають на тих самих теренах: на північному заході Старого Світу, на схід од Моря. Про їхню первісну батьківщину відомостей не було вже у пору Більбо. Любов до вивчення будь-чого, крім родоводів, їм була майже не притаманна, проте декотрі члени давніх родів таки вивчали фамільні книги і навіть збирали розповіді ельфів, гномів та людей про колишні часи і про далекі землі. Власні літописи вони почали вести лише після того, як оселились у Ширі, тож їхні найдавніші легенди ледве чи сягали далі за Епоху Мандрів. Утім, оці-от легенди, а також свідoctва, збережені у властивих лише гобітам словах і звичаях, переконують, що вони, як і більшість інших народів, у далекому минулому перебралися на захід. Найдавніші їхні перекази трохи піднімають завісу над тими часами, коли гобіти мешкали у верхніх долинах Андуну, між шатром Великого Зеленолісся й Імлистими Горами. Чому вони згодом наважилися на важкий і небезпечний перехід через гори в Еріадор – тепер годі сказати напевне. Гобітські ж перекази мовлять про зростання кількості людей, котрі мешкали на тих землях, і про тінь, яка впала на ліс, тож він потемнів і набув нової назви – Морок-ліс.

Ще до переходу через гори гобіти розділилися на три окремі групи: власостопів, стурів і блідошкірів. Власостопи були найбільше смагляві, найменші та найнижчі з-поміж усіх, а ще вони не мали борід, а також не носили черевиків; їхні руки та стопи були акуратні й зграбні; оселялися власостопи переважно на височинах і на схилах пагорбів. Стури були найширші у плечах і найкремезніші, мали найбільші стопи та руки; селилися вони переважно на рівнинах і поблизу річок. Блідошкіри мали світлі шкіру та волосся, були найбільш рославі та стрункіші за інших; вони любили дерева й лісисті місцини.

Колись давно власостопи мали багато спільного з Гномами і тривалий час мешкали біля гірських підніж. Вони перші вирушили на захід і, блукаючи Еріадором, дійшли аж до Вершини Вітрів, поки інші гобіти все ще жили в Дикому Краї. Власостопи були типовими та найбільш характерними представниками гобітського народу, до того ж, либонь,

найчисленнішими. Вони були найкраще пристосовані до осілого способу життя і найдовше зберегли правічну звичку селитись у тунелях і в норах.

Стури тривалий час мешкали на берегах Великої Ріки Андуїн і найменше з-поміж гобітів унікали людей. Вони прийшли на захід слідом за власостопами, а згодом подалися за течією Шумноводої в південному напрямку, і чимало їх довго жило між Тарбадом і кордонами Смурних Земель, а вже потому стури знову рушили на північ.

Блідошкіри, найменш численні з-поміж трьох груп, були північною гілкою гобітів. Вони тісніше, ніж решта, зійшлися з ельфами, їх вирізняло радше чуття мов і пісень, аніж ремісничая майстерність, і вони здавна воліли полювати, а не обробляти землю. Блідошкіри перейшли через гори північніше від Рівендолу і спустилися до ріки Сиводжерельної. В Еріадорі вони швидко змішалися з іншими родами, які прийшли туди раніше, проте були трохи хоробріші та більш схильні до ризику, ніж інші, відтак часто ставали очільниками чи ватажками кланів власостопів і стурів. Навіть у часи Більбо властиві блідошкірам риси були помітні у представників найбільших гобітських родин, як-от Туків і Господарів Цапокраю.

На західних теренах Еріадору, між Імлистими Горами та Горами Дюну, гобіти зустрілись і з ельфами, і з людьми. Там усе ще мешкали рештки народу дунедайнів – королів людей, котрі прийшли з-за Моря, з Вестернесу; вони швидко занепадали, й на землі їхнього Північного Королівства зусібіч насувалася пустка. Тож у тому краї було вдосталь простору для новоприбулих, і невдовзі гобіти почали оселятися там упорядкованими спільнотами. Більшість їхніх ранніх поселень у часи Більбо вже давно зникла й відійшла у забуття, проте одне з них – і перше, якому судилося стати важливим, – усе ще існувало, хоч і поменшало: воно розкинулось у Брі й у довколишньому Хет-лісі за якихось шістдесят верст¹ на схід од Ширу.

Без сумніву, саме в той ранній період гобіти створили власні літери та навчилися писати на кшталт дунедайнів, котрі й самі колись давно перейняли це мистецтво від ельфів. І якраз у той період гобіти забули всі мови, якими послуговувалися раніше, й відтоді та довіку розмовляли тільки загальною мовою (або вестроном, як її ще називали), поширеною в усіх королівських землях від Арнору до Гондору та майже на всіх узбережжях від Бельфаласу до Дюну. Проте гобіти все-таки врятували від забуття кілька самобутніх слівець, оригінальних назв місяців та днів, і левову частку родинних імен.

Приблизно в той самий час із гобітських легенд народжується їхня історія, яку вони обчислюють роками. Адже якраз тисяча шістсот першого року Третьої Епохи брати-блідошкіри Мархо та Бланко виступили з Брі. Отримавши дозвіл від верховного короля Форноста², вони переправилися через буру ріку Барандуїн, ведучи за собою чимало гобітів. Перетнули Каміннодугий Міст, що був збудований у часи розквіту Північного Королівства, і заселили цілу землю потойбіч, між рікою та Далекими Схилами. Натомість од них вимагали тільки подбати про відбудову Величного Мосту і решти мостів та доріг, які сприяли швидкому пересуванню королівських гінців, а також визнати верховенство короля.

Так було започатковано *літочислення Ширу*, бо рік переходу через Брендівинну (так гобіти переінакшили назву тієї ріки) вважається Першим Роком Ширу, від якого вели відлік усіх інших дат³. Західні гобіти хутко прикипіли душею до своєї нової землі й осіли там, незабаром знову зникнувши з історії людей та ельфів. Визнавши верховенство короля, гобіти

¹ У книзі застосовується традиційна система мір, що передувала звичній для нас метричній, а тому при перекладі також було вжито відповідну давню систему, у якій миля дорівнює 7467 метрам, верста – 1067 метрам, сажень – 2,13 метра, а п'ядь – 0,17 метра (*прим, перекладача*).

² Як зазначають гондорські хроніки, то був Аглареб II – дванадцятий правитель Північної династії, яка через триста років обірвалася на королі Арведуї.

³ Відтак, вирахувати рік за літочисленням ельфів чи дунедайнів можна, додавши число 1600 до дати за ширським літочисленням.

стали номінально вважатися його підлеглими, та насправді корилися тільки своїм правителям, котрі не втручалися у події в зовнішньому світі. Під час останньої битви при Форності з Відьмацьким Володарем Ангмару вони вирядили на допомогу королю кільканадцять лучників чи, можливо, лишень ухвалили таке рішення, бо в жодній людській хроніці про це не згадано. Під час тієї війни Північне Королівство загинуло, тож земля, яку подарував гобітам король, перейшла в їхню цілковиту власність, і вони обрали з-поміж своїх ватажків Ватага, щоби сяк-так підтримувати владу короля, хоча його й не стало. Війни на тих теренах майже тисячу років їх не зачіпали, тож після Чорного Мору (37 р. за Л. Ш.) цей народ процвітав і множився, аж доки настала Довга Зима, а згодом і голод. Не одна тисяча гобітів загинула тоді, проте на ту пору, коли відбувалися події, які нас цікавлять, Дні Голоду (1158-1160) стали вже давнім минулим, а гобіти знову призвичаїлися до достатку. Земля їхня була родюча та лагідна, і, хоча вони застали її вже давно спустошеною, раніше її старанно обробляли, й колись там було чимало королівських господарств, полів зі збіжжям, виноградників і лісів.

Простягалися гобітські терени на двадцять шість миль від Далеких Схилів до Брендівинної та на тридцять дві милі від північних вересовищ до боліт на півдні. Гобіти називали свій край Широм, маючи на увазі територію, на яку поширювалася влада їхнього Ватага, а також обшир із добре впорядкованими господарствами. Отам, у тому чарівному куточку землі, вони і провадили своє добре налагоджене газдівське життя, дедалі менше зважаючи на зовнішній світ (а у ньому тим часом почали прокидатися грізні почвари), доки взагалі дійшли до переконання, що спокій і достаток – це звичний стан речей у Середземні та що всі помірковані народи мають на них право. Гобіти забули чи знехтували ту децицію знань про Охоронців, якою колись володіли, а також про нелегку працю тих, завдяки кому стало можливим мирне існування Ширу. Власне, гобіти завжди мали могутніх покровителів, але віддавна про це не згадували.

Жоден гобітський рід ніколи не був войовничий, не сварилися гобіти й поміж собою. У давні дні вони, звісно, були змушені якимось виживати в небезпечному світі, проте в часи Більбо ті дні вже були прадавньою історією. Останньою битвою, що відбулася ще до початку подій, про які ми хочемо розповісти, – і єдиною, яка прогриміла на теренах самого Ширу, – була Битва за Зеленолуки, 1147 р. за Л. Ш., коли Бандобрасові Туку поталанило відбити навалу орків. Відтоді на гобітських землях пом'якшав навіть клімат, а вовки, які колись із приходом лютих білих зим забрідали туди з півночі, стали достоту бабусиними казками. Тож хоч у Ширі й зберігали певні запаси зброї, вона здебільшого слугувала оздобою: її вивішували на стінах над камінами чи виставляли в музеї у Міхоритові. Той музей відомий також як Дім метомів, адже все, з чого гобіти не мали безпосереднього зиску, проте шкодували викинути, вони називали *метомом*. Оселі їхні з часом перетворювалися на звалища таких-от метомів, із куп яких часто вибирали й подарунки, що переходили з рук у руки.

Хай там як, а затишок і спокій не позбавили цього народу дивовижної витривалості. Гобітів, якби хтось таке намислив, було важко виснажити чи вбити; вони палко й невтомно захоплювалися гарними речами, і головно, мабуть, тому, що могли, якби їх до того змусити, без тих речей обійтися. Гобіти зносили чорне горе, жорстокість ворога та лютування негоди з такою мужністю, що це вражало всіх, хто погано знав цей народ і не бачив далі за гобітські пуза та кругловіди обличчя. Хоча їх важко було роздратувати й вони ніколи не вбивали жодної живини заради задоволення, у безвихідному становищі гобіти ставали відчайдушно хоробрими і за потреби могли взятися за зброю. Вони хвацько стріляли – бо мали гострий зір і вправні руки, – використовуючи для цього не тільки лук та стріли. Якщо гобіт нахилився, щоби підняти камінь, то слід було щодуху давати драла – про це добре знали всі звірі, які залазили куди не слід.

Між гобітів побутовала думка, що всі вони первісно жили в земляних норах, та й пізніше почувались у таких оселях найбільш затишно; проте з плином літ їм довелося призвичаїтись і до інших домівок. Утім, у часи Більбо в Ширі зазвичай тільки найбагатші та

найбідніші гобіти зберігали стару норомешкальну традицію. Найбідніші жили в норах найпростішого типу: в таких собі земляних ямах із одним вікном чи й узагалі без нього; тим часом заможні гобіти споруджували для себе розкішні житла, а не просто землянки, як у давнину. Та сприятливі місця для великих і розгалужених тунелів (чи *сміалів*, як їх іще називали) знайти було не вельми легко, тож на рівнинах і в долах гобіти, розмножившись, почали будувати житла на поверхні землі. Власне, навіть і в горбистих місцевостях та в давніх селищах, як-от Гобітів чи Туківці, а також у головному місті Ширу – Міхоритові на Білих Схилах – було вже чимало споруд із дерева, цегли та каменю. Такі будівельні матеріали особливо полюбили мірошники, ковалі, линварі, каретники та представники інших подібних ремесел; адже, маючи вдосталь придатних для життя нір, ці гобіти віддавна вміли споруджувати різні повітки і майстерні.

Звичку будувати садиби та ферми, подекують, уперше набуло населення Мокви нижче за течією Брендівинної. Гобіти, котрі мешкали в тій частині Ширу, у Східній Чверті, були доволі великі й мали важкі ноги, а коли негода перетворювала землю на брудне місиво, вони взували гномівські черевики. У тих гобітів нуртувало багато стурівської крові – це було добре помітно за щетиною, що густо росла на їхніх підборіддях. Ні у власостопів, ані у блідошкірів на обличчі не було і сліду борід. Мешканці Мокви та Цапокраю на схід од Ріки, який вони заселили згодом, прийшли до Ширу пізніше, здебільшого з далекого півдня, тож мали багато особливих імен і вживали чимало дивних слів, які годі було почути деінде у краї.

Будівничу справу, як і чимало інших ремесел, гобіти, ймовірно, перейняли від дунедайнів, хоча могли навчитися цього і безпосередньо від ельфів – наставників людей у дні їхньої юності. Бо ельфи Високого Роду на ту пору ще не покинули Середзем'я, а мешкали в Сірих Гаванях аж ген на заході та в інших, ближчих до Ширу, місцях. Три давні-предавні ельфійські вежі бовваніли на Вежових Пагорбах по той бік західних узграниц Ширу. Коли світив місяць, вони сяяли вдалині. Найвища з-поміж них стояла найдалі, одна-однісінька на зеленому кургані. Гобіти зі Західної Чверті оповідали, що з верхівки тієї вежі можна побачити Море, проте жоден із них ніколи не піднімався на неї. Власне, мало хто з них узагалі коли-небудь бачив Море чи плавав по ньому, а ще менше поверталось звідти, щоби про нього розповісти. Більшість гобітів навіть до річок і до невеликих човнів ставилася з глибокою осторогою, бо вправних плавців серед них теж було обмаль. Що довше існував Шир, то рідше його мешканці спілкувалися з ельфами, а згодом гобіти почали боятися Світлого Народу та сторонитися тих, хто мав із ним до діла. А Море стало для гобітів страхітливим словом, символом смерті, тому вони відвернули обличчя від пагорбів на заході.

Хоча будівельне ремесло і прийшло до них від ельфів чи від людей, але гобіти застосовували його на власний розсуд. Веж вони не споруджували. Оселі їхні були зазвичай довгі, присадкуваті й зручні. Найдавніші з тих осель були, щонайбільше, наземними подобами *сміалів*, мали покрівлю зі сухої трави чи зі соломи або ж дах із дерну та злегка опуклі стіни. Проте такий вигляд житла був притаманний Ширу раннього періоду, а відтоді гобітські домівки помітно змінилися, вдосконалені з допомогою знарядь, запозичених у гномів або винайдених самими гобітами. Та головною і незмінною особливістю їхньої архітектури було те, що її творці надавали перевагу круглим вікнам і навіть круглим дверям.

Будинки та нори ширських гобітів були переважно великі, й жили в них великі родини (парубкування Більбо та Фродо Торбинів було однією з багатьох їхніх виняткових рис, – а ще однією, до прикладу, була їхня дружба з ельфами). Іноді, як-от родини Туків із Великих Сміалів чи Брендіцапів із Брендідім, багато поколінь родичів жило разом у злагоді (принаймні відносній) в одному прабатьківському домі з багатьма тунелями. Хай там як, а всі гобіти були істотами клановими і дбали про збереження родинних зв'язків. Малювали довгі та детальні родоводи з незліченними розгалуженнями. Коли маєш справу з гобітами, важливо пам'ятати, хто кому доводиться родичем і в якому коліні. У цій книзі неможливо було б зобразити родове дерево бодай найважливіших для нас членів значних родин того часу, про який ідеться в наведених тут розповідях. З генеалогічних дерев наприкінці

«Червоної книги Західного Узграниччя» можна було б укласти окрему невелику книгу, проте усі, крім гобітів, вважали б її неймовірно нудною. Самі гобіти завжди насолоджувалися такими переписами, якщо вони були доладні: їм подобалося мати книги, в яких ішлося про відомі їм речі – до того ж, викладені чорним по білому та без жодних суперечностей.

2

Про люлькове зілля

Є ще одна варта згадки дивовижна особливість, віддавна притаманна гобітам, – дивовижна звичка: вони залюбки втягували або вдихали через глиняні чи дерев'яні люльки дим з тліючого листя рослини, яку називали *люльковим зіллям*, або просто *листочком* (імовірно, то був якийсь різновид *махорки*). Витоки цього особливого звичаю – чи то пак «мистецтва», як полюбляли називати його самі гобіти, – огортає густий покрив таємниці. Усе, що вдалося дізнатися про його давню історію, зібрав воєдино Меріадок Брендіцап (згодом – Господар Цапокраю), а тому що й він сам, і люлькове зілля із Південної Чверті відіграють неабияку роль у викладеній нижче історії, тут доречно процитувати його зауваги зі вступу до «Травознавства Ширу».

«Це, – твердить він, – єдине мистецтво, яке ми з цілковитим правом можемо вважати нашим винаходом. Коли гобіти вперше спробували палити люльку, не відомо: в усіх легендах і сімейних переказах ви неодмінно натрапите на згадки про це, бо ширський народ віками курих різноманітні трави: хтось міцніші, а хтось легші. Проте з усіх тих оповідей постає єдиний висновок: Тобольд Сурмач із Довгодолу в Південній Чверті за часів Ісенгріма Другого, себто приблизно 1070 року за літочисленням Ширу, перший виростив у своєму саду справжнє люлькове зілля. У тій місцині досі виготовляють найліпше доморощене зілля, й особливий попит мають ті його сорти, які нині зветься Довгодільський лист, Старий Тобі та Південна зоря.

Про те, як саме Старий Тобі надібав цю рослину, ніде не згадано, бо він не посвятив у це нікого, навіть коли лежав на смертному одрі. Тобі добре знався на травах, але мандрувати не любив. Подейкують, що замолоду він частенько бував у Брі, хоча кудись далі за Шир, певна річ, ніколи не заходив. Отож, цілком можливо, що він дізнався про цю рослину саме у Брі, де вона й донині росте на південних схилах пагорба. Гобіти з Брі стверджують, що саме вони вперше в історії викурили люлькове зілля. Авжеж, вони постійно твердять, ніби робили все раніше за народ Ширу, який називають „колоністом“, але щодо зілля, гадаю, їхні претензії таки мають логічні підстави. Бо той факт, що саме від брійців мистецтво куріння справжнього зілля в минулі століття перейшло до гномів та деяких інших народів (блукачів, чарівників) чи також до мандрівників, котрі й тепер вештаються туди-сюди, минаючи стародавнє перехрестя, вже й справді не викликає сумнівів. Колискою та осердям цього мистецтва, відтак, слід визнати „Брикливий поні“ – старий заїзд у Брі, який із незапам'ятних часів належав роду Крємени.

Та все одно спостереження, зроблені під час багатьох подорожей на південь, переконали мене, що люлькове зілля не є типовою рослиною нашої частини світу, а дісталось на північ із пониззя Андуйну, куди, гадаю, його первісно привезли з-за Моря люди з Вестернесу. Зілля цього вдосталь росте в Гондорі, причому там воно густіше та вище, ніж на півночі, де на нього годі натрапити в дикому стані: любить воно лише теплі захищені місцини на кшталт Довгодолу. Люди Гондору називають його *п'янкий таленас* і цінують лише за аромат квітів. З тієї землі його, напевно, й занесли сюди Зеленшляхом котрогось із багатьох століть, що від приходу Елендила збігли до наших днів. Але навіть дунедайни Гондору визнають за нами право вважати, що саме гобіти перші натоптали цим зіллям люльку. Чарівники, й ті не додумалися до такого, доки цього не зробили ми. Між іншим, один мій знайомий чарівник пристрастився до нашого мистецтва дуже давно і набув у нім не меншої вправності, ніж у всьому іншому, до чого брався».

3 Про устрій Ширу

Шир складався з чотирьох частин – із Четвертей, про які вже йшлося: Північної, Південної, Східної та Західної. А вже ті поділялися кожна на кілька племінних земель, які й досі носили назви місцевих шляхетних родів давнини, хоча на час, про який ідеться в цій історії, ті назви вже поширилися далі, а не лишень у відповідних племінних землях. Майже всі Туки й дотепер жили в Тукокраї, та щодо багатьох інших родів (приміром, Торбинів та Бофинів) це вже не справджувалося. Поза межами Четвертей були Східне (Цапокрай, с. 174) і Західне Узграниччя, приєднане до Ширу в 1452 р. за Л. Ш.

Можна сказати, що в Ширі на той час не було «уряду» в тому сенсі, до якого ми звикли. Родини самі давали раду власним справам. Більшість часу гобіти присвячували вирощуванню харчів і їхньому поїданню. Та щодо всього іншого вони були зазвичай щедрі й нежадібні, а також невибагливі та скромні, тож маєтки, ферми, майстерні й невеликі ринки зберігали незмінний вигляд упродовж поколінь.

Традиція вшановувати верховного короля Форноста (або ж Північграда – так називали його гобіти), що розкинувся на північ від Ширу, звісно, збереглась. Однак короля не було вже майже тисячу років, і руїни королівського Північграда встигли добряче порости травою. Та гобіти, згадуючи про дикий народ і про всіляку нечисть (як-от тролі), любили висловлюватися, що ті дикуни «не чули про короля». Адже саме стародавньому королю приписували гобіти встановлення всіх важливих для них законів, яких вони зазвичай дотримувалися добровільно, бо ж то були – так твердили гобіти – і правічні, й справедливі Правила.

Правда й те, що родина Туків тривалий час була надзвичайно впливовою, бо вона кілька століть тому успадкувала (від Староцапів) право обирати з-поміж своїх членів Ватага, тож очільника Туків відтоді завжди величали цим титулом. Ватаг головував на гобітському вічі, був капітаном ширських військових зборів і гобітських армій. Але збори та віча скликали тільки в разі нагальних потреб, яких давно вже не виникало, тож і ватагування перетворилося насамперед на звичайну данину традиції. До родини Туків, однак, й надалі ставилися з особливою повагою, бо вона залишалася численною та дуже багатою, і саме в ній у кожному поколінні народжувалися гобіти зі сильним характером і з особливими звичками, ба навіть гобіти – шукачі пригод! Останні дві риси, проте, здобувалися радше на поблажливість (щодо багатіїв), аніж на схвалення загалу. Та звичай величати голову роду шанобливим «Тук», за потреби додаючи до імені порядкове число (приміром, Ісенгрім Другий), не втратив чинності.

Єдиним справжнім посадовцем у Ширі був на той час Голова Міхоритова (а водночас і Ширу), котрого обирали кожні сім років на Вільному Ярмарку на Білих Схилах у літні, себто в особливий день посеред літа. Одним із небагатьох обов'язків Голови було очолювати бенкети під час ширських свят, які відбувалися через однакові проміжки часу. Крім того, на Голову покладали повноваження Старшого Поштаря та Головного Ширифа⁴, тож він керував ще й Вістовою Службою та Сторожею. Ці служби були в Ширі єдиними, та вістові були значно численніші, й роботи їм перепало набагато більше, ніж сторожі. Бо, хоча не всі гобіти були письменні, ті, хто все-таки знався на грамоті, постійно писали листи всім своїм друзям (і окремим родичам), до яких не могли дістатися за час пообідньої прогулянки.

Ширифами гобіти називали своїх охоронців порядку, та це був дуже приблизний відповідник цього фаху. Жодної уніформи вони, певна річ, не носили (про таке взагалі ніхто не відав), за винятком хіба що одного пера в кашкеті, та й насправді були радше вартівниками огорож, аніж поліціантами, бо частіше мали справу зі заблудлою звіриною, ніж

⁴ Тут ідеться не так про відомих нам шерифів, як про більш-менш відповідну їм професійну одиницю у Ширі, відтак гобітські охоронці порядку звалися саме ширифами (прим, перекладача).

із порушниками громадського спокою. Цих охоронців порядку для Внутрішніх Справ на цілий Шир було всього дванадцять: по три в кожній Чверті. Трохи численніший загін – залежно від потреби кількість його членів змінювалася – набирали для «обходу кордонів», аби впевнитися, що жоден сторонній – ані малий, ані великий – не став надто надокучливим.

На час, коли розпочалася наша історія, дозорців (так їх іще називали) значно побільшало. Адже звідусіль без угаву надходили скарги та звістки про дивних осіб й істот, котрі вешталися поблизу ширських кордонів чи навіть перетинали їх. То була певна ознака того, що не все так спокійно на білому світі, як, на думку гобітів, мало би бути й нібито завжди було: за винятком часів, описаних у прадавніх легендах і переказах. Однак мало хто зважив на цей знак, і навіть Більбо ще не уявляв собі, що він віщує. Шістдесят років минуло, відколи він вирушав у свою незабутню подорож – цей гобіт постарів уже й за мірками своїх одноплемінників, котрі з однаковою імовірністю могли дожити чи не дожити до ста літ. Але неабияке багатство, з яким він повернувся з тих мандрів, цілком очевидно, нікуди не зникло. Лишень-от, скільки точно його залишилося – цього Більбо не розкривав нікому, навіть своєму улюбленому «племінникові» Фродо. А ще Більбо ретельно зберігав таємницю персня, якого він знайшов.

4

Про віднайдення Персня

У «Гобіті» розповідається, що одного дня до дверей Більбо підійшов могутній чарівник, Гандальф Сірий, а з ним – тринадцять гномів. Власне, то був ніхто інший, як Торін Дубощит, королівський нащадок, із дванадцятьма своїми супутниками-вигнанцями. Без перестанку дивуючи цим самого себе, Більбо вирушив із ними одного квітневого ранку 1341 року за ширським літочисленням у виправу по велике багатство – до гномівських скарбниць Королів під Горою, що попід Еребором у Долі, далеко-далеко на сході. Виправа та завершилась успішно: дракона, який охороняв скарбницю, було знищено. І хоча до того, як мандрівники здобули скарб, устигла прогрімити Битва П'яти Армій, загинув Торін і було здійснено чимало славетних діянь, той загін ледве чи ввійшов би до подальшої історії чи заслужив би на щось більше, ніж на коротку нотатку в довгих анналах Третьої Епохи, якби не принагідний «випадок». На високому перевалі в Імлистих Горах, яким гурт мандрівців прямував до Дикого Краю, на них напали орки; і сталося так, що Більбо на деякий час заблукав у темних орківських копальнях глибоко попід горами, а там, у марних спробах наосліп відшукати шлях, його рука намацала перстень, що лежав на долівці одного з тунелів. Більбо поклав персня собі до кишені. Тоді це здалося йому просто щасливою випадковістю...

Силкуючись знайти вихід, Більбо доти спускався в гірські надра, доки далі вже йти стало просто нікуди. В кінці одного тунелю розкинулося далеке від світла холодне озеро, і там, на скелястому острові серед води, жив Голум. То було невелике огидне створіння: воно плавало маленьким човном, загрибаючи воду великими пласкими стопами, й вистежувало сліпу рибу своїми мутними вологими очима, а тоді ловило її довгими пальцями та поїдало сирою. Голум їв будь-яку живину, навіть орків, коли йому траплялось упіймати котрогось із них і задушити без боротьби. Він володів таємничим багатством, яке потрапило до його рук багато віків тому, коли він іще жив на світлі – золотим перснем, що робив того, хто його носив, невидимим. Того єдиного персня він тільки й любив – свого «Безцінного», і лише з ним розмовляв – навіть тоді, коли не тримав його при собі. Зазвичай Голум переховував перстень у безпечній норі на острові й брав його зі собою тільки тоді, коли полював чи вистежував орків у копальнях.

Можливо, якби Голум зустрівся з Більбо, маючи той перстень на пальці, то відразу й накинувся би на непроханого гостя; та персня в нього не було, а гобіт, натомість, тримав у руці ельфійський кинджал, що правив йому за меч. Отож, аби виграти час, Голум викликав Більбо на Гру в загадки, сказавши, що, коли загадає таку загадку, якої Більбо не зможе розгадати, тоді він уб'є його і з'їсть, а коли переможе Більбо, тоді Голум виконає його

бажання: проведе до виходу з тунелів.

Гобіт знав, що безнадійно заблукав у темряві й не міг ані просуватись уперед, ані вертатися назад, тож він пристав на виклик, і вони загадали одне одному чимало загадок. Урешті, Більбо таки переміг, радше завдяки щасливому випадку (так знову могло здатися), ніж власній кмітливості: підшуковуючи нову загадку для суперника, він замислився і, несподівано натрапивши рукою на знайдений раніше перстень, скрикнув: «Що це у мене в кишені?» Голум відповісти не зміг, хоч і тричі намагався.

Щоправда, Наділені Владою не одностайні щодо того, чи було це останнє запитання просто «запитанням», чи таки «загадкою» – відповідно до суворих правил Гри; проте всі погоджуються, що Голум, прийнявши його та намагаючись відповісти, зв'язав себе власного обіцянкою. А Більбо наполіг, аби той дотримав слова якнайшвидше, бо здогадався, що ця слизька істота може виявитись облудною, хоча такі обіцянки вважалися священними й у давнину їх не боялися порушувати лише найпідліші мерзотники. Та після тривалого самотнього життя у пільмі Голумове серце зчорніло, в ньому оселилася підступність. Він утік од Більбо й поквапився на свій острів, який був неподалік серед темних вод і про який гобіт нічого не відав. Там, думав Голум, лежить його перстень. Облудник був голодний і сердитий, але знав: щойно з ним буде його «Безцінний», жодною зброєю його вже не злякаєш.

Однак персня на острові не виявилось: він зник; Голум утратив його. Від лементу того створіння спиною Більбо пробігли мурашки, та він іще не розумів, що трапилось. А от Голум здогадався, нехай і запізно. «Що це у нього в киш-ш-шенях?» – верескнув він. Зелені вогники зблискували в його очах, коли він поспішав назад, аби вбити гобіта й повернути собі «Безцінного». Більбо вчасно збагнув небезпеку і кинувся навмання тікати проходом угору, чимдалі від води; і тоді його знов урятував «випадок». Біжучи, гобіт запхнув руку до кишені – й перстень тихенько заслизнув йому на палець. І саме тому Голум пробіг повз Більбо, не помітивши його, й подався натомість вартувати вихід, аби «злодій» не втік. Гобіт обережно йшов слідом за ним, а Голум тим часом лаявся та розмовляв сам зі собою про свого «Безцінного». Це базікання врешті розкрило для Більбо правду, й пільму перед ним осяяла надія: йому до рук потрапив дивовижний перстень, і то був його шанс утекти від орків і від Голума.

За якусь часину вони спинилися перед невидимим отвором, що провадив до нижніх брам у копальнях на східному схилі гір. Там Голум сторожко завмер, принохуючись і дослухаючись, а Більбо боровся зі спокусою порішити ворога мечем. Однак жалість зупинила гобіта, і хоча він привласнив персня, на якого єдиного покладав надію, проте не хотів, аби той допоміг йому вбити цю нещасну істоту, котра перебувала, до того ж, у програшному становищі. Урешті-решт, зібравши до купи всю свою мужність, Більбо перестрибнув через Голума в пільмі й помчав проходом донизу, переслідований сповненими ненависті й відчаю криками ворога: «Злодій, злодій! Торбин! Ми ненавидимо його довіку!»

Цікаво, що спершу Більбо розповів своїм супутникам зовсім іншу історію. Він сказав, що Голум пообіцяв йому *подарунок* за перемогу в Грі, а коли подався по той подарунок на острів, то з'ясував, що його скарбу не стало – магічного персня, якого колись давно йому теж подарували на день народження. Більбо здогадався, що його знахідка – це саме той зниклий перстень, а в Грі він переміг, отже, *подарунок* усе одно належить йому. Гобіт був у скрутному становищі, тож нічого не сказав про перстень Голумові, змусивши того показати йому шлях до виходу як винагороду замість подарунка. Саме цю версію подій було викладено в мемуарах Більбо, і, здається, він ніколи не змінював її особисто, навіть після Ради в Ельронда. Такою та історія, вочевидь, і потрапила до первісної редакції «Червоної книги», до кількох її копій і до витягів із неї. Проте чимало копій містить і правдиву розповідь (альтернативний варіант), перенесену туди, безперечно, з нотаток Фродо чи

Семвайза, які обоє дізналися правду, хоча, здавалося, не бажали змінювати нічого з того, що старий гобіт записав власноруч.

Одначе Гандальф од самого початку не йняв віри першій історії Більбо та без увагу допитувався в нього про перстень. І чарівникові таки вдалося витягти з гобіта правду наполегливими розпитуваннями, через які їхні стосунки певний час були дуже напружені. Проте Гандальфові залежало на тому, щоби її знати. Хоча він і не сказав цього Більбо, проте для чарівника стало важливим і тривожним знаком те, що порядний гобіт враз надумав усіх обдурити – це-бо суперечило звичкам Більбо. Хай там як, а вигадка з «подарунком» була просто гобітською примхою. Її підказав Більбо – він зізнався у цьому – підслуханий шепіт Голума: той і справді кілька разів назвав перстень своїм «подарунком на день народження». Це Гандальфові також здавалося дивним і підозрілим; але, як ми дізнаємося зі сторінок цієї книги, тієї загадки він не міг розгадати ще багато років.

Подальші пригоди Більбо тут ледве чи варто описувати розлого. З допомогою персня він утік від орків-вартових і наздогнав своїх супутників. Під час тієї виправи гобіт не раз користувався перснем – здебільшого для того, щоби допомагати друзям; але він приховував це від них так довго, як тільки міг. Повернувшись додому, Більбо ніколи та ні з ким не говорив про свій скарб, хіба що з Гандальфом і з Фродо, тож ніхто інший у Ширі не знав про існування персня, – принаймні так гадав собі Торбин. І лише Фродо показав він свою розповідь про Подорож, яку взявся описувати.

Меч свій – Жало – Більбо повісив над каміном, а дивовижну кольчугу – подарунок гномів, знайдений у драконовій скарбниці, – позичив музеєві, тобто Дому метомів у Міхоритові. А от старий плащ і той капелюх, який він носив під час мандрів, Більбо зберігав у комірці в Торбиному Куті. Що ж до персня, то ця річ, нанизана на міцний ланцюжок, завжди лежала у нього в кишені.

Більбо повернувся до своєї оселі в Торбиному Куті 22 червня на п'ятдесят другому році життя (1342 р. за Л. Ш.), й у Ширі не відбулося нічого вартого уваги, аж доки пан Торбин почав готуватися до святкування свого сто одинадцятого дня народження (1401 р. за Л. Ш.). З того моменту і розпочинається наша Історія.

Зауваги щодо ширських літописів

Наприкінці Третьої Епохи та роль, що її гобіти відіграли в непересічних подіях, які призвели до входження Ширі до складу Возз'єданого Королівства, розбудила в них посиленний інтерес до власної історії; тож було зібрано та записано багато переказів, які до того передавалися головно з уст в уста. Дедалі більше родин цікавилося також і подіями в Королівстві загалом, а багато хто почав вивчати стародавні перекази та легенди. До кінця першого століття Четвертої Епохи в Ширі вже діяло кілька бібліотек, у яких зберігалось чимало історичних книг і літописів.

Найбільші книгозбірні містились, імовірно, в Попідвежівцях, у Великих Сміалах і у Бренді-домі. Наведений тут опис подій кінця Третьої Епохи взято здебільшого з «Червоної книги Західного Узграниччя». Це вкрай важливе для історії Війни за Перстень джерело отримало свою назву від того, що тривалий час зберігалось у Попідвежівцях – у рідному краї Світлочадів, Наглядачів Західного Узграниччя⁵. Первісно то був приватний щоденник Більбо, що його він узяв зі собою до Рівендолу. А вже Фродо повернув до Ширі і його, і ще

⁵ Див. Додаток Б: аннали 1451, 1462, 1482, а також заувагу наприкінці Додатка В.

багато списаних нотатками клаптиків паперу. Відтак упродовж 1420-1421 років за Л. Ш. сам Фродо заповнив його сторінки власною розповіддю про Війну. Вкупі зі щоденником – імовірно, в одній червоній скриньці – зберігалися три поважні томи, оправлені в червону шкіру, що їх Більбо вручив Фродо як прощальний дарунок. До цих чотирьох томів на Західному Узграниччі було додано п'ятий, що містив коментарі, генеалогії та різноманітні додаткові матеріали про гобітів – членів Братства.

Оригінальна «Червона книга» не збереглася, та свого часу з неї встигли зробити чимало копій (особливо з першого тому), щоби ними могли послуговуватися нащадки дітей пана Семвайза. Проте на найважливіший примірник чекала інакша доля. Він зберігався у Великих Сміалах, але був написаний у Гондорі (ймовірно, на прохання Перегрінового правнука) та завершений 1592 року за Л. Ш. (172 р. Ч. Е.). Той, хто переписував його на півдні, додав таку примітку: «Фіндегіл, королівський писар, завершив цей твір IV 172 р.» Це – точна в усіх деталях копія Ватагової Книги з Мінас-Тіріта, яка, натомість, була копією, виконаною на прохання Короля Елессара з «Червоної книги періаннатів», і цю копію приніс Ватаг Перегрін тоді, коли він IV 64 р. повернувся до Гондору.

Отже, Ватагова Книга була першою копією «Червоної книги» й містила багато такого, що згодом пропустили або ж не вберегли інші переписувачі. У Мінас-Тіріті до неї додали анотацію та зробили в ній багато виправлень, які стосувалися головню назв, слів і цитат ельфійськими мовами; сюди ж долучили скорочений варіант тих частин «Сказання про Арагорна й Арвен», які не ввійшли до розповіді про Війну. Вважають, що автором тієї детальної розповіді був Барагір, онук Намісника Фарамира, а постала вона невдовзі після смерті Короля. Проте Фіндегілова копія є найважливішою з огляду на те, що вона єдина містить повний текст «Перекладів із ельфійської», які виконав Більбо. Виявилось, що ці три томи є майстерною та вченою працею, для написання якої між 1403 і 1418 роками Більбо скористався всіма доступними йому в Рівендолі джерелами: і «живими», і писемними. Проте Фродо цими томами користувався рідко, адже в них ішлося майже винятково про Прадавні Часи, – тому й тут про це не згадуватимемо.

Тому що Меріадок і Перегрін очолили великі родини та водночас підтримували зв'язки з Роганом і з Гондором, саме бібліотеки в Цапограді й у Туківцях містили багато таких матеріалів, які не ввійшли до «Червоної книги». У Бренді-домі було чимало праць про Еріадор і про історію Рогану. Декотрі з них склав чи розпочав писати сам Меріадок, хоч у Ширі найбільшої слави зажили його «Травознавство Ширу» та «Річні календарі», на сторінках яких він обмірковував спорідненість календарів Ширу та Брі з календарями Рівендолу, Гондору й Рогану. Також він написав короткий трактат «Давні слова та назви у Ширі», в якому особливу цікавість викликали виявлені подібності між мовою рогіримів і такими «ширськими слівцями», як *метом*, та давніми елементами топонімів.

Книги, які зберігались у Великих Сміалах, цікавили ширців менше, проте були важливішими для загальної історії. Жодної з них не написав сам Перегрін, натомість він і його наступники зібрали чимало рукописів зі спадщини писарів Гондору. Здебільшого то були копії стислих переказів історій і легенд, пов'язаних із Елендилом та з його нащадками. Лише тут, у Ширі, можна було знайти багато всіякого матеріалу щодо історії Нуменору та появи Саурона. Імовірно, саме у Великих Сміалах із використанням джерел, які зібрав Меріадок, було впорядковано «Літописання»⁶. І хоча дати там часто наведено приблизні (особливо стосовно Другої Епохи), воно все одно заслуговує на увагу. Цілком можливо, що Меріадок отримував допомогу й інформацію з Рівендолу, куди не раз навідувався. Там, попри те, що Ельронд відплив за Море, ще довго жили його сини та нечисленний високоельфійський народ. Кажуть, туди після відплиття Галадріель переселився Келеборн, але ніде немає записів про той день, коли він нарешті вирушив до Сірих Гаваней, а разом із ним полишив світ і останній живий спогад про Прадавні Часи Середзем'я.

⁶ У дуже скороченому вигляді його подано в Додатку Б, й описані там події сягають кінця Третьої Епохи.

Братство персня Або перша частина «Володаря Перснів»

БРАТСТВО ПЕРСНЯ

АБО ПЕРША ЧАСТИНА
«ВОЛОДАРЯ ПЕРСНІВ»

Книга перша

КНИГА ПЕРША

Розділ 1

Довгоочікувана гостина

Коли пан Більбо Торбин із Торбиного Кута оголосив, що незабаром святкуватиме свій сто одинадцятий день народження і влаштує особливо пишну вечірку, в Гобітові збурилися балачки та почуття.

Більбо був дуже багатий і вельми незвичайний гобіт, котрий уже шістдесят літ правив за ширську дивовижу – відколи в неймовірний спосіб зникнув і несподівано повернувся. Багатство, яке він надбав під час мандрів, уже стало на ту пору місцевою легендою, і, хоч би що там казали літні мешканці Ширу, серед гобітів побутувало вірування, ніби Пагорб у Торбиному Куті цілий перекроєний тунелями, а в них напхом напхано скарбів. І якби й цього ще було замало для слави, то тривала життєва енергія пана Торбина викликала неабиякий подив. Час зазвичай виснажує, та на нашому героєві він, здається, майже не позначився. У дев'яносто пан Торбин виглядав так самісінько, як і у п'ятдесят. Коли йому виповнилося дев'яносто дев'ять, про Більбо казали, що він *гарно зберігся*, проте ближчою до істини була би фраза «не змінився». Траплялись і такі, хто хитав головою та вважав, що і з добром можна переборщити: їм здавалося несправедливим, що комусь одному дістались і вічна молодість (це було очевидно), і невичерпне багатство (це було ймовірно).

«За це доведеться розплачуватися, – казали вони. – Це не природно і колись неодмінно завдасть клопоту!»

Проте наразі клопоти ще не надійшли, а пан Торбин не скупився на гроші, тож більшість мешканців воліла пробачити йому його чудасії та щасливу фортуна. Він і далі час од часу зустрічався з родичами (крім Саквілів-Торбинів, звісно) й мав чимало палких прихильників серед гобітів із бідних і незначних родин. Але близьких друзів у Більбо не було, аж доки почали підростати декотрі його молодші двоюрідні брати.

Найстаршим серед них – і улюбленцем Більбо – був юний Фродо Торбин. Коли Більбо виповнилося дев'яносто дев'ять, він обрав Фродо своїм спадкоємцем і привів до себе в Торбин Кут, ущент розбивши сподівання Саквілів-Торбинів. Виявилося, що Більбо та Фродо народилися в один день – 22 вересня. «Найліпше тобі перебраться сюди й жити тут, Фродо, хлопчику мій, – сказав якимось Більбо, – тоді нам зручно буде влаштовувати спільні вечірки з нагоди наших уродин». Фродо на той час мав *надцять* років – так гобіти говорили про безвідповідальних молодиків двадцяти з хвостиком років, тобто тих, чий вік перевищував дитячий, але не сягав тридцять третьої річниці.

Збігло ще дванадцять літ. Торбини щороку бучно святкували в Торбиному Куті свої дні народження; та цьогоріч усі зрозуміли, що на осінь заплановано щось цілком виняткове. Адже Більбо виповниться *сто одинадцять*, а 111 – вельми цікаве число та дуже поважний вік для гобіта (сам Старий Тук дожив лише до 130 років); тим часом Фродо матиме *тридцять три*, а 33 – число особливе – вік, коли гобіт «стає дорослим».

У Гобітові й у Поріччі язики працювали щосили, і чутки про майбутню подію розлетілися цілим Широм. Життя і вдача пана Більбо Торбина вкотре стали головною темою для розмов, і найстарші гобіти раптом виявили, що їхні спогади здобули популярність.

Ніхто не мав таких уважних слухачів, як Гем Грунич, якого всі називали Батечком. Він «виступав» у «Гілці плюща» – невеликому заїзді на поріччянській дорозі – й говорив із неабияким знанням справи, бо впродовж сорока років доглядав сад у Торбиному Куті, а до того допомагав виконувати ту саму роботу старому Гольманові. Тепер, коли Батечко теж уже постарів і йому докучав біль у суглобах, продовжувати справу взявся його наймолодший син – Сем Грунич. І батько, й син мали гарні дружні стосунки з Більбо та Фродо. А жили Груничі на самому Пагорбі, в домі під номером 3 на Торбиновому Узвозі, якраз під Торбиним Кутом.

– Дуже славний і гречний доброгобіт, оцей наш пан Більбо, скажу я вам, – оголосив Батечко.

І достоту мав рацію: Більбо був із ним дуже чемний, звертався до нього: «Пане Гемфасте», – і постійно радився щодо вирощування овочів – а в питаннях вирощування «коренеплодів», зокрема картоплі, ціла околиця (і сам він також) визнавала Батечка найвпливовішим авторитетом.

– А який той Фродо, що в нього живе? – запитав Старий Придубень із Поріччя. – Прізвище-бо в нього «Торбин», але сам він, подекують, більш як наполовину Брендіцап. Мене дивує, навіщо будь-кому з Торбинів із Гобітова шукати жінку аж у Цапокраї, де такий дивний народ.

– А чого тут дивуватися? – вставив свої п'ять копійок Татко Двоніг (найближчий Батечків сусіда). – Адже вони живуть із протилежного боку ріки Брендівинної, ще й під самим Пралісом. А місце там темне й недобре, якщо вірити бодай половині всіх байок про нього.

– Твоя правда, Татку! – сказав Батечко. – Не те, щоби Брендіцапи з Цапокраю жили власне у Пралісі, проте народець вони таки дивний – це точно. Цяцькаються з човнами на тій великій ріці, а гобітам це геть не личить. Кажу вам: воно й не дивно, що з того вийшов отакий клопіт. Але хай там як, а панич Фродо – славний молодий гобіт, із котрим можна незле потеревенити. Дуже схожий на пана Більбо, й не тільки з вигляду. Зрештою, батько його все-таки з Торбинів. Пан Дрого був достойним і поштивим гобітом, – про нього мало що можна було розповісти, доки він утопився.

– Утопився? – перепитало відразу декілька голосів.

Звісно, всі й раніше чули цю та інші таємничі плітки, проте гобіти мають пристрасть до родинних історій, тож готові слухати їх знову і знову.

– Ну, таке переповідають, – сказав Батечко. – Бачте, пан Дрого оженився на бідолашній

панні Первоцвіті Брендіцап. Вона була двоюрідною сестрою нашого пана Більбо за материною лінією (бо її матір була наймолодшою донькою Старого Тука), а пан Дрого – його троюрідним братом. Виходить, панич Фродо є його двоюрідним і троюрідним братом, себто родичем – хоч круть хоч верть, як то кажуть, якщо ви розумієте, про що я. Тож якось пан Дрого навідався до Бренді-дому до свого тестя, старого пана Горбадока, як то частенько бувало після його одруження (адже Дрого любив гарно попоїсти, а старий Горбадок умів казково частувати), і поплав *кататися човном* по ріці Брендівинній, і там він та його дружина втопились, покинувши бідолашного панича Фродо ще зовсім дитиною. Отак-от.

– Я чув, що вони взялися за весла після вечері, щоби поплавати при місячному світлі, – сказав Старий Придубень, – і що човен потопила насамперед вага Дрого.

– А я чув, що то дружина його штовхнула, а потому він затяг її за собою, – сказав Пісковик, мірошник із Гобітова.

– Не варто вірити всьому, що чуєш, Пісковіку, – сказав Батечко, котрому мірошник не дуже подобався. – Дурниці – ті балачки про штовхання та затягання. Човни – всім відомо – і так штука доволі ненадійна, навіть для тих, хто сидить спокійно, не шукаючи біди на свою голову. Хай там як, а панич Фродо залишився тоді сиротою і без засобів для існування серед тих, як ви зволили висловитися, дивних цапокрайців, бо виростили його таки у Бренді-домі. Справжнісінька тобі заяча нора, як не крути. Старий пан Горбадок завжди тримав при собі щонайменше дві сотні родичів. Пан Більбо за ціле своє життя не зробив, певно, добрішого вчинку, ніж тоді, коли вирятував звідти юнака і повернув назад, до пристойного товариства.

Ото вже, думаю, Саквілі-Торбини побивалися. Вони було подумали, що Торбин Кут перепаде їм, іще того разу, коли Більбо кудись подався і його вважали мертвим. Та от він повертається і наказує їм забиратися геть, а сам ото живе й живе, ніби не старіє ні на день, многая йому літа! І раптом у нього знаходиться спадкоємець, та ще й папери оформлено так, що комар носа не підточить. Тепер, сподіваймося, Саквілям-Торбинам не бачити Торбиного Кута зсередини, як власних вух.

– Чував я, ніби десь у тому Куті грошей наскладано, хоч греблю гати, – мовив чужинець, котрий навідався сюди у справах із Міхоритова, що в Західній Чверті. – Подейкують, що ціла верхівка вашого пагорба перерита тунелями, заставленими скринями із золотом, сріблом і з дорогими цяцьками.

– Тоді ти чув більше, ніж я можу тобі розповісти, – відказав Батечко. – Про *дорогі цяцьки* я нічого не знаю. Пан Більбо не скупий на гроші, і їх йому, здається, не бракує, та щоби тунелі копати – того не знаю. Я бачив пана Більбо, коли той повернувся: ні багато ні мало шістдесят років тому – тоді я був іще парубком. Незадовго перед тим я пішов у підмайстри до старого Гольмана (він був двоюрідним братом мого батька), а той узяв мене до Торбиного Кута допомагати йому стерегти город, доки тривав розпродаж: аби не тинявся ніхто і не топтав городини. Аж тут, у розпал торгів, на Пагорб зійшов сам пан Більбо, ведучи поні, нав'юченого дуже великими торбами та кількома скринями. Не сумніваюся, що у більшості з них був скарб, який потрапив йому до рук у чужих краях, де, кажуть, є цілі гори золота. Проте всього того було не аж так багато, щоби заповнити тунель. Але мій син Сем розповість про це ліпше за мене. Він знає Торбин Кут, як свої п'ять пальців. Схиблений на історіях про давні часи, тож і слухає всі оповіді пана Більбо. Той навіть навчив Сема грамоти – не маючи лихого наміру, прошу завважити, тому, сподіваюся, нічого лихого з того й не вийде. *Ельфи і дракони!* – сказав я синові. – *Капуста й картопля – це для нас із тобою ліпше. Не пхайся у справи розумніших за себе, бо вскочивши у халепу, з якої не вишкребешся,* – сказав я йому. Та й іншим можу порадити, – докинув він, зиркнувши на незнайомця та мірошника.

Проте своїх слухачів Батечкові переконати не вдалося. Легенда про багатство Більбо на ту пору вже надто міцно засіла в головах молодого покоління гобітів.

– Еге ж, але він, певно, потроху докладав до того, що привіз попервах, – заперечив мірошник, висловивши загальну думку. – Його частенько не буває вдома. А подивіться-но на чужоземців, котрі навідуються до нього: гноми, що приходять уночі, й той старий

мандрівний штукар, Гандальф, і всі інші. Кажі собі, що хочеш, Батечку, але Торбин Кут – дивне місце, і мешканці його – диваки.

– І ти можеш казати, що *тобі* схочеться, про те, про що знаєш не більше, ніж пан Пісковик про плавання на човнах, – відрубав Батечко, котрому мірошник зараз подобався навіть менше, ніж зазвичай. – Якщо там і дивне місце, то ми в цих краях можемо стерпіти бодай трохи дивності. Тут поблизу є такі, хто не запропонував би і кухля пива приятелєві, навіть якби жив у норі зі золотими стінами. А в Торбиному Куті все роблять, як годиться. Наш Сем каже, що на вечірку запросять *усіх*, і там будуть подарунки – зауважте: подарунки для всіх – уже цього місяця.

Тим місяцем був вересень, і то дуже погожий. За день чи два поширилася чутка (ймовірно, її вигадав усезнайко Сем), що на святі буде феєрверк, до того ж такий, якого в Ширі не бачили вже майже століття, відколи помер Старий Тук.

Час збігав, і Заповітний День наближався. Одного вечора чудернацька з вигляду підвода, навантажена чудернацькими з вигляду пакунками, вкотилася до Гобітова і погуркотіла вгору Пагорбом – до Торбиного Кута. Приголомшені гобіти визирали з освітлених дверей і здивовано витріщалися на неї. Підводою, співаючи дивних пісень, правили чужоземці – Гноми з довгими бородами й у капелюхах по самі очі. Кілька з них залишилось у Торбиному Куті. Наприкінці другого тижня вересня через Поріччя з боку мосту на Бренді-винній серед білого дня над'їхав інший віз. На ньому сидів один старець. Він був одягнутий у синій гостроверхий капелюх, у довгий сірий плащ і у сріблястий шарф. Мав довгу білу бороду та густі-прегусті брови, які визирали з-під крис капелюха. Гобітенята з цілого Гобітова бігли за возом аж до самого Пагорба. Діти добре вгадали: віз було наладовано феєрверками. Перед парадним входом до оселі Більбо старець почав усе це розвантажувати: серед речей були чималі коробки з феєрверками різних видів і форм, кожна з яких було позначено великою червоною літерою «Г» –

– й ельфійською руною

То, певна річ, було Гандальфове тавро, а старець – то, власне, і був сам Гандальф Чарівник, котрий у Ширі зажив передовсім слави майстра вогню, диму та світла. Насправді ж труди його були значно важчі та більш небезпечні, проте ширці нічого про них не знали. Для них він був просто додатковою «привабою» Вечірки. Цим і пояснювався захват дітлашні. «Г – це гратуляції!» – вигукували вони, а старий усміхався. Гобітенята відразу впізнали Гандальфа, хоча він з'являвся в Гобітові лише час од часу й ніколи не затримувався надовго; та ні вони, ні найстарші їхні родичі не бачили раніше його дійств із феєрверками, які до того відбувалися хіба в легендарному минулому.

Коли старий із допомогою Більбо та кількох гномів нарешті завершив розвантажувати віз, Більбо роздав малим глядачам по кілька монет, але, на їхнє превелике розчарування, дітям не перепало жодної петарди чи хлопавки.

– А тепер гайда звідсіля! – сказав Гандальф. – Матимете їх удосталь, коли настане час.

Потому він разом із Більбо зник в оселі, й двері за ними зачинилися. Дітлахи якусь часину марно витріщалися на двері, а потому розійшлися хто куди, почувуючись так, ніби день Вечірки не настане ніколи.

Більбо і Гандальф сиділи собі в Торбиному Куті в невеликій кімнаті при відчиненому віконці, що виходило на захід, у сад. Надвечір'я було ясне та спокійне. Червінню і золотом палахкотіли квіти: левкої, соняхи та настурції, які пообвивали дернові стіни й зазирали до круглих вікон.

– Який барвистий у тебе сад! – мовив Гандальф.

– Так, – відказав Більбо. – Правду кажучи, я дуже люблю і його, й цілий наш старий добрий Шир, але, гадаю, мені потрібна відпустка.

– Отже, ти не відмовився від свого задуму?

– Таки ні. Я ухвалив це рішення багато місяців тому, й відтоді нічого не змінилося.

– Що ж, гаразд. Тоді годі про це. Тримайся свого задуму – та дивися: до останнього! – і, сподіваюся, так буде найкраще і для тебе, і для всіх нас.

– Я теж сподіваюся. Хай там що, а я збираюся гарно розважитись у четвер і зіграти свій невеличкий жарт.

– Цікаво, кому буде смішно... – зітхнув Гандальф, хитаючи головою.

– Побачимо, – відповів Більбо.

Наступного дня кілька візків знову покотилось угору Пагорбом, а потому нові – ще і ще. Спершу дехто нарікав на «нехтування місцевих», але того-таки тижня з Торбиного Кута посипалися замовлення на всілякі наїдки, витребеньки та предмети розкоші, які тільки можна було надібати в Гобітові, Поріччі чи деінде поблизу. Народ пожвавівшав: гобіти почали позначати в календарі дні до свята, і з нетерпінням виглядали листоношу, сподіваючись отримати запрошення.

Незабаром посипалися і запрошення, причому так рясно, що на пошті Гобітова стало годі працювати, а пошту Поріччя ніби накрила лавина, тож листоношам довелося кликати на підмогу помічників-добровольців. Їхній безперервний потік рухався угору Пагорбом, несучи сотні чемних варіацій на тему: «Дякую, я обов'язково прийду».

На хвіртці Торбиного Кута з'явилося оголошення:

ВХІД ДОЗВОЛЕНО ТІЛЬКИ У СПРАВАХ ВЕЧІРКИ

Проте навіть тих, хто мав чи вдавав, що має стосунок до Вечірки, нечасто пускали досередини. Більбо був поглинутий написанням запрошень, нотуванням відповідей, загортанням подарунків і різними суто особистими приготуваннями. З часу появи Гандальфа старого гобіта ніхто не бачив.

Прокинувшись одного ранку, гобіти угледіли, що на просторому полі на південь од парадного входу до оселі Більбо густо понатягувано мотузок і повбивано паль для наметів і шатер. У крутосхилі, зверненому в бік дороги, було прокопано окремих вхід, де спорудили широкі східці та чималу білу браму. Три великі гобітські родини, які мешкали поруч із тим полем на Торбиновому Узвозі, всі діймали цікавістю й незмінними заздощами. Старий Батечко Грунич перестав навіть удавати, ніби порастєся в саду.

Спершу поналинали намети. Згодом поміж них виросло особливо велике шатро – аж таке велике, що дерево, яке росло на тому полі, опинилося просто всередині нього й гордо стояло поблизу одного з кутів на чолі головного стола. На його гіллі розвісили ліхтарики. Ще більше див (як на гобітський розум) обіцяла велетенська кухня під відкритим небом, зведена на північному краї поля. Сила-силенна кухарів із різних заїздів і шинків з усіх кінців Ширу прибула сюди, щоби готувати для гномів і для іншого дивного наброду, який мешкав нині в Торбиному Куті. Пожвавлення сягнуло апогею.

І тоді зіпсувалася погода – захмарилося. Сталося це в середу напередодні Вечірки. Усі не на жарт стривожились. Аж ось зяяснів світанок четверга, 22 вересня. Встало сонце, хмари

розтанули, замайоріли прапори – й розваги почалися.

Більбо Торбин називав цю подію *вечіркою*, та насправді то було розмаїте поєднання розваг, які змінювали одна одну. Запросили дослівно всіх, хто мешкав поблизу. Забули хіба про кількох, та й то випадково. Проте вони все одно прийшли, тож це вже не мало жодного значення. Попрохали на гостину і чимало знайомих із інших частин Ширу, а кілька присутніх узагалі прибули з-за його кордону. Більбо особисто зустрічав гостей (і їхній супровід) біля нової білої брами. І вручав подарунки: всім без винятку – навіть тим, хто йшов із поля через запасний вихід, а потому знову заходив через браму. Кожен гобіт на свій день народження робить подарунки іншим. Зазвичай не вельми дорогі й не такі щедрі, як за цієї okazji, та загалом така традиція прижилася. Власне, в Гобітові й Поріччі кожен день року був чийось днем народження, відтак кожен гобіт у тих краях мав добру нагоду отримати бодай один подарунок принаймні раз на тиждень. А подарунки ніколи нікому не набридали.

Цього ж разу вони були особливо гарні. Гобітенята так ними захопилися, що на певний час майже забули про їжу. Серед подарунків були іграшки, схожих на які вони ніколи не бачили, – всі чудові, а деякі просто чарівні. Чимало з них Більбо замовив іще рік тому, і вони здолали довгий шлях від Гори та Долу й були справжніми витворами гномів.

Коли привітали вже всіх гостей і всі вони опинилися нарешті по цей бік брами, розпочалися співи, танці, музика, ігри та, певна річ, частування. Формально їжу подавали тричі: були обід, чаювання та пізній обід (вечеря). Обід і чаювання були прикметні головню тим, що під час них за столами сиділи всі гості, гуртом наминаючи найдки. Під час решти пригощань тих, хто їли та пили, було просто багато – постійно, починаючи від одинадцятої та аж до пів на сьому вечора, коли мав розпочатися феєрверк.

Феєрверками опікувався Гандальф: він не тільки привіз їх, але й сам усе вигадав і змайстрував. Запускав у небо світляні кулі, які розсипалися блискучим дощем, і скеровував у політ ракети теж він. А також щедро роздавав петарди, хлопавки, летючі вогнегрона, іскромети, смолоскипи, гномівські свічі, ельфійські фонтани, гоблінські рикавки та громоплески. Усі вони були пречудові. З віком Гандальф помітно вдосконалив своє мистецтво.

Під час феєрверку були ракети, що нагадували сяйливих птахів, які солодкоголосо співали на льоту. Були дерева з темними димовими стовбурами: їхнє листя розпускалося так, ніби водномить зацвітала пишна весна, а блискуче гілля сипало на вражених гобітів мерехтливі квіти, які розчинялись у повітрі, випускаючи легкий аромат за мить до того, як вони мали би торкнутися звернених угору облич. Були світлограї метеликів, які спалахували, злітаючи на дерева; були колони з барвистих вогнів, що здіймались угору та оберталися на орлів, на кораблі з піднятими вітрилами чи на лебединий клин; були червона громовиця та злива жовтого дощу; був ліс зі срібних списів, які зненацька зметнулись у повітря з гуком, схожим на клич готового до атаки війська, й обсипались у Річку зі шурхотом, схожим на шипіння сотень змії. І була також остання несподіванка на честь Більбо, що вразила гобітів до глибини душі, як того й хотів Гандальф. Вогні згасли. Угору шугнув непроглядний дим. Він набув подібності добре видної звіддалік гори, вершина якої почала тьмяно світитися. Спершу з неї майнули стовпи зеленого та кармінного полум'я. А потому вилетів червоно-золотий дракон – завбільшки не такий, як насправді, проте на правду жахливий: із його пащі виривався вогонь, очиська пильно зорили вниз; усі почули його ревіння, й він тричі зі свистом промчав над головами натовпу. Гобіти умлівіч поприсідали, а багато хто розпластався долілиць. Дракон пролетів, ніби швидкісний потяг, перекинувся через голову та з оглушливим гуркотом вибухнув над Поріччям.

– Це сигнал до вечері! – гукнув Більбо.

Біль і тривога негайно зникли, ошелешені гобіти позривалися на ноги. На всіх гостей чекала пречудова вечеря – себто на всіх, окрім тих, кого запросили на особливу родинну гостину-частування. Вона відбувалась у розлогому шатрі з деревом. Коло запрошених охоплювало дванадцять дюжин осіб (це число гобіти також називали «один gros», хоча така назва не вельми пасувала до живих істот); гостей обирали з усіх родин, із якими були

пов'язані Більбо та Фродо, а ще до присутніх долучилося кілька не-родичів – їхніх найулюбленіших друзів (як-от Гандальф). Серед обраних було багато юних гобітів, котрим батьки дозволили побувати на вечірці. Власне, гобіти не надто й переймалися тим, що їхні діти сидять десь допізна, особливо якщо там був безкоштовний харч. Виростити гобітеня – для цього потрібно не один віз провіанту!

Був у тій гостині не один Торбин і не один Бофин, а також багато Туків і Брендіцапів; були всілякі Грабарі (родичі бабуні Більбо Торбина) й усілякі Груби (кравці його ж таки дідуся за Туковою лінією), а ще й декілька Норчуків, Випринів, Тугопасків, Борсухатів, Добротілів, Сурмачів і Гордостопів. Деякі з них доводилися Більбо дуже далекими родичами, а були й такі, котрі взагалі ніколи раніше не бували в Гобітові, бо жили у віддалених закутках Ширу. Не забули і про Саквілів-Торбинів. На свято прийшли Ото і його дружина Лобелія. Їм не подобався Більбо, а Фродо взагалі викликав у них огиду, проте поштівка була справді чудова, а запрошення на ній – написане золотим чорнилом, тож відмовити було практично неможливо. Крім того, їхній кузен Більбо вже багато років удосконалював свої кулінарні вміння, і його страви високо цінували.

Усі сто сорок чотири гості як один очікували на приємне свято, хоча їх трохи лякало наближення промови їхнього господаря після застілля (річ обов'язкова). Більбо був схильний додавати до таких промов фрагменти того, що він називав поезією, а інколи, після чарчини-двох, починав згадувати нісенітні пригоди часів його таємничої подорожі. Гості не розчарувалися: свято і справді було *дуже* особливим, а сама учта вдалася на славу: багата, розкішна, розмаїта і тривала. Упродовж наступних тижнів ніхто в тій околиці майже не купував харчів, до того ж бенкет у Більбо спорожнив запаси більшості крамниць, винних льохів і комор на багато миль довкола, тож це не мало великого значення.

Після бенкету (коли його вдалося більш-менш закінчити) настала черга Промови. Проте більшість товариства на ту пору вже була налаштована терпляче її вислухати, бо дійшла до стадії, яку гобіти називали «напхатися по саму зав'язку». Вони сьорбали свої улюблені напої, пережовували свої улюблені ласощі й забули про свої страхи. Гості ладні були вислухати будь-що, радо вітаючи промовця після кожної паузи.

– Любий мій народе, – розпочав Більбо, підвівшись зі свого місця.

– Слухайте! Слухайте! Слухайте! – прокотилося юрмою, відлунюючи хором голосів, бо гобіти, здавалося, неохоче дослухалися до власної поради. Більбо вийшов з-за столу, зробив кілька кроків і виліз на стілець під освітленим деревом. Світло ліхтариків упало на його обличчя, що променилося радістю; на вишитому шовковому камзолі зблиснули золоті гудзики. Усі помітили, як він стоїть: махаючи однією рукою в повітрі, а другу тримаючи в кишені штанів.

– Любі мої Торбини та Бофини, – знов озвався Більбо, – любі мої Борсухатки і Брендіцапи, Виприни і Грабарі, Груби і Добротіли, Норчуки і Сурмачі, Тугопаски і Туки, і, звичайно ж, Гордостопи.

– ГордоСТУПИ! – викрикнув літній гобіт у кінці шатра. Його, звісно ж, звали Гордостопом, і не даремно: його ступні були великі, неймовірно волохаті, причому обидві лежали на столі.

– Гордостопи, – повторив Більбо. – А також дорогі мої Саквілі-Торбини, яких я нарешті знову вітаю в Торбиному Куті. Сьогодні мій сто одинадцятий день народження: мені виповнилося сто одинадцять років!

– Слава! Слава! Найщиріші вітання! – загукали присутні й затарабанили радісно по столах. Промова Більбо вдалася. Такі слова гобітам були до душі: короткі й очевидні.

– Сподіваюся, всі ви радієте так само, як і я.

Оглушлива овація. Вигуки «так» (і «ні»). Звуки сурем і ріжків, сопілок і флейт, інших музичних інструментів. На святі, як уже сказано, було чимало молодих гобітів. Заторохтіли сотні музичних деренчал. На більшості з них було тавро «ДІЛ» – майже ніхто з гобітів не знав, що це означає, та всі одноставно погоджувалися, що деренчала були справді дивовижні. Вони склалися з дрібних, але досконало зроблених деталей, які чарівно

звучали. І от в одному кутку шатра декотрі з юних Туків чи Брендіцапів, припустивши, що дядько Більбо завершив свою промову (бо сказав уже все, що годилося), влаштували імпровізований оркестр, награвши веселу танцювальну мелодію. Пан Еверард Тук і панна Буркуна Брендіцап вибралися на стіл і з поясами в руках повели «коло-стриб» – танок прегарний, але надто вже енергійний.

Однак Більбо ще не завершив. І, вихопивши з рук у сусіднього малюка ріжок, він тричі голосно просурмив. Гамір ущух.

– Я не затримаю вас надовго, – гукнув Більбо.

Звідусіль залунали оплески.

– Я зібрав вас усіх разом із певної Причини.

І те, як він вимовив ці слова, вразило присутніх. Довкола запала майже цілковита тиша, а один-два Туки навіть нашорошили вуха.

– Власне, причин є аж три! Перша – щоби сказати вам усім, що я безмежно всіх вас люблю та що сто одинадцять років – це закороткий час, відведений для життя серед таких чудових і неперевершених гобітів.

Шалений вибух схвалення.

– Половини з вас я не знаю бодай наполовину так добре, як би хотів, і менш ніж половину з вас я люблю наполовину менше, ніж ви на те заслуговуєте.

То був несподіваний і надто складний зворот. Де-не-де пролунали поодинокі аплодисменти, проте більшість присутніх просто силкувалася збагнути сказане й вирішити, чи можна сприймати це за комплімент.

– Друга – щоби відсвяткувати мій день народження.

Знов оплески.

– Слід було би сказати: «НАШ день народження». Бо сьогодні, звісно ж, святкує свій день народження також і Фродо – мій спадкоємець та племінник. Сьогодні він досягнув повноліття і вступає у володіння своїм спадком.

Недбалі оплески кількох старійшин і кілька гучних вигуків: «Фродо! Фродо! Старий веселун Фродо!» – від молоді. А Саквілі-Торбини насупились і мізкували, як можна розтлумачити фразу «вступає у володіння своїм спадком».

– Разом нам виповнилося сто сорок чотири роки. Число присутніх тут відповідає цій видатній сумі – одному grosу, якщо дозволите вжити такий вислів.

Жодних оплесків. Це ж смішно. Багато гостей, особливо Саквілі-Торбини, образилось, адже вони почулися так, ніби їх покликали тільки для того, щоби вийшло певне число, ніби вони – це речі в пакунку.

– Один gros, хай йому! Вульгарний вислів.

– Сьогодні також, якщо дозволите пригадати давню історію, річниця мого прибуття в діжці до Есгарота на Довгому Озері – хоча тоді я геть-чисто забув, що то був мій день народження. На ту пору мені був тільки п'ятдесят один, і дні народження не здавалися надто важливими. Учта, проте, вдалася на славу, хоч я був дуже застуджений і, пригадую, міг витиснути зі себе тільки: «Дуже ваб дякую». Нині ж повторю це правильніше: дуже вам дякую за те, що прийшли на моє маленьке свято.

Затята тиша. Усі боялися, що тепер їм не уникнути якоїсь пісні чи вірша, і тому почали нудитися. Ну, чому, чому він не припинить балакати і не дасть випити за його здоров'я? Проте Більбо не співав і не декламував віршів. На мить замовк.

– Третя й остання, – продовжив він. – Я хочу зробити ОГОЛОШЕННЯ.

Він вимовив це слово так голосно та несподівано, що всі, кому ще стало на те снаги, повсідалися на свої місця.

– Шкода оголошувати таке – бо, як я казав, сто одинадцять років – це надто мало для того, щоб уповні насолодитися проведеним із вами часом, – але це – кінець. Я йду. Іду негайно. Прощайте!

Більбо ступив крок униз і розчинився в повітрі. Зблиснуло сліпуче світло, всі гості на мить замружились. А коли вони розплющили очі, Більбо вже ніде не було видно. Сто сорок чотири приголомшені гобіти сиділи й мовчали. Старий Одо Гордостоп забрав ноги зі столу, і тупнув. Після цього запала мертва тиша, доки раптом, кілька разів глибоко вдихнувши, кожен Торбин і Бофин, Борсухатко і Брендіцап, Виприн і Грабар, Груб і Добротіл, Норчук і Сурмач, Тугопасок і Тук, а також Гордостоп ураз заговорив разом із усіма іншими.

Присутні погодилися, що це невдалий жарт і що, аби зцілити гостей від прикрої несподіванки і тривоги, потрібно піднести ще страв та напоїв.

«Більбо втратив розум. Я завжди це казав», – таким був найпоширеніший коментар до цієї пригоди. Навіть Туки (за кількома винятками) вважали поведінку Більбо неприпустимою. На той момент усі були переконані, що його зникнення – це ніщо інше, як сміховинна витівка.

Проте старий Рорі Брендіцап був не вельми певен цього. Ні вік, ані грандіозна вечеря не затьмарили його розуму, тож він сказав своїй невістці Есмеральді:

– У цьому, любонько моя, є щось підозріле! Гадаю, навіжений Торбин знову кудись подався. Пришелепуватий старий дурень. Але навіщо тим перейматися? Він же не забрав зі собою питво.

І Рорі голосно гукнув до Фродо, щоби той знову пустив по колу вино.

З усіх присутніх лише Фродо не мовив і слова про те, що трапилося. Якусь часинку він тихо сидів біля порожнього крісла Більбо, не звертаючи уваги на жодні зауваження та запитання. Жарт припав йому до душі, хоча він, певна річ, знав про нього. Фродо ледве стримувався від сміху, дивлячись на обурення та подив гостей. Водночас почувався глибоко стривоженим: він раптом збагнув, що старий гобіт безмежно йому дорогий. Більшість гостей продовжувала їсти й пити, обговорюючи ненормальні витівки Більбо Торбина, колишні й теперішні; проте розгнівані Саквілі-Торбини вже пішли. Фродо перестала цікавити ця вечірка. Він розпорядився, щоби подали ще вина, потім підвівся, мовчки осушив свого келиха за здоров'я Більбо й вислизнув зі шатра.

Щодо Більбо Торбина, то він, навіть виголошуючи промову, перебирав між пальцями золотого персня – свого чарівного золотого персня, якого потайки зберігав уже багато років. Сходячи зі стільця, він надягнув його на палець – і жоден гобіт у Гобітові ніколи вже його не бачив.

Більбо покvapливо повернувся до своєї нори. На мить зупинився, прислухаючись із усмішкою на вустах до гамору в шатрі та до звуків веселих забав, які долинали з інших частин поля. Потім увійшов досередини. Скинув святкове вбрання, склав і загорнув у тонкий обгортковий папір свій вишитий шовковий камзол і відклав його. Тоді швиденько вдягнувся у свої старі лахи й підперезався потертим шкіряним поясом. До нього він причепив короткого меча у зношених піхвах із чорної шкіри. Із замкнутої шухляди комода, в якій пахло кульками від молі, витяг старого плаща та капелюха. Вони лежали замкнені, наче були чимось дуже цінним, але їх стільки разів латали і на них було стільки плям, що годі було вгадати, якого кольору вони були первісно – можливо, темно-зеленого. На Більбо ці речі були трохи завеликі. Потому він пішов до свого кабінету і з великого сейфа дістав пакунок, загорнутий у стару ганчірку, рукопис у шкіряній оправі, а також великий товстий конверт. Книгу та пакунок він поклав на сам верх у чималу торбу, що стояла неподалік уже майже повна. Персня разом із вишуканим ланцюжком склав у конверт, запечатав його і заадресував Фродо. Спершу Більбо залишив конверт на каміні, потім раптом забрав його звідти і запхнув собі до кишені. Тієї самої миті двері вчинились і до оселі швидко увійшов Гандальф.

– Здрастуй! – сказав Більбо. – А я вже подумав, що ти не з’явишся.

– Приємно застати тебе видимим, – відповів чарівник, сідаючи у крісло, – я хотів побачитися з тобою і сказати кілька слів на прощання. Ти, певно, задоволений, що все відбулося чудово та згідно з твоїм планом?

– Так, саме так, – відказав Більбо. – Хоча той спалах мене здивував, – власне, він приголомшив мене, тож про інших і казати годі. Маленький сюрприз особисто від тебе, еге ж?

– Атож. Ти мудро вчинив, зберігаючи перстень у таємниці всі ці роки, відтак мені здалося, що твоїм гостям потрібно продемонструвати щось таке, що бодай якось пояснило би твоє раптове зникнення.

– І зіпсувало би мій жарт? Ах ти ж, старий надокучливий кумасику, котрому до всього є діло! – засміявся Більбо. – Але ти, як завжди, найліпше знаєш, що слід робити.

– Так, якщо взагалі що-небудь знаю. Та щодо твоєї витівки я не дуже певен. Вона сягнула кульмінаційної точки. Твій жарт удався: ти збентежив або образив більшість своїх родичів і дав привід цілому Ширу пліткувати аж дев’ять чи то пак дев’яносто дев’ять днів. Хочеш утнути ще щось?

– Таки-так. Почуваю, що мені потрібна відпустка, дуже довга відпустка, як я й казав тобі раніше. Можливо, довічна відпустка – гадаю, я не повернуся. Власне, я й не збирався повертатись і підготувався до цього. Я старий, Гандальфе. Не виглядаю так, але починаю почувати це у глибині душі. Я просто *добре зберігся*! – пхикнув Більбо. – Я почувуюся таким тонким, ніби мене *розтягнули*, якщо ти розумієш, про що я: знаєш, як ото масло, що його надто тонко намастили на окрасць хліба. Це – неправильно. Мені потрібна переміна чи щось таке.

Гандальф зацікавлено та пильно придивлявся до Більбо.

– Ні, здається, це таки неправильно, – задумано сказав він. – Ні, зрештою, думаю, твій задум – найкращий.

– Що ж, уже все вирішено, так чи інак. Я ще раз хочу побачити гори, Гандальфе, – *гори*; а тоді знайти собі таке місце, де зможу *відпочити*. У тиші й у спокої, без тлуму завжди допитливих родичів і без черги бентежних відвідувачів, котрі без упину смикають за дзвінок. Може, поталанить знайти таке місце, де я завершу свою книгу. Я вже придумав чудове закінчення: *І жив він собі щасливо, доки його віку*.

Гандальф засміявся.

– Сподіваюся, так і буде. Але ж тієї книги ніхто не прочитає, хоч би як вона закінчувалася.

– Ет, може, і прочитають, колись потім. Фродо вже трохи прочитав – доти, доки написано. Ти ж наглядатимеш за Фродо, правда?

– Авжеж, обома очима, щойно мені вдасться відірвати їх від інших справ.

– Він, звісно, пішов би зі мною, якби я попросив його. Власне, він і сам це якось пропонував, якраз перед Вечіркою. Та насправді він поки що цього не бажає. Я перед смертю хотів би ще раз побачити дику країну та Гори; а от він досі закоханий у Шир, у ліси й поля, в маленькі потічки. Тут він має почуватися затишно. Я все віддаю йому – певна річ, за винятком деякого непотребу. Сподіваюся, Фродо буде щасливий, коли звикне жити сам. Час йому вже стати господарем свого життя.

– Усе? – перепитав Гандальф. – І перстень також? Ти пристав на це, пригадуєш?

– Ну... Е-е... Так. Гадаю, так, – затинаючись проказав Більбо.

– Де він?

– У конверті, як тобі, напевно, відомо, – нетерпляче відповів Більбо. – Отам, на каміні. Ба ні! Ось він, у мене в кишені, – завагався гобіт. – Чи не дивина? – додав тихо, сам до себе.

– Зрештою, чом би й ні? Чому би йому там і не залишитися?

Гандальф знову дуже пильно подивився на Більбо, і чарівникові очі зблиснули.

– На твоєму місці, Більбо, – мовив він тихо, – я би залишив його тут. А ти хіба не хочеш?

– Авжеж, так... І ні. Тепер, коли до цього дійшло, мені, мушу сказати, чомусь зовсім не хочеться з ним розлучатися. Та я, власне, і не розумію, навіщо. Чому ти вимагаєш цього від мене? – запитав гобіт, і голос його дивно змінився: він став різким від підозріливості й роздратованим:

– Ти постійно діймаєш мене цим перснем, хоча ніколи не цікавився іншими речами, які я здобув під час подорожі.

– Я мусив діймати тебе, – сказав Гандальф. – Мені потрібна була правда. Це було важливо. Магічні персні, вони... вони і є магічні, до того ж – рідкісні та цікаві. Твій перстень розбудив мою професійну допитливість – можна й так сказати, і мені досі до нього не байдуже. Мені потрібно буде знати, де він, якщо ти знову подасись у мандри. А ще я думаю, що він був у тебе дуже довго. Тобі, Більбо, він уже не знадобиться, якщо я не помиляюся.

Більбо зашарівся, очі його сердито засвітилися. Обличчя, зазвичай добре, враз ніби скам'яніло.

– Чому не знадобиться? – скрикнув він. – І яке взагалі тобі діло до того, що я роблю зі своїми речами? Перстень – мій. Знайшов його – я. Дістався він – мені.

– Так, так, – мовив Гандальф. – Але тобі нічого гніватися.

– Якщо я і гніваюся, то в тому винен ти, – відказав Більбо. – Перстень мій, кажу тобі. Тільки мій. Мій Безцінний. Так, мій Безцінний.

Чарівникове обличчя було серйозним та уважним, і лише племін'я у його глибоких очах свідчив про те, що його щось вразило й по-справжньому стривожило.

– Колись його вже так називали, – зауважив він, – але не ти.

– А я кажу це тепер. Чом би й ні? Навіть якщо колись Голум уже називав його так. Тепер він належить не йому, а мені. І в мене залишиться, авжеж!

Гандальф підвівся і суворо сказав:

– Коли так – значить, ти дурень. І з кожним твоїм словом це дедалі більше помітно. Перстень аж надто заволодів тобою. Відпусти його! Тоді ти й сам зможеш піти і будеш вільний.

– Я зроблю так, як мені заманеться, й піду, куди схочу, – впирався Більбо.

– Легше, легше, любий мій гобіте, – попрохав Гандальф. – Ціле твоє довге життя ми були друзями, й ти дещо мені завдячуєш. Ну-бо! Вчини так, як ти обіцяв: віддай перстень!

– Стривай-но! Якщо ти сам хочеш мого персня, то так і скажи! – вигукнув Більбо. – Але ти його не отримаєш. Я не віддам тобі свого Безцінного, ось побачиш.

Його рука потяглася до руків'я маленького меча.

Гандальфові очі спалахнули.

– Ще трохи – і настане моя черга гніватися, – сказав він. – Якщо ти повториш це, то я таки розгніваюся. І тоді ти побачиш Гандальфа Сірого без покрову.

Він ступив крок до гобіта і наче повищав, став грізним, а тінь його цілком заповнила невеличку кімнату.

Важко дихаючи, Більбо позадкував до стіни, стиснув руку в кишені. Певний час вони стояли один навпроти одного, і повітря в кімнаті дзвеніло від напруження. Гандальфові очі незмигтно дивились униз на гобіта. Долоні в того розтиснулися, він почав тремтіти.

– Не розумію, що найшло на тебе, Гандальфе, – сказав Більбо. – Ти ніколи не був таким, як оце зараз. До чого це все? Перстень – мій, хіба ні? Я знайшов його, і Голум порішив би мене, якби я не залишив перстень собі. Я не злодій – байдуже, що там каже він.

– Я тебе ніколи так не називав, – відповів Гандальф. – Але я теж не злодій. Я прагну не обікрасти, а допомогти тобі. Хочу, щоби ти довіряв мені, як і раніше.

Він відвернувся, й тінь одступила. Чарівник, здавалося, знову зменшився і став сивим старцем, згорбленим і занепокоєним.

Більбо затулив рукою очі.

– Мені дуже прикро, – мовив він. – Але я почувався так незвично. Усе-таки це буде своєрідна полегкість – позбутися турбот про нього. Віднедавна він аж надто займав мій розум. Іноді я відчував, ніби то не перстень, а око, що дивиться на мене. І мені завжди кортить надягнути його і зникнути, якщо ти знаєш, як це. Або ж я переймаюся тим, чи він у безпеці, й надягаю, щоби переконатися, що це справді так. Я намагався замкнути його десь, але виявилось, що не знаходжу собі місця, коли він не в моїй кишені. Не знаю, чому. І, здається, ніколи не зможу цього зрозуміти.

– Тоді вір мені, – сказав Гандальф. – Я все розумію. Іди собі й покинь його тут. Перестань володіти ним. Віддай його Фродо, і я подбаю про нього.

Більбо якусь мить стояв напружений і нерішучий. Потому зітхнув.

– Гаразд, – сказав із зусиллям. – Віддам.

Тоді стенив плечима і печально всміхнувся.

– Зрештою, насправді саме для того я і затіяв усю цю метушню з вечіркою: щоби роздати багато подарунків із нагоди дня народження, а отже, щоби мені хоч трохи легше було віддати перстень. Урешті-решт, від вечірки анітрохи не полегшало, та шкода було би зусиль, витрачених на її приготування. Це зіпсувало би жарт.

– Авжеж, інакше цілий задум утратив би сенс, – погодився Гандальф.

– Що ж, гаразд, – сказав Більбо, – перстень переходить до Фродо разом з усім іншим, – він глибоко вдихнув. – А тепер мені негайно слід вирушати, інакше хтось може застати мене тут, а я вже попросився, і мені понад силу робити це ще раз.

Він підняв торбу і попрямував до дверей.

– Перстень досі у тебе в кишені, – озвався чарівник.

– Аякже, саме там! – вигукнув Більбо. – А також мій заповіт та інші документи. Найліпше ти візьми його і передай замість мене. Так буде найбезпечніше.

– Ні, не давай мені цього персня, – промовив Гандальф. – Поклади його на камін – йому буде там цілком безпечно, доки прийде Фродо. Я дочекаюся малого.

Більбо витяг конверт, але щойно зібрався покласти його біля годинника, рука йому сіпнула, і пакунок упав долі. Перш ніж він устиг його підібрати, чарівник нахилився, схопив конверт і поклав його на камін. Спазм люті на мить перекривив гобітове обличчя. І раптом поступився виразу полегшення та сміху.

– Ну, от і все, – сказав він. – Я пішов!

Вони вийшли до передпокою. Більбо взяв із підставки улюбленого ціпка, тоді свиснув. З трьох різних кімнат, облишивши свої справи, вийшли три гноми.

– Усе готово? – запитав Більбо. – Все спаковано та підписано?

– Усе, – відповіли ті.

– Гаразд, тоді гайда! – він вийшов за двері.

Була погожа ніч, чорне небо поцяткували зорі. Більбо глянув угору, втягуючи носом повітря.

– Як радісно! Як радісно знову рушати, рушати в Дорогу з гномами! Ось за чим я по-справжньому тужив усі ці роки! Прощайте! – сказав Більбо, дивлячись на свою стару оселю та вклоняючись дверям. – Прощай, Гандальфе!

– Бувай наразі, Більбо. Бережи себе! Ти вже доволі старий і, либонь, доволі мудрий.

– Берегти себе? Ще б пак. Не хвилюйся за мене! Зараз я почувуюся щасливішим, аніж будь-коли, а це багато що значить. Але вже час. Нарешті щось цілковито мене захопить, – додав він, а тоді тихо, ніби сам до себе, м'яко заспівав у п'ятьмі:

*Дорога знов біжить, біжить,
Я знов рушаю за поріг.
Оцю Дорогу, що манить,
Якби я всю здолати зміг!..*

*Допоки я карбую крок,
Мені все далі й далі йти –
Туди, між пасток і стежок,
Аж до кінця. Якби змогли...*

Більбо спинився, на мить примовк. А тоді, не сказавши ні слова, відвернувся від світла та голосів на полі й у наметах, повернувся у супроводі трьох своїх супутників у сад і почимчикував стежкою, що збігала вниз. Там, де вона закінчувалася, перестрибнув через низькорослий живопліт і подався до лук, розтанувши в п'ятні, неначе подув вітру в травах.

Гандальф іще якусь мить пильно вдивлявся в темряву йому вслід. «Прощавай, любий мій Більбо, – до наступної зустрічі!» – ледве чутно проказав він і повернувся до оселі.

Невдовзі надійшов Фродо і застав чарівника, котрий сидів у кріслі в сутінках, охоплений глибокою задумою.

– Він уже пішов? – запитав Фродо.

– Так, – відповів Гандальф, – він пішов. Нарешті.

– Я хотів би... Тобто аж до настання цього вечора я сподівався, що це лише жарт, – сказав Фродо. – Хоч у душі знав, що він справді вирішив піти. Він завжди жартував про серйозне. От якби я прийшов раніше, то встиг би бодай попрощатися з ним.

– Гадаю, йому справді залежало на тому, щоби нарешті тихенько зникнути, – промовив Гандальф. – Не надто цим переймайся. З ним усе буде гаразд. Тепер... Він залишив тобі пакунок. Оцей!

Фродо досягнув конверт із каміна, подивився на нього, проте не розпакував.

– Напевно, там ти знайдеш його заповіт та інші документи, – мовив чарівник. – Тепер ти господар Торбиного Кута. А ще, по-моєму, тобі дістався золотий перстень.

– Перстень! – скрикнув Фродо. – Він залишив його мені? Цікаво, чому? Втім, можливо, перстень мені й знадобиться.

– Може, так, а може, й ні, – сказав Гандальф. – На твоєму місці я би не вдавався до його послуг. Краще бережи його в таємниці й безпеці! А тепер я іду спати.

Як господар Торбиного Кута, Фродо мусив виконати свій обтяжливий обов'язок – попрощатися з гостями. До тієї пори чутки про дивні події облетіли ціле поле, та Фродо лише запевнив усіх, що «все, безперечно, з'ясується вранці». Десь опівночі вельможному гобітському панству було подано карети. Одна по одній вони відвозили ситих, але дуже незадоволених гобітів. Потому надійшли садівники, з котрими було заздалегідь домовлено, що вони на візках відвезуть додому тих, про кого господарі необачно забули.

Ніч поволі минула. Зійшло сонце. Гобіти попрощалися пізенько. Тривав ранок. Прийшли працівники й почали, як їх попросили, прибирати шатра, столи та стільці, ложки та ножі, пляшки й тарілки, а також ліхтарі, квіти у ящиках, обгортки від хлопавок, забуті сумки, рукавички, хустинки та недоїдені харчі (їх, зрештою, залишилося мало). А тоді з'явилися ще відвідувачі (непрохані): Торбини, Бофини, Виприни, Туки й інші гості, котрі жили або ж зупинилися неподалік. До обіду, коли навіть ті, хто вчора наївся-таки по саму зав'язку, знову зголодніли, в Торбиному Куті зібрався чималий натовп незапрошеного, проте й не несподіваного люду.

Фродо чекав на східцях і посміхався, хоча виглядав доволі втомленим і стурбованим. Він привітав усіх присутніх, але його нинішні пояснення майже не відрізнялися від учорашніх. На всі запитання відповідав однією фразою: «Пан Більбо Торбин пішов звідсіля, причому, наскільки мені відомо, назавжди». Декотрих відвідувачів Фродо запросив до оселі – тих, кому Більбо залишив «послання».

Там, у передпокої, була ціла купа різноманітних пакунків і згортків, а також дещо з меблів. На кожен предмет було причеплено наліпку. Кілька наліпок були такого змісту:

Для Аделарда Тука в його цілковиту власність од Більбо – на парасольці. Але Аделард забрав зі собою і чимало невідписаних речей.

Для Дори Торбин на згадку про довге листування з любов'ю від Більбо – на великому кошику для сміття. Дора була сестрою Дрого та найстаршою родичкою Більбо і Фродо з-поміж гобітського жіноцтва; вона мала дев'яносто дев'ять літ і за понад півстоліття написала цілі стоси добрих порад.

Для Майла Норчука з надією, що він цим скористається, від Б. Т – на золотій ручці та пляшечці для чорнила. Майло ніколи не писав листів.

Для Ангеліки від дядечка Більбо – на круглому опуклому люстерку. Юнка Ангеліка з родини Торбинів надто показово захоплювалася миловидністю свого обличчя.

Для колекції Гуго Тугопаска від жертводавця – на футлярі (порожньому) для книг. Гуго був знаним позичальником книг, але повертати їх квапився менше за всіх.

Для Лобелії Саквіль-Торбин у подарунок – на скриньці зі срібними ложками. Більбо вважав, що вона привласнила чимало його ложок, доки він відлучався у свою попередню мандрівку. Лобелія це добре знала. Коли вона прибула, вже в розпалі дня, то відразу втямила суть послання, проте хутко схопила ці ложки.

Це лише невеликий перелік зібраних у Торбиному Куті подарунків. За час довгого життя Більбо його домівку буквально заповнили всілякі речі. Гобітські оселі взагалі мали схильність обростати речами: через традицію роздавати всім стільки подарунків у дні народження. Ті подарунки не завжди були нові: околицею мандрували один-два метрами, призначення яких ніхто вже й не пам'ятав, – але Більбо зазвичай дарував нові речі, зберігаючи, натомість, ті, які одержав у подарунок сам. Отож, стара нора тепер бодай трохи вивільнилася.

Усі ці розмаїті прощальні подарунки мали наліпки, які Більбо підписав особисто, й кілька цих підписів приховувало якісь натяки чи жарти. Проте, звісно, більшість речей було призначено тим, кому би вони знадобилися та кого би потішили. Не надто заможним гобітам, особливо з Торбинового Узвозу, вельми пощастило. Старий Батечко Грунич отримав два мішки картоплі, нову лопату, сукняну камізельку та пляшечку мазі для хворих суглобів. Старому Рорі Брендіцапові у подяку за щедрю гостинність дісталися дванадцять пляшок «Старих виногрон» – міцного червоного вина з Південної Чверті, вже цілком вистояного, бо закорковував його свого часу ще батько Більбо. Після першої пляшки Рорі пробачив Більбо геть усе і проголосив його хлопцем-молодцем.

Фродо ж перейшла сила-силенна всього. І, певна річ, його власністю були усі головні скарби, а також книги, картини та безліч меблів. Однак ніхто не бачив ані знаку й ні сліду грошей чи коштовностей: нікому не перепало жодної монетки чи намистини.

Пополудні для Фродо настала скрутна година. Оманлива чутка, ніби всі статки Більбо

роздають задарма, поширилась околицею, мов лісова пожежа, й незабаром у Торбиному Куті було повно різних прохачів, котрі не мали там жодних справ, але витурити їх звідти було годі. Наліпки позривали та попереплутували, спалахнули суперечки. Хтось робив спроби обмінюватись і торгуватись у передпокої, а хтось намагався вислизнути, прихопивши призначені не йому дрібнички чи взагалі будь-які речі, яких ніхто начебто не хотів чи навіть просто не пильнував. Дорога до брами була заставлена тачками та ручними візками.

У розпал тієї метушні прибули Саквілі-Торбини. Фродо саме вирішив трохи перепочити й попрохав наглянути за речами свого друга Мері Брендіцапа. І коли Ото голосно заявив, що хоче побачити Фродо, Мері ввічливо вклонився.

– Йому зле, – повідомив Мері. – Він відпочиває.

– Ти хотів сказати: ховається, – сказала Лобелія.

– Хай там як, а ми хочемо його побачити, і ми його побачимо. Піди і скажи йому це!

Мері надовго залишив їх у передпокої, тож вони мали час, аби знайти свій прощальний подарунок – ложки. Проте настрої їхній від того не покращав. Нарешті пару провели до кабінету. Фродо сидів за столом, а перед ним лежала безліч паперів. Виглядав він справді зле – хоча б від того, що побачив Саквілів-Торбинів, – але підвівся, перебираючи пальцями щось у кишені, й розмовляв із гостями досить чемно.

Натомість Саквілі-Торбини поводитися навіть трохи нахабно. Спершу вони запропонували смішні (як між друзями) ціни за різноманітні вартісні, хоч і без наліпок, речі. Коли Фродо відповів, що роздають лише те майно, яке вибрав сам Більбо, вони сказали, що все це дуже підозріло.

– Мені зрозуміло тільки одне, – зазначив Ото, – а саме – те, що ти маєш неабияку користь із усього цього. Я вимагаю, щоби мені показали заповіт.

Ото був би спадкоємцем Більбо, якби той не прийняв до себе Фродо. Тож Ото уважно прочитав заповіт і гмикнув. На його нещастя, документ було складено дуже чітко та правильно (згідно з нормами гобітських законів, які, серед іншого, вимагають, аби під заповітом було сім підписів свідків червоним чорнилом).

– Знову нас обвели круг пальця! – звернувся він до дружини. – І це після шістдесяти років очікування. Ложки? Дурниці!

Ото клацнув пальцями біля самого носа Фродо й потупцяв геть. Але відкараскатися від Лобелії було не так легко. Трохи згодом Фродо вийшов із кабінету, щоби поглянути, що там і як, і виявив, що Лобелія була ще досі тут: нишпорила по задвірках і по закутках, обстукувала долівку. Він рішуче витурив її з маетку, попередньо «звільнивши» від кількох дрібних (але доволі вартісних) предметів, які в загадковий спосіб попадали їй у парасольку. Обличчя Лобелії набуло такого виразу, ніби вона от-от мала народити в муках яку-небудь справді нищівну прощальну фразу, втім, обернувшись на порозі, тільки й сказала:

– Ти ще пошкодуєш про це, юначе! Чому ти не пішов разом із ним? Тобі тут не місце: ти не Торбин, ти... ти Брендіцап!

– Ти чув це, Мері? Це вже образа, якщо можна так висловитися, – сказав Фродо, зачинивши за нею двері.

– Це – комплімент, – відповів на те Мері Брендіцап, – хоча звісно, що неправда.

Потім вони обійшли нору і витурили з неї трьох юних гобітів (двох Бофинів і одного Виприна), котрі воколупували дірки у стінах однієї з пивниць. А ще Фродо побився з юним Санчо Гордостопом (онуком старого Одо Гордостоба), який улаштував розкопки у великій коморі, де, за його словами, йому причулося якесь відлуння. Легенда про золото Більбо збуджувала водночас і цікавість, і надію; адже легендарне золото (здобуте в таємничий спосіб і, безперечно, не вельми порядно) належить, як усім відомо, тому, хто його знайшов, – якщо ніхто не завадив пошукам.

Фродо, спромігшись виштовхати геть Санчо, знеможено впав на стілець у передпокої.

– Час зачиняти крамничку, Мері, – сказав він. – Замкни двері й не відчиняй сьогодні нікому, навіть якщо сюди принесуть таран.

Відтак Фродо подався освіжитися горнятком пізнього чаю.

Не встиг він і сісти, як у двері тихо постукали. «Напевно, це знову Лобелія, – подумав Фродо. – Вона, либонь, вигадала щось справді кепське й повернулася, щоби це сказати. Нічого, почекає».

Він продовжив пити чай. Стук повторився, і цього разу голосніше, та Фродо не зважав. Зненацька у вікні з'явилася чарівникова голова.

– Якщо ти не впустиш мене, Фродо, то я знесу ваші двері так, що вони пролетять через нору й вилетять по той бік пагорба, – сказав він.

– Любий Гандальфе! Одну хвилиночку! – скрикнув Фродо, вибігаючи з кімнати до дверей. – Заходь! Заходь! Я гадав, що то Лобелія.

– Тоді я тобі вибачаю. Адже її я нещодавно бачив: їхала у бричці до Поріччя з таким виразом обличчя, що від нього скисло б і свіже молоко.

– Та і я від неї мало не скис. Чесно, я ледь не скористався перснем Більбо. Мені так хотілося щезнути.

– Не роби цього! – порадив Гандальф, сідаючи. – Прошу тебе, Фродо, будь обережний із тим перснем! Власне, я прийшов сюди почасти для того, щоби наостанок розповісти тобі дещо про нього.

– Гаразд, і що з ним?

– А що тобі вже відомо?

– Лише те, що розповів Більбо. Я чув його історію: як він знайшов перстень і як скористався ним. Під час подорожі, маю на увазі.

– Цікаво, яку історію? – мовив Гандальф.

– О, не ту, яку він розповідав Гномам і яку записав у своїй книзі, – відповів Фродо. – Невдовзі після того, як я прийшов сюди жити, він розповів мені свою справжню історію. Він сказав, що ти докучав йому, аж доки він тобі зізнався, а отже, і мені варто її знати. «Між нами немає таємниць, – мовив він, – але до персня ніхто не дістанеться. Він мій, хай там що».

– Це цікаво, – сказав Гандальф. – І що ж ти думаєш про все це?

– Якщо ти про ту вигадку з «подарунком», ну, то я вважаю справжню історію значно ймовірнішою і не розумію, навіщо було її змінювати. Це дуже не схоже на Більбо та, як на мене, досить дивно.

– Так і я вважав. Але дивні речі можуть траплятися з особами, котрі володіють таким багатством – якщо вони скористаються ним. Нехай це стане для тебе пересторогою: будь із перснем дуже обережний. Він може мати й інші властивості, ніж просто робити того, кому належить, невидимим, коли йому заманеться.

– Не розумію, – сказав Фродо.

– І я теж, – відповів чарівник. – Просто цей перстень не йде мені з голови, особливо після вчорашньої ночі. Ні, хвилюватися нічого. Та якщо ти зважиш на мою пораду, то користуватимешся ним дуже рідко чи й узагалі ніколи. І наостанок я прошу тебе за жодних обставин не використовувати його так, аби це викликало плітки чи підозри. Повторюю: тримай перстень у безпечному місці й у таємниці!

– Ти такий загадковий. Чого ти остерігаєшся?

– Я не певен, чого саме, тому наразі нічого й не скажу. Гадаю, зможу ще щось тобі розповісти, коли повернусь. А вирушаю негайно, – тож бувай наразі, – і Гандальф підвівся.

– Негайно? – скрикнув Фродо. – А я думав, ти залишишся принаймні на тиждень. Я так очікував твоєї допомоги.

– Я і збирався залишитись, але змушений був передумати. Мене може не бути тут довго; проте я прийду і знову зустрінуся з тобою, щойно вдасться. Чекай мене, а коли – побачиш! Я прослизну сюди непомітно. Віднині я нечасто навідуватиму Шир відкрито. Виявляється, мене тут не вельми раді бачити. Кажуть, я надокучливий і порушую спокій.

Дехто відверто звинувачує мене в тому, ніби я перетворив Більбо на привида чи навіть на щось гірше. Якщо хочеш знати, дехто тут поширює припущення, наче ми з тобою змовились, аби заволодіти його багатством.

– Дехто! – вигукнув Фродо. – Ти маєш на увазі Ото й Лобелію. Як огидно! Я віддав би їм Торбин Кут і все інше, якби завдяки цьому Більбо повернувся й узяв мене в мандри країною. Я люблю Шир. Але починаю хотіти й собі зникнути. Цікаво, чи я ще колись побачу його?

– І мені теж цікаво, – сказав Гандальф. – Я розмірковую зараз про багато речей. Отож, прощай! Будь обережний! Чекай на мене, особливо в непідходящий час! До зустрічі!

Фродо провів його до дверей. Чарівник востаннє змахнув рукою і покрокував геть із подиву гідною жвавистю, проте Фродо здалося, що Гандальф виглядає надміру згорбленим – ніби несе величезний тягар. Вечір добігав до кінця, і загорнута в плащ чарівникова постать швидко танула в сутінках. Наступного разу Фродо побачив Гандальфа не скоро.

Розділ 2 Тінь минулого

Б алачки, проте, не припинилися ні за дев'ять, ані за дев'яносто дев'ять днів. Друге зникнення пана Більбо Торбина в Гобітові та й у цілому Ширі обговорювали впродовж року й одного дня, а згадували ще довше. Це зникнення перетворилося на історію, яку розказували юним гобітам вечорами біля каміна, тож, урешті-решт, шаленець Торбин, який зникав із громом і спалахами, а повертався з торбами коштовностей і золота, став їхнім улюбленим легендарним персонажем і довго жив у пам'яті навіть після того, як справжні події було забуто.

Тим часом усі мешканці околиці були переконані, що Більбо, який завжди був трохи схибнутий, урешті цілком збувся клепки й подався світ за очі. І десь там він, без сумнівів, упав у якесь озеро чи в річку, де його і спіткав трагічний, але аж ніяк не передчасний кінець. І звинувачували в цьому здебільшого Гандальфа.

«Якщо тільки той триклятий чарівник облишить молодого Фродо у спокої, малий споважніє і з нього, ймовірно, ще виросте сякий-такий гобіт», – казали доброзичливці. А скидалося саме на те, що чарівник облишив Фродо у спокої і що той справді споважнів, але от виростання до сякого-такого гобіта поки що не дуже давалося взнаки. Власне, Фродо відразу заповзявся підтримувати здобуту Більбо репутацію дивака: спершу відмовився ходити в жалобі, а наступного року на честь сто дванадцятого дня народження Більбо влаштував вечірку, яку назвав Стоважним Бенкетом. Але про ту гостину пліткували не довго, бо запрошено на неї було тільки дванадцятьох гостей, хоча під час кількох перемін страв снігопадило від наїдків і напої текли рікою, як кажуть гобіти.

Декоотрих мешканців це приголомшило, та Фродо з року в рік збирав святкову Вечірку з нагоди Дня Народження Більбо, перетворивши її на традицію. Тож місцевим довелося призвичаїтися. Він казав, що не вважає Більбо загиблим. А на запитання: «Де ж він?» – Фродо просто знизував плечима.

Новий пан Торбин жив одинаком, як і Більбо до нього, проте мав багато друзів, особливо серед молодих гобітів (здебільшого нащадків Старого Тука), котрі ще в дитинстві захоплювалися його дядьком і часто бували в Торбиному Куті. До таких належали Фолько Бофин і Фредегар Виприн, але найближчими друзями Фродо були все-таки Перегрін Тук (його зазвичай звали Піпіном) і Мері Брендіцап (його насправді звали Меріадок, але про це рідко хто згадував). Разом із ними Фродо вештався Широм, однак ще частіше робив це сам, і, на подив розважного люду, його іноді бачили одинцем далеко від дому, коли він блукав пагорбами та лісами при світлі зірок. Мері й Піпін підозрювали, що подеколи він навідує ельфів, як свого часу Більбо.

Минав час, і гобіти почали помічати, що Фродо теж виявляє ознаки доброго «зберігання»: зовні він досі виглядав таким самим жвавим і енергійним, яким був у свої надцять років. «Щастить же декому», – казали в Гобітові, бо запідозрили в цьому щось незвичне лише тоді, коли Фродо наблизився до більш-менш поважного п'ятдесятилітнього віку.

А сам Фродо, впоравшись із першою бурею емоцій, виявив, що бути господарем самому собі, та ще й *тим самим* паном Торбином із Торбиного Кута, – дуже приємно. Кілька років він прожив цілком щасливо, майже не переймаючись майбутнім. Але глибоко в душі дедалі дужче жалкував, що не пішов разом із Більбо. Часом, особливо восени, гобіт несподівано для себе самого забрідав у дикі краї, а чудернацькі видіння ніколи не бачених гір приходили в його сни. Тоді Фродо подумки приказував: «Можливо, колись і я перетну Ріку». На це інша половина його розуму завжди відповідала: «Ще не час».

Отак це і тривало, доки добігли до кінця його сорок-із-чимось років і наблизився день п'ятдесятих уродин. Ця дата була для Фродо по-своєму значущою (чи зловісною), адже саме в цьому віці Більбо раптово спіткали пригоди. Фродо охопив неспокій, давні стежки здавалися йому надто добре второваними. Він роздивлявся мапи й міркував про те, що лежить поза їхніми межами: на мапах, складених у Ширі, за межами цієї території простягалися здебільшого білі береги. Фродо все частіше мандрував далі й далі від дому, ще й переважно сам, тож Мері й інші його друзі спостерігали за ним із тривогою. Вони часто бачили, як Фродо гуляє та розмовляє з чужоземними подорожанами, котрі в той час почали з'являтися у Ширі.

До Ширу дійшли чутки про дивні події, які відбувались у зовнішньому світі; й тому що Гандальф у той час не з'являвся та кілька років поспіль не прислав жодної звістки про себе, Фродо самотужки збирав усі можливі відомості. Ельфів, котрі раніше рідко бували в Ширі, тепер не раз помічали вечорами в лісах, де вони мандрували в західному напрямку: йшли і не поверталися. Вони покидали Середзем'я, і його турботи вже їх не обходили. Попри те, на дорозі з'явилося незвично багато Гномів. Стародавня Східно-Західна Дорога пролягала через Шир і закінчувалася при Сірих Гаванях, тож Гноми, прямуючи до копалень у Синіх Горах, завжди обирали саме її. Гноми були для гобітів головним джерелом новин із віддалених теренів – якщо тих новин хтось потребував: зазвичай Гноми говорили мало, а гобіти не надто їх і розпитували. Але тепер Фродо часто зустрічав дивних Гномів із далеких країв, котрі шукали прихистку на Заході. Вони були занепокоєні, а декотрі пошепки оповідали про Ворога та про Землю Мордор.

Цю назву гобіти знали хіба що з легенд про темне минуле, і вона була для них наче тінь на тлі спогадів, але тінь зловісна і тривожна. Здавалося, Біла Рада прогнала злу силу з Морок-лісу тільки для того, щоби та, стократно зміцнівши, знову з'явилась у старовинних твердинях Мордору. Подійкували, що вже відбудовано Темну Вежу. І звідти та сила розповзалась у всі кінці світу, й десь на далекому сході та на півдні гриміли війни і наростав страх. У горах знову розплодились орки. Почали з'являтися тролі, причому не звичайні туголоби, а хитрі й забезпечені жахливою зброєю. А ще тихцем розказували про інших істот, таких страшних, що для них не було навіть назви.

Звісно, мало що з того долинали до вух пересічного гобіта. Проте навіть найбільш глухі та найзатятіші домарі вряди-годи чули незвичні оповіді, а ті, кого справи заводили аж до кордонів Ширу, бачили дивні речі. Бесіда у «Зеленому драконі» в Поріччі одного вечора навесні того року, коли Фродо виповнилося п'ятдесят, довела, що навіть у затишному серці Ширу певні чутки таки поширювалися, хоча більшість мешканців і далі собі з них глузувала.

Сем Грунич сидів у кутку біля вогню, а навпроти нього сидів Тед Пісковик, син мірошника, й чимало сільських гобітів слухало їхню балачку.

– Правду кажуть: дивні речі можна почути віднедавна, – озвався Сем.

– Ех, – відказав Тед, – таки можна, якщо прислухатися. Але я, коли захочу, то й удома наслухаюся досхочу вечірніх казок і дитячих небилиць.

– Так то воно так, – правив далі Сем, – але, по-моєму, в деяких із них більше істини, ніж ти собі думаєш. Бо хто вигадував ті казочки, га? От візьмімо хоч би й ті, що про драконів.

– Е ні, спасибі, – сказав Тед. – Не хочу. Про них я вдосталь наслухався, ще коли був малим, тож тепер у це не вірю. У Поріччі є тільки один дракон – «Зелений», – не вгавав він, викликавши загальний сміх.

– Гарзд, – погодився Сем, сміючись разом із усіма. – А як щодо древолюдів, цих велетнів, як їх іще кличуть? Адже таки ходить чутка, що нещодавно одного з них, більшого за звичайне дерево, бачили трохи вище від Північних Пустощів.

– І хто її розпускає?

– Мій двоюрідний брат Гел, зокрема. Він працює на пана Бофина в Запагорб'ї і полює аж у Північній Чверті. Він *бачив* його.

– Мабуть, лише каже, що бачив. Твій Гел постійно патякає, ніби щось там бачить, але бачить він, певно, те, чого немає.

– Але ж цей був завбільшки як в'яз і ходив: переступав по три сажні за крок, ніби яку п'ядь.

– Тоді, б'юся об заклад, він геть нічого не переступав. Гел *бачив* в'яза – хоч вір, хоч не вір.

– Але ж цей *ходив*, – чи ти не чуєш? А на Північних Пустощах в'язи не ростуть.

– Тоді твій Гел узагалі нічого не бачив, – сказав Тед.

Дехто засміявся та заплескав у долоні: слухачі, здається, вирішили, що Тед заробив іще одне очко.

– Все одно, – не відступав Сем, – ти ж не будеш заперечувати, що не тільки наш Гелфаст бачив чудний люд, який переходив через Шир? Переходив – зваж на це! Ще більше чужинців завертали назад перед кордонами Ширу наші дозорці. Нині вони мають як ніколи багато роботи. І ще я чув, що ельфи рухаються на захід. Кажуть, ніби вони прямують до гаваней – аж ген далеко за Білими Вежами.

Сем махнув рукою невідь-куди: ні він, ані будь-хто з присутніх не знав, скільки звідси до Моря повз старовинні вежі поза західними кордонами Ширу. Та давній переказ твердив, що десь там розкинулися Сірі Гавані, з яких час од часу відпливають ельфійські кораблі, щоби ніколи вже не повернутися.

– Вони плывуть, плывуть, плывуть за Море, прямують на Захід і нас покидають, – мовив Сем, почасти виспівуючи слова, і похитав головою, сумно й урочисто.

Тед засміявся:

– Ну, хіба ж це новина для тебе, якщо ти віриш у старі легенди? Проте я не розумію, як це стосується мене чи тебе. Нехай собі плывуть! Але, ручуся, ти не бачив, як вони це роблять, і ніхто в Ширі не бачив.

– Ну, не знаю, – задумливо відказав Сем.

Він вірив, що якимось одним разом бачив у лісі ельфа, і сподівався, що це не востаннє. З

усіх легенд, які він чув іще дитиною, фрагменти переказів і напівзабутих історій про ельфів, відомі гобітам, зворушували його найдужче.

– Дехто – навіть серед наших краян – знайомий зі Світлим Народом і має відомості про нього, – зауважив малий Грунич. – От хоч би пан Торбин, у якого я працюю. То він розповів мені, що ельфи відпливають, а йому про них щось та й відомо. Старий пан Більбо знав іще більше: скільки-бо я переговорив із ним, коли був малим хлопчиком.

– Ох, вони обоє схибнулися, – сказав Тед. – Принаймні старий Більбо схибнувся давно, а Фродо тільки почав. Якщо це і є джерело твоїх новин, то з нього ти нахапаєшся самих небилиць. Ну, друзі, подамся-но я додому. За ваше здоров'я! – він осушив свого кухля, шумно встав і пішов геть.

Сем сидів мовчки й уже не озивався. Він мусив багато про що подумати. Насамперед про те, що у саду в Торбиному Куті було чимало роботи, тож завтра, якщо небо проясниться, в нього буде клопіткий день. Трава росте дуже швидко. Та в Сема на умі було не лише садівництво. За якусь мить він зітхнув, підвівся й пішов.

Був ранній квітень, небо саме випогоджувалося після сильного дощу. Сонце сіло, і прохолодний тьмянний вечір плавно перетікав у ніч. Сем брів додому під першими зорями через Гобітів, угору Пагорбом, тихо й задумливо насвистуючи.

Щойно тепер після тривалої відсутності знову з'явився Гандальф. З дня Вечірки про нього три роки не було ні слуху ні духу. Потому він ненадовго навідався до Фродо і, пильно придивившись до нього, знову подався в мандри. Упродовж наступного року-двох чарівник частенько показувався в Ширі: приходив несподівано після настання сутінків і без попередження зникав до сходу сонця. Про свої справи та подорожі він не розповідав, а цікавився, здається, головню дрібними новинами про здоров'я Фродо та про те, як гобітові ведеться.

Потім він раптом знову зник. Минуло вже дев'ять років, відколи Фродо востаннє чув чи бачив Гандальфа, тож він подумав, що чарівник уже ніколи не повернеться, бо зовсім перестав цікавитися гобітами. Але того вечора, коли Сем прямував додому, а сутінки перетікали в ніч, у вікно кабінету Фродо постукали. І стук той був напрочуд знайомий.

Фродо привітав давнього друга з подивом і неабиякою радістю. І якийсь час вони напружено вдивлялись один в одного.

– То як, усе гаразд? – запитав Гандальф. – З вигляду ти такий самий, як завжди, Фродо!

– Іти – теж, – відповів Фродо, але потай подумав, що Гандальф трохи постарішав і виглядає більш занепокоєним, аніж під час минулих зустрічей.

Фродо почав випитувати у чарівника новини про нього самого та про те, що діється на білому світі, – тож невдовзі їх поглинула бесіда, і вони просиділи так до глибокої ночі.

Наступного ранку після пізнього сніданку чарівник і Фродо сиділи в кабінеті біля відчиненого вікна. У каміні весело горів вогонь, але й сонце вже пригрівало, й вітер дмухав із півдня. Довкілля променилося свіжістю, молоде весняне зело ряхтіло в полях і на кінчиках гілок дерев.

Гандальф думав про ту весну майже вісімдесятилітньої давнини, коли Більбо вибіг із Торбиного Кута без хустинки. Тепер чарівникове волосся було, мабуть, білішим, ніж тоді, борода та брови були, мабуть, довшими, а обличчя – густіше посмуговане турботами й мудрістю, проте очі сяяли ясно, як і завжди. І кури в та пускав кільця диму він так само жваво

й радісно, як тоді.

Гандальф палив мовчки, бо Фродо сидів непорушно у глибокій задумі. Навіть у ранковому світлі гобіт відчував темну тінь, яку відкидали звістки, що їх приніс Гандальф. Урешті він порушив тишу.

– Минулої ночі ти почав розповідати дивні речі про мій перстень, Гандальфе, – озвався Фродо. – А тоді спинився, бо сказав, що такі історії найліпше обговорювати за дня. То, може, саме час завершити оповідь? Ти кажеш, що перстень небезпечний, значно небезпечніший, аніж я собі уявляю. Це ж як?

– А так, – відповів чарівник, – що він набагато могутніший, аніж я спершу припускав, такий могутній, що, врешті-решт, здолає будь-якого смертного, котрий ним володітиме. І заволодіє ним сам. У сиву давнину в Ереґоні викували багато ельфійських перснів – магічних перснів, як ти їх називаєш, – і мали вони, звісно, різні можливості: одні були сильніші, інші – слабші. Слабші персні втілювали тільки зачатки майстерності, доки вона сягнула найвищих висот, і вони залишилися суцими дрібницями для ельфійських ковалів – хоч і небезпечними, як на мене, для смертних. Але Величні Персні, Персні Влади – ті вже були справді страхітливі. Смертний, мій друже Фродо, котрий має один із Величних Перснів, не помирає, але й не росте і не здобуває довгого життя, а просто триває, аж поки кожна мить перетворюється для нього на суцільну втому. Якщо ж він часто використовує Перстень, аби ставати невидимим, то поступово *тане* й, урешті, обертається на невидимку та блукає в сутіні під пильним оком Темної Сили, що править Перснями. Відтак, раніше чи пізніше – пізніше, якщо власник Персня сильний або ж попервах має добрі наміри, хоча ні сила, ні добрі наміри не встоять довго, – раніше чи пізніше Темна Сила поглине його.

– Як страшно! – тільки й вимовив Фродо.

Знову запала довга тиша. Зі саду долинули звичні весняні звуки: то Сем підстригав траву на лужку.

– І давно тобі про це відомо? – по якомусь часі запитав Фродо. – І скільки з цього всього знав Більбо?

– Більбо знав не більше, ніж розказав тобі, – щодо цього я певен, – відповів Гандальф. – Він, зрозуміло, ніколи не передав би тобі у спадок щось, на його думку, небезпечне, навіть попри мою обіцянку наглянути за тобою. Він вважав перстень дуже гарним і дуже корисним у скруті, а за все неправильне чи дивне відповідальність покладав на себе. Він казав, що перстень «займає його розум», і завжди потерпав за нього, та навіть не підозрював, що винен у цьому сам перстень. Але Більбо виявив, що ця річ потребує пильного ока: перстень, бувало, змінював розмір і вагу, то стискався, то розширювався якимось незрозумілим чином і міг зненацька зісковзнути з пальця, на якому доти сидів туго.

– Так, він застеріг мене про все це у своєму листі, – сказав Фродо, – тому я завжди тримав перстень на ланцюжку.

– Дуже мудро, – зауважив Гандальф. – Але своє предовге життя Більбо ніколи не пов'язував із перснем. Він гадав, що так уже йому пощастило, і дуже цим пишався. Хоча його охоплювали дедалі сильніші неспокій і тривога. Більбо, за його власними словами, ставав *тонким і розтягнутим* – ознака того, що перстень захоплював владу.

– Давно тобі про все це відомо? – знову запитав Фродо.

– Відомо? – перепитав Гандальф. – Мені відомо багато такого, про що знають лише Мудрі, Фродо. Та якщо ти маєш на увазі «відомо про *цей* перстень», то мені, можна сказати, й досі нічого не *відомо*. Треба провести останнє випробування. Однак я вже не сумніваюсь у своєму здогаді. І коли я вперше почав здогадуватися? – він замислився, копирсаючись у пам'яті. – Дай-но подумати... Того року, коли Біла Рада вигнала Темну Силу з Морок-лісу – якраз перед Битвою П'яти Армій, – Більбо знайшов цей перстень. Тоді тінь лягла мені на

серце, хоча я ще не знав, чого боюся. Я часто гадав, як саме Голум натрапив на Величний Перстень, адже то був саме він і принаймні це було зрозуміло від самого початку. А потому я почув од Більбо дивну історію про те, як він «виграв» його, і я не повірив у неї. Коли ж нарешті мені вдалося витягнути з нього правду, я відразу зметував, що старий гобіт намагається утвердити своє безсумнівне право на перстень. Точнісінько так, як Голум із його «подарунком на день народження». Обидві брехні були аж надто подібні між собою, щоби мене переконати. Вочевидь, персню притаманна якась огидна сила, яка відразу починає діяти на його власника. То була для мене перша справжня пересторога: щось таки негаразд. Я часто казав Більбо, що такими перснями найкраще взагалі не користуватися, та він обурювався або дуже гнівався. Ледве чи я міг тут чимось зарадити. Я не міг відібрати в нього персня, не заподіявши йому при цьому ще більшої шкоди, ніж сам перстень. Та і права не мав. Я міг лише спостерігати і чекати. Можливо, слід було би порадитися зі Саруманом Білим, але щось завжди втримувало мене від цього кроку.

– А хто це? – запитав Фродо. – Раніше я про нього не чув.

– Це й не дивно, – відповів Гандальф. – Гобіти його не цікавлять – чи то пак не цікавили. Та він великий серед Мудрих. Він очільник мого ордену і голова Ради. Знання його глибокі, та вони зростили і його погорду: він дуже не любить, коли втручаються в його справи. Відати про ельфійські персні, могутні й не дуже, – ось його царина. Він тривалий час вивчав її, вишукуючи втрачені таємниці виготовлення перснів, але коли про них заходила мова на раді, то все, що Саруман розкривав нам зі свого знання про Персні, заперечувало мої страхи. Тож мій сумнів заснув, хоч і сторожко. Я невпинно стежив і чекав. Але з Більбо, здавалось, усе було гаразд. Минали роки. Так, вони минали, проте ніби й не торкалися його. Він наче зовсім не старівся. На мене знову зійшла тінь. Але я сказав собі: «Та він же, врешті-решт, за материною лінією походить із роду довгожителів. Ще є час. Чекай!» І я чекав. Аж до тієї ночі, коли він покинув цей дім. Тоді Більбо сказав і зробив таке, що сповнило мене страхом, який годі було вгамувати жодним Сарумановим словом. Нарешті я переконався, що до діла взялося щось темне та страхітливе. І відтоді більшість цих років витратив на пошуки правди.

– Але ж Більбо не зазнав невинної шкоди, правда? – стурбовано запитав Фродо. – З часом йому поліпшає, чи не так? Тобто він зможе спочити з миром?

– Більбо покращало відразу, – відповів Гандальф.

– На цьому світі є лишень одна Сила, якій відомо все про Персні та про їхні можливості; проте, наскільки я знаю, немає у світі такої Сили, якій би було відомо все про гобітів. Серед Мудрих лише я цікавлюся гобітами – забутою, але сповненою несподіванок сферою знань. М'якими, як масло, бувають вони, та іноді стають такими самими незламними, як старе коріння дерев. Гадаю, цілком можливо, що дехто з них здатен чинити опір Персням значно довше, ніж те припускають Мудрі. І, як на мене, тобі не варто хвилюватися за Більбо. Він, певна річ, довгі роки володів Перснем і користувався ним, тож, доки небезпечний вплив зійде нанівець, мусить минути трохи часу – наприклад, аби Більбо було безпечно знову його побачити. Або ж він цілком щасливо проживе ще багато років, залишаючись таким самим, як тоді, коли розлучився з Перснем. Адже, врешті-решт, він віддав його мені добровільно, а це важливо. Ні, за нашого любого Більбо я не хвилююся, відколи він відпустив ту річ. Натомість я почувуюся відповідальним за тебе. З того часу, як Більбо пішов, я дуже переймався тобою та всіма цими чарівними, абсурдними, безпорадними гобітами. Світ зазнає нищівного удару, якщо Темна Сила здолає Шир – якщо цілий ваш рід, усі добрі, веселі, недоумкуваті Бофини, Виприни, Сурмачі, Тугопаски й решта, не кажучи вже про сміховинних Торбинів, перетворяться на рабів.

Фродо здригнувся.

– Чому би таке мало статися? – запитав він. – І навіщо тій Силі такі раби?

– Правду кажучи, – відповів Гандальф, – я припускаю, що досі – зауваж, *dosi* – вона просто не сприймала серйозно існування гобітів. І ви повинні бути вдячні за це. Проте час безпеки минув. Сила та вас не потребує: в неї вдосталь інших корисних прислужників, – але

вона вас уже не забуде. І нещасні гобіти-раби принесуть їй значно більше приємності, ніж гобіти щасливі та вільні. Існують-бо такі речі, як злоба і помста.

– Помста? – перепитав Фродо. – Помста за що? Я досі не збагну, як усе це стосується Більбо, мене та нашого персня.

– Якнайтісніше, – сказав Гандальф. – Наразі ти ще це усвідомив справжньої небезпеки, та невдовзі збагнеш. Я теж не був цілком певен щодо неї, коли востаннє був тут, однак настав час говорити. Дай-но мені персня на хвилинку.

Фродо вийняв персня з кишені штанів, де той лежав, прикріплений до ланцюжка, що звисав із пояса. Відстебнув і поволі передав чарівникові. Перстень раптом став дуже важким, ніби чи то він, чи й сам Фродо чомусь не бажав, аби Гандальф доторкнувся до нього.

Гандальф покрутив персня в руках. На вигляд він був зроблений із чистого та суцільного золота.

– Бачиш на ньому які-небудь позначки? – запитав чарівник.

– Ні, – відказав Фродо. – Немає жодних. Він завжди гладенький, на ньому ніколи не видно ні подряпин, ані слідів того, що його носили.

– Ну, то дивися!

На превеликий подив і жаль Фродо, чарівник зненацька жбурнув перстень в осердя жарин у каміні, де горів вогонь. Фродо зойкнув і метнувся по щипці, та Гандальф стримав його.

– Зажди, – наказав він гобітові, кинувши на нього квапливий погляд із-під кошлатих брів.

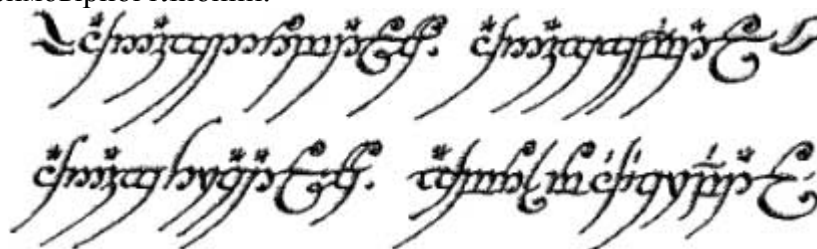
Перстень не зазнав жодних видимих змін. За якусь часину Гандальф підвівся, зачинив віконниці й опустив фіранки. Кімната стала темною і тихою, хоча досередини ледь долинали – тепер уже близько біля вікон – приглушене клацання Семових садових ножиць. Кілька секунд чарівник стояв і дивився у вогонь, потому нахилився, посунув персня щипцями до краю каміна і спритно вихопив. Фродо майже не дихав.

– Він зовсім холодний, – сказав Гандальф. – Тримай!

Тоді поклав його на тремтячу долоню Фродо: перстень став таким об'ємним і важким, як ніколи доти.

– Тримай! – повторив Гандальф. – І дивись уважно!

Фродо придивився і побачив кілька акуратних рядків – красивіших за найгарніші розчерки пера, – які бігли вздовж цілого персня зовні та зсередини: вогненні рядки, літери яких, здавалося, було виведено пливким шрифтом. Вони світилися сліпучо-яскраво, та віддалено, ніби з неймовірної глибини.

– Я не можу прочитати цих вогняних літер, – сказав Фродо голосом, що зривався від хвилювання.

– Ти – ні, – підтвердив Гандальф, – а я можу. Це – ельфійські літери стародавнього зразка, та мова їхня – мордорська, і я не вживатиму її тут. Спільною мовою там сказано ось що – переклад доволі точний:

*Один з них керує, Один – всіх знайде,
Один їх збере й у п'яті всіх зведе.*

Це лише два рядки з вірша, відомого з ельфійських традиційних вірувань:

*Три персні для ельфів – для їх королів,
Сім – гордим гномам з камінних палат,
Ще Дев'ять – людям смертних родів,
Один – Повелителю Тьми, де імла
В Мордорі, де морок і тінь на землі.
Один з них керує, Один – всіх знайде,
Один їх збере й у п'яті всіх зведе
В Мордорі, де морок і тінь на землі.*

Він обірвав свою мову, а тоді заговорив повільно, глибоким голосом:

– Це – Верховний Перстень, Єдиний Перстень, що правує всіма. Це – Єдиний Перстень, якого Він утратив багато віків тому, і тоді сила Його дуже підупала. Він невимовно прагне повернути його – проте *не* повинен отримати.

Фродо сидів мовчки, непорушно. Здавалося, страх простягнув до нього свою неблаганну руку, ніби темну хмару, що здіймалася зі сходу і нависала, намагаючись поглинути гобіта.

– Цей перстень! – він затнувся. – Яким лихом його мені принесло?

– Ех! – озвався Гандальф. – Це дуже довга історія. Початки її сягають далекого Чорноліття, про яке нині пам'ятають лише хранителі премудрості. Якби я почав розповідати тобі її цілу, то ми сиділи би тут навіть тоді, коли цю весну змінила би зима. Минулої ночі я розповів тобі про Саурона Величного, Темного Володаря. Ті чутки, які тобі відомі, – правда: він справді знову постав, але випустив Морок-ліс зі своїх лещат, повернувшись до стародавньої твердині в Темній Вежі Мордору. Назву цю чули навіть ви, гобіти, бо вона тінню лягла на береги старих історій. Щоразу після поразки та перепочинку Тінь набуває інакшої форми і знову росте.

– Хотів би я, щоби вона росла не за мого життя, – сказав Фродо.

– І я теж, – погодився Гандальф, – і всі, хто дожив до таких часів. Але не їм вибирати. Нам належить вирішувати лише те, що робити з тим часом, який нам відведено. А час наш, Фродо, вже починає темніти. Бо Ворог швидко зростає на силі. Його плани ще не визріли, та, гадаю, вони визріють. І тоді нам буде дуже скрутно. Зрештою, дуже скрутно було би, навіть попри цю страхітливую можливість.

– Ворогові досі бракує однієї речі, яка дасть йому силу та знання, аби зламати будь-чий опір, аби знищити останні редути й удруге накрити всі землі темрявою. Йому бракує Єдиного Персня.

Три Персні – найчудовіші з усіх – ельфійські володарі від нього сховали, тож його рука ніколи не торкалась і не оскверняла їх. Сім Перснів належали королям гномів, але три з них Темний Володар повернув собі, а інші проковтнули дракони. Дев'ять він віддав Смертним Людям, гордим і величним, і вони потрапили в пастку. Давним-давно Єдиний Перстень підкорив їх своїй владі, й вони перетворилися на Примар Персня – на тіні його великої Тіні, на найжахливіших його прислужників. Давним-давно... Уже багато років минуло, відколи

тут востаннє бачили Дев'ятьох. Утім, хто знає, що буде далі? Тінь знову росте, тож і вони можуть знову постати. Але годі! Не говорімо про таке навіть у вранішньому Ширі.

Отож-бо й виходить: Дев'ять Перснів потрапили до рук Ворога, ще Сім – теж, або ж їх знищено. А Три й досі переховують, але це його тепер не хвилює. Йому потрібен лише Єдиний, бо він сам викував цей Перстень, і це його Перстень, адже він дозволив значній частині своєї колишньої сили ввійти в нього, аби той міг правити рештою. Якщо Темний Володар здобуде Єдиний Перстень, то знову правитиме всіма, хоч би де вони були, – навіть Трьома ельфійськими, – й те, що було створено завдяки їм, зійде нанівець, а сам він стане сильнішим, аніж будь-коли.

І це – страхітлива можливість, Фродо. Темний Володар гадав, що Єдиний зник, що ельфи знищили його, як і повинно було бути. Але тепер йому відомо, що Перстень *не* зник, що його знайдено. Тож він невпинно шукає і шукає його, всі його думки теж звернені до нього. Перстень – його велика надія, а наш великий страх.

– Чому, чому його не знищили? – скрикнув Фродо. – І як узагалі сталося, що Ворог утратив його, якщо був таким сильним і так цінував цю річ?

Він стиснув Перстень у руці, ніби вже бачив темні пальці, простягнуті, щоби схопити його.

– Перстень у нього відібрали, – сказав Гандальф.

– Колись давно ельфи мали більше сили, ніж тепер, аби чинити йому опір, і не всі люди відчужилися від них. Їм на допомогу прийшли мешканці Вестернесу. Ту пору стародавньої історії приємно згадувати: бо й тоді було горе, і густішала темрява, проте непохитна відвага та величні вчинки не були цілком марними. Колись я, можливо, перекажу тобі цю легенду повністю, або ж ти почуєш її з уст того, хто знає її найкраще.

Та наразі тобі найбільше кортить знати, як саме ця річ потрапила до тебе, а ця історія теж не з коротких, – тож ось що я тобі розповім. Саурона перемогли Гілгалад, ельфійський король, і Елендил із Вестернесу, проте вони й самі загинули в запеклому бою, а Ісільдур, Елендилів син, відтяв Перстень зі Сауронової руки й узяв собі. Тоді Саурона було подолано, і дух його втік із поля бою та довгі роки переховувався, доки тінь його знову знайшла собі втілення в Морок-лісі.

Та Перстень зник. Упав у Велику Ріку – в Андуїн – і щез: коли Ісільдур їхав на північ уздовж східних берегів Ріки, орки з Гір вистежили його поблизу Ірисових Лук і вбили майже всіх його супутників. Ісільдур стрибнув у воду, проте Перстень зісковзнув з його пальця, коли він плив, і тоді орки побачили Ісільдура і пронизали його стрілами.

Гандальф замовк.

– І десь там, у темних озерах серед Ірисових Лук, – продовжив він, – Перстень зник і з пам'яті, і з легенд. Тепер і ця дециця історії про нього відома лише небагатьом, ба навіть Раді Мудрих не вдалося з'ясувати чогось більшого. Проте, гадаю, я нарешті зможу її продовжити.

– Невдовзі після того, та однаково дуже давно, оселився на берегах Великої Ріки на кордоні з Диким Краєм спритнорукий і тихохідний маленький народ. Припускаю, що істоти ті були з роду гобітів і доводилися кривними родичами батькам прабатьків стурів, бо любили Ріку й часто плавали в ній, а ще будували невеликі очеретяні човни. І була серед них одна вельми славна родина, дуже численна та багатша за більшість інших, якою керувала праматір того народу, сувора і обізнана з давніми звичаями свого роду. Найдопитливішого та найжадібнішого до знань члена тієї родини звали Смеагол. Його цікавили коріння і джерела, він пірнав у глибокі озера, нишпорив попід деревами та земними травами, прокладав тунелі в зелених курганах: отож, із часом перестав дивитись угору, на вершини пагорбів, листя дерев чи квіти, які розпускаються на привілі, – голова його й очі були звернені донизу.

І був у нього друг на ймення Деагол, схожий на нього, зіркіший, але не такий спритний і дужий. Одного разу вони сіли в човен і попливли до Ірисових Лук, де росли великі купини ірисів і буяв очерет. Там Смеагол виліз із човна й узявся нишпорити берегами, а Деагол сидів і рибалив. Раптом на гачок йому спіймалася здоровецька рибина і, перш ніж він це збагнув, скинула його з човна, потягнувши на самісіньке дно. Деагол, помітивши в намулі щось блискуче, відпустив волосін і, затамувавши подих, ухопив те щось.

Потім він випірнув, голосно розбризкуючи воду, і, з водоростями в чуприні та зі жменею мулу в руці, поплив до берега. І – о диво! – змивши грязюку, Деагол побачив, що на долоні в нього лежить прегарний золотий перстень, який сяяв і мерехтів на сонці. Тож серце його зраділо. Проте Смеагол стежив за ним з-за дерева і, доки Деагол поїдав очима перстень, тихцем підкрався ззаду.

«Дай нам це, Деаголе, любий мій», – сказав Смеагол другові з-за плеча.

«Чому?» – запитав Деагол.

«Бо нині мій день народження, любий мій, і я цього захотів», – відповів Смеагол.

«Ну то й що, – відказав Деагол. – Ти вже отримав подарунок від мене, і то дорожчий, аніж я насправді міг собі дозволити. А це знайшов я і залишу його собі».

«Ох, невже, любий мій?» – сказав Смеагол, а тоді вчепився Деаголові в горло і задушив його, бо золото звабливо блищало і було таке прегарне. Потім надягнув персня на палець.

Ніхто так ніколи й не довідався про те, що трапилося з Деаголом, адже його було вбито далеко від дому, а тіло – хитро заховано. Смеагол повернувся сам і виявив, що ніхто з родичів не бачить його, коли він надягає перстень. Він дуже радів зі свого відкриття й нікому про це не казав, а користувався ним, аби вивідувати чужі таємниці. Відтак свої знання спрямував на досягнення нечесних і зловливих цілей. Зір його став гострим, а слух – чутливим до того, що могло завдати комусь шкоди. Перстень наділив його владою відповідно до його натури. Воно й не дивно, що Смеагола почали недолюблювати й уникати (коли той був видимий) усі його родичі. Його штурхали, а він кусав за ноги. Він заповзвся красти, вештався всюди, бурмочучи щось собі під носа, і в горлі у нього постійно щось клекотіло. Тому його і прозвали *Голум*, і прокляли, і наказали забиратися якнайдалі з дому; а його бабуся, прагнучи спокою, вигнала його з родини та витурила з нори.

Він блукав самотою, інколи плакав, нарікаючи на жорстокість світу, і доти йшов угору за Рікою, доки дістався до потоку, що збігав із гір, і подався туди. Ловив невидимими пальцями рибу в глибоких озерах і їв її сирою. Одного дуже спекотного дня Голум нахилився над озером і відчув, що у нього пашить потилиця, а сліпуче світло з води боляче вдарило його вологі очі. Це здивувало його, бо він майже забув про сонце. Тоді він востаннє в житті подивився вгору і пригрозив йому кулаком.

Але, опустивши погляд, Голум побачив далеко попереду вершини Імлистих Гір, із яких і збігав той потік. Тоді він раптом подумав: «Під тими горами буде вдосталь прохолоди й тіні. Сонце не підстереже мене там. Підніжжя тих гір схожі на справжнє коріння; там, напевно, приховано великі таємниці, не розгадані ще від початку світу».

Тож ночами він мандрував до верховин, а дійшовши до них, знайшов там невелику печеру, з якої вибігав отой темний потік, і, мов хробак, заповз у гірські надра, канувши в забуття. Перстень поринув у морок разом із ним, тож навіть його творець, коли почав знову зростати на силі, не зміг нічого про нього довідатися.

– Голум! – скрикнув Фродо. – Голум? Тобто те саме створіння-Голум, якого зустрів Більбо? Як огидно!

– Гадаю, це радше сумна історія, – сказав чарівник, – вона могла трапитись і з іншими, навіть з деякими гобітами, яких я знав.

– Не можу повірити, що Голум був споріднений із гобітами, хоч би як віддалено, –

сказав Фродо з запалом. – Яке мерзенне припущення!

– А проте це правда, – відповів Гандальф. – Принаймні про походження гобітів я знаю більше, ніж вони самі. Навіть історія з Більбо натякає на цю спорідненість. Адже десь глибоко в їхніх із Голумом мізках і пам'яті виявилось чимало спільного. Вони навдивовижу добре зрозуміли один одного – значно краще, ніж гобіт зрозумів би, скажімо, гнома, чи орка, чи навіть ельфа. От подумай хоча б про загадки, відомі їм обом.

– Так, – сказав Фродо. – Проте загадки загадують й інші народи, не тільки гобіти, і загадки завжди дуже схожі. Зате гобіти не махлюють. А Голум постійно намагався його обшахрувати. Він постійно прагнув захопити бідолашного Більбо зненацька. І, напевно, зловтішався, розпочинаючи гру, яка обіцяла йому врешті легку здобич, тоді як у разі програшу він нічого не втрачав.

– Боюся, ти аж надто правий, – погодився Гандальф. – Але в цій історії слід узяти до уваги і ще дещо, чого, гадаю, ти наразі не помічаєш. Навіть Голум був не цілком пропаший. Він виявився міцнішим, аніж те міг собі уявити навіть один із Мудрих, – міцнішим, власне як гобіт. Крихітний куточок його свідомості все ще був йому підвладний, і крізь нього, ніби крізь щілину в темряві, пробилось світло – світло з минулого. Гадаю, Голумові справді було приємно знову почути лагідний голос, що викликав у пам'яті вітер, і дерева, і сонце у травах, й інші подібні забуті речі.

Та це, звісно, тільки ще більше розпалило лиху його половину, бо здолати її не вдалося. І зцілити її не вдалося теж, – зітхнув Гандальф. – На жаль, на це в нього і досі мало надії. Та надія все-таки є. Навіть попри те, що він так довго володів Перснем – майже стільки, скільки себе пам'ятає. Адже минуло вже багато часу, відколи він потребував часто його надягати: в чорній темряві Перстень рідко ставав йому в пригоді. Утім, Голум таки не «розтанув». Він тонкий, але досі міцний. Однак та річ, звісно, поїдом їла його свідомість, і мука його стала майже нестерпною.

Виявилось, що замість «великих таємниць» попід горами ховається просто порожня ніч, – і не було там уже чого шукати, не було іншого гідного заняття, крім брудного скрадливого поїдання та пригадування образ. Він був геть нещасний. Ненавидів темряву, та світло ненавидів іще дужче, ненавидів усе, а найбільше – Перстень.

– Що ти маєш на увазі? – запитав Фродо. – Адже Перстень був його найціннішою річчю, єдиною, до якої йому було не байдуже? А якщо Голум його ненавидів, чому ж не позбувся чи не пішов кудись сам, облишивши його?

– Ти мав би вже це зрозуміти, Фродо, після всього того, що почув, – сказав Гандальф. – Голум ненавидів його і любив так само, як ненавидів і любив самого себе. Він не міг позбутися Персня. Для цього йому вже бракувало сили волі.

Перстень Влади дбає про себе, Фродо. *Перстень* може по-зрадницьки зісковзнути з пальця, та його власник ніколи з ним не розлучиться. Найбільше, на що здатен бідолашний власник, – це загравати з думкою, що передасть його в опіку комусь іншому, та й то так гадають лише на початку, коли Перстень щойно починає стискати свої лещата. Проте, наскільки мені відомо, за цілу історію далі за всіх зайшов наш Більбо: він дійсно віддав його. Утім, і йому знадобилася для того неабияка моя допомога. Та навіть із нею він нізащо не відмовився би від нього і не викинув би його просто так. То не Голум, Фродо, а сам Перстень вирішував усе. Перстень покинув *його*.

– Атож, саме вчасно, щоби зустріти Більбо? – пхикнув Фродо. – Хіба з орком йому не було би ліпше?

– Це не привід для сміху, – сказав Гандальф. – Принаймні для тебе. Наразі найдивніша подія в історії Персня – це те, що Більбо нагодився саме тоді й що рука його сліпо, в темряві, натрапила на нього.

Проте, Фродо, там діяла не одна сила. Перстень намагався повернутися до свого господаря. Зісковзнув із руки Ісільдур і зрадив його; потому, щойно випала нагода, впіймав бідолашного Деагола, і той загинув, а далі був Голум – і Перстень поглинув його. Та зиску з нещасного вже не було: Голум став надто малим і вбогим, а доки та річ була з ним, він

нізачо не покинув би свого глибокого озера. Тож коли господар Персня знову прокинувся й узявся поширювати свою темну думку з Морок-лісу навсібіч, Перстень покинув Голума. Тільки для того, щоби його підбрала найбільш неймовірна істота, яку тільки можна уявити, – Більбо зі Ширу!

За цим стоїть іще щось, попри всі задуми творця Персня. Найпростіше це можна пояснити приблизно так: Більбо було *на роду написано* знайти Перстень, і то *не* з волі його творця. У такому разі й тобі було *на роду написано* отримати його. І ця думка повинна додати тобі мужності.

– Але не додає, – озвався Фродо. – Втім, я і не певен, що розумію тебе. Звідки ти знаєш стільки всього про Перстень і про Голума? Ти справді знаєш усе це чи досі лише здогадуєшся?

Гандальф поглянув на Фродо, й очі його спалахнули.

– Я багато знав і багато дізнався, – відповів він. – Одначе не збираюся звітувати про всі мої вчинки перед *тобою*. Історія з Елендилом, Ісільдуром і Єдиним Перснем відома всім Мудрим. Твій перстень довів, що він і є той Єдиний, – самим лише вогняним написом на ньому, навіть якщо не зважати на інші докази.

– І коли ти виявив це? – запитав, перериваючи співрозмовника, Фродо.

– Оце щойно в цій кімнаті, певна річ, – відрізав чарівник. – Але я сподівався знайти його. Я повернувся з важких мандрів і довго шукав, перш ніж здійснити це останнє випробування. Це – вирішальний доказ, і тепер усе аж надто очевидно. Про Голумову роль і про те, як припасувати її до білої плями в цій історії, довелося трохи помізкувати. Може, я й розпочав із припущень щодо Голума, та тепер я вже не гадаю. Я – знаю. Я бачив його.

– Ти бачив Голума? – вражено вигукнув Фродо.

– Так. Адже це єдине, що годилося зробити, якщо, звісно, вдалося би. Я вже давно силкувався – і нарешті мені поталанило.

– Що ж відбулося після того, як Більбо втік од нього? Ти знаєш?

– Не достеменно. Я розповів тобі те, що захотів мені розказати Голум, – утім, геть не в такій формі, як це зробив він. Голум – брехун, і до його слів потрібно ставитися з обережністю. Приміром, він назвав Перстень своїм «подарунком на день народження» і не зрікається цього твердження. Каже, що він дістався йому від бабусі, котра мала безліч таких гарних речей. Сміховинна історія. Я не сумніваюся, що Смеаголова баба була матріархом, особою по-своєму значною, але твердити, що вона володіла багатьма ельфійськими перснями, – це нісенітниця, а що вона їх роздавала – це вже брехня. Проте й у брехні є зернина правди.

Убивство Деагола переслідувало Голума, тож він неначе захищався, знову і знову повторюючи своєму «Безцінному» історію про подарунок і гризучи у темряві кості, доки й сам майже повірив у неї. То *був* його день народження. Деагол *повинен* був віддати йому персня. Перстень явно знайшовся саме для того, щоби стати Голумовим подарунком. Він *був* його подарунком на день народження, і так далі, й таке інше.

Я витримував його, скільки міг, але правда була вкрай важлива, тож урешті мені довелося повестися з ним суворо. Я наслав на нього страх вогню і вирвав із нього правдиву історію: слово по слову, разом із хлипанням і бурчанням. Він був переконаний, що його неправильно зрозуміли та зловмисно ним скористалися. Проте коли, врешті-решт, він розповів мені свою історію аж до того моменту, коли завершилася гра в загадки й Більбо втік, то замовк і лише кидав якісь тьмяні натяки. Над ним панував іще якийсь страх, значно могутніший за той, що наслав я. Голум белькотів, що збирається повернути собі своє. Усі побачать, що він уже не терпітиме побоїв, не терпітиме, щоби його заганяли в нору, а тоді *грабували*. Тепер у Голума є гарні друзі. Гарні й дуже сильні. Вони йому допоможуть. Торбин заплатить за все. Така була його головна думка. Він ненавидів Більбо і проклинав його ім'я. Що більше, він знав, звідки той прийшов.

– Як же він про те довідався? – запитав Фродо.

– Ну, щодо імені, то Більбо «вистачило розуму» самому назвати його, а згодом уже

було не складно визначити, з якого він краю – щойно Голум вийшов зі сховку. О, так, він таки вийшов. Жадання Персня переважило в ньому страх перед орками і навіть перед світлом. Через рік чи два він покинув гори. Розумієш, хоча його мучило бажання володіти Перснем, той перестав пожирати його, і нещасний почав потроху оживати. Голум почувався старим, жахливо старим, але менш боязким, аніж нещодавно, і смертельно голодним.

Світла – світла сонця та місяця – він усе ще боявся, ненавидів його та й, думаю, ненавидітиме завжди; проте в ньому прокинулася хитрість. Він збагнув, що може переховуватися від денного світла й місячних променів, а натомість швидко та безшумно просуватися ночами, видивляючись шлях тьмяними холодними очима і ловлячи малу перелякану чи необережну звірину. Нова їжа та свіже повітря додали йому сил і рішучості. Як і слід було очікувати, він знайшов свій путь до Морок-лісу.

– Це там ти добрався до нього? – запитав Фродо.

– Там я побачив його, – уточнив Гандальф, – але на той час він уже далеко зайшов по слідах Більбо. Від Голума важко було щось дізнатися напевне, бо мова його була пересипана лайкою та погрозами. «Що у нього в киш-ш-шенях? – шипів він. – Воно не сказало, ні, Без-з-зцінний. Маленький шахрай. Нечесне питання. Воно перше змахлювало, еге ж. Воно порушило правила. Ми мали би його придушити, так, Без-з-зцінний. І ми це зробимо, Без-з-зцінний!»

Оце тобі зразок його мови. Гадаю, більшого ти не захочеш почути. А я мусив слухати це надокучливе пашталакання цілими днями. Та із обмовок, які вряди-годи проскакували поміж бурчань, я довідався, що ноги вправного переслідувача нарешті занесли Голума до Естарота й аж на вулиці Долу, де він крадькома підслуховував і підглядав. А новини про небуденні події розлетілися Диким Краєм по всіх усюдах: багато хто чув ім'я Більбо та знав, звідки той родом. Свого часу ми не крилися, мандруючи назад до його домівки. Тож гострий Голумів зір невдовзі показав йому те, що він і хотів дізнатися.

– Чому ж він не переслідував Більбо далі? – запитав Фродо. – Чому не прийшов до Ширу?

– Ет, – промовив Гандальф, – ось ми й дійшли до цього. Гадаю, Голум намагався. Він рушив у дорогу й попрямував на захід, аж до Великої Ріки. А тоді звернув зі шляху. Відстань його не лякала, цього я певен. Ні, з дороги його збило щось інше. Так думають і мої друзі, котрі вистежували його для мене.

Спершу за Голумом ішли назирці лісові ельфи – для них то було легке завдання, бо сліди його на той час були ще свіжі. Вони провели їх через Морок-ліс і назад, хоча самого Голума їм так і не вдалось упіймати. Ліс аж ряснів чутками про нього – жахливими оповідями навіть серед звірів і птахів. Лісоруби казали, що на полювання вийшов якийсь новий монстр, якась примара, що п'є кров. Вона вилазила на дерева до гнізд, заповзала в нори по дитинчат, прослизала крізь вікна до коликос.

Але на західному краю Морок-лісу слід змінив напрямок – завернув на південь і вийшов поза межі території лісових ельфів, а там загубився. Тоді я припустився страхітливої помилки. Так, Фродо, і не першої, хоча, боюся, саме ця може виявитися найбільш прикрою. Я пустив усе за течією. Я відпустив Голума, бо на ту пору мав іще багато чого обміркувати і продовжував вірити в Саруманову мудрість.

Але то було багато років тому. Я заплатив за цю помилку численними днями тривоги і небезпек. Голумів слід давно вже охолов, коли я знову натрапив на нього, залишивши Більбо тут. І пошуки мої нічого б не дали, якби не допомога мого друга – Арагорна, найвидатнішого мандрівника та мисливця цієї епохи світу. Ми разом у пошуках Голума перенишпорили Дикий Край по всій його довжині, проте безнадійно та безуспішно. Але врешті, щойно я облишив гонитву і перейшов на інші стежки, Голум знайшовся. Мій друг повернувся, врятувавшись од жахливих небезпек, і приніс те жалюгідне створіння.

Що Голум робив увесь той час, він сказати не захотів. Лише плакав, називав нас жорстокими, і з горла йому раз у раз виривалися його *голуми*. А коли ми напосілися на нього, то він почав скавувати, кулитись і потирати свої довгі руки та лизати собі пальці так,

наче вони йому боліли, наче він пригадав якісь колишні тортури. Та, гадаю, сумніву бути не може: Голум проклав собі неквапний злодійський шлях – крок за кроком, верста за верстою – на південь, аж до самої Землі Мордор.

У кімнаті залягла важка тиша. Фродо чув, як б'ється його серце. Навіть зовні все здавалося непорушним. Не чуто було і звуку Семових ножиць.

– Так, до Мордору, – повторив Гандальф. – На жаль, Мордор притягує всіх підлих створінь, Темна Сила застосовує свій могутній вплив, щоби зібрати їх там. Перстень Ворога також залишив на Голумі власний слід, зробив його відкритим для тих закликів. А тоді всі довкола саме шепотілися про нову Тінь на Півдні та про її ненависть до Заходу. Ось де були його нові гарні друзі, котрі мали допомогти йому помститися!

Нещасний дурень! У тій землі він багато дізнався, аж занадто для своєї безпеки. Й одного разу, доки він отак вештався та рознюхував щось на кордонах, його вистежили і схопили – для допиту. Саме так воно, боюся, сталося. Коли його знайшли, він уже довго пробув там і повертався назад. Посланий, аби завдати комусь шкоди. Але тепер це не має особливого значення. Найгіршу шкоду він уже заподіяв.

Так, на жаль: через нього Ворог довідався, що Єдиний знову знайшовся. Він знає, де загинув Ісільдур. Він знає, де Голум знайшов свій перстень. Він знає, що це і є Величний Перстень, бо той наділяє довгим життям. Він знає, що це не один із Трьох, бо ті Персні ніколи не губились і не терплять зла. Він знає, що це не один зі Сімох ані з Дев'ятьох, адже їхня доля йому відома. Він знає, що це – Єдиний. І, гадаю, нарешті він довідався про *гобітів* і про *Шир*.

Шир – мабуть, його він тепер і шукає, якщо досі не з'ясував, де він розташований. Утім, Фродо, я боюся, що непримітне тривалий час прізвище «Горбин» уже набуло для Ворога ваги.

– Але ж це жахливо! – скрикнув Фродо. – Значно гірше за найгірші речі, які я уявляв із твоїх натяків і пересторог. О Гандальфе, найвірніший із друзів, що мені робити? Бо тепер мені по-справжньому страшно. Що мені робити? Шкода, що Більбо не заколов те паскудне створіння, коли йому випала така нагода!

– Шкода? Саме Жалість і зупинила його руку. Жалість і Співчуття: не завдавати удару без потреби. І його, Фродо, добре за це винагородили. Будь певен: зло майже не заподіяло йому шкоди, й урятувався він, урешті-решт, тому, що саме так розпочалося його володіння Перснем. З Жалю.

– Вибач, – знітився Фродо. – Та я наляканий, але до Голума не почуваю ані дрібки жалю...

– Ти його не бачив, – урвав гобіта Гандальф.

– Ні, але й не хочу, – сказав Фродо. – Я тебе не розумію. Ти стверджуєш, що ти сам і ельфи справді дозволили йому просто собі жити далі після всіх його страхітливих учинків? Ну, тепер він принаймні нічим не ліпший за орка – він просто ворог. І заслуговує на смерть.

– Заслуговує! Аякже. Багато живих заслуговує на смерть. А декотрі з померлих заслуговували на життя. Ти можеш їм його повернути? Тоді не надто квапся ухвалювати смертні вироки. Адже навіть наймудріші не бачать усіх розв'язок. Я не дуже сподіваюся на те, що Голума вдасться зцілити, перш ніж він помре, проте така можливість однаково існує. Він пов'язаний із долею Персня. Серце підказує мені, що Голум іще зіграє свою роль – на добро чи на лихо, – доки все скінчиться; і коли настане той час, то жалість Більбо, ймовірно, вирішить долі багатьох – і твою не в останню чергу. Хай там як, а ми не вбили його: він дуже старий і дуже нещасний. Лісові ельфи тримають його у в'язниці, проте ставляться до нього з усією добротою, на яку здатні їхні мудрі серця.

– Байдуже, – сказав Фродо, – навіть якщо Більбо не міг убити Голума, то ліпше би він

не залишав собі Персня. Ліпше би він ніколи не знаходив його, а я його не отримував! Навіщо ти дозволив мені залишити його? Чому ти не змусив мене викинути його геть чи... чи знищити?

– Дозволив? Змусив? – перепитав чарівник. – Ти що, не слухав того, що я тобі розповідав? Ти не думаєш, що кажеш. А викинути Перстень, – це було би, вочевидь, неправильно. Ці Персні мають здатність знаходитись. У поганих руках він міг би завдати непоправного лиха. А найгірше – він міг потрапити до рук Ворога. Власне, і потрапив би, адже це – Єдиний, і Ворог застосовує усю свою силу, щоби знайти його чи наблизити до себе.

Звісно, мій любий Фродо, для тебе це було небезпечно, і я через те дуже тривожився. Та на карту було поставлено надто багато, тож я мусив дечим ризикнути, – однак навіть коли я був далеко, не було такого дня, щоби за Широм не наглядали пильні очі. Тому що ти жодного разу не скористався Перснем, я гадав, що він не матиме на тебе тривкого впливу, а тим паче поганого, а якщо й матиме – то ненадовго. І, повинен тобі нагадати, що, коли ми востаннє бачилися дев'ять років тому, я ще майже нічого не знав напевне.

– Чому би тоді просто не знищити його, адже ти казав, що це треба було зробити вже дуже давно? – знову не стримався Фродо. – Якби ти попередив мене чи бодай прислав звістку, я би з ним покінчив.

– Та невже? І як би ти це зробив? Ти хоч раз спробував?

– Ні. Та думаю, що його можна розтрити молотом або розплавити.

– То спробуй! – сказав Гандальф. – Спробуй негайно!

Фродо дістав Перстень із кишені й подивився на нього. Той знову виглядав гладеньким і рівним, без жодного видимого сліду чи напису. Золото здавалося дуже шляхетним та чистим, і Фродо здивувався, який насичений і гарний його колір, яка досконало кругла форма Персня. То була річ варта захоплення та, безперечно, дорогоцінна. Витягаючи Перстень, Фродо мав намір жбурнути його в найгарячіше місце вогнища. Проте виявилось, що зробити це годі – принаймні без запеклої боротьби зі собою. Гобіт зважував Перстень у руці, вагався та змушував себе пригадувати все, що розповів йому Гандальф, а тоді вольовим зусиллям зробив такий рух, ніби намагався кинути Перстень, але виявив, що натомість поклав його назад до кишені.

Гандальф похмуро засміявся.

– Бачиш? Уже й тобі, Фродо, нелегко ні відпустити його, ні знищити. І «змусити» тебе я не можу – хіба лише з допомогою сили, яка зламає твій розум. А от покінчити з Перснем силоміць не вдасться. Навіть якщо ти візьмеш важкий ковальський молот і вдариш по ньому, на Персні не залишиться жодного сліду. Його не можна знищити ні твоїми руками, ні моїми.

Твоє камінне вогнище, певна річ, не розплавить навіть звичайного золота. Цей Перстень уже побував у багатті без жодної для себе шкоди, він навіть не нагрівся. Проте й у цілому Ширі не знайдеться кузні, в якій йому можна було би щось заподіяти. Навіть ковадла та горнила гномів тут безсилі. Колись подейкували, ніби Персні Влади може розплавити і поглинути вогонь дракона, але тепер на землі немає жодного дракона, в якому давній вогонь був би аж таким гарячим, а такого дракона, котрий міг би зашкодити Єдиному Персню, Владному Персню, що його викував сам Саурон, не було ніколи. Навіть Анкалагону Чорному це було би не до снаги.

Є лишень один спосіб: знайти Розколини Судьби в надрах Ородруїну, Вогняної Гори, і кинути Перстень туди – якщо ти дійсно бажаєш знищити його, зробити його навіки недосяжним для Ворога.

– Я справді хочу знищити його! – вигукнув Фродо. – Точніше, хочу, щоби його знищили. Я не створений для небезпечних виправ. Було б краще, якби я ніколи не бачив

цього Персня! Навіщо він потрапив до мене? Навіщо обрали мене?

– На такі запитання годі дати відповіді, – сказав Гандальф. – Можеш тільки бути певним, що не завдячуєш це якійсь своїй надзвичайній чесноті – принаймні не могутності й не мудрості. Але ти таки обраний, тож повинен уповні скористатися силою, серцем і розумом, даними саме тобі.

– Але в мені так мало всього цього! А ти мудрий і могутній. Може, візьмеш Перстень?

– Ні! – скрикнув Гандальф, зриваючись на ноги. – З його силою я отримаю владу надто велику та жахливу. А через мене Перстень здобуде ще більшу, смертоносну владу, – його очі сяяли, а обличчя ніби освітлював внутрішній вогонь. – Не спокушай мене! Я не хочу уподібнитися до самого Темного Володаря. Перстень прокладе собі шлях до мого серця через жаль – жаль до слабкості – й через прагнення сили, щоби творити добро. Не спокушай мене! Я не наважусь узяти його, ні навіть оберігати його, не скориставшись ним. Бажання володіти ним поглине мене, бо він мені дуже би знадобився. На мене чигають страшні небезпеки...

Чарівник підійшов до вікна, розсунув фіранки й відчинив віконниці. До кімнати знову заструменіло сонячне світло. Доріжкою на подвір'ї, щось насвистуючи, походжав Сем.

– І от, – сказав Гандальф, обертаючись до Фродо, – це завдання випало тобі. А я завжди допомагатиму, – він поклав руку на плече гобіта. – Я допоможу тобі нести цей тягар доти, доки тобі роковано його нести. Ми мусимо діяти, і негайно. Ворог насувається.

Запала довга тиша. Гандальф знову сів, пахаючи люлькою так, ніби заглибився в роздуми. Очі його здавалися заплющеними, проте він пильно стежив за Фродо з-під повік. А Фродо незмигтно дивився на червоні вуглини в каміні, доки вони геть затуманили йому зір і гобітові здалося, що він дивиться кудись у глибочезні колодязі вогню. Він думав про оповіті легендами Розколини Судьби та про страхіття Вогняної Гори.

– Гаразд! – мовив нарешті Гандальф. – Про що ти думаєш? Уже вирішив, що робити?

– Ні! – відповів Фродо, опам'ятавшись і випірнувши з темряви, а водночас здивовано виявивши, що ще не стемніло і з вікна видно освітлений сонцем сад. – А може, й так. Наскільки я зрозумів те, що ти мені розповів, я, певно, мушу залишити Перстень собі, оберігаючи його – принаймні наразі, – хай би що він зі мною силкувався зробити.

– Від того, що він робитиме з тобою, лихо настане дуже й дуже нескоро – якщо ти залишиш його собі саме з таким наміром, – сказав Гандальф.

– Сподіваюся, що так, – відказав Фродо. – А ще сподіваюся, що незабаром ти знайдеш для нього ліпшого за мене хранителя. Тим часом я, здається, є небезпечним – небезпечним для всіх, хто живе поряд зі мною. Я не можу володіти Перснем і залишатися тут. Я повинен покинути Торбин Кут, покинути Шир, покинути все й піти геть.

Він зітхнув.

– Я хотів би врятувати Шир, якби це було мені до снаги, хоча бували часи, коли я вважав його мешканців надто нерозумними та скупими на слова, й був упевнений, що вони цілком заслуговують на землетрус чи навіть на нашествя драконів. Але тепер я нічого такого не думаю і близько. Натомість передчуваю, що – доки десь позаду мене лежатиме собі Шир, такий безпечний і затишний, – мені легше буде перетривати мандри: я знатиму, що десь там є міцне опертя, навіть якщо моя нога ніколи вже не зможе туди ступити.

Звісно, іноді я думав про те, щоби вирушити в подорож, але уявляв собі це як свято, як низку пригод на кшталт тих, які випали на долю Більбо, чи навіть ліпших, – і всі вони мали, врешті-решт, завершитися щасливо. Та ця подорож означатиме вигнання, втікання від небезпеки до небезпеки, яку я тягнутиму за собою. І, гадаю, мені доведеться піти самому, якщо мені призначено зробити це й урятувати Шир. Але я почуваюся дуже малим і позбавленим домівки, а ще, ну... я у відчаї. Ворог надто сильний і жахливий.

Він не сказав про те Гандальфові, та, доки говорив, серце його запалилося великим бажанням піти слідом за Більбо – піти слідом за Більбо і, може, навіть зустрітися з ним знову. Бажання те було таким сильним, що перебороло його страх: Фродо мало не кинувся прожогом униз дорогою тієї самої миті, без капелюха, як зробив те Більбо такого ж ранку колись давно.

– Любий мій Фродо! – вигукнув Гандальф. – Гобіти – і справді дивовижні істоти, як я вже й казав. Можна за місяць вивчити все, що варто знати про триб їхнього життя, проте й після сотні років знайомства вони з легкістю знайдуть, чим тебе здивувати. Я ледве чи сподівався отримати таку відповідь, навіть від тебе. Та, обираючи спадкоємця, Більбо не помилився, хоч і мало думав про те, наскільки це буде важливо. Боюся, ти правий. Перстень не вдасться довго переховувати в Ширі, тож задля того власного добра та задля добра інших тобі доведеться піти і зректися прізвища Торбин. Це прізвище буде небезпечно носити поза Широм чи в Нетрях. Я дам тобі ім'я в дорогу. Коли підеш, станеш паном Підгорбином.

Але самому тобі, гадаю, іти не варто. Не варто, якщо ти знаєш когось, кому зможеш довіряти і хто захоче піти з тобою пліч-о-пліч – та й кого ти захочеш узяти зі собою, вирушаючи назустріч незнаним небезпекам. Але, шукаючи супутника, не втрачай пильності! І зважай на все, що кажеш, навіть коли розмовляєш із найближчими друзями! У ворога багато шпигунів і багато способів підслуховувати.

І він раптом замовк, ніби прислухаючись. Фродо усвідомив, що всюди, зовні й усередині, стало якось аж надто тихо. А Гандальф боком підступив до вікна. Тоді рвучко метнувся до підвіконня, хутко простяг свою довгу руку назовні й опустив її вниз за вікно. Щось писнуло, і з-за підвіконня вигулькнула кучерява макітра Сема Грунича, якого чарівник тягнув за вухо.

– Гай-гай, клянуся своєю бородою! – сказав Гандальф. – Це ж Сем Грунич! Зізнавайся, що ти там робив?

– Доброго тобі здоров'ячка, пане Гандальфе, добродію! – пробелькотів Сем. – Нічого! Я просто давав лад трав'яному лужку попід вікном, коли ти розумієш, про що я.

Ніби на підтвердження своїх слів, він підняв догори ножиці.

– Ні, – понуро відповів Гандальф. – Минуло вже чимало часу, відколи я востаннє чув клацання твоїх ножиць. І давно ти оце ходиш на підслухи?

– Ходжу на підслухи, пане? Даруй, та не знаю, про що ти. У Торбиному Куті ніяких підслухів немає – це факт.

– Не прикидайся дурнем! Що ти почув і навіщо слухав? – Гандальфові очі враз спалахнули, а брови настовбурчилися, наче дві щітки.

– Пане Фродо, любий! – зойкнув Сем, трясучись. – Не дай йому скривдити мене, любий! Не дозволь йому обернути мене на щось несосвітнене! Мій старий татко цього не переживе. Я не хотів нікому зашкодити, клянуся честю, пане!

– Він не скривдить тебе, – сказав Фродо, ледве стримуючи сміх, хоч і сам був захоплений зненацька й трохи збентежений. – Йому, як і мені, добре відомо, що ти нікому не хотів зашкодити. Проте доведи це, без зволікань відповідаючи на його запитання!

– Гаразд, пане, – відказав Сем, ледь помітно здригаючись. – Я чув щось таке, чого, правду кажучи, не дуже і збагнув: щось про ворога, про персні, про пана Більбо, добродію, і про драконів, і про якусь вогняну гору, і про ельфів – отак, добродію. А слухав я тому, що не міг стриматися, коли ти знаєш, про що я. Хтозна чому, пане, та я люблю такі-от історії. І вірю їм, нехай що там собі каже Тед. Ельфи, пане! Ох, як би я хотів їх побачити! Візьмеш мене зі собою подивитися на ельфів, пане, коли підеш?

Гандальф зненацька розсміявся.

– Заходь! – ревно вів він і, звисивши з вікна обидві руки, підняв приголомшеного Сема разом із ножицями, зітнутими стебельцями трави й усім причандаллям і втягнув досередини, де поставив на долівку. – Взяти зі собою, щоби ти подивився на ельфів, кажеш? – перепитав, доскіпливо обводячи Сема поглядом, але обличчя його при цьому осявала посмішка. – Отже, ти чув, що пан Фродо збирається в дорогу?

– Таки чув, пане. Тому горло мені й здушили сльози, що ти, вочевидь, і почув. Я намагався не плакати, проте вони просто лилися мені з очей – такий я був засмучений.

– Цьому не зарадиш, Семе, – сумно мовив Фродо. Несподівано він усвідомив, що відхід зі Ширу означав би значно болісніше прощання, ніж просто відмову від таких рідних вигод Торбиного Кута. – Я мушу піти. Проте... – він пильно подивився на Сема, – якщо тобі й справді до мене не байдуже, ти збережеш цю *смертельну* таємницю. Розумієш? Бо якщо ні, якщо з твоїх уст злетить бодай одне слово з тих, що ти їх тут почув, – тоді, гадаю, Гандальф перетворить тебе на пухирчасту ропуху, а сад заселить трав'яними зміями.

Сем, тремтячи, упав навколішки.

– Устань, Семе! – озвався Гандальф. – Я придумав навіть дещо краще за це. Дещо таке, що затулить тобі рота й належно покарає за підслуховування. Ти вирушиш у дорогу разом із паном Фродо!

– Я, пане? – скрикнув Сем, зриваючись на ноги, як той пес, якого покликали на прогулянку. – Я піду й побачу ельфів і всіляку іншу дивину? Ура! – закричав він, а потому розридався.

Розділ 3 Троє – це вже загін

В

ам слід іти нишком, але вам слід іти не гаючись, – сказав Гандальф.

Минуло вже два-три тижні, а Фродо й досі не був готовий вирушати в дорогу.

– Я знаю. Та зробити і те, й те – складно, – заперечив він. – Якщо я просто зникну, як Більбо, то чутка про це миттю облетить цілий Шир.

– Звичайно, тобі не треба зникати! – сказав Гандальф. – Це зовсім не те! Я сказав *не гаючись*, а не *миттєво*. Якщо тобі вдасться придумати який-небудь спосіб, аби вислизнути зі Ширу, не привернувши загальної уваги, то це вартуватиме того, щоби трішки загаятись. Але не надто довго.

– Як щодо осені: під час чи після Наших Днів Народження? – запитав Фродо. – До осені я, думаю, я зміг би де про що домовитися.

Правду кажучи, йому зовсім не кортіло нікуди вирушати, особливо тепер, коли до цього справді дійшло: Торбин Кут зненацька почав здаватися йому неймовірно затишним місцем для життя, і гобіт прагнув засмакувати якомога більше цього останнього літа в Ширі. А коли настане осінь... Фродо знав, що принаймні якась частина його серця тоді поставиться до подорожі прихильніше, ніж улітку, бо так бувало завжди о тій порі року. Він і справді потайки постановив собі, що вирушить у мандри на свій п'ятдесятий день народження – себто на сто двадцять восьмий день народження Більбо. Чомусь саме цей день здавався йому найбільш підходящим для того, щоби вибратись у путь і податися слідом за дядьком. Податися слідом за Більбо – така була головна його думка, єдине, що робило неминучий відхід стерпним. Фродо намагався якомога менше згадувати про Перстень і про те, куди це все може його, врешті-решт, привести. Але Гандальфові він переповідав не всі свої думки. Які з них чарівник таки вгадував, сказати було важко.

Він поглянув на Фродо й усміхнувся.

– Гаразд, – мовив. – Гадаю, так буде добре, та не зволікай довше і дня. Мене починає діймати тривога. Ти ж тим часом – гляди мені – будь обачним і ані пари з уст про те, куди йдеш! І простеж, аби той Сем Грунич теж, бува, не обмовився. Бо якщо він це зробить, тоді я і справді оберну його на жабу.

– Щодо того, куди я збираюся, – сказав Фродо, – то виказати це було би важко, бо я й сам наразі не зовсім уявляю, куди.

– Не будь телепнем! – відказав Гандальф. – Я ж застерігаю тебе не проти того, щоби залишати адресу на пошті! Ти покидаєш Шир – і про це не слід знати нікому, аж доки ти

опинишся якнайдалі звідси. А тобі доведеться йти чи принаймні почати йти невідь-куди: на північ чи на південь, на захід чи на схід – і про напрямок, у якому ти підеш, теж нікому знати не слід.

– Я так переймався думками про прощання з Торбиним Кутом і земляками, що ніколи навіть і не замислювався про напрямок, – мовив Фродо. – Куди ж мені йти? І чим мені керуватися? На що перетвориться моя виправа? Більбо пішов, аби знайти скарб, пішов і повернувся назад; а я маю скарб утратити і не повернутися, наскільки я бачу.

– А бачиш ти не надто далеко, – докинув Гандальф. – Та і я – теж. Можливо, твоє завдання – знайти Розколина Судьби, а здійснити цю виправу належить іншим – я не знаю. Хай там як, але ти й досі не готовий до такої далекої мандрівки.

– Таки-так! – погодився Фродо. – Та все одно: який напрямок мені обрати?

– Рушай у напрямку небезпеки, проте не дуже квапся й іди не надто прямо, – відповів чарівник. – Якщо тобі потрібна моя порада, то я скажу: іди до Рівендолу. Ця подорож буде не дуже небезпечною, хоча просуватися Дорогою тепер не так легко, як було колись, а з роками ставатиме дедалі важче.

– Рівенділ! – повторив Фродо. – Гаразд, я піду на схід – подамся до Рівендолу. Поведу Сема в гості до ельфів, – йому це сподобається.

Він говорив несерйозно, проте серце його раптом зайнялося бажанням побачити дім Ельронда Напівельфа і вдихнути повітря того глибокого падолу, де й донині мешкав у спокої численний Світлий Народ.

Одного літнього вечора до «Гілки плюща» та до «Зеленого дракона» дійшли чутки про дивну новину. Велетнів та інші дивовижі на кордонах Ширу потіснила важливіша подія: пан Фродо продавав Торбин Кут. Власне, він уже продав його – Саквілям-Торбинам!

«Йому добряче заплатили», – казали одні. «Продешевив із вигодою для покупця, – твердили інші, – а чого можна було сподіватися, якщо покупцем була пані Лобелія (її Ото помер за кілька років до того у зрілому, проте не у видатному віці – 102 років)?»

Але про те, чому пан Фродо продавав свою прекрасну нору, сперечалися значно палкіше, ніж про ціну. Дехто підтримував теорію – і її кивками та натяками підтверджував сам пан Торбин, – що у Фродо закінчувалися грошенята, й тепер він зібрався покинути Гобітів і тишком-нишком жити на прибуток від продажу десь у Цапокраї серед своїх родичів-Брендіцапів. «Якомога далі від Саквілів-Торбинів», – докидали інші. Проте уявлення про незмірне багатство Торбинів із Торбиного Кута так міцно засіло в головах краян, що більшість не йняла цьому віри, принаймні вірила куди менше, ніж у всі інші вагомні чи безпідставні припущення: більшість убачала в цьому темний і наразі не зрозумілий підступний хід Гандальфа. Хоча той поводився дуже тихо та майже не показувався на очі за дня, всі добре знали, що «він переховується в Торбиному Куті». Хоч би для чого був потрібний чарівникові цей переїзд, безсумнівним залишалось одне: Фродо Торбин повертався до Цапокраю.

– Так, я переїду цієї осені, – казав він. – Мері Брендіцап уже підшукує мені невелику ошатну нору чи, можливо, якийсь будиночок.

Насправді ж Фродо з допомогою Мері вже давно знайшов і придбав будиночок у Струмковій Улоговині – сільській місцині за Цапоградом. Перед усіма, крім Сема, він удавав, що мав намір осісти в Цапокраї довіку. Ця ідея виникла в нього з огляду на рішення прямувати на схід, адже Цапокрай простягався на східних кордонах Ширу, а тому що Фродо жив там у дитинстві, то й нинішнє повернення туди багатьом здається цілком природним.

Гандальф затримався в Ширі більш як на два місяці. Й ось одного вечора наприкінці червня, невдовзі після того, як було нарешті узгоджено план Фродо, він раптом оголосив, що наступного ранку вирушає в дорогу.

– Зовсім не надовго, сподіваюся, – мовив чарівник. – Я подамся потойбіч південних кордонів, аби вивідати якісь новини, якщо поталанить. Бо вже й так байдикував довше, ніж годилося б.

Він сказав це легко, та Фродо здалося, що його друг виглядає дуже стурбованим.

– Щось трапилося? – запитав він.

– Не знаю, чи трапилося... Проте я почув дещо таке, що мене занепокоїло і потребує ретельного вивчення. Якщо я вважатиму за необхідне, щоби ти негайно вирушив у дорогу, то відразу ж повернуся чи принаймні пришлю тобі звістку. А тим часом дотримуйся свого плану, та будь як ніколи обережний, особливо з Перснем. Дозволь мені ще раз наполягти: нізащо *не використовуй його!*

Гандальф пішов на світанку.

– Я можу повернутися будь-якого дня, – сказав він. – Щонайпізніше – до прощальної вечірки. Гадаю, у Дорозі тобі все-таки знадобиться моє товариство.

Спершу Фродо був дуже схвилюваний і постійно думав про те, що такого міг почути Гандальф; але з часом його тривога відступила, а гарна погода змусила бодай на деякий час забути про всі клопоти. У Ширі нечасто випадали таке погоже літо й така щедра осінь: дерева аж вгиналися від плодів, мед скрапував зі стільників, а збіжжя виросло високим і повноколосим.

Осінь була саме в розпалі, коли Фродо знову почав непокоїтися через Гандальфа. Минав вересень, а від нього все ще не було новин. І День Народження, і переїзд невблаганно наближались, а він не приходив і не передав про себе звісток. У Торбиному Куті гуло як у вулику. Дехто з друзів Фродо прибув до нього, щоби допомогти пакувати речі: тут були Фредегар Виприн і Фолько Бофин, а також, звісно, його найліпші друзяки – Піпін Тук і Мері Брендіцап. Разом вони перевернули цілу оселю догори дригом.

20 вересня два криті й перевантажені візки вирушили дорогою через Міст на Брендівинній до Цапокраю, перевозячи до нового дому меблі та крам, що його Фродо не встиг продати. Наступного дня Фродо охопила вже неабияка тривога й він без угаву виглядав Гандальфа. Ранок четверга – себто дня його народження – був такий самий погожий і ясний, як колись давно в день славетної вечірки Більбо. Гандальф усе не з'являвся. Увечері Фродо влаштував прощальний бенкет – геть скромний: просто вечерю для себе та для чотирьох своїх помічників; але його змагала тривога і душа не лежала навіть до учти. Думка про те, що незабаром він попрощається зі своїми юними друзями, гнітила йому серце. Фродо міркував, як повестися, щоби не ошелешити їх цією новиною.

Четверо молодих гобітів тим часом мали піднесений настрій, тож вечірка, незважаючи на Гандальфову відсутність, стала дуже й дуже веселою. У їдальні не було нічого, крім стола та стільців, але страви були смачні, а вино – добре: свого вина Фродо не вніс до переліку того, що він задешево продав Саквілям-Торбинам.

– Хоч би що трапилося з рештою моїх речей, коли вони втраплять до лап С.-Т., для оцього, – сказав Фродо, осушивши келих вина, – я принаймні знайшов добру домівку!

То була остання крапля «Старих виногрон».

Переспівавши чимало пісень, згадавши в розмові чимало спільних витівок, присутні виголосили тост за день народження Більбо та випили за його з Фродо здоров'я – за звичаєм Фродо. Потому всі вийшли подихати свіжим повітрям і поглянути на зорі, а відтак повкладалися спати. Вечірка Фродо завершилась, а Гандальф так і не прийшов.

Наступного ранку гобіти взялися навантажувати ще один візок рештою майна. Цим керував Мері, який разом із Феті (себто з Фредегаром Виприном) поїхав до Цапокраю.

– Треба ж комусь нагріти для тебе оселю, доки ти приїдеш, – сказав Мері. – Ну, побачимося пізніше – післязавтра, якщо ти не заснеш дорогою!

Фолько пішов додому після обіду, а Піпін залишився. Фродо непокоївся і не міг знайти собі місця, даремно дослухаючись, чи не почує Гандальфових кроків. Він вирішив почекати до ночі. Зрештою, якщо він терміново знадобиться Гандальфові, той рушить до Струмкової Улоговини та, можливо, навіть дістанеться туди першим, адже Фродо вирішив мандрувати пішки. Він планував – для власного задоволення і для того, щоби кинути останній погляд на Шир, а також і з деяких інших причин – прогулятися від Гобітова до Цапоградської Переправи на своїх двох, уважаючи це зовсім простим завданням.

– Заодно й потренуюся трохи, – сказав, дивлячись на своє відображення в запиленому дзеркалі у напівпорожньому передпокої. Фродо тривалий час не вправлявся в енергійному ходінні на великі відстані, тож його відображення здалося йому доволі млявим.

Пополудні як сніг на голову впали Саквілі-Торбини: Лобелія та її син Лото, який мав волосся пісочного кольору, – і зробили своїм прибуттям Фродо велику прикрість.

– Нарешті це все наше! – сказала, заходячи, Лобелія. Не гречно та не цілком правдиво, бо угода про продаж Торбиного Кута набувала чинності не раніше, як опівночі. Проте Лобелію, мабуть, можна було зрозуміти: вона чекала на Торбин Кут на сімдесят сім років довше, ніж сподівалася колись, а тепер їй виповнилось уже сто літ. Хай там як, а вона прибула сюди, щоби переконатися, що в неї не заберуть нічого з того, за що вона заплатила, а ще – хотіла отримати ключі. Для того, щоби задовольнити її примхи, знадобилося чимало часу, бо Лобелія принесла здоровецький інвентарний список і звіряла все згідно з ним. Нарешті вона таки поїхала геть разом із Лото, запасним ключем і з обіцянкою, що іншого ключа Фродо залишить у Груничів на Торбиновому Узвозі. Лобелія фиркнула, явно показуючи цим, що вважає Груничів здатними на грабунок її нори впродовж ночі. Фродо навіть не запропонував їй чаю.

Сам він випив свій чай разом із Піпіном і Семом Груничем у кухні. Уже було офіційно оголошено, що Сем іде до Цапокраю «працювати на пана Фродо та доглядати за клаптиком його саду»: цю домовленість Батечко схвалив, хоча все це й не тішило його з огляду на перспективу сусідства з Лобелією.

– Останній наш почастунок у Торбиному Куті! – сказав Фродо, відштовхуючи стілець.

Немитий посуд вони залишили Лобелії. Піпін і Сем перев'язали три свої клунки й поклали їх на ганку. Піпін подався востаннє пройтися садом. Сем зникнув.

Сідало сонце. Торбин Кут здавався сумним, похмурим і розхристаним. Фродо блукав знайомими кімнатами, дивився, як на стінах поволі згасали промені світила, що котилося до заходу, і з кутків виповзала п'тьма. В оселі поволі темніло. Він вийшов і подався вниз до брами наприкінці алеї, а тоді коротенькою стежинкою – до Пагорбової Дороги. Підсвідомо сподівався зустріти Гандальфа, який мав би вийти йому назустріч крізь сутінь.

Небо було чистим, і зорі світили дедалі яскравіше.

– Ніч буде погожою, – вголос сказав Фродо. – Добрий початок. Мені подобається, що треба йти. Крутитися без діла набридло. Я вирушаю, а Гандальф нехай наздоганяє мене.

Він розвернувся, щоби піти назад, але спинився, бо відразу за поворотом, наприкінці Торбинового Узвозу, почув голоси. Один точно належав старому Батечкові, а інший був незнайомий і чомусь неприємний. Фродо не міг дібрати, про що той говорить, але добре чув дуже неприязні Батечкові відповіді. Старий, здавалося, був роздратований.

– Ні, пан Торбин виїхав. Поїхав цього ранку, а мій Сем поїхав разом із ним – принаймні

всі його речі поїхали. Так, продав і виїхав, я ж вам кажу. Чому? Чому – це не моє діло, як і не ваше. Куди? Це не таємниця. Він переїхав до Цапокраю чи кудись туди, он у той бік. Так, добрий шмат дороги. Я сам ніколи так далеко не бував; там, у Цапокраї, дивний народ. Ні, я не передаватиму ніяких повідомлень. І вам на добраніч!

Кроки віддалилися Пагорбом униз. Фродо мимоволі здивувався, чому той факт, що вони не піднімаються на Пагорб, викликав у нього велике полегшення. «Мені набридли розпитування та цікавість до моїх справ, гадаю так, – подумав він. – Які вони всі допитливі!» Спершу Фродо захотів підійти і запитати Батечка, хто про нього вивідував, але краще (чи гірше) подумавши, розвернувся і хутко пішов назад до Торбиного Кута.

Піпін сидів на своєму клунку на ганку. Сема не було. Фродо ввійшов у темні двері.

– Семе! – покликав. – Семе! Вже час!

– Іду, пане! – пролунала відповідь з далеких надр нори, а невдовзі з'явився і сам Сем, витираючи рота. Він прощався з барильцем пива у пивниці.

– Усе готово, Семе? – запитав Фродо.

– Так, пане. Тепер я вже ні на крок від тебе, пане.

Фродо прихилив і замкнув круглі двері, а потім віддав ключа Семові.

– Біжи з цим додому, Семе! – сказав він. – А тоді зріжеш шлях уздовж Узвозу та якомога швидше наздоженеш нас біля брами на вулиці по той бік лук. Сьогодні ми не підемо через село. Надто багато зайвих вух і зайвих очей.

Сем побіг стрімголов.

– Ну, от, нарешті ми вирушаємо! – сказав Фродо.

Приятелі закинули на плечі свої клунки, взяли до рук палиці й повернули за ріг до західного боку Торбиного Кута.

– Прощайте! – озвався Фродо, дивлячись на темні порожні вікна. Помахав рукою, тоді обернувся (наслідуючи Більбо – так ніби бачив, як прощався той) і поквапився за Перегріном стежкою через сад. Вони перестрибнули через перелаз у живоплоті наприкінці стежки й подались у бік полів, зникнувши в темряві, наче легіт між трав.

Зі західного боку біля підніжжя Пагорба подорожні дійшли до брами, що виходила на вузьку алею. Вони спинились і поправили ремені на клунках. Тієї самої миті з'явився Сем, швидко ступаючи та ледве переводячи подих; важку подорожню торбу він закинув високо на плечі, а на голову насунув чималий безформний повстяний лантух, який чомусь називав капелюхом. У сутінках він дуже скидався на гнома.

– По-моєму, ви дали мені все найважче, – сказав Фродо. – Я вже шкодую равликів і всіх, хто тягає на собі свій дім.

– Я міг би взяти ще багато чого, пане. Мій наплічник геть легкий, – запевнив його Сем, поважно та неправдиво.

– Ні, Семе, ні! – сказав Піпін. – Це йому на користь. Він не несе нічого, крім того, що сам звелів нам спакувати. Віднедавна Фродо якийсь лайдакуватий, і він менше відчуватиме вагу ноші, якщо зжене хоч трохи свого сальця.

– Зласкавтеся над горопашним старим гобітом! – засміявся Фродо. – Перш ніж дістатися до Цапокраю, я так вихудну, що стану схожим на вербову галузку. Та я пожартував. Гадаю, ти взяв більше, ніж тобі належало, Семе, і, коли знову складатимемо речі, ми це змінимо, – він узявся за палицю. – Гаразд, нам усім подобається гуляти в темряві, тож подолаймо кілька верст, перш ніж лягти спати.

Коротку часину вони йшли алеєю в західному напрямку. Тоді зійшли з неї, звернули ліворуч і тихцем подались знову в поля. Ішли вервечкою вздовж живоплотів на межі з перелісками, а довкола западала чорна ніч. Темні плащі робили їх невидимими, ніби всі вони мали чарівні персні. До того ж, ці троє намагалися рухатися тихо, тож не створювали

жодного шуму, чутного бодай і для гобітів. Навіть дика живина в полях і в лісах ледве чи помітила, як вони йшли.

За якийсь час подорожні перебралися вузьким дощатим містком через Річку на захід від Гобітова. Течія в тому місці скидалася на нешироку звивисту чорну стрічку, відмежовану від берегів похилими вільхами. За півтори-три версти далі на південь вони хутенько перетнули велику дорогу, що вела від Моста на Брендівинній, і так потрапили до Тукокраю, звідки, обравши південно-східний напрямок, подалися до Краю Зеленого Пагорба. Щойно почавши видиратися на перші його схили, мандрівники озирнулись і побачили, як віддалік у спокійній долині при Річці мерехтять вогні Гобітова. Невдовзі він зникнув у складках почорнілої землі, а натомість виринуло Поріччя біля сірого озера. Коли позаду залишилися вогні останньої ферми, які просвічували між дерев, Фродо обернувся і помахав на прощання рукою.

– Цікаво, чи доведеться мені ще бодай раз побачити цю долину? – тихо промовив він.

Пройшовши години зо три, гобіти вирішили відпочити. Ніч була ясна, прохолодна та зоряна, проте зі схилів пагорба, від ручаїв і глибоких лук поволі піднімалися димчасті закрути туману. Тонкостанні берізки, погойдуючись над їхніми головами від легкого вітерцю, виплітали на тлі тьмяного неба чорне мереживо. Подорожні з'їли дуже скромну (як для гобітів) вечерю і знову рушили в путь. Незабаром вони натрапили на вузьку дорогу, що бігла, звиваючись, то вгору, то вниз і, сіріючи, зникала в темряві попереду: дорога до Лісового Дому, до Колодного та до Цапоградської Переправи. Вона відбігала вбік від головної дороги в долині Річки і вела, кружляючи околицями Зелених Пагорбів, до Лісового Кута – дикої місцини у Східній Чверті.

Незабаром подорожні ступили на добре протоптаний тракт між високих дерев, які шурхотіли сухим листям. Було темно. Спершу гобіти розмовляли чи тихо мугикали гуртом якусь мелодію, бо були вже далеко від цікавих вух. Потому крокували мовчки, й Піпін почав відставати. Нарешті, коли вони почали здійматися на крутий схил, він спинився і позіхнув.

– Я такий сонний, – сказав, – що зараз упаду просто на дорозі. Ви збираєтеся спати навстоячки? Уже майже північ.

– А я гадав, що тобі подобається прогулюватися затемна, – пожартував Фродо. – Та, зрештою, ми не дуже й поспішаємо. Мері чекатиме нас аж десь післязавтра, і це дає нам іще добрі два дні. Зупинимось у першому-ліпшому закутку.

– Вітер західний, – втрутився Сем. – Коли ми дістанемося до протилежного боку цього пагорба, то знайдемо там захищену від вітру та доволі зручну місцину, пане. Якщо я не помиляюся, попереду сухий хвойний ліс.

Сем доволі добре знав околиці Гобітова в межах тридцяти верст, але водночас це й була межа його географічних знань.

Здолавши підйом на верхівку пагорба, гобіти відразу натрапили на ділянку хвойного лісу. Вони зійшли з дороги й рушили в густу темряву між дерев, яка просякла запахом глици, а на ходу підбирали відмерлі цурпалки та шишки, щоби розпалити вогонь. Незабаром біля підніжжя великої ялини вже весело потріскувало полум'я, а мандрівники сиділи колом при ньому, аж доки почали куняти. Потому вони – кожен в окремій улоговині між коренями могутнього дерева – згорнулися калачиками у плащах та коциках, і вже невдовзі всі міцно спали. Ніхто не стояв на чатах, бо навіть Фродо поки що не боявся небезпеки, адже вони й досі перебували в самому серці Ширу. Коли згас вогонь, надбігло лише кілька істот, аби подивитися на цих сплюхів. А лис, переходячи цим лісом у власних справах, спинився на кілька хвилин і прийнявся.

«Гобіти! – подумав він. – Овва, що ж буде далі? Чував я, що в цьому краї діються дивні речі, та про те, щоби гобіт спав під відкритим небом, просто під деревом, – такого я ще не чув. Та й то аж три гобіти! Це віщує щось цілковито неймовірне». І лис був достоту правий, хоча сам він ніколи не дізнався про це.

Настав ранок, блідий і вологий. Фродо прокинувся першим, бо виявилось, що корінь дерева мало не проштрикнув йому дірку в спині, а шия занімала. «Прогулянка для задоволення! І чого було не поїхати? – подумав він, як і завжди на початку будь-якого походу. – А всі свої чудові перини я продав Саквілям-Торбинам! От їм було би корисно поспати на цьому корінні». І Фродо потягнувся.

– Прокидайтеся, гобіти! – гукнув він. – Ранок чудовий.

– Що в ньому такого чудового? – пробелькотів Піпін, зиркаючи одним оком із-над краю коцика. – Сем! Подавай сніданок о пів на дев'яту! Вода для вмивання вже нагрілася?

Сем підскаочив і, маючи трохи безтямний вигляд, сказав:

– Ні, пане, ще ні, пане!

Фродо здер коцики з Піпіна і викотив його з нагрітого місця, а тоді відійшов до краю лісу. Віддалік на сході з туманів, які густо сповивали світ, здіймалося червоне сонце. Пойняті золотом та червінню осінні дерева, здавалося, не мали коріння і пливли у тьмавому морі. Трохи нижче й ліворуч від нього дорога стрімко збігала в улоговину й зникала.

Коли Фродо повернувся, Сем і Піпін уже розпалили чимале вогнище.

– Вода! – ревноу Піпін. – Де вода?

– Я не ношу воду в кишенях, – відказав Фродо.

– Ми думали, ти пішов шукати воду, – сказав Піпін, заклопотаний розкладанням їжі та кубків. – Тепер іди й шукай.

– Ти теж можеш піти, – кинув йому Фродо, – й узяти всі наші фляги.

Біля підніжжя пагорба тік струмок. Вони наповнили фляги та невеликий похідний чайник при маленькому водоспаді, де вода зривалася на кілька п'ядей униз зі сірого каменя, що неочікувано стримів із-під землі. Вона була холодна, як лід, тож гобіти хлюпались і пирхали, доки мили обличчя та руки.

Коли вони завершили сніданок і знову спакували клунки, була вже десята година, і днина поволі ставала погожою та спекотною. Подорожні спустилися схилом, перетнули струмок там, де він пірнав попід дорогу, видряпались угору наступним схилом, а далі знову спустились і піднялися на ще один горбистий виступ, – на той час усі їхні плащі, коцики, вода, їжа й інші пожитки вже здавалися їм важким тягарем.

Денний перехід заповідався таким, що добряче зігріє та втомить. За кілька верст, однак, дорога перестала стрибати вгору-вниз: вона здійнялася на стрімкий крутосхил, по-чудернацькому викручуючись зигзагом, і нарешті готова була востаннє зірватися додолу. Попереду гобіти побачили низовини, поцятковані купками дерев, які зливалися віддалік, перетворюючись на коричневе марево лісів. Вони дивилися через Лісовий Кут на Ріку Брендівинну. Дорога звивалася перед ними, мов обрізок мотузки.

– Дорога завжди йде вперед, – промовив Піпін, – а я не можу без перепочинку. Саме час пообідати.

І він примостився на кручі біля дороги й поглянув удалину, в те марево на сході, за яким лежали Ріка та Шир, де він провів ціле своє життя. А Сем стояв поруч із широко розплющеними очима: він дивився на новий горизонт, що відкривався для нього за ніколи не баченими землями.

– Ельфи живуть он у тих лісах? – запитав Сем.

– Я такого ніколи не чув, – відказав Піпін.

Фродо мовчав. Він вдивлявся на схід услід за дорогою, ніби зроду не бачив її раніше. А тоді раптом заговорив, уголос, але начебто сам до себе:

*Дорога все біжить, біжить,
І я покинув свій поріг.
Оцю Дорогу, що манить,
Якби я всю здолати зміг!..*

*Допоки я карбую крок,
Мені все далі й далі йти –
Туди, між пасток і стежок,
Аж до кінця. Якби змогли...*

– Це, здається, один із віршків старого Більбо, – озвався Піпін. – Чи твоє власне «подражаніє»? Звучить не вельми підбадьорливо.

– Не знаю, – відповів Фродо. – Це спало мені на гадку, бо, може, то я його склав, а може, й почув колись давно. Звісно, це дуже нагадує мені Більбо в останні роки – до того, як він пішов. Він частенько, бувало, говорив, що є тільки одна Дорога, яка схожа на велику Ріку: джерела її пробиваються біля кожного порога, а кожна стежина є її притокою. «Знаєш, це небезпечна річ, Фродо, – переступати через поріг, – любив казати він. – Ти стаєш на Дорогу, і, якщо не стежитимеш за своїми ногами, то хто його знає, куди тебе занесе. Ти хоч усвідомлюєш, що оця стежка в'ється через Морок-ліс і що, коли ти дозволиш їй, вона може довести тебе до Самотньої Гори чи навіть далі, до місць куди гірших?» Він полюбляв промовляти це, стоячи на стежині перед парадним входом до Торбиного Кута, особливо після повернення з довгої прогулянки.

– Ну, дорога не занесе мене нікуди, принаймні найближчої години, – сказав Піпін, розв'язуючи свою торбину. Інші взяли з нього приклад, притуливши клунки до схилу, а ноги простягнувши у бік дороги. Перепочивши, гобіти добре пообідали, а потому відпочивали знову.

Сонце вже котилося донизу, пообіднє його світло слалося на землю, коли мандрівники спустилися з узгір'я. Досі на дорозі їм не стрілося жодної душі. Цим шляхом користувалися мало, бо він був не надто придатним для візків, та й мешканці Лісового Кута мало з ким вели справи. Гобіти вже знову понад годину йшли підтюпцем, коли Сем на мить зупинився, ніби прислухаючись. Тепер вони були на рівнині, й дорога після багатьох закрутів рівно бігла вперед через трав'яні простори, посеред яких де-не-де стриміли високі дерева – провісники наближення лісів.

– Я чую, як позаду нас дорогою їде поні чи кінь, – сказав Сем.

Усі озирнулись, але поворот дороги перекрив їм овид.

– Напевно, це Гандальф наздоганяє нас, – уголос припустив Фродо, та відразу сам відчув, що це не так, і його охопило раптове бажання сховатися від погляду вершника.

– Можливо, це не має великого значення, – вибачливо сказав він, – але я не хотів би, щоби хтось бачив мене на цій дорозі – таки будь-хто. Я втомився від того, що мої вчинки постійно помічають і обговорюють. А якщо це Гандальф, – додав, ніби спохопившись, – то ми влаштуємо йому невеличкий сюрприз, аби відплатити за спізнення. Нумо кудись заховаємось!

Інші двоє гобітів відразу ж побігли ліворуч і пірнули у невелику западину неподалік від дороги. Там вони й залягли. А Фродо якусь секунду ще вагався: цікавість чи щось інше боролись у ньому з бажанням заховатися. Цокотіння підків залунало ближче. Гобіт саме вчасно шмигнув у зарості високої трави за деревом, що затіняло дорогу. Тоді підвів голову та обережно визирнув понад чималим коренем.

З-за повороту виїхав чорний кінь – не гобітський поні, а справжній кінь; на ньому сидів великий чоловік, котрий, здавалося, горбився в сідлі, а велетенські чорні плащ і каптур огортали його так, що знизу було видно лише його чоботи у високих стременах; тим часом обличчя чоловіка повністю ховала тінь.

Досягши дерева й порівнявшись із Фродо, кінь зупинився. Постать вершника нерухомо завмерла з похиленою головою, ніби він прислухався. З-під каптура долинав такий звук,

мовби хтось принохується, силкуючись упіймати ефемерний запах, а голова поверталася то в один, то в інший бік дороги.

На Фродо раптово найшов безпричинний страх, що його буде викрито, й він подумав про свого Персня. Гобіт ледве наважувався дихати, але, попри це, бажання витягти його з кишені було таке сильне, що рука сама поволі почала рух. Він передчував, що варто йому лише надягнути Перстень – і він буде у безпеці. Гандальфова порада видавалась абсурдною. Адже Більбо надягав Перстень. «Я поки що в Ширі», – подумав Фродо, а тим часом його рука доторкнулася до ланцюжка, на якому висів Перстень. Тієї самої миті вершник випростався і смикнув за віжки. Кінь рушив уперед, спершу повільно, а потому переходячи на швидку рись.

Фродо зіщулився понад самим краєм дороги і стежив за вершником, аж доки той змалів удаліні. Гобіт не був певен, але йому привиділося, що раптом, перш ніж зникнути з очей, кінь повернув убік і подався праворуч поміж дерев.

– Гм, я назвав би це дуже дивним випадком, таким, що викликає тривогу, – сказав Фродо сам до себе, прямуючи до своїх супутників.

Піпін і Сем усе ще лежали у траві й нічого не бачили, тож Фродо описав їм вершника та його підозрілу поведінку.

– Не можу сказати, чому, та я впевнений, що він шукав чи то пак винюхував мене, а ще я був упевнений у тому, що не хочу, щоби він мене викрив. Ніколи не почував і не бачив у Ширі нічого подібного.

– Навіщо ми здалися комусь із Великого Народу? – запитав Піпін. – І що той хтось робить у цій частині світу?

– Тут поблизу є якісь люди, – відказав Фродо. – Мешканці Південної Чверті мали клопоти з Великим Народом, по-моєму. Та мені ні разу не доводилося чути про когось на кшталт цього вершника. Цікаво, звідки він приїхав.

– Даруйте, – несподівано втрутився Сем, – я знаю, звідки цей вершник. Оцей, що тут, – із Гобітова, хіба що їх більше, ніж один. А ще я знаю, куди він їде.

– Ти про що? – різко видихнув Фродо, вражено дивлячись на нього. – Чого ж ти раніше мовчав?

– Бо тільки зараз згадав про це, пане. Усе було так. Коли вчора ввечері я повернувся з ключем до нашої нори, мій тато і каже мені: *Привіт, Семе! Я гадав, що ти пішов разом із паном Фродо сьогодні вранці. Тут оце був якийсь дивний відвідувач, розпитував про пана Торбина з Торбиного Кута. Оце саме щойно він пішов. Я послав його до Цапограда. Та цей гість мені щось не дуже до вподоби. Здалося мені, що він трохи роздратувався, дізнавшись, що пан Торбин назавжди покинув свій старий дім. Зашипів на мене, атож. Мене аж пересмикнуло. І що то за один такий?* – питаю я у старого Батечка. *Не знаю, – каже він, – але точно не гобіт. Він був високий і чорний якийсь, і нависав наді мною. Мабуть, то хтось із Великого Народу з чужинських країв. Та й говорив він смішно.*

Довше слухати я не міг, пане, бо на мене чекав ти, а тій розповіді я не надав великої ваги. Батечко старіє, очі його вже майже сліпі, та ще й надворі, певно, було зовсім темно, коли цей дивак з'явився на Пагорбі й застав Батечка під час прогулянки в кінці нашого Узвозу. Сподіваюся, ні він, ані я не нашкодили тобі, пане.

– Ні-ні, Батечка годі будь у чому звинувачувати, – сказав Фродо. – Власне, я і сам чув, як він розмовляє з незнайомцем, котрий, здалося мені, розпитував про мене, і я мало не підійшов до нього, щоби запитати, хто то був. А треба було підійти, або ж тобі слід було розповісти про це раніше. Я був би обережнішим у дорозі.

– Утім, зв'язку між цим вершником і незнайомцем, котрий натрапив на Батечка, може й не бути, – втрутився Піпін. – Ми пішли з Гобітова потайки, тож я не розумію, як би він міг нас вистежити.

– А як щодо *винюшування*, пане? – сказав Сем. – Та й Батечко казав, що той був темний душею.

– Треба було дочекатися Батечка, – пробурмотів Фродо. – Та, можливо, це би тільки все

погіршило.

– Здається, ти щось знаєш або здогадуєшся про цього вершника? – запитав Піпін, розчувши бурмотіння Фродо.

– Ні, не знаю, і найліпше би мені навіть не здогадуватися, – відповів Фродо.

– Гаразд, кузене Фродо! Можеш наразі зберігати свою таємницю, якщо тобі заманулося бути таким загадковим. Але зараз ми маємо вирішити, що нам робити. Я би хотів і попоїсти, і випити, але чомусь гадаю, що найліпше нам забиратися звідси. Твоє пашталакання про вершників-нишпорок із невидимими носами мене занепокоїло.

– Так, і я гадаю, що нам варто забиратися звідси, – сказав Фродо, – тільки не дорогою – якби раптом той вершник повернувся чи якщо вслід за ним їде ще один. Сьогодні ми мусимо добряче попрацювати ногами. До Цапокраю ще не одна верста.

Коли вони знову рушили в путь, то на траву вже лягли довгі й тонкі тіні від дерев. Тепер мандрівники просувалися на відстані кинутого каменя ліворуч від дороги, докладаючи всіх зусиль, аби бути якомога менш помітними. Це затримувало їх, адже трава там росла густа і нагадувала килим, під яким ховався нерівний ґрунт, а дерева почали збігатися до купи, поступово утворюючи гущавину.

Червоне сонце сіло за пагорби поза спинами гобітів, і вечір настав раніше, ніж вони знову звернули на дорогу наприкінці довгої рівнини, яку перетинав шлях упродовж кількох верст. У тому місці дорога звертала ліворуч і спускалася в низини Єлю, біжучи в напрямку до Колодного; та праворуч від дороги відгалужувалася стежина, що в'юнилася через старий дубовий ліс до Лісового Дому.

– Ось наш шлях, – сказав Фродо.

Неподалік од тієї розвилки гобіти натрапили на велетенський пеня. Він був усе ще живий – бо на маленьких галузках, які обступили колом відтяти основи його колись давно загиблого віття, росли листочки, – але й порожнистий, і в нього можна було ввійти крізь велику тріщину з віддаленого від дороги боку. Гобіти пробрались усередину пня і повмощувалися на долівці зі старого листя і струхлявілої деревини. Перепочили і трохи перекусили, тихенько перемовляючись і час од часу нашорошуючи вуха.

Коли вони крадькома вибралися назад на стежину, довкола вже сутеніло. У гіллі зітхав західний вітер. Перешіптувалося листя. Невдовзі стежина почала повільно, та неухильно занурюватись у темін. Попереду, на вже стемнілому сході, над деревами зійшла зоря. Подорожні йшли гуртом бадьорим кроком, аби не занепадати духом. За якийсь час, коли зірок побільшало й вони яскраво засяяли, почуття неспокою покинуло гобітів і вони вже не наслухали стукоту підків. Натомість почали ледь чутно мугикати, як те мають звичку робити гобіти під час прогулянок, особливо коли наближаються додому вночі. Для більшості їхніх земляків то була би пісня перед вечерею чи коліскова, проте ці троє мугикали похідну пісню (щоправда, не без згадок про вечерю та ліжку). Більбо Торбин вигадав ці слова, поклавши їх на стару, як самі пагорби, мелодію, і навчив Фродо її наспівувати, ще коли вони разом прогулювалися долиною Річки та розмовляли про Пригоду.

*Вогонь червоний у печі,
Під дахом ліжко уночі;
Та наша сила у ногах,
Зустріти можемо ще – ах! –
Чи камінець, чи деревце,
Якесь небачене сільце.
Квіти й листя там, і тут,*

*Хай ідуть! Хай ідуть!
Ріки, гори на путі,
Пропустіть! Пропустіть!*

*І все ж за рогом – що там жде:
Ворота, брама, пощо й де?
І хоч сьогодні нам щастить,
Чим завтра шлях нас пригостить?
Таємними стежками йти –
До темряви чи до мети?
Деревій і молочай,
Пройти дай! Пройти дай!
Камінь, озеро і гай,
Прощавай! Прощавай!*

*Позаду – дім, спереду – світ,
А ще доріг вогонь і лід
Крізь темряву до ночі дна.
Зоря і мрія в нас одна:
Позаду світ, спереду – дім,
І миле ліжечко у нім!
Сутінки, туман з дощем
Перейдем! Перейдем!
М'ясо, хліб, тепло знайдем –
І поснем! І поснем!*

Пісня закінчилася, але Піпін усе ще виводив своїм дзвінким голосом:

– І поснем! І поснем!

– Тихо! – цитьнув Фродо. – Здається, я знову чую цокіт підків.

Подорожні різко спинились і завмерли так само тихо, як тіні дерев, прислухаючись. Вітер повільно та виразно доносив до гобітів цокіт підків, що лунав на стежині трохи позаду них. Стрімко й нечутно вони зіскочили з доріжки і побігли у глибоку тінь попід дубами.

– Не забігаймо надто далеко! – гукнув Фродо. – Я не хочу, щоби нас бачили, проте хочу підглянути, чи це той самий Чорний Вершник.

– Гаразд, гаразд! – сказав Піпін. – Але не забудь про винюхування!

Цокіт підків наблизився. Подорожні не мали часу шукати кращої схованки, ніж просто суцільну темряву під деревами: Сем і Піпін скоцюрбилися за великим стовбуром, а Фродо тим часом підповз приблизно на сажень до стежини. Вона була блідо-сірою – смуга пригаслого світла посеред лісу. Над нею в темному небі густо сяяли зорі, та місяця не було.

Цокіт копит завмер. Фродо, який стежив за шляхом, побачив, як щось темне промайнуло на тлі проясненого проміжку між двома деревами, а потому зупинилося. Воно скидалося на чорну подобу коня, яку вела менша за нього чорна тінь. Чорна тінь підступила майже до того самого місця, де гобіти зійшли зі стежки, й загойдалася з боку в бік. Фродо здалося, ніби він чує, як вона винюхе. Тінь нахилилася до землі, потім почала повзти до нього.

Фродо знов охопило бажання надягнути Перстень, і цього разу воно було ще сильнішим, аніж раніше: таким сильним, що не встиг він і зрозуміти, що робить, як його рука сама почала намацувати Перстень у кишені. Проте тієї самої миті залунало щось схоже водночас і на пісню, і на сміх. Чисті голоси звучали то голосніше, то тихіше в осяяному зорями довкіллі. Чорна тінь випросталась і відступила. А потім сіла верхи на свого темного коня й ніби розтанула в темряві по той бік стежини. Фродо перевів подих.

– Ельфи! – хрипко зойкнув Сем. – Ельфи, пане!

Він був би вихопився з-за дерев і кинувся на ті голоси, якби друзі не втримали його.

– Так, це ельфи, – погодився Фродо. – Іноді їх можна зустріти в Лісовому Куті. Вони не живуть у Ширі, проте навесні та восени заходять сюди зі своїх країв, що аж ген за Вежевими Пагорбами. І я їм за це вдячний! Ви того не бачили, та Чорний Вершник зупинився отутечки й уже почав було повзти до нас, коли залунала пісня. Щойно він почув голоси ельфів, одразу забрався геть.

– А що ж ельфи? – запитав Сем, надто схвильований, аби перейматися Вершником. – Можна нам піти й подивитися на них?

– Прислухайтеся! Вони йдуть у наш бік, – сказав Фродо. – Нам треба тільки зачекати.

Спів наближався. Тепер один чистий голос було чути краще за інші. Він співав прекрасною ельфійською мовою, яку Фродо розумів лише трохи, а двоє інших гобітів не знали взагалі. Проте цей наспів долучався до мелодії й наче сам перетворювався в головах гобітів на слова, які вони лише почасти розуміли. Ось та пісня, як її почув Фродо:

*О ясна Пані! Біла сніж!
Княжно з-за Західних Морів!
О Світло наших роздоріж
Над сіттю гілля угорі!*

*Гільтоніель! О Ельберет!
Ясний твій зір і чистий лет!
О білосніжна! Біла сніж!
Тобі з-за Моря ці пісні.*

*О зорі, вас у Морок-Рік
Засіяла її рука,
Ваш чистий погляд угорі –
То срібна музики ріка!*

*О Ельберет! Гільтоніель!
Серед далеких цих земель
Ми не забули ще, як цвів
Твій промінь Західних Морів.*

Пісня стихла.

– Це – Високі Ельфи! Вони промовили ім'я Ельберет! – озвався вражений Фродо. – У Ширі бачили хіба кількох представників цього найпрекраснішого народу, їх тепер не багато в Середзем'ї – на схід од Великого Моря. Нам випала справді чудесна нагода!

Гобіти сиділи в тіні на узбіччі. І невдовзі ельфи зійшли доріжкою в долину. Рухалися вони повільно, тож гобіти могли роздивитися відблиски зоряного світла на їхньому волоссі та в очах. Ельфи не мали смолоскипів, але, коли вони йшли, мерехтливий посвіт, схожий на сяйво молодого місяця на вершечках пагорбів, стелився їм під ноги. Тепер вони йшли мовчки, та останній ельф, проминаючи гобітів, обернувся, глянув у їхній бік і засміявся.

– Вітаю, Фродо! – гукнув він. – Пізно ж ти гуляєш. Чи, може, ти заблукав?

Потому він гукнув решту ельфів, і цілий їхній загін зупинився, обступивши гобітів.

– Це справжня дивовижа! – примовляли ельфи. – Три гобіти в лісі уночі! Нам не доводилося такого бачити, відколи від нас пішов Більбо. Що би то мало значити?

– Це означає, світлий народе, – відповів Фродо, – тільки те, що нам із вами, здається, по дорозі. Мені подобається гуляти під зорями. І ваше товариство було би мені дуже приємне.

– Але ми не маємо потреби ні в чиему товаристві, та й гобіти такі нудні, – засміялись ельфи. – І звідки тобі знати, чи нам по дорозі, якщо ти не знаєш, куди ми йдемо?

– А звідки ви знаєте моє ім'я? – замість відповіді запитав Фродо.

– Нам відомо багато, – сказали вони. – Раніше ми часто бачили тебе разом із Більбо, хоча ти, можливо, й не помічав нас.

– Хто ви, і хто ваш володар? – запитав Фродо.

– Я Гільдор, – відповів той ельф, котрий першим привітав його, – очільник загону. – Гільдор Інглоріон із Дому Фінрода. Ми Вигнанці, бо більшість нашого роду вже давно покинула ці краї, а ми загаялися тут ненадовго перед поверненням за Велике Море. Дехто з нашого роду досі мирно мешкає в Рівендолі. Ну ж бо, Фродо, а тепер ти розкажи нам, що тут робиш? Адже ми бачимо, що на тебе лягла тінь страху.

– О Мудрий Народе! – палко втрутився в розмову Піпін. – Розкажіть нам про Чорних Вершників!

– Про Чорних Вершників? – перепитали ельфи, притишивши голоси. – Чому ти запитуєш про Чорних Вершників?

– Бо двоє Чорних Вершників сьогодні нас наздогнали – або ж то був один, але наздогнав нас двічі, – сказав Піпін, – і він зникнув зовсім нещодавно, саме коли ви наблизились.

Ельфи відповіли не відразу. Спершу вони тихо розмовляли між собою власною мовою. За якусь мить Гільдор звернувся до гобітів:

– Ми не говоритимемо про це тут, – сказав він. – Гадаємо, що найкраще вам буде піти зараз із нами. Це суперечить нашим звичаям, але цього разу ми візьмемо вас зі собою, і ви заночуєте сьогодні з нами, якщо захочете.

– О Світлий Народе! Я й не сподівався, що нам так пощастить, – сказав Піпін, а в Сема відняло мову.

– Я щиро вдячний тобі, Гільдоре Інглоріоне, – мовив Фродо, вклонившись. – *Елен сіла луменн' оментіелво*, годину нашої зустрічі осяяла зоря, – додав він високоельфійською мовою.

– Будьте пильні, друзі! – сміючись, вигукнув Гільдор. – Не видавайте своїх таємниць! Тут-бо знавець Стародавньої Мови. Більбо був хорошим учителем. Вітаю, ельфодруже! – сказав він, уклоняючись Фродо. – Клич своїх супутників – і долучайтеся до нашого загону. Найкраще вам йти всередині, щоби не збитися зі шляху. Проте ви можете стомитися, доки ми зробимо привал.

– Чому? Куди ви йдете? – запитав Фродо.

– Цієї ночі ми маємо дістатися до лісів на узгір'ях понад Лісовим Домом. Туди ще кілька верст, але наприкінці путі ви зможете перепочити, й це скоротить ваші завтрашні мандри.

Потому вони мовчки рушили строєм уперед і пропливали, мов тіні чи примарні світла: адже ельфи вміли (навіть майстерніше за гобітів) ходити так, що не чути було ні звуку, ні шелесту їхніх кроків. За якийсь час Піпіна почав долати сон і він спіткнувся раз чи двічі, та кожного разу високий ельф обіч нього випростував руку і не давав йому впасти. Сем ішов біля Фродо, ніби вві сні, й на обличчі його можна було прочитати чи то страх, чи то приголомшливу радість.

Ліси з обох боків стежки погустішали. Дерев траплялися тепер дедалі молодші та більш розлогі, ніж спочатку, і, доки доріжка збігала все нижче в западину між пагорбів, праворуч і ліворуч на неї частіше й частіше наступали густі зарості ліщини, якими було вкрито схили. Нарешті ельфи звернули зі стежки. Серед хащ праворуч стелився майже невидимий зелений путівець: мандрівники рушили ним, петляючи викрутами, далеко вгору

залісненими схилами аж до верхів'їв пагорбів, які здіймалися над пониззям річкової долини. Несподівано подорожні вийшли з тіні дерев, і перед їхніми очима відкрилася широка трав'яниста галявина, сіра в нічному світлі. З трьох боків до неї тиснувся ліс, а зі сходу земля різко зривалася вниз, і верхівки темних дерев, які росли біля підніжжя схилу, опинились у мандрівників під ногами. По той бік, осяяні зорями, лежали тьмяні пласкі низинні землі. Зовсім близько в селищі Лісовий Дім мерехтіло кілька вогників.

Ельфи сіли на траву, перемовляючись між собою тихими голосами; здавалося, вони враз забули про гобітів. Фродо та його супутники загорнулися у плащі й коцики, відчуваючи, як до них підкрадається дрімота. Настала глибока ніч, і вогні в долині згасли. Піпін заснув, схиливши голову на зеленій горбик.

Далеко у високості на сході пливли Помережані Зорі – Реммірат, – а понад туманами повільно сходив червоний Боргіл, сяючи, як вогняний самоцвіт. Потім легенький повів розвіяв увесь туман, ніби серпанок, – і зринув, перебираючись через край світу, Небесний Мечоносець, Менельвагор, із осяйним поясом. Усі ельфи заспівали. А під деревами зненацька червоним полум'ям запалало вогнище.

– Ходіть! – гукнули ельфи гобітам. – Ходіть! Нині час для бесіди та веселощів!

Піпін сів і потер очі. Він тремтів.

– У Домі горить вогонь і приготовано їжу голодним гостям, – сказав ельф, котрий стояв перед ним.

Біля південного краю дерну був просвіт. Зелений настил там забігав до лісу й утворював щось на кшталт зали попід дахом із гілля дерев. А могутні їхні стовбури по обидва боки бігли вглиб, немов колони. Посередині яскраво палахкотіло вогнище, а на деревах-колонах рівно горіли золотим і срібним світлом смолоскипи. Ельфи сиділи довкола вогню на траві та пеньках од старих зрубаних стовбурів. Одні ходили туди-сюди, підносячи кубки й розливаючи напої, а інші подавали наїдки в доверху наповнених тарілками і мисках.

– Це – скромна гостина, – сказали вони гобітам, – ми-бо знайшли пристановище в зеленоліссі далеко від наших світлиць. Якщо вам коли-небудь доведеться побувати в нас удома, ми почастиємо вас багатше.

– А як на мене, то такі страви цілком пасували б і для вечірки на честь дня народження, – відказав Фродо.

Згодом Піпін мало що міг пригадати про ті їжу та питво, бо думки його заповнило світло, яке осявало ельфійські обличчя, та звуки їхніх голосів – такі розмаїті й прекрасні, що він почувався так, наче потрапив у сон посеред дійсності. Проте він таки запам'ятав хліб, смачніший за чудовий білий буханець для того, хто відчуває голод; плоди, такі самі солодкі, як дикі ягоди, та соковитіші за виплекані садові фрукти; він осушив кубок, наповнений духмяним трунком, прохолодним, наче був зачерпнутий із прозорого джерела, і золотим, ніби літній день.

Сем ніколи так і не зміг описати словами або ж до ладу пригадати, що він почував чи думав тієї ночі, хоч у його пам'яті вона збереглася як одна з головних подій його життя. Найточніше він зумів передати це так: «Ну, пане, якби мені вдалося виростити такі яблука, я назвав би себе садівником. Але саме спів проникнув у моє серце, якщо ти розумієш, про що я».

Фродо сидів, їв, пив і розмовляв із задоволенням, але свою увагу зосереджував головню на словах. Він трохи знав ельфійську і старанно прислухався. Час од часу озивався до тих ельфів, котрі йому прислужували, і дякував їм їхньою мовою. Вони усміхались і відповідали сміючись:

– Не гобіт, а справжній скарб!

За якусь часину Піпін міцно заснув, його підняли й віднесли до своєї спальні попід деревами, де вклали на м'яке ложе, і він проспав там решту ночі. Сем відмовився покидати свого господаря. Коли Піпіна забрали, він підійшов і вмостився, згорнувшись калачиком, біля ніг Фродо, де, врешті-решт, і задрімав, заплющивши очі. А от Фродо не спав довго, бесідує з Гільдором.

Вони розмовляли багато про що, про давнє й теперішнє; Фродо доскіпливо розпитував Гільдора про те, що діється на білому світі поза Широм. Новини були здебільшого сумні та зловісні: про темряву, що насувається, про війни людей і про відхід ельфів. Нарешті Фродо запитав про те, що найбільше мучило його серце:

– Скажи мені, Гільдоре, ти бачив Більбо після того, як він пішов од нас?

Гільдор усміхнувся.

– Так, – відповів. – Двічі. Він попрошався з нами якраз на оцьому місці. Та я зустрівся з ним іще раз, далеко звідси.

Далі говорити про Більбо він не захотів, тож і Фродо замовк.

– Ти майже не запитуєш мене і не розповідаєш сам про те, що стосується тебе, Фродо, – мовив Гільдор. – Але мені вже дещо відомо, та ще більше я можу вичитати в тебе на обличчі й у думках, які чайться за твоїми запитаннями. Ти покидаєш Шир, одначе сумніваєшся, чи вдасться тобі знайти те, чого прагнеш, і здійснити те, що задумав, і чи коли-небудь ти повернешся. Чи не так?

– Атож, – відповів Фродо, – та я гадав, що мій відхід – це таємниця, відома лише Гандальфові й моєму вірному Семові.

Він глянув на Сема, який тихенько похропував.

– Від нас Ворог не дізнається про цю таємницю, – запевнив Гільдор.

– Ворог? – перепитав Фродо. – Виходить, тобі відомо, чому я покидаю Шир?

– Мені не відомо, чому Ворог переслідує тебе, – відповів Гільдор, – але про те, що таки переслідує, я здогадався – хоча це й видається мені дивним. Застерігаю: небезпека тепер чигає і попереду, і позаду тебе, й узагалі зі всіх боків.

– Ти про Вершників? Я боявся, що вони служать Ворогові. Хто вони *такі*, ці Чорні Вершники?

– Хіба Гандальф нічого тобі не розповів?

– Про цих істот – нічого.

– Тоді, гадаю, і я тобі про них не розповідатиму – щоби страх не втримав тебе від подорожі. Бо, здається, ти вирушив саме вчасно, якщо таки не запізно. Тепер тобі треба поспішати, не гаятись і не озиратися назад, адже Шир уже не є для тебе захистом.

– Важко уявити, які відомості можуть нажахати більше, ніж оці твої натяки та перестороги! – скрикнув Фродо. – Звісно, я знав, що попереду на мене чигає небезпека, проте не сподівався наразитися на неї ще в нашому рідному Ширі. Хіба гобіт уже не може спокійно пройти від Річки до Брендівинної?

– Але ж бо Шир не тільки ваш, – зауважив Гільдор. – Дехто жив тут іще до гобітів, а дехто житиме й тоді, коли гобітів не стане. Довкола тебе широкий світ: ти можеш відгородитися від нього, проте його від себе не відгородиш.

– Знаю. Проте він завжди видавався таким безпечним і знайомим. Що я можу зробити тепер? Я планував крадькома покинути Шир і податися до Рівендолу, та, виходить, мене вже вистежили, а я не дійшов іще й до Цапокраю.

– Гадаю, тобі варто дотримуватися свого плану, – сказав Гільдор. – Не думаю, щоби Дорога виявилася надто важким випробуванням для твоєї мужності. Проте, якщо тобі потрібна більш конкретна порада, звернися до Гандальфа. Я не знаю причини твоєї втечі, тому мені не відомо, який спосіб нападу обрали твої переслідувачі. Це мусить знати Гандальф. Сподіваюся, ти зустрінешся з ним, перш ніж покинути межі Ширу?

– Маю таку надію. Та це мене також непокоїть. Я багато днів чекав на Гандальфа. Він повинен був прийти до Гобітова щонайпізніше дві ночі тому, але так і не з'явився. І тепер я сушу голову над тим, що могло з ним трапитися. Мені чекати на нього?

Гільдор якусь мить помовчав.

– Ця вість мені не до вподоби, – промовив він урешті. – Гандальфове запізнення не віщує нічого доброго. Та сказано: *Не втручайся у справи чарівників, бо вони підступні та скорі на гнів.* Вибір за тобою: іти або чекати.

– А ще сказано, – відповів Фродо, – *Не питай поради в ельфів, бо вони скажуть і так, і ні.*

– Невже? – засміявся Гільдор. – Ельфи рідко дають необачні поради, адже порада – небезпечний дарунок, навіть якщо її дає мудрому мудрий, а будь-який учинок може призвести до лиха. Чого ж ти бажаєш? Ти не розповів мені всього про себе, тож чим мій вибір буде кращий за твій? Одначе, якщо ти просиш поради, то я, в ім'я дружби, дам її тобі. Гадаю, ти повинен вирушати негайно, не зволікаючи, а якщо Гандальф не з'явиться, доки ти вирушиш, то скажу ще й таке: не йди сам. Візьми зі собою друзів, надійних і здатних на все. Тепер ти маєш бути вдячний, бо я неохоче дав цю пораду. В ельфів є власні труди та власні печалі, їх мало обходять гобітські шляхи, як і шляхи інших істот на цій землі. Наші стежки нечасто перетинаються, випадково чи навмисне. Тому ця зустріч може бути не просто випадком, одначе мети її я не збагну, тож остерігаюся говорити багато.

– Я глибоко вдячний, – відказав Фродо, – проте найліпше було би, якби ти відверто сказав мені, хто такі ці Чорні Вершники. Якщо я прислухаюся до твоєї поради, то можу ще довго не побачити Гандальфа, відтак мені слід знати, що за небезпека чигає на мене.

– Хіба не досить знати, що вони є прислужниками Ворога? – відповів на те Гільдор. – Уникай їх! Не згадуй і словом! Вони смертоносні. Не питай мене про них! Однак, серце мое завбачає, що, перш ніж усе закінчиться, ти, Фродо, син Дрого, знатимеш про цих злостивих створінь більше за Гільдора Інглоріона. Нехай захистить тебе Ельберет!

– Де ж мені взяти мужність? – запитав Фродо. – Вона мені й справді потрібна.

– Мужність знаходять у несподіваних місцях, – мовив Гільдор. – Сподівайся на краще! А зараз спи! Уранці нас тут уже не буде, та ми розішлемо гінців по всіх землях. Мандрівні Загони знатимуть про твою подорож, і ті, хто має снагу творити добро, будуть насторожі. Я нарікаю тебе Ельфодругом, і нехай зорі освітлюють кінець твого шляху! Нечасто нас так тішили чужинці, й чудово почути слова Стародавньої Мови з уст інших мандрівників у цьому світі.

Щойно Гільдор промовив ці слова, Фродо відчув, як на нього находить сон.

– Тепер я спатиму, – сказав він, і ельф провів його до спальні, де вже був Піпін, і Фродо впав на ложе, миттю поринувши в сон без сновидінь.

Розділ 4 Навпростець по гриби

Вранці Фродо прокинувся оновленим. Він лежав у спальні, утвореній живим деревом, віти якого сплелись і схилилися до землі; ложе його було з папороті й трави – глибоке, м'яке, з дивовижним ароматом. Сонце просвічувало крізь тріпотливе листя, яке досі зеленіло на дереві. Фродо зірвався на ноги і вийшов.

Сем сидів на траві край лісу. Піпін стояв, вивчаючи небо та погоду. А ельфів і слід прохолов.

– Вони дали нам плоди, напої та хліб, – сказав Піпін. – Ходи-но снідати. Хліб майже такий самий смачний, як і минулої ночі. Я не хотів нічого тобі залишати, проте Сем наполіг.

Фродо сів поряд зі Семом і взявся їсти.

– Які в нас плани на сьогодні? – запитав Піпін.

– Якомога швидше дійти до Цапограда, – відповів Фродо і зосередився на їжі.

– Гадаєш, нам іще доведеться спіткати тих Вершників? – весело запитав Піпін. У світлі вранішнього сонця перспектива зустрічі хоча би й із цілим їхнім загonom його не вельми бентежила.

– Так, можливо, – сказав Фродо, якому не дуже сподобалося, що йому про них нагадують. – Однак, сподіваюся, нам пощастить перетнути річку так, аби вони нас не помітили.

– Ти щось дізнався про них від Гільдора?

– Небагато – самі лише натяки та загадки, – ухильно відповів Фродо.

– А ти запитував про їхнє нюшкування?

– Про це ми не говорили, – сказав Фродо з напханим ротом.

– А мали би. Я переконаний, що це дуже важливо.

– Я все одно певен, що Гільдор відмовився би будь-що пояснювати, – відрізав Фродо. – А тепер дай мені спокій хоч на трохи! Я не хочу, снідаючи, відповідати на купу запитань. Я хочу подумати!

– О небеса! – вигукнув Піпін. – За сніданком? – і він відійшов до краю просіки.

Погожий ранок – по-зрадницькому погожий, подумав Фродо, – не вигнав із його голови страху переслідування; він розмірковував над словами Гільдора. До його вух долинув веселий голос Піпіна. Той бігав зеленим дерном і співав.

– Ні! Я не зміг би! – сказав Фродо сам до себе. – Одна річ – узяти своїх юних друзів на прогулянку через цілий Шир, доки ми зголоднеємо і стомимося так, що їжа та постіль стануть для нас справжнім благом. А от повести їх у вигнання, де супроти голоду й утоми ліків не знайти, – річ уже зовсім інша, – навіть якщо вони самі захочуть піти. Цей спадок належить лише мені. Напевно, не варто брати зі собою навіть Сема, – він поглянув на Груничу й виявив, що той стежить за ним.

– Ну, Семе! – озвався Фродо. – Чого тобі? Я покидаю Шир якомога швидше, – власне, я вирішив не чекати і дня у Струмковій Улоговині, якщо вдасться.

– Дуже добре, пане!

– Ти все ще хочеш і далі йти зі мною?

– Так, хочу.

– Мандри будуть дуже небезпечні, Семе. Вони вже небезпечні. Найімовірніше, ніхто з нас не повернеться додому.

– Якщо не повернешся додому ти, пане, тоді не вернусь і я – це вже точно, – сказав Сем. – *Не залишай його!* – сказали вони мені. – *Залишити його!* – відповів був я. – *Ніколи в житті. Я піду з ним, навіть якщо він видряпуватиметься на місяць; і якщо котрийсь із тих Чорних Вершників намагатиметься його зупинити, він матиме до діла зі Семом Груничем!* Всі засміялися.

– Хто такі вони, і про що ти взагалі говориш?

– Ельфи, пане. Ми трохи побалакали минулої ночі; й вони, здається, знали, що ти кудись ідеш, отож, я не бачив сенсу це заперечувати. Дивовижний народ – ці ельфи, пане! Дивовижний!

– Так і є, – погодився Фродо. – Вони подобаються тобі навіть тепер, коли ти роздивився їх зблизька?

– По-моєму, вони вищі за мою прихильність чи неприхильність, так би мовити, – повільно відповів Сем.

– Те, що я думаю про них, здається, не має значення. Вони цілком інакші, ніж я очікував: такі старі та юні, такі веселі та сумні – все разом.

Фродо вражено поглянув на Сема, ніби сподівався побачити якусь зовнішню ознаку тієї незвичайної зміни, яка відбулася з його другом. Голос його звучав не так, як голос старого Сема Груничу, якого він вважав, що знає. Та на вигляд поруч із ним сидів той самий старий Сем Грунич – з тією лише різницею, що обличчя його було незвично задумане.

– Ти ще відчуваєш бодай якусь потребу залишати Шир тепер – коли твоє бажання побачити їх уже здійснилося? – запитав Фродо.

– Так, пане. Не знаю, як би це сказати, проте після минулої ночі я ніби змінився. Ніби став бачити далі, чи щось таке. Я знаю, що дорога наша буде дуже довга і вестиме в темряву, та ще я знаю, що вороття мені нема. Тепер я йду не для того, щоби побачити ельфів, чи

драконів, чи гори, чи щось, що я хочу, хоча я і сам до пуття не розумію, чого хочу: мені належить зробити щось, доки мандри скінчаться, і воно попереду, а не в Ширі. Я повинен дійти до кінця, пане, якщо ти мене розумієш.

– Не зовсім. Але я збагнув, що Гандальф обрав мені доброго супутника. Я задоволений. Ми підемо разом.

Свій сніданок Фродо доїв мовчки. Потім підвівся, подивився у простір попереду і гукнув Піпіна.

– Усі готові вирушати? – запитав він, коли підбіг Піпін. – Мусимо збиратися в дорогу негайно. Ми спали допізна, а нам слід іще здолати чимало верст.

– *Ти* спав допізна, хочеш сказати, – заперечив Піпін. – Я встав задовго перед тобою; і ми досі чекали тільки на те, щоби ти доїв і додумав.

– Тепер я покінчив і з тим, і з тим. І вирішив рухатися до Цапоградської Переправи так швидко, як тільки ми зможемо. Я не збираюся сходити зі шляху, щоби повертатися на дорогу, якою ми йшли вчора вночі, – я збираюся іти звідси навпростець.

– Тоді ти, мабуть, вмієш літати, – сказав Піпін. – У цьому краї пішки навпростець не пройдеш ніде.

– Хай там як, а ми зможемо дістатися туди коротшим за ту дорогу шляхом, – відповів Фродо. – Переправа розташована на схід од Лісового Дому, а дорога робить петлю ліворуч – бачите, онде вона завертає далеко на північ. Оминає північний край Мокви, щоби перейти в насип із боку Мосту вище від Колодного. А це – кілька зайвих верст шляху. Ми скоротимо чверть відстані, якщо підемо просто до Переправи з того місця, де зараз стоїмо.

– *Захочеш зрізати – довше йтимеш*, – узявся сперечатися Піпін. – Край цей усюди важко прохідний, у Мокві вдосталь трясовин і всіляких інших перешкод, – тутешні терени я знаю. А якщо тебе непокоять Чорні Вершники, то я не розумію, чому, на твою думку, з ними гірше зустрітися на дорозі, ніж у лісі чи в полі.

– У лісах і в полях не так легко когось знайти, – відповів Фродо. – А якщо хтось думає, що ти маєш бути на дорозі, то є все-таки якась імовірність, що він шукатиме тебе саме на дорозі, а не деінде.

– Гаразд! – сказав Піпін. – За тобою я піду через усі трясовини та рівчаки. Проте це важко! Я планував завітати до «Золотого окуня» в Колодному ще до заходу сонця. Там найліпше пиво в цілій Східній Чверті; принаймні було таким – давненько я вже не куштував його.

– Нумо з'ясуймо все! – запропонував Фродо. – Кажеш, якщо захочеш зрізати, то довше йтимеш? Але в заїзді ти затримаєшся ще довше. Ми будь-що повинні втримати тебе якнайдалі від «Золотого окуня», бо хочемо потрапити до Цапокраю ще завидна. Що ти на це, Семє?

– Я піду за тобою, пане Фродо, – відповів Сем (попри особисті перестороги та глибокий жаль за найліпшим пивом у Східній Чверті).

– Ну, якщо нам доведеться прокладати собі шлях через трясовини та колючі хащі, то рушаймо вже! – вигукнув Піпін.

Спека була майже така, як і напередодні, та зі заходу почали насуватися хмари. Скидалося на те, що без дощу не обійдеться. Гобіти важко спустилися стрімким зеленим схилом і занурились у густінь дерев. Вони вирішили обійти Лісовий Дім ліворуч і скоротити шлях, подавшись навскіс через ліси, якими був порослий східний бік узгір'я аж до далеких рівнин. Потому подорожні могли йти просто до Переправи відкритою місцевістю, якщо не зважати на кілька рівчаків і огорож. Фродо підрахував, що навпростець їм доведеться пройти двадцять сім верст.

Незабаром він з'ясував, що хащі довкола були густіші, ніж здавалися спершу, та майже

непролазні. Стежок у підліску не було, тож гобіти просувалися не дуже швидко. Коли вони з труднощами дісталися до основи схилу, то натрапили на потік, що збігав із пагорбів позад них глибоким грузьким руслом, яке мало круті ковзкі береги, порослі ожиною. Потік перетинав їхній шлях у вельми незручному місці. Мандрівники не могли ні перескочити через нього, ні перебрести його, не намокнувши, не подряпавшись і не забруднившись. Отож вони зупинились, міркуючи, що робити.

– Перша халепа! – сказав Піпін, похмуро всміхнувшись.

Сем Грунич озирнувся. Крізь просвіт між дерев він краєм ока угледів вершину зеленого схилу, з якого вони щойно спустилися.

– Погляньте! – гукнув він, схопивши Фродо за руку.

Усі подивилися туди, і високо вгорі на прюзі схилу побачили на тлі неба коня. До нього схилилася темна постать.

Гобіти миттю відмовилися від думки повертатися назад. Фродо пішов першим і хутко зник у густих кущах коло потоку.

– Оце так! – звернувся він до Піпіна. – Ми обоє були праві! Коротший шлях уже зробив гак, зате ми саме вчасно знайшли сховок. У тебе гострі вуха, Семе: ти чуєш чиєсь наближення?

Гобіти завмерли і майже не дихали, прислухаючись, але гонитви не було чути.

– Не думаю, що він спробує звести свого коня цим схилом, – сказав Сем. – Але, по-моєму, він знає, що ми спустилися тут. Найліпше нам іти вперед.

Іти вперед було зовсім нелегко. Гобіти несли клунки, а кущі й ожина неохоче пропускали мандрівників. Гребінь гори затуляв їх од вітру, тож повітря було задушливе та нерухоме. Коли бідолахи нарешті проторували собі шлях до більш-менш відкритої місцини, то були розпашілі, стомлені й дуже подряпані, а крім того, не мали певності, чи не збилися, бува, з обраної путі. Щойно потік збіг на рівнину, береги його стали більш пологими, а сам він – ширшим і мілкішим, плывучи в напрямку до Мокви та Ріки.

– Овва! Та це ж той самий струмок, що тече через Колодне! – озвався Піпін. – Якщо ми хочемо знов опинитися на шляху, нам слід перейти його тутечки і податися праворуч.

Гобіти перебрели потік і хутко перетнули широкий відкритий простір, зарослий очеретом і безлісй. За ним вони знову натрапили на смугу дерев – здебільшого високих дубів, але де-не-де росли в'язи та ясени. Ґрунт під ногами був доволі рівний, а підлісок – не густий, однак дерева стояли надто близько одне до одного, заступаючи мандрівникам огляд дороги попереду. Раптові пориви вітру здіймали вгору листя, а зі зтягнутого хмарами неба впали перші краплі дощу. Потому вітер стих, і дощ линув струменями. Гобіти, важко ступаючи, силкувались іти якомога швидше, долаючи латки трави та чималі кучугури старого листя, а довкола них шумів і плюскотів дощ. Вони не розмовляли, проте раз у раз оглядалися назад і роззиралися навсібіч.

За півгодини Піпін сказав:

– Сподіваюся, ми не занадто взяли на південь і не йдемо вздовж оцього лісу! Смуга дерев не дуже широка – я сказав би, десь із півтори версти в найширшій частині, – тож на цей час ми вже мали би вийти з неї.

– З того, що ми почнемо ходити зигзагами, користі теж не буде, – відказав Фродо. – Цим становищу не зарадиш. Нумо й далі йти так, як ми йшли! Я не певен, чи хочу наразі вибиратися на видноту.

Гобіти здолали ще, може, кілька верст. І тоді з-за розхристаних хмар знову вигулькнуло сонце й дощ стих. Було вже пополудні, відтак подорожні відчули, що саме час обідати. Зупинилися під в'язом: його листя хоч і швидко жовтіло, проте досі було густе, тож земля під ним була майже суха та захищена від дощу. Коли дійшло до викладання харчів, гобіти

виявили, що ельфи наповнили їхні фляги прозорим напоєм блідо-золотого кольору – він пахнув медом, зібраним із різноманітних квітів, і чудово освіжав. Дуже швидко вони вже сміялися, з презирством згадуючи і про дощ, і про Чорних Вершників. Усі вірили, що останні кілька верст будуть позаду вже незабаром.

Фродо сперся спиною на стовбур дерева і заплющив очі. Сем та Піпін сіли поруч, і вони спершу замуликали, а потім тихо заспівали:

*Оп-ля-ля! Візьму пляшку я –
І втішиться душа моя.
Вітер, дощ на мене ждуть –
Бо лиш почав свою я путь,
Та ось під деревом приліг –
Дивлюся на хмаринок біг.*

Оп-ля-ля! – затягнули вже голосніше. І раптом пісню урвали. Фродо скочив на ноги. Вітер доніс до них протяжне виття, схоже на крик якоїсь самотньої лихої почвари. Воно то голоснішало, то тихшало, й завмерло на високій пронизливій ноті. Гобіти сиділи і стояли так, немовби раптом скам'яніли, аж ось почули, як щось закричало у відповідь, слабкіше й віддаленіше, та кров у тілі від того все одно схолола. Потому настала тиша, яку порушував хіба що шелест вітру в листі.

– І що то, по-вашому, було? – запитав нарешті Піпін, намагаючись говорити якомога спокійніше, та голос його таки трохи тремтів. – Якщо пташка, то я такої в Ширі ніколи раніше не чув.

– Це не пташка й не звір, – сказав Фродо. – То був клич або ж сигнал – у тому крику було чути слова, хоча я їх і не розібрав. Але жоден гобіт не має такого голосу.

Приятелі замовкли. Усі троє думали про Вершників, однак жоден не озвучив цього. Гобіти вже не хотіли ні залишатися тут, ані йти далі; проте раніше чи пізніше їм довелося би перетнути відкритий простір, аби дістатися до Переправи, тож найкраще було зробити це якнайраніше та завидна. За кілька митей вони знову закинули клунки собі на плечі й рушили в путь.

Незабаром ліс раптом закінчився. Перед мандрівниками простяглися розлогі рівнини. Тепер вони збагнули, що таки справді занадто взяли на південь. Оддалік за рівниною видно було кінчик присадкуватого пагорба Цапограда по той бік Ріки, та він чомусь був ліворуч. Обережно вибравшись із-під навісу дерев, гобіти якнайхутчіше пішли через відкритий простір.

Спершу відсутність лісового укриття їх трохи лякала. Ген-ген позаду височіло узгір'я, де вони снідали. Фродо був майже певен, що побачить на гребені гори, яка темніла на тлі неба, малу й далеку постать вершника, та її не було. Сонце, звільнившись із полону чіпких хмар, поволі сідало за пагорби, з яких щойно спустилися гобіти, і знову яскраво світило. Страх минув, хоча вони й досі почувалися тривожно. Проте земля поступово ставала ніби все більш освоєною та обжитою. Невдовзі мандрівники дійшли до добре доглянутих полів і ланів: скрізь було видно живоплоти, брами, а також гаті для осушення. Довкілля виглядало тихим і спокійним – звичайнісінький тобі куточок Ширю. З кожним кроком настрої гобітів кращав. Лінія Ріки чимраз ближчала, а Чорні Вершники почали здаватися лісовими примарами, котрі залишилися уже далеко позаду.

Подорожні минули край велетенського ріпового поля й дісталися до міцної брами. За

нею порита коліями стежина тяглася між низьких, міцно закладених огорож до самотньої купки дерев удалині. Піпін спинився.

– Я знаю ці поля і цю браму! – скрикнув він. – Це – Бобовий Лан, земля старого фермера Чударя. Онде між дерев його ферма.

– Із вогню та в полум'я! – сказав Фродо з таким стурбованим виглядом, ніби Піпін заявив, що це не стежина, а жолоб, що веде до драконового лігва. Двоє друзів здивовано зиркнули на нього.

– А що не гаразд зі старим Чударем? – запитав Піпін. – Він приятелює з усіма Брендіцапами. Звісно, злодії його бояться, та й собаки в нього люті, проте, зрештою, тутешній люд живе близько до кордону, тож мусить постійно бути напоготові.

– Знаю, – відповів Фродо. – Та все одно, – додав він, присоромлено всміхаючись, – я страшенно боюсь і його самого, і його псів. Я вже багато-багато років уникаю цієї ферми. Чудар кілька разів ловив мене, коли мені вдавалося накрасти в нього грибів, – іще коли я був хлопчиськом і жив у Бренді-домі. При останній такій okazji він відлупцював мене, а тоді взяв і показав своїм псам. «Бачите, хлопці, – промовив він, – наступного разу, коли цей юний шкідник бодай ногою ступить на мою землю, можете його з'їсти. А тепер проведіть-но його!» І пси гналися за мною аж до Переправи. Я так і не позбувся того переляку – хоча, мушу сказати, ті тварюки свою роботу знають і не зачепили мене бодай одним зубом.

Піпін засміявся.

– Час тобі вже про це забути. Особливо, якщо ти повернувся жити до Цапокраю. Старий Чудар – насправді чолов'яга поштивий, якщо не зазіхати на його гриби. Нумо, зійдімо на стежину – так ми нічого не порушуватимемо. А якби він нам зустрівся, то розмовлятиму з ним я. Він друг Мері, а я свого часу не раз бував тут із ним.

Вони йшли стежиною, доки побачили солом'яні дахи великої садиби та господарських прибудов серед дерев попереду. Чударі і Товстостопа з Колодного, а також більшість мешканців Мокви жили у будинках, а ця ферма була цегляна, збудована на совість і обнесена високим парканом. У цьому паркані була широка дерев'яна брама, що виходила на стежину.

Зненацька, щойно вони наблизилися, залунали жажливі гавкіт і гарчання, а гучний голос розкотисто крикнув:

– Хапуне! Ікло! Вовче! Ходіть-но сюди, хлопці!

Фродо та Сем стали як укопані, а Піпін зробив іще кілька кроків. Брама відчинилась – і три велетенські пси кинулися на дорогу й, несамовито гавкаючи, вихором помчали у бік подорожніх. На Піпіна вони не зважили, Сем зіщулився біля паркана, поки два схожі на вовків собаки підозріливо його обнюхували та гарчали, коли він робив бодай спробу поворухнутися. Найбільший і найлютіший із трьох спинився біля Фродо, найжачившись і гарикаючи.

Аж тепер у брамі з'явився огрядний і кряжистий гобіт із круглим червоним обличчям.

– Здоров! Здоров! І хто би то ви мали бути, і що би то ви мали хотіти? – запитав він.

– Доброго дня, пане Чударе! – озвався Піпін.

Фермер пильно подивився на нього.

– Егей, та це ж пан Піпін, чи то пак Перегрін Тук! – гукнув він, змінивши сердитий погляд на веселий.

– Давненько вже я не бачив тебе тут поблизу. Щастя твоє, що ти мій знайомий. Бо я вирішив спускати своїх собак на кожного незнайомця. Сьогодні кояться дивні речі. Звісно, в наші краї інколи забрідають різні диваки. Надто вже ми близько до Ріки, – сказав він, хитаючи головою. – Та цей візитер був найбільш зовнішньоземським із тих, котрі коли-небудь потрапляли мені на очі. Удруге він не перейде через мою землю без дозволу, якщо тільки я зможу його спинити.

– Про якого це ти візитера? – запитав Піпін.

– То ви його не бачили? – здивувався фермер. – Він поїхав дорогою в напрямку до гаті зовсім нещодавно. Смішний був чолов'яга і ставив смішні питання. Та, може, ми зайдемо до хати: там значно зручніше ділитися новинами, ніж тут. У мене знайдеться напихваті крапля доброго елю, якщо ти і твої друзі його захочете, пане Туку.

Мандрівники добре зрозуміли, що фермер розповість їм якнайбільше, тільки щоби вони дозволили йому говорити в такий спосіб і тоді, коли він сам захоче, – тож вони прийняли запрошення.

– А як же собаки? – з тривогою запитав Фродо.

Фермер засміявся.

– Вони вас не зачеплять – доки я не накажу їм. Хапуне, Ікло, Вовче, сюди! – гукнув він.
– До мене, Вовче!

Фродо та Семові відлягло, коли пси забралися геть і дозволили їм іти вільно.

А Піпін відреконував двох своїх друзів фермерові.

– Пан Фродо Торбин, – сказав він. – Може, ти його й не пригадуєш, але він жив колись у Бренді-домі.

Почувши прізвище «Торбин», фермер здригнувся і зиркнув на Фродо. Той на мить подумав, що йому зараз пригадують украдені гриби й накажуть собакам провести його. Та старий Чудар узяв його за руку.

– Оце вже дивина, якої світ не бачив! – скрикнув він. – Пан Торбин, авжеж? Заходь! Нам треба переговорити.

Вони ввійшли до фермерової кухні й посідали біля широкого каміна. Пан Чудар приніс пиво у чималому глеку й наповнив чотири великі кухлі. Трунок і справді був смачний, тож Піпін відчув, що втрата «Золотого окуня» воздалася йому більш ніж сторицею. Сем підозріливо цмулив своє пиво. Він мав уроджену недовіру до мешканців чужих частин Ширу, а також не був схильний близько знайомитися з тими, хто бив його господаря, хай би скільки води відтоді витекло.

Кинувши кілька фраз про погоду та про сільськогосподарські перспективи (аж ніяк не гірші, ніж завжди), Чудар поставив кухля і подивився по черзі на кожного з гостей.

– Отже, пане Перегріне, – сказав він, – звідки би то ви мали йти і куди прямувати? Ви прийшли навідати мене? Бо коли так, то як би це ви проходили повз мою браму, щоби я вас не бачив?

– Авжеж, ні, – відповів Піпін. – Кажучи правду, – бо ж ти її все одно відгадав, – ми потрапили на стежину з протилежного кінця: перейшовши через твої ниви. Та сталося це випадково. Ми заблукали в лісах, десь коло Лісового Дому, намагаючись скоротити шлях до Переправи.

– Якщо ви поспішали, то чого було не скористатися дорогою? – запитав фермер. – Але це мене не хвилює. Якщо пригадуєш, ти маєш дозвіл ходити моєю землею, пане Перегріне. І ти, пане Торбине, – хоч і досі, мабуть, полюбляєш гриби, – засміявся він. – Так-так, я згадав твоє прізвище. Пам'ятаю той час, коли юний Фродо Торбин був одним із найвідоміших шибеників у Цапокраї. Та думав я не про гриби. Прізвище «Торбин» я почув незадовго перед вашою появою. То про що, ви гадаєте, запитав у мене той дивний візитер?

Троє друзів схвильовано чекали на продовження.

– Так-от, – вів далі фермер, наближаючись до суті з неквапливою насолодою, – він в'їхав на великому чорному коні у браму, яка чогось була відчинена, і подався просто до моїх дверей. Він і сам був геть чорний, та ще й у плащі й у каптурі – ніби не хотів, аби його впізнали. «І чого це йому треба в Ширі?» – подумав я. Рідко кого з Великого Люду випадає нам бачити по цей бік кордону, а про такого, як цей чорнух, я не чув і поготів.

«Доброго здоров'ячка! – сказав я, вийшовши до нього. – Ця стежина не провадить нікуди, тому, хоч би куди ви їхали, найшвидше для вас буде повернутися назад на дорогу». Мені не сподобався його вигляд, а коли з'явився Хапун, то лише раз нюхнув його і заскавчав, ніби вжалений: підібгав хвоста й чкурнув геть, завиваючи. А цей чорнух сидів

нерухомо.

«Я приїхав звідти», – сказав він повільно і якимось здушено, показуючи позад себе на захід – через *мої* ниви, уявляєте собі! «Чи бачив ти *Торбина* ?» – запитав він дивним голосом і нахилився до мене. Обличчя його я не бачив, адже каптур затуляв його до самого низу, проте мені по спині наче дрижаки пробігли. Та я все одно не розумів, чого це він має їздити по моїй землі так нахабно.

«Забирайся геть! – сказав я. – Торбинів тут немає. Ти не в тій частині Ширу. Ліпше повертайся собі на захід до Гобітова – проте цього разу можеш їхати дорогою».

«Торбин пішов, – відповів той пошепки. – Він наближається. Він неподалік. Я хочу знайти його. Якщо він пройде тут, ти скажеш мені? Добре? Я повернусь із золотом».

«Ні, не повернешся, – сказав я. – Ти заберешся, звідки приїхав, тільки вдвічі швидше. Даю тобі хвилину, а потому погукаю своїх псів».

Він мовби зашипів. Може, то був сміх, а може, й ні. Відтак спрямував свого велетенського коня просто на мене, і я ледве встиг відскочити. Я гукнув псів, однак той чкурнув геть: промчав як блискавка через браму, а тоді стежиною і до гаті... То що ви про це думаете?

Фродо сидів і якусь хвилину дивився на вогонь, але єдине, що було в нього на думці, це те, яким дивом їм пощастить дістатися до Переправи?

– Не знаю, що й думати, – сказав він нарешті.

– Тоді я скажу, що тобі думати, – вів далі Чудар.

– Не слід узагалі було зв'язуватися з тими гобітівцями, пане Фродо. Народ там дивний. – Сем завовтузився на стільці, кинувши на фермера неприязний погляд.

– Ти завжди був нерозважним парубком. Коли я почув, що ти покинув Брендіцапів і подався до того старого пана Більбо, то сказав, що ти пішов шукати біди на свою голову. Запам'ятай мої слова: причиною всього цього стали загадкові вчинки пана Більбо. Він здобув свої гроші загадковим способом у чужинських краях, як то кажуть. Адже там, напевно, знайдеться хтось, кому стало цікаво, яка доля тих коштовностей і того золота, що їх, як я чув, Більбо заховав у пагорбі Гобітова?

Фродо не сказав нічого: проникливий здогад фермера вельми його збентежив.

– Ну, пане Фродо, – продовжував Чудар, – я радий, що тобі вистачило розуму повернутися до Цапокраю. Моя порада – залишайся тут! І не знайся з цими іншоземцями. Знайдеш собі друзів у наших краях. А якщо котрийсь із цих чорнюхів знову прийде по тебе, то я його відшую. Скажу, що ти помер, чи що покинув Шир, чи що завгодно. І це може навіть бути правдою, бо мені здається, що так чи так, а вони шукають новин про старого пана Більбо.

– Певно, твоя правда, – погодився Фродо, уникаючи фермерового погляду та пильно дивлячись у вогонь.

Чудар і собі задумливо глянув на Фродо.

– Бачу, в тебе своє на умі, – сказав він. – Ясно як день, що тебе та вершника привела сюди того самого пообіддя зовсім не випадковість; і, либонь, ці новини не такі вже й несподівані для тебе. Я не прошу тебе розповідати мені те, що ти вирішив приховати; проте, по-моєму, ти втрапив у якусь халепу. Може, ти думаєш, як воно складно буде дістатися до Переправи так, аби вас не впіймали?

– Саме про це я і думав, – відповів Фродо. – Хоч-не-хоч, нам треба спробувати туди дістатись, і сидіння та думання тут не зарадять. Тому, боюся, нам доведеться піти. Красно дякуємо тобі за доброту! Я боявся тебе і твоїх собак понад тридцять років, Чударе, хоча ти, може, і сміятимешся, почувши про це. Жаль: бо я прогавив широкого друга. І тепер мені шкода прощатися з тобою так швидко, проте колись я, можливо, повернуся – якщо випаде така нагода.

– Коли ти прийдеш, тебе тут радо зустрінуть, – сказав Чудар. – Але наразі в мене з'явилась одна думка. Незабаром зайде сонце, і ми збираємося вечеряти, бо тут ми зазвичай вкладаємося спати разом із сонцем. Якщо ти, і пан Перегрін, і всі ви зможете залишитись і

попоїсти разом із нами, то зробіте нам велику приємність.

– І нам теж було би приємно! – відказав Фродо. – Та, боюся, ми мусимо вирушати негайно. Бо й так уже стемніє, перш ніж ми дістанемося до Переправи.

– Ах! Зачекайте бодай мить! Я саме збирався сказати: перехопивши щось на вечерю, я виведу невеликий фургон і відвезу вас усіх до Переправи. Це добряче скоротить вам шлях і, напевно, також порятує від інших можливих неприємностей.

Цього разу Фродо прийняв запрошення з удячністю – на втіху Піпінові та Сему. Сонце було вже за західними пагорбами, і світло його поволі згасало. Увійшли двоє Чударевих синів і троє доньок; великий стіл утинався від щедрої вечері. Кухню освітлювали свічки, яскраво розпалили вогонь. Пані Чударева снувала туди-сюди. Зайшло кілька гобітів із тих, котрі опікувалися тут господарством. Дуже швидко за столом сиділо вже чотирнадцятеро осіб. Пиво лилося рікою, на величезній тарелі лежали гриби та бекон, а також безліч іншого смачного сільського харчу. Собаки примостилися біля вогню і гризли шкірки від бекону та порубані кістки.

Повечерявши, фермер і його сини вийшли на вулицю з ліхтариком і приготували фургон. Коли на подвір'ї з'явилися гості, там було вже темно. Вони закинули свої клунки у фургон і самі залізли слідом за ними. Фермер сидів попереду, поганяв двох своїх огрядних поні. А його дружина стояла у світлі дверної пройми.

– Бережи себе, Чударе! – гукнула вона. – Не встрявай у суперечки ні з якими чужинцями й одразу вертай назад!

– Так і буде! – відповів він і виїхав за браму. Навіть найлегший подмух вітру не сколихнув повітря: ніч була спокійна й тиха, звідусіль підступала прохолода. Вони їхали без світла та повільно. Через півтори-три версти стежина закінчилася, перетнувши глибокий рів і піднявшись невеликим схилом на гать із високими та крутими берегами.

Чудар ступив на землю і пильно роздивився на обидва боки: на північ і на південь, – але в темряві не було видно нічого, ніде не чути було ні звуку. Пасма імли піднімалися над рікою, зависали понад ровами та заповзали на ниви.

– Скоро імла стане цілком густою, – сказав Чудар, – але я не запалюватиму ліхтарів, доки вернуся додому. Сьогодні вночі на цій дорозі ми почуємо будь-кого задовго до того, як його побачимо.

Від Чударевої стежини до Переправи було вісім чи й більше верст. Гобіти щільно загорнулися у плащі, та вуха тримали нашорошеними, щоби вловити будь-який інший звук, окрім поскрипування коліс чи розміреного *цокоту* копит поні. Фродо здавалося, що фургон рухається повільніше, ніж равлик. Піпін потроху куняв біля нього, натомість Сем уважно вдивлявся вперед у туман, що піднімався дедалі вище.

Нарешті вони дісталися до виїзду на Перевізну алею. Його було позначено двома високими білими стовпчиками, які несподівано виникли праворуч од них. Старий фермер натягнув віжки, фургон скрипнув і зупинився. Щойно гобіти почали вилізати з нього, як зненацька почули те, чого всі вони боялися: цокіт копит попереду на дорозі. І цей звук наближався до них.

Чудар зіскочив униз, став, притримуючи голови поні й раз у раз зиркаючи вперед у морок. *Цок-цок*, *цок-цок* – їхав, зближаючись, вершник. Цокіт копит голосно лунав у застиглому туманному повітрі.

– Краще було б тобі сховатися, пане Фродо, – стурбовано промовив Сем. – Примостися десь на дні фургона й укрийся ряднами, а ми відішлемо цього вершника у протилежному напрямку! – А сам він зліз на землю і став поруч із фермером. Чорні Вершники, щоби наблизитися до фургона, мусили б хіба що проїхатися по ньому.

Цок-цок, цок-цок. Вершник уже майже порівнявся з ними.

– Здоровенькі були! – гукнув Чудар.

Наполегливий цокіт раптово завмер. Гобітам привиділося, ніби крок чи за два попереду кризь імлу проступає тьмяна постать у каптурі.

– Гей там! – сказав фермер, кидаючи віжки Семові та виступаючи вперед. – Ані кроку ближче! Чого тобі треба, й куди ти їдеш?

– Мені потрібен пан Торбин. Ти його бачив? – озвався приглушений голос, але голос той належав Мері Бендіцапові.

Зустрічний розкрив прихований ліхтар, і його світло впало на здивоване фермерове обличчя.

– Пане Мері! – скрикнув він.

– Звісно, що так! А хто би то ще міг бути? – сказав Мері, виступаючи вперед. Щойно він вийшов їм назустріч із імли, їхні страхи розвіялися, – Мері раптово зменшився до розмірів звичайного гобіта. Він їхав верхи на поні, а його шию та підборіддя було обмотано шарфом для захисту від туману.

Фродо вискочив із фургона, щоби привітати друга.

– Ось і ти, нарешті! – зрадів Мері. – Я вже почав було сумніватися, чи ти взагалі з'явишся сьогодні, й саме повертався до вечері. Коли насунув туман, я переправився сюди і поїхав до Колодного, щоби подивитися, чи не впав ти була до якої-небудь канави. Хай мені грець, якщо я знав, звідки ви над'їдете! Де ти знайшов їх, пане Чударе? У своєму качиному ставку?

– Ні, я впіймав цих порушників на кордоні моїх володінь, – відповів фермер, – і мало не спустив на них своїх псів. Але ці добродії все розкажуть тобі самі – я не сумніваюсь. А зараз перепрошую, пане Мері та пане Фродо, й усі інші, та вертатиму я додому. Пані Чударева буде хвилюватися, бо вже геть споночіло.

І він завернув фургон на алею.

– Що ж, добраніч вам усім, – сказав він. – Сьогодні був дивний день, це точно. Та добре те, що добре закінчується; хоча цього, мабуть, не слід казати, доки не дійдеш до свого порога. Тож я не заперечую, що зрадію, коли дістануся до свого. – Він запалив ліхтарі й підвівся. А тоді зненацька витягнув із-під сидіння чималого кошика:

– Ледь не забув. Пані Чударева передала це для тебе, пане Торбине, – з найкращими побажаннями.

Він передав кошика Фродо та й поїхав собі, а за його спиною залунав хор подяк і побажань доброї ночі.

Четверо гобітів стояли та дивилися, як бліді кола світла довкрузь його ліхтарів гаснуть у туманній ночі. Несподівано Фродо засміявся: з накритого кошика, якого він тримав у руці, долинали пахощі грибів.

Розділ 5 Змову викрито

Т

епер і нам самим найліпше буде йти додому, – сказав Мері. – Бачу, тут діється щось веселеньке, та нехай вже воно почекає, доки ми опинимося в оселі.

Вони повернулись і пішли Перевізною алеєю, прямою та доглянутою, облямованою великими вимитими набіло каменями. Десь через сорок сажнів вона довела їх до берега річки, де був широкий дерев'яний поміст. Біля нього стояв припалений великий плаский пором. Білі швартові тумби біля краю води мерехтіли у світлі двох смолоскипів на високих стовпцях. За спинами гобітів туман на рівних нивах уже здіймався вище живоплотів, та вода перед ними була темна, і лише кілька струменів імли звивалося, наче пара, між очеретами вздовж берега. На протилежному боці туман, здавалося, був не таким густим, як тут.

Мері першим повів свого поні сходнею до порому, а інші йшли слідом. Потому Мері

поволі відштовхнувся від берега довгою жердиною. Перед мандрівниками повільно та розлого плинула Брендівинна. Берег на тому боці був обривистий, а вгору ним вибігала витка стежка. Там миготіли смолоскипи. Удаліні бовванів Цапів Пагорб, звідки крізь летючі пасма туману було видно багатьох круглих вікон, жовтих і червоних. То були вікна Бренді-дому – стародавньої оселі Брендіцапів.

У сиву давнину Горгендад Староцап, глава роду Староцапів, одного з найстаріших у Мокві чи й узагалі в Ширі, переправився через цю річку, яка первісно була східним кордоном цієї землі. Він побудував (і викопав) Бренді-дім, змінив своє прізвище на Брендіцап і осів тут, аби стати господарем того, що, фактично, можна вважати маленькою незалежною країною. Родина його дедалі збільшувалася, як збільшувалася вона й після його смерті, доки Бренді-дім зайняв цілий пологий пагорб і мав уже троє великих парадних дверей, багато запасних виходів і десть зі сотню вікон. Брендіцапи та їхні численні нахлібники почали все навкруги перетворювати на нори, а згодом і забудовувати. Так почав своє існування Цапокрай – густозаселена смуга землі між річкою та Пралісом, щось на кшталт ширської колонії. Головним її поселенням був Цапоград, що тулився на берегах і на схилах поза Бренді-домом.

Мешканці Мокви дружили з цапокрайцями, а авторитет Господаря Дому (так називали голову родини Брендіцапів) досі визнавали фермери між Колодним і Очеретянцем. Але більшість народу старого Ширу вважала цапокрайців чимось окремим, якимись ніби напівчужинцями. Утім, насправді ті не дуже відрізнялися від інших гобітів Чотирьох Четвертей. За винятком одного: захоплювалися човнярством, а деякі навіть уміли плавати.

Спершу їхня земля була незахищена зі Сходу, проте з того боку цапокрайці спорудили огорожу – Високий Пліт. Його насадили багато поколінь тому, тож тепер він був густий і високий, адже його ретельно доглядали. Тягся Високий Пліт уздовж дороги від Моста на Брендівинній, роблячи великий гак і вигинаючись подалі від ріки до Запліття (там Верболозка витікала з Лісу і впадала у Брендівинну) – добрих тридцять верст із краю в край. Але, звісно, цей захист був не вельми надійним. Ліс у багатьох місцях підступав упритул до живоплоту. З настанням темряви цапокрайці зачиняли двері на замок, а це також було незвично для Ширу.

Пором поволі плив по воді. Берег Цапокраю щоразу ближчав. Сем єдиний із цілого товариства ніколи не бував на тому боці ріки. Повільна гомінка течія несла води під поромом, а в Сема тим часом виникло дивне враження: колишнє його життя лежало позаду в імлі, а попереду на нього чекала лиховісна пригода. Він почував потилицю, й у нього зринуло хвилеве бажання, щоби пан Фродо продовжував спокійно собі мешкати в Торбиному Куті.

Четверо гобітів зійшли з порому. Мері саме прив'язував його, а Піпін вів поні вгору стежиною, коли це Сем (він озирнувся, ніби прощаючись зі Широм) хрипко прошепотів:

– Поглянь туди, пане Фродо! Ти щось бачиш?

На помості з протилежного боку у світлі тьмяних смолоскипів вони ледве розгледіли якусь постать, схожу на зловісний чорний сніп. Гобіти все дивились і дивились, а вона, здавалося, поворушилась і гойднулася з боку в бік, ніби вишукуючи щось на землі. Потім поповзла чи відійшла, скоцюрбившись, у морок, чимдалі від смолоскипів.

– Що це в Ширі таке? – скрикнув Мері.

– Щось, що йде за нами, – відказав Фродо. – Та наразі мене не розпитуй! Забираймося звідси негайно!

Вони хутко пішли вгору стежкою до верхів'я крутосхилу, а коли озирнулися, то саван імли вже цілком огорнув протилежний берег і там годі було будь-що розгледіти.

– Дяка небесам, що ніхто не тримає човнів біля західного берега, – сказав Фродо. – А коні можуть перебратися через ріку?

– Верст за п'ятнадцять на північ є Міст на Брендівинній, але можна й уплав, – відповів Мері. – Хоча я ніколи не чув, аби Брендівинною плавали коні. Та й до чого тут коні?

– Потім розповім. Дістаньмося спершу додому, а там уже й поговоримо.

– Гарзд! Ви з Піпіном дорогу знайдете, тож я просто поїду вперед і скажу Феті Виприну, що ви вже близько. Ми подбаємо про вечерю та про все інше.

– Загалом, ми вже повечеряли зі старим Чударем, – мовив Фродо, – та впораємось і з вашим похастунком.

– Тож вечеря чекатиме на вас! Давай мені кошика! – сказав Мері й розтанув у темряві попереду.

Від Брендівинної до нової оселі Фродо у Струмковій Улоговині треба було трохи пройтися. Цапів Пагорб і Бренді-дім подорожні обминули ліворуч і на околиці Цапограда звернули на основну цапокрайську дорогу, що бігла на південь од Мосту. Здолавши менше версти в північному напрямку, вони побачили алею, що вела праворуч. Нею гобіти пройшли ще декілька верст, то піднімаючись, то збігаючи долі й дедалі глибше занурюючись у цей край.

Нарешті дісталися до вузької хвіртки в густому живоplotі. Будинок у темряві годі було роздивитися: він стояв осторонь від алеї посеред широкого круглого лужка в оточенні ряду низькорослих дерев по той бік зовнішнього живоplotу. Цей будинок Фродо обрав тому, що він розташувався подалі від дороги і поблизу не було жодних інших осель. Отож, до нього можна було непомітно втрапити чи вислизнути з нього геть. Брендіцапи спорудили його вже давно й селили там гостей чи тих членів родини, котрим кортіло бодай на якийсь час утекти від вельми суєтного життя Бренді-дому. То був сільський будинок старовинного зразка, найбільше з усіх тутешніх схожий на гобітську нору: довгий і приземкуватий, без горішнього поверху, він мав дах із дерну, круглі вікна та чималі круглі двері.

Подорожні йшли зеленою стежиною від хвіртки, проте не бачили ані світелка в тій оселі: всі вікна були темні, а віконниці – зачинені. Фродо постукав у двері, і їх відчинив Феті Виприн. З пройми вирвався промінь привітного світла. Гобіти хутко шаснули досередини, зачинивши двері за собою та за світлом. І опинились у простому передпокої, що мав безліч дверей обабіч: коридор попереду біг углиб дому, провадячи до самого його осердя.

– Ну, якої ти про нього думки? – запитав Мері, надходячи коридором. – Ми зробили все, що могли, за такий короткий час, аби він якомога більше нагадував дім. Зрештою, ми з Феті прибули сюди лише вчора разом із останнім твоїм вантажем.

Фродо роззирнувся довкола. Тут і справді все виглядало по-домашньому. Багато його улюблених речей – чи то пак речей Більбо (в новому оточенні вони особливо гостро нагадали йому про дядька) – розташувалося майже достоту так само, як у Торбиному Куті. Оселя була зручна, затишна та гостинна. Фродо пожалкував, що не прийшов сюди і справді спокійно доживати віку. Несправедливо було завдавати друзям стільки клопотів, і він знову замислився про те, як повідомити приголомшливу новину, що незабаром він їх покине – власне, майже відразу. І повідомити їх треба ще сьогодні ввечері – до того, як вони повкладаються спати.

– Тут пречудово! – сказав він із натугою. – Я навіть не певен, чи кудись переїздив.

Мандрівники повісили плащі й поскидали клунки на долівку. Мері провів друзів коридором і рвучко відчинив двері в дальньому його кінці. Звідти блиснуло вогнем і бухнуло парою.

– Лазничка! – скрикнув Піпін. – О, блаженний Меріадок!

– Хто піде перший? – запитав Фродо. – Хто найстарший чи хто найшвидший? Ти, пане Перегріне, так чи так будеш останній.

– Дозвольте мені владнати цю справу! – втрутився Мері. – Бракувало ще розпочати наше життя у Струмковій Улоговині зі сварки через лазничку. У тій кімнаті є *три* балії та повний казанок окропу. А ще є рушники, килимки й мило. Прошу досередини, і не баріться там!

Мері та Феті подалися до кухні в іншому кінці коридору й узялися за останні приготування до пізньої вечері. А з лазнички долітали уривки змагальних пісень упереміш із хлюпанням і звуками борсання у воді. Раптом Піпінів голос піднісся понад іншими, виконуючи одну з улюблених купальних пісень Більбо:

*Співай! Купіль співом зустрічай
і денні втому й бруд змивай!
Дурило – той, хто не співа:
О Тепла! О Вода жива!*

*Приємно, як дощик шурхотить,
як струмок із гір у діл біжить;
та ліпший за дощ, за всі струмки
Води Паркої дух тремкий.*

*Вода Холодна чудова теж
у спекотний день, як її ти п'єш;
хоч пиво – напій, миліший нам,
Шпарка Вода миліш тілам.*

*Прегарна Вода, Вода – краса,
коли б'є фонтан під небеса;
але фонтан так не тішить слух,
як хлюпання Теплих Вод довкруг!*

Раптом розлігся страхітливий «хляп», і Фродо вигукнув: «Тпру!» Виявилося, що вода з Піпінової балії вирішила стати фонтаном і злетіла в повітря. Мері підійшов до дверей:

– Як щодо того, щоби повечеряти і промочити горло пивом? – гукнув.

Фродо вийшов, витираючи волосся.

– Там таке вологе повітря, що я йду досушуватися до кухні, – сказав він.

– Невже! – здивувався, зазираючи всередину, Мері.

Кам'яну підлогу повністю вкрила вода.

– Маєш усе це повитирати, бо не дістанеш нічого їсти, Перегріне, – сказав він. – Поквапся, бо ми тебе не ждатимемо.

Вечеря чекала їх у кухні на столі неподалік від вогню.

– Мабуть, вам трьом уже не захочеться грибів? – майже без надії запитав Фредегар.

– Захочеться! – крикнув Перегрін.

– Це – моє! – гукнув Фродо. – Пані Чударева, королева серед фермерських дружин, дала їх *мені*. Забери свої жадібні руки, я сам подам їх.

Гобіти мають особливу пристрасть до грибів – таку, що навіть найбільш пристрасні захоплення Великого Народу її не перевершать. Цей факт почасти пояснює тривалі експедиції юного Фродо до славних цим харчем полів у Мокві, а також гнів ображеного Чудара. Проте цього разу грибів вистачило всім, тобто їх не забракло навіть за гобітськими мірками. Крім того, були ще й інші страви, тож, коли з їжею було покінчено, навіть Феті Випрін застогнав од задоволення. Друзі відштовхнули стіл від себе й підсунули свої стільці до вогню.

– Приберемо згодом, – сказав Мері. – А зараз розкажіть мені геть усе! Я вже здогадуюся, що вас спіткали якісь пригоди, і те, що я не брав у них участі, – це просто несправедливо. Мене цікавить детальна розповідь, а понад усе я хочу знати, з якої то речі старий Чудар отак зі мною розмовляв. Він говорив майже так, ніби був *наляканий*, якщо таке можливо.

– Ми всі були налякані, – відказав Піпін після короткої паузи, під час якої Фродо дивився на вогонь і мовчав. – І ти теж злякався би, якби тебе два дні переслідували Чорні Вершники.

– Що то за одні?

– Чорні постаті верхи на чорних конях, – відповів Піпін. – Якщо Фродо не збирається говорити, то я розповім тобі цю історію від самого початку.

І він із усіми подробицями розповів про їхню подорож від того часу, коли вони залишили Гобітів. Сем раз у раз кивав і вигукував, підтримуючи оповідача. А Фродо, знай, мовчав.

– Я би подумав, що ви все це вигадали, – сказав Мері, – якби не побачив тієї чорної примари на посадковому помості й не почув дивних ноток у Чударевому голосі. Що ти про все це думаєш, Фродо?

– Братчик Фродо дотепер був дуже потайний, – сказав Піпін. – Але час уже і йому заговорити. Бо наразі у своїх висновках ми могли спиратися тільки на здогад старого фермера про те, що до цього має певний стосунок скарб старого Більбо.

– То був тільки здогад, – покvapливо відказав Фродо. – Чудар нічого не *знає*.

– Старий Чудар – гобіт тямущий, – мовив Мері. – Його кругле обличчя приховує багато такого, про що він ані словом не обмовиться в розмові. Я чув, що колись йому траплялося бувати у Пралісі, а ще мовлять, що він багато знає про чимало дивних речей. Але ти, Фродо, можеш бодай нам сказати, чи правильний, на твою думку, його здогад.

– Я *думаю*, – повільно відповів Фродо, – що здогад був правильний, принаймні частково. Між тим, що діється нині, й давніми пригодами Більбо зв'язок таки є, і Вершник шукає – чи, напевно, краще було б сказати: *вишукує* – його або мене. Також, якщо хочете знати, я боюся, що це зовсім не жарти і що мені загрожує небезпека і тут, і деінде.

Він озирнувся на вікна та стіни, ніби боявся, що вони раптом розступляться. Усі інші мовчки дивилися на нього, обмінюючись значущими поглядами.

– За мить про все дізнаємося, – прошепотів Піпін до Мері. І Мері кивнув у відповідь.

– Гаразд! – сказав нарешті Фродо, сівши рівно та випроставши спину, ніби ухвалив якесь рішення. – Довше я цього приховувати не можу. Мушу дещо вам розповісти. Лише не знаю, з чого маю почати.

– Гадаю, я допоміг би тобі, – спокійно озвався Мері, – якби почасти розповів усе сам.

– Ти про що? – перепитав Фродо, дивлячись на нього з тривогою.

– А ось про що, мій любий старий Фродо: ти сумний, бо не знаєш, як попрощатися. Ти,

звісно, мав на думці покинути Шир. Але небезпека наздогнала тебе раніше, ніж ти сподівався, тож тепер ти вирішив піти негайно. І не хочеш цього. Нам тебе дуже шкода.

Фродо розтулив і знову стулив рота. Здивований вираз його обличчя був такий кумедний, що всі решта засміялися.

– Любий старий Фродо! – сказав Піпін. – Невже ти й справді думаєш, що зумів усім нам напустити туману в очі? Тобі для цього забракло б і обережності, й клепки! Цілком очевидно, що ти цілий цей рік, починаючи з квітня, планував піти й попрощатися з усіма своїми улюбленими місцями. Ми постійно чули, як ти бурмочеш: «Цікаво, чи доведеться мені ще коли-небудь глянути на ту долину», – й таке подібне. І вдавав, ніби в тебе закінчилися гроші, щоби навсправжки продати свій дорогоцінний Торбин Кут отим Саквілям-Торбинам! А ще всі ті таємні розмови з Гандальфом...

– Небеса всемогутні! – відказав Фродо. – А я думав, що мені вистачило і обережності, й клепки. Не знаю, що на це скаже Гандальф. То виходить, уже цілий Шир патякає про мій відхід?

– Е, ні, – заперечив Мері. – Про це не хвилюйся! Звісно, довго цього в секреті не втримаєш, але наразі про це відомо лише нам, змовникам. Зрештою, не слід забувати, що ми добре тебе вивчили, часто буваючи поряд із тобою. Тому зазвичай можемо відгадати, про що ти думаєш. Я й Більбо знав добре. Правду кажучи, я досить пильно стежив за тобою, відколи він пішов. Гадав, що ти рано чи пізно подасися за ним навздогін: я взагалі чекав, що ти підеш значно раніше, тож віднедавна ми дуже хвилювалися. Нас жахало те, що ти можеш обвести всіх круг пальця і зникнеш несподівано, одним один, як і він. Ми від весни не спускали з тебе очей і чимало запланували на власний розсуд. Ти від нас так легко не втечеш!

– Але я мушу йти, – сказав Фродо. – Цьому не завадиш, любі друзяки. Ми всі через те нещасні, та вам годі й намагатися мене затримати. Якщо ви вже про стільки всього здогадалися, то допоможіть мені, будь ласка, і не перешкоджайте!

– Ти не второпав! – вигукнув Піпін. – Ти мусиш йти, а отже, ми теж мусимо. Мері та я ідемо з тобою. Сем – чудовий товариш, і він стрибнув би в пащу дракона, щоби тебе врятувати, якби, звісно, не перечепився через власну ногу; та під час цієї небезпечної виправи тобі стане у пригоді не один супутник.

– Милі мої, найулюбленіші гобіти! – мовив зворушений до глибини душі Фродо. – Я не можу вам цього дозволити. Це рішення ухвалено вже давно. Ви кажете про небезпеку, та ви її не розумієте. Це не полювання за скарбом, не подорож туди і звідти. Від смертельної небезпеки я тікатиму лише для того, щоби на смертельну небезпеку знов і наразитися.

– Авжеж, ми розуміємо, – твердо сказав Мері. – Тому і вирішили піти. Нам відомо, що з Перснем жартувати не випадає, та ми підемо і зробимо все, від нас залежне, щоби допомогти тобі впоратися з Ворогом.

– З Перснем! – сказав Фродо, тепер уже цілком приголомшений.

– Так, із Перснем, – підтвердив Мері. – Мій любий старий гобіте, ти недооцінюєш допитливості своїх друзів. Я дізнався про існування Персня ще багато років тому – власне, перед тим, як зник Більбо; та він, очевидно, вважав його таємницею, тож і я тримав своє знання при собі, аж доки ми всі змовилися. Я, звісно, не знав Більбо так добре, як знаю тебе; я був надто молодий, а він був доволі обережний – але все-таки не достатньо. Якщо хочеш знати, як я вперше про все довідався, то я тобі розповім.

– Продовжуй! – ледь видихнув Фродо.

– Як і слід було сподіватися, до викриття Персня призвели Саквілі-Торбини. Одного дня, за рік перед Вечіркою, я йшов уздовж дороги і раптом побачив попереду Більбо. Зненацька вдалині вигулькнули С.-Т., й ішли вони в нашому напрямку. Більбо сповільнив хід, а тоді – гоп-ля! – взяв і зник. Це так мене вразило, що мені ледве вистачило розуму заховатись у звичний спосіб. Я продерся крізь живопліт і подався вздовж поля. Щойно С.-Т. пройшли повз мене, я визирнув на дорогу, і мій погляд вихопив Більбо, коли він якраз несподівано з'явився знову. Він поклав щось до кишені штанів, і я мигцем зауважив зблиск золота.

Відтоді я не спускав із нього очей. Власне, каюся: я шпигував. Але визнай: це було дуже захопливо, а я мав усього-на-всього надцять років. Окрім тебе, Фродо, я, напевно, єдиний у Ширі бачив таємну книгу цього старого.

– Ти читав його книгу! – скрикнув Фродо. – Небеса милосердні! Невже тут нічого не можна приховати?

– Не від усіх, я би сказав, – відповів Мері. – Та я лише разок заглянув у неї краєм ока, та й це далось мені нелегко. Більбо ніколи не кидав книжку будь-де. Цікаво, що з нею трапилось? Хотів би поглянути на неї ще раз. Вона в тебе, Фродо?

– Ні. У Торбиному Куті її не було. Мабуть, Більбо забрав її.

– Отож, як я й казав, – вів далі Мері, – я тримав свої знання при собі аж до цієї весни, коли ситуація стала серйозною. Тоді ми і змовилися між собою; а тому що в нас теж були серйозні наміри і ми мали робити своє діло, то були не надто делікатні. Ти-бо міцний горішок, якого важко розколоти, а з Гандальфом діло ще гірше. Та якщо бажаєш познайомитися з нашим головним слідчим, то я можу тобі його відрекомендувати.

– Де ж він? – запитав Фродо, озируючись навсібіч, ніби чекав, що з кухонної шафи виступить якась зловісна фігура в масці.

– Підведися, Семе! – сказав Мері; й Сем устав, почервонівши від вуха до вуха. – Ось наш збирач інформації! І, присягаюся, зібрав він чимало, перш ніж його упіймали. Після того він, по-моєму, вирішив, що його тимчасово звільнено від обов'язків, і замовк.

– Семе! – скрикнув Фродо, почувуючи, що здивуватися сильніше просто не здатен і що не в змозі розібрати, сердитий він, вражений, утішений чи просто дурний.

– Так, пане! – сказав Сем. – Дуже перепрошую, пане! Та я не готував тобі нічого поганого, пане Фродо, як і панові Гандальфу. *Він* має рацію, подумай про це; і коли ти сказав: *Піду сам*, – він сказав: *Ні! Візьми того, кому довіряєш*.

– Але мені здавалося, що я не можу довіряти нікому, – відказав Фродо.

Сем глипнув на нього невдоволено.

– Усе залежить від того, чого ти хочеш, – утрутився Мері. – Можеш повірити, що ми пройдемо з тобою через вогонь, воду та мідні труби – до самого кінця. А ще можеш повірити, що ми збережемо будь-яку твою таємницю – і то ліпше, ніж ти сам. І не мрій, що ми дозволимо тобі самому зустрітися з бідною й піти, не прохопившись і словом. Ми, Фродо, твої друзі. Хоч круть, хоч верть. Ми знаємо більшість із того, що розповів тобі Гандальф. Нам чимало відомо про Перстень. Ми жахливо боїмося – та однаково йдемо з тобою чи за тобою, ніби мисливські пси.

– І, зрештою, пане, – додав Сем, – тобі слід прислухатися до поради ельфів. Гільдор сказав, аби ти взяв зі собою того, хто бажає піти, – й цього ти не заперечиш.

– Я і не заперечую, – мовив Фродо, дивлячись на Сема, який тепер широко всміхався. – Я не заперечую, проте вже ніколи не повірю в те, що ти спиш, – байдуже, хропітимеш ти, чи ні. Дам тобі добрячого стусана, щоби переконатися. А ви – ви просто зграйка облудних негідників! – сказав, звертаючись до інших. – Але грець із вами! – Фродо засміявся, підводячись і розмахуючи руками. – Я здаюся. Скористаюся Гільдоровою порадою. Якби небезпека була не така страхітлива, я танцював би на radoшах. Але навіть тепер почувуюся щасливим – щасливішим, аніж був тривалий час.

– Добре. Це вирішили. Триразове «ура» на честь капітана Фродо та його загону! – закричали гобіти й пішли у танок довкруг нього.

Мері й Піпін затягли пісню, яку, вочевидь, спеціально приготували для такої нагоди.

Її склали за взірцем гномівської пісні, що запалила Більбо під час давньої його пригоди, і вела її та сама мелодія:

*Покидаєм дім. «Прощай!» – гукнім.
Хай вітер дме, і дощ при нім,
Рушаймо пріч, допоки ніч,*

Крізь ліс густий за гори йдім!

*У Рівенділ, ельфійський діл,
Де мла з туманами навпіл,
Крізь пустку й твань спішім у рань,
Не знаючи, куди звідтіль.*

*Скрізь вороги, жах навкруги,
І наша постіль – ринь, луги, –
Такий наш труд, допоки тут
Зло переможем до ноги.*

*Рушаймо пріч! Рушаймо пріч!
Мерцій у путь, допоки ніч!*

– Дуже добре! – сказав Фродо. – Проте в такому разі нам слід іще багато що залагодити, перш ніж підемо спати – цієї ночі, принаймні, під дахом.

– Ох! Це ж була тільки поезія! – мовив Піпін. – Чи ти і справді хочеш вирушати, допоки ніч?

– Не знаю, – відповів Фродо. – Мене лякають ті Чорні Вершники, і я переконаний, що нам небезпечно довго затримуватись у якомусь одному місці, особливо там, куди, як усім відомо, я збирався. Гільдор також радив не зволікати. Проте я би дуже хотів побачити Гандальфа. Я помітив, що навіть Гільдор збентежився, дізнавшись, що Гандальф так і не з'являвся. Тут важать два моменти. Як швидко Вершники дістануться до Цапограда? І як швидко ми зможемо звідси вибратися? Приготування заберуть трохи часу.

– Відповідь на друге запитання, – сказав Мері, – така: ми зможемо вирушити за годину. Я майже все підготував. У стайні за полями стоять п'ять поні; запас харчів і спорядження складено, тож треба взяти ще хіба трохи одягу про всяк випадок і якоїсь їжі.

– Бачу, ваша змова виявилася вельми вдалою, – втішився Фродо. – Та що його робити з тими Чорними Вершниками? Чи безпечно буде почекати на Гандальфа ще один день?

– Це залежить від того, що, на твою думку, ці Вершники збираються робити, коли знайдуть тебе, – відповів Мері. – Вони *могли* вже дістатися сюди, якщо їх, певна річ, не перепинили біля Північної Брами, де Живопліт добігає до самого берега річки по цей бік Мосту. Вартові не пропустять їх уночі, проте Вершники можуть прорватися, застосувавши силу. Навіть удень, гадаю, Вершників затримають – принаймні доти, доки сповістять про них Господаря Дому: вартовим не сподобається їхній вигляд, адже Вершники точно їх налякають. Одначе, звісно, Цапокрай довго не вистоїть супроти рішучого нападу. До того ж, цілком вірогідно, що вранці навіть Чорного Вершника, котрий під'їде і запитає про пана Торбина, все-таки пропустять. Бо чи не всім відомо, що ти повернувся сюди, щоби жити у Струмковій Улоговині.

Фродо на мить замислився.

– Я вирішив, – нарешті озвався він. – Вирушаю завтра, щойно почне світати. Проте дорогою не піду: вже безпечніше, ніж іти дорогою, було би зачекати тут. Якщо я вийду через Північну Брану, про мій відхід із Цапокраю негайно стане відомо, а треба щоби це бодай кілька днів було в таємниці. Ба більше, за Мостом і за Східною Дорогою біля кордонів точно стежитимуть, байдуже, чи поталанить котромусь Вершникові пробратися до Цапокраю, чи ні. Нам не відомо, скільки їх, але є щонайменше двоє, а може, й більше. Єдине, що нам

залишається, – піти в цілком несподіваному напрямку.

– Але це означає лише те, що треба йти у Праліс! – зойкнув нажаханий Фредегар. – Не варто навіть думати про таке. Це так само небезпечно, як і Чорні Вершники.

– Не аж так, – заперечив Мері. – Звучить майже зухвало, та Фродо правий. Це – єдиний шлях, аби піти і не відразу потягти за собою переслідувачів. Якщо нам пощастить, здобудемо добру фору.

– Де вже нам пощастить у Пралісі, – правив своєї Фредегар. – Там не щастить ніколи й нікому. Ви заблукаєте. Гобіти туди не потикаються.

– Ні, потикаються, – сказав Мері. – Брендіцапи там бувають – часом, коли на них щось знаходить. Ми маємо приватний вхід. Фродо був там одного разу, колись давно. І я бував кілька разів: зазвичай удень, коли дерева сонні та цілком спокійні.

– Що ж, робіть, як вважаєте за краще! – відказав Фредегар. – Я боюся Пралісу дужче, ніж будь-чого, про що знаю: історії про нього – то суцільні жахіття; проте ледве чи до мого голосу прислухаються, бо ж я не йду в цю подорож. Але мене все одно дуже тішить те, що хтось прикріє ваш тил і зможе розповісти Гандальфові, що ви утнули, коли той з'явиться, а з'явиться він, я певен, уже незабаром.

Хоч як Феті Виприн любив Фродо, йому не хотілось ані покидати Шир, ані досліджувати, що існує поза ним. Родина Феті походила зі Східної Чверті, а саме – з Кривобродів на Мостолуках, – але він ніколи не переходив через Міст на Брендівинній. Завданням Феті, згідно з первісним планом змовників, було залишитись удома, віднаджуючи допитливих, і якомога довше вдавати, що пан Торбин усе ще мешкає у Струмковій Улоговині. Феті навіть притяг старий одяг Фродо, щоби вдало зіграти свою роль. Гобіти мало думали про те, якою небезпечною вона може виявитися.

– Чудово! – сказав Фродо, коли його посвятили в подробиці. – Інакше ми не змогли би передати вістку Гандальфові. Зрозуміло, я не знаю, чи вміють ці Вершники читати, чи ні, та я не ризикнув би нічого писати, бо вони можуть удертись у дім і обнишпорити його. Проте, якщо Феті згоден тримати оборону і я буду впевнений, що Гандальф знатиме, яким шляхом ми пішли, – тоді вирішено. Завтра рано-вранці я йду до Пралісу.

– Так-таки так, – погодився Піпін. – Загалом, наша робота мені подобається куди більше, ніж робота Феті: ждати тут, доки прийдуть Чорні Вершники.

– Почекай-но сам і побачиш, чи буде тобі добре в Лісі! – сказав на це Фредегар. – Завтра в цей самий час тобі кортітиме знову бути тут зі мною.

– Марно про це сперечатися, – мовив Мері. – Нам іще треба все прибрати й остаточно завершити приготування, перш ніж підемо до сну. Завтра вдосвіта я всіх вас розбуджу.

Коли гобіти врешті дісталися до ліжок, Фродо ще якийсь час не міг заснути. У нього боліли ноги. Та він радів, що вранці поїде. Урешті-решт, його зморив неспокійний сон і йому примарилося, наче він дивиться з високого вікна на темне море переплетених дерев. Унизу між корінням повзали та щось винюхували якісь істоти. Фродо був певен, що рано чи пізно вони вловлять його запах.

Потім удалині зашелестіло. Спершу він подумав, що то сильний вітер шумить листям у лісі. А тоді збагнув, що то не листя, а шум далекого Моря – звук, якого він ніколи не чув насправді, та який часто тривожив його у снах. Зненацька Фродо опинився десь посеред відкритого простору. Дерев зникли. Він був на якомусь похмурому вересовищі, й у повітрі дивно пахло сіллю. Звівши погляд, він побачив перед собою гілку білу вежу, яка самотою стояла на високій кручі. Фродо охопило непереборне бажання піднятися на вежу, щоби побачити Море. Він почав було поволі дертися кручею до вежі, коли це в небі раптом зблиснуло світло і пролунав гуркіт грому.

Розділ 6 Праліс

родо зненацька вихопився зі сну. У кімнаті було ще темно. Мері зі свічкою в руці стояв за дверима й гамселив у них.

– Та годі вже! Чого тобі? – запитав Фродо, все ще тремтячи і не цілком прокинувшись.

– Чого мені? – скрикнув Мері. – Вставай! Уже пів на п'яту і надворі страшенний туман. Ну ж бо! Сем готує сніданок. Навіть Піпін – і той давно не спить. Я саме зібрався піти осідлати поні та привести одного, котрий повезе наші речі. Розбуди лайдака Феті! Він повинен устати і провести нас.

Трохи по шостій п'ятеро гобітів були вже готові рушати в дорогу. Феті Виприн іще позіхав. Усі крадькома вийшли з будинку. Мері, ведучи нав'юченого поні, йшов попереду, обравши за шлях стежину, що збігала між кількома деревами позаду будинку, а потому навпростець через смугу ланів. Листя на деревах блищало, з усіх галузок звисали краплі води, трава сіріла від холодної роси. Ніде нічого не ворухилось, а далекі звуки видавалися близькими та добре чутними: десь на подвір'ї загелготав якийсь птах; скрипнули, зачинившись, двері самотньої оселі.

Поні чекали на них у стаєнці – сильні невеликі тварини тієї породи, яку дуже любили гобіти: нешвидкої, проте здатної працювати цілісінський день. Мандрівники посідали верхи і незабаром занурилися в імлу, яка спершу мовби неохоче розступилася перед ними, а потому лиховісно зімкнулася позаду. Через годину повільного мовчазного шляху перед ними зненацька виринув Живопліт, високий і всуціль помережаний срібним павутинням.

– І як же ви збираєтеся крізь нього пролізти? – запитав Фредегар.

– Їдь за мною, і сам усе побачиш! – відповів Мері.

Він повернув ліворуч і рушив уздовж Живоплоту.

Невдовзі гобіти дісталися до місця, де пліт угинався всередину, тягнучись понад краєм улоговини. На певній відстані від Живоплоту був рів, що плавно заглиблювався в землю. Стіни його були вимощені цеглою та поступово вивисувалися, доки раптом зімкнулись угорі аркою, утворивши тунель, який пірнув глибоко під Живопліт, аби вийти з протилежного боку улоговини.

Перед ровом Феті Виприн зупинився.

– До зустрічі, Фродо! – сказав він. – На твоєму місці я не заходив би у Праліс. Дуже сподіваюся, що тебе не доведеться рятувати ще сьогодні. Нехай тобі щастить – і сьогодні, й завжди!

– Якщо попереду на нас не чекає нічого страшнішого за Праліс, тоді мені й справді пощастило, – відповів Фродо. – Скажи Гандальфові, щоби не барився і їхав Східною Дорогою: ми невдовзі на неї повернемося і рухатимемося якомога швидше.

– До зустрічі! – гукнула решта, й усі спустилися схилом, зникнувши з очей Фредегара в тунелі.

Там було темно та волого. Дальній кінець ходу перегородили ворота з густими залізними ґратами. Мері спустився, відімкнув їх, і, щойно всі проїхали, знову стулив докупи. Ворота брязнули й зачинилися, клацнув замок. Звук був лиховісний.

– Ну, от! – озвався Мері. – Ви покинули Шир і опинилися поза ним, на краю Пралісу.

– А ті історії, які про нього розповідають, – правда? – запитав тоді Піпін.

– Не знаю, які саме історії ти маєш на увазі, – відповів Мері. – Якщо давні байки про буку, що їх Феті розказували його няньки, про гоблінів, про вовків і таку іншу всячину, то я відповім: ні. Принаймні я в них не вірю. Проте цей Ліс і *справді* дивний. Усе в ньому, в порівнянні з ширською рослинністю, здається набагато живішим, набагато свідомішим того, що відбувається довкола. Деревя тут не люблять чужинців. Вони стежать за ними. Зазвичай удень вони задовольняються самим стеженням і мало що роблять. Лише зрідка найбільш

вороже налаштовані пожбурять у тебе гілкою, несподівано підіпхають тобі під ноги корінь чи хльоснуть довгою замашною галузкою. Та ночами трапляються й гірші речі – так мені розповідали. Сам я лише раз чи двічі бував тут затемна, та й то поблизу Живоплоту. Тоді мені здавалося, ніби всі дерева перешіптуються між собою, переказуючи незбагненною мовою новини та плітки, а їхнє віття гоїдалось і мовби шукало щось навпомацки без найменшого повіу вітру. Кажуть, що дерева ті справді рухаються і можуть обступати чужинців, оточувати їх. Власне, колись давно вони напали на Живопліт: прийшли й посадили самі себе відразу біля нього, навалившись на огорожу. Та потім наспіли гобіти, і порубали сотні дерев, і розклали в Лісі величезне багаття, і випалили начорно смугу землі на схід од Живоплоту. Відтоді дерева вже не нападають, але ставляться до нас дуже вороже. Неподалік і досі є те голе місце, де горіло багаття.

– А небезпечні там лише дерева? – запитав Піпін.

– Глибоко в Лісі й на дальньому його краї живуть різноманітні дивні істоти, – відповів Мері, – таке принаймні я чув; однак вони ще ніколи не потрапляли мені на очі. Та щось у цьому Лісі прокладає стежки. Хоч би коли ти прийшов сюди, завжди натрапиш на второвані ходи, які час од часу не зрозуміло як зміщуються та змінюють напрямки. Недалеко від цього тунелю є чи тривалий час був початок доволі широкої стежки, що веде спершу до Випаленої Галявини, а потім приблизно в тому керунку, куди потрібно й нам, – на схід і трохи на північ. Саме його я і спробую знайти.

Зрештою, гобіти вибралися з тунелю і перетнули розлогу балку. На протилежному її кінці ледь помітна стежка бігла вгору до підніжжя Лісу, за тридцять три з лишком сажнів од Живоплоту; проте, щойно вони опинилися під деревами, стежка зникла. Озирнувшись, мандрівники роздивилися темну лінію Живоплоту між стовбурами дерев, які вже обступили їх досить тісно. Попереду виднілися самі лише окорінки незліченних розмірів і форм: прямі та криві, покручені, нахилені, широкі та стрункі, гладенькі та сучкуваті й гіллясті – всі зелені або сірі від моху та слизьких кошлатих наростів.

Один лише Мері виглядав безжурним.

– Ти би радше подався вперед і знайшов ту стежку, – сказав йому Фродо. – Не губімося та не забуваймо, з якого боку Живопліт!

Вони пробиралися поміж деревами, і поні важко ступали, обережно обминаючи витке покручене коріння. Підліску тут не було. Земля поволі підвищувалась, і що далі їхали гобіти, то вищими, темнішими та густішими здавалися їм дерева. Не було чути жодного звуку, лишень іноді крапля вологи пронизувала нерухоме листя. Поки що гілля не шепотіло та не ворухилося, проте подорожні не могли позбутися неприємного відчуття, що за ними стежать, що їхньої присутності не схвалюють, і це несхвалення переростає в неприязнь чи навіть у ворожість. Це відчуття дедалі сильнішало, а гобіти почали раз у раз позирати вгору і квапливо оглядатися через плече, ніби очікуючи раптового удару.

Стежку годі було знайти, наче дерева постійно заступали їм шлях. Зненацька Піпін збагнув, що довше цього не витримає і без попередження закричав:

– Ой-ой! Я не збираюся ніяк вам шкодити. Просто пропустіть мене, прошу вас!

Решта приголомшено застигла, та крик завмер, мовби його заглушила важка завіса. Не було ні відлуння, ні відповіді, натомість ліс, здавалося, зійшовся ще тісніше й почав стежити за ними ще пильніше, ніж доти.

– На твоєму місці я не кричав би, – озвався Мері. – Від цього більше шкоди, ніж користі.

Фродо замислився, чи поталанить їм пробратися через Праліс і чи мав він право заводити інших у цей підступний ліс. Мері роздивлявся навсібіч, уже й не знаючи, куди їм їхати. Піпін помітив це.

– Швидко ж ми заблукали, – дорікнув він другові.
Але тієї самої миті Мері присвиснув з полегкістю і показав уперед.
– Ну й ну! – сказав він. – Дерева справді розступаються. Онде попереду Випалена Галявина (так я сподіваюся), та стежка до неї наче кудись посунулася!

Гобіти прямували вперед, а світло тим часом усе яснішало і яснішало. Раптом вони виїхали з-під дерев, опинившись на широкій круглій просіці. Над їхніми головами було небо, блакитне та напрочуд чисте, бо під покровом Лісу гобіти й не помітили, як настав ранок і розтанув туман. Однак сонце ще не піднялось аж так високо, щоби зазирнути в діл, хоча промені його вже лягли на верхівки дерев. Довкола просіки листя на деревах було особливо густим і зеленим, і воно оточувало гобітів майже суцільною стіною. На самій галявині дерева не росли, а тільки шорстка трава та багато високого бадилля: довгі тонкі стебла зів'ялої цикути й лісовий купир, іван-чай, що сіяв зерна в розпушену золу, повзуча кропива та чортополох. Похмура то була місцина, проте після потайного Пралісу вона здавалася чарівним і радісним садом.

Гобіти збадьорились і з надією дивились угору, де в небесах розквітало сонце. На дальньому кінці галявини у стіні дерев було видно отвір, а за ним – манила до себе стежка. Вони бачили, як вона біжить через ліс, місцями широка та відкрита, хоча подекуди дерева наступали на неї, затіняючи своїм темним віттям. Подорожні поїхали цією стежкою. Вона ще ледь-ледь піднімалась угору, та тепер гобіти їхали швидше і з легшим серцем, аніж на світанку: їм здавалося, що Ліс полагіднішав і нарешті вирішив пропустити їх без жодних перешкод.

Але за якийсь час повітря стало гарячим і задушливим. Дерева зусібіч знову тісно зійшлись, і мандрівники не могли бачити дороги перед собою. Зараз вони дужче, ніж раніше, відчували, як на них тисне лихий дух Лісу. Довкола було так тихо, що тупіт копит їхніх поні, які то наступали на хрустке пожухле листя, то перечіплювалися через приховане коріння, громом відлунював у їхніх вухах. Фродо спробував заспівати пісню, щоби всіх підбадьорити, проте його голос перейшов на шепіт:

*О ви, мандрівники в краю, де тінь,
не бійтесь! Хоч тьмою став він –
цей ліс, – та й в нього є кінець,
де сонця зблисне вам вінець:
і захід сонця й сонця схід,
згасання дня і дня прихід.
Чи так, чи сяк – ліс має край...*

Край, – щойно він вимовив це слово, голос його зовсім стих. Повітря було важке, а складання слів утомлювало. Відразу позаду них зі старого навислого дерева на стежку з хрускотом упала гілляка. Дерева, здавалося, зімкнулися перед ними.

– Не подобаються їм усі ці «кінці» та «краї», – сказав Мері. – Найліпше зараз узагалі не співати. Почекай, допоки дістанемося-таки до краю, а тоді вже обернемося і втнемо їм хором прощальну пісню!

Він говорив енергійно і, якщо й почував тривогу, то не виказував її. Решта гобітів не відповідала. Усі були пригнічені. На серце Фродо потроху лягав важкий тягар, і він із кожним кроком дедалі сильніше жалкував про те, що йому спало на гадку кинути виклик підступності дерев. Правду кажучи, він уже хотів спинитись і запропонувати вертатися назад

(якщо це ще було можливо), коли становище їхнє знову змінилося. Стежка перестала йти вгору, на якийсь час ставши майже рівною. Темні дерева розступились, і попереду гобіти побачили доріжку, що стелилася майже прямо. Перед ними, тільки трішечки осторонь, стояв зелений пагорб без дерев, що, мов лиса голова, здіймався понад довколишнім лісом. Стежка, здається, бігла просто до нього.

Й ось вони знову поспішали вперед, утішені думкою, що ненадовго піднімуться понад склепінням Лісу. Стежка пірнула, а тоді вкотре почала в'юнитись угору, привівши їх нарешті до підніжжя крутосхилу. Там вона виринула з-під дерев і зникла серед дерну. Ліс обріс пагорб, мовби густе волосся, що враз обривається колом біля виголеної маківки.

Гобіти вели своїх поні вгору, закрут за закрутом, доки дісталися до вершини. Там вони зупинились і взялися пильно роздивлятися довкола. Повітря мерехтіло, осяяне сонячними променями, проте обрій затягнула паволока, тож далеко вони не бачили. Поблизу імла вже майже розтанула, хоча де-не-де в лісистих улоговинах іще клубочилися її клапті, а на півдні з глибокої балки, тягнучись просто через Ліс, досі піднімався туман, схожий на пару чи на пасма білого диму.

– Онде, – сказав Мері, показуючи рукою, – онде стрічка Верболозки. Вона збігає з Пагорбів і тече на південний захід просто посеред Лісу, щоби з'єднатися з Брендівинною за Запліттям. Ми не хочемо йти *тією* дорогою! Долина Верболозки, розповідають, є найдивнішою частиною цілого лісу – своєрідним центром, із якого походить уся його дивність, – здається, так.

Троє інших гобітів поглянули туди, куди вказував Мері, та вони мало що побачили через тумани понад вологою, глибоко прорізаною долиною, поза якою південна половина Лісу поволі зникала з очей.

Сонце на вершині пагорба почало припікати. Було, напевно, близько одинадцятої, та осіння паволока все ще не дозволяла їм добре розгледіти інші напрямки. На заході вони ніяк не могли видивитися ні лінію Живоплоту, ні долину Брендівинної, заховані в імлі. На півночі, куди гобіти позирали з найбільшою надією, не було видно нічого схожого на смугу Східної Дороги, до якої вони мали дістатися. Мандрівники перебували на острові посеред моря дерев, а обрій був затуманений.

З південно-східного боку земля різко обривалася, ніби стрімкі схили пагорба закінчувалися десь далеко попід деревами, як узбережжя острова, що насправді є схилами гори, яка здіймається з водних глибин. Гобіти сиділи на зеленому краю і дивилися понад ліс унизу, наминаючи принагідно обід. Коли сонце піднялось і проминуло зеніт, вони змогли розгледіти віддалік на сході сіро-зелені обриси Пагорбів, які лежали по той бік Пралісу. Це вельми їх звеселило: добре було побачити бодай щось поза межами лісу, хоч вони не хотіли б йти тим шляхом, якби змогли цього уникнути: Курганні Пагорби мали лиху славу в гобітських легендах, не кращу від слави самого Лісу.

Перегадом мандрівники продовжили путь. Стежка, що привела їх до цього пагорба, знову вигулькнула на північному його схилі, та, пройшовши нею зовсім трохи, вони збагнули, що поступово повертають праворуч. Невдовзі стежка почала хутко збігати донизу, і гобіти здогадалися, що вона стрімголов мчить до долини Верболозки – зовсім не в тому напрямку, куди би вони хотіли йти. Хвильку посперечавшись, вони вирішили, що треба зійти з цього путівця і продиратися на північ; бо, хоча вони й не побачили її з вершини пагорба,

Дорога повинна була бути в тому напрямку, та до неї, напевно, було не надто й далеко. А ще з північного боку, ліворуч од стежки, земля здавалася сухішою та не такою зарослою, як тут, бо вивищувалася схилами, дерева на яких тоншали, а сосни і ялини змінювали дуби та в'язи й інші дивні безіменні мешканці пущі.

Спершу гобіти гадали, що не помилилися зі своїм вибором: їм добре їхалось уперед із пристойною швидкістю, хоча кожного разу, коли таланило поглянути на сонце де-небудь на відкритій галявині, їм здавалося, що вони в незбагнений спосіб звертали на схід. Але за якийсь час дерева почали знову змикатися якнайтісніше саме в тих місцях, де, як виглядало здалеку, вони були тонкими й не дуже переплетеними. Потім у землі несподівано з'явилися глибокі борозни, які нагадували канали від гігантських коліс-велетів або ж широкі рови, а також низинні занедбані дороги, що тонули в ожинниках. Усі вони лежали зазвичай поперек шляху гобітів, і, щоби їх перетнути, треба було з труднощами спускатися на їхнє дно, а потому знову видиратися нагору: а то було завдання марудне і складне, особливо для поні. Кожного разу, спускаючись донизу, гобіти натрапляли на улоговину, зарослу густими кущами та сплутаним підліском, які чомусь не пропускали гобітів ліворуч, розступаючись натомість лише тоді, коли мандрівники звертали праворуч: тож подорожнім доводилося долати певну відстань дном, перш ніж вони знаходили спосіб вибратися на наступний крутосхил. Кожного разу, видершись із рову, вони бачили перед собою дедалі густіші й темніші дерева; дорогу ліворуч і вгору знайти завжди було найважче, тож доводилось іти праворуч і вниз.

За годину чи дві мандрівники зовсім утратили чуття напрямку, хоча прекрасно розуміли, що вже давно не йдуть на північ. Їх перехитрували і просто собі повели обраним для них шляхом – на південний схід, до серця Лісу, а не від нього.

День хилився до вечора, коли вони, черговий раз видершись нагору, наштовхнулися на виярок, ширший і глибший за всі попередні. Він був такий стрімкий і крутобокий, що вибратися з нього, ні попереду, ні повернувшись назад, було геть неможливо, хіба що покинувши напризволяще поні та речі. Тож гобітам випадало лишень іти туди, куди вів той виярок, – донизу. Грунт під ногами м'якшав, місцями ставав грузьким, зі схилів пробивалися джерела, і незабаром гобіти вже йшли повз струмочок, що тік тонкою стрічкою в зарослому бур'яном ложі й тихо собі шумів. Потому земля стрімко зірвалася вділ, і ручай, набравши сили та голосу, теж помчав донизу і прудко зіскочив із пагорба. Вони опинились у глибокому тьмяному яру, над яким нависали, ніби арка, дерева, що росли високо вгорі.

Протрюхикавши шмат дороги вздовж струмка, мандрівники цілком несподівано вийшли зі сутіні. Мовби крізь браму, бачили вони перед собою сонячне світло. Діставшись до отвору, збагнули, що торували свій шлях крізь ущелину у високому стрімкому березі, майже у скелі. Біля її підніжжя розкинулося широке пониззя, заросле травою та очеретом, а віддалік можна було розгледіти інший берег, майже такий самий стрімкий, як і цей. Золота днина, напоєна пізнім сонячним світлом, лежала тепло та сонливо на землях між ними. Посередині ліниво звивалася темна ріка з брунатними водами, поросла по боках старими-престарими вербами, перекрита вербовим склепінням, загачена впалими стовбурами та поцяткована тисячами сухих вербових листків. У повітрі теж гостро пахло ними – жовтими, які ще тріпотіли на гілках, бо в долині ніжно дихав теплий лагідний вітерець, і шелестіли очерети, й порипувало вербове віття.

– Ну, тепер я маю бодай якесь уявлення про те, де ми є! – сказав Мері. – Ми пішли в напрямку майже протилежному до того, яким збирались іти. Це – ріка Верболозка! Я піду на вивідки.

І він увійшов у сонячне світло і зникнув серед трав. Але за якусь часину повернувся і доповів, що між узніжжям скелі та рікою грунт доволі твердий, а місцями пружний дерен

доходить аж до краю води.

– Що більше, – мовив він, – я знайшов щось схоже на відбитки ніг, які в’ються вздовж цього берега ріки. Якщо звернемо ліворуч і подамося вслід за ними, то, врешті-решт, вийдемо зі східного боку Лісу.

– Де там! – озвався Піпін. – Воно, може, й так, якщо сліди заведуть аж так далеко, а не просто допровадять нас до якоїсь трясовини і покинуть там. Хто, по-твоєму, протоптав їх? І навіщо? Не задля нашого добра – щодо цього я певен. Я стаю дуже підозріливим до цього Лісу та до всього, що в ньому є, і починаю вірити в усі байки про нього. Ти хоч уявляєш, як далеко нам доведеться іти на схід?

– Ні, – відказав Мері. – Не уявляю. Я і приблизно не тямлю, де саме біля Верболозки ми перебуваємо та й хто міг бувати тут аж так часто, щоби протоптати вздовж неї стежку. Та я не бачу і не можу придумати інакшого виходу для нас.

Далі про це говорити було нічого, тож гобіти вишикувалися вервечкою, і Мері повів їх до стежки, яку він знайшов. Очерети і трави всюди були буйні та високі, часом навіть вищі за них; щойно подорожні натрапили на ту стежку, вона мовби підхопила їх і легенько повела за собою, звертаючи та викручуючись, вибираючи якомога твердіший ґрунт між трясовинами й озерцями. То тут, то там перестрибувала через потічки, які збігали ярами до Верболозки з вищих лісових земель, і в таких місцях хтось дбайливо клав їм попід ноги стовбури чи в’язанки хмизу.

Гобітам стало дуже спекотно. Біля їхніх вух дзижчали рої мух усіх можливих різновидів, а надвечірнє сонце пекло у спину. Нарешті вони раптом надибали невеликий затінок: розлоге сіре гілля звисало понад стежиною. Кожний наступний крок давався їм щоразу важче, ніж попередній. Сонливість, здавалося, з-під землі виповзала по їхніх ногах, а з повітря м’яко спадала на їхні голови й очі.

Фродо відчув, що підборіддя вперлося йому в груди і що він куняє. І ось просто перед ним упав навколішки Піпін. Фродо спинився.

– Усе марно, – почув він слова Мері. – Не ступлю далі ні кроку, якщо не перепочину. Треба подрімати. Під вербами прохолодно. І мало мух!

Фродо не сподобалося те, як усе це прозвучало.

– Ну ж бо, ходімо! – гукнув він. – Поки що нам не можна спати. Спершу ми повинні спекатися цього Лісу.

Проте решта відійшла надто далеко, щоби його почути, – їм було не до того. А Сем стояв поруч, позіхав і дурнувато кліпав.

Зненацька Фродо й сам відчув, що його змагає сон. У голові йому замакітрилось. У повітрі тепер наче не було чути ні звуку. Мухи перестали дзижчати. Лише легенький шум на межі відчуття й уяви, ледве вловний трепет – ніби хтось майже пошепки мугикав пісню – ворухився в гіллі. Фродо звів угору обважнілі очі й побачив, як над ним схиляється велика верба, стара та сивокоса. Не просто велика – велетенська: її розпростерті віти здіймались угору, мовби розкинуті руки з багатьма довгопалими долонями, її вузлуватий і покручений стовбур зяв широкими шпарами, які ледь чутно рипіли від поруху гілок. Листя, що тріпотіло на тлі яскравого неба, осліпило гобіта, він гепнувся на землю і, де впав, там і вклався на траву.

Мері та Піпін прочвалали трохи далі й умостилися, спершись спинами на стовбур верби. Великі її тріщини широко зяяли, мовби запрошуючи їх увійти досередини, а саме дерево тим часом хиталось і скрипіло. Гобіти дивились угору на сіро-жовте листя, що плавно гойдалося проти світла і співало. Вони заплющили очі, і їм причулося, ніби вони майже розбирають слова, прохолодні слова: щось про воду та про сон. І, піддавшись чарам, обоє міцно заснули біля підніжжя великої сірої верби.

Фродо якийсь час лежав і борювся зі сном, який от-от мав здолати його, потому, доклавши неабияких зусиль, таки перемиг дрімому й підвівся на ноги. Якась непереборна сила потягнула його до прохолодної води.

– Зачекай на мене, Семе, – пробурмотів він. – Мушу на хвильку змочити ноги.

Напівпритомний, він поплентався вперед до зверненого до ріки боку дерева, де величезне звивисте коріння вросло в потік, схоже на молодих драконів, котрі повитягували шиї, щоби попити. Фродо осідлав одного з них і занурив розпашілі ноги у прохолодну брунатну воду – а тоді раптом також заснув, спершись спиною на дерево.

Сем сів, почухав голову і позіхнув так, ніби відкрив вхід до якоїсь печери. Він був стурбований. День добігав кінця, тож ця раптова сонливість здавалася йому неприродною.

– Тут річ не тільки в сонці й у теплому повітрі, – пробурмотів він сам до себе. – Не подобається мені це розлоге велике дерево. Я йому не довіряю. Тільки послухайте, як присипляє його спів! Ні, так не годиться!

Сем із натугою підвівся і пошкандибав подивитися, як там їхні поні. Виявилося, що двоє з них уже далеченько забрели, та щойно він устиг їх спіймати й підвести до інших, то почув два звуки: один гучний, а другий тихий, але дуже виразний. Перший скидався на плюскіт води, в яку впало щось важке; другий нагадував клацання замка, коли двері зачиняють нишком і швидко.

Він помчав назад до ріки. Фродо лежав у воді поблизу берега, велетенський корінь наповз на нього і притискав його донизу, а Фродо навіть не чинив опору. Сем одразу ж ухопив друга за камізельку і витягнув із-під кореня, а потому насилу виволік на берег. Той майже відразу очунав, пирхнув і почав відкашлюватися.

– Знаєш, Семе, – сказав за якусь мить, – те кляте дерево *кинуло* мене! Я відчув це. Великий корінь просто обкрутив мене і пожбури в воду!

– По-моєму, тобі це наверзлося, пане Фродо, – відповів Сем. – Не варто сідати в таких місцях, коли почувашся сонним.

– А що з іншими? – запитав Фродо. – Цікаво, які сни наснилися їм.

Вони пішли до протилежного боку дерева, і тоді Сем зрозумів, що означало те клацання, яке він почув. Піпін зник! Тріщина, біля якої він примостився, стулилася, не залишивши по собі й шпаринки. А Мері також утратив у пастку: ще одна тріщина зімкнулася довкола його стану, – ноги стирчали зовні, а решта тіла була всередині темного отвору, краї якого стиснулися, як лещата.

Фродо та Сем спершу стукали по стовбуру дерева там, де був Піпін. Потім узялися безтямно роздирати щелепи тріщини, яка поглинула горопашного Мері. Та все було марно.

– Яке паскудство! – несамовито скрикнув Фродо. – Навіщо ми взагалі заходили до цього жадливого Лісу? От би нам знов опинитись у Струмковій Улоговині!

Він щосили копнув дерево, не дбаючи про власну ногу. Лець помітний дроз побіг від окорінка до гілок; листя шурхотіло та перешіптувалось, але цього разу так, ніби хтось далекий тихо сміявся.

– Серед наших речей часом не знайдеться сокири, га, пане Фродо? – запитав Сем.

– Я прихопив сокирку для рубання хмизу на вогнище, – сказав той. – Але з неї користі буде мало.

– Зажди-но хвилинку! – скрикнув Сем, якому слово «вогнище» підкинуло несподівану думку. – Можемо дещо утнути з вогнем!

– Авжеж, можемо, – відповів Фродо зі сумнівом у голосі. – Можемо успішно підсмажити Піпіна живцем усередині цього дерева.

– Можемо для початку спробувати зашкодити тому дереву чи бодай налякати його вогнем, – люто відказав Сем. – Якщо воно їх не відпустить, то я звалю цю вербу, навіть якщо

мені доведеться перегризти її зубами.

Він побіг до поні й хутко повернувся з двома трутівницями та сокиркою.

Гобіти хутко назбирали сухої трави, листя і шматочків кори, покладали на купу поламані галузки та порубані гілки. А потім приволокли все це до стовбура з найдальшого від в'язнів боку дерева. Щойно Сем викресав іскру на деревину, суха трава спалахнула, зайнялося полум'я, і пішов дим. Галузки потріскували. Дрібні язички вогню лизали суху шорсткувату кору старого дерева та припалювали її. Вербза задвигтіла. Листя, здавалося, шипіло над головами гобітів од болю та гніву. Мері голосно заверещав, а зі самого нутра дерева залунало приглушене Піпінове воляння.

– Загасить його! Загасить його! – кричав Мері. – Воно роздере мене надвоє, якщо ви цього не зробите. Так воно каже!

– Хто? Що? – і собі закричав Фродо, поспішно перебігаючи до протилежного боку верби.

– Загасить його! Загасить його! – благав Мері.

Вербове гілля почало несамовито розгойдуватися.

Двом гобітам здалося, що раптом зірвався вітер і полинув навсібіч до гілок інших дерев навкруги, мовби вони кинули камінь у тиху дрімоту цієї річкової долини й пустили брижі гніву, які побігли цілим Лісом. Сем збив ногою невисокий вогонь і затоптав іскри. Натомість Фродо, абсолютно не уявляючи, навіщо так чинить чи на що сподівається, почав бігати вздовж стежки, гукаючи: *Допоможіть! Допоможіть! Допоможіть!* Він сам ледве чув власний пронизливий голос, який зносило вдалину вербовим вітром і приглушувало шурхотом листя, щойно слова вилітали гобітові з рота. Фродо був у розпачі: збитий із пантелику, знетямлений.

Раптом він нашорошив вуха. Йому відповіли! Може, то тільки причулося, та відповідь долинала зі стежки позаду, яка ховалася десь глибоко в Лісі. Фродо обернувся і прислухався, й незабаром сумнівів уже не було: хтось співав пісню. Глибокий радісний голос безтурботно і щасливо наспівував, але спів той не мав жодного сенсу:

*Бім-бом! Тірлі-бом! Тірлі-бом-било!
Тірлі-бом! Гопки-цьом! Гей, миле діло!
Том Бом, любий Том, Том Бомбадило!*

Почасти з надією, почасти боячись якоїсь нової небезпеки, вже обидва – Фродо та Сем – непорушно завмерли. Зненацька, ніби нанизавши довгий разок нісенітних слів (чи то лише їм так здалося), голос вихопився на високі й чисті ноти й узявся виводити отаку пісню:

*Гей! Гей! Веселись! Гей! Гей! Дороженька!
Вітер легко летить, а за ним шпаченько.
Унизу під Горбом хтось, мов сонце, сяє,
Хтось на сходах чека прохолоди з гаю,
То моя паняночка, донька рідна Річки,
Наче вербонька гнучка, чиста, як водичка.
Старий Бомбадил лілії несе їй,
Стриб-скік, додому йде. Гей, пісні веселі!
Гей! Гей! Веселись! Веселися ще й радій,
Золотинко, Золотинко, ясний скарбе мій!
Вербочоловіче, корені сховай!
Том зараз поспіша. Вечір-бо криє гай.
Том знов додому йде, лілії несе він.*

Гей! Гей! Веселись! Пісеньки веселі!

Фродо та Сем стояли мов зачаровані. Вітрові забило дух. Листя знову тихо звисало з нерухомого гілля. Пісня залунала вдруге – ще гучніше, а тоді раптом, підскакуючи і пританцьовуючи на стежині, над очеретами з'явився старий поношений капелюх із високою верхівкою та довгим блакитним пером, увіткнути за стрічку. Після чергового підстрибу та оберту капелюха перед гобітами вигулькнув чоловік – так їм принаймні здалося. Порівняно з гобітом він усе-таки був надто великий і важкий, зате як для представника Великого Народу – не надто високий. Але галасу зчиняв аж занадто, тупаючи товстими ногами у великих жовтих чоботях і продираючись крізь траву, немов корова, яка суне на водопій. Він мав блакитну куртку і довгу коричневу бороду; очі його теж були блакитні та ясні, а обличчя – червоне, мов достигле яблуко, ще й із розсипом сотні зморщечок сміху. В руках у нього на великому листку, ніби на таці, лежав букет водяних лілій.

– Допоможіть! – закричали Фродо та Сем, біжучи до нього з розпростертими руками.

– Тпру! А тпру! Стоять на місці! – закричав старий, виставляючи вперед руку, і вони відразу спинились як укопані. – Ну, малі мої друзяки, поспішати – людям сміх, і куди мчиш ти і ти, сопучи, мов міх і міх? Що за лихо тут зчинилось? Знаєте, кого ви стріли? Я-бо Том Бомбадил. Що у вас тут за халепа, хутко розкажіте! Том теперка поспіша. Та глядіть мені уважно – лілій не стопчіте!

– Верба полонила моїх друзів! – на одному диханні викрикнув Фродо.

– Пана Мері затиснуло у тріщині! – зойкнув Сем.

– Що? – вигукнув Том Бомбадил, високо підскачовиши. – Старий Вербочоловік? І це все, гадаю? Ну, цьому зарадить можна. Я мелодійку для нього превеселу знаю. Ах ти ж сивий старий Вербочоловіче! Заморожу все нутро – тільки не послухай. І коріння відспіваю. І вітри накличу, й листя, й гілля позриваю. Ах ти ж сивий старий Вербочоловіче!

Обережно поклавши лілії на траву, він побіг до дерева. Побачив ступні Мері, які досі стриміли з кори, – решту його тіла вже затягло ще глибше всередину, – Том приклав губи до тріщини й узявся тихо в неї співати. Слів розібрати було годі, та Мері, вочевидь, полегшало. Він почав брикати ногами. Тоді Том відскочив і, зламавши навислу гілку, цвяхнувся нею стовбур.

– Випускай їх, старий Вербочоловіче! – сказав він. – Що ти взяв і оце тут собі надумав? Спать годиться тобі. Воду пий! Землю їж! Вглиб-углиб проростає! Засинай! Бомбадила слухай!

Тоді схопив Мері за ступні й витягнув його з тріщини, яка несподівано розширилася.

Пролунав тріск деревини – й відкрилася друга щпарина, і звідти вискочив Піпін – так ніби йому дали добрячого копняка. Потім обидві тріщини, голосно репнувши, швидко зімкнулися. Дерево задрижало від кореня до верхівки, і запала цілковита тиша.

– Дякуємо! – сказали гобіти один по одному.

А Том Бомбадил зайшовся сміхом.

– Ну, гаразд-бо, мої друзі-малята! – мовив він, нахилившись так, аби бачити їхні обличчя. – Ви підете зі мною до могого дому! Там стоять на столах і вершки жовтющі, і медові стільники, й білий хліб із маслом. Золотинка от-от до вечері кликне. При столі слова рікою – нагомонимося. А тепер біжіть за мною, нумо, гайда, хлопці!

З тими словами Том підняв свої лілії, а тоді поманив гобітів помахом руки й підстрибом пішов на схід, пританцьовуючи стежкою та горланячи свої нісенітниці.

Надто здивовані й надто втішені, щоби розмовляти, гобіти щодуху подалися за ним. Але духу в них було таки замало. Невдовзі Том зникнув у них із очей, а його спів чимраз даленів і стихав. Аж раптом його голос знову долинув до них гучним галайканням.

*Підстрибом, мої малі, вверх по Верболозці!
Том попереду біжить, гарні в нього гості.
Сонце вже сіда – темно, як в печері.
Та як нічка прийде, відчиню я двері,
З-за вікон потече ясно-жовте світло.
Не лякайтеся верби, вільхового віття!
Геть, коріння і гілки! Скрізь Том проведе вас.
Гей, там! Веселіть! Хата Тома жде вас!*

Потому гобіти вже нічого не чули. Сонце майже відразу сховалося за деревами позаду них. Вони думали про скісне вечірнє світло, що мерехтить на водах ріки Брендівинної, про вікна Цапограда, які о цій порі запалюються сотнями вогнів. Довкола них лягли велетенські тіні; стовбури та гілки дерев чорно й загрозово нависали над стежкою. Білі тумани почали підніматись і клубочитися над поверхнею ріки, зачіплятися за коріння дерев, які росли біля неї. Та і з ґрунту під ногами здіймалася темна пара, змішуючись зі сутінками, що швидко наступали.

Не збиватися зі стежки стало важко, гобіти страшенно втомилися. Їхні ноги ніби налилися свинцем. Дивний скрадливий шум ширився кущами й очеретами обабіч від них, а якби котрийсь із мандрівників звів погляд до тьмяного неба, то побачив би чудернацькі скривлені та гулясті обличчя, які темніли на тлі сутінків і злостиво витріщалися на них із високого берега та з країв лісу. Подорожнім почало ввижатися, що цілий цей край – нереальний, що вони продираються крізь якийсь лиховісний сон, із якого неможливо прокинутися.

Щойно вони відчули, що їхні ноги от-от перестануть рухатися зовсім, як помітили, що земля під ними ледь вивищується. Вода почала шуміти. Бризки біло переливались у темряві над тим місцем, де ріка перетворювалася на невеликий водоспад. Там дерева раптом закінчилися, а тумани розтанули десь позаду. Гобіти виступили з Лісу на розлогу трав'янисту луку, що розкинулася перед ними. Ріка, тепер мала та прудка, весело стрибнула їм назустріч, поблискуючи де-не-де у світлі зірок, які вже палахкотіли на небі.

Трава під ногами була гладенька і низька, ніби її підстригли чи поголили. Дерева на узліссі хтось попідрізав і впорядкував, наче живопліт. Добре помітна стежка бігла вперед, доглянута і обкладена камінням. Вона звивалась аж до вершечка порослого травою пагорка, що сірів у блідій зоряній ночі, – там, на дальньому схилі, високо-високо вгорі видно було мерехтливі вікна оселі. Стежка збігала донизу, а потому знову мчала вгору вздовж довгого пологого схилу, зарослого дерном, – до світла. Зненацька широкий жовтий промінь, що повнив надією, вистрибнув із відчинених дверей. Перед гобітами була оселя Тома Бомбадила: вгорі, внизу та під пагорбом. Поза нею простягся стрімкий схил, сірий і порожній, а ще далі темніли силуети Курганних Пагорбів, які врочисто віддалялись у східну ніч.

Усі квапились уперед. І гобіти, і поні струсили зі себе половину втоми й усі страхи. А назустріч їм долинала пісня:

*Гей! Бом! Тірлі-бом! Тіштесь, дорогенькі!
Гобіти й поні всі люблять посиденьки.
Тож свято почнімо! Разом заспіваймо!*

Потім інший чистий голос, юний і древній водночас, як сама весна, як пісня радісної води, що пливе у ніч із ясного ранку в нагір'ях, задзвенів, наче срібло, вітаючи їх:

*Тож пісню почнімо! Заспіваймо хором:
Про сонце і зірки, дощ і сиві звори,
Про світло на листках, що розпустились,
Про вітер між вершин, про квіт безсилий,
І про очерет, лілій білі личка:
Се Том Бомбадил і дитина Річки!*

Ця пісня стріла гобітів на порозі, й довкола них розлилося золоте світло.

Розділ 7

У домі Тома Бомбадила

Ч

етверо гобітів переступили широкий кам'яний поріг і завмерли, мружачись. Вони опинились у довгому низькому покої, залитому світлом лампад, які звисали зі сволоків; на столі з темного лискучого дерева яскраво палахкотіло безліч свічок, високих і жовтих.

У протилежному від вхідних дверей кінці покою в кріслі сиділа жінка. Її довге золоте волосся хвилями лягало на плечі, шати вона мала зелені – такі зелені, як молодий очерет, із блискітками срібла, неначе притрушені намистинами роси, – а її золотий пояс у вигляді вінка з ірисів прикрашали також синьоочки і незабудки. Біля її ніг у широких посудинах зі зеленої та коричневої глини плавали білі водяні лілії, тому здавалося, ніби жінка сидить на троні посеред озера.

– Заходьте, любі гості! – озвалася господиня, і гобіти зрозуміли, що то її дзвінкий спів чули вони здаля. Зробили кілька несміливих кроків покоєм і почали раз за разом низько кланятися, почувуючись навдивовижу приголомшено та незручно: так відчувається мандрівник, котрий, постукавши у двері сільської хатини, щоби попросити ковток води, раптом бачить юну та вродливу ельфійську королівну, увінчану живими квітами. Та перш ніж вони спромоглися бодай на слово, жінка зграбно підвелася, переступила чаші з ліліями та, сміючись, побігла до них; вона бігла, а шати її тихо шурхотіли, ніби вітер у барвистому різнотрав'ї на берегах ріки.

– Підходьте, любі! – мовила господиня, взявши Фродо під руку. – Смійтесь і веселіться! Я Золотинка, Річчина донька.

Потому плавно обійшла приголомшений гурт і, зачинивши двері, стала до них спиною й розкинула білі руки.

– Нумо, замкнімо ніч! Ви, либонь, іще боїтеся туману, деревних тіней, глибокої води та неприкаяних створінь. Не бійтеся нічого! Адже цієї ночі ви під дахом Тома Бомбадила.

Гобіти здивовано подивилися на неї, а вона й собі розглянула кожного з них і усміхнулася.

– Прекрасна пані Золотинко! – озався нарешті Фродо, відчуваючи, як його серце розчулюється від радості, якої він не здатний був досягнути, лише стояв, немов зачарований, як і тоді, коли йому зрідка випадало почути чудові голоси ельфів.

Однак те, що заворожувало його нині, було інакшим: насолоду він переживав не так гостро та піднесено, як біля ельфів, зате глибше та ближче до смертного серця. Дивовижно, проте не чужо.

– Прекрасна пані Золотинко! – повторив він. – Нині радість, прихована в піснях, які ми чули, відкрилася мені.

*О ти, стрункіша за вербу! О понад води чиста!
Вродлива донечко Ріки! Озер намисто!
О веснонько і літечко, о ні – таки весна ти!
Водоспадний вітерець, і листя сміхосвято!*

Раптом Фродо затнувся й умовк, здивований тим, що почув сам від себе такі слова. Та Золотинка засміялася.

– Ласкаво просимо! – мовила вона. – Я й не знала, що ширці вміють так красномовно висловлюватись. Але бачу, що ти ельфодруг: на це вказують світло у твоїх очах і твій дзвінкий голос. Щасливу маємо нині зустріч! Сідайте-бо і зачекайте на Господаря дому! Він не забариться. Тільки подбає про ваших стомлених тварин.

Гобіти радо посідали на низькі очеретяні стільці, а Золотинка тим часом заходила коло вечері; їхні очі стежили за нею, бо ніжна граційність її рухів сповнювала гостей тихою радістю. Аж ген із-за дому почувся спів. З-поміж нескінченних *бім-бом-*ів і *тірлі-бом-*ів подеколи пробивався приспів:

*Старий Том Бомбадил – веселун великий;
Синя-синя його куртка, жовті черевики.*

– Прекрасна пані! – через якийсь час знов озвався Фродо. – Скажіть мені, якщо моє запитання не здасться вам безглуздом, хто такий Том Бомбадил?

– Такий, – відказала Золотинка, сповільнивши на мить тріпотливі рухи і посміхнувшись.

Фродо запитально подивився на неї.

– Такий, яким ви його бачили, – відповіла вона на його погляд. – Він є Господарем лісу, води та пагорба.

– То всі ці дивні землі належать йому?

– Ні, звісно! – сказала вона, й усмішка її розтанула. – Цей тягар важко було б знести, – додала, стишивши голос, ніби зверталася сама до себе. – Дерева і трави, усе, що росте і живе на цій землі, належить кожне саме собі. А Том Бомбадил – це Господар. Ніхто й ніколи не займав Тома: ні під час прогулянки в лісі, ні коли він бовтався у воді чи стрибав по верхівках пагорбів засвітла й затемна. Він не знає страху. Том Бомбадил – Господар.

Нараз двері відчинилися й увійшов сам Том Бомбадил. Він був уже без капелюха, натомість його густе каштанове волосся вінчало осіннім листям. Том засміявся, підійшов до Золотинки й узяв її за руку.

– Ось моя хороша пані! – сказав він, уклоняючись гобітам. – Ось де Золотинка, в сріблі-зелені уся, з поясом в квітинки! Стіл давно стоїть у чеканні? Онде, онде бачу і вершки жовтющі, і медові стільники, й білий хліб, і масло; усіляких дарів маємо достатньо: ягід, сиру, молока, зелені пахкої. Чи подужаєм ум'яти? Все для нас готово?

– Вечеря готова, – відповіла Золотинка, – та от гості, мабуть, іще ні.

Том сплеснув руками й вигукнув:

– Томе, а тю! Тю на тебе, Томе! Гості твої потомились, а тобі й байдуже! Ну, ходіть-бо за мною, веселенькі друзі, Том вас миттю освіжить! Втріть від пилу бузі, руки вимийте брудні; плащики зніміть, що з дороги ще курні, і чуприни кучеряві до ладу вкладіть!

Він відчинив двері, й мандрівники подалися слідом за ним через короткий коридор, де різко звернули за ріг. Дісталися до низької кімнати з похилим дахом (наче до якоїсь горішньої надбудови над північним краєм оселі). Стіни її були зі суцільного каменю, проте закриті зеленими килимами та жовтими завісами. Підлогу було вимощено плитняком і застелено свіжим зеленим очеретом. Чотири товсті матраци, кожен із купою білих ковдр,

лежали при одній стіні. Біля протилежної стояла довга лава, на якій примостилися чотири глиняні тази, а поруч із ними стояли коричневі жбани з водою: одні – з холодною, інші – з гарячою, що бухала парою. Біля кожного ложа чекали м'які зелені капці.

Небагато й часу минуло, а вже гобіти, вимиті й посвіжілі, по двоє всілися за стіл, а Золотинка та Господар умостились одне навпроти одного. Вечеря була довга та весела. Хоча гобіти їли так, як уміють їсти лише зморені голодом гобіти, їжі нікому не забракло. Напій у кубках смакував, як чиста холодна вода, і брав за серце та додавав снаги голосам, як вино. Гості раптом збагнули, що весело співають, ніби співати їм було значно легше та природніше, ніж просто розмовляти.

Нарешті Том і Золотинка підвелись і взялися хутко прибирати зі столу. А гостей попросили тихенько посидіти у кріслах, давши їм стільчики для втомлених ніг. Перед гобітами в широкому каміні горів вогонь – горів і приємно пахнув, мовби в ньому потріскували яблуневі дрова. Коли господарі впоралися з роботою, то загасили все світло, крім однієї лампадки та кількох свічок біля полицки над каміном. Підійшла Золотинка, тримаючи в руці свічку, стала перед гостями і побажала кожному на добраніч та міцного сну.

– Спочивайте, – сказала вона, – аж до ранку! Не зважайте на нічні звуки! Бо ніщо не проникне сюди крізь ці двері та вікна, крім світла місяця й зір чи вітру з верхів'я пагорба. На добраніч!

І вийшла з покою в ореолі мерехтливого світла під шурхіт сукні. Кроки її відлунили гомоном струмка, що серед нічної тиші ледь чутно збігає з пагорба по холодному камінню.

Том спершу мовчки сидів поруч із гостями, а тим часом кожен із них намагався зібратися з духом, аби поставити йому бодай одне з багатьох запитань, які роїлись у їхніх головах під час вечері. Але сон поволі осідав на їхні повіки. Нарешті Фродо таки озвався:

– Ти почув мій крик, Господарю, чи то щасливий випадок привів тебе до нас у потрібну мить?

Том стрепенувся, наче його щойно вирвали з приємного сну.

– Га? Що? – перепитав він. – Чи почув я твій крик? Ні, не чув нічого: спів займав мене цілого, чарами мов обволік. Значить, вів мене туди випадок щасливий, якщо так звете це ви, – іншим був мій намір, хоч і ждали ми тебе в гості незабаром. Чули звістку ми, авжеж, про твої заблуди. І збагнули, що от-от зійдеш понад води, адже всі стежки ведуть вниз до Верболозки. Ох, той Вербочоловік, він співець могутній; сивий старець-витівник, маєм з ним мороку! А маленькому народу пут його уникнуть годі, й не таких зживав зі світу спів його облудний. Але Том мав і собі там одну докуку, із якою зволікати не було на руку.

Томова голова схилилася так, ніби його знову змагав сон, але за хвилину він продовжив м'яким співучим голосом:

*Я мав роботу тут – білих набрати лілій,
латаття і квіток на радість моїй пані,
щоб останнє цьогоріч спасти перед зимою,
щоб квітнув квіт в її ногах, поки сніг розтане.
В останні літні дні завжди я їх шукаю
там, де озера глибінь вниз, вздовж Верболозки;
там весняний перший цвіт – там само й цвіт останній.
Саме там я колись доньку Ріки і стрінув,
Золотиночку мою, поміж очеретів.
Медом був спів її, пташкою – серденько!*

Бомбадил розплющив очі й несподівано зиркнув ними на гобітів так, що вони побачили, як під його бровами грають блакитні іскорки:

*Тож пощастило вам – бо відтепер не скоро
бігтиму знов я вздовж лісової річки –
аж як мине цей рік. І не йтиму біля
Вербочоловіка аж до весни,
бо тільки навесні затанцює знову
стежкою донька Ріки, вниз, аби скупатись.*

Він знову замовк, але Фродо не міг витерпіти, щоби не поставити ще одне запитання – те, на яке він найбільше хотів почути відповідь.

– Розкажи нам, Господарю, – мовив він, – про Вербочоловіка. Хто він? Я ніколи раніше про нього не чув.

– Ні, не треба! – в один голос заперечили Мері та Піпін, умлівіч випроставшись у кріслах. – Не зараз! Почекай до ранку!

– Правильно! – погодився старий. – Доки світ пільма вкриває, нащо вам це знати? Зараз, гості дороги, час відпочивати. Полежіть на подушках до самого ранку. Поки розвидниться там, у вікні, ви не зважайте на звуки нічні, і не бійтесь давньої, як я, сивої верби-ошуканки!

Потому він нахилився над лампадкою, задмухав її та, схопивши в кожную руку по свічці, вивів гобітів із покою.

Матраци й подушки були м'які, наче пух, м'яко біліли вовняні ковдри. Гобіти повмощувалися на широких ложах, понатягали мало не на вуха легкі ковдри й одразу поснули.

Глупої ночі Фродо лежав, провалившись у безпросвітний сон. Йому снилося, як сходить місяць-молодик: аж ген удалині його тонке світло вихоплювало з мороку чорний камінний мур, пронизаний темним склепінчастим отвором, схожим на велетенську браму. Фродо здалося, ніби він здійнявся в повітря і, пролітаючи понад муром, бачить, що та камінна стіна – то кільце пагорбів і що всередині того кільця стелиться рівнина, посеред якої, мов нерукотворна могутня вежа, стоїть гостроверха кам'яна гора. На самому її шпилі бовваніє постать самотнього чоловіка. Піднімаючись, над його головою на мить зависнув місяць, відбившись на білому розкуйовдженому вітром волоссі. З темної рівнини внизу долинали жаскі крики, а також виття багатьох вовків. Зненацька на тлі місяця промайнула тінь, яку могли би відкинути розлогі крила. Чоловік на вежі здійняв угору руки, і з патериці, яку він тримав, заструменіло світло. Велетенський орел спустився з небес і забрав чоловіка зі собою. Голоси волали, а вовки скавуліли. Щось зашуміло, наче зірвався сильний вітер, і водночас гучно залунав цокіт копит, які мчали, мчали, мчали зі Сходу. «Чорні Вершники!» – подумав Фродо, прокидаючись і відчуваючи, що той цокіт і досі відлунює йому в мізках. Він замислився, чи вистачить йому сміливості, щоби коли-небудь знову покинути безпечний затишок цих кам'яних стін. Довго лежав непорушно і прислухався, та всюди було тихо, тож нарешті він перевернувся на інший бік і заснув чи то пак забрів в інше сновидіння, якого не запам'ятав.

Поруч із Фродо лежав Піпін, який теж бачив недобрий сон, але той сон закінчився, тому він і собі перевернувся і захропів. А потім раптом прокинувся чи думав, що

прокинувся, проте однаково чув у п'їтьмі той самий звук, що мучив його вві сні: *тук-тук, рип* – звук, який нагадував тремтіння гілки на вітрі, коли її пальці-галузки шкребуться до стіни та до вікон: *шкряб, шкряб, шкряб*. Піпін згадував, чи є поблизу дому верба, і зненацька його вразила страхітлива підозра, що він перебуває не у звичайному будинку, а всередині верби, й чує той жакхливий сухий і рипучий голос, який знову сміятиметься з нього. Він сів, помацав м'які подушки, які провалювалися під його руками, і знову ліг, заспокоєний. У вухах йому ніби відлунювали слова: «Не бійтеся нічого! Спочивайте до ранку! Не зважайте на нічні звуки!» З тим Піпін і заснув.

А у спокійний сон Мері цілком несподівано вдерся гомін води: вона спершу пливла тихцем, а потому почала невпинно розтікаться. І розтікалася дедалі швидше довкола дому, поки перетворилася на похмуре безбереге озеро. Вода клекотіла попід стінами й повільно, але впевнено піднімалася. «Потону! – подумав гобіт. – Вона знайде, як сюди пробратись, і тоді я потону». Йому наверхлося, що він лежить у м'якому грузькому багні... Мері зірвався на рівні, поставив ноги на кутик холодного твердого плитняку й, аж тепер згадавши, де він, знову ліг. Йому здалося, ніби він чує чи пригадує почуте: «Ніщо не проникне крізь ці двері та вікна, крім світла місяця й зір або вітру з верхів'я пагорба». Легенький повів духмяного леготу сколихнув фіранку. Мері глибоко вдихнув і знову міцно заснув.

А Сем, як він потому пригадував, цілу ніч проспав безтурботно та задоволено, наче гобітське немовля.

Четверо гобітів дружно прокинулись у світлі світання. Том походжав покоєм, насвистуючи, мов жайвір, а коли почув, що гості заворушилися, сплеснув у долоні й гукнув: «Гей! Бом! Тірлі-бом! Мої любі!» Потому розсунув жовті фіранки, і гобіти побачили, що за ними в обох кінцях кімнати ховаються вікна, одне з яких виходить на схід, а друге – на захід.

Набравшись сил, вони жваво позискакували з ліжок. Фродо підбіг до східного вікна й побачив за ним город, аж сірий від роси. Гобіт майже сподівався побачити дерен, який мало не пнеться по стінах, – дерен, усущіль поритий слїдами копит. Насправді ж овид йому заступав рядок високої квасолі на тичках, а понад нею і далеко позаду на тлі світанкового сонця бовваніла сіра верхівка пагорба. Ранок був тьмяний: на сході поза довгими хмарами, схожими на пасмуги брудної вовни, з країв поцяткованої червінню, залягали мерехтливі жовті надра. Небо натякало на майбутній дощ, але світло швидко просторилося навсібіч, і квіти квасолі червоно виблискували серед мокрого зеленого листя.

Піпін визирнув із західного вікна і пірнув поглядом просто в озеро імлі. Ліс заховався в Тумані. Йому здалося, ніби він дивиться згори на скісний покров із хмар. У тому місці, де суцільна імла переходила в мутні пера та буруни, була якась балка або ж канал – долина Верболозки. Ліворуч із пагорба збігав струмок, зникаючи серед білястих тіней. Зовсім поблизу був сад, оточений доглянутим помережаним сріблом живоплотом, а поза ним – сіра підстрижена трава, аж потьмяніла від росяних крапель. Верби не було видно ніде.

– Ранок добрий, милі друзі! – гукнув Том, відчинивши навстіж східне вікно. До кімнати влетіло прохолодне повітря, яке пахло дощем. – Ох, нечасто нам сьогодні бачить сонечко в лице. Я вже погуляв добряче, по верхів'ях настрибався, доки ранок стрів оцей. Вже розвідав, звідки вітер, і яку погоду ждати, мокрі трави бачив в лузі й мокре небо угорі. Розбудив я Золотинку, бо співав їй при вікні, але гобітів зраненька не розбудить навіть грім. Уночі народ маленький не наспить, доки тьма, зате щойно світло світить – вже тривог у них нема! Бім-бом! Прокидайтеся хутчіш, гей, веселі друзі! Позбувайтесь з'яв нічних! Тірлі-бом-било! Солоденькі мої! Гей-бо, не баріться, вже снідання на столі – йдіть і поживіться, бо загаєтесь, то буде вам зі страв лиш трава й дощова водиця!

Не варто й казати, що гобітів – хоча Томова погроза і не здалася їм надто серйозною – двічі просити не довелося, і з-за столу вони встали тільки тоді, коли той уже майже

спорожнів. Ані Том, ані Золотинка з ними не сідали. Томів голос було чути десь у хатині: господар то бряжчав чимось на кухні, то ходив угору-вниз сходами, то співав деінде на вулиці. Вікна покою виходили на захід, на імлісто-хмарну долину, і їх було відчинено. З солом'яної покрівлі крапала вода. Не встигли гості й доснідати, як хмари зійшлись, утворивши непроникну стіну, і на землю м'яко та розмірено полилися прямі струмені сірого дощу. Ліс повністю зник за його густою завісою.

Гобіти визирали з вікна, і раптом на них ніжно, ніби дощопад із неба, опав дзвінкий голос Золотинки, яка співала десь угорі. Розібравши кілька слів, вони збагнули, що їхня господиня співає пісню дощу, лагідну, як зливи на сухих пагорбах, – пісню, в якій ідеться про життеплин ріки від джерела в нагір'ях до далекого Моря внизу. Гобіти насолоджувалися слуханням, і серце Фродо раділо та благословляло вдалу погоду, яка віддаляла їхній від'їзд. Думка про нього важким тягарем лежала йому на серці, відколи він прокинувся, втім, тепер гобіт зрозумів, що сьогодні вони нікуди не підуть.

На заході загнуздився високий вітер, і хмари, ще густіші та вологіші, ніж допіру, котилися небом, аби вилити свій свинцевий дощ на оголені голови Пагорбів. Довкола будинку не було видно нічого, крім спадної води. Фродо стояв біля відчинених дверей і дивився, як біла крейдяна стежина перетворюється на маленьку молочну річку та збігає, булькочучи, вниз у долину. З-за рогу будинку перевальцем вийшов Том Бомбадил, махаючи руками, ніби хотів одігнати дощ, – і справді, коли він вигулькнув на порозі, то був майже цілком сухий, якщо не зважати на чоботи. Бомбадил роззувся і поставив чоботи біля каміна. Потім сів у найбільше крісло і покликав до себе гобітів.

– У моєї Золотинки день прання, – сказав він, – і осіннього прибирання. Для гобітів він надто мокрий – нехай спочинуть, доки мають змогу! Це добрий день для довгих оповідей, для запитань і відповідей, отож, Том почне говорити.

І він розповів їм чимало захопливих історій, – часом так, ніби розмовляв сам зі собою, а часом несподівано зиркаючи на них своїми ясними блакитними очима з-під густих брів. Оповідь його нерідко переходила в пісню, тоді він підводився з крісла і танцював по світлиці. Том розповів їм історії про бджіл і про квіти, про шляхи дерев і про дивних істот Лісу, про створіння лихі та про створіння хороші, про створіння приязні та про створіння неприязні, про створіння жорстокі та про створіння добрі, а ще про таємниці, заховані під ожиною.

Слухаючи, гобіти почали розуміти зовсім відмінне від їхнього життя Лісу; власне, вони почувалися чужинцями там, де всі інші істоти були як удома. Бомбадилова оповідь раз у раз торкалася старого Вербочоловіка, тож Фродо дізнався вдосталь, аби задовольнити свою цікавість, і навіть більше, бо знання те не додавало спокою. Томові слова відкривали серця дерев і їхні помисли, часто похмурі та незбагненні, сповнені ненависті до створінь, котрі вільно ходять по землі, гризучи, кусаючи, ламаючи, рубаючи, палячи – до нищителів і загарбників. Терени ці недаремно звалися Пралісом: тутешній ліс і справді був стародавнім, частиною розлогих лісів, які канули в небуття; в ньому й донині жили, старіючи не швидше за пагорби, праотці дерев, котрі пам'ятали ще часи свого панування. Незліченні роки земного буття наповнили їх гордістю, закоренілою мудрістю і злобою. Та ніхто з них не був таким небезпечним, як Велика Верба: серце цього дерева зігнило, а сила ще зеленіла; воно було підступне, керувало вітрами, а його пісні та думки розтікалися лісами вздовж річки. Сивий і спраглий його дух смоктав сили землі та ширився, мов тугі кореневі волокна, ґрунтами, а мов невидимі пальці-галузки – повітрям, доки підкорив собі майже всі дерева цього Лісу: від Живоплоту до Пагорбів.

Раптом Томова балачка облишила ліси і подалася підстрибом угору юним струмком, через кипучі водоспади, через гальку та поточене водою каміння, між дрібних квіток у куцій

траві й вологих ущелинах, поки нарешті дісталася до Пагорбів. Гобіти почули про Величні Кургани та про зелені могильники, про камінні кола на верховинах і в улоговинах між пагорбів. Мекали отари овець. Королі маленьких королівств бились одні з одними, і юне Сонце вогненно палало на червоному металі їхніх нових і постарілих мечів. Були перемоги, і були поразки, падали вежі, горіли фортеці, й полум'я бухало до самих небес. На могилах мертвих королів і королев громадилося золото, їх накривали земляні пагорби, зачинялися камінні двері, а понад усім тим виростала трава. На мить туди забрідали, пощипуючи траву, вівці, проте наступної хвилини пагорби знову стояли самотою. З далеких темних місцин прилетіла тінь, і в курганах заворушилися кістки. У печерах блукали духи курганів, брязкаючи персями на холодних пальцях і золотими ланцюгами на вітрі. У місячнім світлі камінні кола щирилися з землі своїм побитим зуб'ям.

Гобіти здригнулися. Навіть у Ширі чули про Могильних Духів із Курганних Пагорбів по той бік Лісу. І це була не та історія, яку вони любили слухати, навіть і далеко-далеко звідси, біля затишного каміну. Й ось четверо наших мандрівників зненацька згадали те, що привітність цієї оселі витурила з їхніх голів: дім Тома Бомбадила був просто біля підніжжя тих страхітливих пагорбів. Вони загубили нитку його оповіді й почали неспокійно крутитися, поглядаючи одне на одного.

Коли ж знову прислухалися до Томових слів, то збагнули, що тепер він уже забрів до незвичайних країв, куди не сягала ні їхня пам'ять, ані притомна думка, в часи, коли світ був значно ширшим, аніж тепер, а моря впадали просто в західне Море; Бомбадил, прямуючи все далі, дістався, співаючи, до прадавнього зоряного світла, коли не спали тільки владарі ельфів. Тоді розповідь раптом урвалася, і слухачі помітили, що Том куняє, майже засинаючи. Гобіти, мов зачаровані, непорушно сиділи перед Господарем, і їм здавалося, що вітер, заговорений його словами, стих, а хмари висохли, і день відступив, і зі сходу та заходу прилинула темрява, й ціле небо осяяли зорі.

Фродо не здатний був сказати, минув ранок і вечір одного дня чи багатьох. Він не відчував ані голоду, ні втоми – його переповнював подив. У вікнах світилися зорі, а все довкола оточувала неземна тиша. Нарешті зачудування та несподіваний страх перед тишею змусили Фродо подати голос:

– Хто ти, Господарю? – запитав він.

– Та? Що? – перепитав Том, сідаючи, й очі його зблиснули в п'ятьмі. – Ви хіба ще не знаєте мого імені? Це – єдина відповідь. Але ви молоді, а я старий. Найстарший – ось хто я. Запам'ятайте мої слова, друзі: Том був тут іще до ріки та до дерев; Том пригадує першу краплю дощу і перший жолудь. Він прокладав тут стежки перед Великим Народом і бачив прибуття Маленького. Він був тут іще до Королів, і до могил, і до Могильних Духів. Коли елфи пішли на захід, Том уже був тут, перш ніж заокруглилися моря. Він запізнав темряву попід зорями, коли в ній іще не було страху – перед тим, як Темний Володар з'явився сюди з Позасвіття.

За вікном майнула якась тінь, і гобіти миттю визирнули назовні. А коли повернулися на свої місця, позаду них у дверях стояла осяйна Золотинка. Вона тримала свічку, затуляючи її рукою від перетягу, і світло струменіло крізь її пальці, ніби сонячні промені крізь білу мушлю.

– Дощ закінчився, – сказала вона, – і нові води біжать із пагорба попід зорями. Нумо тепер сміятись і радіти!

– Еге ж, і поїсти нам дай та попити! – гукнув Том. – По довгих історіях горло я хочу змочити. А слухання довге чудовий дає апетит, уранці й увечері, що вже й казати про обід!

З тими словами він скочив із крісла, підстрибнувши, взяв свічку з полочки над каміном і запалив її від полум'я тієї, яку тримала Золотинка, а потому пішов у танок довкруг столу. Тоді раптом вискочив у двері й зник.

Але швидко повернувся, несучи чималу, заставлену найдками тацю. Відтак Том і Золотинка сіли за стіл, і гобіти теж сіли з ними, все ще почасти здивовані, а почасти радісні: такою світлою була врода Золотинки і такими веселими та незвичними – витівки Тома.

Проте обоє їхніх господарів незбагненим чином ніби виконували єдиний танок, не перепиняючи одне одного, виходячи та заходячи до покою, обходячи стіл: їжа, посуд і світло – все було впорядковано з надзвичайною швидкістю. На столі запалахкотіли жовті й білі свічки. І Том уклонився гостям:

– Вечеря готова! – мовила Золотинка; й аж тепер гобіти зауважили, що вона вдягнута у срібні шати з білим поясом, а черевички її нагадували риб'ячу луску. Тим часом Томів одяг був повністю блакитний, чисто-блакитний, наче вмиті дощем незабудки, й тільки шкарпетки він мав зелені.

Вечеря була ще краща, ніж попередня. Гобіти, заворожені Томовими словами, могли прогавити одну чи дві пори столування, проте, коли пожива з'явилася перед ними, їм здалося, що вони не їли вже цілий тиждень. Якусь часину вони не співали і майже не розмовляли, віддаючи данину смачним стравам. Але згодом їхні серця та настрої знову піднеслись, а голоси забриніли веселощами і сміхом.

Після того як усі повечеряли, Золотинка заспівала для них чимало пісень – пісень, які весело починалися на пагорбах і м'яко спадали в тишу; й у тиші тій гобіти подумки бачили стави та ріки, ширші за будь-які їм відомі, а зазирнувши в них, можна було угледіти внизу небо та зорі, схожі на затонулі у водних глибинах коштовності. Потому Золотинка вдруге побажала кожному з них на добраніч і залишила всіх біля каміна. Та цього разу Том геть не хотів спати, й він засипав гобітів запитаннями.

Виявилося, проте, що Бомбадил уже чимало знає про них, усі їхні родини та їхню історію загалом, а також про події, що відбувались у Ширі за тих часів, про які ледве чи й пам'ятали самі гобіти. Це їх уже не дивувало, а Том теж не приховував, що про більшість нещодавніх подій довідався головню від фермера Чударя, якого, вочевидь, трактував як значно поважнішу персону, ніж вони собі уявляли.

– Ступні його старі знають, що таке земля, пальці – що таке глина, кості – що таке мудрість, а обидва його ока завжди недремні, – сказав Том.

Гості також зрозуміли, що Том якимось пов'язаний із ельфами та в незбагнений спосіб отримав новину про мандри Фродо від Гільдора.

Власне, Том знав так багато, а його запитання були такі підступні, що Фродо впіймав себе на тому, що розповідає йому про Більбо та про свої власні сподівання і страхи значно більше, ніж будь-коли розповідав Гандальфові. Том кивав угору-вниз головою, а коли почув про Вершників, очі його спалахнули.

– А покажіть мені той коштовний Перстень! – раптом попросив він просто серед розповіді, – й Фродо, на власний подив, витяг із кишені ланцюжок і, відчепивши Перстень, подав його Томові.

Лежачи на брунатній шкірі великої Господаревої руки, Перстень ніби збільшився. Тоді Бомбадил раптом підніс його до очей і засміявся. І вдруге цього вечора, водночас звеселяючи і тривожачи, гобітам явилися його ясно-блакитні очі, які сяяли в золотому колі. Потому Том надягнув Перстень на кінчик мізинця й підніс його до свічки. Якусь мить четверо друзів не вбачали в цьому нічого дивного. Та потім аж роти повідкривали від подиву: Том і не збирався зникати!

Бомбадил знову засміявся, а тоді підкинув Перстень у повітря – і той, спалахнувши, щез. Фродо скрикнув, а Том нахилився вперед і з усмішкою віддав гобітові його коштовність.

Фродо прискіпливо і навіть із підозрою оглянув Перстень (так зазвичай роблять, забравши прикрасу, позичену шахраєві). Той не змінився чи принаймні виглядав так само і важив стільки само, як і раніше: бо Перстень завжди здавався Фродо незвично важким у його руці. Та щось спонукало гобіта перевірити Перстень. Його трохи роздратувало те, як

легковажно Том повівся з річчю, яку навіть Гандальф вважав небезпечно важливою. Фродо дочекався нагоди, коли розмова знову ввійшла у своє русло, а Том узявся розповідати нісенітну історію про борсуків і про їхні дивні стежки, а тоді надягнув Перстень.

Мері хотів було щось йому сказати, тож повернувся до нього і здригнувся, ледве стримавши зойк. Фродо зрадів (по-своєму): з його Перснем справді все гаразд, адже Мері безпорадно витріщається на його крісло і точно його не бачить. Отож, він підвівся і крадькома подався від каміна до вхідних дверей.

– Гей, там! – гукнув Том, зиркнувши в його бік видючим поглядом своїх блискучих очей. – Гей! Ходи-но сюди, Фродо, милий друже! Ти куди це тихцем так собі чвалаєш? Старий Том Бомбадил ще не зовсім сліпцюх. Ану, перстень знімай, перстень золотий свій! Твої руки й без нього гарні, ти це знаєш. Повертайся! Облиш забавки свої всі, поруч мене сідай, ну, сідай хутенько! Нам багато про що слід погомоніти, – стане ранок у дверях, як будем чинити? Том покаже добрий шлях, аби вашим ногам десь не заблудити.

Фродо засміявся (силкуючись почувати втіху) та, знявши Персня, підійшов до решти і знову сів. Том сказав, що, за його спостереженнями, завтра світитиме Сонце і ранок буде радісний, а початок мандрів – обнадійливий. Але було би добре, якби вони вирушили рано-раненько, бо погода в цих краях така, що навіть Том не брався передбачати її надовго, і часом змінюється швидше, ніж він устигає перевдягти камізельку.

– Я не знавець погоди, – сказав він, – як і будь-хто з двоногих.

За його порадою, гобіти вирішили рухатися майже просто на північ од його дому, через нижні західні схили Пагорбів: так вони могли сподіватися натрапити на Східну Дорогу за один день ходи й уникнути Курганів. Бомбадил сказав, що їм не треба боятися, а лише дбати про своє.

– Тримайтеся зеленої трави. Не потикайтеся до старого каменя чи до холодних Духів, а тим паче до їхніх осель, хіба якщо ви дужий народ і маєте серця, які ніколи не вагаються!

Це він повторив не раз, а ще порадив їм обходити кургани зі західного боку, якщо забредуть надто близько до котрогось із них. Потім Том навчив гобітів однієї співанки – на випадок, якби наступного дня підступна фортуна привела їх до небезпеки чи до труднощів.

*Гей! Томе Бомбадиле! Томе Бомбадило!
Крізь води, ліс і брили, очерет, могили,
Крізь сяйво сонця й зір прислухайся й почув нас!
О Томе Бомбадиле! Прийди і порятуй нас!*

Коли вони хором проспівали за ним цілу співанку, Бомбадил, сміючись, поплескав кожного по плечу й, узявши свічки, провів гобітів до спальні.

Розділ 8

Туман понад Курганними Пагорбами

Тієї ночі вони нічого не чули. Проте чи то у снах, чи крізь них – того Фродо не міг розібрати – він чув, що в його думках звучить якийсь лагідний спів: пісня, неначе тьмаве проміння, пробивалася крізь сіру дощову завісу та, наростаючи, перетворювала її на суцільне скло і срібло, доки, врешті, та завіса відхилилась і перед ним у світлі сонця, що швидко викочувалося на небосхил, постала далека зелена країна.

Це видиво розтануло з пробудженням: і був Том, який насвистував так, як ціле дерево птахів, і було сонце, що вже скося світило на пагорб і у відчинене вікно. Надворі все було зелене та блідо-золоте.

Після сніданку, який вони знову з'їли на самоті, гобіти приготувалися до прощання, і на серцях у них було би вельми тоскно, якби не сьогоднішній ранок: прохолодний, ясний і прозорий, попід умитими дощем осінніми небесами з тонкої блакиті. З північного заходу налетів свіжий вітер. Сумирні поні поводилися майже грайливо, форкаючи та нетерпляче тупцюючи. Том вийшов із дому, махнув капелюхом і взявся танцювати на східцях, прохаючи гобітів не баритись і рушати в путь, та ще й добряче кваплячись.

Вони поїхали вздовж стежки, що бігла вдалину з-поза дому, а потім угору, в напрямку до північного пруга на виступі пагорба, під яким примостилася Томова оселя. Мандрівники спішилися, щоби вивести своїх поні на останній стрімчак, коли Фродо раптом спинився.

– Золотинка! – скрикнув він. – Моя прекрасна пані, вдягнута у срібло та зелень! Ми так і не попрощалися з нею, бо не бачилися від учорашнього вечора!

Він так засмутився, що вже повернув було назад, однак тієї ж миті високо-високо над ними пролунав дзвінкий клич: там, на уступі пагорба, стояла, вітаючи гобітів, Золотинка. Її незаплетене волосся розвіялось, і сонце, спіймане в його сіті, вигравало та поблискувало. Коли вона танцювала, в неї під ногами спалахувало світло, схоже на росяний полиск на травах.

Гобіти хутко піднялися на останній схил і, захекані, спинилися біля Золотинки. Вклонилися господині, та вона легким рухом руки закликала їх роззирнутися довкола, і вони слухняно подивилися з вершини пагорба на ранкові землі. Повітря стало прозорим, і крізь нього було видно навіть найдальшу далеч, адже тоді, коли четверо подорожніх стояли в Лісі на пагорбку, що бовванів блідо-зеленою плямою на тлі темних дерев на Заході, воно було густе і туманне. Земля в тому напрямку вивищувалася до порослих лісом гірських кряжів, зелених, жовтих, брунатно-червоних у світлі сонця, а поза ними лежала прихована долина Брендівинної. На Півдні, за смугою Верболозки, виблискувала віддалік, ніби тьмяним склом, Ріка Брендівинна: там, у низині, вона робила чималий гак і текла невідь-куди. З півночі поза дедалі нижчими пагорбами тяглися рівнинні землі зі сіро-зеленими і тьмяно-землистими горбиками, доки всі вони танули в невиразній тіннявій далині. На Сході гряда за грядою здіймалися у ранковому світлі Курганні Пагорби і зникали, обертаючи видиме на вгадуване, – бо за блакиттю й віддаленим білим полиском, які зливалися з бринінням неба, їх можна було хіба що вгадувати, проте їхній образ, виринаючи зі спогадів і з давніх легенд, нагадував гобітам про високі та далекі гори.

Подорожні набрали повні легені того повітря й відчули, що один стрибок і кілька великих кроків приведуть їх до мети. Їм уже видавалося, що йти до Дороги в обхід пагорбів понурими їхніми околицями, замість жваво стрибати, як Том, по камінних стрімчаках простісінько до Гір, – це легкодухість.

Золотинка подала голос і привернула до себе їхні погляди та думки:

– Покваптеся тепер, ясні гості! Не відступайте від своїх намірів! Рушайте на північ із вітром при лівій скроні та з таланом на дорозі! Поспішайте, доки світить Сонце!

А Фродо вона сказала:

– Бувай, Ельфодруже, веселу ми мали зустріч!

Фродо забракло слів, аби відповісти. Він низько вклонився, сів верхи на свого поні й поїхав услід за друзями, котрі повільною ходою спускалися пологим схилом пагорба. Дім Тома Бомбадила, і долина, й Ліс зникли з очей. Повітря між зеленими стінами схилів обабіч потепліло, тож мандрівники вдихали гострий і солодкий аромат дерну. Діставшись до дна зеленої улоговини, вони озирнулись і побачили Золотинку, змалілу й тендітну, схожу на осяяну сонцем квітку на тлі неба: вона непорушно стояла, стежачи за ними, і руки її тягнулися до них. Помітивши, що гобіти озирнулися, Золотинка дзвінко гукнула, здійняла руку в прощальному жесті, повернулася і зникла за пагорбом.

Шлях їхній стелився дном улоговини, довкола зеленого підніжжя стрімкого пагорба до іншої, ще глибшої та ширшої, долини, а потім – через виступи дальніх пагорбів, униз їхніми довгими схилами і знов угору гладенькими боками, аж до нових вершин і нових долів. Тут не росли дерева і не бриніли надземні води – то був край трав і низького пружкого дерну, а також тиші, коли не зважати на шурхіт вітерцю понад землею та на поодинокі крики незнаних птахів у височині. Гобіти їхали вперед, сонце піднялось і почало припікати. Кожного разу, вибираючись на гребінь пагорба, вони відчували, що легіт майже стихав. Коли мандрівникам поталанило краєм ока угледіти західні терени, далекий Ліс там парував так, ніби вчорашній дощ знову піднімався в небо з листя, коренів і багна. І от на горизонт лягла якась тінь, темна імла, небеса понад якою нагадували синій капелюх, гарячий і важкий.

Десь опівдні гобіти дісталися до пагорба, що мав широку та пласку вершину, схожу на плиткий таріль, зі зеленим насипом по краю. Всередині того тареля повітря не ворухилось, а небо, здавалося, нависло над самими їхніми головами. Вони переїхали на протилежний бік вершини і подивилися на північ. Серця їхні звеселилися, бо виявилось, що вони проїхали більше, ніж сподівалися. Певна річ, обрії в цю пору вже стали імлистими й оманливими, та щодо того, що Пагорби добігають кінця, сумнівів не було. Унизу, простягаючись у північному напрямку, лежала довга долина, що виходила до відкритої місцевості між двома кручами. Поза ними, здавалося, пагорбів уже не було. Просто на півночі ледве проступала довга темна лінія.

– То – смуга дерев, – сказав Мері, – яка повинна позначати Дорогу. На схід від Мосту дерева тягнуться уздовж неї на десятки верст. Дехто каже, що їх насадили ще в давні часи.

– Чудово! – озвався Фродо. – Якщо ми спроможемося пополудні пройти не меншу відстань, аніж ту, яку ми здолали вранці, то Пагорби закінчатся швидше, ніж сяде сонце, і ми, поки не стемніє, спокійно собі трюхикатимемо вперед, шукаючи місця для ночівлі.

Не встиг він договорити, як погляд його ковзнув на схід, і Фродо побачив, що з того боку пагорби вищають і насуваються щоразу ближче та що всіх їх увінчують зелені кургани, а на деяких, мов поламані зуби зі зелених ясен, стирчать вертикальні камені.

Цей краєвид їх чомусь схвилював, ото ж гобіти відвернулися в інший бік і спустились у западину, що колом огинала пагорб. Посередині височів у сонячному світлі самотній камінь, який о цій порі зовсім не відкидав тіні. Він був безформний, але, вочевидь, правив за межовий чи то пак застережний знак і тим привертав до себе увагу. Проте гобіти зголодніли, а сонце ще стояло у безстрашному зеніті, тож вони сіли і притулилися спинами до східного боку каменя. Він був прохолодний, ніби денному світилу бракувало сили, щоби його нагріти, але спершу це їх лише втішило. Подорожні розклали їжу та напої, пригостившись таким обідом під відкритим небом, що будь-хто їм позаздрив би, адже частунок для них готували «під Пагорбом». Том напакував гобітам безліч смаколиків, яких мало вистачити на цілий день. А розпряжені поні вже пощипували траву.

Переїзд через пагорби, ситний обід, тепле сонце, аромат дерну, надто довге байдикування з простягнутими ногами та поглядами, зверненими в небо, що висіло просто в них перед носами, – всього цього, ймовірно, досить, аби пояснити те, що сталося згодом. А сталося ось що: гобіти зненацька і якимсь неприємно пробудилися зі сну, якого не планували. Вертикальний камінь був уже холодний і відкидав довгу тінь на схід. Сонце, бліде та водянисто-жовте, мерехтіло крізь імлу просто над західною стіною западини, в якій вони лежали; з півночі, з півдня та зі сходу поза тією стіною білів густий прохолодний туман. Повітря було безмовне, важке і студене. Їхні поні стояли, збившись до купи та понуривши голови.

Тривога водномить поставила гобітів на ноги і погнала до західного краю западини. Вони з'ясували, що перебувають на острові серед туману і перелякано дивилися на

призахідне сонце, незчувшись, як воно просто в них на очах потонуло в тому білому морі, а на сході постала холодна сіра тінь. Туман накотився на стіни западини, піднявся вгору і, вивишуючись, дедалі густіше випинався понад голови гобітів, доки перетворився на стелю: їх було замкнено в залі з імлі, де центральною колоною був самотній камінь.

Гобіти почувалися так, ніби за ними закрилася пастка; та не впадали у відчай, пригадуючи собі обнадійливий краєвид із лінією Дороги попереду та думаючи, що можуть будь-якої миті вирушити до нього. Хай там як, а ця заглибина довкола каменя стала їм тепер така осоружна, що вони не хотіли залишатись у тому місці ні хвилиною довше. Тож гобіти якомога швидше – наскільки це дозволяли їм задубілі пальці – зібрались у дорогу.

Невдовзі вони вже вели своїх поні вервечкою повз край заглибини й униз довгим північним схилом пагорба, просто в туманне море. Що нижче вони спускалися, то холоднішою та вологішою ставала імла, а розпрямлене мокре волосся прилипало кожному до чола. На дні було так холодно, що подорожні мусили спинитись, аби витягнути з клунків плащі з каптурами, на яких теж незабаром засіріли краплі вологи. Тоді, сівши верхи на поні, вони знову потрохикали вперед, відшукуючи шлях за підніманням і опусканням ґрунту. Наскільки можна було побачити, гобіти прямували до схожого на браму отвору з північного боку западини на дальньому кінці довгої долини, яку вони помітили. Коли би проїхали крізь нього та просувалися далі більш-менш прямо, то, врешті-решт, обов'язково потрапили би на Дорогу. Ні про що інше гобіти думати просто не могли – була тільки невиразна надія на те, що по той бік Пагорбів туману вже не буде.

Рухалися вони дуже повільно. Щоби не розгубитись і не розбрестись урізнобіч, гобіти їхали ланцюжком, першим у якому був Фродо. За ним їхав Сем, а вже потому Піпін і Мері. Долина здавалася нескінченною. Аж раптом Фродо угледів знак, що його обнадіяв: на протилежному боці долини крізь імлу почала проступати темрява, тож він припустив, що їхній гурт нарешті наближається до пролomu між схилами – до північної брами Курганних Пагорбів. Якщо їм поталанить пройти крізь неї, вони будуть вільні.

– Їдьмо! Нумо, за мною! – гукнув Фродо через плече і поспішив уперед. Але незабаром надію змінили сум'яття і тривога. Чорні латки ставали дедалі темнішими, проте стискалися, і зненацька попереду лиховісно здійнялися, злегка нахилені один до одного, мовби колони безверхої арки, два велетенські стрімкі камені. Фродо не пригадував, чи бачив щось таке в долині, коли вранці роззирався з пагорба. І він проїхав між ними, ледве чи й усвідомлюючи це, проте щойно він це зробив, як довкола нього запала темрява. Його поні здибився, форкнув, і Фродо впав. Озирнувшись, зрозумів, що він тут сам: решта за ним не поїхала.

– Семе! – покликав. – Піпіне! Мері! Їдьте сюди! Чому ви відстаєте?

Відповіді не було. Фродо злякався і побіг назад повз ті камені, розпачливо волаючи:

– Семе! Семе! Мері! Піпіне!

Поні метнувся в імлу і зник. Фродо причулося, що десь віддалік лунає гук: «Агов! Фродо! Агов!» Звук долинав ліворуч зі сходу, а сам він стояв попід велетенськими каменями, видивляючись і напружуючи слух у п'тьмі. Фродо рішучим кроком пішов на клич і збагнув, що піднімається на крутосхил.

Важко долаючи той підйом, він без упину кликав своїх друзів, кликав дедалі несамовитіше; та попервах не було чути жодної відповіді, а потому вона таки долинула – зовсім тиха, десь оддалік, згори. «Фродо! Агов!» – виринули з туману приглушені голоси, а далі багато разів повторився крик – щось на кшталт: «Допоможіть, допоможіть!» І останнє «*допоможіть!*» перейшло у протяжне виття, що зненацька урвалося. Фродо щосили рвонувся вперед, туди, звідки лунали крики, та світло вже зовсім згасло, і довкруз нього, вступаючи у свої права, змикалася ніч. Тож він не мав ані найменшого уявлення, як і куди рухається. Йому здавалося, що він безперервно піднімається вгору.

Лише зміна рівня землі під ногами врешті підказала Фродо, що він дістався до верхівки гребеня чи пагорба. Гобіт виснажився, спітнів і геть замерз. Усюди було темно.

– Де ви? – розпачливо крикнув він.

Відповіді не було. Фродо стояв і прислухався. Аж раптом відчув, що тут, на горі, стає дуже холодно та зривається вітер, крижаний вітер. Погода от-от мала змінитись. Імла летіла повз нього пошматованими клаптями. Віддих парою піднімався з його рота, а темрява стала вже не такою близькою та густою, як раніше. Гобіт подивився вгору і з подивом помітив, що над головою між бистролетних хмар і туману вигулькують бліді зорі. Вітер шурхотів у траві.

Несподівано Фродо причувся приглушений оклик, тож він пішов на нього, – йшов уперед, а імла тим часом відкотилася, помчала кудись убік, і з-за неї виступило зоряне небо. З першого погляду він зрозумів, що стоїть обличчям на південь на круглій вершині пагорба, на яку, певно, піднявся з півночі. Зі сходу дув пронизливий вітер. Праворуч від нього на тлі зірок зі західного боку проступав грізний чорний обрис. То бовванів велетенський курган.

– Де ви? – знову крикнув Фродо, водночас сердито і злякано.

– Тут! – сказав голос, такий глибокий і холодний, що, здавалося, долинав із-під землі. – Я чекаю на тебе!

– Ні! – вигукнув Фродо, та втекти не зміг.

Коліна його підкосилися, він упав на землю. Нічого не відбулося, довкола було тихо. Тремтячи, гобіт зиркнув угору – саме вчасно, щоби побачити високу темну постать, схожу на тінь на тлі зірок. Вона нахилилася над ним. Фродо здалося, що в неї є двоє очей, дуже холодних, хоч і осяяних тьмяним світлом, яке ніби пробивалося з глибини. Потому його стиснули лещата, міцніші та холодніші за залізо. Крижаний дотик пронизав тіло аж до кісток, і Фродо провалився у безпам'ятство.

Отямившись, він якусь мить не міг згадати нічого, крім почуття жаху. Потому раптом збагнув, що тепер він ув'язнений без надії на порятунок: гобіт був у кургані. Його полонив Могильний Дух і вже, ймовірно, заляв страхітливими чарами Могильних Духів, легенди про які розповідають пошепки. Фродо не наважувався навіть поворухнутися, лежав, не змінюючи пози: горілиць на холодному камені, зі складеними на грудях руками.

Та, попри безмежний страх, що здавався частиною довколишньої темряви, Фродо лежав і думав про Більбо Торбина і про його історії, про їхні спільні неквапливі прогулянки вуличками Ширу та балачки про дороги і про пригоди. Зерно сміливості закладено (щоправда, іноді дуже глибоко) навіть у найтовстішому і найсором'язливішому гобіті – воно чекає лише страхітливої та на позір безвихідної небезпеки, щоби прорости. Фродо не був ані надто товстим, ані надто сором'язливим; власне, хоча він того й не знав, Більбо (і Гандальф теж) уважав його найкращим гобітом у Ширі. Проте й він уже було подумав, що його пригода добігає кінця, жахливого кінця, – коли ця думка несподівано додала йому сил. Фродо зібрався з духом, як перед вирішальним стрибком, і вже не почувався млявою безпорадною жертвою.

Лежачи в кургані, Фродо розмірковував і поволі опановував себе, аж раптом помітив, що темрява поволі відступає: довкола нього спалахнуло бліде зеленувате світло. Спершу гобіт не зміг роздивитися, де саме він перебуває, бо світло ніби йшло від нього самого і з долівки поблизу нього, та не досягло ще ні склепіння, ні стін. Фродо повернувся й у холодному відсвіті побачив, що Сем, Піпін і Мері теж тут, поруч із ним. Вони лежали на

спинах, їхні обличчя виглядали мертвотно-блідими, а самі вони були загорнуті у біле. Їх оточували гори скарбів – можливо, золота, – хоча при такому освітленні ті багатства виглядали холодними й відразливими. На головах у гобітів були діадеми, золоті ланцюги оповивали їхні стани, а всі пальці було оздоблено перснями. Збоку біля них лежали мечі, а в ногах – щити. Упоперек трьох їхніх ший було покладено довгий оголений меч.

Раптом зазвучала пісня: холодний шепіт, який то стихав, то гучнішав. Голос, що виводив її, долинав сюди здалеку і був невимовно жакливим – тонкий і писклявий, він іноді переходив у низьке, майже підземне, ревіння. Безладний потік сумних, але огидних звуків вряди-годи складався в низки слів: похмурих, жорстоких, холодних слів, безсердечних і скорботних. Ніч нарікала на ранок, якого її позбавили, холод проклинав тепло, якого прагнув. Фродо кинуло в дрож. Невдовзі пісня стала виразною, і він із жахом у серці збагнув, що то вже не пісня, а заклинання:

*Плоть, і серце, і кістки,
ви холоньте навіки,
на каміннім ложі спіть, спіть, спіть,
поки Сонце й Місяць аж покинуть світ.
В чорнім вітрі зірки помруть,
а вам на злоті спати тут,
поки пан тьми у віщу мить
мертвосвіття благословить.*

Ззаду за головою Фродо пролунав уривчастий скрипучий звук. Піднявшись на одній руці, гобіт поглянув у той бік, і цього разу тьмяне світло дозволило йому побачити, що всі вони перебували в якомусь коридорі, який трохи віддалік завертав за ріг. З-за того рогу з'явилася довга рука і наосліп, перебираючи пальцями й тягнучись до руків'я меча, що лежав на гобітах, поповзла до Сема, який був найближче до неї.

Спершу Фродо почувся так, наче закляття перетворило його на камінь, потім у нього зринула шалена думка про втечу. Він напружено думав, чи, надягнувши Персня, зможе врятуватися від Могильного Духа і чи спроможеться знайти вихід звідси. Він уявив, як бігає по траві, оплакуючи Мері, Сема та Піпіна, зате сам живий і вільний. Гандальф погодився би, що тут Фродо нічим не міг зарадити своїм друзям.

Але сміливість, яка прокинулася у ньому, набула тепер особливої сили: так просто він їх не покине! Фродо вагався, ворушачи пальцями в кишені та борючись зі собою, а тим часом рука підповзала все ближче. Раптом у Фродо визріло рішення: він схопив короткого меча, що лежав поблизу, став навколішки і, нахилившись низько над тілами своїх друзів, навідліг рубонув напасну руку при зап'ясті, й кисть її відпала, проте й меч умлівіч розколовся аж до руків'я. Пролунав зойк, і світло зникло. У темряві щось загарчало.

Фродо впав на Мері й відчув, яке холодне на дотик товаришеве обличчя. До притомного гобіта повернулися спогади, котрі було вивітрилися з першим наступом туману: він згадав дім унизу під Пагорбом і Тома з його співами. Згадав і пісеньку, якої навчив їх Том. Тихо та розпачливо Фродо почав: «Гей! Томе Бомбадиле!» – і, коли вимовив те ім'я, голос його мовби зміцнів, наповнився силою та пожвавішав, а темна келія відлунювала, наче в ній грали барабан і сурми.

*Гей! Томе Бомбадиле! Томе Бомбадило!
Крізь води, ліс і брили, очерет, могили,
Крізь сяйво сонця й зір прислухайся й почув нас!
О Томе Бомбадиле! Прийди і порятуй нас!*

На хвилю запала глибока тиша, в якій Фродо чув биття власного серця. Ця довга мить повільно минула, і до нього долинув виразний, хоч і далекий – ніби звучав десь під землею чи за товстими стінами – голос, що співав у відповідь:

*Старий Том Бомбадил – веселун великий;
Синя-синя його куртка, жовті черевики.
Ще ніхто не переміг господаря Тома:
Бо співа він, і біжить, і не знає втоми.*

Пролунав гучний гуркіт, мовби котилось і падало каміння, а потому раптом до келії вдерлося світло, справжнє світло, ясне світло дня. У кінці коридору, десь за ногами Фродо, з'явився отвір на кшталт дверей, а з нього вигулькнула Томова голова (капелюх, перо й усе решта), обрамлена світлом червоного сонця, що сходило позад нього. Світло впало на підлогу й на обличчя трьох гобітів, котрі лежали біля Фродо. Вони не ворухнулися, проте землистий відтінок зійшов із їхніх лиць. Тепер вони виглядали так, наче просто сплять глибоким сном.

Том нахилився, скинув капелюха й увійшов до темної келії, співаючи:

*Геть, Душе старий! Сяє сонце згори!
Як туман, розвійся, вий, лети з вітрами
У пустельний дикий край за найдальші гори!
Ніколи не вертай! Вилітай з кургану!
Зникни й забутий будь, мчи, від тьми темніший,
До навік замкнутих брам, аж до зміни світу.*

Після цих слів щось закричало і частина внутрішньої стіни келії з гуркотом обвалилася. Потому пролунав довгий протяжний вереск, що поволі розтанув у невідомій далині, й тоді все стихло.

– Нумо, друже Фродо! – сказав Том. – Ходімо назовні, де чиста трава! Мушиш допомогти мені винести їх.

Разом вони винесли на повітря Мері, Піпіна та Сема. І коли Фродо востаннє виходив із кургану, то йому здалося, наче відрубана кисть усе ще корчилася, ніби поранений павук, на купі опалої землі. Том зайшов туди ще раз, й можна було чути його гучний тупіт і гупання. А коли він вийшов, то тримав у руках чималий ладунок зі скарбом: золоті, срібні, мідні та бронзові речі; багато намиста і ланцюжків, а також коштовних прикрас. Бомбадил вибрався на зелений курган і склав усе це на його осяяній сонцем вершині.

Там він і стояв із капелюхом у руці та з вітром у волоссі, дивлячись на трьох гобітів, котрі лежали горілиць на траві зі західного боку могильника. Здійнявши вгору праву руку, Том дзвінким голосом наказав:

*Вставайте, пустуни! Слухайте цю пісню!
Грійтесь, тіла й серця! Зимний камінь тріснув;
Нарозтіж двері тьми; мертві руки вишились.
Ніч утекла у Ніч, Брама відчинилась!*

На превелику радість Фродо, його друзі заворушилися, потяглися, протерли очі й миттю зірвалися на ноги. Тоді здивовано подивилися спершу на Фродо, потому на Тома, який височів над ними, наче велет, на верхів'ї кургану, а ще потому на самих себе у тонкому білому рам'ї, в діадемах і в поясах із потемнілого золота й у брязкітливих дрібних оздобах.

– А це що за дивина! – подав голос Мері, обмацуючи золоту діадему, що сповзла йому на одне око.

І враз замовк, – на його обличчі майнула тінь, він заплющив очі.

– Звісно, я згадав! Люди з Карн-Дума напали на нас уночі й перемогли. Ах! Спис у мене в серці! – Мері схопився за груди. – Ні! Ні! – мовив, розплющивши очі. – Що я таке кажу? Це мені наверхлось. А ти куди подівся, Фродо?

– Я гадав, що заблукав, – відповів той, – але не хочу про це згадувати. Нумо думати, що нам тепер робити! Треба ж бо йти далі!

– У такому вбранні, пане? – втрутився Сем. – Де мій одяг?

Він кинув діадему, пояс і персні на траву й безпорадно озирнувся, ніби сподівався знайти десь поблизу свої плащ, куртку, штани й іншу гобітську одягу.

– Одягу свого ти вдень зі свічкою не знайдеш, – сказав Том, спускаючись із могильника. Освітлений сонцем, він зі сміхом пританцьовував довкола них. Ні кому й на гадку не спало би, що тут могло статися щось небезпечне чи жахливе, та й узагалі страх потроху відступав од їхніх сердець, доки вони дивилися на Бомбадила і бачили веселі блискітки в його очах.

– Про що це ти? – запитав Піпін, глипнувши на Тома збентежено та зачудовано. – Чому?

Але той лишень похитав головою і мовив:

– Ви з глибокої води нині врятувались, на поверхню піднялись і себе відшукали. Одяг – втрата не велика, якщо сам вцілів ти. Тож радійте, милі друзі, й дайте-но зігріти сонцю ваші тіла й душі! Скиньте це лахміття! Погасайте голяка по траві зеленій, Том тим часом собі рушить ген, полювати!

І він зіскочив із пагорба, насвистуючи та галайкаючи. Озирнувшись услід за ним, Фродо побачив, як Бомбадил біжить на південь зеленого улоговиною між тим пагорбом, де були вони, і наступним, продовжуючи насвистувати й погукувати:

*Гей! Ну! Ну, ж бо ви! Де ви подались, га?
Вверх, вниз, тут чи там, далеко чи близько?
Гостровуше, Мудроносе, Свистохвосте, Стрибе,
Білоніжку мій малий і Товстуне Грибе!*

Отак співав Том, і мчав уперед, і підкидав капелюха, і ловив його, поки сховався за виступом, одначе ще довго його *Гей! Ну! Ну, ж бо ви!* доносив до гобітів вітер, який змінив напрямок і дув тепер на південь.

Повітря знову стало дуже теплим. Гобіти трохи погасали по траві, як їм і радив Том.

Потому позасмагали на сонці – з такою втіхою, з якою можуть засмагати хіба ті, хто в чарівний спосіб раптом перенісся з лютої зими в лагідне літо, чи ті, хто довго хворів і був прикутий до ліжка, а одного дня прокинувся й почувся несподівано добре, – і день знов обіцяв їм чимало всячини.

Доки повернувся Том, гобіти вже набралися сил (і зголодніли). Спершу над краєм пагорба вигулькнув Томів капелюх, потому сам Бомбадил, а вже за ним слухняним ланцюжком дибцяли *шестеро* поні: п'ятірко їхніх і ще один. Останнім ішов старий Товстун Гриб: він був більшим, сильнішим, товстішим (і старшим) за інших коників. Мері, якому ті інші й належали, не давав їм ніяких прізвиськ, одначе на нові, які їм дав Том, вони відгукувалися до кінця свого життя. Бомбадил підкликав коників одного по одному, а вони перейшли через пруг і стали рядком. Потім Том уклонився гобітам.

– Ось вам ваші поні! – сказав він. – Якщо добре мізкувати, то ці коники малі краще чують (нюхом чують), ніж гобіти мандрівні. Ви ускочили в халепу, вбігли в неї сторчголов, а вони її відчули й по підмогу враз рвонули в бік потрібний, гей, мерщій. Господарі, їм пробачте, бо, хоч вірні в них серця, їм не до снаги здолати жах перед Могильним Духом, – надто темна з'ява ця. Гляньте лиш: конячки поруч і принесли весь вантаж!

Мері, Сем і Піпін перебрались у запасний одяг, що був у їхніх клунках, але невдовзі їм стало дуже гаряче: не маючи нічого іншого, гобіти змушені були натягнути на себе деякі товсті й теплі речі, які взяли зі собою з огляду на наближення зими.

– Звідки взявся той старий коник, той Товстун Гриб? – запитав Фродо.

– То мій поні, – відповів Том. – Мій чотириногий друг він, хоч нечасто я на ньому досі верхи гарцював, але сам Товстун нерідко в синіх далечах далеких вільно десь собі блукав і між пагорбів гуляв. Поні ваші в мене в стайні з ним, либонь, заприятинились, а в цю ніч жаску й холодну знову вчули його запах, притьмом кинувшись до нього. А вже він їх тут, гадаю, і розрадив, і потішив, страх їм розігнав словами. Але зараз, веселуне Грибе, конику мій вірний, Том старий на тебе сяде і подасться в дивні мандри. Гей-гой! Гобіти, він з вами їде, щоби ви, малі невдахи, зі шляху, бува, не збились, до дороги вас доправить. Тож йому потрібен поні, гомоніти-бо із кінним, коли сам чвалаєш пішки, – то таки не вельми легко.

Почувши це, гобіти зраділи і довго дякували Томові, а він засміявся і відказав, що через те, що вони так швидко знайшли неприємності на свої голови, тепер він не заспокоїться, доки не виведе їх безпечно за межі своєї землі.

– Клопотів я маю безліч, – сказав він, – маю співи і роботу, і гуляння, й розмовляння, та ще й мушу наглядати за цим тереном розлогим. Том не годен вас щоразу із халепи виручати, відчиняти різні двері та шпарини у вербі. Том про свій дім має дбати, де на нього Золотинка вже чекає при столі.

Сонце світило ще досить низько, себто була приблизно дев'ята чи десята година, і гобіти згадали про їжу. Востаннє вони їли напередодні, ополудні біля вертикального каменя. Тож тепер поснідали рештками того провіанту, яким їх спорядив Том і який було призначено для вчорашньої вечері, а ще тим, що Том прихопив зі собою нині. Їжі було небагато (з огляду на гобітів і на обставини, в яких вони опинилися), та їм таки істотно поліпшало. Доки вони снідали, Том піднявся на могильник і оглянув скарби. Більшість із них склав на купу, що блищала й іскрилася на траві. Він наказав скарбам лежати на тому місці, де до них «вільно дістатися всім шукачам, птахам, звірам, ельфам і людям та всім добрим істотам»; отак із кургану було знято закляття і розпорошено у просторі, й жоден Дух уже не міг вступити в нього. Собі ж Бомбадил вибрав із тієї купи брошку, ограновану блакитними камінцями різноманітних відтінків, схожими на квіти льону чи на крила блакитних метеликів. Він довго дивився на неї, зворушений якимось спомином, потому похитав головою і нарешті мовив:

– Ось забавка гарна для Тома і його дружини! Красною була врода тієї панни, котра

колись носила це на плечі. Ми ніколи її не забудемо, та ця ozdoba на Золотинці пишатиметься віднині!

Для кожного з гобітів Бомбадил вибрав кинджал, довгий, у формі листка, і гострий – чудової роботи, обкутий золотими та червоними подобами змії. Кинджали зблиснули на світлі, щойно їх витягли з чорних піхов, виготовлених із якогось дивного металу, легкого та міцного, й оздоблених багатьма вогнистими камінцями. Чи то через якусь властивість тих піхов, чи тому, що на них діяло закляття, яке тяжіло на кургані, та час, здавалося, не зачепив лез, вони не поіржавіли, були гострі й виблискували на сонці.

– Старі кинджали для гобітського народу належно довгі, щоби бути мечами, – мовив Том. – Гострі леза зі собою завжди добре мати, якщо ширці збираються на схід і на південь звідсіля мандрувати. Або ж і в даль далеку, до темряви й небезпеки.

Потому він розповів їм, що ці леза багато років тому викували люди з Вестернесу – вороги Темного Володаря. Та їх переміг лихий король із Карн-Дума, що в Землі Ангмар.

– Нині мало хто з-поміж живих народ той давній пам'ятає, – прошепотів Том, – але дехто з них і досі світом з краю в край блукає: сини королів забутих бредуть собі самотою, пильнуючи щастя народів, що не знаються з лихом, з бідою.

Гобіти не розуміли його слів, але, доки він говорив, перед ними промайнуло видіння, що вмістило в себе не одну сотню літ: розлога тіниста рівнина, якою виступають подоби людей, високих і похмурих, із осяйними мечами, а останнім ішов чоловік із зорею на чолі. Видіння зникло, і вони знову повернулися в освітлений сонцем світ. Настав час вирушати далі. Мандрівники зібралися, спакували свої клунки та навантажили їх на поні. Нову зброю вони повісили на шкіряні пояси попід куртками, почувуючись через те дуже незручно й міркуючи, чи вона їм колись придасться. Жоден із них не уявляв собі, що серед пригод, які спіткають їх після виходу зі Ширу, буде бій.

Нарешті гобіти разом із Бомбадиллом рушили в путь. Звели поні пагорбом униз, а потому сіли на них верхи й хутенько поїхали долиною. Озирнувшись, вони побачили вершину старого могильника, звідки відбите золотом сонячне світло здіймалося угору, мовби жовте полум'я. Потому звернули за виступ Пагорбів, і це видиво теж зникло з очей.

Хоч як пильно Фродо розглядавсь навсібіч, однак не зміг побачити навіть сліду вчорашніх великих каменів, які стояли, неначе брама. Та невдовзі подорожні натрапили на північний пролом, швидко проїхали крізь нього, і земля перед ними почала поступово вирівнюватися. Радісною була подорож із Томом Бомбадиллом, який весело їхав підтюпцем то поруч, то перед ними на Товстуні Грибі, а той, як виявилось, міг рухатися значно швидше, ніж на те вказувало його черево. Том здебільшого співав якісь нісенітниці чи ж, імовірно, пісні дивною, незнайомою для гобітів стародавньою мовою, створеною головно для того, щоби висловлювати зачудування та радість.

Мандрівники неухильно просувались уперед, але незабаром з'ясувалося, що Дорога була значно далі, ніж вони собі уявляли. Тож навіть якби не було туману, їхній обідній сон таки завадив би їм дістатися туди до настання вчорашньої ночі. А темна лінія, що її вони бачили, була лінією не дерев, а кущів, які росли на краю глибокого рову зі стрімкою стіною протилежного схилу. Том сказав, що колись цей рів був межею королівства, але то було дуже давно. Він, схоже, пригадав якусь сумну історію про той край, але не захотів її розповідати.

Подорожні спустились у рів і вибралися з нього крізь отвір у стіні, а тоді Том повернув просто на північ, бо вони трохи відхилилися до заходу. Тепер шлях стелився відкритою та майже рівною місцевістю, тож коники пришвидшили крок. Сонце, проте, вже схилилося низько над обрієм, коли подорожні врешті побачили попереду ряд високих дерев і збагнули, що повернулися на Дорогу після багатьох неочікуваних пригод. Останню версту поні мчали галопом і спинилися, тільки в'їхавши попід довгі тіні дерев. Мандрівники стояли на вершині

пологого валу, а Дорога, невиразна в сутінках, зміїлась унизу. У цьому місці вона пролягала майже з південного заходу на північний схід, а праворуч од них різко збігала в широку улоговину. Дорогу всуціль порили канавки; видно було й інші ознаки того, що нещодавно тут пройшов сильний дощ: калабані та вибоїни були повні-повнісінькі води.

Спускаючись із валу, мандрівники дивились угору й униз, але нічого особливого не побачили.

– Ну, ось нарешті ми знову дісталися сюди! – сказав Фродо. – Гадаю, ми втратили щонайбільше два дні через мої походеньки навпростець Пралісом! А може, та затримка навіть буде нам на руку: вона могла збити їх із нашого сліду!

Троє інших гобітів глипнули на нього. Тінь страху перед Чорними Вершниками раптом знову захопила їх. Відколи вони ввійшли до Лісу, думали переважно про те, як повернутися на Дорогу, а тепер, коли вона бігла в них під ногами, гобіти згадали про небезпеку, що переслідувала їх і, більш ніж імовірно, чигала на самій Дорозі. Вони з тривогою озирнулись у бік призахідного сонця, проте Дорога була бурею і порожня.

– Думаєш, – запитав Піпін, вагаючись, – думаєш, за нами гнатимуться вже цієї ночі?

– Ні, сподіваюся, не сьогодні, – відповів Том Бомбадил, – а може, й не наступного дня. Та не дуже покладайтеся на те, про що здогадуюся я, бо достеменно я вам нічого не годен сказати. Знання моє на схід не забігає. Том – не знавець Вершників із Чорної Землі, що лежить далеко від його краю.

Та гобіти все одно воліли б, аби він поїхав із ними. Вони відчували: якщо хтось і знає, як упоратися з Чорними Вершниками, то це – Бомбадил. Незабаром шлях поведе їх цілком чужими теренами, про які не згадано в жодній, навіть у найбільш туманній і давній ширській легенді, – тож нині, в сутінках, чотирьох друзів охопила туга за домом. Гобіти почували глибоку самотність і втрату чогось. Стояли мовчазні й не хотіли прощатися. Та поволі до них таки дійшло, що Том уже виголошує їм напутні слова й наказує скріпляти дух і їхати без зупинок аж до настання темряви.

– Том пораду дасть вам добру, доки не скінчився день (далі вже нехай талан ваш береже всіх і веде): проїхавши чотири милі Дорогою, ви натрапите на поселення Брі, що під Пагорбом Брі, двері якого виходять на захід. Там ви старенький заїзд віднайдете, що називається «Поні брикливий». Власник його достойний – Ячмінь, пан Кремена. Ніченьку там перебуньте, на ранок рушайте в дорогу. Будьте сміливі та й пильності не втрачайте! Бережіть веселі серця, хай удача поруч із вами йде, і їдьте, часу дарма не гайте!

Гобіти вмовляли його проїхатися з ними бодай до того заїзду і випити на прощання, та він засміявся й відмовився, сказавши:

*Тут край краю Тома: далі йти він не може.
Тома ждуть його дім і Золотинка гожа!*

Потому він розвернувся, підкинув капелюха, скочив на спину Грибові й поїхав угору валом і далі, наспівуючи в сутінках.

Гобіти стали навшпиньки і дивилися йому вслід, доки він не зникнув їм із очей.

– Мені прикро, що пан Бомбадил поїхав, – мовив Сем. – Він обережний і не помиляється. Думаю, хоч би скільки ми пройшли, а ніхто ліпший і дивніший за нього нам не трапиться. Та не заперечуватиму: я зрадію, коли побачу того «Брикливого поні», про якого він казав. Сподіваюся, то буде щось схоже на «Зеленого дракона» там далеко, вдома! Що там за народ живе у Брі, га?

– У Брі живуть гобіти, – сказав Мері, – а також Великий Народ. По-моєму, там буде майже як удома. «Поні» – гарний заїзд, годі й сперечатися. Мої родичі навідуються туди вряди-годи.

– Саме такий нам, напевно, і потрібний, – погодився Фродо, – та все одно це вам не

Шир. Не надто розслабляйтесь! І, будь ласка, пам'ятайте – всі ви, – що ім'я «Торбин» згадувати ЗАБОРОНЕНО. Я пан Підгорбин, якщо вже мене доведеться якось називати.

Тож вони посідали на поні й мовчки поїхали крізь вечір. Швидко насувалася темрява, а тим часом подорожні важкою ходою поволі спускалися з пагорба й піднімалися знову, доки нарешті побачили вогні, які мерехтіли далеко попереду.

Перед ними, заступаючи шлях, здійнявся брійський Пагорб – темна гряда на тлі зірок у серпанку; а під його західним схилом знайшло прихисток чимале поселення. Туди вони й рушили, прагнучи якнайхутчіше знайти вогонь і двері, які би захистили їх від ночі.

Розділ 9

Під вивіскою «Брикливий поні»

Б

рі вважали за головне поселення Краю Брі – невеликої населеної території, що була своєрідним островом серед довколишніх пустельних земель. Окрім самого Брі, там було ще три селища: Стіг – із протилежного боку пагорба, Яр – у глибокій долині трохи далі на схід і Архет – на краю Хет-лісу. Довкола Брі-пагорба та цих поселень розкинулися поля та ліс, у який не страшно було зайти, – завширшки лише кілька верст.

Люди з Брі мали каштанове волосся, були кремезні та приземкуваті, життєрадісні й незалежні, тобто не належали нікому, крім самих себе; натомість вони приятелювали і зналися з гобітами, Гномами, ельфами та з іншими мешканцями близького їм світу тісніше, ніж було (чи й далі є) заведено у Великого Народу. Згідно з їхніми легендами, вони були тут корінним населенням і походили від перших людей, котрі помандрували на Захід середнього світу. Мало хто з них уцілів у колотнечах Прадавніх Часів, однак, коли Королі повернулися з-за Великого Моря, брійці продовжували жити там, де й жили та живуть дотепер, тоді як пам'ять про давніх Королів уже поросла травою.

Інші люди в ті дні не оселялися так далеко на заході чи ближче, ніж за шістьдесят п'ять миль од Ширу. Та в диких землях поза межами Брі жили таємничі мандрівники. Брійці називали їх блукачами і не знали, звідкіля вони взялися. Блукачі були вищі та більше смагляві за людей із Брі, подекували, що вони мають надзвичайні зір і слух, а також розуміють мови звірів і птахів. Вони ходили, куди їм заманеться, далеко на південь і на схід, аж до Імлистих Гір; але нині їх поменшало, і вони дедалі рідше потрапляли будь-кому на очі. Та коли вже з'являлися, то приносили вісті з далеких країв і розповідали дивні забуті легенди, які всі охоче слухали; проте брійці з ними не приятелювали.

У Краї Брі жило також чимало гобітських родин, і вони заявляли, що саме Брі є найдавнішим гобітським поселенням у світі: його, мовляв, заснували ще задовго до переходу через Брендівинну та до колонізації Ширу. Жили вони здебільшого у Стозі, хоча декотрі мешкали й у самому Брі: переважно на високих схилах Брі-пагорба, понад оселями людей. Великий Люд і Маленький Народ (так вони називали одні одних) мирно співіснували, дбаючи кожне про свої справи так, як їм було вигідно, проте й ті, й ті вважали себе невід'ємною частиною народу Брі. Ніде інде у світі не було такого особливого (проте чудового) ладу.

Народи Брі, Великий і Малий, подорожували мало та переймалися головню справами своїх чотирьох селищ. Інколи, бувало, гобіти з Брі заходили аж до Цапоккраю чи до Східної Чверті; проте, хоча невеличка їхня земля була не більш як за день їзди верхи на схід від Моста на Брендівинній, гобіти з Ширу тепер рідко навідувалися сюди. Випадковий цапоккраєць чи відчайдушний Тук міг зазирнути до заїзду, перебути тут на нічку-дві, та навіть таке траплялося дедалі рідше. А ширські гобіти, згадуючи про гобітів із Брі чи з інших поселень поза межами Ширу, називали їх сторонніми і майже ними не цікавилися, вважаючи всіх їх незграбними занудами. Сторонніх, розкиданих на Заході Світу, на ту пору було, напевно, значно більше, ніж могли собі уявити мешканці Ширу. Декотрі з них, без сумніву,

були звичайними волоцюгами, готовими вирити нору в будь-якому насипі й залишатися там доти, доки вона їх задовольнятиме. Проте у краї Брі, хай там як, гобіти були порядними та майновитими, до того ж, не більшими селяками, ніж їхні родичі в Шири. Бо не було ще забуто той час, коли зі Ширу до Брі й навпаки постійно хтось курсував. Брендіцапи теж мали частку брійської крові – хоч круть, хоч верть.

Селище Брі налічувало приблизно сотню кам'яних будинків, які належали Великому Люду. Більшість цих будівель примістилася на схилах пагорбів понад Дорогою, і вікна їхні дивилися на захід. З того боку, півколом відбігаючи від пагорба та підбігаючи до нього знову, пролягав глибокий рів з густим живоплотом із внутрішнього краю. Там, де його перетинала Дорога, була гать, а там, де Дорога врзалась у живопліт, стояла велика брама. Ще одну браму спорудили на півдні, де Дорога вибігала зі селища. На ніч обидва проходи зачиняли; а біля самих брам тулилися сторожки для воратарів.

При Дорозі, в тому місці, де вона звертала праворуч, аби обігнути підніжжя пагорба, розмістився чималий заїзд. Його збудували дуже давно, ще коли рух на шляхах був значно жвавішим, аніж тепер. Бо Брі лежало на давньому роздоріжжі: ще один старовинний гостинець перетинав Східну Дорогу відразу за ровом на західному краю селища, і ним у минулі дні часто подорожували люди та різноманітні інші народи. «Дивний, як звістка з Брі» – ця приказка, що й досі побутувала у Східній Чверті, походила з тих часів, коли в цьому заїзді переповідали новини з півночі, півдня та сходу і коли гобіти з Ширу частенько навідувалися сюди, щоби все це послухати. Проте Північні Землі давно вже спорожніли, а Північною Дорогою тепер ходили рідко – вона поросла травною, тож брійці називали її Зеленшляхом.

Однак заїзд у Брі й далі стояв там, де його заклали, а власник його був особою важливою. Дім його був місцем зустрічі ледачих, балакучих і допитливих мешканців, малих і великих, із усіх чотирьох селищ, а ще притулком для блукачів та інших мандрівників і для тих подорожніх (здебільшого гномів), котрі й дотепер ходили Східною Дорогою в напрямку Гір і поверталися звідти.

Було темно й світилися білі зорі, коли Фродо та його супутники нарешті дісталися до перетину Дороги зі Зеленшляхом і наблизилися до селища. Гобіти підійшли до Західної Брама, та вона виявилася зачиненою. Проте при дверях сторожки позаду брами сидів якийсь чоловік. Він підскочив, ухопив ліхтар і з подивом подивився на них через браму.

– Що вам потрібно, і звідки ви? – запитав хрипким голосом.

– Ми прямуємо до тутешнього заїзду, – відповів Фродо. – Мандруємо на схід, але сьогодні не зможемо вже їхати далі.

– Гобіти! Четверо гобітів! Та ще й зі Ширу, судячи з вимови, – тихо промовив воротар, ніби розмовляв сам зі собою. Похмуро та пильно придивлявся до них якусь мить, а потому повільно відчинив браму і впустив їх.

– Нечасто можна побачити ширців, котрі подорожують Дорогою так пізно вночі, – провадив він далі, поки гобіти на хвилю затрималися біля його дверей.

– Ви вже вибачайте, але я просто-таки мушу поцікавитися, які справи ведуть вас аж на схід од Брі? І ще запитати: як вас звати?

– І наші справи, і наші ймення залиште нам, бо тут, на мою думку, не те місце, де це варто обговорювати, – сказав Фродо, якому не сподобався ні вигляд чоловіка, ні його тон.

– Справи ваші, – авжеж, ніхто й не сперечається, – відказав той, – але моя справа – розпитувати всіх, хто приходить сюди після настання ночі.

– Ми гобіти з Цапокраю, нам просто заманулося помандрувати і зупинитися саме тут, у заїзді, – втрутився Мері. – Я пан Брендіцап. Цього вам досить? Брійці-бо славляться своєю люб’язністю до мандрівників, принаймні я таке чув.

– Гаразд! Гаразд! – сказав воротар. – Я не хотів нікого образити. Проте може статися так, що вам доведеться відповідати не лише на запитання старого Гаррі при брамі. Якщо підете до «Поні», то будете там не єдиними гостями.

Він побажав їм доброї ночі, після чого вони вже не розмовляли: проте Фродо у світлі ліхтаря розгледів, що той чоловік продовжує з цікавістю за ними спостерігати. І Фродо зрадив, коли за їхніми спинами гримнув засув брами. Його дуже здивувало те, що воротар виявився таким підозріливим, і він подумав, чи ніхто, бува, не вивідував тут про гобітів. Може, то був Гандальф? Він міг приїхати сюди, доки вони загаялись у Лісі та на Пагорбах. Але щось у вигляді й у голосі воротаря таки змусило Фродо насторожитися.

А чоловік іще трохи подивився гобітам услід і потому пішов до своєї сторожки. Та щойно він повернувся спиною до брами, через неї перемайнула темна постать і розтанула між тіней на сільській вуличці.

Гобіти їхали вгору невисоким схилом, проминули кілька будинків, які стояли далеко один від одного, і поволі наближалися до заїзду. Ті будинки здавалися їм великими та дивними. Сем витріщився на чотириповерховий заїзд із безліччю вікон, і серце його тенькнуло. Він уявляв, як десь колись під час цих мандрів зустрінеться з велетами, вищими за дерева, та зі ще жахливішими створіннями, проте наразі йому цілком вистачило й одного погляду на людей і на їхні високі будинки, – власне, і того було аж занадто для похмурого завершення стомливого дня. Його уява вже малювала чорних коней, осідланих і схованих у пільмі на подвір’ї заїзду, та Чорних Вершників, котрі визирали з темних горішніх вікон.

– Ми ж не збираємося тут ночувати, чи не так, пане? – вигукнув він. – Якщо в цих краях живуть гобіти, то чому би нам не пошукати тих, котрі погодяться дати нам пристановище? Так ми почуватимемося якось більш по-домашньому, ніж тут.

– А чим тобі заїзд не до вподоби? – запитав Фродо. – Його порадив нам Том Бомбадил. Гадаю, там усередині теж геть як удома.

Навіть зовні для досвідченого ока заїзд виглядав цілком ошатно. Фасад його виходив на Дорогу, а два крила відступали трохи вглиб, почасти врізаючись у нижній схил пагорба, так що вікна третього поверху з тильного боку опинялись урівень зі землею. Простора арка слугувала входом на подвір’я між тими двома крилами, а ліворуч під нею були чималі двері, до яких вело кілька широких сходин. Двері були відчинені, й з них лилося світло. Понад аркою висів світильник, а під нею гойдалася чимала вівіска: товстий білий поні, що гарцював на задніх ногах. Понад дверима білими літерами було написано: «БРИКЛИВИЙ ПОНІ ЯЧМЕНЯ КРЕМЕНИ». У багатьох нижніх вікнах із-за товстих завіс пробивалося світло.

Доки гобіти, вагаючись, стояли назовні в сутінках, хтось усередині затягнув веселу пісню, й багато радісних голосів узялося підспівувати, гучно та хором. Гобіти якусь мить слухали цей привабливий мотив, а потому зішли зі своїх поні. Пісня стихла, натомість вибухнули сміх та оплески.

Мандрівники завели поні під арку і, залишивши коників стояти у дворі, видерлися сходами нагору. Фродо йшов попереду і майже налетів на куцого товстого чоловіка з лисою головою та з червоним обличчям. На ньому був білий фартух і він снував від одних дверей до інших, тримаючи заставлену повними кухлями тацю.

– Можна нам... – почав Фродо.

– Заждіть кілька секунд, якщо ваша ласка! – крикнув чоловік через плече і зник у гаморі голосів у хмарі диму. Та за хвилину з'явився знову, витираючи руки до фартуха.

– Доброго вечора, маленький паночку! – сказав він, схиляючись. – Чим можу прислужитися?

– Нам потрібні чотири ліжка та стійло для п'ятьох поні, якщо це можна влаштувати. Ви пан Кремена?

– Атож! А звать мене Ячмінь. Ячмінь Кремена до ваших послуг! Ви зі Ширу, еге ж? – запитав він, а потому раптом лягнув себе долонею по чолі, ніби намагався щось пригадати. – Гобіти! – скрикнув. – І про що ж це мало би мені нагадати? Можна поцікавитися, як вас величати, панове?

– Пан Тук і пан Брендіцап, – відповів Фродо, – а це – Сем Грунич. Мене ж звати Підгорбин.

– Ось воно! – зрадів пан Кремена, клацнувши пальцями. – Ні, знову зникло! Та ще повернеться, коли матиму час подумати. Я вже з ніг валюся, проте погляну, що можна для вас зробити. Тепер тут нечасто бувають компанії зі Ширу, і мені буде прикро, якщо я не догоджу вам. Але сьогодні в будинку зібрався такий натовп, якого вже давненько не було. Що не дощ, то злива, як мовлять у Брі. Агов! Нобе! – заволав він. – Де ти, вовноногий недоумку? Нобе!

– Іду, пане! Іду! – веселий на вигляд гобіт вискочив із дверей, але, побачивши подорожніх, завмер на місці й узявся з великою цікавістю їх роздивлятися.

– Де Боб? – запитав господар. – Не знаєш? Тоді знайди його! Хутко! У мене ж не шість рук і не шість очей! Скажи Бобові, що тут є п'ять поні, яких треба поставити до стайні. Мусить уже якось знайти для них місце.

Ноб потрюхикав кудись, вишкірившись і підморгуючи.

– Гаразд, то що це я казав? – знов озвався пан Кремена, постукуючи себе по чолі. – Одне тягне інше, так би мовити. У мене сьогодні стільки роботи, що голова йде обертом. Учора вночі тут осіло товариство, яке надійшло Зеленшляхом із півдня, – і це вже було дивно, хоча виявилось тільки початком. Цього вечора з'явився ще й мандрівний гурт гномів, котрі йдуть на захід. А тепер-от ви. Якби ви не були гобітами, то навіть не знаю, чи змогли би ми вас десь поселити. Проте в північному крилі я маю кімнату чи дві, що їх було облаштовано спеціально для гобітів, іще коли будували цей дім. На першому поверсі, якому зазвичай надають перевагу гобіти, круглі вікна й усе таке – все, як вони люблять. Сподіваюся, вам буде затишно. Ви, певна річ, захочете повечеряти? Зробимо все якнайшвидше. Сюди, прошу!

Кремена провів їх коротким проходом і відчинив двері.

– Ось гарнюща маленька вітальня! – сказав він. – Сподіваюся, вона вам сподобається. А тепер даруйте. Я дуже заклопотаний. Не маю часу на балачки. Мушу йти. Тяжко працювати на двох ногах, але я не худну. Зазирну до вас згодом. Коли щось захочете, візьміть до рук дзвіночок і подзвоніть – прийде Ноб. А якщо не йтиме, то далі дзвоніть і кричіть!

Нарешті він забрався геть, а гобіти почувалися так, ніби їм не залишили ні ковтка повітря. Здавалося, господар, попри всю його заклопотаність, здатен теревенити без кінця. Вони перебували в невеликій затишній кімнаті. Яскравий вогонь горів у каміні, а перед ним стояли невисокі зручні крісла. Були там і круглий стіл, накритий білим обрусом, і великий ручний дзвоник на ньому. Та Ноб, гобіт-служба, влетів до кімнати раніше, ніж вони надумали подзвонити. Він приніс свічки та заставлену тарілками тацю.

– Бажаєте чогось випити, панове? – запитав. – Може, показати вам спальні, доки готується вечеря?

Четверо мандрівників умились і саме випили до половини пиво зі своїх доволі глибоких куклів, коли пан Кремена та Ноб з'явилися знову. Умлівіч стіл заставили стравами. Були тут і гарячий суп, і холодне м'ясо, й ожинувий пиріг, свіжі буханці, бруски масла та майже відстояний сир – смачна проста їжа: така сама смачна, якою вона могла би бути в Ширі, й цілком домашня, щоби розвіяти нещодавні Семові побоювання (втім, вони й так уже

потроху відступали під дією чудового пива).

Власник трохи покрутився довкола них і зібрався піти.

– Не знаю, чи захочете ви долучитися до товариства по вечері, – сказав він, стоячи у дверях. – Можливо, ви з більшою охотою повкладаєтеся спати. Проте, якщо надумаете, знайте: товариство радо вас вітатиме. Сторонні – тобто я, вибачайте, хотів сказати: мандрівники зі Ширу – нечасто до нас заходять, отож нам би дуже хотілося почути новини звідтіля чи якусь історію або пісню. Але то вже на ваш розсуд! Дзвоніть у дзвоник, якщо вам чогось забракне!

Завершуючи вечерю (вона тривала безперервно три чверті години, без жодних відволікань на теревені), гобіти почувались уже такими збадьореними та сповненими снаги, що Фродо, Піпін і Сем вирішили долучитися до товариства. Тільки Мері сказав, що там буде надто задушливо.

– Я трохи посиджу собі тихенько біля вогню, а потому, можливо, вийду подихати повітрям. Зважайте на те, як вимовляєте «П» та «КВ», і не забувайте, що ми мали би їхати потайки, проте ще й досі на великій дорозі, причому неподалік од Ширу!

– Та гаразд уже! – озвався Піпін. – Подбай-но про себе! Не заблукай і не забудь, що найбезпечніше – в домі!

Гучне товариство зібралось у великій залі заїзду. Типів було там чимало, й різних, як зауважив Фродо, щойно його очі призвичаїлися до світла. А джерелом світла був насамперед камін, у якому яскравим полум'ям палали дрова, бо світильники, які звисали зі сволоків, блимали тьмяно і майже потопали в диму. Ячмінь Кремена стояв біля вогню і розмовляв із парою гномів та з кількома дивними на вигляд чоловіками. На лавках примостився різношерстий народ: люди з Брі, гурт місцевих гобітів (вони сиділи та базікали про своє), ще кілька гномів та інших незрозумілих істот, котрих важко було розгледіти в мороці, бо тулилися вони по кутках.

Щойно ввійшли ширські гобіти, залунали дружні вітання брійців. А чужинці, особливо ті, котрі прийшли Зеленшляхом, дивилися на них із цікавістю. Господар заїзду познайомив новоприбулих із присутнім тут народом Брі, але так швидко, що, хоча вони й почули чимало імен, кому яке з них належить, певні не були. В усіх людей із Брі імена були якись рослинні (і для ширців трохи дивні), приміром, Ситник, Козолист, Вересоніг, Паперівок, Чортововн і Папоротняк (не кажучи вже про Кремену). Деякі гобіти мали такі самі імена. Непоодинокими були, наприклад, Полинники. Проте більшість мала природні для гобітів імення: Крутосхили, Борсухатки, Довгонори, Пісконоси, Тунельники – чимало таких побутувало й у Ширі. Було тут і кілька Підгорбинів зі Стога, а тому що вони навіть не уявляли собі, що можуть поділяти своє прізвище з кимось, хто не доводиться їм родичем, то сердечно привітали Фродо, ніби давно загубленого двоюрідного брата.

Гобіти з Брі були приязні та допитливі, й невдовзі з'ясувалося, що Фродо хоч-не-хоч доведеться бодай почасти пояснити їм, що він тут робить. Отож він розповів, що його цікавлять історія та географія (при цьому багато хто закивав головою, хоча ці слова були рідкісними у брійській говірці). А ще сказав, що має намір написати книгу (це повідомлення всі присутні зустріли враженою мовчанкою) та що він і його друзі хочуть зібрати відомості про гобітів, котрі живуть поза межами Ширу, особливо у східних краях.

Після цього безліч голосів злилась у єдиний хор. І якби Фродо справді хотів написати книгу та ще й мав при тому багато вух, то за кілька хвилин дізнався би стільки, що вистачило би не на один розділ. А якби й того раптом виявилось замало, йому запропонували б ще й довгий перелік імен, починаючи від «Старого Ячменя тут», до чийх власників можна було звернутися з проханням надати додаткову інформацію. Та за якийсь час – позаяк Фродо не виявляв бажання писати книгу негайно, на місці – вони знову взялися розпитувати про події

в Ширі. Фродо був не вельми балакучий, тож невдовзі опинився сам у кутку, придивляючись і прислухаючись до навколишніх.

Люди та гноми говорили здебільшого про давні події, переказуючи такі новини, які всім уже набили оскомину. На півдні скоїлася якась біда, тож люди, котрі прийшли Зеленшляхом, здавалося, шукали нових земель, куди можна було би переселитись, аби жити спокійно. Трійці їм співчували, та, вочевидь, не дуже охоче прийняли би чималі ватаги іноземців на своїй маленькій землі. Але один із мандрівників, косоокий розбишака, передбачав, що в найближчому майбутньому з півночі приходитиме дедалі більше людей.

– Якщо для них не знайдеться місця, то вони самі його собі здобудуть. Вони мають право на життя так само, як усі інші, – голосно сказав він.

Місцевих така перспектива не тішила.

Гобіти не дуже зважали на все це, бо наразі воно ніби й не надто їх стосувалося. Великий Люд ледве чи проситиме селити його в гобітських норах. Їх значно більше цікавили Сем і Піпін, які тепер почувалися геть як удома і весело переповідали ширські байки. Піпін добряче розвеселив своїх слухачів історією про обвал даху Міської Нори в Міхоритові: Віла Білостопа, Голову та найтовстішого гобіта в Західній Чверті, засипало крейдою, і він вибрався з-під завалів, схожий на виваляну в борошні галушку. Проте кілька запитань змусили Фродо трохи похвилюватися. Один із брійців, котрий начебто кілька разів бував у Ширі, захотів дізнатися, де живуть Підгорбини та з ким вони родичаються.

Зненацька Фродо помітив, що дивний на вигляд чоловік, загартований сонцем і вітром, сидить у темряві біля стіни і теж уважно прислухається до гобітської балачки. Перед ним стояв високий пивний кухоль із кришкою, а сам він пахкав люлькою з довгим і незвичайно закрученим цибухом, випроставши ноги у високих добре підігнаних чоботях із тонкої шкіри, ношених, проте, вже не один рік, а тепер на них іще й налипло чимало бруду. Запилений дорожній плащ із товстого темно-зеленого сукна тісно облягав його стан, а каптур, незважаючи на спеку в кімнаті, затіняв половину обличчя; та, доки він стежив за гобітами, очі його час од часу помітно зблискували.

– Хто це? – запитав Фродо, коли йому випала нагода перекинутися слівцем із паном Кременою. – Здається, його ви з нами не знайомили?

– Його? – пошепки перепитав господар, косячись на того чоловіка, та не повертаючи голови. – Я й не знаю достеменно, хто він. Один із мандрівного народу – ми називаємо їх блукачами. Він рідко говорить, але іноді може щось розповісти, коли має на те настрій. Зникає на місяць чи на рік, а згодом з'являється знову. Минулої весни часто йшов кудись і приходив назад, але донедавна я його не бачив. Як його звать насправді, я, здається, ніколи й не чув: тут усі називають його Бурлакою. Він ходить усюди сягнистими кроками на своїх довгих цибах, але нікому не розповідає, куди і для чого так поспішає. Та на Схід і на Захід ради нема, як мовлять у нас у Брі, маючи на увазі блукачів та народ Шир, за перепрошенням. Дивно, що ви про нього спитали.

Та цієї миті пана Кремену хтось гукнув, вимагаючи ще елю, тож остання його фраза так і залишилася без пояснення.

Фродо помітив, що Бурлака дивиться на нього так, ніби почув чи здогадався про все, що тут було сказано. Наступної миті він помахом руки та кивком голови запросив Фродо підійти й сісти поруч. Щойно Фродо наблизився, чоловік відкинув каптура, показавши кошлату голову з чорною чуприною, помережаною пасмами сивини, і суворе бліде обличчя, на якому блищала пара пронизливих сірих очей.

– Мене називають Бурлакою, – сказав він тихим голосом. – Дуже приємно познайомитися, пане... Підгорбине, якщо старий Кремена правильно назвав ваше ім'я.

– Правильно, – сухо відповів Фродо.

Він почувався геть незатишно під пильним поглядом отих пронизливих очей.

– Що ж, пане Підгорбине, – правив далі Бурлака, – на вашому місці я би заборонив своїм юним друзям стільки пашталакати. Питво, вогонь і випадкова зустріч – усе це, звісно, приємно, але тут вам не Шир. Тут усілякі вештаються. Утім, може, я сказав те, що, на вашу

думку, мені не слід було казати, – додав він із кривою усмішкою на вустах, помітивши погляд Фродо. – А віднедавна через Брі проїжджають і ще дивніші подорожні, – продовжив, спостерігаючи за обличчям Фродо.

Фродо відповів на його погляд поглядом, але нічого не сказав, і Бурлака вже не озивався. Його увагу раптом ніби прикував до себе Піпін. Фродо з тривогою усвідомив, що той необачний юний Тук, захочений успіхом розповіді про Голову Міхоритова, тепер кумедно переповідав історію про прощальну вечірку Більбо. Він саме зображав Промову й уже підступав до дивовижного Зникнення.

Фродо занепокоївся. Для більшості тутешніх гобітів то була невинна розповідь – смішна історійка про смішний народ по той бік Ріки; та дехто (приміром, старий Кремена) таки знав дещо і, можливо, колись давно чув плітки про зникнення Більбо. Тож у їхній пам'яті зрине прізвище «Торбин», особливо якщо хтось розпитував про нього у Брі.

І Фродо дуже нервував, не знаючи, що вчинити. А Піпін помітно втішався здобутою увагою і геть забув про небезпеку. Фродо раптом злякався, що в нинішньому своєму настрої його товариш може, чого доброго, згадати про Перстень, а то вже була би катастрофа.

– Зроби-но щось, і то хутко! – прошепотів йому на вухо Бурлака.

Фродо підвівся, вискочив на стіл і почав говорити. Увага Піпінових слухачів роздвоїлася. Декотрі гобіти дивилися на Фродо, сміялись і плескали, думаючи, що пан Підгорбин хильнув елю понад свою міру.

Фродо несподівано почувся блазнем і спіймав себе на тому, що (як він зазвичай робив, перш ніж виголосити промову) перебирає дріб'язок у кишені. В цю мить він намацав Перстень на ланцюжку, і його охопило мимовільне бажання надягнути його на палець, аби зникнути і так покінчити з цим дурнуватим становищем. Але йому чомусь здалося, ніби це бажання нав'яне ззовні, кимось або чимось у цій кімнаті. Тож він стійко чинив опір спокусі, стискаючи Перстень у руці, мов бажаючи будь-що втримати його, не дати йому вислизнути і наробити біди. Та натхнення Перстень йому не додав. Він промовив «кілька гречних слів», як сказали б у Ширі, а саме: *Усіх нас приємно вразив ваш люб'язний прийом, і я маю надію, що мій короткий візит посприє поновленню давніх дружніх зв'язків між Широм і Брі,* – відтак він затнувся і закашлявся.

Тепер усі присутні дивилися на Фродо.

– Пісню! – заволав один із тутешніх гобітів.

– Пісню! Пісню! – вторували йому інші. – Ну ж бо, пане, заспівай нам щось таке, чого ми раніше не чули!

Якусь мить Фродо стояв із розкритим ротом. Тоді у відчаї зтяг веселу пісню, яку дуже любив Більбо (і навіть пишався нею, бо сам склав до неї слова). Там ішлося про корчму, і, мабуть, саме тому вона спала Фродо на гадку в таку хвилину. Тут її наведено цілу. Проте нині з неї зазвичай пригадують лише кілька слів.

*Весела і стара корчма
під пагорбом стоїть,
Там темні варяться пива,
І навіть Місяць раз – дива –
забрів там посидить.*

*У конюха є п'яний кіт,
на скрипці грає він;
Угору-вниз смичок пливе,
То запищить, то зареве,
то задзвенить, як дзвін.*

Господар має цуценя,

що ловить кожен жарт;
Як тільки зажартує гість,
Не п'є той песик і не їсть –
регоче так, що твалт.

Корова ще рогата є,
велична, мов княжна;
Та тільки музику і спів
Зачує десь – трясеться хлів,
вигоцує вона.

А ось тарелів срібних ряд
і срібних ложок стрій!
Окрема ж пара – для неділь,
Її шкребе ціла артіль
в суботу так як стій.

І Місяць пиво пив до дна,
і кіт нявчав-нявчав;
Тарілка з ложкою – в танок,
Корова скоком у садок,
а пес свій хвіст впіймав.

Замовив Місяць гальбу ще
і покотивсь під стіл;
І там дрімав, і пиво снів,
Аж поки ранок підступив
із сонцем на хвості.

Конюх тоді сказав коту:
«Там Місяця скакун
Гризе вудила та ірже,
Але господар спить – і вже,
а сонце – як кавун!»

Тоді хапає скрипку кіт,
і шкварить джигу він;
Смичок реве, пищить, дзижчить,
Господар Місяцю кричить:
«Вже ранок біля стін!»

І покотили пиячка
горою до небес,
Позаду кінь його чвалав,
Корова гордо-пишно йшла,
тарілка, ложка й пес.

Все швидше, швидше скрипка гра,
і песик скавулить,
Корова й кінь – на головах,
Гасають гості по ліжках,
танцюють, аж курить.

*Аж раптом тріснула струна!
корова вскач пішла,
Зареготало цуценя,
Тарілка вбралася й півдня
десь з ложкою брела.*

*За пагорб Місяць заваливсь,
а сонце в небесах
Нестямно дивиться згори,
Що день настав, біда бери,
а всі хропуть в ліжках.*

Потому була довга та гучна овація. Фродо мав гарний голос, а пісня розворушила уяву слухачів.

– Де старий Ячмінь? – гукали вони. – Він мусить це почути. Боб навчить свого kota грати на скрипці – тоді ми всі й затанцюємо!

Замовивши ще елю, вони почали горланити:

– Ану, втни-но її ще раз, пане! Ну ж бо! Ще раз!

Тож Фродо змушений був випити ще один кухоль і знову почав співати, а чимало присутніх йому підспівувало: мелодію вони добре знали, а слова запам'ятовувалися легко. Цього разу настала черга Фродо тішитися собою. Він гоцав по столі, а коли дійшов уже до *корова вскач пішла*, – то й сам підскочив у повітря. Аж надто жваво: падаючи – бемц! – він зачепив тацю, заставлену кухлями, послизнувся і покотився під стіл із тріском, із брязкотом і з гуркотом! Гості пороззявляли роти, щоби зареготати, але так і застигли в німій тиші: співак зникнув. Просто шез, ніби крізь землю провалився, не залишивши по собі навіть дірки!

Місцеві гобіти спершу просто здивовано витріщалися на все це, а потому позривалися на ноги й узялися гукати Ячменя. Товариство гуртом відсунулося якнайдалі від Піпіна та від Сема, й ті опинилися у кутку самі, під похмурими та підозріливими поглядами звіддалік. Багато присутніх, звісно, тепер мало їх за спільників якогось мандрівного чаклуна, наділеного не відомими нікому силами та прибулого казна з якими намірами. Проте був серед усіх і один смаглявий брієць, котрий стояв і дивився на них із розумінням і майже насмішливо, так що ширці почувалися через це вельми незручно. За мить він уже вислизнув за двері разом із косоокиим південцем, – упродовж цілого вечора ці двоє безперестанку шепотілися між собою.

Фродо почувався дурнем. Не знаючи, що чинити, він тихцем проповз попід столами до кутка, де незворушно сидів Бурлака, який жодним порухом не виявив своїх емоцій. Фродо притиснувся до стіни і зняв Персня. Як той потрапив йому на палець, гобіт не відав. Міг хіба що припускати, що Перстень сам наліз на палець тієї миті, коли він, намагаючись уникнути падіння, різко смикнув рукою, яка доти перебирала в кишені дріб'язок. На мить Фродо було подумав, що то Перстень зумисно встругнув із ним такий жарт, намагаючись викрити себе у відповідь на чиєсь прагнення чи повеління, яке витало в залі. Гобітові дуже не сподобалися погляди тих двох людей, котрі щойно вийшли за двері.

– Ну? – озвався Бурлака, коли Фродо знову з'явився. – Навіщо ти це утнув? Це стократ гірше за все, що могли розп'ятякати твої друзі! Устромив носа, куди не слід. Чи ліпше сказати – пальця?

– Не знаю, про що ти, – відповів Фродо, розгнівано і стривожено.

– Е, ні, таки знаєш, – правив своєї Бурлака, – та почекаймо, доки стихне гамір. Тоді, якщо ваша ласка, пане *Торбине*, я хотів би перекинутися з вами кількома словами десь у тихому місці.

– Про що? – запитав Фродо, пустивши повз вуха те, що його раптом назвали справжнім

прізвищем.

– Про щось дуже важливе для нас обох, – відповів Бурлака, дивлячись Фродо в очі. – Можеш почути те, з чого потому матимеш користь.

– Гаразд, – мовив Фродо, силкуючись виглядати безтурботним. – Поговоримо згодом.

Тим часом біля каміна спалахнула суперечка. Пан Кремена перевальцем увійшов до зали і тепер намагався одночасно вислуховувати кілька суперечливих розповідей про те, що тут відбулося.

– Я бачив його, пане Кремено, – сказав один гобіт, – а тепер уже не бачу, якщо ти розумієш, про що я. Він просто розтанув у повітрі, так би мовити.

– Невже, пане Полиннику! – озвався господар, збентежено.

– Таки-так! – відказав Полинник. – І я цілком певен своїх слів.

– Тут десь має бути якась помилка, – мовив Кремена, хитаючи головою. – Не міг той пан Підгорбин просто взяти й розтанути в повітрі, хоча воно тут і доволі густе.

– Тоді де ж він тепер? – викрикнуло кілька голосів.

– Звідкіля мені знати? Він вільний іти, куди йому заманеться, якщо вранці за все розрахується. А онде пан Тук, він-бо не зникнув.

– Але я бачив те, що бачив, і бачив те, чого не може бути, – наполягав на своєму Полинник.

– А я кажу, що тут якась помилка, – повторив Кремена, піднімаючи тацю та збираючи побитий посуд.

– Звісно, помилка! – подав голос Фродо. – Я нікуди не зникнув. Ось він я! Просто перемовлявся з Бурлакою тут, у кутку.

Він підступив до вогню, та більшість присутніх позадкувала, спантеличена навіть сильніше, ніж до того. Його пояснення, буцім, упавши, він тихцем проповз під столами, нікого анітрохи не задовольнило. Більшість гобітів і людей із Брі відразу ж пішла геть, важко сопучи і втративши смак до розваг. Один чи двоє з них озирнулися, подивившись на Фродо, і вийшли, перешіптуючись між собою. Гноми та двоє-троє чужинців підвелись і побажали на добраніч власникові заїзду, але не Фродо та його друзям. Невдовзі в залі залишився тільки Бурлака, який, не привертаючи нічиєї уваги, сидів при стіні.

Здається, пана Кремену все це не вельми й зачепило. Він, очевидно, чудово знав, що його оселя не стоятиме порожньою ще багато прийдешніх вечорів, доки цю загадку не обсмочуть до найменших дрібниць.

– І що це ти тут виробляєш, пане Підгорбине? – запитав він. – Відлякуєш моїх клієнтів і б'єш посуд під час якихось акробатичних номерів!

– Мені страшенно прикро, що я завдав усім стільки клопоту, – відповів Фродо. – Це вийшло цілком ненавмисно, запевняю! Просто дуже невдалий випадок.

– Гаразд, пане Підгорбине! Та якщо ти знову зберешся викидати тут якісь коники, чи показувати фокуси, чи як воно вже там називається, то найліпше заздалегідь попередь людей і мене. Ми тут трохи підозріливі до всього незвичного – моторошного, якщо ти мене розумієш; і не можемо отак зненацька до такого звикнути.

– Нічого такого я вже не чинитиму, пане Кремено, обіцяю. А тепер, гадаю, найліпше мені піти спати. Нам доведеться рано вставати. Подбаєш про те, щоби наші поні були готові до восьмої?

– Добре! Та перш ніж ти підеш, я хотів би переговорити з тобою наодинці, пане Підгорбине. Я оце щойно згадав те, що повинен був тобі передати. Сподіваюся, ти зрозумієш усе правильно. Зараз залагоджу кілька справ, а потому, якщо ти не проти, зазирну до твоєї кімнати.

– Звісно! – сказав Фродо, та серце його тенькнуло.

Він гадав, скільки приватних розмов іще чекає на нього перед сном і що з них вийде. Можливо, всі ці люди змовилися проти нього? Тепер навіть за товстим обличчям Кремени йому почали ввижатися приховані темні задуми.

Розділ 10 Бурлака

родо, Піпін і Сем подалися назад до вітальні. Світла ніде не було. І Мері там теж не виявилось. Щойно роздмухавши до яскравого полум'я жарини, які ледве жевріли, та підкинувши туди кілька оберемків хмизу, вони побачили, що разом із ними до кімнати ввійшов Бурлака. Онде він – преспокійно сидить собі у кріслі біля дверей!

– Здоровенькі були! – озвався Піпін. – Хто ти і чого тобі треба?

– Мене звуть Бурлакою, – відповів той, – і, хоча він про це, можливо, забув, ваш друг обіцяв погомоніти зі мною у спокійному місці.

– Ти сказав, що я можу почути те, з чого потому матиму користь, якщо не помиляюся? – мовив Фродо. – Що ти хочеш мені розповісти?

– Кілька речей, – відповів Бурлака. – Та вони, звісно, мають свою ціну.

– Тобто? – різко запитав Фродо.

– Не тривожся! Ідеться лишень ось про що: я розповім вам те, що знаю, і дам кілька порад – а ви за це мене винагородите.

– І яка ж то має бути винагорода, прошу пана? – перепитав Фродо.

Тепер гобіт запідозрив, що втрапив до шахрайської пастки, і йому допікала невтішна думка, що він узяв у дорогу надто мало грошей. Навіть повна сума, що її він її мав при собі, ледве чи задовольнить цього шельму, а Фродо ж не міг віддати жодної монетки.

– Вона не буде для тебе обтяжливою, – відказав Бурлака, повільно всміхаючись, ніби відгадав думки Фродо. – І полягатиме ось у чому: я буду при вас, доки сам захочу від вас піти.

– Ох, невже? – відповів Фродо зі здивуванням, але без особливої втіхи. – Навіть якби нам потрібен був іще один супутник, я нізащо би на таке не погодився, не дізнавшись достеменно, хто ти такий і яке тобі до нас діло.

– Чудово! – скрикнув Бурлака, закидаючи ногу на ногу та зручно вмоцнюючись у кріслі. – Здається, ти нарешті остаточно прийшов до тями, і це добре. Досі ти був надто легковажний. Гаразд! Я розповім тобі те, що мені відомо, а рішення про винагороду покладаю на тебе. Можливо, ти сам радо мені її запропонуєш, коли вислухаєш мене.

– Тоді розповідай! – мовив Фродо. – Що тобі відомо?

– Забагато, забагато всіляких темних речей, – похмуро відповів Бурлака. – Та щодо вашої справи...

Він підвівся, підійшов до дверей, швидко відчинив їх і визирнув у коридор. Потому зачинив і знову сів.

– У мене дуже добрий слух, – продовжив, стишивши голос, – і хоча я не вмю зникати, проте вполював чимало обережних диких істот, а коли хочу, то зазвичай можу бути невидимим. Отож, цього вечора мені трапилося бути по той бік живоплоту на Дорозі на захід од Брі, коли раптом четверо гобітів спустилися з Пагорбів. Не варто повторювати все, що вони розказували старому Томові Бомбадилу й одне одному; та дещо з того мене зацікавило. Один із них сказав: *І, будь ласка, пам'ятайте, що прізвище Торбин згадувати заборонено. Я пан Підгорбин, якщо вже мене доведеться якось називати.* Це так мене зацікавило, що я пішов слідом за ними аж сюди. Прослизнув через браму відразу після них. Можливо, пан Торбин має чесну причину, щоби залишити своє ім'я деінде, і коли це так, то я порадив би йому та його друзям бути якомога обережнішими!

– Не розумію, чому моє ім'я мало би цікавити когось у Брі, – сердито сказав Фродо, – і

мені ще доведеться з'ясувати, чому ти цікавишся ним. Можливо, пан Бурлака має чесну причину, щоби шпигувати й підслуховувати, і коли це так, то я порадив би йому її пояснити!

– Влучна відповідь! – сказав сміючись Бурлака. – Та пояснення тут просте: я розшукував гобіта на ім'я Фродо Торбин. І хотів знайти його швидко. Я довідався про те, що він виносить зі Ширу, – ну, про таємницю, яка стосується мене та моїх друзів. Отож, не дури мене! – вигукнув він, коли Фродо підвівся зі свого місця, а Сем підскочив, насупившись. – Я охоронятиму цю таємницю дбайливіше, ніж ви. А охорона їй потрібна! – він нахилився вперед і подивився на них. – Стежте за кожною тінню! – сказав, знову стишивши голос. – Чорні вершники вже проминули Брі. Кажуть, у понеділок один із них заїхав сюди зі Зеленшляху, а другий з'явився тут згодом, над'їхавши Зеленшляхом із півдня.

Запала тиша. Нарешті Фродо озвався до Піпіна та до Сема:

– Мені слід було здогадатися про це бодай із того, як нас привітав воротар. Та і власник заїзду щось чув. Чому би він інакше наполягав, аби ми долучилися до товариства? І чому, хай йому грець, ми поводитися так необачно? Треба було тихенько сидіти тут.

– Так було би найкраще, – погодився Бурлака. – Я би не дозволив вам зайти до зали, якби міг; але господар не дозволив мені ні побачитися з вами, ні передати вам записку.

– Гадаєш, він... – почав Фродо.

– Ні, я не думаю, що старий Кремена може заподіяти комусь шкоду. Він просто не любить загадкових волоцюг – таких, як оце я.

Фродо збентежено глипнув на нього.

– Адже у мене доволі шахраюватий вигляд, чи не так? – сказав Бурлака, скрививши губи та дивно блиснувши очима. – Проте, сподіваюся, ми зазінаємося близько. А коли зазінаємося, то, сподіваюся, ти поясниш мені, що трапилося, коли ти закінчував свою пісню. Бо та дрібна витівка...

– То була чистісінька випадковість! – урвав його Фродо.

– Цікаво, – мовив Бурлака. – Випадковість, кажеш... Та випадковість поставила тебе в небезпечне становище.

– Не гірше за те, в якому я вже був, – відповів Фродо. – Я знаю, що ці вершники переслідують мене; а тепер принаймні вони загубили мій слід і поїхали геть.

– Не надто на це сподівайся! – різко відказав Бурлака. – Вони повернуться. І їх буде більше. Є й інші. Я знаю, скільки їх. Я знаю цих Вершників, – він замовкнув, і очі його стали холодними та суворими. – Але й тут, у Брі, є така публіка, якій довіряти не слід, – продовжив Бурлака. – Біл Папоротняк, приміром. Його у Краї Брі супроводжує лиха слава, а вдома у нього збираються дивні відвідувачі. Ви, напевно, помітили його серед присутніх: смаглявого чолов'ягу з глумливою усмішкою. Він було дуже зблизився з одним чужинцем із півдня, і вони разом вислизнули з зали відразу після твоєї «випадковості». Не всі південці мають добрі наміри, а щодо Папоротняка – він продасть будь-що та будь-кому і здатен на підлість навіть заради розваги.

– Що саме продасть Папоротняк, і який узагалі він має стосунок до моєї «випадковості»? – запитав Фродо, продовжуючи вдавати, ніби не розуміє натяків Бурлаки.

– Новини про тебе, звісно, – відповів Бурлака. – Розповідь про твою виставу дуже зацікавить певних людей. Після того їм ледве чи буде складно вгадати твоє справжнє ім'я. І, здається мені, вони почують про це ще до закінчення сьогоднішньої ночі. Цього досить? Можете чинити з моєю винагородою, як вам заманеться: взяти мене за провідника чи ні – вирішувати вам. Але, до слова, я дуже добре знаю всі терени між Широм та Імлистими Горами, бо мандрував там багато років. Я старший, ніж можна судити з мого вигляду. І можу виявитися корисним. Після сьогоднішньої ночі вам доведеться зійти з протореної дороги: ті вершники не спустатимуть із неї очей ані вдень, ані вночі. Ви, може, й утечете з Брі, вам,

може, навіть дозволять іти вперед, доки світитиме сонце, та далеко ви не зайдете. У нетрях, десь у якомусь темному закутку, де нізвідки ждати допомоги, вони наздоженуть вас. Ви хочете, щоби вони вас знайшли? Вершники – страхітливі!

Гобіти дивилися на нього і з подивом помітили, що його обличчя пересмикнулося від болю, а руки стисли бильця крісла. У кімнаті запанували тиша та безрух, навіть світло пригасло. Якийсь час Бурлака просидів із невидючими очима, ніби блукав десь у далеких спогадах чи прислухався до звуків далекої Ночі.

– Авжеж! – скрикнув він за мить, розгладивши руками чоло. – Мабуть, я знаю про цих переслідувачів більше, ніж ви. Ви боїтеся їх, але боїтеся замало – поки що. Завтра вам доведеться втікати, якщо зможете. А Бурлака може провести вас такими шляхами, якими рідко хто ходить. То він потрібен вам?

Запала важка тиша. Фродо не відповідав; його розум був потьмарений від сумнівів і від страху. Сем спохмурнів і дивився на свого пана, та, не витримавши, заговорив:

– З твого дозволу, пане Фродо, я би сказав *ні!* Оцей Бурлака тут – він застерігає і радить бути обачними; на це я скажу так, і почнімо з нього. Він прийшов із Нетрів, а я ніколи нічого доброго про таких людей не чув. Йому щось відомо – це зрозуміло, – відомо навіть більше, ніж мені хотілося б; але це не причина дозволяти йому вести нас кудись у якийсь темний закуток, де нізвідки ждати допомоги, як він сам каже.

Піпін нетерпеливився і почувався геть незатишно. Бурлака не відповідав Семові, натомість звернув свій пронизливий погляд на Фродо. Той стрівся з ним очима й відвернувся.

– Ні, – повільно сказав він. – Я не згоден. Думаю... думаю, ти не той, за кого видає тебе зовнішність. Ти почав розмовляти зі мною як брієць, але голос твій змінився. Та в одному Сем правий: ти радиш нам бути обережними і водночас просиш повірити тобі. Навіщо ця машкара? Хто ти? Що ти насправді знав... знаєш про мої справи, і звідки?

– Урок обережності засвоєно на відмінно, – мовив Бурлака з похмурою посмішкою. – Та обережність – це одне, а нерішучість – зовсім інше. Ви ніколи не дістанетеся до Рівендолу самотужки, і довіра до мене – єдиний ваш шанс. Ви мусите ухвалити якийсь рішення. Я відповім на деякі ваші запитання, якщо це допоможе вам. Але чому ви маєте повірити моїй історії, якщо не довіряєте мені вже? Все одно, ось...

Тієї миті у двері постукали. Прийшов пан Кремена зі свічками, а за ним стояв Ноб із посудинами, наповненими гарячою водою. Бурлака відступив у темний куток.

– Я прийшов сказати вам на добраніч, – мовив господар заїзду, ставлячи свічки на стіл. – Нобе! Занеси воду до кімнат!

Пан Кремена ввійшов досередини і зачинив за собою двері.

– Тут таке діло... – почав він, вагаючись і помітно хвилюючись. – Якщо я заподіяв якусь шкоду, то мені прикро, справді. Та одне тягне інше, і ви з цим погодитесь, а я людина заклопотана. Проте цього тижня в моїй пам'яті спливали, як мовиться у приказці, аж дві речі, тож я сподіваюся, що не запізно. Бачте, мене попросили зустріти гобітів зі Ширу, зокрема одного на ймення Торбин.

– А який це має стосунок до мене? – запитав Фродо.

– Ах! Тобі краще знати, – по-змовницьки відповів господар. – Я тебе не викажу, проте мені сказали, що цей Торбин подорожуватиме під іменем Підгорбина, а ще описали його, і ти цьому опису цілком відповідаєш, якщо мені буде дозволено так висловитися.

– Невже? Нумо, послухаймо цей опис! – нерозважно перебив Кремену Фродо.

– *Оглядний чоловічок із червоними щоками,* – урочисто виголосив пан Кремена.

Піпін хихикнув, а Сем обурився.

– *Та це тобі не дуже допоможе, Ячменю, бо стосується всіх гобітів,* – сказав він

мені, – продовжив пан Кремена, глипнувши на Піпіна. – *Проте цей – вищий за декотрих і вродливіший, аніж більшість, і має ямочку на підборідді: бравий хлопчина з ясними очима.* Перепрошую, та це він так сказав, а не я.

– Він сказав? А хто такий він? – палко запитав Фродо.

– Ах! То був Гандальф, якщо ти знаєш, про кого я. Кажуть, він чарівник, але чарівник він чи ні, то мій добрий друг. Одначе тепер я не певен, що він скаже мені, коли я побачу його знову: зіпсує мій ель чи перетворить мене на шматок деревини, і я, на правду, не здивуюся. Він трохи запальний. Проте що зроблено, те зроблено.

– Гарзд, а що зроблено? – запитав Фродо, якого починало дратувати повільне розгортання Кремениних думок.

– Про що це я? – сказав господар, затнувшись і клацнувши пальцями. – А, так! Старий Гандальф. Три місяці тому він без стуку ввійшов просто до моєї кімнати. *Ячменю,* – сказав він, – *уранці я їду. Зробиш дещо для мене? Ти тільки скажи,* – відповів я. – *Я поспішаю,* – сказав він, – *і не маю часу, щоби самому зробити це, проте хочу, щоби до Ширу доправили послання. У тебе є хтось, кого ти можеш послати туди і кому довіряєш? Знайдемо,* – відповів я, – *завтра чи, можливо, ще через день. Краще завтра,* – сказав він і дав мені листа. Адресат його відомий, – сказав пан Кремена, дістаючи листа з кишені й зачитуючи вголос адресу, повільно та гордо (він пишався репутацією письменною людини): панові ФРОДО ТОРБИНУ, ТОРБИН КУТ, ГОБІТІВ у ШИРІ.

– Лист мені від Гандальфа! – скрикнув Фродо.

– Ага! – зрадив пан Кремена. – То твоє справжнє прізвище таки «Торбин»?

– Так і є, – погодився Фродо, – тож негайно віддай мені листа і поясни, чому не відіслав його. Гадаю, саме з цим ти і приходив, хоча згайнував чимало часу, перш ніж дійшов до суті.

Бідолашний пан Кремена виглядав схвильованим.

– Ти маєш рацію, пане, – сказав він, – і я прошу пробачення. Я смертний і боюся Гандальфових слів, бо з того може бути біда. Та зробив я це без задніх думок. Я поклав лист у безпечне місце. Тоді не зміг знайти нікого, хто захотів би їхати до Ширу ні наступного дня, ні через день, а послати когось зі своїх теж ніяк не випадало; потім одне потягнуло інше, і лист випав мені з голови. Я людина заклопотана. Я зроблю все можливе, щоби виправити цю ситуацію, і, якщо можу чимось вам допомогти, ти тільки скажи! Та облишмо листа, бо я пообіцяв Гандальфові ще дещо. *Ячменю,* – сказав він мені, – *цей мій друг зі Ширу, невдовзі він може над'їхати цим шляхом,* – він і ще дехто з ним. *Він назветься Підгорбином. Не забудь! Однак не став запитань. Якщо мене з ним не буде, він може вскочити в халепу і потребуватиме допомоги. Зроби для нього все, що зможеш, і я буду вдячний за це,* – сказав він. І ось ти тут, та й халепа, здається, теж недалеко.

– Ти про що? – запитав Фродо.

– Ті чорнюхи, – мовив господар, переходячи на шепіт. – Вони шукають *Торбина*, і якщо в них добрі наміри, тоді я гобіт. Це сталось у понеділок – усі собаки дзявкотили, а гуси гелготали. Щось незвичайне, подумав я. Увійшов Ноб і повідомив, що двоє чорних чоловіків стоять при дверях і запитують про гобіта на прізвище «Торбин». Волосся на голові Ноба стояло дибки. Я наказав чорним зайдам забиратися геть і захряснув двері в них перед носами, та вони розпитували про це в усіх дорогою до Архета – таке я чув. А ще той Бурлака – він теж розпитував. Хотів побачитися з вами тут, хоча ви ще й ні закуски, ні супу не їли, а він хотів.

– Таки хотів! – раптом озвався Бурлака, виходячи на світло. – І багатьох клопотів можна було б уникнути, якби ти, Ячменю, його впустив.

Господар аж підскаочив од несподіванки.

– Ти! – скрикнув він. – Ти завжди з'являєшся мов нізвідки. Чого тобі тепер треба?

– Він тут із мого дозволу, – втрутився Фродо. – Прийшов, аби запропонувати свою допомогу.

– Ну, ви, мабуть, свою справу знаєте, – сказав пан Кремена, з підозрою поглядаючи на Бурлаку. – Та я б у вашому становищі не бузькався з блукачем.

– А з ким би ти бузькався? – запитав Бурлака. – З товстим власником заїзду, котрий і власне ім'я пам'ятає лише тому, що його цілий день викрикують люди? Вони не можуть вічно жити у «Поні» й не можуть вернутися додому. Їх чекає довга дорога. Може, ти підеш із ними, щоби віднадити тих чорнюхів?

– Я? Щоби я покинув Брі! Та ні за які гроші! – відповів пан Кремена, не на жарт перелякавшись. – Чому би тобі не перебути тут тихенько певний час, пане Підгорбине? Навіщо все це дивне мандрування, куди очі дивляться? За чим женуться ці чорнюхи, і звідки вони взялися, цікаво знати?

– На жаль, я не можу цього пояснити, – відповів Фродо. – Я стомлений і дуже хвилююсь, а історія ця довгенька. Та якщо ти хотів мені добра, то я мушу попередити тебе, що, доки я у твоєму домі, тобі теж загрожує небезпека. Ці Чорні Вершники – я не певен, але думаю, навіть боюся, що вони прийшли з...

– Вони прийшли з Мордору, – прошепотів Бурлака. – З Мордору, Ячменю, якщо це тобі про щось говорить.

– Спаси і помилуй! – зойкнув пан Кремена, бліднучи, – ця назва, вочевидь, була йому відома. – Це найгірша звістка, яку я чув у Брі за ціле моє життя.

– Атож, – потвердив Фродо. – Ти й досі бажаєш допомагати мені?

– Так, – сказав пан Кремена. – Більше, ніж будь-коли. Хоч і не знаю, що такий, як я, може вдіяти супроти, супроти... – він затнувся.

– Супроти Тіні на Сході, – тихо мовив Бурлака. – Небагато, Ячменю, та навіть дешиця стане у пригоді. Можеш дозволити панові Підгорбину сьогодні заночувати тут саме як панові Підгорбину і забути прізвище «Торбин», доки він буде вже далеко-далеко звідси.

– Це я зроблю, – відказав Кремена. – Та, боюся, вони дізнаються, що він тут, і без моєї допомоги. Шкода, що цього вечора пан Торбин привернув до себе увагу, щоби не сказати більше. Історію про зникнення пана Більбо чули у Брі й раніше. Навіть наш Ноб про щось почав здогадуватися, хоча він і тугодум, а у Брі є такі, в кого розум бистрий на здогади.

– Що ж, ми можемо лише сподіватися, що сьогодні Вершники не повернуться, – сказав Фродо.

– Справді, сподіваймося на це, – погодився Кремена. – Проте привиди вони чи ні, а до «Поні» так просто не проберуться. До ранку можете не хвилюватися. Ноб не обмовиться і словом. Жоден чорнюх не ввійде у мої двері, доки я триматимуся на ногах. Цієї ночі я та мої люди стоятимемо на чатах, а вам слід поспати, якщо зможете.

– Хай там що, а нас потрібно розбудити на світанні, – мовив Фродо. – Ми мусимо вирушати якнайраніше. Сніданок о пів на сьому, будь ласка.

– Добре! Я зазначу в замовленні, – відповів господар. – На добраніч, пане Торбине, себто пане Підгорбине! На добраніч – гей, цур йому! Де це ваш пан Брендіцап?

– Не знаю, – раптом занепокоївся Фродо.

Усі геть забули про Мері, а було вже доволі пізно.

– Боюся, він вийшов. Мері казав щось про ковток повітря.

– Ну, за вами таки треба наглядати, авжеж, – ваша компанія ніби на якесь свято приїхала! – сказав Кремена. – Мені треба йти і швиденько позамикати двері, та я скажу, щоби вашого друга пропустили, коли він прийде. І пошлю Ноба розшукати його. На добраніч усім!

Нарешті пан Кремена пішов, кинувши ще один сповнений сумніву погляд на Бурлаку та похитавши головою. Чути було, як його кроки стихають у коридорі.

– Ну? – озвався Бурлака. – Коли ти збираєшся прочитати цього листа?

Фродо спершу уважно роздивився печатку, а вже потім зламав її. Лист і справді був од Гандальфа. У написаному рішучим, але витонченим почерком чарівника посланні йшлося ось

про що:

БРИКЛИВИЙ ПОНІ, БРІ.

*День Середріччя,
ширського року 1418.*

Любий Фродо!

Погану звістку отримав я тут. Мушу негайно їхати. Не барися з від'їздом: покидай Торбин Кут і тікай зі Ширу щонайпізніше наприкінці липня. Я повернуся, щойно зможу, і поїду слідом за тобою, якщо виявиться, що ти вже в дорозі. Залиш мені повідомлення тут, якщо проїздитимеш через Брі. Можеш довіряти господареві (Кремені). Дорогою тобі також може стрітися мій друг – чоловік худий, темноволосий, високий, котрого дехто називає Бурлакою. Він знає свою справу і допоможе тобі. Рушайте до Рівендолу. Там, сподіваюся, ми і зустрінемося. Якщо не прибуду я, тоді тобі дорадить Ельронд.

Твій квапливий

ГАНДАЛЬФ. ♪

P.S. Не користуйся ним ні в якому разі! Не подорожуй поночі! ♪

P.P.S. Переконайся, що це справді Бурлака. На дорогах тепер чимало дивного люду.

Його справжнє ім'я – Арагорн. ♪

*Не золото – все, що сяє,
Не всі, хто блукає, – блудні;
Старе, та тривке – не зникає,
Глибокі коріння – міцні.
Із жарин вогонь розгориться,
І світло із тіні сяйне;
Відровиться тріснута криця,
Ізгой знов корону вдягне.*

P.P.P.S. Сподіваюся, Кремена відішле цього листа без зволікань. Він чоловік достойний, але пам'ять у нього – неначе захаращена комірчина: те, що потрібно, завжди насподі. Якщо він забуде, я його підсмажу.

Бувай здоров! ♪

Фродо мовчки прочитав листа, а тоді передав його Піпінові та Сему.

– А старий Кремена таки справді наламавав дров! – додав при цьому. – Він заслуговує на те, щоби його підсмажили. Якби я відразу отримав цього листа, то зараз ми всі були б у безпеці в Рівендолі. Проте, що могло трапитися з Гандальфом? Він пише так, ніби йде назустріч страшній небезпеці.

– А він і справді йде їй назустріч уже багато років поспіль, – озвався Бурлака.

Фродо повернувся і задумливо подивився на нього, розмірковуючи над другим постскриптумом чарівника.

– Чому ти відразу не сказав мені, що ти друг Гандальфа? – запитав гобіт. – Це

заощадило би час.

– Хіба? Хіба хоч один із вас повірив би мені до цієї миті? – перепитав Бурлака. – Я нічого не знав про цей лист – знав тільки, що мушу переконати вас довіряти мені беззастережно, якщо збираюся вам допомагати. Принаймні наразі я не маю наміру розповідати вам про себе. Спершу я повинен вивчити *вас* і у вас упевнитися. Ворог віддавна розставляє на мене пастки. Щойно я визначуся щодо вас – відповім на всі ваші запитання. Та мушу зізнатися, – додав він, якимось дивно засміявшись, – я сподівався, що ви візьмете мене просто так. Переслідувана людина іноді стомлюється від недовіри і прагне дружби. Але тут моя зовнішність грає мені не на руку.

– Так, принаймні на перший погляд, – засміявся Піпін, якому, коли він прочитав Гандальфового листа, відлягло від серця. – «Суди не з лиця, а з розуму», – мовлять у нас у Ширі, тож, скажу я вам, поваландавшись кілька днів по живоплотах і по канавах, ми всі так виглядатимемо.

– Для того, щоби виглядати, як Бурлака, потрібен не один день, тиждень чи навіть рік мандрів у Нетрях, – відповів чоловік. – І до того часу ти помреш, хіба що насправді зліплений із більш тривкого матеріалу, ніж здається на вигляд.

Піпін відступив, але Сем не злякався і далі дивився на Бурлаку з підозрою.

– Звідки нам знати, що ти саме той Бурлака, про якого розказує Гандальф? – доскіпувався він. – Ти жодного разу не згадав про Гандальфа, доки не з'явився цей лист. Може, ти шпигун, котрий прикидається другом і намагається, як із усього видно, переконати нас піти з ним. Ти міг прикінчити справжнього Бурлаку і забрати його одяг. Що ти на це скажеш?

– Що ти хлопець нівроку, – відповів Бурлака, – та, боюся, єдине, що я можу відповісти тобі, Семе Груничу: якби я вбив справжнього Бурлаку, то міг би вбити й тебе. І досі вже вбив би – без зайвих розмов. Якби мені потрібен був Перстень, я забрав би його – НЕГАЙНО!

Він підвівся й ніби зненацька виріс. У його очах спалахнуло пронизливе та вимогливе світло. Відкинувши плаща, Бурлака поклав правицю на руків'я меча, що висів, прихований, збоку. А Сем уже сидів зі широко розкритим ротом і витріщався на нього в німому зачудуванні.

– Та, на щастя, я *справжній* Бурлака, – сказав чоловік, дивлячись на гобітів згори, і його обличчя пом'якшила несподівана посмішка. – Я Арагорн, син Арагорна, і якщо своїм життям, а чи смертю я зможу вас порятувати, то зроблю це.

Тиша тривала довго. Нарешті Фродо, вагаючись, здобувся на слово.

– Я вірив, що ти наш друг, іще до появи листа, – сказав він, – принаймні хотів вірити. За сьогоднішню ніч ти вже кілька разів налякав мене, проте жодного разу я не злякався так, як злякали би мене прислужники Ворога, наскільки я можу це уявити. Гадаю, його шпигун... ну, виглядав би гарніше, та залишав би огидніше враження, ніж ти, якщо розумієш.

– Аякже, – засміявся Бурлака. – Я виглядаю огидно, зате справляю гарне враження. Ти про це? *Не золото все, що сяє, Не всі, хто блукає, – блудні.*

– То цей вірш про тебе? – запитав Фродо. – А я все ніяк не міг дібрати, про що він. Звідки ти дізнався, що він є в Гандальфовому листі, адже ти не тримав його в руках?

– Я й не дізнався, – відповів Бурлака. – Просто я Арагорн, а цей вірш написано про людину з таким ім'ям.

Він витяг меча, і гобіти побачили, що його лезо і справді розколото надвоє при основі нижче від руків'я.

– З нього мало користі, чи не так, Семе? – сказав Бурлака. – Та наближається час, коли його перекують заново.

Сем не відповів.

– Гаразд, – продовжив Бурлака, – зі Семового дозволу ми вважатимемо цю справу вирішеною. Бурлака буде вашим провідником. А тепер, гадаю, вам таки час укладатися до ліжок і спробувати відпочити. Завтра нас чекає нелегка дорога. Навіть якщо нам дозволять безперешкодно вийти з Брі, покинути його непоміченими не вийде ніяк. Але я спробую якнайшвидше збити їх зі сліду. Знаю-бо одну-дві стежини, які виводять із Краю Брі в обхід головної дороги. Щойно позбудемося переслідування, рушимо до Вершини Вітрів.

– До Вершини Вітрів? – зацікавився Сем. – А що це?

– Це пагорб трохи на північ від Дороги, десь на пів-дорозі звідси до Рівендолу. З нього добре видно розлогі околиці, тож ми зможемо чудово все роздивитися. Гандальф теж прибуде туди, якщо їхатиме за нами. Після Вершини Вітрів подорож наша ще ускладниться, бо доведеться лавірувати між різними небезпеками.

– Коли ти востаннє бачив Гандальфа? – запитав Фродо. – Знаєш, де він є чи що робить? Бурлака спохмурнів.

– Не знаю. Цієї весни я пішов із ним на захід. Кілька останніх літ я часто стежив за кордонами Ширу, коли він залагоджував свої справи деінде. Гандальф рідко залишав будь-що без нагляду. Востаннє ми бачилися першого травня при Сарн-Броді вниз по Брендівинній. Він сказав, що домовився про все з тобою та що ти вирушиш до Рівендолу в останній тиждень вересня. Я гадав, що Гандальф із тобою, тож і відлучився й сам пішов у мандри. А дарма, бо він, вочевидь, отримав якісь новини, а мене не виявилось поблизу, щоби допомогти вам.

Я тривожусь уперше за той час, відколи я з ним знайомий. Ми мали б отримати якісь звістки, навіть якби Гандальф не зміг прибути особисто. Повернувшись багато днів тому, я почув лихі вісті. Усюди гомоніли про Гандальфове зникнення та про появу тих вершників. Я дізнався про це від Гільдорових ельфів, а згодом вони таки розповіли мені, що ти покинув свій дім, – але про те, чи покинув ти Цапокрай, новин не було. Тож я з хвилюванням стежив за Східною Дорогою.

– Гадасеш, Чорні Вершники якось пов'язані з цим, зі зникненням Гандальфа себто? – запитав Фродо.

– Не можу придумати нічого іншого, що би могло його затримати, крім самого Ворога, – відказав Бурлака. – Та не втрачайте надії! Гандальф могутніший, аніж ви, ширці, собі уявляєте, – зазвичай ви бачите лише його забавки та жарти. Проте ця наша справа буде найвеличнішим його діянням.

Піпін позіхнув.

– Вибачте. Але я жахливо стомився. Незважаючи на всі турботи і небезпеки, я мушу лягти в ліжку, бо засну тутечки, не сходячи з місця. Де ж той дурбелік Мері? То вже буде остання крапля, якщо нам доведеться виходити в ніч і розшукувати його.

Тієї самої миті хряснули двері й стало чути, як хтось біжить коридором. Потому до кімнати влетів Мері в супроводі Ноба. Гобіт хутко зачинив за собою двері й сперся на них. Він геть захекався. Якийсь час усі з тривогою дивилися на нього, а тоді Мері видихнув:

– Я бачив їх, Фродо! Я бачив їх! Чорних Вершників!

– Чорних Вершників! – скрикнув Фродо. – Де?

– Тут. У селищі. З годинку я посидів у кімнаті. Ви не з'явилися, тож я подався на прогулянку. Потому повернувся і саме стояв біля заїзду, відступивши зі світла ліхтаря та дивлячись на зорі, коли раптом здригнувся й відчув, що поблизу скрадається щось жахливе. У мороці по той бік дороги неначе стояла якась темна тінь – відразу за краєм освітленого ліхтарем місця. Але вона миттю беззвучно шаснула в пільму. Коня не було.

– Куди вона подалася? – несподівано й різко запитав Бурлака.

Мері витріщив очі, бо тільки тепер помітив цього незнайомця.

– Відповідай! – вигукнув Фродо. – Це – друг Гандальфа. Я все поясню пізніше.
– Здається, вгору, дорогою на схід, – продовжив Мері. – Я спробував було піти за нею. Звісно, вона майже відразу щезла, та я завернув за ріг і дійшов аж до останнього будинку на Дорозі.

Бурлака глянув на Мері з подивом:

– У тебе хоробре серце, – сказав він, – але нерозважне.

– Не знаю, – відповів Мері. – По-моєму, воно не мужнє і не дурне. Я не володів собою. Мене ніби щось тягнуло. Хай там як, а я пішов, і раптом біля живоплоту почув голоси. Один бурмотів, а інший шепотів чи шипів. Я не почув ані слова з тієї розмови. І не підібрався ближче, бо почав тремтіти з голови до п'ят. А тоді мене охопив жах, я розвернувся, хотів щодуху мчати додому, та хтось став позаду мене, і я... я знепритомнів.

– Я знайшов його, пане, – втрутився Ноб. – Пан Кремена послав мене на пошуки з ліхтарем. Я спустився до Західної Брами. Якраз поблизу дому Біла Папоротняка мені здалося, ніби на Дорозі хтось є. Не присягнуся, що так і було, та виглядало, ніби двоє людей нахилилися над чимось, аби підняти. Я закричав, а коли добіг туди, то за ними вже й слід схолов, а на узбіччі лежав тільки пан Брендіцап. Він мовби спав. «Мені здалося, що я впав у глибоку воду», – сказав він мені, коли я потрусив його. Пан Брендіцап був якийсь дуже дивний, а щойно я допоміг йому підвестися, помчав сюди, наче заєць.

– Правда, я боявся, – сказав Мері, – і не знаю, що белькотів. Мені наснився бридкий сон, якого я не можу згадати. Я геть розбитий. Не знаю, що на мене найшло.

– Зате я знаю, – озвався Бурлака. – Чорний Подих. Вершники, мабуть, залишили своїх коней за селищем і потайки повернулися через Південну Брамку. Тепер вони знають усі новини, бо навідали Біла Папоротняка, а можливо, і той південець теж був шпигуном. Щось має відбутися ще цієї ночі, перш ніж ми виїдемо з Брі.

– Що значить «відбутися»? – запитав Мері. – Вони нападуть на заїзд?

– Ні, думаю, ні, – відповів Бурлака. – Вони ще не всі тут. До того ж, вони діють інакше. Вони найсильніші в темряві, на безлюдді, тож відкрито не нападуть на дім, де світло і багато люду, – принаймні, доки не впадуть у відчай, а перед нами ще проляже багато-пребагато верст Еріадору. Та сила їхня – у страху, а дехто тут, у Брі, вже потрапив до їхніх лап. Вони змусять цих нещасних чинити зло: Папоротняка, кількох чужинців і, можливо, також воротаря. Чорні Вершники перемовлялися з Гаррі при Західній Брамі в понеділок. Я стежив за ними. Коли вони пішли, той був геть білий і трясся.

– Здається, в нас усюди вороги, – зітхнув Фродо.

– Що ж нам робити?

– Бути тут і не розходитися по спальнях! Чорні Вершники впевнені, що знають, де ви. Кімнати для гобітів мають вікна, які виходять на північ і розташовані невисоко над землею. Ми всі будемо разом, позамикаємо вікна та двері. Проте спершу я і Ноб перенесемо сюди ваші пакунки.

Доки Бурлака ходив по речі, Фродо швиденько переповів Мері все, що трапилося після вечері. Мері ще дочитував лист і розмірковував над Гандальфовими словами, коли повернулися Бурлака та Ноб.

– Ну, панове, – сказав Ноб, – я збив купи одягу і поклав по валику посередині кожного ліжка. А ще чудово зобразив із допомогою коричневого вовняного килимка твою голову, пане Торб... Підгорбине, пане, – додав він, похмуро всміхнувшись.

Піпін засміявся.

– Дуже схоже, – погодився він. – Але що буде, коли вони розкриють обман?

– Побачимо, – відповів Бурлака. – Сподіваймося, що нам пощастить утримати свою твердиню до ранку.

– На добраніч вам, – сказав Ноб і пішов, аби стати на чатах при дверях.

Клушки та майно згромадили на підлозі вітальні. Двері підперли низеньким кріслом, вікно зачинили. Визирнувши крізь нього, Фродо побачив, що ніч і досі погожа. Яскравий

Серп⁷ бринів у повітрі понад вигином Брі-пагорба. Тоді гобіт зачинив і замкнув на засуви важкі внутрішні віконниці й опустив фіранки. Бурлака розпалив вогонь і загасив свічки.

Гобіти вляглися на коциках, ногами до каміна, а Бурлака влаштувався у кріслі навпроти дверей. Але вони ще трохи поговорили, бо Мері мав кілька запитань.

– *Корова вскач пішла!* – пирснув він сміхом, качаючись по коцику. – Ну, й дотепник ти, Фродо! Хотів би я там бути, щоби все те бачити. Поважні брійці обговорюватимуть це ще добру сотню років.

– Сподіваюся, – мовив Бурлака.

Потім усі вони замовкли, й гобіти один по одному поринули в сон.

Розділ 11 Ніж у темряві

Поки гобіти готувалися до сну в брійському заїзді, Цапокрай накрила пільма, у глибоких долинах і вздовж берега ріки поплив туман. Оселя у Струмковій Улоговині була мовчазною. Феті Виприн обережно відчинив двері й визирнув назовні. Цілий день у ньому наростав страх, він не міг ані відпочити, ні поспати, – у безшелесному нічному повітрі вчувалася загроза. Феті пильно вдивлявся в темряву, а тим часом попід деревами майнула якась чорна тінь; брама відчинилася, ніби з власної волі, а потім беззвучно зачинилася. Гобіт вжахнувся. Він сіпнувся назад і якусь мить стояв, тремтячи, в передпокої. Тоді зачинив двері й замкнув їх на замок.

Ніч глибока. Чути було ходу коней, яких крадькома вели стежиною. Коні спинилися за брамою, і тоді з'явилися чорні постаті, схожі на нічні тіні, які крадькома перебігають землею. Одна підійшла до дверей, друга – до рогу будинку з протилежного боку. Обидві завмерли на своїх місцях, мов тіні од каменів, а ніч поволі темнішала й темнішала. Дім і припишклі дерева вичікувально затамували подих.

Аж ось листя ледь-ледь ворухнулося, десь далеко кукурікнув півень. Минала холодна переддосвітня година. Постать біля дверей зрушила з місця. У пільмі, яку не осявали ні місяць, ані зорі, зблиснуло вихоплене з піхов лезо, ніби зірвали завісу з якогось холодного світла. Удар – тихий, але важкий – і двері задвигтіли.

– Іменем Мордору, відчиняйте! – гукнув тонкий і зловісний голос.

З другим ударом двері піддалися й упали, аж тріски з них посипались, а замок зламався. Чорні постаті хутко шаснули всередину.

Тієї самої миті між дерев поблизу задзвеніла сурма. Вона розбурхала ніч, як вогонь на верхівці пагорба.

**ВСТАВАЙТЕ! СТРАХ! ВОРОГИ! ВОГОНЬ!
УСТАВАЙТЕ!**

Феті Виприн не гаяв часу. Щойно побачивши, як темні постаті надходять зі саду, він уже знав, що мусить або врятуватись утечею, або загинути. І він утік, побіг через чорний вхід, через сад і через поля. А коли домчав до найближчого будинку, до якого було понад півтори версти, то впав, непритомний, на порозі. «Ні, ні, ні! – викукував він. – Ні, не я! Я ще не нажився!» Спершу ніхто не міг уторопати, про що він белькоче. Та потому гобіти зрозуміли, що до Цапокраю прийшли вороги – якісь незвичайні нападники з Пралісу. І тоді ніхто вже не чекав ані хвили.

⁷ Так гобіти називають Плуг, або ж Велику Ведмедицю.

СТРАХ! ВОРОГИ! ВОГОНЬ!

Брендіцапи сурмили Клич Цапокраю, якого не чули вже сотні років, відколи білі вовки забрели сюди Лютою Зимою, коли Брендівинна замерзла.

ВСТАВАЙТЕ! ВСТАВАЙТЕ!

Віддалік у відповідь теж заграли сурми. Сигнал тривоги піднімав дедалі більше мешканців.

Чорні постаті кинулися навтьоки з тієї оселі. Одна з них, біжучи, впустила на східцях гобітський плащ. На стежині залунав цокіт копит, що перейшов у чвал, а потім обернувся на гул і розтанув у темряві. Усюди довкола Струмкової Улоговини лунали сурми, кричали голоси і тупотіли ноги. Проте Чорні Вершники мчали до Північної Брами, як буревій. Нехай маленький народ сурмить! Саурон поквітається з ним пізніше. А тим часом вони мають інше завдання: тепер їм відомо, що цей дім порожній і що Персня тут немає. Вершники промчали повз вартових при брамі й поспіхом покинули Шир.

Ще на початку ночі Фродо зненацька пробудився з глибокого сну, так ніби його розбудив якийсь звук чи чиясь присутність. Він побачив, що Бурлака сидить наготові у своєму кріслі: в очах його відсвічувало полум'я вогнища, яке він підтримував, і воно яскраво горіло; та чоловік не подавав ані знаку й не ворухився.

Невдовзі Фродо знову заснув, але його сні знову потривожили шум вітру та прудкий цокіт копит. Вітер, здавалося, звивався довкола будинку і трусив його, а віддалік лунав натужний звук сурми. Він розплющив очі й почув, як голосно кукурікає півень на подвір'ї заїзду. Бурлака розсунув завіси і з брязкотом відчинив віконниці. Перше сіре світло дня разом із холодним повітрям залетіло крізь відчинене вікно до кімнати.

Щойно Бурлака побудив усіх, як одразу ж повів до спалень. Коли вони побачили свої кімнати, то дуже зраділи, що скористалися з його поради: вікна там були повідчинювані, завіси тріпотіли; ліжка було розтросцено, а розпороті й витрушені валики валялися на підлозі; коричневий килимок лежав роздертий на шматки.

Бурлака негайно пішов навідати господаря. Бідолашний пан Кремена виглядав заспаним і наляканим. Він цілу ніч майже не склепив очей (так-бо принаймні стверджував), але не чув ані звуку.

– У мої часи такого ніколи не траплялося! – зойкнув він, здіймаючи руки від жаху. – Гості не можуть спати у своїх постелях, знищено пречудові валики, і взагалі! Куди світ котиться?

– До темних часів, – відказав Бурлака. – Та наразі тебе залишать у спокої, щойно ти позбудешся нас. Ми їдемо негайно. Не турбуйся про сніданок, нам вистачить випити і перехопити чогось навстоячки. Ми зберемося за кілька хвилин.

Пан Кремена квапливо пішов перевірити, чи готові їхні поні, й приготувати їм щось «перехопити». Проте хутко повернувся, наляканий. Поні зникли, наче їх і не було! Уночі хтось відчинив усі двері стайні, й тварини повтікали: не лише поні Мері, а й решта коней і взагалі вся живність з цього закутка.

Фродо ця новина приголомшила. Де вже їм сподіватися досягти Рівендолу пішки, якщо їх переслідують кінні вороги? З таким самим успіхом можна було мріяти дістатися до Місяця. Бурлака якийсь час сидів мовчки і дивився на гобітів, ніби зважуючи їхні силу та мужність.

– Поні не допомогли би нам утекти від вершників, – задумливо сказав він нарешті,

мовби вгадав, що мав на думці Фродо. – Пішки ми просуватимемося не надто повільніше, принаймні тими шляхами, якими я хочу вас вести. А сам я збирався йти на своїх двох так чи так. Мене хвилюють їжа та речі. Годі сподіватися на те, щоби здобути їжу бодай десь між Брі та Рівендоллом, окрім тієї, яку зможемо взяти зі собою. А взяти її нам доведеться з добрячим запасом, бо ми можемо затриматись або ж нас змусять іти обхідними шляхами, далекими від прямої дороги. Скільки ви готові нести у своїх наплічних мішках?

– Стільки, скільки потрібно, – сказав Піпін, зневірюючись, але намагаючись показати, що він міцніший, аніж виглядає (чи почувається).

– Я можу нести подвійний вантаж, – виклично заявив Сем.

– Чи можна тут чимось зарадити, пане Кремено? – запитав Фродо. – Чи можливо узяти двійко поні в селищі? Чи хоча б одного, щоби віз пакунки? Не думаю, щоби нам їх позичили, та, гадаю, ми спромоглися би купити їх, – додав він невпевнено, розмірковуючи, чи й справді може це собі дозволити.

– Сумніваюся, – печально відповів господар. – Ті два чи три верхові поні, які були у Брі, стояли у стайні на моєму подвір'ї, і їх уже немає. Щодо інших тварин – коней чи поні для мандрів і не тільки, – то їх у Брі дуже мало, і вони не продаються. Та я зроблю все, що зможу. Я споряджу Боба і якнайхутчіше вишлю його на розвідини.

– Так, – неохоче погодився Бурлака, – так і зроби. Боюся, нам не обійтись бодай без одного поні. Проте ми втрачаємо змогу виїхати раненько, вислизнувши звідси непоміченими! Це все одно, що оголосити про наш від'їзд звуком сурми. Без сумніву, саме це вони і планували.

– У цьому є і крихітка приємності, – втрутився Мері, – й навіть більше, сподіваюся: доки ми чекатимемо, можна гарно поснідати, причому сидячи. Нумо, знайдімо Ноба!

Урешті-решт, затрималися вони більш як на три години. Повернувся Боб і доповів, що ніде в околиці ні під чесне слово, ні за гроші поні дістати не можна. Є лише один варіант: Біл Папоротняк готовий продати свого.

– То нещасна, стара, зморена голодом шкапа, – сказав Боб, – але, наскільки я знаю Біла, він спробує продати її втричі дорожче, ніж вона вартує, бо добре тямить, в якому ви зараз становищі.

– Біл Папоротняк? – запитав Фродо. – А може, це пастка? Може, та тварина помчить назад до нього з усіма нашими речами, чи зведе нас на манівці, чи ще щось?

– Можливо, – мовив Бурлака. – Та мені важко повірити, щоби яка-небудь тварина захотіла до нього повернутися, якщо вже їй поталанить утекти. Гадаю, це просто вияв натури пана Папоротняка: він хоче нагріти руки на всій цій справі. Головна небезпека – в тому, що конячка, певно, вже дише на ладан. Але ми, здається, не маємо вибору. Скільки він за неї править?

Біл Папоротняк оцінив свого поні у дванадцять срібних монет, і то справді було щонайменше втричі дорожче, ніж коштували поні в тих краях. Була то кістлява, худа та сумна тварина, проте негайно здихати наміру ще не мала. Пан Кремена сам заплатив за поні й запропонував Мері ще вісімнадцять срібняків як компенсацію за втрачених тварин. Він був чоловіком чесним і заможним, за мірками Брі, але тридцять срібних монет завдали неабиякого удару його статкам, а оскільки винен у цьому був Біл Папоротняк, то витримати його було особливо важко.

Утім, як виявилось урешті-решт, він не зазнав великих збитків: згодом вийшло так, що насправді пропав лишень один кінь. Інших тварин чи то відвели кудись, чи то вони самі розбіглися від жаху, і їх, заблуканих, знайшли в різних куточках Краю Брі. Поні, які належали Мері, втекли всі разом і, маючи добрий нюх, подалися до Пагорбів у пошуках Товстуну Гриба. Тож за якийсь час вони потрапили до рук Тома Бомбадила, і за ними добре наглядали. Та коли звістка про події у Брі досягнула Томових вух, він послав усіх поні до пана Кремени, який у такий спосіб отримав п'ятьох гарних тварин за дуже хорошу ціну. Поні у Брі перепала важча робота, ніж та, до якої вони звикли, проте Боб добре про них піклувався, тож загалом їм пощастило: вони уникнули темної та небезпечної мандрівки, хоча

так ніколи і не потрапили до Рівендолу.

Проте наразі, як міркував пан Кремена, його гроші безслідно зникли, витрачені чи то на добро, чи на зло. До того ж, йому не бракувало й інших клопотів. Бо щойно решта гостей прокинулася і дізналася про напад на заїзд, у селищі зчинилася страшна колотнеча. Мандрівники з півдня втратили кількох коней і вголос звинувачували в цьому власника заїзду, аж доки довідалися, що вночі зник і один із-поміж них – ніхто інший, як косоокий напарник Біла Папоротняка, – тож підозра відразу ж упала на нього.

– Якщо ви знохуетесь з конокрадом і приводите його до мого дому, – сказав Кремена, гніваючись, – то ви самі повинні заплатити за шкоду, а не приходити сюди з криками. Ідьте і запитайте у Папоротняка, куди подівся ваш прегарний друг!

Але виявилось, що той не був нічим другом, і ніхто не міг пригадати, коли він долучився до їхньої компанії.

Після сніданку гобіти мусили знову пакувати свої речі й разом складати харчі для довгої подорожі, яка на них чекала. Коли вони нарешті вирушили в дорогу, була вже майже десята година. До того часу все селище аж гуло від хвилювання. Трюк Фродо зі зникненням; поява чорних вершників; пограбування стаєнь, а також – і не в останню чергу – новина про те, що Блукач Бурлака долучився до гурту таємничих гобітів, – усе це перетворилося на таку легенду, яка переживе чимало багатих на події років. Більшість населення Брі та Стога, як і багато хто з Яру та з Архета, з'юрмилася на дорозі, щоби побачити, як мандрівники вирушатимуть у путь. Інші мешканці заїзду стояли у дверях чи поперехилилися з вікон.

Бурлака передумав і вирішив вийти з Брі головною дорогою. Будь-яка спроба податися через селище тільки погіршила би їхнє становище: половина мешканців пішла би за ними, щоби дізнатися, куди вони йдуть, і переконатися, що мандрівники не забредуть на чужу територію.

Подорожні попрощалися з Нобом і з Бобом, а також із паном Кременою, красно йому подякувавши.

– Сподіваюся, колись ми ще зустрінемося – коли життя доквіл знову повеселішає, – сказав Фродо. – Я понад усе хотів би хоч трохи пожити тут, у вас, у мирі й у спокої.

І вони вийшли на шлях, схвильовані та понурі, на очах у натовпу. Не всі обличчя там були приязні, й не всі слова, які злітали з тих вуст, були добрі. Проте Бурлаки, здавалося, більшість брійців остерігалася, тож один його пильний погляд замикав усім уста, і люди відступали геть. Він крокував попереду разом із Фродо, далі йшли Мері та Піпін, а останнім – Сем, який вів поні, навантаженого стількома їхніми клунками, скільки вони наважилися на нього скласти, – проте тварина виглядала вже не такою затурканою, як спершу, ніби радіючи, що нарешті дочекалася зміни власника. Сем задумливо жував яблуко. Він мав тих яблук повні кишені – прощальний подарунок від Ноба та Боба.

– Яблука для ходіння, а люлька для сидіння, – сказав він. – Але, по-моєму, невдовзі мені забракне й того, й іншого.

Гобіти не зважали на допитливі голови, що визирали з дверей чи вигулькували з-понад стін і парканів, повз які вони проходили. Та, наблизившись до дальньої брами, Фродо побачив темний занедбаний будинок по той бік густого живоплоту – останній будинок у селищі. В одному з вікон мигцем промайнуло вихудле лице з хитрими косими очима, проте відразу ж і зникло. «То ось де ховається той південець! – подумав гобіт. – Він дуже схожий на гобліна».

З-за живоплоту на них нахабно витріщався ще один чоловік, котрий мав кошлаті чорні брови й темні насмішкуваті очі, а його великий рот кривився в подобі усмішки. Він смалив коротку чорну люльку. Коли вони наблизилися, чоловік витягнув її з рота і сплюнув.

– Здоров, Довготелесий! – сказав він. – Так рано йдеш? Знайшов нарешті собі друзів?

Бурлака кивнув, але не відповів.

– Здрастуйте, мої маленькі друзі! – тоді звернувся чоловік до гобітів. – Гадаю, ви знаєте, з ким злигалися? Це – Бурлака-Перекотипале, ось хто це! Утім, я чув, що його називають й інакше – не так гарно. Будьте обачні сьогодні вночі! А ти, Семчику, стався добре до мого нещасного старого поні! Бувайте!

І він знову сплюнув. Сем хутко обернувся.

– А ти, Папоротняче, – озвався він, – сховай свою гидку пику, щоби її й не видно було та щоби по ній, бува, хтось не заїхав.

Сем прудко змахнув рукою, і яблуко умлівіч вилетіло з неї, поціливши Біла прямісінько в ніс. В останню мить той спробував пригнутись, але було вже запізно, тож із-за живоплоту вилетіла лайка.

– Змарнував таке смачне яблуко, – відповів на неї Сем, жалкуючи, і рушив далі.

Аж ось вони нарешті проминули селище. Діти й інші роззяви, котрі супроводжували подорожніх, потомились і повернули назад біля Південної Брами. А гобіти і Бурлака проїхали повз неї та ще кілька миль простували Дорогою. Вона завертала ліворуч, відбігаючи назад і на схід, бо огинала підніжжя Брі-пагорба, а потому поволі спускалась у порослу лісом місцевість. Ліворуч видно було кілька осель і гобітських нір Стога на пологих південно-східних схилах пагорба; унизу в глибокій улоговині на північ від Дороги здіймалися кучерики диму, вказуючи, що там примістився Яр; Архет ховався серед дерев іще далі за ним.

Дорога вже довгенько бігла донизу, Брі-пагорб бовванів позаду, брунатний і високий, а мандрівці натрапили на вузький тракт, що вів на північ.

– Тут ми зійдемо з відкритого шляху, рухаючись під прикриттям, – озвався Бурлака.

– Сподіваюся це – не «короткий шлях», – сказав Піпін. – Останні наші мандри навпростець через ліси ледь не закінчилися нещастям.

– Еге ж, але тоді у вас не було мене, – засміявся Бурлака. – Мої шляхи, довгі чи короткі, ведуть, куди слід.

Він подивився в обидва боки Дороги. Там нікого не було видно; тож він хутко повів гобітів униз до залісної долини.

Наскільки могли зрозуміти гобіти, не знаючи цієї місцевості, Бурлака планував спершу дістатися до Архета, проте далі взяти праворуч і обминути його зі сходу, а тоді вже просуватися якомога пряміше через пустельні землі до Пагорба Вершини Вітрів. Цим шляхом, якщо все буде добре, вони добряче скоротили би відстань, зрізавши велику петлю, яку робила Дорога, звертаючи далі на схід, аби обійти Комашині Мочарі. Та їм самим, схоже, доведеться пройти через ті болота, і те, як Бурлака описував їх, зовсім не додавало гобітам наснаги.

Проте наразі йти було досить приємно. Власне, якби не тривожні нічні події напередодні, вони би насолоджувалися цим відтинком подорожі більше, ніж усіма попередніми. Світило сонце, ясне, та не надто палюче. Ліси в долині були досі вкриті листям і багаті на барви, все здавалося спокійним і цілісним. Бурлака впевнено провадив гобітів серед безлічі перехресних стежок, де би, залишені самі, вони неодмінно заблукали. А він петляв, не раз повертаючи та двічі проходячи тим самим шляхом, аби збити зі сліду будь-яку погоню.

– Біл Папоротняк стежив, де саме ми звернемо з Дороги – щодо цього я певен, – сказав Бурлака, – хоча ледве чи він сам піде за нами. Біл досить добре знає довколишні землі, проте знає також, що він не рівня мені в лісі. Я боюсь одного: він розповість про це іншим. А вони, гадаю, не далеко. Якщо вирішать, що ми подалися до Архета – то краще для нас.

Чи то завдяки майстерності Бурлаки, чи з якоїсь іншої причини, але впродовж того дня мандрівникам не випало побачити ні сліду, почути ні звуку жодної іншої живої душі: ні двонової (за винятком птахів), ані чотиринової (за винятком однієї лисиці та кількох білок). Наступного дня вони взяли прямий курс на схід, але довкола все одно було тихо та спокійно. На третій день із часу виходу з Брі подорожні вибралися з Хет-лісу. Земля постійно знижувалася, відколи вони звернули з Дороги, тож тепер вони йшли розлогою рівнинною місциною, яку було досить важко долати. Мандрівники були вже далеко за кордонами Краю Брі, десь на бездоріжжі диких земель, і наближалися до Комашиних Мочарів.

Ґрунт став вологим, місцями багnistим, а подекуди вони взагалі натрапляли на калабані та широкі смуги осоки й очеретів, які аж дзвеніли стоголосим співом маленьких невидимих пташок. Подорожнім доводилося ретельно вибирати дорогу, щоби не замочити ніг і не збитися з потрібного курсу. Спершу вони рухалися досить швидко, та згодом їхня хода сповільнилася, бо йти вперед було дедалі небезпечніше. Болота вводили в оману і розставляли пастки, крізь їхні мінливі трясовини годі було знайти певний шлях навіть блукачам. Мухи стали надокучливими, у повітрі роїлися хмари крихітної мошви, яка заповзала в рукави, у штани й у волосся.

– Мене з'їдять живцем! – урешті скрикнув Піпін. – Комашині Мочарі! Та ж тут комашні більше, ніж мочарів!

– І що вони тут їдять, коли їм не перепадає гобітятина? – додав Сем, чухаючи шию.

Кепський їм випав день у цій самотній і негостинній землі. Місце для табору було вологе, холодне та незручне, а кусючі комахи не давали поспати. До того ж в очеретах скрадалися якісь огидні істоти, котрі, судячи з їхніх звуків, були чимось на кшталт злостивих родичів цвіркунів. Їх були тисячі, й вони тріскотіли геть усюди: «*цві-брик*, *цві-брик*», – безперервно, цілу ніч, ледь не доводячи гобітів до сказу.

Наступного, четвертого, дня трохи поліпшало, хоча ніч була майже такою самою неспокійною. Попри те, що «цвібрики» (так назвав їх Сем) зникли, мошва продовжувала переслідувати подорожніх.

Фродо лежав утомлений, але не міг склепити очей, і йому здавалося, що десь далеко на східному небі з'явилося світло: воно то спалахувало, то гасло багато разів. На світанкову зорю це було не схоже, бо до неї було ще кілька годин.

– Що то за світло? – запитав він у Бурлаки, який уже прокинувся і стояв, дивлячись у ніч.

– Не знаю, – відповів той. – Воно надто далеко, щоби можна було роздивитися. Нагадує блискавку, що перестрибує з верхівки на верхівку пагорба.

Фродо знову ліг, але ще довго бачив білі спалахи, а на їхньому тлі – темну та високу постать Бурлаки, мовчазного і настороженого. Нарешті гобіт занурився в неглибокий сон.

П'ятого дня, залишивши позаду останні в'язкі калабані та зарості очерету на болотах, мандрівники все-таки не зайшли далеко. Земля перед ними знову почала поволі вивисуватись. Удалині на сході видно було лінію пагорбів. Найвищий із них був у тій лінії праворуч і трохи осторонь від інших. Він мав конічну вершину, злегка приплюснуту на маківці.

– Це і є Вершина Вітрів, – сказав Бурлака. – Стара Дорога, яку ми оминули аж ген праворуч, підходить до неї з південного боку та обминає її неподалік од підніжжя. Ми можемо дістатися туди завтра опівдні, якщо підемо просто до пагорба. Гадаю, треба зробити

саме так.

– Що ти маєш на увазі? – запитав Фродо.

– Я маю на увазі: хтозна, що чекатиме на нас там, коли ми туди дістанемося. Пагорб близько до Дороги.

– Але ж ми наче сподівалися зустріти там Гандальфа?

– Так, але те сподівання примарне. Якщо він узагалі рушить цим шляхом, то може й не пройти через Брі, а отже, не знатиме, що робимо ми. Так чи так ми розминемося, хіба би нам пощастило прибути туди майже одночасно; чекати довго на тому пагорбі чи йому, чи нам буде дуже небезпечно. Не знайшовши нас у диких землях, Вершники теж подадуться до Вершини Вітрів. Звідти відкривається широкий краєвид. Утім, у цьому краї багато тварин і птахів, які можуть побачити нас із вершини того пагорба. Не всім птахам можна довіряти, проте є шпигуни, значно страшніші за них.

Гобіти з тривогою дивилися на далекі пагорби. Сем звів погляд до блілого неба, боячись побачити в ньому яструбів чи орлів, які би ширяли над ними, ворожо блискаючи очима.

– Ти таки змушуєш мене почуватися незатишно і самотньо! – сказав він.

– А що ти порадиш нам робити? – спитав Фродо.

– Думаю, – повільно відповів Бурлака, ніби сам не був упевнений, – думаю, найкраще, що ми можемо зробити, – це йти звідси якомога пряміше на схід, аби дістатися до лінії пагорбів, а не до самої Вершини Вітрів. Там ми вийдемо на відому мені стежку, що стелиться біля підніжжя пагорбів, і вона приведе нас до Вершини Вітрів із півночі, не так відкрито. І тоді побачимо те, що побачимо.

Цілий той день вони важко просувались уперед, аж доки запав холодний і ранній вечір. Земля ставала дедалі сухішою та менш зарослою, але попереду над болотами стелилися тумани і випари. Нечисленні птахи тужливо покрикували чи співали в чагарях, доки кругле червоне сонце плавно котилось у темряву на заході, а потому запала порожня тиша. Гобіти думали про лагідні промені призахідного сонця, які зазирали крізь веселі вікна до Торбиного Кута, залишеного десь дуже далеко.

Наприкінці дня подорожні дісталися до струмка, що стікав сюди аж із пагорбів, аби загубитися десь у застоєних болотистих землях, і, доки було ще світло, вони йшли вздовж його берегів. Коли ж настала ніч, маленький гурт нарешті зупинився і облаштував стоянку під кількома низькорослими вільхами поблизу струмка. Попереду на тлі потьмянілого неба бовваніли вицвілі та бездеревні спини пагорбів. Тієї ночі мандрівники виставили варту, а Бурлака, здається, взагалі не спав. Місяць доходив повні, тож іще в перші нічні години холодне сіре світло лягло на землю.

Наступного ранку вони знову рушили в путь невдовзі після сходу сонця. Повітря було морозяне, а чисте небо – прозоро-блакитне. Гобіти відчували приплив сил, ніби після ночі спокійного сну. Вони вже почали звикати до тривалої ходи та до мізерних харчів – принаймні скупіших за ті, які в Ширі вони вважали би майже достатніми для того, щоби підтримувати їх на ногах. Піпін заявив, що Фродо можна було би сприйняти тепер аж за цілих двох гобітів.

– Дуже дивно, – сказав Фродо, затуляючи пояс, – особливо з огляду на те, що мене значно поменшало. Сподіваюся, процес схуднення колись-таки припиниться, інакше я перетворююся на примару.

– Не говори про таке! – уривчасто цитнув на нього Бурлака надивовижу суворо.

Пагорби ближчали. Вони утворювали нерівномірні виступи, які часто здіймались угору на висоту майже ста сімдесяти п'ядей, а подекуди знову спадали до неглибоких ущелин чи проходів, які вели до східних земель по іншій їхній бік. Уздовж гребеня гряди гобіти бачили щось, що з вигляду нагадувало зарослі зелом руїни стін і рови, а в ущелинах між ними стояли рештки стародавніх кам'яних скульптур. До настання ночі вони досягли підніжжя західних схилів і там розбили табір. То була ніч п'ятого жовтня, і минуло вже шість днів, відколи вони відбули з Брі.

Уранці – вперше, відколи подорожні покинули Хет-ліс, – вони знову виразно побачили стежку. Звернули ліворуч і рушили нею на південь. Пролягала вона хитро, ніби навмисно вибираючи такий шлях, аби якомога рідше потрапляти комусь на очі: і з вершин пагорбів угорі, й із рівнин на заході. Стежка пірнала у глибокі долини та оббігала крутосхили, а там, де вона стелилася через більш рівнинну й відкриту місцевість, обабіч неї виростали валуни і потяте каміння, заступаючи мандрівників, майже як живопліт.

– Цікаво, хто проторував цю стежину й навіщо, – озався Мері, коли вони йшли одним із таких переходів, де камені були надзвичайно великі й стояли дуже близько одні біля одних. – Не певен, що це мені до вподоби: в неї якийсь... курганово-привидний вигляд. На Вершині Вітрів є кургани?

– Ні. На Вершині Вітрів, як і на жодному з цих пагорбів, курганів немає, – відповів Бурлака. – Люди Заходу тут не жили, хоч у пізніші дні вони певний час захищали ці пагорби від зла, що прийшло з Ангмару. Ця стежка була прокладена для обслуги фортів на гірських стінах. Але задовго до того, на зорі існування Північного Королівства, на Вершині Вітрів спорудили велику вартову вежу, яку назвали Амон-Сул. Її спалили та знищили, тож нині від неї не залишилося нічого, крім випуклого кільця, що нагадує корону на старій маківці пагорба. Проте колись вона була висока і чудова. Мовлять, ніби на ній у дні Останнього Союзу стояв Елендил, спостерігаючи за прибуттям зі Заходу Гіл-галада.

Гобіти приголомшено дивилися на Бурлаку. Виходило, що він так само добре знався на стародавніх переказах, як і на стежках у нетрях.

– Хто такий Гіл-галад? – запитав Мері, проте Бурлака не відповів, бо його мовби поглинули власні думки.

Раптом якийсь тихий голос прошепотів:

*Гіл-галад ельфів був король.
Сумний у нього ореол:
останній він, чия земля
від Моря аж до Гір цвіла.*

*Мав довгий меч, мав гострий спис,
його шолом крізь ніч світивсь;
небесних зір рясні путі
сріблились на його щиті.*

*Та він відплив кудись давно,
і де тепер – кому дано
те знать? Зайшла його зоря,
де над Мордором тінь ширя.*

Усі здивовано повернулися, бо голос той належав Семові.

– Не спиняйся! – попростав Мері.

– Це все, що я знаю, – затнувся Сем, зашарівшись. – Я почув це від пана Більбо, ще коли був юнаком. Він завжди розповідав мені такі історії, бо знав, як я люблю слухати розповіді про ельфів. Пан Більбо навчив мене грамоти. Він дуже вчений, причому по-книжному, наш любий старий пан Більбо. І він писав *поезію*. Це він написав те, що я щойно прочитав.

– Ні, це склав не він, – заперечив Бурлака. – Це частина балади, що називається «Загибель Гіл-галада», написаної стародавньою мовою. Більбо, напевно, переклав її. А я і не знав.

– Там було ще багато, – сказав Сем, – і все про Мордор. Тієї частини я не вчив, бо від неї в мене мурашки по шкірі. Ніколи би не подумав, що сам подамся туди!

– Піти до Мордору! – скрикнув Піпін. – Сподіваюся, до цього не дійде!

– Не вигукуйте цієї назви занадто голосно! – цитнув на них Бурлака.

Був уже майже полудень, коли подорожні наблизилися до південного кінця стежини і побачили попереду, в неясному прозорому світлі жовтневого сонця, сіро-зелену кручу, що, мовби який міст, вела до північного схилу пагорба. Вони постановили відразу підніматися на вершину, доки день іще не хилився до вечора. Ховатися було ніде, тож їм довелося сподіватися тільки на те, що жоден ворог чи шпигун за ними не стежить. Скільки сягало око, на пагорбі нічого не ворухилося. Якщо Гандальф і був десь поблизу, то він добряче зачаївся.

Зі західного боку Вершини Вітрів мандрівники натрапили на затишну улоговину, на дні якої був вираок у формі чаші з порослими травою схилами. Сем і Піпін разом із поні, з клунками та пакунками залишилися там. Решта троє пішли далі. Після півгодинного важкого підйому Бурлака видерся на маківку пагорба; за ним піднялися Фродо та Мері, стомлені й задихані. Останній підйом виявився стрімким і кам'янистим.

На вершині, як і казав Бурлака, вони побачили широке коло – основу колишньої камінної вежі, тепер понищену та порослу віковичною травою. Проте в центрі кола хтось виклав піраміду з побитих каменів, чорних, ніби від вогню. Довкола неї дерен вигорів до кореня, а всередині кола трава була припалена та стоптана, наче цією вершиною прокотилося полум'я, хоча ніде не було і сліду живої істоти.

Стоячи понад пругом зруйнованого кола, вони бачили внизу широкий краєвид, бо землі довкола були здебільшого пустельні та нічим не прикметні, за винятком кількох латок лісу далеко на півдні, за якими можна було де-не-де добачити блиск віддаленої ріки. Долі з південного боку стелилася, ніби стрічка, Стара Дорога, надбігаючи зі Заходу, звиваючись угору-вниз, аж доки зникала за темним виступом землі на сході. На ній не було ні душі. Роздивляючись її у східному напрямку, троє мандрівників побачили Гори: ближні підніжжя були бурі та зловісні, далі видніли вищі сірі бескиди, а вже за ними здіймалися гінкі та гострі білі шпилі, які мерехтіли між хмар.

– Ось ми й на місці! – озвався Мері. – І виглядає воно вкрай безрадісно та негостинно! Тут немає ні води, ні сховку. І жодного сліду Гандальфа. Проте я не серджуся на нього за те, що він не чекав на нас – якщо він узагалі сюди приходив.

– Хто його знає, – сказав Бурлака, задумливо роздивляючись довкола. – Навіть якщо він добувся до Брі на день-два пізніше за нас, то міг дістатися сюди перший. Коли потрібно, Гандальф уміє їздити дуже швидко.

Раптом він нахилився і подивився на камінь на верхівці піраміди: той був пласкішим за решту, й білішим, ніби вогонь його не зачепив. Бурлака підняв його й оглянув, обертаючи пальцями.

– Це поклали тут нещодавно, – мовив він. – Що ти думаєш про ці позначки?

На пласкому спідньому боці Фродо побачив якісь подряпини: 11!!.

– Нагадує ризик, крапку і ще три ризики, – відповів гобіт.

– Риска ліворуч може бути руною «Г» з тонкими відгалуженнями, – сказав Бурлака. – Можливо, цей знак нам залишив Гандальф, хоча певності немає. Ризики акуратні й, очевидно, свіжі. Та ці позначки можуть означати щось цілком інакше і не мати до нас жодного стосунку. Блукачі послуговуються рунами і часом сюди приходять.

– А що вони означають, навіть якщо все-таки їх залишив Гандальф? – запитав Мері.

– Я сказав би, – відповів Бурлака, – що це «Г₃», себто знак, що Гандальф був тут третього жовтня, три дні тому. Це також пояснює нам, що він квапився та що небезпека була зовсім поряд, бо йому забракло часу, або ж він просто не наважився написати щось довше та зрозуміліше. А отже, ми маємо бути напоготові.

– Добре було би мати певність, що то саме Гандальф зробив ці позначки, хай би що вони означали, – сказав Фродо. – Я би дуже зрадив, знаючи, що він теж на цьому шляху, попереду чи позаду нас.

– Можливо, – погодився Бурлака. – Щодо мене, то я вірю, що він був тут і що йому загрожувала небезпека. Тут полум'я обпалило траву, а мені на гадку спало світло, яке ми бачили три ночі тому в небі на сході. Думаю, на нього напали на цій вершині, та чим усе закінчилося, я сказати не можу. Його тут немає, тож тепер нам треба подбати про себе і прокласти собі шлях до Рівендолу з якомога меншими втратами.

– Як далеко ще до Рівендолу? – запитав Мері, обережно роззираючись довкола.

З Вершини Вітрів світ здавався небезпечним і нескінченним.

– Не знаю, чи хтось колись вимірював верстами Дорогу після «Покинутого заїзду», який за день їзди верхи від Брі, – відказав Бурлака. – Одні кажуть, що стільки, інші – що стільки. Це – дивна путь, і той, хто нею мандрує, радий дістатися до місця призначення, байдуже, чи довго він ішов, а чи коротко. Та я знаю, скільки часу вона забере в мене самого, пішого, за доброї погоди та прихильної фортуни – дванадцять днів звідси до Бруїненського Броду, де Дорога перетинає Шумноводу, що витікає з Рівендолу. На нас чекають щонайменше два тижні мандрів, бо Дорогою нам іти ледве чи вдасться.

– Два тижні! – повторив Фродо. – За цей час багато чого може трапитися.

– Може, – погодився Бурлака.

Якусь часину всі троє мовчки стояли на вершині пагорба, поблизу південного її краю. На тому безлюдді Фродо вперше вповні усвідомив свою беззахисність і загроженість. Він до нестями захотів, аби доля його склалася так, щоби йому ніколи не довелося покидати тихого коханого Ширу. Він глянув униз на ненависну Дорогу, що вела на захід – додому. І раптом усвідомив, що нею повільно рухаються в західному напрямку дві чорні мари, а придивившись іще раз, Фродо побачив, що назустріч їм зі сходу скрадаються ще три. Він скрикнув і вчепився Бурлаці за руку.

– Дивися, – сказав, показуючи донизу.

Бурлака негайно кинувся на землю по той бік зруйнованого кола, потягнувши за собою Фродо. Мері впаля біля них і запитав пошепки:

– Що там?

– Не знаю, та остерігаюся найгіршого, – відповів Бурлака.

Вони поволі підповзли до пруга й визирнули через розколину між двома похиленими каменями. День спохмурнів, бо прозорий поранок згаснув, а хмари, які насунули зі сходу, заступили сонце, що вже почало котитися на захід. Усі троє побачили чорних примар, однак ні Фродо, ні Мері не могли роздивитися їхніх рис, і все-таки щось підказувало їм, що там, далеко внизу, на Дорозі за підніжжям пагорба збираються Чорні Вершники.

– Так, – озвався Бурлака, чий гострий зір не залишив йому й тіні сумніву. – Ворог тут!

Вони квапливо відповзли вглиб і крадькома спустилися північним схилом, аби відшукати своїх супутників.

Сем та Перегрін часу не гаяли. Вони оглянули неглибокий виярок та довколишні схили. І знайшли неподалік джерело чистої води, що пробивалася з пагорба, а поблизу нього – відбитки ніг, залишені день-два тому. У самому виярку натрапили на сліди нещодавнього вогнища й інші ознаки розбитої поспіхом стоянки. На найближчому до пагорба краю виярка лежали камені, які колись скотилися сюди згори. Позаду них Сем виявив невеликий запас акуратно складеного хмизу.

– Цікаво, чи не побував тут старий Гандальф? – сказав він Піпінові. – Хай би хто наскладав сюди хмизу, він, напевно, збирався повернутися.

Бурлаку їхні знахідки дуже зацікавили.

– І чому я пішов, а не був тут із вами, щоби самому обшукати все? – мовив він, поспішаючи до джерела, щоб оглянути відбитки.

– Як я і боявся, – продовжив Бурлака, повернувшись. – Сем та Піпін потопталися м'яким ґрунтом, і відбитки тепер або зіпсуті, або надто заплутані. Тут нещодавно були блукачі. Саме вони кинули тут хмиз. Але є ще й кілька новіших слідів, які не належать блукачам. Принаймні одні з них залишили не давніше, як день-два тому, важкі чоботи. І хтозна, чи одна пара. Не певен, однак гадаю, що тут побувало багато взутих у чоботи ніг.

Він замовк і стояв, поглинутий тривожними думками.

У голові кожного гобіта постало видиво: вдягнуті у плащі й узуті в чоботи Вершники. Якщо наїзники вже знайшли цей виярок, то що швидше Бурлака відведе їх деінде, то краще. Почувши звістку про те, що вороги на Дорозі, лише за кілька верст од них, Сем із великою неприязню окинув оком улоговину.

– Чи не варто нам хутенько вимітатися звідси, пане Бурлако? – нетерпляче запитав він. – Уже вечоріє, а ця нора мені не подобається: тут моє серце раз у раз чомусь поривається втекти у п'яти.

– Так, звісно, нам слід негайно вирішити, що чинити далі, – відповів Бурлака, дивлячись угору, щоби зважити на час і на погоду. – Ну, Семе, – озвався він нарешті, – мені це місце теж не до душі, та, гадаю, до ночі ми не знайдемо нічого ліпшого. Наразі нас принаймні не видно, а якщо почнемо рухатися, то шпигуни, без сумніву, нас помітять. Усе, що ми можемо зробити, – це зійти з обраного шляху та податися знову на північ із цього боку гряди, де територія здебільшого така сама, як і тут. За Дорогою стежать, але нам таки доведеться її перетнути, якщо спробуємо знайти прихисток у чагарях аж ген на півдні. З північного боку Дороги за пагорбами на багато верст простягається безліса та рівнинна місцевість.

– А Вершники можуть *бачити*? – запитав Мері. – Тобто вони, здається, послуговувалися зазвичай носами, а не очима, винюхуючи нас, якщо слово «винюхуючи» тут доречно, принаймні вдень. Але ти змусив нас притиснутися до землі, коли побачив їх унизу, а тепер кажеш, що нас побачать, коли ми рухатимемося.

– На вершині пагорба я був надто необережний, – відказав Бурлака. – Дуже переймався тим, аби знайти якісь ознаки Гандальфової присутності, проте припустився помилки, дозволивши нам трьом підвестись і так довго стояти там. Адже чорні коні бачать, а Вершники можуть використовувати людей та інших істот для шпигування, в чому ми й переконались у Брі. Самі вони не бачать білого світу так, як бачимо його ми, проте наші образи відкидають у їхніх думках тіні, які здатне знищити лише полуденне сонце; натомість у п'ятмі вони бачать багато знаків і форм, не помітних для нас, – тоді їх слід боятися найбільше. Та у будь-яку пору доби Вершники здатні занюхати кров живих створінь, жадаючи і ненавидячи її водночас. Окрім нюху та зору, є й інші чуття. Ми ж відчуваємо їхню присутність – вона збентежила наші серця, щойно ми дісталися сюди, й раніше, ніж ми їх побачили, – але нашу присутність вони відчувають стократ гостріше, ніж ми – їхню. А ще, – додав він, стишивши голос до шепоту, – їх притягує Перстень.

– Виходить, порядунку немає? – сказав Фродо, безтямно роззираючись докруг. – Якщо я поворухнуся, мене побачать і вистежать! Якщо не зрушу з місця, то притягну їх до

себе!

Бурлака поклав руку йому на плече.

– Надія ще є, – мовив він. – Ти не самотній. Вважатимемо цей заготовлений хмиз знаком. Тут мало затишку та захисту, проте вогонь правитиме нам і за те, й за інше. Саурон може змусити вогонь слугувати його лихим намірам, як змушує служити собі все живе, проте ці Вершники вогню не люблять і бояться тих, у кого він є. Вогонь – це наш друг у глушині.

– Може, й так, – пробурмотів Сем. – Але це також найліпший відомий мені спосіб оголосити: «Ось ми де», – крім хіба що крику.

У глибині виярка, в найнижчому та найбільш захищеному його закутку, мандрівники розклали вогнище і приготували їжу. На землю впали вечірні тіні, похолоднішало. Зненацька на них напав страхітливий голод, адже вони нічого не їли від самого снідання, проте все одно обмежилися тільки скромною вечерею. Попереду на них чекали пустельні землі, де не мешкав ніхто, крім птахів і звірів, – непривітні місцини, покинуті всіма расами світу. Часами по той бік пагорбів проходили блукачі, та їх було мало, і вони ніколи не зупинялись. Інші подорожні забрідали туди рідко, та й то були не вельми добрі, – приміром, захожі з північних долин Імлистих Гір тролі. Тільки на Дорозі можна було надібати мандрівників, найчастіше гномів, котрі поспішали у власних справах і не могли нічим допомогти чужинцям: хіба кількома кинутими мимохідь словами.

– Навіть не уявляю, як нам має вистачити цієї їжі до самого кінця, – сказав Фродо. – Останніми днями ми були дуже ощадливі, та й ця вечеря – далеко не бенкет, але все одно ми використали більше харчів, аніж повинні були, якщо муситимемо йти ще два тижні чи й більше.

– У нетрях є їжа, – відказав на те Бурлака, – ягоди, коріння і трави, а в разі потреби я можу бути непоганим мисливцем. Не бійтеся голоду до зими. Проте збирання чи лови їжі – робота довга та виснажлива, а нам слід поспішати. Тож затягніть паски і мрійте про щедрі столи в Ельрондовому домі!

З наближенням темряви холод посилювався. Визираючи понад краєм виярка, мандрівники не бачили нічого, крім сірої землі, яка тепер хутко розчинялась у пільмі. Небо вгорі знову розвиднілось, і на нього потроху висипали мерехтливі зорі. Фродо та його супутники тулилися довкола вогнища, загорнувшись у всі можливі одежини та коцики, а Бурлаці вистачало самого плаща, – він сидів трохи осторонь, задумливо палячи люльку.

Запала ніч, і світло від вогнища почало горіти ясно-преясно. Тоді він узявся розповідати гобітам різні історії, щоби розум їхній не полонив страх. Бурлака знав чимало оповідок і легенд про давнину, про ельфів і людей, про добрі та лихі діяння Прадавніх Часів. Слухачам стало цікаво, скільки йому років і звідкіля він стільки всього знає.

– Розкажи нам про Гіл-галада, – раптом попрохав Мері, коли той замовкнув наприкінці оповіді про ельфійські королівства. – Ти знаєш іще щось із тієї стародавньої балади, про яку згадував?

– Так, знаю, – відповів Бурлака. – І Фродо – теж, бо вона безпосередньо стосується нас із ним.

Мері та Піпін зиркнули на Фродо, який дивився у вогонь.

– Я знаю лише децицію того, що розповів мені Гандальф, – повільно промовив гобіт. – Він був останнім із величних ельфійських королів у Середзем'ї. Гілгалад мовою ельфів означає «зоряне світло». Разом із Елендилом, ельфодругом, він подався до землі...

– Ні! – урвав його Бурлака. – Як на мене, цієї історії не варто розказувати тепер, коли поблизу нас ошиваються прислужники Ворога. Якщо нам поталанить дістатися до Ельрондової оселі, ви почуєте її там від початку до кінця.

– Тоді розкажи нам якусь іншу історію про стародавні часи, – попросив Сем, – історію про ельфів до їхнього занепаду. Я би з превеликим задоволенням іще послушав про ельфів: темрява надто близько підступає зусібіч.

– Я розповім вам історію про Тінувіель, – сказав Бурлака, – стисло, бо оповідь ця довга й кінець її невідомий; і нині ніхто, крім Ельронда, достеменно не пам'ятає, як її розповідали в давнину. Це прекрасна історія, хоч і сумна, як і всі перекази Середзем'я, та вона може збадьорити ваші серця.

Він якусь хвилину помовчав, а тоді почав не говорити, а лагідно наспівувати:

*Трава зелена, довгий лист,
Болиголова дикий цвіт,
І на галявині зійшлись
Вогні зірок у темряві.
Тінувіель посеред віт
Там танцювала, як колись:
Вінок із зір на голові,
І блиск убрань бентежливий...*

*З холодних гір прийшов туди
Блукалець Берен і сумний
Побрів вздовж тихої води –
Вздовж хвиль ріки ельфійської.
Та раптом, вражений, спинивсь:
Крізь лист побачив молодий
Тінувіель в зірках. Вони
Спадали з пліч і вії її.*

*Злетіла раптом втома з ніг,
Чий фатум – мандри без кінця;
І він пішов, тоді – побіг,
Впіймавши промінь місячний.
Вона ж пливла від дерева
До дерева, легка, як сніг,
І вже розтанула уся,
А він лишивсь пригнічений.*

*Він часто чув летючий звук
Тих кроків, наче шелест лип,
Як музику підземних лук,
Коли блукав низинами.
Болиголов зів'яв. Лиш скрип
Беріз лунав, коли з їх рук
Спадав по листу лист. Захрип
Ліс буковий знесилений.*

*А він шукав її щодня,
Ворушачи листки й літа,
При місяця і зір вогнях
У небесах морозяних.
Часами бачив: золота,
Перепликала навмання*

*Вершинами гірськими, й там
Сріблилась в танці росяно.*

*Зима минула, і вона
Вернулась. Від її пісень
Прокинулась нараз весна,
А з нею дощ і жайвори.
І знов настав ельфійський день,
І квітів музика ясна.
Він зцілювся й хотів лишень
Кружляти з нею край гори.*

*Втекти хотіла, але він:
«Тінувіель! Тінувіель!» –
Покликав, мов ельфійський дзвін, –
І стала, прислухаючись.
Стояла мовчки біля скель,
Ловила звуку відгомін;
Він підійшов: «Тінувіель!..» –
Лише тремтіла, сяючи.*

*Її в очі Берен зазирнув,
Пробравшись крізь волосся тінь,
Побачив неба глибину,
В очах тих віддзеркалену.
Тінувіель, ельфійська синь,
Безсмертна діва, в мить одну
Збагнула долі височінь
Покірно й опечалено.*

*Важка судилася їм путь:
Пройшли камінний холод гір,
Лісів імлистих каламуть
З палатами залізними.
Моря Розлучні з давніх пір
Між ними пролягли, та тут
Зустрілись знов, здолавши вир,
І відійшли невпізнані.*

Перш, ніж заговорити знову, Бурлака зітхнув і трохи помовчав.

– Такі пісні ельфійською звуться *анн-теннат*, але нашою загальною мовою їх відтворити важко, тож це лише її блідий переклад. У ній ідеться про зустріч Берена, сина Барагіра, та Лутієн Тінувіель. Берен був смертним мужем, а Лутієн – донькою Тінгола, Короля Ельфів у Середзем'ї, коли світ був іще молодим, і вона була найвродливішою дівою з усіх доньок цього світу. Краса її була, мов ті зорі понад туманами північних земель, а обличчя її променіло світлом. У ті часи Величний Ворог, у котрого Саурон із Мордору був лише прислужником, мешкав в Ангбанді на Півночі, а ельфи Заходу, повернувшись до Середзем'я, розпочали з ним війну, щоби знову здобути сільмарили, які він викрав, і отці людей допомагали ельфам. Але Ворог переміг, Барагіра було вбито, а Берен, уникнувши смерті, перебрався через Гори Жаху та добувся до прихованого Тінголового Королівства в лісі Нельдорет. Отам він і зустрів Лутієн, яка співала й танцювала на галявині поблизу

зачарованої ріки Есгальдуїн, і назвав її Тінувіель – «соловейко» мовою давнини. Багато горя спіткало їх згодом, і довгою була їхня розлука. Тінувіель порятувала Берена з підземної тюрми Саурана, разом вони пережили безліч небезпек і навіть скинули з трону самого Величного Ворога, забравши з його залізної корони один із трьох сільмарилів – найясніших коштовностей, – аби той камінь став викупом за наречену Лутіен для батька її, Тінгола. Та, врешті, Берена вбив Вовк, який вийшов із брам Ангбанда, і той муж помер на руках у Тінувіель. А вона вибрала смертність і зреклася цього світу, щоби піти за коханим: отож-бо співається, що зустрілися вони за Розлучними Морями і, поживши ще трохи, погулявши в зелених лісах, разом відійшли, давно-предавно, за межі цього світу. Отак і сталося, що Лутіен Тінувіель єдина з цілого ельфійського роду померла насправді й покинула світ, і ельфи втратили ту, котру найбільше любили. Та від неї походить династія ельфійських володарів серед людей. Ще й сьогодні живуть ті, кому Лутіен доводиться праматір'ю, і мовлять, що рід її ніколи не перерветься. Ельронд із Рівендолу належить до того Роду. Бо від Берена та Лутіен народився Діор, Тінголів спадкоємець, а від нього – Ельвінг Біла, яку пошлюбив Еарендил, той, що відплив своїм кораблем крізь тумани цього світу до морів небесних зі сільмарилом на чолі. А вже від Еарендила походять Королі Нуменору, себто Вестернесу.

Доки Бурлака говорив, гобіти стежили за його дивним і палким обличчям, тьмяно освітленим червоними відблесками палаючого хмизу. Очі його сяяли, голос став густим і глибоким. Угорі ж було чорне зоряне небо. Зненацька над маківкою Вершини Вітрів позаду Бурлаки зайнялося тьмяне світло. Молодий місяць спроквола піднімався над пагорбом, що нависав над подорожніми, і зорі понад вершиною згасли.

Оповідь добігла кінця. Гобіти поворухнулись і потяглися.

– Гляньте! – озвався Мері. – Місяць сходить. Отже, вже пізно.

Решта теж подивилась угору. А подивившись, угледіла на вершині пагорба щось мале і темне на тлі місячного мерехтіння. Імовірно, то був лише великий камінь чи нависла скеля, вихоплена з пільми млявим світлом.

Сем і Мері підвелись і трохи відійшли від вогнища. Фродо та Піпін і далі сиділи мовчки. А блукач уважно стежив за місячним світлом на пагорбі. Усе здавалося тихим і спокійним, але Фродо відчув, як до його серця підступає холодний жах – тепер, коли Бурлака вже не говорив. Він присунувся ще ближче до вогню. Тієї миті від краю вьярка надбіг Сем.

– Не знаю, чому, – сказав він, – але мені раптом стало страшно. Я не наважився би вийти з цього вьярка ні за які гроші. Я відчув, ніби щось підкрадається вгору схилом.

– Ти щось бачив? – запитав Фродо, зриваючись на ноги.

– Ні, пане. Нічого я не бачив, але й не спинявся, щоби дивитися.

– А я бачив, – утрутився Мері, – чи принаймні мені привиділося: далі на заході, де місячне світло вже лягло на рівнини поза тінню від вершин пагорбів, мені привиділися дві чи три чорні постаті. Вони, здається, рухались у наш бік.

– Тримайтеся близько до вогню, обличчями від нього! – скомандував Бурлака. – Візьміть у руки замашні палиці!

Кілька довгих митей вони сиділи мовчазні та напружені, повернувшись спинами до багаття, і кожен удивлявся в темряву, що оточувала їх. Нічого не відбувалося. Ніч була глуха: ні звуку, ні руху. Фродо стрепенувся, відчувши, що мусить розбити цю тишу: йому кортіло волати вголос.

– Цить! – прошепотів Бурлака.

– Що це? – одночасно з ним видихнув Піпін.

За вигином невеликого вьярка з протилежного від пагорба боку вигулькнула тінь, і, можливо, не одна – вони це радше відчули, ніж побачили. Тоді напружили очі, й тіні, здалося, вирости. Незабаром сумнівів у них уже не було: три або чотири темні постаті стояли на схилі, дивлячись на них згори. Постаті були такі темні, що здавалися чорними дірами на тлі глибокого мороку позаду них. Фродо причулося приглушене шипіння отруйного подиху, від якого його пронизав холод. Постаті поволі наступали.

Жах охопив Піпіна та Мері, тож вони обоє впали ниць на землю. Сем притиснувся до Фродо. Той боявся не менше за своїх супутників: його трясло так, ніби він дуже змерз, але його жах поглинула несподівана спокуса надягнути Перстень. Бажання зробити це скувало гобіта, й він не міг думати ні про що інше. Він пам'ятав про Курган і про Гандальфове послання, однак щось наче змушувало його знехтувати всі перестороги, і Фродо прагнув піддатися цьому примусу. Не з надією на втечу або на вчинок, поганий чи добрий: він просто відчував, що мусить узяти Перстень і надягнути його на палець. Він навіть не міг говорити і відчував, що Сем дивиться на нього, ніби знає, що його господар утратив у якусь халепу, та не міг повернутися до товариша. Заплющивши очі, він ще якусь хвилю боровся, проте чинити опір стало нестерпно, й він повільно витяг ланцюжок і надягнув Перстень на середній палець лівої руки.

І, хоч усе було таким самим похмурим і темним, як і було, постаті відразу стали надзвичайно виразними. Фродо зміг роздивитися їх під чорними покривами. Там було п'ять високих фігур: дві стояли біля вигину виярка, ще три наближалися. На їхніх білих обличчях було видно пронизливі та безжальні очі; попід плащами були довгі сірі шати, на сивому волоссі – срібні шоломи, а у вихудлих руках – сталеві мечі. Їхні погляди впали на нього і протнули його, а самі вони кинулись уперед. У відчаї Фродо вихопив свого меча, і йому здалося, що той палахкотить червоним, наче полум'яний стяг. Дві постаті зупинилися. Третя була вища за інших: волосся той чоловік мав довге та сьайливе, а його шолом вінчала корона. В одній руці він тримав довгого меча, а в іншій – ножа; і ніж, і рука, що його тримала, випромінювали бліде світло. Він скочив уперед і напав на Фродо.

Тієї самої миті Фродо і собі рвонувся вперед, але впав на землю і почув власний голос, який гукав: «О Ельберет! Гільтоніель!» Одночасно він ударив ворога в ногу. Ніч розітнув пронизливий крик, а Фродо відчув такий біль, ніби його ліве плече проштрикнула отруєна крижина. Уже непритомніючи, він, мовби крізь клуби туману, побачив, як із п'їтьми вискочив Бурлака, тримаючи в кожній руці по запаленій гілці. Останнім зусиллям волі Фродо, впустивши меча, скинув Перстень із пальця й міцно затис його у правиці.

Розділ 12

Втеча до Броду

притомнівши, Фродо продовжував відчайдушно стискати Перстень. Гобіт лежав біля багаття, яке тепер було високим і яскраво палало. Троє його друзів схилилися над ним.

– Що сталося? Де той блідий король? – нестямно запитав він.

Попервах гобіти неабияк зраділи – вже лише через те, що Фродо заговорив, – тож не могли йому відповісти. Зрештою, і запитання вони не зрозуміли. Потому від Сема Фродо дізнався, що вони не бачили нічого, крім неясних примарних постатей, котрі прямували до них. І раптом, на превеликий жах, Сем зауважив, що його господар зник, і тієї самої миті чорна тїнь майнула повз нього й упала. Він чув голос Фродо, і той голос долинав ніби хтозна з якої відстані чи з-під землі, й той голос викрикував дивні слова. Нічого, крім цього, вони не бачили і не чули, аж поки перечепилися через тіло Фродо, який лежав, наче мертвий, долілиць на траві, а під ним був меч. Бурлака наказав підняти гобіта і покласти його поблизу багаття, а сам кудись зник. І відтоді минуло вже багато часу.

Сема, вочевидь, знову долали сумніви щодо Бурлаки, але той повернувся, поки гобіти розмовляли, – несподівано вигулькнув із п'їтьми. Усі налякались, а Сем вихопив меча і заступив собою Фродо, та Бурлака хутко опустився навколїшки біля нього.

– Я не Чорний Вершник, Семе, – сказав він лагідно, – і не уклав із ними спілки. Просто намагався розвідати, куди вони прямують, але так нічого й не з'ясував. Не можу навіть

увити, що змусило їх відступити і чому вони знову не нападають. Одначе ніде поблизу їхньої присутності не помітно.

Коли Бурлака вислухав усе, що йому мав розповісти Фродо, то дуже занепокоївся, похитав головою і зітхнув. Потому наказав Піпінові та Мері нагріти якомога більше води в казанках і промити нею рану.

– Дбайливо підтримуйте вогонь і тримайте Фродо в теплі! – скомандував він. Тоді підвівся, відійшов убік і покликав до себе Сема.

– Тепер, здається, я починаю все розуміти, – пошепки сказав Бурлака. – Тут, напевно, було тільки п'ятеро ворогів. Чому не всі – я не знаю, та, гадаю, вони не сподівалися, що їм чинитимуть опір. Але відступили вони тільки на деякий час. І, боюся, не далеко. Вони прийдуть наступної ночі, якщо ми не зможемо вибратися звідси. Вони вичікують, бо думають, що майже досягли своєї мети і що Перстень далі не тікатиме. Боюся, Семе, вони вважають, ніби завдали твоєму панові смертельного поранення, яке підкорить його їхній волі. Побачимо!

Сем захлинувся сльозами.

– Не розкисай! – мовив Бурлака. – Тепер ти мусиш мені вірити. Твого Фродо зроблено з більш тривкого матеріалу, ніж я припускав, хоча Гандальф і натякав на це. Фродо не загинув, а ми, думаю, зможемо довше протистояти згубній дії рани, ніж сподіваються його вороги. Я зроблю все, що мені до снаги, щоби йому допомогти і зцілити його. Пильно стеж за ним, поки мене не буде!

Він прудко пішов і знову зникнув у темряві.

Фродо дрімав, попри те, що біль від рани повільно наростав, а смертельний холод розпливався від плеча до кисті й до боку. Друзі наглядали за ним, гріли воду й омивали рану. Ніч минула неквапно й утомливо для всіх. Коли повернувся Бурлака, в небі яснів світанок і виярок заповнювало сіре світло.

– Дивіться! – скрикнув він і, нахилившись, підняв із землі чорний плащ, який лежав там непомічений, поки був схований темрявою.

За півтори п'яді над нижньою облямівкою він був протятий.

– Це від удару меча Фродо. Та, боюся, це – єдина шкода, якої він завдав ворогові, бо меч цілий, а всі леза, які протинають цього жакливого Короля, надалі ні на що не годяться. Згубнішим для нього було ймення «Ельберет». А для Фродо смертельним мало бути оце!

Він нахилився знов і підняв довгого тонкого ножа. Той холодно зблиснув. Коли Бурлака піднімав його, всі помітили, що на кінці лезо надтріснуте, а вістря його відламалося. Та щойно він підніс лезо до світла, яке дедалі яснішало, їхні очі розширилися від подиву, бо лезо почало танути, а потім і зовсім розчинилось у повітрі, мов дим, а в руці Бурлаки залишилося тільки руків'я.

– На жаль! – вигукнув він. – Рану Фродо завдали саме цим проклятим ножем. Мало хто так знається на цілительстві, щоби протистояти дії цієї згубної зброї. Та я зроблю все, що зможу.

Він сів на землю, взяв руків'я кинджала і поклав його собі на коліна, а тоді завів над ним повільну пісню незнайомою гобітам мовою. Потому відклав руків'я, повернувся до Фродо і лагідно проказав слова, яких інші не розчули. А далі, з торбинки на поясі, вийняв довге листя якоїсь рослини.

– Шукаючи це листя, – сказав Бурлака, – я зайшов дуже далеко, ця рослина не росте на голих пагорбах, а лишень у чагарниках далеко на південь від Дороги. Там я знайшов її в потемках за запахом листя.

Тоді він розкришив листок пальцями, і той запахнув гостро та солодко.

– Добре, що я зміг її знайти. Адже це – цілюща рослина, яку люди зі Заходу принесли

до Середзем'я. Вони називали її *ателас*, однаке тепер він рідко де росте: лише поблизу тих місць, де вони колись мешкали чи розбивали табір; на півночі про нього майже ніхто не знає – за винятком тих небагатьох, хто мандрує в Нетрях. Ателас надзвичайно цілющий, але таку рану, як ця, він усе одно ледве чи вилікує.

Бурлака кинув листя в окріп і промив тим варивом плече Фродо. Пара збадьорливо пахла, й ті, хто вцілів, відчули, що їхній розум заспокоївся та очистився. Зело трохи подіяло також і на рану, бо біль і відчуття холоду в боці Фродо послабшали; проте рука не ожила, він не міг ані підняти її, ні повернути нею. Гобіт гірко шкодував про свою нерозважність і докоряв собі за слабкість волі, адже збагнув тепер, що, одягнувши Перстень, послушався не власного бажання, а наказу ворогів. Міркував, чи не буде довіку калікою і як тепер їм усім продовжити подорож. Він почувався надто слабким, аби навіть стояти на ногах.

Решта обговорювала те саме питання. Вони вирішили покинути Вершину Вітрів якнайшвидше.

– Тепер я думаю, – сказав Бурлака, – що ворог стежить за цим місцем уже кілька днів поспіль. Якщо Гандальф і був на цьому пагорбі, то його змусили податися геть, і він не повернеться. Хай там як, а ми після заходу сонця будемо тут у великій небезпеці – з огляду на напад минулої ночі, – й ледве чи деінде нам загрожуватиме небезпека страшніша.

Щойно день набрав сили, вони похапцем поснідали й зібрали речі. Фродо не міг іти, тож його супутники розділили переважну частину клунків між собою, а його посадили на поні. За останні кілька днів та нещасна тварина зазнала дивовижних змін: вона здавалася вже гладшою та міцнішою, ніж спершу, та ще й почала виявляти прихильність до своїх нових господарів, особливо до Сема. Біл Папоротняк мусив поводитися з нею справді жорстоко, щоби подорож у нетрях здавалася їй настільки кращою за колишнє життя.

Вони вирушили в південному напрямку. Це означало, що доведеться перетинати Дорогу, але то був найкоротший шлях до більш-менш залісної місцевості, а їм потрібен був хмиз, адже Бурлака сказав, що Фродо слід зігрівати, особливо вночі, – тим часом і їм усім вогонь слугуватиме бодай якимось захистом. Він також хотів скоротити подорож, зрізавши ще одну велику петлю Дороги: на схід від Вершини Вітрів вона змінювала напрямок і робила чималий гак на північ.

Подорожні просувалися повільно та обережно в обхід південно-західних схилів пагорба і за якийсь час дісталися до краю Дороги. Там не було ані сліду Вершників. Але, коли вони поспіхом переходили на інший бік, віддалік пролунали два покрики: холодний голос, що гукав, і холодний голос, що відповідав йому. Здрігнувшись, мандрівники кинулись уперед, прагнучи добутися до гущавини. Земля перед ними збігала донизу, десь на південь, але була дикою і неходженою: кущі та крилаті дерева росли близько одні біля одних окремими купами, між якими було багато голого простору. Трава була висока, шорстка і сива, а листя в чагарниках зів'яло та пообсипалося. То була не весела земля, а подорож їхня – повільна й похмура. Ледь просуваючись уперед, мандрівники розмовляли мало. Серце Фродо обливалося кров'ю, коли він дивився, як його друзі йдуть обіч нього, понуривши голови та схиливши спину під тягарем. Навіть Бурлака виглядав утомленим і засмученим.

Ще до закінчення першого дня такого ходу болі Фродо посилювалися, проте він довго не зізнавався в цьому. Коли минуло чотири дні, то й тоді ні земля під ногами, ні пейзаж майже не змінилися, тільки Вершина Вітрів у них за спинами трохи поменшала, а далекі гори попереду на дешицю наблизилися. Та, якщо не зважати на той далекий крик, вороги жодним знаком не показали, що їм відомо про втечу подорожніх чи що вони їх переслідують. Нічна пора наганяла на гобітів жах, і вони парами стояли на варті, будь-якої миті сподіваючись побачити чорних примар, котрі йтимуть до них крізь сиву ніч, освітлені тьмяним промінням зтягнутого хмарами місяця; проте не бачили нікогисінько і не чули ні звуку, крім зітхань

висохлого листя і трави. Подорожні жодного разу не відчули присутності зла, як те було перед нападом у виярку. Та сподіватися на те, що Вершники знову загубили їхній слід, було надто легковажно. Можливо, вони вичікують у засідці десь у якомусь вузькому місці?

Наприкінці п'ятого дня земля вкотре почала повільно вивисуватися, піднімаючись із розлогої неглибокої долини, в яку вони перед тим спустилися. Бурлака знову змінив напрямок руху – на північний схід, – і шостого дня мандрівники дісталися до вершини довгого пологого схилу, звідки побачили далеко попереду чубки лісистих пагорбів. Аж ген унизу було видно Дорогу, що огинала підніжжя тих пагорбів, а праворуч від них у прозорому сонячному світлі блідо-сіро виблискувала ріка. Удалині ледве-ледве мріла ще одна річка, яка бігла в кам'янистій долині, напівзахована імлюю.

– Боюся, нам доведеться на якийсь час знову вийти на Дорогу, – сказав Бурлака. – Ми дійшли до ріки Сиводжерельної, яку ельфи називають Мітейтель. Вона збігає з Еттенських Пустощів, тролівських вересовищ на північ од Рівендолу, і впадає в Шумноводу аж ген на півдні. Дехто ще називає її Сіряницею. Перш ніж упасти в море, вона широко розливається. Через неї можна переправитись або біля її витоків на Еттенських Пустощах, або Останнім Мостом, у вигляді якого її перетинає Дорога.

– Що то за інша ріка, яку видно вдалині? – запитав Мері.

– Це Шумновода – Бруїнен Рівендолу, – відповів Бурлака. – Дорога багато миль біжить край пагорбів од Мосту до Бруїненського Броду. Але я ще не придумав, як переправитися через ті води. Долатимемо річки одна по одній! Нам справді пощастить, якщо на Останньому Мості нас не чекатимуть супротивники.

Наступного дня рано-вранці вони знову підійшли до краю Дороги. Сем і Бурлака вихопились уперед, але не побачили ні сліду жодних мандрівників чи вершників. Тут, попід тінню пагорбів, пройшов дощ. Бурлака зробив висновок, що він випав два дні тому і змив відбитки всіх ніг. Наскільки сягало його око, жоден вершник відтоді тут не проїздив.

Мандрівники рушили вперед найшвидшим темпом, на який вони тільки були спроможні, й за півтори-три версти побачили віддалік Останній Міст попід коротким стрімким схилом. Їх дуже лякало, що вони от-от можуть зустрітись з чорними постатями, котрі очікуватимуть там на них, але ніхто чужий не з'являвся. Бурлака змусив гобітів заховатись у чагарнику на узбіччі Дороги, а сам тим часом пішов у розвідку.

Незабаром він повернувся, кваплячись.

– Я не бачу жодного сліду ворога, – сказав, – і мене страшенно цікавить, що це все має означати. Проте я натрапив на щось дуже дивне.

Він простяг руку і показав гобітам блідо-зелений самоцвіт.

– Я знайшов це у грязюці на середині Мосту. Це – берил, ельфійський камінь. Чи його залишили тут, чи впустили, того я сказати не можу, проте він дає мені надію. Я сприймаю його як знак, що ми можемо перейти Міст, але на тому боці не наважуся йти дорогою, якщо не матиму якихось певніших знаків.

Подорожні не гаючись рушили далі. Вони безпечно перетнули Міст, не почувши жодних звуків, окрім шуму води, що клекотала, наштовхуючись на три склепінчасті мостові опори. Ще через півтори версти вони дійшли до вузької ущелини, яка вела на північ крізь крутосхили ліворуч від Дороги. Тут Бурлака повернув убік, і невдовзі вони опинились у суворій місцині з темними деревами, які подекуди височіли біля підніж грізних пагорбів.

Гобіти раділи, що безрадісні землі та небезпечна Дорога вже позаду, проте й ця нова місцевість здавалася їм загрозливою і непривітною. Вони йшли вперед, і пагорби поступово вищали. Раз у раз на височинах і на виступах можна було краєм ока побачити стародавні кам'яні стіни та руїни веж – і виглядали вони зловісно. Фродо, який не йшов, мав удосталь часу надивитися перед собою і подумати. Він пригадав розповідь Більбо про подорож старого гобіта і про страхітливі вежі на пагорбах на північ від Дороги, у краю неподалік од Тролівського Лісу, де відбулася перша справжня пригода Більбо. Фродо припускав, що зараз вони перебувають у тій самій місцевості, тож його цікавило, чи не пройдуть вони, бува, поблизу того місця.

– Хто живе в цій землі? – запитав він. – І хто збудував ці вежі? Це часом не країна тролів?

– Ні! – відповів Бурлака. – Тролі не будують. А тут не живе ніхто. Колись, багато років тому, тут мешкали люди, та нині нікого з них уже немає. Легенди розповідають, що ті люди стали лихим народом, бо потрапили під владу тіні Ангмару. Тут усе було знищено під час війни, яка поклала край Північному Королівству. Та було це вже так давно, що навіть пагорби все те забули, хоча тінь і досі лежить на цій землі.

– Звідки ти знаєш такі легенди, якщо вся ця земля простяглася забутою пусткою? – запитав Перегрін. – Птахи та звірі таких байок не розповідають.

– Елендилові спадкоємці не забувають минулого, – сказав Бурлака, – а ще більше, ніж можу розповісти я, пам'ятають у Рівендолі.

– Ти часто бував у Рівендолі? – запитав Фродо.

– Часто, – відповів Бурлака. – Колись я там навіть жив, а тепер повертаюся туди за першої зручної нагоди. Там моє серце, проте доля моя не полягає в тому, щоби сидіти спокійно, хоч би й у прегарному Ельрондовому домі.

Пагорби почали обступати мандрівників. Дорога позаду прямувала до ріки Бруїнен, але ні шляху, ні річки тепер не було видно. Подорожні зійшли в довгу долину: вузьку, глибоко витяту в землі, темну і тиху. Зі скель над ними нависали дерева зі старим покрученим корінням, перетворюючись позаду на висхідні хвилі соснового бору.

Гобіти дуже стомилися. Вони просувалися повільно, бо мусили торувати шлях бездоріжжям, захаращеним, до того ж, поваленими деревами та валунами. Вони якомога довше уникали підйому: з огляду на стан Фродо та через те, що знайти бодай якийсь шлях нагору з вузьких виярків було надзвичайно важко. На третій день їхніх блукань у цьому краю почав накрапати дощ. Вітер незмінно налітав із Заходу, і вода з далеких морів проливалася на темні голови пагорбів дрібним невпинним дощем. До ночі мандрівники геть змокли, і табір їхній був безрадісний, бо вони не могли видобути вогню. Наступного дня пагорби ще підвищали, стали ще стрімкішими – тож мандрівники змушені були звернути зі свого шляху на північ. Бурлака, здавалося, почав хвилюватися: минуло вже майже десять днів, відколи вони покинули Вершину Вітрів, і запас їжі невпинно вичерпувався. Дощ не вщухав.

Тієї ночі вони розбили табір на кам'янистому майданчику перед скелястою стіною, в якій була неглибока печера – просто широка розколина у бескиді. Фродо не мав спокою. Через холод і через вологу його рана боліла сильніше, ніж до того, а біль і відчуття смертельного холоду знай відганяли сон. Він крутився, перевертався і з острахом прислухався до загадкових нічних звуків: до вітру у тріщинах скелі, до скрапування води, до тріску та до несподівано гуркітливого падіння відколотого каменя. Він відчував, що чорні примари наближаються, щоби поглинути його, а коли сів, то не побачив нічого, крім спини Бурлаки, який сидів, згорблений, палив люльку і чатував. Фродо знову ліг і поринув у сторожкий сон, у якому він ішов по траві у своєму саду в Ширі, але той сад здавався прозорим і тьмяним, менш виразним, аніж високі чорні тіні, які стояли, дивлячись на гобіта

Уранці він прокинувся і помітив, що дощ припинився. Хмари досі були густі, але вже рвані, й між ними зринали бліді смуги блакиті. Вітер знову став змінним. Мандрівники рушили далеко не вдосвіта. Відразу після холодного та незатишного сніданку Бурлака одинцем пішов кудись, наказавши всім іншим причаїтися під захистом скелі, доки він повернеться. Він мав намір видертися нагору і, якби це йому вдалося, вивчити довколишній ландшафт.

Повернувся він не дуже втішений.

– Ми зайшли надто далеко на північ, – сказав, – і мусимо знайти шлях, аби повернути знову на південь. Якщо йтимемо далі, як ішли, то дістанемось аж до Еттенських Долин далеко на північ од Рівендолу. То – країна тролів, і я її знаю мало. Можливо, ми змогли би пройти нею, наблизившись до Рівендолу з півночі, та це забрало би надто багато часу, бо той шлях мені не відомий, тож нам забракнуло би їжі. Тому так чи так нам доведеться шукати Бруїненський Брід.

Решту дня вони витратили на змагання з кам'янистим ґрунтом. Подорожні знайшли прохід між двома пагорбами, що вивів їх у долину, яка пролягала в напрямку південного сходу, а саме туди вони й хотіли йти. Проте наприкінці дня дорогу їм знову заступив високий земляний гребінь, – на тлі неба його темне верхів'я, розділене на низку голих зубців, нагадувало затуплену пилку. Мандрівникам довелось обирати: повертатися назад чи долати гребінь.

Вони вирішили спробувати перелізти через гребінь, однак це виявилось надзвичайно складним завданням. Невдовзі Фродо був змушений спішитись і силкувався продовжити шлях на своїх двох. Але це мало допомогло: спроби витягти вгору їхнього поні частенько доводили всіх до відчаю, а інколи їм узагалі ледве вдавалося знайти стежину навіть для самих себе – так обтяжували їх дорожні речі. Світло потроху згасало, а самі вони були геть виснажені, коли нарешті дісталися-таки до вершини. Піднялися на неї вузьким перевалом між двома висотами, а попереду, зовсім близько від них, земля знову стрімко зривалась униз. Фродо впав долі, лежав і тремтів. Він не відчував лівої руки, а його бік і плече боліли так, ніби їх стиснули кліщами. Дерев та скелі довкола здавалися розмитими тінями.

– Ми не можемо йти далі, – звернувся Мері до Бурлаки. – Боюся, Фродо і цього було забагато. Я дуже за нього вболіваю. Що нам робити? Гадаєш, нам стане снаги зцілити його в Рівендолі, якщо ми колись туди доберемося?

– Побачимо, – відповів Бурлака. – У глушині я майже нічим зарадити не можу і саме через його рану так кваплю вас уперед. Але я згоден із тобою: сьогодні ми не можемо йти далі.

– Що з моїм паном? – тихенько запитав Сем, благально дивлячись на Бурлаку. – Рана в нього була невелика й уже затяглася. На його плечі не видно нічого, крім холодного білого шраму.

– Фродо вразили зброєю Ворога, – відказав Бурлака, – він перебуває під дією чи то отрути, чи зла, яких я не здатний із нього витягти. Проте не втрачай надії, Семе!

Ночувати на високому гребені було холодно. Подорожні розпалили кволе багаття під переплетеним корінням старої сосни, що нависало над неглибоким рудником: виглядало так, ніби там колись добували камінь. Вони сиділи, тулячись одне до одного. У проході дмухав

морозний вітер, і чути було, як трохи нижче, під ними, стогнуть і зітхають крони дерев. Фродо лежав, напівмарячи й уявляючи, що вгорі над ним розкриваються нескінченні чорні крила і що на тих крилах летять переслідувачі й розшукують його в усіх западинах цих пагорбів.

Ранок настав ясний і погожий, повітря було свіже, а світло – неяскраве та чисте в умитому дощем небі. Дух їхній піднісся, проте всі потребували сонця, щоби зігріти замерзлі й заляклі руки та ноги. Щойно розвиднілося, Бурлака взяв зі собою Мері й пішов оглянути з височини місцевість на схід од проходу. Коли вони повернулися з утішними новинами, сонце вже підбилося високо і яскраво сяяло. Тепер вони йшли у більш-менш правильному напрямку. З'ясувалося: якщо вони рухатимуться так далі, вниз протилежним схилом гребеня, то Гори опиняться ліворуч од них. Попереду на певній відстані Бурлака знову мигцем побачив Шумноводу, тож він знав, що, хоч її й не видно, Дорога до Броду пролягає недалеко від Ріки та з ближчого до них боку.

– Нам потрібно знову вибратися до Дороги, – сказав він. – Ледве чи ми спроможемося знайти шлях через ці пагорби. Хай яка небезпека чигає на нас на Дорозі, та вона є нашим єдиним шляхом до Броду.

Поївши, мандрівники відразу вирушили в путь. Повільно спустились униз південним схилом гребеня; проте цей шлях виявився значно легшим, аніж вони побоювалися, бо був майже пологим. Бідолашний старий поні Біла Папоротняка демонстрував несподівані таланти: знаходити стежки й уберігати свого вершника від якомога більшої кількості підгицувань. У цілого товариства знову поліпшився настрій. Навіть Фродо при вранішньому світлі почувався краще, ніж до світанку, та подеколи імла заступала йому зір і він проводив рукою по очах.

Піпін трохи випередив інших. Аж раптом озирнувся і погукав їх.

– Тут є стежка! – крикнув він.

Коли решта наздогнала його, всі побачили, що гобіт не помилився: там дійсно починалася стежка, яка, безперервно звиваючись, вибігала з лісів унизу та зникала вдалині на вершині пагорба поза ними. Часом вона була ледве помітною та зарослою, часом її захарачували повалені дерева й розкидані камені, проте колись нею, здається, послуговувалися часто. Прокляли цю стежку дужі руки та важкі ноги. То тут, то там старі дерева було зрізано чи повалено, а великі камені розбито чи відсунуто набік, аби не заважали на шляху.

Певний час подорожні йшли цією стежкою, бо нею було найлегше спускатися донизу, проте йшли обережно, і тривога їхня зросла, коли вони занурилися у темні ліси, а стежина стала виразнішою, ніж до того, та поширшала. Раптом, вискочивши зі смуги ялин, вона стрімко помчала схилом униз, а потому різко звернула ліворуч, огинаючи виступ скелястого кряжа. Дійшовши до того виступу, мандрівники визирнули з-за нього і побачили, що далі стежка біжить рівнинною ділянкою місцевості попід низькою скелею з навислими на ній деревами. У камінній стіні були розчахнуті двері, які криво висіли на одній великій завісі.

Усі зупинилися перед дверима. За ними була печера чи камінні палати, та морок усередині не дозволяв нічого роздивитися. Бурлака, Сем і Мері, щосили штовхаючи двері, спромоглися прочинити їх трохи ширше, і тоді Бурлака та Мері ввійшли досередини. Проте далеко вони не просунулися, бо на долівці лежало безліч старих кісток і поблизу входу нічого іншого не було видно, крім якихось великих порожніх глеків і розбитих горщиків.

– Це точно троляча нора, якщо тролі взагалі існують! – сказав Піпін. – Виходьте, ви двоє, і забирайтеся геть. Тепер нам відомо, хто проклав цю стежку, – і що швидше ми з неї зійдемо, то ліпше для нас.

– Думаю, квапитися немає потреби, – заперечив Бурлака, виходячи з печери. – Це

дійсно троляча нора, та, здається, в ній давно вже ніхто не живе. По-моєму, нам не варто боятись. Але спустімось обережно нижче – і тоді зможемо дізнатися трохи більше.

Стежка йшла від дверей, повертала праворуч, вела знову через рівнинну ділянку і поринала в густий ліс на схилі. Піпін, не бажаючи показувати Бурлаці, що йому дотепер страшно, пішов уперед разом із Мері. Сем і Бурлака рухалися позаду обабіч поні та Фродо, адже стежка була тепер така широка, що нею могли пройти четверо чи п'ятеро гобітів одночасно. Та надто далеко вони зайти не встигли, бо до них підбіг Піпін, а за ним і Мері. Обидва виглядали нажаханими.

– Тролі таки є! – заволав Піпін. – Онде на просіці, недалеко внизу. Ми вгледіли їх між стовбурів. Вони такі здоровенні!

– Що ж, ходімо й поглянемо на них, – сказав Бурлака, піднімаючи палицю.

Фродо промовчав, а Сем здавався наляканим.

Сонце стояло високо і світило крізь напівпрозоре гілля дерев, розцяткуюючи просіку яскравими плямами світла. Гобіти і Бурлака зупинилися край лісу й, затамувавши подих, визирали з-за стовбурів. Там таки були тролі: троє здоровецьких тролів. Один нахилився, а інші двоє стояли і дивилися на нього.

Але Бурлака безтурботно пішов уперед.

– Уставай, старий каменю! – сказав він і розтрощив свою палицю на згорбленому тролеві.

Нічого не сталося. Гобіти вражено зойкнули, а тоді навіть Фродо засміявся.

– Еге ж! – сказав він. – Ми забуваємо свою родинну історію! Ці троє, напевно, – саме ті тролі, котрих Гандальф застав якраз тоді, коли вони сперечалися, як правильно зготувати тринадцятьох гномів і одного гобіта.

– А я й не уявляв, що ми десь поблизу від цього місця! – мовив Піпін.

Він чудово знав ту історію. Більбо та Фродо часто розповідали її, проте, правду кажучи, раніше гобіт вірив у неї лише наполовину. Навіть зараз Перегрін із недовірою поглядав на камінних тролів, міркуючи, чи не оживить їх бува знову якась магія.

– Ви забуваєте не лише власну родинну історію, а й узагалі все, що знали про тролів, – додав Бурлака. – Зараз білий день і яскраво світить сонце, а ви чомусь повернулися, намагаючись налякати мене казочкою про живих тролів, котрі очікують нас на цій галявині! Зрештою, ви мали би помітити, що в одного з них за вухом старе пташине гніздо. Таку прикрасу годі уявити на живому тролі!

Усі засміялися. Фродо пожвавішав: згадка про успіх першої пригоди Більбо додала йому насаги. Та й сонце тішило теплом, тож туман, здавалося, відступив йому з-перед очей. Бурлака та його супутники трохи перепочили на галявині й пообідали просто в тіні велетенських ніг тролів.

– Може, хтось заспіває нам бодай рядочок пісні, доки сонце ще високо? – запитав Мері, коли вони поїли. – Ми вже багато днів не чули ні пісень, ані розповідей.

– Аж від Вершини Вітрів, – уточнив Фродо.

І всі решта поглянули на нього.

– Не хвилюйтеся за мене! – заспокоїв він. – Мені значно поліпшало, та співати, думаю, я не зможу. Може, Сем вискіпає щось зі своєї пам'яті?

– Ну ж бо, Семе! – попросив тоді Мері. – У твоїй голові зберігається значно більше всього, ніж ти волієш показувати.

– Я про те нічого не знаю, – відповів Сем. – Але цікаво, чи сподобається вам таке? Це ніяка не поезія, якщо ви мене розумієте, – просто дрібна нісенітниця. Та ці давні скульптури нагадали мені про неї.

Підвівшись і заклавши руки за спину, як у школі, він почав наспівувати старовинну

мелодію.

*Троль сам сидів – на камені сів
І голу кість лизав і їв:
Багато вже літ стару голу кість,
Бо м'яса не міг знайти.
Ух ти! Ух ти!
У печері між гір сам собі жив
І м'яса не міг знайти.*

*В гори Том в чоботях піднявсь,
Троля спитав: «Де ти це взяв?
Схоже мені: цю ногу мій дядько мав, –
На цвинтарі місце її.
В труні! В землі!
Мій дядько своє вже відгуляв,
Тож він мав би лежати в землі».*

*«Так, – троль сказав, – цю кістку я вкрав.
Та хто б кістки у ямі тримав?
Твій дядько був мрець, наче той свинець,
Коли я брав його кість.
Ах, кість! Ох, кість!
В нього вдосталь їх, тож одну я взяв,
Для нього зайву вже кість».*

*Сказав тоді Том: «Не збагну я, чом
Бажання твої стосуються форм –
Чи то рук, чи то ніг – моєї рідні?
Віддай мерці цю кістку!
Швидко! Різко!
Хоч мертвий він, не твій це корм;
Віддай мерці цю кістку!»*

*«Та за ці слова, – троль завива, –
Їй тебе я з'їм, зжеру, овва!
Свіженьке м'ясце – насолода це!
Пізнаєш зуби мої.
Криві! В крові!
Набридла їжа вся нежива;
Ох, пізнаєш зуби мої».*

*Та тільки зрадів: обід сам наспів,
Лише схопи – та не схопив.
Ще троль думав: «Як?» – аж тут копняк:
Дістав чоботиськом під зад.
Під зад! Що, рад?
«Дістав, – Том подумав, – те, що хотів, –
Мова коротка: під зад».*

*Та наче кілки, претверді кістки
В того троля, що гризе маслаки.
Чи йому копняк, чи горі – однак:
Бо у троля гузно кам'яне.
Стальне! Жахне!
Троль сміється: пусті копняки,
А для Томових ніг – не так.*

*Як ногу збив, Том не ходив
Кривоного так удома жив;
А троль не вмер, там ще й тепер,
Знай, гризе поцуплену кістку.
Звісно! Різко!
Троль сидить, як і сидів,
І гризе поцуплену кістку!*

– Ну, це нам усім застереження! – засміявся Мері. – І дуже добре, що ти скористався палицею, а не рукою, Бурлако!

– Де ти відкопав її, Сем? – запитав Піпін. – Я ніколи раніше не чув такої пісні.

Але Сем пробелькотів у відповідь щось нерозбірливе.

– Це все було в його голові, звісно ж, – сказав Фродо. – Під час нашої подорожі я дізнався багато нового про Сема Грунича. Спершу він був змовником, а тепер-от став жартівником. Закінчиться, певно, тим, що він виявиться чарівником чи воїном!

– Сподіваюся, до цього не дійде, – відказав Сем. – Я не хочу бути ні одним, ані другим!

Пополудні вони продовжили путь через ліси. Ішли, ймовірно, тією самою стежкою, якою багато років тому скористалися Гандальф, Більбо та гноми. За кілька верст дісталися до верхівки високої кручі понад Дорогою. А сама Дорога в цьому місці відбігала далеко від Сиводжерельної, що текла у вузькій долині, натомість близько приступаючи до підніжжя пагорбів, стелячись і звиваючись на схід між лісами та порослими вересом схилами до Броду і до Гір. Неподалік від кручі Бурлака показав на камінь у траві. На ньому досі було видно грубо витесані та стерті негодою гномівські руни і таємні знаки.

– Ось! – вигукнув Мері. – Це, либонь, той самий камінь, що позначав місце, де було сховано тролівське золото. Цікаво, Фродо, скільки залишилося від частки Більбо?

Фродо подивився на камінь, і йому захотілося, щоби Більбо ніколи не приносив додому такого небезпечного скарбу, з яким так важко було розлучитися.

– Нічого не залишилося, – сказав він. – Більбо все роздав. Він сказав мені: почувася, мовляв, що золото не належить йому справедливо, бо його забрано у грабіжників.

Тиху Дорогу вкривали довгі тіні раннього вечора. Не видно було жодного сліду інших мандрівників. Тому що Бурлака і гобіти не мали іншого шляху, вони спустилися з кручі та якнайхутчіше звернули ліворуч. Невдовзі виступ пагорбів одрізав їх від світла сонця, яке швидко сідало. А з гір назустріч їм злетів холодний вітер.

Подорожні почали роззиратися довкола, шукаючи поблизу Дороги місця, де би вони

могли зупинитися на ніч, коли раптом почули звук, що зненацька повернув у їхні серця страх: цокіт копит позаду. Вони озирнулися, та не змогли побачити далеко через численні вигини і закрути Дороги. А тому якнайшвидше зійшли з битого шляху в густий верес і чорничні хащі на схилах гори й нарешті дісталися до невеликої ділянки, порослої густою ліщиною. Визирнувши з кущів, вони могли бачити Дорогу, невиразну та сіру у тьмяному світлі, за якісь п'ятдесят п'ядей унизу. Цокіт копит наближався. Копита ті бігли швидко, легенько вистукуючи *гицаца-гицаца-гиц*. Потому до мандрівників звіддалік, ніби віднесений вітерцем, долинув тихенький подзвін, мовби теленькали маленькі дзвіночки.

– Цей звук не схожий на ходу коня Чорного Вершника! – сказав Фродо, напружено прислухаючись.

Інші гобіти погодилися, сподіваючись, що це справді так, але підозри їх не покидали. Вони так довго боялися переслідування, що будь-який звук позаду них здавався їм тепер зловісним і ворожим. Але Бурлака нахилився вперед, притиснувшись до землі й приклавши руку до вуха: і ось обличчя його осяяла радість.

День згас, листя на кущах легенько шелестіло. Дзвоники бемкали дедалі гучніше та ближче, а прудкі ноги вистукували: «*Гицаца-гиц*». Раптом на відкрите очам місце внизу виїхав білий кінь, який швидко біг, поблискуючи в темряві. Його вузда в сутіні переливалась і спалахувала, ніби була поцяткована коштовностями, схожими на живі зорі. Вершників плащ розвіявся за його плечима, а каптур злетів із голови: золоте волосся мерехтіло, розмаявшись на вітрі від прудкої їзди. Фродо здалося, що фігура й одяг вершника пронизані білим світлом, яке пробивається ніби крізь тонку запону.

Бурлака вискочив зі схованки і кинувся до Дороги, гучно перескакуючи через зарості вересу, та раніше, ніж він устиг поворухнутися чи скрикнути, вершник натягнув вудила і спинився, дивлячись у напрямку чагарів, де стояли всі вони. Побачивши Бурлаку, він спішився і побіг йому назустріч, вигукуючи: *Ай на ведуї Дунадан! Має тованнен!* Його мова та чисте бриніння голосу розвіяли усі сумніви в їхніх серцях: вершник цей був ельфійського роду. Жодні інші істоти, котрі жили на білому світі, не мали такого милого серцю голосу. Проте в його погуку вчувалися нотки поспіху чи страху, а крім того, гобіти побачили, що тепер ельф хутко й палко перемовляється з Бурлакою.

Невдовзі Бурлака подав їм знак, і гобіти теж вибралися з кущів, поквапившись до Дороги.

– Це – Глорфіндел, який мешкає в Ельрондовому домі, – сказав Бурлака.

– Вітаю і радію, що нарешті відбулася ця довгождана зустріч! – звернувся ельфійський вельможа до Фродо. – Мене вирядили з Рівендолу на ваші пошуки. Ми боялися, що на дорозі вам загрожує небезпека.

– То Гандальф дістався до Рівендолу? – радісно скрикнув Фродо.

– Ні. Коли я виїздив, його там не було: проте відтоді минуло вже дев'ять днів, – відповів Глорфіндел. – Ельронд отримав звістку, яка його схвилювала. Дехто з моїх родичів, мандруючи на ваших теренах по той бік Барандуїну⁸, довідався, що все почало складатися не так, як було заплановано, тож якомога швидше послав до нас гінців. Вони переказали, що Дев'ятеро знову з'явилися тут і що ти збився зі шляху, несучи важенний тягар і не маючи проводиря, бо Гандальф не повернувся. Навіть у Рівендолі мало знайдете таких, котрі готові відкрито виїхати супроти Дев'ятьох; але тих, котрі таки на це наважилися, Ельронд послав на північ, на захід і на південь. Він подумав, що ти міг зробити чималий гак, аби уникнути переслідування, і заблукав у Глушині.

Мені випало їхати Дорогою, тож я дістався до Мосту на Мітейтелі й подав вам знак, уже близько семи днів тому. Троє прислужників Саурана були на Мості, проте вони відступили, і я помчав за ними на захід. Натрапив я і ще на двох, котрі повернули на південь. Відтоді я шукав ваш слід. І два дні тому знайшов його та поїхав, не втрачаючи його, через

⁸ Ріка Брендівинна.

Міст, а сьогодні помітив, де ви знову спустилися з пагорбів. Але ходімо! Зараз не час для довгих розмов. Якщо ви вже тут, ми мусимо ризикувати і їхати Дорогою. Нас переслідують п'ятеро, і коли вони наскочать на ваш слід на Дорозі, то вихором помчать за нами. І це ще не всі. Де може бути решта четверо, мені не відомо. Боюся, Брід уже утримують наші супротивники.

Доки Глорфіндел говорив, вечірні тіні згустилися. Фродо відчув, що на нього накочується непоборна втома. Щойно почало заходити сонце, туман у нього перед очима потемнів і йому здалося, ніби між ним і обличчями його друзів виростає якась тінь. Повернулися біль і холод. Фродо похитнувся, вхопившись за Семову руку.

– Мій пан хворий і поранений, – розгнівано мовив Сем. – Він не може їхати після настання ночі. Йому потрібен відпочинок.

Глорфіндел підхопив Фродо, коли той уже падав на землю, і, обережно взявши його на руки, пильно й з тривогою подивився йому в обличчя.

Бурлака коротко розповів про напад на їхній табір під Вершиною Вітрів і про отруйний ніж. Потому витяг руків'я, яке зберігав у себе, і подав його ельфіві. І Глорфіндел, беручи його, здригнувся, проте уважно оглянув.

– На цьому руків'ї написано огидні речі, – сказав він, – хоча ваші очі, можливо, їх і не бачать. Збережи його, Арагорне, доки дістанемося до Ельрондового дому! Проте будь обачним і якомога рідше бери його до рук! На жаль! Щоби зцілити рани, завдані такою зброєю, мого хисту замало. Я зроблю все, на що здатний, але тепер іще дужче наполягатиму, щоби ми їхали далі без перепочинку.

Він пальцями обмацав рану на плечі Фродо, а обличчя його посерйознішало, мовби те, що він виявив, збудило в ньому неспокій. Але у боці й у руці Фродо холод послабшав, дешиця тепла розтеклася від плеча до кисті, й біль полегшав. Вечірні сутінки довкола гобіта ледь просвітлили, ніби відступила хмара. Він знову виразно бачив обличчя друзів, до нього повернулася дрібка нових надії та сили.

– Ти їхатимеш на моєму коні, – мовив Глорфіндел. – Я підтягну стремена аж до накривки під сідлом, а ти мусиш триматися якомога міцніше. І не бійся: мій кінь не дозволить упасти жодному вершникові, котрого я накажу йому нести. Хода його легка та рівна, а якщо небезпека підступить надто близько, він понесе тебе якнайдалі від неї з такою швидкістю, якої ніколи не перевершити чорним жеребцям ворога.

– Ні, не помчить! – озвався Фродо. – Я не поїду на ньому, якщо мені судилося потрапити до Рівендолу чи куди-інде, покинувши друзів у небезпеці.

Глорфіндел усміхнувся.

– Дуже сумніваюся, – сказав він, – що твої друзі будуть у небезпеці, коли тебе не буде поряд із ними! Гадаю, ворог поженеться за тобою, а нас облишить у спокої. Це ти, Фродо, і те, що ти несеш, накликають на нас небезпеку.

На це Фродо відповісти було нічого, тож його переконали сісти верхи на Глорфінделового коня. Поні навантажили натомість більшою частиною того, що несла решта членів загону, тому йти їм тепер було значно легше, ніж раніше, й часом вони рухалися навіть дуже швидко, хоча гобітам було важко встигати за прудконогим невтомним ельфом. А він провадив їх далі й далі, в устя темряви, невпинно вперед і вперед попід захмареним нічним небом. Не було видно ні зірок, ані місяця. Лише коли почав сіріти світанок, проводир дозволив усім зупинитися. Піпін, Мері та Сем на той час майже засинали навстоячки, ледве перебираючи ногами, а похилені плечі Бурлаки зраджували і його втому. Фродо сидів на коні й бачив темний сон.

Мандрівники попадали на верес приблизно за сажень од дороги і миттю позасинали. Їм здалося, що вони щойно склепили повіки, коли Глорфіндел, який вартував їхній сон, знову

розбудив їх. Ранкове сонце було вже досить високо, а нічні хмари й тумани розвіялися.

– Випийте це! – запропонував Глорфіндел, наливаючи кожному трохи рідини зі своєї поцяткованої сріблом шкіряної фляги.

Рідина та була прозора, як весняна вода, не мала смаку й у роті не була ні холодною, ні теплою; проте сила та бадьорість від неї, здавалося, розтікалися цілим тілом. Поївши після того напою черствого хліба та сушених фруктів (а це все, що в них тоді залишалось), подорожні вгамували голод краще, ніж під час багатьох поживних сніданків у Ширі.

Не відпочивши і п'яти годин, мандрівники знову вийшли на Дорогу. Глорфіндел квапив і квапив їх, а під час денного маршу дозволив зробити лише дві коротенькі зупинки. Тож до ночі вони здолали майже двадцять миль і дійшли до того місця, де Дорога повертала праворуч і збігала вниз, на дно долини, яка провадила просто до Бруїнен. Гобіти не бачили та не чули жодного знаку гонитви, проте Глорфіндел, коли вони відставали, часто спинявся на якусь мить і прислухався, а обличчя його при цьому затьмарювала тривога. Раз чи двічі він перемовився з Бурлакою ельфійською мовою.

Та хоч би як тривожився їхній проводир, було зрозуміло, що тієї ночі гобітам забракне снаги йти далі. Вони спотикалися, сонні та втомлені, й не могли думати ні про що інше, крім своїх ніг, зокрема – ступнів. Біль Фродо посилювався вдвічі, й упродовж дня речі для нього перетворилися на примарно-сірі тіні. Він майже радів, коли настала ніч, бо з її приходом світ перестав видаватися йому тьмяним і порожнім.

Гобіти не позбулись утоми, коли рано-вранці наступного дня знову рушили в путь. Між ними та Бродом було ще чимало верст, і вони нетвердою ходою йшли вперед так швидко, як тільки могли.

– Найбільша небезпека загрожуватиме нам перед самою рікою, – сказав Глорфіндел, – бо серце підказує мені, що переслідувачі хутко нас наздоганяють, а ще одна загроза чигає на нас уже біля Броду.

Дорога рівномірно збігала з пагорба, втім, тепер обабіч неї місцями росла висока трава, в яку, щоби розслабити втомлені ноги, за найпершої нагоди забрідали гобіти. Під вечір товариство дісталось до місця, де Дорога раптово ховалась у темну тінь під гінкими соснами, а потому поринала у глибоку западину з крутими вологими стінами з чорного каменю. Подорожні поспішали вперед, а за ними бігло відлуння, і здавалося, що вслід за їхніми кроками лунає ще чимало чужих. Потому, зовсім несподівано, Дорога, ніби крізь ворота світла, знову вирвалася з кінця тунелю на відкритий простір. Там, біля підніжжя стрімкого схилу, вони побачили перед собою великий рівнинний простір, за яким був Брід Рівендолу. З протилежного боку було видно крутий коричневий берег, через який звивалася стежка, а ще далі здіймалися високі гори – гряда за грядою, вістря за вістря – аж до вицвілого неба.

У западині позаду них усе ще відлунювали кроки – скоробіжний шум, ніби то зривався вітер, шугаючи серед гілляччя сосен. Якоїсь миті Глорфіндел обернувся і прислухався, тоді скочив уперед, голосно крикнувши:

– Тікаймо! Тікаймо! Ворог вистежив нас!

Білий кінь помчав уперед. Гобіти збігали зі схилу. Глорфіндел і Бурлака мчали за ними як ар'єргард. Вони здолали тільки половину рівнини, коли раптом почули цокіт кінських копит, які мчали чвалом. З прогалини між дерев, звідки щойно видобулися вони, виїхав Чорний Вершник. Він притримав коня і спинився, погойдуючись у сідлі. За ним з'явився ще

один, і ще, а потому ще двоє.

– Їдь уперед! Їдь! – гукнув Глорфіндел до Фродо.

Той послухався не відразу, бо його охопила дивна нехіть. Стримавши ходу коня, він озирнувся назад. Вершники сиділи на своїх велетенських жеребцях, мов загрозливі статуї на пагорбах, темні та застигли, а тим часом ліси і земля довкола них ніби відступали в імлу. Раптом Фродо серцем відчув, що то Вершники мовчазно наказують йому чекати. Тоді в ньому прокинулися страх і ненависть. Рука відпустила повід і стиснула руків'я меча, потім з червоним спалахом вихопила його з піхов.

– Їдь-но! Їдь! – закричав Глорфіндел і голосно та виразно наказав коневі ельфійською мовою: *Норо лім, норо лім, Асфалот!*

Білий кінь миттю зірвався з місця і помчав, ніби вітер, останнім закрутом Дороги. Тієї самої миті чорні коні рушили з пагорба навздогін, а Вершники жахливо закричали, – той крик, що наповнив жахом ліси в далекій Східній Чверті, Фродо вже чув. Але зараз пролунала й відповідь: налякавши Фродо та його друзів, із-поміж дерев і скель ліворуч вилетіли ще четверо Вершників. Двоє помчали до Фродо, ще двоє мчали вчвал до Броду, щоби відрізати гобітові шлях до втечі. Йому здавалося, що вони летять, наче вітер, дедалі більшають і темнішають і що їхні шляхи дедалі зближуються.

На мить Фродо озирнувся через плече. Він уже не бачив своїх друзів. Але Вершники віддалялися: навіть їхні величезні жеребці не могли дорівняти за швидкістю білому ельфійському коневі Глорфіндела. Та коли Фродо знову глянув уперед, його надія згасла. Здалося, що він не має жодного шансу дістатися до Броду, перш ніж шлях йому переріжуть інші переслідувачі, котрі вичікували в засідці. Тепер Фродо бачив їх виразно: Вершники покидали каптури та чорні плащі й залишилися у сіро-білих шатах. У блідих руках вони тримали оголені мечі, а на головах мали шоломи. Холодні їхні очі блищали, а їхні роти гукали до гобіта огидними голосами.

Тепер страх геть заповнив розум Фродо. Він уже й не згадував про свого меча. Жоден звук не злетів із його вуст. Фродо заплющив очі й учепився за кінську гриву. Вітер свистів у його вухах, а дзвоники на збруї калатали несамовито і пронизливо. Смертельно-холодний подих протнув його, наче спис, але тим часом ельфійський кінь, зробивши останній ривок і пролетівши немовби на крилах, промайнув, як спалах білого вогню, просто перед носом найпершого Вершника.

Фродо почув плюскіт води. Вона пінилася біля його ніг. Він відчув швидкий підйом і хлюпання, а кінь тим часом вийшов із ріки й тепер поволі піднімався вгору кам'янистою стежкою. Він виходив уже на стрімкий берег. Фродо опинився по той бік Броду.

Та переслідувачі не відступали. На верхів'ї схилу Глорфінделів кінь зупинився, озирнувся і нестямно заіржав. Унизу, біля краю води, стояли Дев'ятеро Вершників, і дух Фродо похитнувся перед їхніми грізними, піднятими вгору обличчями. Він не знав, що може змусити їх відмовитися від переправи, не знав, чому би їм не переправитися так само легко, як і йому; а ще гобіт передчув, що втікати довгою непевною стежкою від Броду до Рівендолу буде річчю марною, щойно Вершники опиняться тут. Окрім цього всього, він розумів, що йому наполегливо наказують зупинитись. У серці гобіта знову заворушилася ненависть, але сили чинити опір Фродо вже не мав.

Раптом найперший Вершник погнав коня вперед. Але той, ступивши у воду, здивився. Неймовірним зусиллям волі Фродо змусив себе сісти рівно і махнути мечем.

– Повертайтеся! – закричав він. – Повертайтеся до Землі Мордор, а мене облиште!

Його голос тонко і пронизливо відлунював у його власних вухах. Вершники спинилися, та Фродо не мав Бомбадилової міці. Тож Вороги лише насміхалися з нього різким морозяним сміхом.

– Вертайся сюди! Вертайся сюди! – гукали вони. – Ми заберемо тебе до Мордору!

– Це ви повертайтеся! – прошепотів він.

– Перстень! Перстень! – кричали вони жахливими голосами, і їхній очільник хутко погнав коня просто у воду, а інші, не зволікаючи, поїхали слідом за ним.

– Іменем Ельберет і Лутієн Прекрасної, – сказав Фродо на останньому подиху, піднімаючи меча, – ви не отримаєте ні Персня, ні мене!

В цю мить очільник, котрий на той час уже був посеред Броду, піднявся, балансуючи на стременах, і здійняв руку. Фродо занімів. Він відчув, як його язик прилипає до вуст, а серце надсадно б'ється. Меч його зламався і випав із тремтячої руки; ельфійський кінз здивився і захрипів. А перші чорні коні вже майже виходили на берег.

Але тут пролунали ревіння та шум стрімкого потоку – гамір бурхливих вод, які перекочували незліченні камені. Фродо невиразно побачив, як ріка внизу піднялася й уздовж її течії помчала прикрашена плюмажами з піни кавалерія хвиль. Фродо здалося, що на їхніх гребенях зблискуює біле полум'я, а ще напівпримарилося, ніби серед води є й білі вершники на білих конях і вітер куйовдить тим коням гриви. Трьох Чорних Вершників, котрі перебували на середині Броду, відразу ж змив потік. Вони зникли, раптово поховані під сердитою піною. А ті, котрі були позаду, налякано відступили.

Непритомніючи, Фродо почув крики; йому привиділося, що за Вершниками, котрі нерішуче згромадилися на березі, спалахнула осяйна біла постать, а позаду неї бігли дрібні примарні істоти, розмахуючи смолоскипами, які червоно яскрили в сірому тумані, що спадав на світ.

Чорні коні ошаліли і, нажахані, кинулись уперед, тягнучи своїх вершників у розбурхану воду. Пронизливі крики потонули в ревінні ріки, що несла вершників геть. Потому Фродо відчув, що падає, а рев і замішання закрутилися довкола нього, захопивши його разом із ворогами. Далі він нічого вже не чув і не бачив.

Книга друга

КНИГА ДРУГА

Розділ 1

Багато зустрічей

Фродо прокинувся і зрозумів, що лежить у ліжку. Спершу подумав, що спав допізна після довгого та жаского нічного марення, яке досі витало десь у закутках його пам'яті. А може, він занедужав? Однак стеля виглядала дивно: була пласка, з темними, розкішно різьбленими сволоками. Гобіт іще трохи полежав, роздивляючись сонячні відблиски на стіні і дослухаючись до гомону водоспаду.

– Де я, і котра зараз година? – сказав гучно до стелі.

– В Ельрондовому домі, а година зараз – десята ранку, – відповів чийсь голос. – І це ранок двадцять четвертого жовтня, якщо хочеш знати.

– Гандальф! – скрикнув Фродо, сідаючи.

Старий чарівник примостився у кріслі біля відчиненого вікна.

– Так, – сказав він, – я тут. І тобі пощастило, що ти теж тут, після всіх тих дурниць, які ти накоїв, відколи вийшов із дому.

Фродо знову ліг. Він почувався надто зручно та затишно, щоби сперечатись, а крім того, знав, що не зможе знайти переконливих аргументів на своє виправдання. Гобіт уже цілком прокинувся, і до нього повернулися спогади про його мандри: про згубний «короткий шлях» через Праліс; про «випадковість» у «Брикливому поні»; про затьмарення розуму, яке змусило його надягнути на палець Перстень у виярку під Вершиною Вітрів. Доки він думав про все це, марно силкуючись пригадати, як потрапив до Рівендолу, стояла довга тиша, порушувана хіба що безшелесним пахканням люльки Гандальфа, коли той видмухував у

вікно білі кільця диму.

– Де Сем? – по хвилі запитав Фродо. – Чи з усіма все гаразд?

– Так, усі живі-здорові, – відповів Гандальф. – Сем був тут, доки я відіслав його трохи перепочити десь із півгодини тому.

– Що сталося біля Броду? – запитав Фродо. – Тоді все здавалося якимось розмитим, та й тепер мені так здається.

– Так і було. Ти почав згасати, – відповів Гандальф. – Отрута все-таки тебе здолала. Ще кілька годин – і ми не змогли би нічим зарадити. Проте в тобі є неабияка сила, любий мій гобіте! Це ти довів у Кургані. Твоє життя висіло на волосині – то був найнебезпечніший момент усіх мандрів. Ет, ліпше би ти утримався від тих дурощів на Вершині Вітрів.

– Здається, тобі вже чимало відомо, – здивувався Фродо. – Я не розказував нікому про Курган. Спершу то було надто жахливо, а потім у голові було повно інших думок. Звідки ж ти довідався про це?

– Ти багато розмовляв уві сні, Фродо, – лагідно відказав Гандальф, – і мені геть неважко було прочитати твої думки та спогади. Не хвилюйся! Нехай щойно я і назвав це «дурницями», та насправді так не вважаю. Я високої думки про тебе, як і про всіх інших. Це неабиякий учинок – зайти в таку далечінь, обминувши такі небезпеки, і зберегти Перстень.

– Ми би не впоралися, якби не Бурлака, – нагадав Фродо. – Та нам потрібен ти. Без тебе я не знаю, що робити.

– Мене затримали, – сказав Гандальф, – і це мало не знищило всіх нас. А проте я не цілком певен щодо цього: можливо, так воно вийшло й на краще.

– Цікаво було би почути, що трапилося з тобою!

– На все свій час! Сьогодні, за Ельрондовим наказом, тобі не можна ні розмовляти, ні хвилюватись.

– Але розмова відволіче мене від думок і від сумнівів, а вони не менш стомливі, ніж хвилювання, – мовив Фродо. – Я вже цілком прокинувся і пригадав безліч речей, які потребують пояснення. Чому ти затримався? Принаймні це ти мусиш мені розповісти.

– Невдовзі почувеш усе, що хочеш знати, – відповів Гандальф. – У нас буде Рада, щойно ти зміцнієш. Наразі скажу тільки, що мене тримали в полоні.

– Тебе? – скрикнув Фродо.

– Так, мене, Гандальфа Сірого, – урочисто проголосив чарівник. – У світі безліч сил, добрих і лихих. Деякі з них значно могутніші за мене. З іншими я ще не ставав на прю. Та мій час гряде. Моргульський Володар і його Чорні Вершники вже виступили. Наближається війна!

– То ти знав про Вершників іще до того, як я зустрів їх?

– Так, знав. Власне, одного разу я й тобі говорив про них: бо Чорні Вершники – це і є Примари Персня, Дев'ятеро Прислужників Володаря Перснів. Але тоді я ще не знав, що вони знову з'явилися, бо інакше відразу тікав би, прихопивши тебе зі собою. Про їхню появу я довідався тільки після того, як пішов од тебе в червні; та ця історія зачекає. Поки що нас урятували від непоправного, і зробив це Арагорн.

– Так, – погодився Фродо, – нас урятував Бурлака. Та спершу я його боявся. А Сем – той, здається, взагалі не довіряв йому, поки ми не зустрілися з Глорфінделем.

Гандальф усміхнувся.

– Про Сема я знаю все, – сказав. – Тепер у нього вже немає сумнівів.

– Радий це чути, – відказав Фродо. – Бо я по-справжньому захоплююся Бурлакою. Хоча *захоплююся* – це не зовсім правильне слово. Радше він близький мені, попри те, що іноді буває дивним і похмурим. Правду кажучи, цей чоловік часто нагадує мені тебе. Я й не знав, що серед Великого Люду такі трапляються. Думав, що вони, ну, просто собі великі й не вельми розумні: добрі та нерозумні, як Кремена; або нерозумні та підступні, як Біл Папоротняк. Але загалом, ми, у Ширі, мало знаємо людей, хіба, може, тих, котрі живуть у Брі.

– Та і про них ви знаєте, вочевидь, не дуже багато, якщо ти вважаєш старого Ячменя

нерозумним, – сказав Гандальф. – Він по-своєму дуже навіть мудрий. Думає він, щоправда, менше, ніж балакає, та ще й повільніше, зате вміє бачити крізь цегляну стіну часу (як мовлять у Брі). Проте в Середземні мало залишилося таких, як Арагорн, син Арагорна. Рід Королів із-за Моря майже вимер. Може статися так, що ця Війна за Перстень стане їхньою останньою пригодою.

– Тобто Бурлака і справді належить до роду стародавніх Королів? – здивовано запитав Фродо. – А я гадав, що всі вони вже давно померли. Я вважав його звичайним блукачем.

– Звичайним блукачем! – скрикнув Гандальф. – Любий мій Фродо, адже блукачі – це і є останні представники величного народу, який уцілів на Півночі, – людей зі Заходу. Вони вже допомагали мені, й допомога їхня буде потрібна у дні майбутні, бо хоч ми дісталися до Рівендолу, та Перстень іще не упокоївся.

– Таки ні, – сказав Фродо. – Та досі я думав тільки про те, щоби дістатися сюди, тож, сподіваюся, мені не доведеться йти кудись далі. Адже відпочивати – так приємно! Я провів місяць у вигнанні та мандрах і зрозумів, що довше не витримаю.

Він замовкнув і заплющив очі, але за мить озвався знову.

– Я рахував дні, проте ніяк не можу звести кінці з кінцями, щоби вийшло, що сьогодні саме двадцять четверте жовтня. Мало би бути двадцять перше. По-моєму, ми дійшли до Броду перед двадцятим числом.

– Ну, на сьогодні ти вже вдосталь набалакався і нарахувався, – сказав Гандальф. – Як почувуються твої бік і плече?

– Не знаю, – відповів Фродо. – Я взагалі їх не відчуваю, а це вже поліпшення, і, – він спробував напружитися, – я знову можу ледь-ледь ворухити рукою. Так, вона ніби знову оживає. І вже не холодна, – додав, торкнувшись лівої руки правою.

– Це добре! – кивнув Гандальф. – Рана гоїться швидко. Невдовзі ти повністю одужаєш. Ельронд змінив тебе: він кілька днів поспіль піклувався про тебе, відколи ти тут.

– Днів? – перепитав Фродо.

– Атож, чотири дні й три ночі, якщо бути точним. Ельфи принесли тебе сюди від Броду вночі двадцятого жовтня, і саме тоді ти втратив лік днів. Ми дуже за тебе вболівали, а Сем узагалі не відходив од тебе ні вдень, ані вночі, хіба іноді відбігав, виконуючи якісь доручення. Ельронд знається на цілительстві, та зброя Ворога – смертоносна. Скажу тобі чесно: я мало не втратив надії, бо припускав, що якась частинка лева таки застрягла в рані, хоча рана й затяглася. Той уламок знайшли тільки минулої ночі. Ельронд витяг його. Він сидів дуже глибоко і просувався дедалі ближче до твого серця.

Фродо здригнувся, згадавши жахливий ніж із зазубреним лезом, що розтанув у руках Бурлаки.

– Не тривожся! – сказав Гандальф. – Його вже немає. Він розтанув. Бо виявилося, що гобіти дуже неохоче прощаються з цим світом. Я знав багато дужих воїнів із Великого Народу, котрих такий уламок притьмом звів би в могилу, а ти носив його у своєму тілі сімнадцять днів.

– Що би вони мені заподіяли? – запитав Фродо. – Що намагалися зробити Вершники?

– Вони намагалися протнути твоє серце моргульським ножом, який застрягає в рані. І якби вони це зробили, ти став би таким самим, як вони. Тільки слабшим, а тому корився би їм. Ти перетворився би на примару, підвладну Темному Володареві, а він катував би тебе за спробу сховати від нього Перстень, якби можна було вигадати більшу муку, ніж утратити Перстень і побачити його на пальці в Саурона.

– Дякувати долі, тоді я не усвідомлював, яке страхіття мені загрожувало! – ледве чутно проказав Фродо. – Звісно, я до смерті боявся, та якби знав більше, то не наважився би навіть повернутися. Те, що я втік, і так диво!

– Так, фортуна, або ж доля, допомагала тобі, – погодився Гандальф, – не кажучи вже про мужність. Бо ніж не зачепив твого серця, а вразив тільки плече, і сталося це тому, що ти до останнього чинив опір. Однак у ту хвилину ти, так би мовити, йшов вістрям лева. У тебе був Перстень, а отже, тобі загрожувала страхітлива небезпека: ти почасти втрапив у світ

примар, і вони могли тебе схопити. Адже ти бачив їх, а значить, вони бачили тебе.

– Знаю, – кивнув Фродо. – Видовище було страхітливе! Та чому ми всі могли бачити їхніх коней?

– Бо коні – справжні, й чорна одежа – теж справжня. Ці Вершники одягають її, щоби надати форми своїй порожнечі, коли мають справу з живими.

– А як же тоді ці чорні коні витримують таких вершників? Усі інші тварини з жахом тікали, щойно вони наближалися, навіть Ѓлорфінделів ельфійський скакун. На них виють собаки та гелгочуть гуси.

– Ці чорні коні народжені та виведені спеціально для служби Темному Володареві в Мордорі. Не всі його слуги і раби – примари! Є ще орки і тролі, є варги та перевертні, а ще було і є чимало людей, воїнів і королів, котрі ходять під Сонцем, але дух їхній належить йому. І число їхнє з кожним днем зростає.

– А як щодо Рівендолу й ельфів? Рівенділ у безпеці?

– Так, поки що. Доки Ворог завоює всі інші землі. Ельфи можуть боятися Темного Володаря, можуть утікати від нього, та вдруге ніколи до нього не прислухаються і не служитимуть йому. Тут, у Рівендолі, досі живе дехто з найзапекліших його ворогів: ельфійські мудреці, володарі ельдарів, котрі прийшли з-за найдальших морів. Вони не бояться Примар Персня, адже той, хто мешкав у Благословенному Краї, перебуває водночас у двох світах і має велику силу і супроти Видимого, і супроти Невидимого.

– Мені здалося, що я бачив білу постать, яка світилась і не тьмяніла, як інші. Виходить, то був Ѓлорфіндел?

– Так, ти на мить побачив його на тому боці – одного з наймогутніших Первородних. Адже Ѓлорфіндел – ельфійський володар із дому вельмож. Власне, в Рівендолі є сила, здатна певний час протистояти силі Мордору, – зрештою, як і деінде. У Ширі теж є така сила, тільки інакша. Та незабаром, якщо події розгортатимуться так, як вони розгортаються зараз, усі ці місця перетворяться на обложені острівці. Темний Володар виводить свою військову потугу у світ.

А проте, – провадив чарівник далі, зненацька підвівшись і так виставивши вперед підборіддя, що борода його стриміла цупко та рівно, ніби колючий дріт, – ми повинні плекати мужність. Незабаром ти одужаєш, якщо я не забалакаю тебе до смерті. Ти – в Рівендолі, й наразі тобі не варто ні про що хвилюватися.

– У мене немає мужності, яку можна плекати, – сказав Фродо, – проте зараз я абсолютно спокійний. Просто скажи, як там мої друзі й чим закінчилися події біля Броду, – на цьому я наполягаю і цим зараз удовольнюся. Потому, думаю, я ще трохи посплю, та, доки ти не розповіси мені ту історію до кінця, не зможу склепити повік.

Ґандальф посунув крісло до ліжка і втупив погляд у Фродо. Гобітове обличчя знову порум'яніло, очі були ясні, цілком притомні й уважні. Він посміхався, тому здавалося, що з ним усе гаразд. Але пильне чарівникове око вловило у Фродо ледве помітну зміну, мовби якийсь натяк на прозорість, особливо довкола лівої руки, що лежала на покривалі.

«Цього і слід було очікувати, – прошелестів губа ми Ґандальф. – Він і наполовину ще не одужав, а як та рана може йому окошитися згодом – того не передбачить і сам Ельронд. Однак нічого поганого, гадаю, не станеться. Просто Фродо має шанс перетворитися на келих, пронизаний чистим світлом, яке побачать очі тих, котрі вміють таке помічати».

– Маєш чудовий вигляд, – сказав він уголос. – Тож я ризикну розповісти тобі коротеньку історію, не порадившись із Ельрондом. Дуже коротку, май на увазі, а після неї ти повинен знову заснути. Біля Броду, як я здогадуюся, відбулося ось що. Вершники помчали прямісінько за тобою. Їм уже не потрібно було, щоби їх вели коні: вони бачили тебе, бо ти стояв на порозі їхнього світу. А ще їх притягував Перстень. Твої друзі відскочили якнайдалі від дороги – інакше їх би розчавили. Вони й гадки не мали, як тебе рятувати, якби білий кінь не виніс тебе з тієї колотнечі. Вершники надто швидкі, щоби їх можна було перехопити, і надто численні, щоби їм протистояти. Пішими навіть Ѓлорфіндел і Арагорн укупі не вистояли би супроти всіх Дев'ятьох одразу.

Коли Примари Персня промчали повз них, твої друзі побігли навздогін. Біля самого Броду, неподалік від дороги, розкинувся ярк, захований за кількома низькорослими деревами. Там вони швидко розпалили вогонь, адже Глорфіндел знав, що, коли Вершники спробують перейти ріку, нагряне повінь, і тоді йому доведеться боротися з тими з них, хто залишиться на його березі. Тільки-но зійшов потік, ельф кинувся до них, а слідом за ним – Арагорн та інші з запаленими гілляками. Затиснуті між вогнем і водою, бачачи ельфійського володаря, котрий, лютуючи, відкрито наступав на них, Вершники розгубилися, а коні їхні ошаліли. Трьох віднесло першим напливом течії, інших потягли в потік їхні коні, й вода поховала їх під собою.

– Тобто з Чорними Вершниками покінчено? – запитав Фродо.

– Ні, – відповів Гандальф. – Але коні їхні, мабуть, погинули, а без коней вони просто сліпі каліки. Проте самих Примар Персня не так легко знищити... Зрештою, найближчим часом боятися їх не варто. Друзі твої перебралися на той бік ріки, коли вода відступила, побачили, що ти лежиш долілиць на вершечку кручі, а під тобою – твій зламаний меч. Кінь стояв поруч і охороняв тебе. Ти був блідий і холодний, тож вони злякалися, що ти помер чи й іще гірше. Ельрондова челядь зустріла їх, коли вони поволі несли тебе до Рівендолу.

– А хто влаштував повінь? – запитав Фродо.

– Ельронд наказав воді зійти, – відповів Гандальф. – Ріка цієї долини перебуває під його владою, і, коли виникає нагальна потреба захистити Брід, вона здіблюється у гніві. Щойно капітан Примар Персня ввійшов у воду, потік вийшов із берегів. Якщо можна так висловитися, то і я додав туди дещо від себе: може, ти й не помітив, але деякі хвили мали подобу велетенських білих коней зі сліпучо-білими вершниками; а ще там було багато валунів, які котились і скреготали. На мить я злякався, що ми дали волю надто нестримному гніву, що потік вийде з-під контролю і змиє тебе. У водах, які сходять зі засніжених Імлистих Гір, приховано неабияку енергію.

– Так, тепер я починаю потрохи пригадувати, – сказав Фродо, – те страхітливе ревище... Я вже було подумав, що тону, вкупі з друзями, ворогами й усім решта. Однак тепер ми всі у безпеці!

Гандальф кинув на Фродо швидкий погляд, але той заплющив очі.

– Так, ви всі у безпеці, поки що. Невдовзі розпочнуться бенкет і веселощі, щоби відсвяткувати перемогу при Бруїненському Броді, і ти сидітимеш там на почесному місці.

– Чудово! – зрадів Фродо. – Просто дивовижно, що Ельронд і Глорфіндел, і взагалі такі величні володарі, не кажучи вже про Бурлаку, так мною опікуються та виявляють мені таку ласку.

– Атож, але на те вони мають багато причин, – мовив Гандальф, посміхаючись. – Одна з поважних – я. Перстень – друга, бо ж ти є Персненосцем. А ще ти є спадкоємцем Більбо – того, хто віднайшов Перстень.

– Любий Більбо! – сонно пробурмотів Фродо. – Цікаво, де він? Нехай би й він був тут, аби все це по чути. Добряче би посміявся з того. «Корова вскач пішла!» І ще той бідолашний старий троль!

З цими словами гобіт заснув.

Отож, Фродо перебував у затишку Останнього Гостинного Дому, що стояв на схід од Моря. Як написав колись давно Більбо, дім той був «ідеальним місцем для тих, хто любить попоїсти чи поспати, послухати історії чи поспівати, просто посидіти і подумати про своє або ж воліє мати приємну мішанину всього переліченого». Уже саме перебування там лікувало від втоми, від страху та від смутку.

Настав вечір, Фродо знову прокинувся й відчув, що вже не потребує ні сну, ні спочинку, натомість налаштований скуштувати їжу та питво, а можливо, й поспівати і

розповісти згодом кілька історій. Він вибрався з ліжка і виявив, що рука його майже повністю відновилась і готова до роботи. На нього чекав чистий одяг зі зеленої матерії, який дуже йому пасував. Подивившись у дзеркало, Фродо здивовано помітив, що його віддзеркалення стало значно стрункішим за те, до якого він звик: воно нагадувало юного племінника Більбо, який любив мандрувати Широм разом із дядьком, утім воно мало вельми задумливі очі.

– Авжеж, ти таки дещо побачив у житті, відколи востаннє зазірав у люстерко, – сказав гобіт своєму відображенню. – Ну ж бо, обіймімося з нагоди веселої зустрічі!

І він простягнув до нього руки, насвистуючи якусь мелодію.

Тієї миті у двері постукали і зайшов Сем. Підбіг до Фродо, сором'язливо та незграбно взяв його за ліву руку, легенько погладив її, а потому зашарівся й хутко відвернувся в інший бік.

– Привіт, Семе! – сказав Фродо.

– Вона тепла! – озвався Сем. – Тобто твоя рука, пане Фродо. Усі ті довгі ночі вона була така холодна. Тобто слава тобі і хвала! – скрикнув він, крутнувшись і притупнувши, а очі його сяяли. – Приємно бачити, що ти знову на ногах, і що ти – це знову ти, пане! Гандальф попросив мене прийти і поглянути, чи готовий ти спуститись униз, а я подумав, що він жартує.

– Я готовий, – підтвердив Фродо. – Ходімо, пошукаємо решту нашого товариства!

– Я можу провести тебе до них, пане, – сказав Сем. – Цей дім таки величеський і дуже особливий. Тут завжди безліч усього нового й ніколи не знаєш, на що натрапиш за рогом. А ельфи, пане! Ельфи тут, і ельфи там! Одні схожі на королів, жажливих і чудових, а інші веселяться, як діти. А музика, а співи... Не подумай, що я мав багато вільного часу чи що серце моє лежало до того, щоби їх слухати, відколи я сюди прибув. Але деякі ходи в цьому місці я таки вивчив.

– Я знаю, що ти робив, Семе, – сказав Фродо, беручи його за руку. – Та сьогодні вночі ти веселитимешся і слухатимеш досхочу. Ну ж бо, проведи мене за отой ріг!

Сем провів його кількома коридорами, безліччю сходинок униз і знов угору, до високого саду над крутим берегом ріки. Їхні друзі сиділи на ганку з того боку оселі, що виходив на схід. Ген у долині вже западав морок, але верхівки далеких гір іще відбивали світло. Повітря було тепле. Голосно шуміла бистра спадна вода. Вечір духмянів ледве вловними пахощами дерев і квітів, ніби в Ельрондових садах досі тривало літо.

– Ура! – скрикнув Піпін, зриваючись на ноги. – Ось і наш шляхетний кузен! Дорогу Фродо, Володареві Персня!

– Цить! – озвався Гандальф зі сутіні у глибині ганку. – Лихі створіння не заходять у цю долину, та все одно ми не повинні називати їх на ім'я. Володар Персня – не Фродо, а господар Темної Вежі Мордору, чия влада знову нависає над світом. Ми сидимо у фортеці. Поза її межами западає темрява.

– Гандальф озвучив уже чимало таких життєствердних речей, – сказав Піпін. – Він гадає, що мене слід тримати в шорах. Але тут, у цьому місці, якось геть не вдається почуватися похмурим чи пригніченим. Напевно, я би навіть заспівав, якби знав підхожу для цієї okazji пісню.

– Я б і сам заспівав, – засміявся Фродо. – Хоча наразі мені більше хочеться їсти і пити.

– Незабаром твої бажання здійсняться, – відказав Піпін. – Хитрість не зрадила тебе й тут: ти встав саме вчасно, щоби попоїсти.

– Не просто попоїсти! Адже буде бенкет! – озвався Мері. – Щойно Гандальф повідомив, що ти одужав, як усі відразу почали готуватися до нього.

Не встиг він і договорити, як зателенькало безліч дзвіночків, скликаючи присутніх до вечері.

У залі Ельрондового дому було повно гостей: здебільшого ельфів, хоча не бракувало і представників інших народів. Ельронд, за звичаєм, сидів на великому троні на чолі довгого стола, що стояв на помості; поруч із ним сиділи по одну руку Глорфіндел, а по другу – Гандальф.

Фродо зачудовано дивився на них, бо ніколи досі не бачив Ельронда, про якого розповідали стільки легенд; а сидячи праворуч і ліворуч од нього, Глорфіндел і навіть Гандальф, що його, вважав гобіт, він знав досить добре, здавалися сповненими сил і гідності вельможами.

Гандальф був нижчий на зріст за двох інших, але його довге біле волосся, пишна срібна борода та кремезні плечі надавали йому схожості з якимось мудрим королем із давньої легенди. Темні очі на старечому обличчі під великими сніжними бровами нагадували вуглинка, які будь-якої миті могли спалахнути вогнем.

Глорфіндел був рославий і ставний, волосся мав наче виткане зі сяйливого золота, а обличчя його було вродливе, молоде, безстрашне та сповнене радості; проникливі очі сяяли, голос нагадував музику; чоло його було мудре, а руки – дужі.

Ельрондове обличчя не мало віку, не було ні старе, ні молоде, хоча на ньому можна було прочитати спогади про безліч речей, і радісних, і скорботних. Волосся він мав чорне, як сутінкова пітьма, на голові пишалася срібна діадема; очі його були сірі, ніби погідний вечір, а світло їхнє нагадувало сяйво зірок. Ельф здавався поважним, наче король, увінчаний не однією зимою, але й міцним, як досвідчений воїн у розквіті сил. Таким був Володар Рівендолу, могутній серед ельфів і людей.

Найближче до середини столу, навпроти тканих килимів на стіні, під балдахіном стояло крісло, а в ньому сиділа вродлива панна, котра була наче жіночим утіленням Ельронда, тож Фродо здогадався, що то його близька родичка. Ельфійка була і юною, і не дуже. Її довгих темних кіс іще не торкнула паморозь, білі руки та ясне обличчя були бездоганні та гладенькі, сяйво зір вигравало в її блискучих очах, сірих, мов безхмарна ніч. Вона виглядала пишною королевою, проникливість і мудрість світилися у її погляді, як буває у тих, хто засвоїв надбаний за роки життя досвід. Голову її прикривала шапочка зі срібного мережива, поцяткована крихітними самоцвітами, які біло виблискували, а на м'яких сірих шатах не було інших оздоб, окрім срібного поясу у вигляді листя.

Отак і трапилося, що Фродо побачив ту, кого дотепер випадало бачити мало кому зі смертних, – Арвен, доньку Ельронда, про яку казали, що в ній знову прийшла на землю втілена Лутієн; і називали її Ундомієль, бо вона була Вечоровою Зорею свого народу. Довго жила вона у краю материного роду – в Лорієні по той бік гір – і лише нещодавно повернулася до отчого дому в Рівендолі. Натомість її брати, Елладан і Ельрогір, за столом не сиділи, адже часто виїздили далеко за межі свого краю разом із блукачами з Півночі, ні на мить не забуваючи про муки своєї матері в орківських лігвищах...

Того, що живі істоти можуть бути такими прекрасними, Фродо ніколи раніше не знав і не уявляв; гобіт був водночас здивований і збентежений, коли з'ясувалося, що він має сидіти за Ельрондовим столом серед усіх цих гостей, таких високих і гарних. Хоч у нього й було зручне крісло з кількома подушками, щоби йому сиділося якнайвище, Фродо почувався мізерним і зайвим тут, але те враження швидко минуло. Бенкет видався веселим, а їжа задовольнила навіть його вимогливий голод. Тож мусив минути якийсь час, перш ніж він знову роззирнувся довкола чи навіть просто поглянув на своїх сусідів.

Спершу Фродо пошукав очима друзів. Сем благав, аби йому лише дозволили почекати на пана десь поблизу, та йому сказали, що цього разу він теж почесний гість. Тепер Фродо його бачив: той сидів поруч із Піпіном і Мері при дальньому кінці одного з бічних столів поблизу помосту. Але Бурлаки не було видно ніде.

Праворуч од Фродо сидів поважний на вигляд Гном у багатій одежі. Його борода, дуже довга та роздвоєна, була біла, майже така сама біла, як і його білосніжне вбрання. На ньому був срібний пояс, а на шиї висів срібний ланцюг із діамантами. Щоби роздивитися Гнома,

Фродо навіть перестав їсти.

– Ласкаво просимо, і радий нашій зустрічі! – мовив, повертаючись до нього, гном.

А потому підвівся зі свого місця й уклонився:

– Глоїн, до твоїх послуг, – сказав він і вклонився ще нижче.

– Фродо Торбин, до твоїх послуг і до послуг твоєї родини, – ввічливо відповів Фродо, здивовано підвівшись і розкидавши при цьому подушки. – Я не помиляюся: ти *той самий* Глоїн – один із дванадцяти супутників великого Торіна Дубощита?

– Твоя правда, – відповів гном, підбираючи подушки та церемонно допомагаючи Фродо сісти у крісло. – А я про тебе не питаю, бо мені вже сказали, що ти родич і названий спадкоємець нашого друга Більбо Славетного. Дозволь мені привітати тебе з одужанням.

– Дуже тобі дякую, – сказав Фродо.

– Чув я, що з тобою відбулися вельми дивні пригоди, – мовив Глоїн. – І мене страшенно цікавить, що змусило *чотирьох* гобітів вирушити в таку довгу подорож? Нічого подібного не траплялося, відколи Більбо пішов із нами в мандри. Та, мабуть, мені не варто допитуватися надто наполегливо, позаяк Ельронд і Гандальф не бажають про це говорити?

– Гадаю, нам справді не слід говорити про це, принаймні поки що, – чемно відповів Фродо.

Він здогадався, що навіть в Ельрондовім домі про Перстень згадували нечасто, крім того, він просто хотів бодай на деякий час забути про свій клопіт.

– Але й мені теж цікаво, – додав він, – дізнатися, що завело такого поважного гнома так далеко від Самотньої Гори?

Глоїн зиркнув на нього.

– Якщо ти досі не чув цього, то, гадаю, нам і про це наразі не слід говорити. Повелитель Ельронд, напевно, незабаром збере нас, і тоді ми всі дізнаємося чимало. Та є ще багато чого, про що ми можемо порозмовляти.

До кінця бенкету вони бесідували між собою, та Фродо більше слухав, аніж говорив, бо новини зі Ширу, якщо не брати до уваги того, що стосувалося Персня, здавалися дрібними, далекими та незначними, а Глоїн тим часом докладно розповів йому про події в північних околицях Дикого Краю. Фродо дізнався, що Грімбеорн Старий, син Беорна, нині владарює над багатьма дужими людьми та що до їхньої землі між Горами і Морок-лісом не потикається ні орк, ані вовк.

– Утім, – сказав Глоїн, – якби не беорнінги, то дістатися від Долу до Рівендолу вже давно було би неможливо. Вони люди відважні й охороняють Високий Прохід і Брід біля Візкаменю. Та в них обтяжливі податі, – додав гном, похитавши головою, – і, як колись Беорн, вони не дуже люблять нас. Але все одно їм можна вірити, а це в наші дні багато вартує. Ніде вже немає таких дружніх до нас людей, як у Долі. Гарний народ – ті беорнінги. Ними править онук Барда Лучника, Бранд, син Баїна, Бардового сина. Він сильний король, і володіння його простягаються нині далеко на південь і на схід од Есгарота.

– А як ведеться твоєму власному народові? – запитав Фродо.

– Про нього мало що можна розповісти, хорошого чи поганого, – відповів Глоїн, – але хороше таки переважає: поки що нам таланило, хоча тінь цього часу не оминула й нас. Якщо ти справді хочеш дізнатися про мій народ, то я радо перекажу тобі головні новини. Та спини мене, коли знудишся! Подейкують, язики гномів не знають спочину, коли розповідають про витвори їхніх рук.

З цими словами Глоїн почав довгу розповідь про події у гномівському королівстві. Він дуже радів, що має такого чемного слухача, бо Фродо не виявляв ознак утоми і не робив спроб змінити тему розмови, хоча невдовзі майже заплутався в дивних іменах істот і назвах місць, яких він ніколи раніше не чув. Однак Фродо цікаво було почути, що Даїн усе ще був Королем під Горою: старим (бо йому вже минув двісті п'ятдесятити років), поважним і казково багатим. З десятих його супутників, котрі вціліли під час Битви П'яти Армій, семеро були при ньому: Двалін, Глоїн, Дорі, Норі, Біфур, Бофур і Бомбур. Бомбур став уже такий товстий, що сам не може дістатися від дивана до крісла за столом, тож шестеро молодих гномів

мусять його підняти.

– А що сталося з Баліном, Орі та Оїном? – запитав Фродо.

На обличчі Глоїна майнула тінь.

– Нам не відомо, – відповів він. – Власне, я і прийшов до Рівендолу передусім для того, щоби попитати в його мешканців поради стосовно Баліна. Та цієї ночі нам вартує говорити про веселіші речі!

Потому Глоїн почав розповідати про те, що створив його народ, перелічуючи Фродо величні діяння гномів у Долі та під Горою.

– Ми добре попрацювали, – мовив він. – Але в роботі з металом не змогли зрівнятися зі своїми предками, адже багато їхніх таємниць було втрачено навіки. Ми виготовляємо добру броню та гострі мечі, проте нам не вдається викувати таку кольчугу чи лезо, які були б рівнею тим, що їх зробили гноми перед приходом дракона. Тільки в гірничій справі й у будівництві ми перевершили минуле. Бачив би ти, Фродо, водяні шляхи Долу, водограї та ставки! Бачив би ти вимощені різнобарвним камінням дороги! А чертоги та печерні вулиці попід землею, склепіння яких вирізьблено у формі дерев; а ще тераси та вежі на схилах Гори! Тоді ти би збагнув, що ми справді не гайнували часу.

– Якщо колись мені випаде нагода, я прибуду і подивлюся на все це, – сказав Фродо. – От би здивувався Більбо, побачивши всі зміни, яких зазнало Пустисьце Смога.

Глоїн зиркнув на Фродо і посміхнувся.

– Ти дуже любив Більбо, чи не так? – запитав він.

– Так, – відповів Фродо. – І побачив би його з більшою охотою, ніж усі вежі та палаци світу.

Незабаром бенкет завершився. Ельронд і Арвен підвелись і рушили залом, а решта товариства пішла слідом за ними в належному порядку. Двері відчинилися навстіж, кортеж пройшов широким коридором і ввійшов крізь ще одні двері до дальньої зали. Там не було столів, зате у великому каміні між вирізьбленими обабіч колонами яскраво палахкотів вогонь.

Фродо опинився поруч із Гандальфом.

– Це – Зала Вогню, – сказав чарівник. – Тут ти почувеш багато пісень і переказів – якщо не заснеш. Але у будні вона зазвичай тиха та порожня: сюди приходять ті, хто бажає спокою і розмислів. Тут завжди, увесь рік, горить вогонь, однак іншого світла мало.

Коли Ельронд увійшов і попрямував до приготованого для нього крісла, ельфійські менестрелі почали награвати приємну музику. Зала поволі наповнювалася гостями, і Фродо з утіхою дивився на безліч прекрасних облич, зібраних тут під одним дахом; золоте світло, що лилося від каміна, вигравало на них і переливалось у волоссі. Раптом неподалік від протилежного до вогню кінця зали гобіт помітив невелику темну постать, котра сиділа на стільці, притулившись спиною до колони. Поруч із нею на долівці стояв кубок і лежав кусень хліба. Фродо подумав, чи то, бува, не якийсь хворий (якщо в Рівендолі взагалі були хворі), котрий не зміг прийти на бенкет. Голова його, здавалося, сонно впала на груди, а складка темного плаща затулила обличчя.

Ельронд вийшов наперед і став поруч із мовчазною постаттю.

– Прокинься, маленький пане! – сказав він, усміхаючись.

А потому, звертаючись до Фродо, подав йому знак:

– Ось нарешті настала година, якої ти так прагнув, Фродо, – мовив. – Адже то твій друг, за котрим ти довго тужив.

Темна постать підвела голову й відкрила обличчя.

– Більбо! – скрикнув Фродо, раптом упізнавши старого, і кинувся вперед.

– Привіт, Фродо, хлопчику мій! – відказав Більбо. – Тож ти таки дістався сюди. Я

сподівався, що це тобі вдасться. Ну й ну! Виходить, цілий цей бенкет і справді на твою честь, як я чув. Сподіваюся, ти добре розважився?

– А чому тебе там не було? – вигукнув Фродо. – І чому мені не дозволили побачитися з тобою раніше?

– Бо ти спав. Я ж удосталь надивився на тебе. Сидів біля твого ліжка разом зі Семом кожного дня. А щодо бенкету, то такі речі мене вже не цікавлять. Я маю дещо інше до роботи.

– Що ж ти робив тут?

– Як що? Сидів і думав. Тепер я частенько роблю це, й у цій залі зазвичай думається найліпше. «Прокинься!» – де вже там! – сказав він, скося поглядаючи на Ельронда.

В очах Більбо грали веселі іскорки й не було ні сліду сонливості, – принаймні Фродо її не зауважив.

– «Прокинься!» Я не спав, Владарю Ельронде. Якщо хочеш знати, ви всі прийшли з бенкету надто рано і потурбували мене – я саме придумував пісню. Один чи два рядки ніяк не вкладаються мені в голову, а тепер, гадаю, я так і не доведу їх до ладу. Тут буде стільки співу, що всі думки вилетять геть із неї. Доведеться, мабуть, кликати на поміч мого друга Дунадана. Де він?

Ельронд засміявся.

– Його знайдуть, – сказав ельф. – А потім ви двоє сядете в куточку і завершите те, що замислили, а ми згодом послухаємо цю пісню і висловимо нашу думку про неї ще до того, як закінчатися веселощі.

На пошуки друга Більбо послали гінців, бо ніхто не знав, де він і чому не був присутній на бенкеті.

Тим часом Фродо та Більбо сіли поруч, а Сем хутенько підійшов і примостився поблизу них. Вони тихенько перемовлялися між собою, і голоси їхні тонули серед сміху та музики в залі навколо. Більбо мало міг розповісти про себе. Покинувши Гобітів, він без мети блукав уздовж Дороги чи землями обабіч від неї та постійно дивним чином рухався в напрямку до Рівендолу.

– Я дістався сюди майже без пригод, – мовив гобіт, – а перепочивши, пішов далі – аж у Діл разом із гномами: у свою останню подорож. На цьому мої мандрі завершилися. Старий Балін відійшов у вічність. Потому я повернувся сюди і замешкав тут. Робив то те, то се. Дописав дещо у книзі. І, звісно, склав кілька пісень. Їх тут часом співають: просто, щоби зробити мені приємність, бо, певна річ, для Рівендолу вони не надто майстерно написані. Я слухаю і думаю. Здається, час тут не минає – він просто є. Дивовижне місце, що не кажи.

Я чув різноманітні новини, з-за Гір і з Півдня, та зі Ширу не було і слова. Про Перстень я, звичайно, знаю. Гандальф частенько бував тут. Не те, щоби він багато мені розповідав, ні, останніми роками він став навіть потайнішим, аніж завжди. Дунадан розповів мені більше. Тільки уявити: мій перстень здійняв таку бучу! Шкода, що Гандальф раніше не знав стільки всього. Я б уже давно міг сам принести ту річ сюди, уникнувши багатьох клопотів. Кілька разів я думав про те, щоби повернутися по перстень у Гобітів, але я старію і мене не пускають: Гандальф і Ельронд себто. Вони, здається, вважають, що Ворог перевернув гори й доли, розшукуючи мене, і якщо захопить під час мандрів у Нетрях, то перетворить на фарш із гобіта.

Ще Гандальф сказав: «Перстень передано у спадок, Більбо. Якщо ти знову спробуєш заволодіти ним, із цього не буде добра ні тобі, ні іншим». Дивне зауваження, в дусі Гандальфа. Та він сказав, що наглядає за тобою, тож я не допитувався. Страшенно радий бачити тебе цілим і неушкодженим.

Більбо замовк і зі сумнівом поглянув на Фродо.

– Ти приніс його сюди? – запитав пошепки. – Ти ж розумієш, я не можу стримати своєї цікавості після всього, що чув. Я би дуже-дуже хотів іще бодай краєм ока глипнути на нього.

– Так, він у мене, – відповів Фродо, відчувши дивну нехіль показувати Перстень. – І виглядає точнісінько так, як завжди.

– Ну, я би хотів поглянути на нього хоч на мить, – не вгавав Більбо.

Коли Фродо вдягався, то виявив, що, доки він спав, Перстень перечепили на новий ланцюжок, легенький, але міцний, і повісили йому на шию. Тепер він повільно витяг його. Більбо простягнув руку. Та Фродо хутко відсмикнув Перстень. Його гнітило та дивувало те, що він не може подивитися на Більбо: між ними ніби пролягла тінь, зиркнувши крізь яку, Фродо раптом зустрівся поглядом із маленькою зморщеною істотою з голодним обличчям і з кістлявими загребущими руками. І Фродо закортіло вдарити її.

Музика та співи довкола них завмерли на півтакті, запала тиша. Більбо хутко глянув в обличчя Фродо і провів рукою по очах.

– Тепер я збагнув, – сказав він. – Забери його геть! Пробач, пробач, що через мене ти отримав такий тягар, пробач за все... Невже пригоди ніколи не закінчуються? Гадаю, ні. Комусь завжди доводиться продовжувати історію. Що ж, із цим нічого не вдієш. Цікаво, чи варто мені бодай намагатися дописати свою книгу? Та годі, не перейматимемося цим зараз, – розкажи мені які-небудь справжні Новини! Розкажи мені геть усе про Шир!

Фродо заховав Перстень, і тінь зникла, не залишивши по собі й найменшої згадки. Вони знову були серед світла та музики Рівендолу. Більбо всміхався і щасливо реготав. Кожна новина зі Ширу, яку Фродо йому розповідав – із допомогою та з поправками Сема, – надзвичайно його цікавила: від того, хто й коли зрубав найдрібніше дерево до витівок наймолодшого в Бабітові дитяти. Їх так захопила бесіда про події в Чотирьох Чвертях, що це маленьке товариство навіть не помітило появи чоловіка в темно-зеленому вбранні. Він уже кілька хвилин стояв і з усмішкою дивився на них. Аж ось Більбо звів погляд.

– Ох, нарешті ти тут, Дунадане! – скрикнув він.

– Бурлако! – вигукнув Фродо. – Здається, в тебе чимало імен.

– Ну, *Бурлака* – такого я принаймні раніше не чув, – мовив Більбо. – Чого ти його так називаєш?

– Так мене звать у Брі, – відповів сміючись Бурлака, – і так мене йому назвали.

– А чому ти називаєш його Данаданом? – запитав Фродо.

– Дунаданом, – виправив Більбо. – Його тут часто так називають. Однак я гадав, що ти володієш ельфійською бодай настільки, щоби знати, що таке *дунадан* : людина зі Заходу, нуменорець. Але зараз не час для уроків! – він повернувся до Бурлаки. – Куди ти подівся, друже мій? Невже ти не був на бенкеті? Володарка Арвен була там.

Бурлака понуро глянув на Більбо.

– Знаю. Та мені часто доводиться відкладати веселощі. Еладан і Ельрогір несподівано повернулися з Нетрів і принесли вісті, які я хотів почути негайно.

– Гаразд, любий мій приятелю, – сказав Більбо, – ти вислухав усі новини, то, може, вділиш і мені хвильку? Я потребую твоєї допомоги у невідкладній справі. Ельронд каже, що цю мою пісню слід завершити ще до кінця бенкету, а я ніяк не можу зрушити її з місця. Відійдімо-но в куточок і відшліфуймо її!

Бурлака всміхнувся.

– Ходімо! – сказав він. – Але дозволь спершу її послухати.

На якийсь час Фродо лишився наодинці зі собою, бо Сем заснув. Одинокий гобіт почувався геть нещасним, хоча довкола нього зібрався вибраний народ Рівендолу. Його найближчі сусіди мовчали, поринувши в музику голосів та інструментів, і ні на що інше вже

не зважали. Тож Фродо й собі почав слухати.

Щойно він звернув увагу на довколишні звуки, як краса мелодій і віночки ельфійських слів одразу огорнули його своїм чаром, хоча він мало що й тямив. Фродо здавалося, що слова от-от наберуть форми й у щось втіляться, а ще – що перед ним розгортаються видива далеких країв і чудових речей, які ніколи навіть не зринали в його уяві: освітлена вогнем зала перетворилася на золоту імлу понад збуруненими морями, а ті моря зітхали на краю світу. Межа між сном і чарами наяву дедалі тоншала, і Фродо відчув, як над ним починає плинути нескінченна ріка з тремтливого срібла-золота, надто повновода, щоби можна було вирізнити її потік у довколишньому просторі, – вона стала частиною мерехтливого повітря, затопила і поглинула його. Під її сяйливою ваготою гобіт хутко поринав у глибинне королівство сну.

Там він довго блукав серед мрійливої музики, що спершу звучала як жебоніння води, а потім раптом втілилася у голос. Він нагадував голос Більбо, який співучо декламував власні вірші. Попервах ледве чутні, слова ставали дедалі виразнішими.

*Еарендил був моряком
і жив в Арвернієні;
одного разу збудував
він корабель із дерева ,
поваленого в Німбретілі ,
бо знов запрагнув мандрів він;
вітрила виткав він зі срібла,
зробив зі срібла ліхтарі,
ніс судна – витесаний лебідь,
знамена світлі – угорі.*

*Кольчуга давніх королів
стиснула міцно стан його;
сліпучий щит вкривали руни,
щоб вберегти від ран його;
на лук пішов драконів ріг,
на стріли – чорне дерево,
срібло – на захист рук і ніг,
із халцедону стремено;
сталевий меч його блистів,
і шолом діамантовий,
орлині пера на шоломі,
смарагд на грудях в нього.*

*У світлі місяця і зір
відчалив він од берегів
своєї Півночі й долав
дні зачарованих шляхів.
Від скреготу Вузьких Льодів,
замерзлих тіней на горбах,
вогнів підземних, порожнеч
тікав він поспіхом, та шлях
на темних водах загубив
і в Ніч Нічого приблукав,
і зник, і вже не бачив він
дороги й світла не шукав.
Стрімкі вітри несли його,*

*і, пролетівши навмання,
як вихор, з заходу на схід,
удома голову підняв.*

*Там Ельвінг стрінула його,
і сяйво розтопило ніч:
яснішими за діамант
були її кольє вогні.
Вдягла на нього Сильмарил –
вогню незгасного вінець, –
і він, з палаючим чолом,
узявся за стерно, боєць.
І з Тогосвіття, з-за Морів,
вночі піднявся сильний шторм,
і Тарменель здійняв вітри;
зі смертних тих шляхів ніхто
не знав, якими вітер ніс
той корабель через моря,
давно покинуті всіма:
на захід мчала знов зоря.*

*Крізь Ніч Нічого понесло
його між диких чорних хвиль
над берегами, що колись
їх затопило звідусіль,
аж поки там, де світу край,
де хвилі котять споконвік
перлин і золота світлінь,
почув він музику і спів.
Тоді побачив, як Гора
зростає німо перед ним,
як проступає з-за морів
смерк Валінору й Ельдамар.
Збагнув тоді: від ночі втік,
бо онде – білі небеса,
світло-зелений Ельфів Дім;
як найпрозоріша роса,
біля гори, де Ільмарин,
освітлюючи діл щомить,
в сяйливих вежах Тіріон
в Тіністім Озері дрижить.*

*Там він од мандрів спочивав,
вони ж співали все йому
(хто розповість про чудеса,
хто арфу принесе йому).
Вони семизірчастий шлях
прослали перед ним, коли
в таємну землю він пішов,
і в одіж ельфів одягли.
І він прийшов туди, де час
за стінами палат зімлів,*

*Найстарший править там Король –
в Їльмаріоні від віків;
слова нечувані були
про ельфів мовлені й людей,
картини світу пронеслись
не бачені ніким ніде.*

*А потім іншим кораблем –
з мітрилу й скла, ельфійського,
без весел, щогли та вітрил –
обдарували там його.
Лиш Сильмарил, немов ліхтар,
горів, і стяг з вогнем живим
поставила там Ельберет,
туди прийшовши вслід за ним.
Безсмертні крила ще дала
йому для вічного життя,
щоб сміло плавав по морях
під світлом сонця й місяця.*

*І з Вечорових тих країв,
де срібних водограїв дзвін,
на крилах в мандри відлетів
із-за Гірських могутніх Стін.
З Кінця Світів вернувся він,
та знов запрагнув віднайти
удалині свій дім. Крізь тінь,
він світла прокладав мости,
як острівна зоря, і ось
таки прийшов – рожевий схід,
світанку сяйво – там, де вод
Земель Північних сірий хід.*

*Минувши Середзем'я, він
почув нарешті плач гіркий
жінок ельфійських і дівчат
в Прадавній Час, у час крихкий.
Але у нього фатум свій:
допоки місяць в небесах –
зорею мчить, не стане він
й на мить на Смертних Берегах;
він – вічний вісник, і йому
повік нести належить без
спочинку вдалеч свій ліхтар.
О Нуменор! О Вестернес!*

Спів урвався. Фродо розплющив очі й побачив, що Більбо сидить на своєму стільці в колі слухачів, а ті усміхаються й аплодують.

– Чи не зволив би ти виконати її ще раз? – запитав один із ельфів.

Більбо встав і вклонився.

– Це мені лестить, Ліндіре, – відповів він. – Але повторювати все це зі самого початку –

то завелика морока.

– Якраз для тебе – не завелика, – засміялись ельфи. – Ти й сам знаєш, що ніколи не втомлюєшся декламувати власні вірші. А прослухавши цей твір лишень один раз, ми не спроможні дати відповідь на твоє запитання!

– Що? – скрикнув Більбо. – Ви не можете сказати, які фрагменти написав я, а які – Дунадан?

– Розрізнити слова двох смертних не дуже легко, – знов озвався той самий ельф.

– Дурниці, Ліндіре, – пхикнув Більбо. – Якщо ти не відрізняєш людини від гобіта, то знавець із тебе гірший, аніж я думав. Ми абсолютно не схожі, як... горох і яблуко.

– Можливо. Одна вівця другій вівці здається, безумовно, цілком інакшою, – засміявся Ліндір. – Чи пастухам. Але ми не вивчаємо смертних. У нас інші клопоти.

– Не сперечатимуся з тобою, – сказав Більбо. – Після співання та музикування мене хилить на сон. А ти собі вгадуєш, якщо хочеш.

Він підвівся й підійшов до Фродо.

– Ну, з цим покінчено, – сказав, стиснувши голос.

– Вийшло ліпше, ніж я очікував. Мене нечасто просять заспівати вдруге. А що ти про це думаєш?

– Я навіть не намагатимусь угадувати, – сказав Фродо, всміхаючись.

– І не потрібно, – мовив Більбо. – Власне, цей вірш цілковито мій. Арагорн наполіг тільки, щоби я вставив у текст усе, що знаємо про зелений камінь. Він, здається, вважав це важливим. Не знаю, чому. Невже можна подумати, що мій друг гадає, ніби я не тямлю в поезії? А ще він сказав: якщо мені не бракує нахабства складати вірші про Еарендила в Ельрондовім домі – то хай буде по-моєму. Гадаю, він мав рацію.

– Не знаю, – сказав Фродо. – Мені здається чомусь, що все в тому тексті цілком доречно. Я майже спав, коли ти розпочав свій виступ, тож усе ніби плинуло з мого сновидіння. Я збагнув, що то твій голос, лише наприкінці пісні.

– Тут важко не засинати, доки звикнеш, – погодився Більбо. – Ледве чи гобіти коли-небудь полюблять музику, поезію та легенди так, як ельфи. А ельфи, здається, люблять їх так само сильно, як їжу, чи й дужче. Тож це музикування триватиме ще довго. Що ти скажеш на те, щоби вислизнути звідси і потеревенити десь у тиші?

– А можна? – запитав Фродо.

– Звісно. Тут гості веселяться, а не вирішують справи. Заходь собі й виходь, коли заманеться, тільки не галасуй.

Обидва гобіти встали, тихцем шаснули в пійтму і подалися до дверей. Сема вони зі собою не взяли, бо він міцно спав, і усмішка вигравала на його вустах. Незважаючи на приємне товариство Більбо, Фродо пронизав пекучий жаль, коли він виходив зі Зали Вогню. Щойно вони переступили поріг, один чистий голос затяг пісню:

*А Ельберет Гільтоніель
сіліврен пенна міріель
о менел атлар еленат!
На-херед палан-діріель
о таладреммін еннорат,
Фануїлос, ле ліннатон
неф еар, сі неф еарон!*

Фродо на мить спинився озирнувшись. Ельронд сидів у своєму кріслі, й вогонь на його обличчі виравав, як літнє світло на деревах. Біля нього сиділа Володарка Арвен. Фродо з подивом угледів, що біля неї стоїть Арагорн, який відкинув темного плаща, й під ним виявилась ельфійська кольчуга, а на грудях сяяла зоря. Вони перемовлялися між собою, а тоді раптом Фродо здалося, що Арвен повернулася до нього, і світло її очей долинуло до нього звіддалік, уразивши в саме серце.

Фродо стояв мов зачарований, доки солодкі звуки ельфійської пісні спадали в тишу, наче прозорі коштовності переплетених між собою слів і мелодій.

– Це пісня до Ельберет, – пояснив Більбо. – Сьогодні вони співатимуть її та інші наспіви Благословенного Краю ще багато разів. Ходімо!

Він повів Фродо до своєї маленької кімнати, яка виходила в сади і з якої видно було Бруїнен по той бік прірви на півдні. Там вони й сиділи, дивлячись через вікно на ясні зорі понад лісами на стрімких схилах, і спокійно собі розмовляли. Вели мову вже не про незначні новини далекого Ширу, не про тіні та небезпеки, які їх оточували, а про прекрасні речі цього світу, які обом мандрівникам випало бачити разом: про ельфів, про зорі, про дерева та про тогорічну незабутню й лагідну осінь у лісах.

Аж ось у двері постукали.

– Даруйте, – озвався Сем, устромивши голову до кімнати, – я просто хотів дізнатися, чи не треба вам чого, бува.

– І ти даруй, Семе Груничу, – відповів Більбо. – Думаю, ти натякаєш на те, що твоєму господареві час у ліжко?

– Ну, пане, я чув, що завтра вранці буде Рада, а він сьогодні лишень уперше зіп'явся на ноги.

– Цілком слушно, Семе, – засміявся Більбо. – Іди й перекажи Гандальфові, що мій небіж пішов спати. На добраніч, Фродо! А нехай йому грець: я страшенно тішуся, що побачив тебе ще раз! Аби добряче почесати язиком, немає ліпшої компанії за гобіта. Я вже дуже постарів і починаю сумніватися, чи доживу до того, щоби побачити, які розділи ти напишеш у нашій історії. На добраніч! А я, мабуть, іще трохи пройдуся, подивлюся на зорі Ельберет у саду. Гарних снів!

Розділ 2 рада в Ельронда

Н

аступного дня Фродо прокинувся рано, сповнений сил і в доброму гуморі. Гуляв терасами понад гамірливою течією Бруїнен, спостерігав, як здіймається над далекими горами бліде холодне сонце, пронизуючи косими променями тонкий срібний серпанок; на жовтому листі блищала роса, мереживні сіті осінньої павутини мерехтіли на кожному кущі. Сем ішов поруч із ним і мовчав, лише втягував носом повітря і раз у раз приголомшено зиркав на височенні вершини на сході, де на шпильях білів сніг.

Одразу за поворотом стежки вони натрапили на поглинутих розмовою Гандальфа та Більбо, які вместилися на витесаному в скелі сидінні.

– Здоровенькі були! Доброго ранку! – сказав Більбо. – Готовий до великої ради?

– Я, здається, готовий до всього, – відповів Фродо. – Та сьогодні мені було би найбільше до душі погуляти і дослідити цю долину. Як хочеться дістатися ген до тих соснових лісів!..

Він показав кудись далеко на північ од Рівендолу.

– Можливо, згодом тобі випаде така нагода, – озвався Гандальф. – Але наразі не варто нічого планувати. Сьогодні нам належить багато почути і вирішити.

Не встигли вони й договорити, ЯК раптом ЧИСТИМ голосом тельнькнув дзвоник.

– Цей дзвінок означає початок Ради в Ельронда, – гукнув Гандальф. – Ходімо! Запрошено і тебе, й Більбо.

Слідом за чарівником Фродо та Більбо поквапилися звивистою стежиною назад до оселі. За ними – не запрошений і наразі забутий – брів Сем.

Гандальф привів їх до ганку, де напередодні ввечері Фродо застав своїх друзів. Долина цього погожого осіннього ранку аж ясніла. Знизу, від спіненого ложа ріки, було чути гомін бурхливих вод. Співали птахи, землю оповивав благодатний спокій. Ризикована втеча, чутки про темряву, що дедалі щільніше вкривала зовнішній світ, здалися Фродо лише спогадами з бентежного сну; та, підійшовши до товариства, вони зустріли суворі обличчя.

Серед присутніх були Ельронд і ще кілька мовчазних гостей довкола нього. Фродо впізнав Глорфіндела та Глоїна, а в кутку самотньо сидів Бурлака, вбраний у свій старий поношений одяг. Ельронд запропонував Фродо сісти поруч зі собою та відрекомендував його присутнім, сказавши:

– Ось, друзі мої, цей гобіт – Фродо, син Дрого. Мало хто добувався сюди, долаючи такі страхітливі небезпеки чи маючи таке нагальне завдання.

Потім він показав і назвав Фродо кожного з тих, кого гобіт раніше не зустрічав. Біля Глоїна сидів молодший гном – його син Гімлі. Глорфіндел сидів серед кількох придворних радників Ельронда, головним над котрими був Ерестор; а з ним був Гальдор – ельф зі Сірих Гаваней, котрий прибув сюди за дорученням Кірвана Корабельника. Був там іще й один ельф-чужинець, одягнений у зелено-брунатні шати, – Леголас, посланець свого батька Трандуїла, Короля Ельфів із Північного Морок-лісу. А осторонь сидів високий чоловік із гарним і шляхетним обличчям, із темним волоссям та сірими очима, що мали зверхній та суворий вираз.

Він був у плащі й у чоботях, ніби щойно зліз із коня; власне, хоч одіж його була багата, а плащ – підбитий хутром, на них було видно сліди довгих мандрів. На шиї той чоловік мав срібний ланцюг із єдиним білим каменем; волосся його сягало до плечей. На перев'язі носив чималий інкрустований сріблом ріг, який зараз лежав у нього на колінах. Поява Фродо та Більбо викликала в нього непідробний подив.

– Це, – сказав Ельронд, звертаючись до Гандальфа, – Боромир, муж із Півдня. Він прибув удосвіта і потребує поради. Я дозволив йому бути присутнім на Раді, бо тут він отримає відповіді на свої запитання.

Не все, про що говорили та сперечалися на Раді, слід переказувати в цій історії. Багато було сказано про події в зовнішньому світі, особливо на Півдні та на просторах землях на схід від Гір. Про це Фродо чув уже багато всілякої всячини, однак те, що розповів Глоїн, стало для нього новиною, тож, коли слово тримав гном, він слухав дуже уважно. Виявилося, що, хоча гноми з-під Самотньої Гори жили серед власноруч створених розкошів, серця їхні тривожилися.

– Минуло вже багато років, – сказав Глоїн, – відколи тінь неспокою впала на наш народ. Спершу ми й не збагнули, звідки вона з'явилася. Чутки почали ширитися крадькома:

подейкували, що нас загнано в це злиденне місце, а тим часом у широкому світі можна знайти значно більші багатства та розкіш, ніж тут. Хтось згадав про Морію – могутній витвір наших батьків, який нашою мовою ми звемо Кгазаддум, – і заявив, що тепер нам нарешті стане сили та чисельності, щоби туди повернутися.

Глоїн зітхнув.

– Морія! Морія! Диво Північного світу! Надто глибоко ми копали там, аж пробудили безіменний страх. Уже не рік і не два розлогі чертоги Морії стоять пустою – відколи Дарінові діти покинули їх. Але ось ми знову згадали її з тугою та з жахом, бо жоден гном не смів переступити поріг Кгазаддumu впродовж життя багатьох королів, за винятком Трора, який загинув. І от нарешті Балін прислухався до чуток і вирішив піти туди, і, хоча Даїн не захотів дати на те дозвіл, узяв зі собою Орі, Оїна та ще декого з нашого народу й вирушив із ними на південь.

То було майже тридцять літ тому. Попервах від них іще надходили вісті, навіть добрі: в посланнях ішлося про те, що наші гноми ввійшли в Морію та розпочали там велику працю. Потому запала мовчанка, й відтоді з Морії не надійшло жодного слова.

Аж ось приблизно рік тому до Даїна прибув гонець, але не з Морії – з Мордору: нічний вершник, котрий викликав нашого короля до брами. Величний Володар Саурон, повідомив гонець, прагне нашої дружби. Навзамін він дасть нам персні – такі самі, як у давнину. А ще вершник детально розпитував Даїна про *гобітів*, хто вони такі та де живуть. «Адже Сауранові відомо, – сказав він, – що колись ви знали з одним із них».

Це нас дуже занепокоїло, тож ми не квапилися з відповіддю. Тоді підступний голос гінця стишився до шепоту і, якби міг, став би солодким. «Як невеличкий знак вашої дружби Саурон просить, – мовив він, – аби ви знайшли того злодія (він ужив саме це слово) і забрали в нього, добровільно чи силоміць, малий перстень – останній із перснів, – що його він колись украв. Для Саурана це тільки жадана дрібничка та за порука ваших добрих намірів. Знайдіть її – і три персні, що ними віддавна володіли правителі гномів, знову до вас повернуться, і королівство Морія буде вашим довіку. Добудете новини про злодія: чи живий він іще, де мешкає, – і вам буде даровано велику винагороду та вічну дружбу Володаря. А відмовитеся – то добра не ждять. Чи ви відмовляєтеся?»

Потому його подих став схожим на зміїне сичання, й усі, хто стояв поблизу, здригнулись, але Даїн мовив: «Я не скажу ні „так“, ні „ні“». Мушу обміркувати цю пропозицію і те, що ховається під її знадливою оболонкою». «Міркуй добре, проте не барися», – сказав гонець. «Скільки часу я думатиму, залежить лише від мене», – відповів Даїн. «Поки що», – сказав той і поїхав у темряву.

Від тієї ночі важко було на серці в наших очільників. Навіть не почувши огидного голосу того гінця, ми здогадалися би, що його слова переповнені злобою та облудою, бо впевнилися, що сила, яка знов увійшла в Мордор, не змінилась, а вона з давніх-давен зраджувала нас. Гонець приїздив іще двічі, та щоразу повертався без відповіді. Невдовзі, наприкінці цього року, має прибути втретє – і востаннє. Так він сказав.

Тож урешті Даїн вирішив мене застерегти Більбо, що його розшукує Воров, і водночас дізнатися, якщо пощастить, навіщо гобітові той перстень, останній із усіх. Ми також потребуємо Ельрондової поради, бо Тінь росте і наближається. Нам відомо, що зловісні гінці були й у Короля Бранда з Долу і що він боїться. Нас непокоїть, аби він не поступився їм. Адже на східних кордонах уже назріває війна. Якщо ми не дамо відповіді, Воров може повести підпорядкованих йому людей у наступ на Короля Бранда. І на Даїна також.

– Ви правильно вчинили, що прийшли, – мовив Ельронд. – Сьогодні почуєте все, що потрібно, щоби зрозуміти наміри Ворога. Вам залишається лише протистояти йому – з надією чи без. Але ви не будете в цьому протистоянні самотні. Ви дізнаєтеся, що ваша біда – це тільки частина біди цілого західного світу. Перстень! Що ми зробимо з Перснем, останнім із перснів, із коштовністю, яку жадає Саурон? Цей присуд ми повинні винести сьогодні.

Для цього вас усіх і покликали. «Покликали», – кажу я, хоча я і не кликав до себе вас, чужинці з далеких земель. Ви прийшли сюди й зібралися тут у вирішальну мить нібито

випадково. Та це – не випадковість. Повірте, так було роковано, що саме нам, котрі сидимо тут, – нам і нікому іншому – судилося нині вирішити, як протистояти світовій загрозі.

Тож нині ми відкрито говоритимемо про речі, дотепер приховані від усіх за винятком жменьки втаємничених. Спершу, щоб усі збагнули, яка небезпека нам загрожує, тут буде розказано Історію Персня від початку і до наших днів. Я розпочну її, а інші завершать.

Потім усі слухали, а виразний Ельрондів голос оповідав про Саурона та про Персні Влади, про те, як їх викували у Другу Епоху світу, в сиву давнину. Дехто з присутніх знав цю історію частково, та ніхто не знав її повністю, тож багато очей звернулося до Ельронда зі страхом і з подивом, коли він заговорив про ельфійських ковалів із Ерегіону, про їхню дружбу з Морією та про їхню жадобу знань, завдяки якій Саурон і спіймав їх у пастку. Бо в той час він мав ще привабливу подобу, і вони прийняли його допомогу, і стали могутніми майстрами, а Саурон, вивідавши всі їхні таємниці, зрадив їх і викував потайки у Вогняній Горі Єдиного Персня, щоби панувати над ними. Проте Келебрімбор розгадав наміри Темного Володаря і заховав Три Персні, які сотворив, і спалахнула війна, і землі було спустошено, і браму Морії було замкнено.

Згодом Саурон довгі роки вистежував Перстень; але цю історію вже переказано деінде, і навіть сам Ельронд записав її у своїх книгах премудрості, тож тут її не наведено. Адже вона розлога та сповнена вчинків величних і жахливих; тож, попри те, що Ельронд оповідав її стисло, сонце піднялося високо в небо, і минув ранок, доки він завершив.

Про Нуменор рік він, про славу його та його падіння і про повернення з-за неозорого Моря до Середзем'я Королів Людей, котрих принесла на своїх крилах буря. Тоді Елендил Високий і його могутні сини, Ісільдур та Анаріон, стали величними володарями; і в Арнорі постало Північне Королівство, а Південне Королівство – в Гондорі біля витоків Андуїну. Але Саурон із Мордору напав на них, і вони уклали Останній Союз Ельфів і Людей, і війська Гілгалада й Елендила зібралися в Арнорі.

Тут Ельронд на мить примовкнув і зітхнув.

– Я добре пам'ятаю розкіш їхніх знамен, – промовив він. – Там зібралося стільки вельмож і капітанів, що це нагадало мені славу Прадавніх Часів і воїнства Белеріанду. І все ж не були вони ні такі чисельні, ні такі прекрасні, як тоді, коли було зруйновано Тангородрім. Тоді ельфи вважали, що зло знищено назавжди. Але вони помилялися.

– Ти пам'ятаєш? – перепитав Фродо, від здивування висловивши думку вголос. – Але ж я думав... – він затнувся, бо Ельронд обернувся до нього, – я думав, що Гілгалад загинув давним-давно.

– Це справді так, – сумовито відповів Ельронд. – Але пам'ять моя сягає навіть Прадавніх Часів. Еарендил, мій батько, народився в Гондоліні ще до його загибелі; а матір'ю мою була Ельвінг, донька Діора, онука Лутієн із Доріату. Я бачив три епохи на Заході світу, багато поразок і багато безплідних перемог.

Я був герольдом Гілгалада й ішов із його військом. Я брав участь у Битві на Дагорладі перед Чорною Брамою Мордору, де ми здобули перевагу: бо перед Гілгаладовим Списом та Елендиловим Мечем – перед Аеглосом і Нарсілом – не міг устояти ніхто. Я бачив останній бій на схилах Ородруїну, де загинув Гілгалад, де впав Елендил, і Нарсіл зламався під ним; але й Саурона було переможено: Ісільдур уламком батькового меча відтяв із його руки Персня й забрав собі.

Тієї миті втрутився незнайомець, Боромир.

– То значить ось що сталося з Перснем! – скрикнув він. – Якщо цю історію і розповідали колись на Півдні, то її вже давно забули. Я чув про Величний Перстень того, кого в нас не називають на ім'я, та ми вважали, що він зникнув зі світу під час загибелі його першого королівства. А Персня взяв Ісільдур! Оце новина.

– На жаль, так! – мовив Ельронд. – Ісільдур узяв його, проте цього не мало статися. Перстень слід було ще тоді кинути у вогонь Ородруїну, неподалік від того місця, де його створили. Та майже ніхто не помітив, що вчинив Ісільдур. Він стояв сам-один поруч із батьком під час того останнього смертельного поєдинку, а поруч із Гілгаладом стояли тільки Кірдан і я. Втім, Ісільдур не захотів прислухатися до нашої поради.

«Я візьму це собі як виру за батька та за брата», – сказав він, а потім, зневаживши нас, узяв Персня й беріг його мов зіницю ока. Та незабаром Перстень зрадив Ісільдура, призвівши до його смерті, тож на Півночі цю коштовність називають Убивцею Ісільдура. Про те, зустрівши смерть, він, либонь, уникнув страхітливої долі.

Новини про це досягли тільки Півночі, й мало хто почув їх. Тому й не дивно, що ти, Боромире, не знав цього. З пастки на Ірисових Луках, де загинув Ісільдур, вибрались і після довгих блукань перебрали через гори лише троє. Одним із них був Огтар – Ісільдурів зброєносець, котрий приніс уламки Елендилового меча; він віддав їх Валандилові, спадкоємцеві Ісільдура, який іще дитиною залишився тут, у Рівендолі. Та Нарсіл зламався, і світло його пригасло, і його досі не перекували.

Чи вважаю я перемогу Останнього Союзу безплідною? Не цілком, хоча мети своєї вона не досягла. Саурон підупав на силі, та його не знищили. Перстень зник, але не був розплавлений. Темну Вежу зруйнували, та основ її не знесли, бо створила їх сила Персня, і, доки існуватиме він, існуватимуть і вони. Чимало ельфів, чимало могутніх людей і чимало їхніх друзів полягло в тій битві. Анаріон загинув, Ісільдур загинув, Гілгалада й Блендила не стало на цім світі. Ніколи вже не бувати такій спілці між ельфами та людьми, бо люди множаться, а Первородні занепадають, обидва роди відчужились один від одного. Нуменорська раса відтоді теж утратила велич, і дні її представників дедалі коротшають.

Після війни та побоїща на Ірисових Луках люди з Вестернесу, котрі мешкали на Півночі, підупали на силі, місто їхнє – Аннумінас біля Озера Вечірніх Сутінків – перетворилося на румовище, а Валандилові нащадки перебралися звідти й оселились у Форності на високих Північних Схилах, які нині також пустельні. Люди називають це місце Насипом Мерців і бояться туди ходити. Народ Арнору виродився, його поглинули вороги, часи його влади минули, залишивши по собі тільки зелені кургани на трав'янистих пагорбах.

На Півдні королівство Гондор протрималося довго; на певний час навіть відновилася його розкіш, нагадавши про могутність Нуменору до занепаду. Тамтешній народ зводив великі вежі, твердині та облаштовував гавані для численних кораблів, а крилату корону Королів Людей шанувало багато народів, які говорили різними мовами. Головним містом Гондору був Осгіліат, Зоряна Цитадель, посеред якого протікала Ріка. Ще було збудовано Мінас-Ітіл – Вежу Східного Місяця, на сході, на одному із виступів Гір Тіні; а на заході біля підніжжя Білих Гір постав Мінас-Анор – Вежа Спального Сонця. Там, у Королівських дворах, росло біле дерево – нащадок того дерева, чиє насіння Ісільдур перевіз через морські глибини, а вже те дерево походило з Ересеа, від іще одного, яке народилося на Крайньому Заході в День перед днями, на зорі світу.

Проте плин бистролетних років Середзем'я домчав династію Менельдила, сина Анаріона, до занепаду, і Дерево всохло, і кров нуменорців змішалася з кров'ю звичайних людей. Тоді сторожа на стінах Мордору втратила пильність і темні створіння знову заселили Горгорот. У той самий час з'явилися лихі почвари, котрі обрали Мінас-Ітіл собі за оселю, перетворивши його на жакливе місце, яке стало відоме як Мінас-Моргул, Вежа Чаклунства. Потому й Мінас-Анор здобув нову назву – Мінас-Тіріт, Вартова Вежа; й між двома цими містами не припинялася війна, а Осгіліат, що лежав посередині, було спустошено, і по його руїнах блукали примари.

Так тривало впродовж багатьох людських поколінь. Але Володарі Мінас-Тіріта продовжують боротьбу, кидаючи виклик нашим ворогам і втримуючи шлях на Ріці від Аргонату до Моря. І тут наближається до завершення моя частина оповіді. Бо в Ісільдурові дні Правлячий Перстень канув у забуття, і Три Персні вивільнилися з-під його влади. Проте віднедавна вони знов у небезпеці, адже Єдиний знайшовся – нам на біду. Про його

віднайдення розповідатимуть інші, бо моя роль у тім незначна.

Ельронд замовк, але одразу ж підвівся Боромир, високий і гордий, і став перед присутніми.

– Дозволь мені, Владарю Ельронде, – сказав він, – спершу трохи більше розповісти про Гондор, бо воістину я родом із Гондору. І буде добре, коли всі знатимуть, що там діється. Адже мало хто, гадаю, відає про наші діяння і тому майже не задумується про небезпеку, яка загрожуватиме всім, якщо ми все-таки зазнаємо поразки.

Не вірте, що в землі Гондор вичахла кров нуменорців чи забулися їхні гордість і гідність. Наша звитяга досі стримує дикий народ зі Сходу і чинить відчайдушний опір жахиттю Моргула – тільки завдяки цьому інші краї зберігають спокій і свободу. Ми є оплотом Заходу. Та якщо нам забракне снаги захистити шлях через Ріку, що тоді?

А час той, либонь, не за горами. Безіменний Ворог знову постав. Над Ородруїном, який ми називаємо Судною Горою, знову клубочаться дими. Влада Чорної Землі зростає, нам доводиться скрутно. Коли повернувся Ворог, наших людей відтіснили з Ітілієну – колись прегарного нашого володіння на схід од Ріки, – хоча там у нас були і твердиня, й військова міць. Але саме цього року червневими днями Мордор несподівано пішов на нас війною і розбив уцент. Ворог переважав нас чисельно, бо Мордор уклав спілку зі східнянами та з жорстокими гарадримами, проте вони перемогли нас не завдяки своїй чисельності. Нам протистояла така сила, якої ми раніше не знали.

Дехто каже, що бачив її у вигляді велетенського чорного вершника – темної тіні під місяцем. Щойно він з'являвся, наші вороги нависли, а навіть найхоробріших із-поміж нас охоплював страх, – тому і коні, й люди відступали, тікаючи геть. Самі тільки залишки наших східних сил повернулися додому, знищивши останній міст, який до того стояв на румовищі Осгіліата.

Я був у тому загоні, що втримував міст, доки його завалили. Тільки четверо з нас урятувалось уплав: я, мій брат і ще двоє людей. Але ми продовжуємо боротьбу, втримуючи всі західні узбережжя Андуйну; ті, кого ми заступаємо собою, співають нам осанну, щойно почують наші імена, та похвали багато, а користі з неї мало. Тільки з Рогану можемо ми сподіватися допомоги, якщо про неї попросимо.

У цю лиху годину я приїхав до Ельронда, здолавши багато небезпечних миль: сто і десять днів мандрував я одинцем. Але я не шукаю союзників для війни. Ельрондова могутність, кажуть, – у його мудрості, а не у зброї. Я прийшов просити поради та пояснення незрозумілих слів. Напередодні того несподіваного нападу мій брат під час тривожного сну мав видіння, і згодом схоже видіння він бачив часто, зрештою, бачив його одного разу і я. У тому видінні небо на сході темніло, і грім гримів щоразу гучніше, та на Заході жевріло тьмяне світло, з якого чув я голос, віддалений, але виразний, що гучно проказував:

*Зламаний Меч шукайте –
До Імладріса йдіть;
Раду велику райте –
Моргульський нар троціть.
Знаки розпізнавайте:
Судьба уже гряде,
Перстень прокинувся – знайте,
Й першим Півмірок іде.*

Ми мало що зрозуміли з цих слів, тому поговорили з нашим батьком, Денетором, володарем Мінас-Тіріта, знавцем премудрості Гондору. Він сказав лише те, що Імладрісом ельфи віддавна називали далеку північну долину, де мешкав Ельронд Напівельф, найвеличніший хранитель премудрості. Відтак мій брат, бачачи вкрай скрутне наше становище, захотів – із огляду на той сон – піти шукати Імладріс. Але дорога сюди була непевною та небезпечною, тож я вирішив рушити в цю подорож сам. Батько дуже неохоче дав мені на те дозвіл, і я довго блукав забутими дорогами, шукаючи Ельрондів дім, про який багато хто чув, але мало хто знав, де він.

– І тут, в Ельрондовім домі, ти багато що зрозумієш, – мовив підводячись Арагорн.

Він кинув свого меча на стіл перед Ельрондом, і зблиснуло тріснуте навпіл лезо.

– Ось Меч, що зламаний був! – сказав.

– А хто ти такий, і що ти маєш до Мінас-Тіріта? – запитав Боромир, здивовано дивлячись на змарніле обличчя блукача та його побитий негодою плащ.

– Він Арагорн, син Арагорна, – сказав Ельронд, – і є прямим нащадком Ісільдурі, сина Елендила з Мінас-Ітіла. Арагорн – Проводир Дунедайнів Півночі, але народу того нині залишилося мало.

– Тоді він належить тобі, а зовсім не мені! – скрикнув приголомшений Фродо, зриваючись на ноги, ніби в надії, що в нього негайно заберуть Перстень.

– Він не належить нікому з нас, – відповів Арагорн, – але тобі судилося бодай ненадовго стати його охоронцем.

– Неси Перстень, Фродо! – врочисто мовив Гандальф. – Час настав. Підними його високо, і тоді Боромир зрозуміє решту загадки.

Усі затихли і звернули погляди на Фродо. Той трусився від несподіваних сорому та страху; він дуже не хотів показувати Перстень, а дотик до нього здавався гобітові огидним. Він прагнув бути далеко звідси... Перстень блищав і переливався, коли Фродо підняв його перед усіма, і рука його тремтіла.

– Узрїть Убивцю Ісільдурі! – прорік Ельронд.

І коли Боромир побачив цю золоту річ, то очі його спалахнули.

– Півмірок! – прошепотів він. – Виходить, що нарешті збудеться судьба Мінас-Тіріта? Тоді навіщо нам шукати зламаного меча?

– Там не було сказано: *Судьба Мінас-Тіріта*, – мовив Арагорн, – а йшлося про те, що наближаються судьба та величні діяння. Зламаний Меч – це Меч Елендила, що зламався під ним, коли той упав. Нащадки берегли його як скарб, навіть коли всі інші реліквії було втрачено: бо наш народ віддавна казав, що його перекують наново, коли буде знайдено Персня, Вбивцю Ісільдурі. І ось тепер, коли ти побачив меча, якого шукав, чого ти проситимеш? Хочеш, аби Елендилів Дім повернувся в Землю Гондор?

– Я прийшов просити не покровительства, а тільки пояснення загадки, – гордо відповів Боромир. – Але на нас жорстоко напосідають, тому Елендилів Меч став би для нас такою допомогою, на яку ми вже й не сподівалися, – якщо він справді міг повернутися з п'ятьми минулого.

Боромир знову кинув погляд на Арагорна, і в його очах був сумнів.

Фродо відчув, що Більбо неспокійно вовтузиться на своєму місці. Старий гобіт щиро вболівав за друга. І несподівано підвівшись, Більбо заспівав:

*Не золото – все, що сяє,
Не всі, хто блукає, – блудні;
Старе, та тривке – не зникає,
Глибокі коріння – міцні.
Із жарин вогонь розгориться,
І світло із тіні сяйне;
Відновиться тріснута криця,
Ізгой знов корону вдягне.*

– Може, виконавець із мене й кепський, але вірш тут якраз до речі – якщо тобі замало самого Ельрондового слова. І якщо, аби почути це, варто було мандрувати сто і десять днів, то слухай уважно, – він пхикнув і сів. – Це я склав, – прошепотів до Фродо, – для Дунадана, дуже давно, ще коли він уперше розповів мені про себе. Я майже хочу, щоби пригоди мої не закінчувались і щоби я зміг бути поруч, коли настане його час.

Арагорн усміхнувся йому, а тоді знову звернувся до Боромира.

– Особисто я розумію твій сумнів. Я не вельми схожий на постаті Елендила й Ісільдур, які стоять, закарбовані у своїй величі, в Денеторових залах. Але я тільки спадкоємець Ісільдур, а не сам Ісілдур. Життя моє довго було нелегким, і милі, які розділяють Рівенділ та Гондор, – це суцільний дріб'язок порівняно з тим, скільки я пройшов. Я здолав безліч гір і безліч річок, зміряв кроками безліч рівнин аж ген у дальніх краях Рун і Гарад, де навіть зорі не такі, як у нас.

Але дім мій – на Півночі, хай яким він є зараз. Там завжди мешкали всі нащадки довгої та безперервної династії Валандила, від батька до сина впродовж багатьох поколінь. Дні наші затьмарилися, ми виродилися, однак Меч щоразу переходив до нового власника. І ось що скажу я тобі, Боромире, насамкінець. Ми, блукачі в нетрях, люди самотні й мисливці – невідступні мисливці за прислужниками Ворога, бо вони всюди, а не тільки в Мордорі.

Якби Гондор, Боромире, був непохитною вежею, ми би поводитись інакше. Чимало є таких почвар, котрих не зупинять ані ваші міцні стіни, ні блискучі мечі. Ви мало знаєте про те, що діється в землях поза вашими кордонами. Мир і свобода, кажеш? На Півночі від них небагато залишилося б, якби не ми. Страх знищив би їх. Коли виплодки темряви сходять із пагорбів, де немає домівок, чи виходять із лісів, де немає сонця, то вони тікають від нас. Чи наважився би хтось ступати на дорогу, чи було би безпечно у спокійних землях або в оселях простих людей уночі, якби дунедайни заснули чи всі разом зійшли в могилу?

Та більшість удачна нам іще менше, ніж ти. Мандрівники ремствують на нас, а селяни дають уїдливі прізвиська. «Бурлака» – ось як кличе мене один товстун, котрий живе за день ходи від недругів, котрі навіки схолили би його серце чи знищили би його містечко, якби ми недремно його не охороняли. Та ми не можемо інакше. Коли простий народ вільний від турбот і від страху, то простим він і залишиться, а ми мусимо діяти потайки, щоби забезпечити йому це. Таким було завдання мого роду, доки минали роки та виростала трава.

Проте нині світ знову змінюється. Настає нова пора. Убивцю Ісільдур знайдено. Битва вже близько. Меча перекують. Я прийду до Мінас-Тіріта.

– Убивцю Ісільдур знайдено, кажеш ти, – мовив Боромир. – Я бачив блискучий перстень у руці півмірка; подекують, що Ісілдур загинув раніше, ніж розпочалася ця епоха світу. Звідки Мудрим знати, що це – саме його перстень? І де цей перстень був усі ці роки, поки його приніс сюди такий дивний посланець?

– Про це нам розкажуть, – відказав Ельронд.

– Одначе, благаю, Владарю, не зараз! – вигукнув Більбо. – Сонце вже наближається до зеніту, і я потребую чогось такого, що додало би мені сил.

– Я не кликав тебе до слова, – мовив Ельронд, усміхаючись. – Але зроблю це зараз.

Ну-бо! Розкажи нам свою історію. Якщо ти не встиг викласти її віршами, можеш скористатися звичайними словами. Що стисліше говоритимеш – то швидше отримаєш змогу поновити сили.

– Гарзд, – погодився Більбо. – Я вчиню так, як ти велиш. Але нині я розповім правдиву історію, тож якщо дехто з присутніх чув її трохи по-іншому, – він кинув погляд у бік Глоїна, – нехай пробачить мені й забуде попередній варіант. У ту пору я лише хотів довести, що здобутий скарб належить винятково мені одному і позбутися прізвиська «злодій», яке до мене причепилось. Але зараз я, здається, ліпше розумію значення цієї пригоди. Хай там як, а мене спіткало ось що.

Для декого з присутніх на Раді розповідь Більбо була цілковитою новиною, і вони зачудовано слухали, доки старий гобіт – аж ніяк не без приємності – детально розповідав про свою пригоду з Голумом. Він не оминув увагою жодної загадки. І, якби йому дозволили, не пропустив би й опису вечірки на власну честь і свого зникнення зі Ширу, та Ельронд підняв руку.

– Гарна оповідь, друже мій, – сказав ельф, – але наразі годі. Поки що нам досить і того, що Перстень перейшов до Фродо, твого спадкоємця. Тепер нехай говорить він!

Тоді Фродо – з меншою, ніж Більбо, охотою – розповів про свої пригоди з Перснем, починаючи з того дня, коли він став власником цієї коштовності. Кожен його крок під час подорожі від Гобітова до Бруїненського Броду обговорювали та зважували, випитували все, що Фродо міг згадати про Чорних Вершників. Нарешті він знову сів.

– Непогано, – сказав йому Більбо. – Ти склав би з усього цього цікавезну оповідь, якби тебе не переривали так часто. Я намагався потроху нотувати, проте нам слід обговорити все це ще раз, удвох, деінде, якщо мені судилося про це написати. Того, що трапилося з тобою, доки ти дістався до Рівендолу, вистачить не на один розділ!

– Так, довгенька вийшла історія, – відповів Фродо. – Та для мене вона, здається, ще й досі не завершилася. Я ще багато чого хочу дізнатись, особливо про Гандальфа.

Гальдор із Гаваней, котрий сидів поруч, почув, що сказав Фродо.

– Ти говориш наче про мене! – скрикнув він і звернувся до Ельронда. – У Мудрих, либонь, є поважна причина вважати, що каблучка півмірка – це і є Величний Перстень, про якого стільки сперечалися; проте тим, хто знає менше, це здається майже неймовірним. Чи можете ви це довести? А ще я хочу запитати ось що: де Саруман? Він обізнаний із ученням про Персні, та його серед нас немає. Що дораджує він – якщо йому відомо те, що ми тут почули?

– Питання, які ти ставиш, Гальдоре, пов'язані між собою, – мовив Ельронд. – Я не знехтував їх, на них буде дано відповідь. Але вони – це частина того, що має з'ясувати для нас Гандальф, отож, я закликаю його до слова останнім, бо це – вияв пошани, а в усьому, що стосується Персня, Гандальф був головний.

– Дехто, Гальдоре, – сказав Гандальф, – вважатиме звістку, яку приніс Гімлі, й переслідування Фродо вичерпними доказами для того, щоби переконатися, що каблучка півмірка є надзвичайно цінною для Ворога. Та це таки просто перстень. Як же це? Дев'ять у назгулів. Сім почасті забрано, почасті знищено, – при цих словах Глоїн стрепенувся, та змовчав. – Доля Трьох нам відома. Що тоді за перстень оцей, якого так жадає Ворог?

Воно і правда, між Рікою та Горами – між уtratoю та віднайденням – пролягла розлога

часова пуста. Проте нарешті білу пляму в знаннях Мудрих заповнено. Утім, заповнювалася вона надто повільно. Бо Ворог ішов за нами слід у слід, причому навіть ближче, ніж я боявся. Відтак дуже добре, що він зумів дізнатись усю правду лише цього року, точніше – цього літа.

Дехто з присутніх пригадує, що багато літ тому я сам наважився ввійти у двері Чорнокнижника в Дол-Гульдурі й таємно дослідити його шляхи; і завдяки цьому з'ясував, що страхи наші не були безпідставні: то був ніхто інший, як Саурон, давній наш Ворог, котрий невдовзі прибрав чергову земну подобу та зріс на силі. Дехто також пам'ятає, що Саруман відмовляв нас виступати супроти Саурона відкрито, тож тривалий час ми просто стежили за Ворогом. Однак, врешті-решт, коли тінь його розрослася, Саруман поступився і Рада вивела свої війська та вигнала зло з Морок-лісу, і сталося це того самого року, коли було знайдено Перстень, – незбагненна випадковість, якщо то і справді була тільки випадковість.

Та ми, як і передбачив Ельронд, запізнилися. Саурон також стежив за нами і задалегідь підготувався до нашого удару, хоч і керував Мордором звіддалік – через Мінас-Моргул, де мешкали Дев'ятеро його прислужників, – доки все вже вирішилося. Тоді він відступив перед нами, та лише вдав, ніби тікає, а невдовзі натомість прийшов до Темної Вежі й відкрито заявив про себе. Потому Рада зібралася востаннє, бо ми вже знали, що тепер він палкіше, ніж будь-коли, прагне знайти Єдиного. Нас лякало, що Ворог на той час міг мати про нього якісь вісті, яких не було у нас. Але Саруман запевнив, що це неможливо, і повторив те, що вже казав нам колись: мовляв, Єдиний ніколи не віднайдеться в Середземні.

«У найгіршому разі, – сказав він, – наш Ворог знає, що його в нас нема і що він досі зниклий безвісти. Однак втрачене завжди можна знайти, вважає він. Не бійтеся! Надія одурить його. Хіба я не вивчив цю царину досконало? Величний Перстень упав в Андуїн, давно, коли Саурон спав, – тож Ріка віднесла його до Моря. Там він і лежатиме до Кінця».

Гандальф замовк, дивлячись із ганку на схід, де вдалині здіймалися шпилі Імлистих Гір, біля чийх могутніх підніж так довго чаїлася світова небезпека. Зітхнув.

– То була моя провина, – повів мову далі. – Слова Сарумана Мудрого приспали мене, та я мусив би раніше здогадатися правду, – тоді зараз нам загрожувала би менша небезпека.

– Ми всі завинили, – озвався Ельронд, – але якби не твоя недремність, Темрява, либонь, уже поглинула б нас. Утім, продовжуй!

– Серце від самого початку, попри всі розважання розуму, підказувало мені, що тут щось не так, – сказав Гандальф, – тому я захотів дізнатися, як ця річ потрапила до Голума та чи довго він володів нею. Тож я приставив до нього спостерігачів, бо підозрював, що незабаром він вийде зі своєї темряви на пошуки втраченого скарбу. І Голум вийшов, але втік, і його не знайшли. І тоді, на жаль, я пустив усе за течією, лише спостерігаючи та вичікуючи, адже це, здається, вже стало для нас прикрою звичкою.

Минав час, заповнений різними клопотами, аж раптом мої сумніви знову прокинулись, обернувшись на ляк. Звідки у гобіта той перстень? Що – коли мої побоювання підтвердяться – доведеться з ним робити? Я мусив це з'ясувати. Проте нікому не розповідав про жажливі підозри, бо знав, яким згубним буває невчасний погolos, що розповзається всюди. У тривалих війнах із Темною Вежею зрада була нашим найбільшим ворогом.

Це було сімнадцять років тому. Незабаром я помітив, що довкола Ширу скупчуються різноманітні шпигуни, навіть звірі та птахи, – і мій страх зріс. Я звернувся по допомогу до Дунадана, і блукачі подвоїли сторожу, бо я відкрив серце Арагорнові, спадкоємцеві Ісільдурі.

– А я, – сказав Арагорн, – гадав, що нам слід вистежити Голума, хоча, можливо, моя порада й була запізнілою. Та, на мою думку, спадкоємець Ісільдурі повинен тяжко працювати, щоби виправити Ісільдурову помилку, тому я подався з Гандальфом на довгі й даремні пошуки.

Потому Гандальф розповів, як вони обнищпорили цілий Дикий Край, аж до самих Гір Тіні та брами Мордору.

– Там до нас дійшли чутки про нього. Ми довідалися, що Голум тривалий час жив серед похмурих пагорбів тієї землі, проте так і не знайшли його, тож я, врешті-решт, упав у відчай. І в розпачі знову згадав про випробування, яке зробило би пошуки Голума непотрібними. Сам перстень міг підказати нам, чи він і є тим Єдиним. Мені спали на гадку слова, сказані на Раді, – слова Сарумана, на які ледве чи й зважили в той час. І ось тепер я виразно почув їх у глибині душі.

«Дев'ять, Сім і Три, – сказав він тоді, – кожен із цих Перснів мав свого коштовного каменя. Тільки не Єдиний. Той був круглий і без прикрас, ніби один із незначних перснів; але його творець залишив на ньому позначки, які й досі, можливо, вдасться побачити і прочитати тому, хто має належне вміння».

Що то за позначки, він не розповів. Хто міг знати ще? Творець Персня. А Саруман? Хоч би яким глибинним було його знання, воно мусило мати якесь джерело. Чия рука, крім Сауронової, тримала цю річ, перш ніж вона зникла? Тільки рука Ісільдур.

З такою думкою я припинив гонитву і поквапився до Гондору. У минулі часи представників мого ордену там приймали добре, а Сарумана – найкраще з усіх. Він часто і довго гостював у Володарів Міста. Проте Володар Денетор вітав мене менш охоче, ніж колись, і, дозволивши прочитати його сувої та книги, скреготів зубами.

«Якщо ти і справді шукаєш лише хроніки прадавніх часів і періоду заснування Міста, як про те кажеш, то шукай собі на здоров'я! – сказав він. – Для мене минуле не таке темне, як майбуття, і це мене непокоїть. Але якщо ти не вправніший за Сарумана, який довго тут щось вивчав, тоді не знайдеш у них нічого, чого би добре не знав я – хранитель премудрості цього Міста».

Так сказав Денетор. Та все-таки в його книгозбірнях лежить чимало літописів, які нині здатен прочитати навіть мало хто з хранителів премудрості, бо ті шрифти і мови стали незрозумілими людям пізніших часів. І, Боромире, у вас, у Мінас-Тіріті, досі зберігається не читаний ще від часу занепаду королів, якщо не брати до уваги Сарумана та мене, сувій, що його власноруч написав Ісільдур. Адже Ісільдур не поїхав назустріч смерті відразу після війни в Мордорі, як розповідає дехто.

– Хіба що дехто на Півночі, – втрутився Боромир.

– У Гондорі всі знають, що спершу він поїхав до Мінас-Анора і мешкав там певний час разом зі своїм небожем Менельдилом, наставляючи його, перш ніж передав у його руки правління Південним Королівством. У той час Ісільдур на згадку про брата висадив там останній паросток Білого Дерева.

– А ще у той час він створив свій сувій, – додав Гандальф, – і цього, здається, в Гондорі не пам'ятають. Сувій той стосується Персня, й ось що там написано:

Величний Перстень нині вирушає в путь, аби стати реліквією Північного Королівства; та хроніка про нього залишиться в Гондорі, де також мешкали Елендилові нащадки, щоби не надійшов час, коли пам'ять про ці величні діяння потьмариться.

Нижче Ісільдур описав Перстень таким, яким він його знав:

Він був гарячий, коли вперше потрапив мені до рук, гарячий, мов жар, і обпік мені долоню, і я майже певен, що мені довіку не вдасться позбутися того болю. Доки я написав оце, він охолов і, здається, зменшився, хоча не втратив ані краси, ні форми. Напис на ньому, що попервах був виразний, як червоне полум'я, теж потьмянів, і його ледве можна прочитати. Його зроблено ельфійським шрифтом Ерегіону, бо в Мордорі для такої витонченої роботи не знайдеться літер, але напис цей – невідомою мовою. Припускаю, що це – мова Чорної Землі, бо вона огидна та немилозвучна. Яке зло там викарбувано, я не знаю; проте наводжу тут копію напису, щоби той не канув у непам'ять. Перстень, певно,

тужить за пальцем Сауранової руки, яка була чорна, проте горіла вогнем, від чого й загинув Гілгалад; тому, можливо, якщо золото знову нагріти, напис відновиться. Щодо мене, то я не наважуся завдати шкоди цій речі – єдиній із-поміж усіх творінь Саурана, що є прекрасною. Вона дорога мені, хоча я і здобув її ціною нещадного болю.

– Коли я прочитав ці слова, виправа моя завершилася. Бо скопійований напис, як і припускав Ісільдур, було зроблено мовою Мордору та прислужників Вежі. Про що там ідеться, ми вже знаємо. Того дня, коли Саурон уперше надягнув Єдиного, Келебрімбор, творець Трьох, відчув це і почув звіддалік оті слова, у такий спосіб викривши лихі Сауранові наміри.

Я хутко попрощався з Денетором, але щойно подався на північ, як мене наздогнали гінці з Лорієну, звістуючи, що Арагорн теж пішов туди та що він знайшов істоту на ймення Голум. Отож, спершу я вирішив зустрітись із ним і почути його історію. На які смертельні небезпеки він наражався одинцем, я й угадувати не беруся.

– Про них немає потреби говорити, – сказав Арагорн. – Якщо необхідність змушує людину проходити поблизу Чорної Брами чи топтати ядучі квіти Моргульської Долини, то небезпеки їй нізащо не уникнути. Я теж, урешті, впав у відчай і вже завернув було додому. Аж раптом завдяки щасливому випадку натрапив на те, що шукав: на відбитки м'яких ніг поблизу багнистого ставка. Слід був свіжий і добре помітний, але вів не до Мордору, а звідти. Я кружляв за ним околицями Мертвих Боліт і там застав Голума. З настанням вечірніх сутінок він вештався довкола затхлого озера, видивляючись щось у воді, – й тоді я впіймав його, цього Голума. Його вкривав зелений слиз. Боюся, ця істота ніколи мене не любитиме, бо вкусила мене, та й я повівся з нею не дуже лагідно. Усе, що я видобув із її рота, – це тільки відбитки зубів. Ось що я вважаю найгіршою частиною подорожі та моєї дороги назад: стежити за Голумом і вдень, і вночі, змушувати його йти попереду мене з налігачем на шиї, з кляпом у роті, доки він скорився; не давати йому води та їжі, без перепочинку волокти його до Морок-лісу. Нарешті я таки доправив його туди і, як ми й домовлялися, передав ельфам, а сам радів, що спекався такого товариства, бо він дуже смердів. Особисто я сподівався, що мені вже ніколи не доведеться бачити його; та прийшов Гандальф і розпочав із ним довгу розмову.

– Так, довгу і марудну, – погодився Гандальф, – але й не без користі. По-перше, розповідь про його втрату збігалася з тією, яку Більбо зараз оце вперше розповів чесно; та це не мало великого значення, бо я вже про все здогадався. Проте щойно тоді я довідався, що перстень Голум знайшов у Великій Ріці неподалік од Ірисових Лук. А ще я дізнався, що він довго володів цією річчю. Впродовж багатьох життів представників його невеличкого народу Сила персня додала йому значно більше віку, ніж він мав прожити, а така сила притаманна лише Величному Персню.

А якщо і цього доказу замало, Гальдоре, то є ще й випробування, про яке я згадував. На цьому самому персні, якого ти бачив тут високо піднятим, круглому та без прикрас, можна досі прочитати літери, що про них згадував Ісільдур, якщо комусь не забракне духу покласти цю коштовність у вогонь бодай ненадовго. Мені не забракло – й ось що я прочитав:

Аш назг дурбатулук, аш назг тімбатул, аш назг тракатулук атг бурзум-іші крімпатул.

Зміна в чарівниковому голосі всіх приголомшила. Голос той раптом став зловісним, могутнім, шорстким, наче камінь. Мовби тінь промайнула повз високе сонце, і на ганку на мить потемніло. Усі здригнулись, а ельфи позатуляли вуха.

– Ніколи раніше нічий голос не смів вимовляти слова цією мовою в Імладрісі, Гандальфе Сірій, – прорік Ельронд, коли тінь відступила і товариство зітхнуло з полегкістю.

– І сподіваймося, що ніхто ніколи не вимовить їх тут знову, – відповів Гандальф. – А проте, я не прошу в тебе вибачення, Владарю Ельронде. Бо, щоби тій мові не судилося звучати невдовзі в кожному куточку на Заході, нехай усі відкинуть сумніви і повірять, що ця

річ – це справді те, про що говорять Мудрі: скарб Ворога, сотворений із усією його підступністю; й у нього колись давно було закладено значну частину сили Темного Володаря. В епоху Чорноліття народилися ті слова, які почули Ковалі з Ерегіону, коли зрозуміли, що їх зрадили:

*Один з них керує, Один – всіх знайде,
Один їх збере й у п'яті всіх зведе.*

Знайте також, друзі мої, що від Голума я довідався і ще дещо. Йому важко було говорити, оповідь його була уривчаста, проте, без жодних сумнівів, він побував у Мордорі, де все, що було йому відомо, силоміць вирвали з його вуст. Отож, Ворог дізнався, що Єдиний знайшовся, що він довго був у Ширі, а тому що його прислужники гналися за Перснем ледь не до наших дверей, то невдовзі він збагне (а може, й уже збагнув – доки я оце промовляю), що його скарб тут, у нас.

Присутні певний час сиділи мовчки, і нарешті першим озвався Боромир.

– Кажеш, він малий, отой Голум? Малий малим, а клопіт через нього великий. Що з ним тепер? На яку долю ти прирік його?

– Він у в'язниці, тільки й того, – відповів Арагорн. – Це створіння багато страждало. Його, безперечно, катували, і страх перед Сауроном досі чорнить його серце. Та все-таки мене навіть трохи тішить те, що він перебуває під пильним наглядом ельфів із Морок-лісу. Бо злоба його безмежна, і вона додає йому такої сили, якої годі було би сподіватися від такої худой та вичахлої істоти. Якби він був на волі, то міг би накоїти ще чимало бід. До того ж, напевно, йому дозволили покинути Мордор лише з якоюсь лихою метою.

– На жаль! На жаль! – скрикнув Леголас, і на його вродливому ельфійському обличчі відобразилася гіркота. – Тепер слід передати вам вісті, з якими сюди прислали мене. Вони недобрі. Проте лише зараз я збагнув, наскільки поганими вони можуть видатися присутнім. Смеагол, якого тепер називають Голумом, утік!

– Утік! – скрикнув Арагорн. – Це і справді погані новини. Боюся, ми всі про це гірко пошкодуємо. Як же трапилося, що народ Трандуїла не виправдав довіри?

– Не через брак пильності, – відповів Леголас, – а, ймовірно, через надмірну доброту. Проте ми підозрюємо, що полоненому допомогли та що про наші дії відомо більше, ніж ми цього би хотіли. Ми охороняли цю істоту вдень і вночі, виконуючи Гандальфів наказ, хоч як нас утомлювало це завдання. Проте Гандальф сказав, що є надія на зцілення Голума, тож нам не стало духу тримати його безперервно в холодних підземеллях, де горопаху знов обсіли би його колишні чорні думи.

– Зі мною ви так не церемонилися, – мовив Глоїн, і очі його спалахнули, щойно ожили давні спогади про ув'язнення у глибоких темницях під палацом ельфійського короля.

– Продовжуй! – озвався Гандальф. – Прошу тебе, любий Глоїне, не втручайся. То було прикре непорозуміння, яке вже давно залагоджено. Якщо тут мають зринуть всі образи, які не дають спокою гномам і ельфам, то краще нам узагалі відмовитися від цієї Ради.

Глоїн підвівся, вклонився, і Леголас повів мову далі.

– Коли випадали погожі дні, ми вигулювали Голума в лісах; і росло там високе самотне дерево, геть окремо від інших, на яке йому подобалося вилазити. Частенько дозволяли ми йому видиратись аж на найвищі гілляки, щоби відчутти вільний вітер, але біля стовбура того дерева завжди стояла сторожа. Одного дня він відмовився спускатися з верховіття, а вартовим і на гадку не спало полізти за ним догори: Голум добре навчився чіплятися за гілля

не лише руками, а й ногами. Тож і бранець, і його охоронці пробули там до глибокої ночі.

І саме тієї літньої ночі, коли ще не було ні місяця, ні зірок, на нас несподівано напали орки. За якийсь час ми відтіснили їх звідти: прислужників Ворога було багато, і вони були люті, проте прийшли з-за гір і не були призвичаєні до лісів. Коли бій ущух, виявилось, що Голум зник, а з його вартових хто загинув, а хто потрапив у полон. Тоді ми і зрозуміли, що той напад улаштували задля того, щоби його врятувати, і що сам він знав про це заздалегідь. Як вони змовилися – нам не відгадати; проте Голум хитрий, а шпигуни Ворога – численні. Темні створіння, вигнані в рік загибелі Дракона, повернулися, їх дуже багато, і Морок-ліс знову став місцем, усущіль зловісним, за винятком нашого королівства.

Нам не вдалось знову упіймати Голума. Ми натрапили на його слід серед численних орківських, що вели глибоко в Ліс, повертаючи на південь. Але незабаром наші вміння зрадили нас, і далі ми не наважилися його вистежувати: були-бо надто близько до Дол-Гульдура, а то й досі місце лихе, тож ми не заходимо на ті терени.

– Ех, ех, він зник, – кречнув Гандальф. – Ми не маємо часу на чергові пошуки. Він повинен зробити те, що мусить. Але може зіграти й таку роль, якої не передбачає ні він сам, ані Саурон...

А тепер я відповім на решту запитань Гальдора. Як щодо Сарумана? Що він дораджує нам у цій скруті? Цю пригоду я розповім детально, бо наразі лишень Ельронд чув про неї, та й то коротко; проте вона за суттю своєю не відступає від того, що ми повинні сьогодні вирішити. Це – останній розділ в Історії Персня, принаймні в її розвитку до цього моменту.

Наприкінці червня я був у Ширі, та дух мій затьмарювала хмара тривоги, тож я подався до південних кордонів того невеликого краю, передчуваючи якусь небезпеку, ще не відому мені, проте вже близьку. Дорогою зустрів посланців, котрі розповіли про війну та про поразку в Гондорі, а коли я дізнався про Чорну Тінь, серце моє пронизав холод. На тамтешніх кордонах, одначе, я не виявив нікого підозрілого, крім кількох утікачів із Півдня; проте мені здалося, що на них тисне страх, про який вони не хочуть говорити. Тоді я повернув на північний схід і поїхав Зелешляхом, і неподалік од Ширу натрапив на мандрівника, котрий сидів на крутосхилі поблизу дороги, а його кінь пасся поруч. То був Радагаст Бурий, який колись мешкав у Росгобелі недалеко від кордонів Морок-лісу. Він належить до мого ордену, та я не бачився з ним уже багато років.

«Гандальфе! – вигукнув той. – А я тебе шукаю. Проте я чужий у цих краях. Мене тільки повідомили, що тебе можна знайти в дикій землі з незугарною назвою „Шир“».

«Ти отримав правильні відомості, – сказав я. – Та не говори про Шир так, коли зустрінеш когось із тутешніх мешканців. Ти, власне, якраз поблизу кордонів Ширу. А що тобі потрібно від мене? Мабуть, справа невідкладна. Ти-бо ніколи не любив подорожувати без гострої на те потреби».

«У мене до тебе справа нагальна, – відповів він. – Я приніс погані новини».

А потому роззирнувся довкола так, наче у живоплотів могли раптом вирости вуха.

«Назгули, – прошепотів Радагаст. – Дев'ятеро з'явилися знову. Вони потайки переправилися через Ріку і рухаються на захід. Прибрали подобу вершників у чорному». Тоді я збагнув, що то за невідомий жах мучив мене.

«Ворог, напевно, має якусь важливу мету чи намір, – продовжив він, – але що змусило його звернути свій погляд до цих віддалених і пустельних країв, я відгадати не беруся».

«Ти про що?» – запитав я.

«Мені сказали, що всюди, де з'являються ті Вершники, вони розпитують про землю, що зветься Шир».

«Шир?» – перепитав я, і серце тенькнуло в мене у грудях. Адже навіть Мудрі бояться протистояти Дев'ятюм, коли вони збираються разом під орудою їхнього лиховісного

командира. У давнину він був величним королем і чаклуном, а нині правує смертельним страхом. «Хто тобі розповів це, і хто послав тебе?» – запитав я.

«Саруман Білий, – відповів Радагаст. – А ще він сказав, що, коли ти матимеш таку потребу, він тобі допоможе; та по допомогу ти мусиш звернутися негайно, інакше буде запізно».

Це послання обнадіяло мене. Саруман Білий – наймогутніший із мого ордену. Радагаст, звісно, чарівник гідний, майстер форми та зміни відтінків, він чудово знається на травах і на звірах, а найтісніше товаришує з птаством. Але Саруман довго вивчав підступність самого Ворога, і тому нам часто вдавалося випереджати його. Власне, завдяки Сарумановим знанням нам і поталанило витурити його з Дол-Гульдура. Можливо, він знайшов зброю, яка допоможе віднайти звідси Дев'ятьох, подумав я.

«Поїду до Сарумана», – сказав я вголос.

«Тоді ти мусиш їхати просто *зараз*, – відказав Радагаст, – бо я трохи забарився, шукаючи тебе, а дні збігають. Мені наказали знайти тебе до Середліття, а воно вже ось-ось настане. Навіть якщо ти рушиш у дорогу з цього самого місця, то ледве чи дістанешся до Сарумана раніше, ніж Дев'ятеро знайдуть ту землю, яку шукають. Я і сам повертатимуся, не гаючи жодної миті». З тими словами він скочив на коня і був би відразу поїхав, якби я не гукнув йому: «Зажди-но хвилинку! Нам потрібна буде твоя допомога, а також допомога всіх, хто захоче її надати. Розішли гінців до всіх птахів і звірів, дружніх тобі. Накажи їм приносити звістки про все, що стосується цієї справи, Саруманові та Гандальфові. Нехай вони приносять новини в Ортанк».

«Це я зроблю», – відповів Радагаст і чкурнув геть так швидко, ніби за ним уже гналися Дев'ятеро.

Та я не міг поїхати відразу. Того дня я вже і так здолав верхи чималу відстань, тому ми з конем потемніли; а ще мені слід було дещо обміркувати, тож я зупинився на ніч у Брі й вирішив, що не маю часу повертатися до Ширу. За ціле своє життя я не зробив більшої помилки!

Проте я написав листа Фродо і доручив своєму другові, власнику заїзду, доправити його адресатові. Я вирушив у путь на світанку й після тривалих мандрів дістався нарешті до Саруманової оселі. Вона розташована далеко на півдні, в Ісенгарді, наприкінці Імлистих Гір, неподалік од Роганської Ущелини. А Боромир розповість вам, що це – простора відкрита долина, яка простяглася між Імлистими Горами та крайніми північними підніжжями Еред-Німрайсу, Білих Гір його батьківщини. А Ісенгард – це коло стрімких скель, що мовби стіною обступають низовину, і посеред тієї низовини стоїть камінна вежа, яку називають Ортанк. Спорудив її не Саруман, а люди з Нуменору в сиву давнину; вона дуже висока і має безліч секретів; але на вигляд здається нерукотворною. До неї годі дістатись інакше, ніж перетнувши коло Ісенгарда, в якому є тільки одна брама.

Пізно ввечері приїхав я до тієї брами, схожої на могутню арку в скелястій стіні; її пильно стережуть. Прибрамна варта вже виглядала мене і сказала, що Саруман давно чекає. Я проїхав під аркою, брама тихо зачинилася за мною, і раптом я злякався, хоча не розумів причини.

Натомість під'їхав до основи Ортанка і ступив на сходи Сарумана; там він і зустрів мене та провів нагору до свого високого покою. На пальці він мав перстень.

«Отже, ти приїхав, Гандальфе», – суворо сказав він мені; та в очах його зблиснуло біле сяйво, мовби в його серці лунав холодний сміх.

«Так, я приїхав, – відповів я. – Приїхав до тебе по допомогу, Сарумане Білий». І цей титул, здалося, розлютив його.

«Та невже, Гандальфе *Сірий!* – він спохмурнів. – По допомогу? Рідко хто чув, аби

Гандальф Сірій прагнув чистішої допомоги, такий хитрий і такий мудрий, що мандрує землями та втручається в кожну справу, стосується вона його чи ні».

Я здивовано глянув на нього. «Якщо я не помиляюся, – сказав, – на нас насувається біда, яка потребуватиме об'єднання всіх наших сил».

«Може, й так, – відповів Саруман, – але ця думка прийшла до тебе зі запізненням. Цікаво, як довго ти приховував од мене, голови Ради, відомості неймовірної ваги? Що привело тебе сюди з твого переховку в Ширі?»

«Дев'ятеро знову з'явилися, – відповів я. – Вони перетнули Ріку. Так сказав мені Радагаст».

«Радагаст Бурий! – засміявся Саруман, уже не приховуючи зневаги. – Радагаст Птахівник! Радагаст Простак! Радагаст Дурень! Однак йому не забракло розуму зіграти до кінця ту роль, яку я призначив для нього. Бо ти приїхав, а такою і була мета мого послання. І тут ти й залишишся, Гандальфе Сірій, і відпочинеш од мандрів. Або я не буду Саруманом Мудрим, Саруманом Творцем Персня, Саруманом Багатобарвним!»

Тоді я поглянув на нього і побачив, що вбрання його, яке здавалося білим, таким уже не було: в ньому переплелася безліч барв, і, коли Саруман рухався, всі вони мерехтіли та переливалися різноманітними відтінками, сліплячи очі.

«Білим ти мені подобався більше», – сказав я.

«Білим! – пхикнув він. – Цей колір – тільки початок. Білу тканину можна пофарбувати. Білу сторінку можна заповнити літерами, а біле світло можна розкласти».

«Тоді воно перестає бути білим, – сказав я. – А той, хто розкладає річ, аби дізнатися, чим вона є, зійшов зі стезі мудрості».

«Не говори зі мною так, ніби я один із тих дурнів, із котрими ти водиш дружбу, – відповів він. – Я привів тебе сюди не для того, щоби вислуховувати твої настанови, а щоби запропонувати тобі вибір».

Тоді Саруман підвівся і почав виголошувати свою промову так, ніби давно завчив її напам'ять. «Прадавні Часи минули. Середні Часи минають. Починаються Нові Часи. Епоха ельфів завершилась, а наш час щойно наблизився: час світу людей, котрими ми правитимемо. Утім, нам потрібна влада, щоб упорядкувати все на свій розсуд, бо добре те, що бачать лише Мудрі».

Слухай же, Гандальфе, давній друже та помічнику! – продовжив він, підійшовши і пом'якшивши голос.

– Я кажу *ми*, бо так воно й буде, якщо ти приєднаєшся до мене. Постає нова Сила. Супроти неї нам не допоможуть вистояти старі союзники і тактики. Надії нема ні для ельфів, ані для Нуменору, який вимирає. Тож ось тобі вибір – він стоїть перед тобою, стоїть перед нами. Ми можемо долучитися до цієї Сили. Так буде мудро, Гандальфе. У ній наша надія. Перемога її не за горами. І на тих, хто цьому сприятиме, очікує щедра винагорода. Та Сила росте, і її випробувані друзі зростатимуть разом із нею; а Мудрі, як-от ти і я, зможуть, зрештою, озброївшись терпінням, керувати напрямком її руху, контролювати її. Ми можемо вичекати, приховати наші думки, можливо, засуджуючи мимохідь завдане зло, проте схвалюючи високу кінцеву мету: Знання, Правило, Порядок – усе те, чого ми довго й марно прагнули, бо наші слабкі бездіяльні друзі радше заважали нам, аніж допомагали. Ми не потребуємо та не робитимемо істотних змін у своїх задумах – лишень у засобах».

«Сарумане, – відповів я, – раніше я вже чув такі промови, проте вони лунали з уст емісарів, котрих посилає Мордор, аби обдурити невігласів. Не можу повірити, що ти покликав мене в таку далечінь лише для того, щоби стомити мій слух».

Він зміряв мене поглядом зверху донизу і хвилинку помовчав, розмірковуючи. «Що ж, бачу, мудрість такого шляху не відкрилася тобі, – продовжив він. – Ще ні? Ні, доки не знайдеться ще ліпшого способу втілити свої задуми?»

Саруман підійшов і поклав свою продовговату кисть мені на руку. «Чому ж ні, Гандальфе? – прошепотів. – Чому ні? Владний Перстень? Якщо ми зможемо ним керувати, тоді Влада перейде до *нас*. Ось чому я насправді покликав тебе сюди. У мене на службі

багато вірних очей, і я вважаю, що ти знаєш, де нині ця коштовна річ. Хіба не так? Чому б інакше Дев'ятеро розпитували про Шир і що за справи тримають там тебе?» І поки він говорив це, в його очах раптом спалахнула пожадливість, якої він не зміг приховати.

«Сарумане, – сказав я, відступаючи від нього, – лишень одна рука одночасно може тримати Єдиного, – ти це добре знаєш, тож не завдавай собі клопоту, говорячи *ми!* Я Його не віддам і навіть не розповім новин про нього – тепер, коли знаю, що в тебе на думці. Ти був головою Ради, та нарешті викрив себе. І, вочевидь, вибір у мене такий: підкоритись або Сауранові, або тобі. Та я не робитиму ні того, ні іншого. Чи, може, ти запропонуєш щось третє?»

Саруман став холодним і небезпечним. «Так, – відказав він. – Я й не чекав, що ти виявиш розважливність, бодай задля власного блага; проте дав тобі можливість допомагати мені добровільно, щоб уникнути багатьох неприємностей і болю. Третій варіант для тебе – залишитися тут до кінця».

«До якого кінця?»

«Доки не розповіси мені, де можна знайти Єдиного. Мені не забракне засобів, аби змусити тебе до цього. Чи доки його знайдуть без твоєї допомоги, і Правитель матиме час на легші завдання: скажімо, щоби вигадати належну винагороду за перепони та за невігластво Гандальфа Сірого».

«Це може виявитися далеко не найлегшим його завданням», – відповів я. І Саруман засміявся у відповідь, бо то були порожні слова, й він знав про те.

Мене схопили й ув'язнили на самому шпилі Ортанка, в тому місці, звідки Саруман зазвичай спостерігає за зорями. Звідтіля не можна спуститись інакше, крім як вузенькими східцями з багатьма тисячами щаблів, а долина ледь мріє далеко-далеко внизу. Я поглянув на неї й побачив те, що колись було зеленим і гарним, а тепер лежало сплюндроване копальнями та кузнями. В Ісенгарді оселилися вовки й орки, бо Саруман збирав власну військову міць, рівну Саурановій, але ще йому не підкорену. Понад усіми спорудами навис темний дим, що клубочився зусібіч від Ортанка. Я стояв самотою на острові у хмарах і не мав жодного шансу втекти. Так минуло багато гірких днів. Мене пронизував холод, мені ледь вистачало простору, щоби ступити в той чи в той бік, і я розмірковував про прибуття Вершників на Північ.

У тому, що Дев'ятеро постали, я був переконаний, навіть без Саруманових слів, які могли виявитися брехнею. Ще задовго до прибуття до Ісенгарда я чув дорогою достовірні новини про це. Страх за ширських друзів ніколи не покидав мого серця, я сподівався, що Фродо вирушив у дорогу, не гаючись, спонуканий моїм листом, і що він досягнув Рівендолу до початку смертельної гонитви. Та мій страх і моя надія були непевні. Бо в надії я покладався на товстуна з Брі, а страх мій ґрунтувався на підступності Саурана. Проте товстун, котрий продає ель, обслуговує багатьох відвідувачів, а Сауранова сила все ще була не такою значною, якою її робив страх. Однак у колі Ісенгарда мені, самотньому, спійманому в пастку, нелегко було бодай припустити, що рука мисливців, котрі примушували до втечі чи знищували всіх, кого зустрічали, здригнеться в далекому Ширі.

– Я бачив тебе! – скрикнув Фродо. – Ти ходиш туди-сюди, й у твоєму волоссі виблискувало місячне світло.

Гандальф вражено замовк і поглянув на нього.

– То був лише сон, – пояснив Фродо, – та я оце несподівано пригадав його. Я зовсім забув про нього. Він наснився мені вже доволі давно, мабуть, після того, як я покинув Шир.

– Тоді цей сон, як ти зараз почувеш, наснився тобі запізно, – знов озвався Гандальф. – Я був у лещатах зла. Ті, хто знає мене, погодяться, що мені нечасто доводилося бувати в такій скруті й що я ніколи не потерпав од такої невдачі. Гандальфа Сірого впіймали, як муху у

зрадливе павуче плетиво! Проте навіть у найпідступніших павуків павутина може мати слабкі місця.

Спершу я боявся, як того й хотів Саруман, що Радагаст також од нас відступився. Проте під час нашої зустрічі я не вловив нічого незвичного ні в його голосі, ні в погляді. Бо якби вловив, то нізащо не подався би до Ісенгарда чи поїхав би туди з осторогою. Тож Саруман угадав: він приховав свої думки і обдурив свого посланця, бо намагання схилити до зради чесного Радагаста було би, попри все, марним. Він шукав мене, бо і справді вірив, а тому був переконливим.

У цьому й полягала слабкість підступного Саруманового плану. Радагаст не мав підстав знехтувати моє прохання: він поїхав до Морок-лісу, де мав багато давніх друзів. І гірські орли полетіли врзнобіч і побачили багато всього: скупчення вовків і збір орків; Дев'ятьох Вершників, котрі шастали то тут, то там тими землями; почули новини про Голумову втечу. І послали гінця, щоби передати ці звістки мені.

Отак і сталося, що однієї місячної ночі наприкінці літа Гвайгір Володар Вітрів, найшвидший із усіх Величних Орлів, несподівано прилетів до Ортанка й застав мене на його вершині. Я озвався до птаха, і він відніс мене звідти геть раніше, ніж Саруман це помітив. Я був уже далеко від Ісенгарда, коли навздогін за мною з його брами вискочили вовки й орки.

«Чи далеко ти можеш мене занести?» – запитав я Гвайгіра.

«На багато миль звідси, – відповів він, – але не на край світу. Мене прислали принести вісті, а не перевозити тягарі».

«Значить, мені потрібен скакун на землі, – сказав я, – і скакун щонайшвидший, бо ще ніколи в житті не мав я такої потреби у швидкості».

«Тоді я віднесу тебе до Едораса, де сидить у своїх хоромях Володар Рогану, – відказав орел, – бо це не дуже далеко». І я зрадив, бо у Вершницькій Марці Рогану жили рогірами – Володарі Коней; і немає у світі коней, які могли би зрівнятися з тими, що їх розводять у великій долині між Імлистими Горами та Білими.

«Гадаєш, людям із Рогану ще можна довіряти?» – запитав я Гвайгіра, бо Саруманова зрада похитнула мою віру.

«Вони платять данину кіньми, – відповів той, – і багато їх посилають щороку до Мордору, принаймні так повідають; але народ цей іще не в рабстві. Та якщо Саруман, як ти стверджуєш, став лихим, тоді доля їхня невдовзі звершиться».

Орел опустив мене на землю Рогану вдосвіта; проте я надто затягнув свою історію. Решту розповіді стисліше. У Рогані, як виявилось, уже діє зло – Саруманова брехня; король тієї землі не прислухався до моїх застережень. Він наказав мені взяти коня і їхати геть, тож я обрав того, який дуже подобався мені, та вибір мій не сподобався королю. Я обрав найліпшого коня в тому краї, рівного якому ніколи не бачив.

– Тоді він повинен бути справді шляхетною твариною, – сказав Арагорн, – і більше, ніж багато нібито поганих новин, мене засмучує те, що Саурон отримує таку данину. Коли я навідував той край востаннє, цього ще не було.

– І зараз немає, – озвався Боромир. – Це брехні, які розпускає Ворог. Я знаю людей Рогану, вірних і відважних, наших союзників, котрі досі мешкають на землях, які ми колись давно їм подарували.

– Тінь Мордору лежить на віддалених землях, – відповів Арагорн. – Вона накрила і Сарумана. Роган оточено. Хтозна, що ти застанеш там, якщо колись повернешся.

– Принаймні не це, – сказав Боромир, – рогірами не даватимуть викуп за своє життя кіньми. Вони люблять коней майже як рідних. І не даремно, адже коні Вершницької Марки походять із лугов Півночі, що далеко від Тіні, а їхня порода, як і плем'я їхніх господарів, родом із вільних часів сивої давнини.

– І це правда! – мовив Гандальф. – І є серед них кінь, якого було покликано до життя ще, мабуть, на зорі світу. Коні Дев'ятьох не можуть із ним змагатися; він невтомний і бистрий, наче крилатий вітер. Звуть його Тіньогрив. Удень його шерсть мерехтить, неначе срібло, а вночі вона стає темною і робить Тіньогрива невидимим. Хода його легка. Ніхто раніше не сідав на нього верхи, та я знайшов цього скакуна і приручив, і він помчав мене так хутко, що я вже був у Ширі, коли Фродо зійшов на Курганні Пагорби, хоча виїхав із Рогану, коли він вийшов із Гобітова.

Я їхав, і в мені наростав страх. Що далі на північ, то частіше до мене доходили вісті про Вершників, і, попри те, що я день у день гнався за ними, вони постійно мене випереджали. Я довідався, що Дев'ятеро розділилися: кілька залишилося при східних кордонах, неподалік од Зеленшляху, а інші пробрались у Шир із півдня. Я приїхав до Гобітова, та Фродо вже пішов звідтіля; проте я перекинувся кількома словами зі старим Груничем. Власне, слів було багато, проте мало з них істотних. Він без кінця торочив про близький переїзд нових власників Торбиного Кута.

«Я ненавиджу зміни, – сказав старий, – принаймні в моєму житті, проте найбільше не терплю тих змін, які не на краще». «Зміни не на краще» – це він повторював багато разів.

«Не на краще – це звучить не дуже оптимістично, – сказав я йому, – сподіваюся, ти до такого не доживеш». Але з його теревенів я зрозумів, що Фродо покинув Гобітів менш як тиждень тому і що чорний вершник того самого вечора заїжджав на пагорб. Наляканий, я помчав далі. Приїхав до Цапокраю і застав його збуреним, наче метушливий мурашник, розворушений палицею. Наблизився до будинку в Струмковій Улоговині, – той стояв відкритий усім вітрам і порожній; але на порозі лежав плащ, який колись належав Фродо. Тоді надія на часину покинула мене, і я, не затримуючись, аби випитати новини, які могли би мене втішити, помчав слідами Вершників. Їх важко було вистежувати, бо сліди вели врізнобіч, і я не знав, за котрим із них іти. Проте мені здалося, що двоє чи троє з них поїхали до Брі, тож я подався туди, дорогою лаючи на всі заставки власника заїзду.

«Його називають Кременою, – думав я. – Якцо Фродо затримався з його вини, то я зіб'ю з нього пишний крем. Я підсмажу цього старого дурня на повільному вогні». Меншого він, видно, і не очікував, бо, щойно побачив моє обличчя, впав ниць і почав буквально танути на місці.

– Що ти зробив із ним? – занепокоєно скрикнув Фродо. – Він був дуже добрий до нас і зробив усе, що міг. Справді!

Гандальф засміявся.

– Я його не кусав, лише трішки погарчав для годиться. Бо надзвичайно зрадів, почувши ті вісті, які мені вдалось із нього видобути, коли Кремена припинив скиглити. Я навіть обняв старого. Як воно так сталося – тоді я про те не здогадався, проте довідався, що ти був у Брі минулої ночі, а вранці вирушив у дорогу разом із Бурлакою.

«З Бурлакою!» – вигукнув я, не тямлячись од щастя.

«Так, пане, боюся, що так, пане, – пролепетав Кремена, неправильно мене зрозумівши. – Він дістався до них, хоч як я намагався цьому запобігти, і вони пішли з ним. Цілий той час, поки гобіти були тут, вони поводитися якось дивно, я сказав би – нестямно».

«Осле! Дурню! Тричі достойний і улюблений Ячменю! – заволав я. – Це найліпші новини, які я отримував із дня Середліття, і вони вартують щонайменше золотої монети. Тож я накладаю закляття на твоє пиво: нехай воно буде незрівнянно смачним упродовж семи літ! – мовив я. – Тепер я можу нічку відпочити – вперше за бозна-скільки часу».

І я залишився на ніч у заїзді, міркуючи, що могло трапитися з Вершниками, бо у Брі, здається, чули тільки про двох із них. Однак уже тієї ночі ми дізналися більше. Щонайменше п'ятеро Вершників над'їхали зі заходу, знісши браму та промчавши селищем, як буревій, –

мешканці Брі досі тремтять, очікуючи кінця світу. Я встав на світанку й поїхав за ними навздогін.

Не знаю достеменно, проте, думаю, сталось ось що. Їхній Капітан потайки переховувався десь поблизу від Брі, доки двоє з них проїхали просто через селище, а ще четверо напали на Шир. Та коли виявилось, що всіх їх ошукали й у Брі, й у Струмковій Улоговині, вони повернулися до свого Капітана з новинами, а відтак на деякий час лишили Дорогу без нагляду, приставивши до неї тільки шпигунів. Потому Капітан відіслав кількох Вершників навпростець на схід, а сам із рештою почту поїхав Дорогою, неказанно лютуючи.

Я вихором кинувся до Вершини Вітрів і домчав туди перед заходом сонця другого дня після виїзду з Брі, проте вони випередили мене. І заховалися, бо відчули наближення мого гніву. Проте не насмілилися зітнутися з ним, доки в небі світило сонце. А от уночі Вершники приступили аж надто близько, і я опинився в облозі на вершині пагорба, у стародавньому колі Амон-Сулу. І, правду кажучи, мені було дуже скрутно: такого світла й такого полум'я не бачили на Вершині Вітрів, відколи там горіли прадавні військові сигнальні вогні.

Усе-таки на світанку я вирвався і помчав на північ. Годі було і сподіватися зробити будь-що ще. Знайти тебе, Фродо, у глушині було би неможливо, а маючи на хвості всіх Дев'ятьох, – іще й нерозважно. Я мусив довіряти Арагорнові. Проте гадав, що зможу відволікти бодай кількох Вершників, а відтак досягти Рівендолу раніше за тебе і привести допомогу. Четверо Вершників і справді поїхали за мною, та невдовзі повернули й подалися до Броду. Це трохи допомогло, бо, коли на ваш табір напали, їх було п'ятеро, а не дев'ятеро.

Після довгої виснажливої путі вгору вздовж Сиводжерельної, через Етенські Пустощі, аж із півночі, я врешті дістався сюди. Витратив на це майже п'ятнадцять днів їзди від Вершини Вітрів, адже не міг проїхати між скелями тролівської гряди, а Тіньогрива я відпустив. Відіслав його назад до господаря, проте ми по-справжньому здружились, і, якщо мені буде потрібно, він примчить на мій поклик. Отак і сталося, що я опинився в Рівендолі тільки за два дні до прибуття сюди Персня, тож новини про те, що він у небезпеці, туди вже дійшли, і це було загалом на краще.

На цьому, Фродо, і завершується моя оповідь. Нехай Ельронд та інші пробачать мені цей розлогий виклад. Але такого ще не траплялося, щоби Гандальф обіцяв, а не приходив. Гадаю, Персненосець заслужив, аби йому пояснили причини цієї небувалої біди.

Тож Історію вже розказано від початку і до кінця. Ось ми всі, й ось Перстень. Але ми ні на крок не наблизилися до нашої мети. Як же ми з ним учинимо?

Запала тиша. І нарешті знов озвався Ельронд.

– Печальні новини про Сарумана, – мовив він, – адже ми йому довіряли, він утаємничений у всі наші наміри. Небезпечно надто глибоко поринати в хитрощі Ворога, вивчаючи їх: на добро чи на лихо. Проте такі падіння та зради, на жаль, траплялись і раніше. З усіх вислуханих сьогодні оповідей історія Фродо видалася мені найдивнішою. Я знав мало гобітів, окрім присутнього тут Більбо, і тепер мені спало на думку, що він, можливо, зовсім не такий уже й особливий та неповторний, яким я його вважав. Світ дуже змінився, відколи я востаннє ходив західними дорогами.

Могильних Духів ми знаємо під багатьма іменами; про Праліс теж оповідають чимало історій: усе, що залишилося донині, – це тільки рештки північних його околиць. Колись, бувало, білка могла, перестрибуючи з дерева на дерево, дістатися від того, що тепер є Широм, до Смурних Земель на захід од Ісенгарда. Одного разу мені довелося побувати в тих краях, і я запізнав багато істот, диких та незвичайних. Однак я забув про Бомбадила, якщо він і справді той, хто з давніх-давен блукав лісами та пагорбами й уже тоді був старшим за старця. О тій порі його звали інакше. Ярвайн Бенадар кликали ми його, найстаршого

безбатченка. Проте відтоді інші народи дали йому багато різних імен: гноми іменували Форном, північани – Оральдом, і ще чимало він мав імен. Бомбадил – істота дивна, та, можливо, мені слід було і його покликати на нашу Раду.

– Він би не прийшов, – сказав Гандальф.

– А хіба ми не можемо вирядити по нього гінця просто зараз, аби здобути його підтримку? – запитав Ерестор. – Здається, він володіє силою, значнішою навіть, аніж сила Персня.

– Ні, я би так не стверджував, – відповів Гандальф. – Ліпше сказати, що Перстень не має над ним влади. Бомбадил – сам собі пан. Але Персня змінити він не може, як і знешкодити його вплив на інших. А тепер, до того ж, мешкає на невеликому клапті землі, дотримуючись меж, які сам і встановив, – попри те, що їх ніхто не бачить, – і чекатиме там, імовірно, на зміну часів, і не переступить тих меж.

– Але ж у тих межах нічого, здається, його не лякає, – не вгавав Ерестор. – Може, він узяв би Персня й охороняв би його, довіку ховаючи у безпеці?

– Ні, – відказав Гандальф, – не за власним бажанням. Бомбадил, може, і вчинив би так, якби всі вільні народи світу його про це благали, та він би не розумів, навіщо це. Тож, якби йому дали Персня, він швидко забув би про нього і, найімовірніше, просто кудись би викинув. Такі речі довго не тримаються його голови. З нього був би не вельми надійний охоронець, і це, гадаю, є вичерпною відповіддю на твоє запитання.

– Хай там як, – озвався Глорфіндел, – послати йому Перстень означало би тільки відтермінувати день лиха. Бомбадил далеко. Ми не можемо просто зараз відвезти йому цю річ непоміченими, щоби нас не засік жоден шпигун. І, навіть якби нам це вдалося, Володар Перснів рано чи пізно дізнався би, де переховують Єдиного, і спрямував би туди всі свої сили. Чи зміг би Бомбадил сам-один протистояти тій потузі? Гадаю, ні. Гадаю, що, врешті, коли все інше вже буде завойовано, Бомбадил також упаде – Останнім, як доти був Першим, – і тоді настане Ніч.

– Про Ярвайна мені відомо мало що, крім його імені, – сказав Гальдор, – але, думаю, Глорфіндел має рацію. Сила, що може кинути виклик Ворогові, якщо вона взагалі існує на землі, – це не Бомбадил. А Саурон, як ми бачимо, навчився катувати і знищувати навіть пагорби. Сила, яка ще здатна чинити опір йому, – вона тут, у нас, в Імладрісі, або в Кірдана у Гаванях, або в Лорієні. Та чи не забракне і їм міці, чи не забракне нам усім міці, щоби протистояти Ворогові, остаточному приходу Саурона, коли все інше йому підкориться?

– Я не маю військової потуги, – відповів Ельронд, – і ті інші – теж.

– Тож, якщо Перстень не вдасться вічно вберігати від Ворога з допомогою сили, – мовив Глорфіндел, – нам залишаються хіба що два варіанти: відіслати його за Море або знищити.

– Але ж Гандальф пояснив нам, що Перстень не можна знищити жодним нашим умінням, – заперечив Ельронд. – А ті, хто мешкає по той бік Моря, не зможуть його отримати: на добро чи на лихо, він є частиною Середзем'я, і саме нам, котрі досі мешкають тут, належить вирішувати його долю.

– Тоді, – мовив Глорфіндел, – киньмо його у водні глибини, і хай здійсниться Саруманова брехня. Тепер очевидно, що він став на облудні стежки ще коли головував на Раді. Він знав, що Перстень не згинув навіки, та хотів, аби ми так думали, бо почав жадати його для себе. Проте у брехні часто криється істина: в Морі Персню буде безпечно.

– Безпечно, та не довіку, – сказав Гандальф. – У глибочині живе безліч різних створінь, моря та землі можуть змінюватися. Ми зібралися тут не для того, щоби подбати про Перстень на якийсь один період, чи на кілька людських поколінь, чи на минущу епоху світу. Ми повинні поставити собі за мету остаточно покласти край цьому злу, навіть якщо нам не поталанить здійснити задумане.

– І дороги до Моря не ведуть до тієї мети, – додав Гальдор. – Якщо повернення до Ярвайна здалося вам надто небезпечним, то відхід до моря – справжнє безумство з безліччю небезпек. Серце підказує мені: Саурон очікуватиме, що ми оберемо західний напрямок, коли

довідається, що трапилося. Причому вже зовсім швидко. Дев'ятьох скинули з коней, утім, це лише перепочинок, адже вони хутко знайдуть собі нових скакунів, і то значно швидших за попередніх. Тільки щоразу слабше міць Гондору, яка стримує Ворога від того, щоби виступити воєнним маршем уздовж узбереж на Північ; а якщо Воров прийде і захопить Білі Вежі та Гавані, ельфи втратять можливість урятуватися від дедалі довших тіней Середзем'я.

– Маршу тому ще не скоро судилося відбутися, – озвався Боромир. – Гондор слабне, кажеш ти. Але Гондор стоїть, і, навіть підупавши на силі, він досі міцний.

– А проте його невсипущість уже не довго стримуватиме Дев'ятьох, – відказав Гальдор. – До того ж, Воров може знайти й інші шляхи, на сторожі яких не стоїть Гондор.

– Виходить, – уточнив Ерестор, – ми можемо скеровувати свої помисли тільки у двох напрямках, як і сказав Глорфіндел: заховати Перстень навіки або знищити його. Досягти чи того, чи того – понад нашу силу. Хто ж розгадає для нас цю загадку?

– Ніхто з присутніх на це не здатен, – поважно мовив Ельронд. – Принаймні ніхто не здатен передбачити, що станеться, коли ми виберемо той чи той шлях. Дорога на захід видається легшим завданням із двох, тому його слід відкинути. За тим шляхом стежитимуть. Ельфи надто часто тікали в той бік. І нині, у вирішальний момент, нам слід обрати важчу дорогу, дорогу непередбачувану. Там наша надія, якщо вона є. Слід наразитися на небезпеку, вирушивши до Мордору. Ми мусимо вкинути Перстень у Вогонь.

Знову запанувала тиша. Фродо навіть у тому прегарному домі, дивлячись на осяяну сонцем долину, сповнену гомону чистих вод, відчув у серці смертельний жах. Боромир ворухнувся, Фродо глянув на нього. Той крутив у руках свого рога і супив брови. За якийсь час він озвався.

– Не розумію я всього цього, – сказав Боромир. – Саруман – зрадник, але хіба він не має бодай дешиці мудрості? Чому ви постійно торочите про схованки та про знищення? Чому ми навіть не припускаємо, що Величний Перстень потрапив нам до рук, аби прислужитись у годину скрути? Володіючи ним, Вільні Володарі з Вольниці точно зможуть кинути виклик Ворогові. Цього він, мабуть, і боїться найбільше! Люди Гондору – це звитяжці, котрі ніколи не скоряться, проте їх можна перебити. Звितязі потрібна, по-перше, сила, а по-друге, – зброя. Нехай Перстень стане вашою зброєю, якщо він справді має таку владу, як ви кажете. Візьміть його – й уперед до перемоги!

– На жаль, ні, – відповів Ельронд. – Ми не можемо скористатися Владним Перснем. Про це нам усім відомо занадто добре. Він належить Сауранові, який самотужки створив його зі суцільного зла. Сила його, Боромире, надто значна, щоби її зумів опанувати будь-хто, крім того, хто вже має неабияку власну силу. Та для нього Перстень приховує ще більш страхітливую небезпеку. Навіть прагнення ним володіти псує душу. Згадай хоча би Сарумана. Якщо хтось із Мудрих з допомогою Персня скине Володаря Мордору, скориставшись для цього підступністю Єдиного, то згодом сам опиниться на Саурановому троні, – і з'явиться черговий Темний Володар. Це ще одна причина, щоби знищити Перстень: доки він існуватиме у світі, доти буде загрозою для всіх, навіть для Мудрих. Первісно зла немає ні в чому. Навіть Саурон колись був інакшим. Я боюсь узяти Перстень для переховування. Я нізащо не взяв би Персня, щоби ним володіти.

– І я – теж, – підтримав його Гандальф.

Боромир подивився на них зі сумнівом, але схилив голову.

– Нехай буде так, – сказав він. – Отже, ми в Гондорі мусимо покладатися на ту зброю, яка в нас є. І – принаймні доки Мудрі охоронятимуть Перстень – ми продовжуватимемо боротьбу. Можливо, зламаний Меч іще здатний щось змінити – якщо рука, що тримає його, успадкувала не лише реліквію, але й чесноти Королів Людей.

– Хтозна, – озвався Арагорн. – Але колись ми таки випробуємо його.

– Нехай той день не забариться, – сказав Боромир. – Бо, хоч я і не прошу допомоги, ми її потребуємо. Нас утішить впевненість, що й решта народів боролася, використовуючи всі можливі засоби.

– Тоді втішся, – мовив Ельронд. – Адже є інші сили та королівства, не відомі тобі та від тебе заховані. Андуїн Величний несе свої води повз різні береги, перш ніж досягає Аргонату – Брами Гондору.

– А проте було би найліпше, – подав голос гном Глоїн, – якби всі вони об'єднались і могутність кожного діяла би спільно з іншими. Адже можуть існувати й інші персні, не такі підступні, якими ми могли би скористатись у скруті. Сім наших ми втратили – якщо Балін не відшукав Трорового персня – останнього, про якого ми нічого не чули, відколи Трор загинув у Морії. Власне, тепер годиться відкрити вам, що саме з надією знайти той перстень Балін і подався в мандри.

– У Морії Балін персня не знайде, – відказав Гандальф. – Трор віддав його своєму синові Траїну, а Траїн Торінові – ні. Бо у Траїна його з муками вирвали в підземеллях Дол-Гульдура. Я прибув надто пізно.

– О горе! – скрикнув Глоїн. – Коли ж настане день нашої помсти? Проте є ще Три Персні. Як щодо Трьох Перснів Ельфів? Могутніх Перснів, подекують. Невже вони не в ельфійських володарів? Адже їх теж у сиву давнину створив Темний Володар. Вони втратили силу? Я бачу тут ельфійських володарів. Чи не хочуть вони взяти слово?

Ельфи не відповіли.

– Ти не почув мене, Глоїне, – мовив Ельронд. – Три Персні виготовив не Саурон – він ніколи їх не торкався. Та про них не дозволено говорити. Ось лише що можу я сказати в годину сумніву. Вони не бездіяльні. Проте їх створено не як зброю, мілітарну чи змагальну, – сила їхня не в тому. Ті, хто їх викував, не бажали здобути владу, чи панування, чи гори багатства, – вони прагнули розуміння, творіння та зцілення, щоб уберегти чистоту всього. Цього певною мірою досягли ельфи Середзем'я, хоч і вистраждано. Та все, що зробили ті, хто володіє Трьома, занепаде, а серця їхні та розум відкриються Сауранові, щойно він здобуде Єдиного. Ми пожалкуємо, що Три Персні взагалі існували. Такий його намір.

– А чого слід очікувати, якби Владний Перстень знищили, як ви радите? – запитав Глоїн.

– Достеменно нам не відомо, – сумно відповів Ельронд. – Дехто сподівається, що тоді Три Персні, яких Саурон ніколи не торкався, звільняться, а їхні володарі зможуть зцілити рани, яких він завдав світові. Проте, можливо, коли не стане Єдиного, Три теж утратять свою силу і багато прекрасного потьмяніє чи кане в забуття. Так думаю я.

– Однак усі ельфи згодні пережити таке, – сказав Глорфіндел, – якщо завдяки цьому поталанить здолати владу Саурана і якщо страх перед його пануванням зникне навіки.

– Відтак ми вкотре повертаємося до знищення Персня, – озвався Ерестор, – але не підходимо ні на п'ядь ближче. Чи досить у нас снаги, щоби знайти Вогонь, у якому його викували? То – стежка відчаю. І нерозважності, я би сказав, якби Ельрондова віковічна мудрість дозволила це.

– Відчай чи нерозважність? – втрутився Гандальф. – Це не відчай, бо відчай – лише для тих, хто бачить результат, попри сумніви. Ми – ні. Це – мудрість, аби розпізнати необхідність, коли було зважено всі можливі дії, мудрість, яка може здаватися нерозважністю тим, хто чіпляється за оманливу надію. Що ж, нехай нерозважність буде нашим плащем, покровом від очей Ворога! Бо й він дуже мудрий і на терезах своєї злостивості зважає всі речі до найменших дрібниць. Але єдина відома йому міра – це бажання, прагнення влади, і цією мірою він зважає всі серця. Його власне серце не може навіть припустити, що хтось відмовиться від Персня, що, маючи його, ми можемо прагнути знищити таку коштовну річ. Якщо ми спробуємо це здійснити, він не зможе розгадати наших задумів.

– Принаймні якийсь час, – докинув Ельронд. – Ми змушені йти цією дорогою, та простувати нею буде важко. Ні сила, ні мудрість не заведуть нас далеко. На цю виправу має

наважитися слабкий, маючи палку надію, яка зробить його сильним. Одначе саме таким часто буває перебіг подій, які рухають колесо світу: маленькі руки роблять своє, бо мусять це робити, а очі великих тим часом звернено куди-інде.

– Гаразд, гаразд, Владарю Ельронде! – несподівано озвався Більбо. – Не кажи більше ні слова! Адже й так уже цілком зрозуміло, до чого ти хилиш. Більбо, дурненький гобіт, заварив цю кашу, тож нехай він і доварить її або звариться сам. Мені тут було дуже затишно, я потроху писав свою книжку. Коли хочете знати, я щойно вигадав, як вона завершуватиметься. Я подумував висловитися так: *І жив він відтоді довго та щасливо, поки його віку.* Це – хороше закінчення, і те, що ним уже послуговувалися до мене, не робить його ні на дрібку гіршим. Але, виходить, мені доведеться його змінити: здається, йому не судилося здійснитись; і ще, мабуть, доведеться додати кілька розділів, якщо я доживу до того, щоби їх написати. Страхітлива доука. Ну, і коли ж мені слід вирушати?

Боромир здивовано подивився на Більбо, проте сміх завмер у нього на вустах, щойно він збагнув, що решта присутніх ставиться до старого гобіта з глибокою повагою. Тільки Глоїн усміхнувся, згадавши їхнє спільне минуле.

– Звісно, мій любий Більбо, – сказав Гандальф. – Якби ти і справді заварив цю кашу, тоді тобі, може, й годилося би її доварювати. Проте зараз ти добре знаєш, що мало хто може стверджувати, ніби він щось розпочав і що будь-який герой грає у величних діяннях лише невеличку роль. Не варто вдаватися до таких широких жестів! Утім, про це таки йшлося, і ми не сумніваємося, що ти пропонуєш здійснити відважний учинок, хай і жартома. Та це – понад твою силу, Більбо. Ти не можеш знов узяти Персня до рук. Ти передав його іншому. Якщо тобі ще потрібна моя порада, то я скажу, що твою роль уже зіграно, а тепер тобі залишилося хіба що робити нотатки. Завершуй книгу і залиш її закінчення без змін! Надія на це ще є. Проте готуйся писати другу частину, коли вони повернуться.

Більбо засміявся.

– Ти ніколи раніше не давав мені приємних порад, – сказав він. – А тому що всі твої неприємні поради виходили на користь, то чи не принесе ця якоїсь біди? Зрештою, я вважаю, що не маю вже ні сили, ні талану, щоб упоратися з Перснем. Він виріс, а я – ні. Та повідай мені, кого ти маєш на увазі, кажучи *вони* ?

– Посланців, котрі підуть із Перснем.

– Певна річ! А хто ними стане? Здається мені, саме це слід вирішити Раді, й тільки це. Ельфи вміють насититися самою лише мовою, гноми здатні витримати невимовну втому, та я просто старий гобіт, котрий пропускає свій обід. Нумо називати конкретні імена, га? Чи перенесемо це на післяобідню пору?

Усі мовчали. Дзвоник покликав на обід. Але й тоді ніхто не заговорив. Фродо обводив поглядом обличчя довкола, та жодне з них не було звернене до нього. Присутні на Раді сиділи, потупивши очі, ніби у глибокій задумі. Незмірний жах охопив його, мовби гобіт чекав оголошення присуду, який уже давно передбачив, і марно сподівався, що, можливо, його так ніколи й не оголосять. Палке бажання відпочити й залишитись у спокої біля Більбо в Рівендолі заповонило ціле його серце. Нарешті Фродо озвався, зробивши зусилля та дивуючись зі звучання власних слів, буцім чиясь інша воля використовувала його незначний голос:

– Я віднесу Перстень, – мовив він, – хоч і не знаю шляху.

Ельронд звів очі, подивився на нього, і Фродо відчув, як його серце протинає гострота того погляду.

– Якщо я правильно зрозумів усе, що почув, – сказав ельф, – то, гадаю, це завдання призначено для тебе, Фродо; і якщо не знайдеш шляху ти, то й ніхто інший його теж не знайде. Нині – час ширського народу, час, коли він піднесеться зі свого міщанства до зрушення веж і до рад із Великими. Хто з усіх Мудрих міг таке передбачити? Чи, якщо вони дійсно мудрі, чому вичікують урочого часу, щоби знати напевне?.. Та це – важкий тягар. Такий важкий, що нікому не можна перекладати його на іншого. Я не перекладаю його на тебе. Та якщо ти візьмеш його добровільно, то я скажу, що ти зробив правильний вибір; і, навіть якби всі могутні ельфодрузі давнини: Гадор, і Гурін, і Турін, і навіть сам Берен – зібралися разом, тобі знайшлося би місце серед них.

– Але ти ж не пошлеш його самого, правда ж, Владарю? – скрикнув Сем, який не міг уже стримуватись і вискочив зі свого куточка, де доти тихо сидів на підлозі.

– Авжеж, правда! – мовив Ельронд, повертаючись до нього з усмішкою. – Принаймні ти підеш точно. Ледве чи хтось розлучить вас, якщо ти тут: Фродо-бо покликали на таємну раду, а тебе – ні.

Сем зашарівся й сів, щось белькочучи.

– У нічогеньку халепу ми з тобою встряли, пане Фродо, – сказав він, похитуючи головою.

Розділ 3 Перстень вирушає на Південь

Т

рохи пізніше того самого дня гобіти влаштували власну нараду в покої Більбо. Мері та Піпін обурилися, дізнавшись, що Сем пробрався на Раду та що його обрано супутником Фродо.

– Це страшенно несправедливо, – сказав Піпін. – Замість викинути його геть і закувати в ланцюги, Ельронд бере й *винагороджує* його за такі витівки!

– Винагороджує! – відказав Фродо. – Я не можу уявити суворішого покарання. Ти не думаєш, що кажеш: приречений іти у безнадійні мандри – це, по-твоєму, винагорода? Учора я марив, що моє завдання виконано і що я зможу спокійно залишитися тут дуже надовго – можливо, й довіку.

– Воно й не дивно, – докинув Мері, – хотів би і я, щоби так було. Та ми заздримо Семові – не тобі. Якщо ти мусиш іти, тоді кожен із нас уважатиме за покару залишитись осторонь, хай і в Рівендолі. Ми здолали з тобою добрий шмат дороги, побували не в одній скруті. Ми хочемо йти далі.

– І я про те саме, – сказав Піпін. – Ми, гобіти, мусимо триматися разом, і ми будемо разом. Я піду, або ж мене доведеться закувати. Мусить же хтось із товариства мати голову на плечах.

– Тоді тебе точно не виберуть, Перегріне Туку! – подав голос Гандальф, зазирнувши у вікно, розташоване низько над землею. – Та ви всі даремно хвилюєтеся. Наразі ще нічого не вирішено.

– Нічого не вирішено! – скрикнув Піпін. – Що ж ви всі там робили? Стільки годин просиділи за зачиненими дверима!

– Розмовляли, – сказав Більбо. – Ми мали багато про що поговорити, і кожен дізнався

щось несподіване для себе. Навіть старий Гандальф. Як на мене, Леголасові новини про Голума навіть його захопили зненацька, хоча він і бровою не повів.

– Помиляєшся, – відповів Гандальф. – Ти був неуважний. Я вже чув про те від Гвайгіра. Якщо хочеш знати, то єдиними справжніми «несподіванками», як ти висловився, були ви з Фродо, тільки мене вони не здивували.

– Ну, круть чи верть, – сказав Більбо, – а ми не вирішили нічого, крім того, що вибрали бідолашних Фродо та Сема. Я постійно боявся, що саме до цього й дійде, якщо не візьмуть мене. Та, коли запитаєте в мене, то я вам скажу: Ельронд вирядить у дорогу численний загін, шойно надійдуть донесення. Вони вже вирушили, Гандальфе?

– Так, – відповів чарівник, – кількох розвідників уже вислано. Ще більше вийде звідсіля завтра. Ельронд виряджає ельфів на розвідку, вони зустрінуться з блукачами та, можливо, з народом Трандуїла в Морок-лісі. Арагорн пішов із Ельрондовими синами. Нам доведеться прочесати багато миль усіх довколишніх земель, перш ніж ми зробимо бодай крок. Отож, радій, Фродо! Тобі, мабуть, таки випаде довге перебування в Рівендолі.

– Ет! – спохмурнів Сем. – Ми діждемося тут хіба що настання зими.

– Цьому годі зарадити, – сказав Більбо. – І це почасти твоя провина, Фродо, хлопчику мій: адже ти наполіг дочекатися мого дня народження. Усе ніяк не можу заспокоїтися – дотепний спосіб його вшанувати. Це *не* той день, коли я волів би випустити С.-Т. до Торбиного Кута. Та справи ось які: ви не можете чекати аж до весни і не можете вирушити в путь, доки не надійдуть донесення.

*Коли зима лютує-мчить,
аж камінь по ночах тріщить,
дерева голі, тьма в воді –
хто в Нетрі побіжить тоді?*

Та, боюся, такий уже ваш талан.

– Боюся, що так, – відказав Гандальф. – Ми не можемо вирушати, доки не вистежимо Вершників.

– А я гадав, що всі вони потопились у тому вирі, – озвався Мері.

– Так просто Примар Персня не знищити, – сказав Гандальф. – У них – сила їхнього господаря, вони вистоять або впадуть разом із ним. Сподіваймося, що всі їхні коні загинули, а самі вони позбулися своєї машкари, тому на деякий час стали менш небезпечними, проте це варто з'ясувати достеменно. А поки що тобі слід спробувати забути про клопоти, Фродо. Не знаю, чи зможу бодай чимось допомогти, однак дещо прошепочу-таки на вухо. Один тут сказав, що хтось із товариства мусить мати голову на плечах. І він мав рацію. Гадаю, я подамся з вами.

Фродо так зрадив, почувши цю звістку, що Гандальф зліз із підвіконня, на якому сидів, зняв капелюха й уклонився.

– Я сказав лише: *Гадаю, що подамся з вами*. Наразі нічого не вирішено. У цій справі багато важать слова Ельронда і твого друга Бурлаки. І це нагадало мені, що я хотів побачитися з Ельрондом, а тому мушу йти.

– Скільки, на твою думку, мені доведеться ще бути тут? – запитав Фродо у Більбо, коли Гандальф пішов.

– Ой, не знаю. Я не вмію рахувати дні в Рівендолі, – відповів Більбо. – Досить довго, напевно. Ми матимемо не одну нагоду гарненько побалакати. Можливо, ти допоможеш мені з цією моєю книгою і з тим, із чого розпочнеться наступна? Ти не думав, бува, як можна завершити книгу?

– Авжеж, я маю напохваті кілька варіантів, але всі вони похмурі та неприємні, – мовив Фродо.

– Е, ні, так не годиться! – заперечив Більбо. – Книжки повинні закінчуватися добре. Як тобі оце: *І вони осіли і щасливо жили разом відтоді й довіку?*

– Гарно, та ледве чи до цього коли-небудь дійде, – сказав Фродо.

– Ах! – озвався Сем. – Але де вони житимуть? Ось про що я частенько замислююся.

Гобіти ще трохи потеревенили, поміркувавши про колишні подорожі та про небезпеки, які ще чигають попереду; проте таку вже властивість мала земля Рівендолу, що невдовзі всі страхи і турботи повилітали їм із голів. Майбутнє – добре чи погане – не те, щоби забулось, але втратило вплив на теперішнє. Здоров'я та надія міцніли в них, вони втішались кожним щасливим днем, насолоджувалися кожною стравною, кожним словом і кожною піснею.

Так і збігали дні, й усі вони починалися ясным погожим світанням і завершувалися прохолодним прозорим вечором. Осінь, однак, швидко минала; золотаве світло поволі перетворювалося на блідо-срібне, найчіпкіше листя облітало з голих дерев. Холодний вітер із Імлистих Гір почав дмухати на схід. Любий мисливцям осінній повний Місяць, дедалі округлювався в нічному небі, відлякуючи дрібні зірки. Проте низько в небі на Півдні червоно сяяла одна зоря. Щоночі, відколи Місяць знову почав худнути, вона сяяла все ясніше та ясніше. Фродо бачив її зі свого вікна, у глибині небес, палахку, мовби недремне око, що світилося понад деревами на краю долини.

Гобіти пробули в Ельрондовому домі майже два місяці: листопад із його останніми осінніми звуками відійшов, і вже поволі минав грудень, коли нарешті почали повертатися розвідники. Дехто з них ходив на північ: понад витoki Сиводжерельної на Етенські Пустощі; інші мандрували на захід й із допомогою Арагорна та блукачів дослідили терени вздовж Сірянці аж до Тарбада, де стародавня Північна Дорога перетинала ріку поблизу зруйнованого міста. Багато хто подався на схід і на південь; частина з них потому перебралася через Гори і потрапила до Морок-лісу, інші подолали прохід біля витоків Ірисової Ріки і спустились у Дикий Край, пройшли Ірисовими Луками та невдовзі дісталися до Росгобеля – давньої Радагастової оселі. Радагаста не було вдома, тож розвідники повернулися назад через високий перехід, який називався Брама Червонорогу. Ельрондові сини, Еладан і Ельрогір, повернулись останніми; вони здолали чималий шлях, спустившись Срібножилою в дивну країну, та про свою подорож не говорили ні з ким, окрім Ельронда.

У жодній місцевості посланці не знайшли ні сліду, ні вістей про Вершників чи про інших прислужників Ворога. Навіть від орлів із Імлистих Гір не дізналися вони свіжих новин. Про Голума теж ніхто нічого не чув, і ніхто його не бачив, а от вовки продовжували збиратись у зграї, облюбували собі терени далеко при верхів'ях Великої Ріки. Було знайдено відразу трьох чорних коней: вони втонули біля затопленого Броду. Унизу на скелястих порогах пошуковці натрапили на туші ще п'ятьох, а також на довгі чорні плащі, роздерті й пошматовані. Інших ознак Чорних Вершників виявлено не було, і присутності їхньої ніде не було помічено. Вони ніби зникли з Півночі.

– Нам відомо щонайменше про вісьмох із Дев'ятьох, – сказав Гандальф. – Ще надто рано стверджувати достеменно, та, гадаю, ми можемо сподіватися, що Примар Персня розбито і що вони змушені були якомога швидше повертатися до свого Господаря в Мордор, порожні та безформні.

Якщо це так, то мине певний час, перш ніж вони знову здобудуть снагу розпочати гонитву. Звісно, у Ворога є й інші прислужники, проте їм доведеться спершу здолати цілий

шлях до Рівендолу, поки вони нападуть на наш слід. А якщо ми будемо обережні, то відшукати його буде нелегко. Тож далі баритися нам не можна.

Ельронд покликав гобітів до себе. Поважно подивився на Фродо.

– Час настав, – мовив він. – Якщо Перстень має вирушати в путь, то це треба зробити вже незабаром. Проте той, хто несе його, не повинен покладатися на те, що цій виправі посприяють війною чи силою. Він мусить пробратись у володіння Ворога, де годі ждати допомоги. Ти й тепер не відмовишся від свого слова, Фродо, і станеш Персненосцем?

– Так, – сказав Фродо. – Я піду зі Семом.

– Тоді я мало чим зможу тобі допомогти, навіть нічим не дораджу, – відповів Ельронд. – Я прозираю хіба що децицю твого шляху, а як саме тобі випаде виконати своє завдання, мені не відомо. Тінь уже підступила аж до підніжжя Гір і потроху наближається до кордонів Сиводжерельної; все, що попід Тінню, від мене приховано. Ти зустрінеш багато недругів, відкритих і потайних, але можеш зустріти на цьому шляху і друга – коли найменше того чекатимеш. Я розішлю гінців, котрих тільки вдасться знайти, до всіх, кого знаю на білому світі, проте землі тепер стали такі небезпечні, що декотрі з них можуть і не дійти, а інші дійдуть не раніше за тебе.

А ще я оберу для тебе супутників, якщо вони захочуть піти з тобою та якщо цьому сприятиме доля. Їх буде небагато, бо надія твоя – в поспіху та в таємності. Якби я мав ельфійське воїнство в обладунках Прадавніх Часів, то навіть від нього було би мало користі – хіба щоби збурити сили Мордору.

Загін Персня утворять Дев'ятеро. Дев'ятеро Мандрівників виступлять супроти Дев'ятьох Вершників, котрі є лихими. З тобою та з твоїм вірним слугою піде Гандальф, бо це стане його величним завданням і, можливо, закінченням його трудів.

Що ж до решти, то вони будуть представниками Вільних Народів Світу: ельфів, гномів і людей. Від ельфів виступить Леголас, а Гімлі, син Глоїна, – від гномів. Вони хочуть іти, принаймні до переходу в Горах, а може, й далі. А від людей із тобою піде Арагорн, син Арагорна, бо Перстень Ісільдура має до нього безпосередній стосунок.

– Бурлака! – скрикнув Фродо.

– Так, – відказав той, усміхнувшись. – Я ще раз прошу в тебе дозволу бути тобі за супутника.

– Я сам хотів благодати тебе піти зі мною, – сказав Фродо, – та думав, що ти помандруєш до Мінас-Тіріта разом із Боромиром.

– Авжеж, – відказав Арагорн. – І Меч, що зламаний був, перекують іще до того, як я вирушу на війну. Проте твоя дорога та наша будуть нам спільним шляхом упродовж багатьох сотень верст. Отож, і Боромир буде в Загоні. А він муж відважний.

– Треба знайти ще двох, – мовив Ельронд. – Я поміркую про це. Можливо, виберу когось зі своєї челяді, кого доречно буде вирядити в путь.

– Але тоді не зостанеться місць для нас! – злякано вигукнув Піпін. – Ми не хочемо залишитись осторонь. Ми хочемо йти з Фродо.

– Це тому, що ви не розумієте і не можете уявити, що на вас чекає попереду, – відказав Ельронд.

– Як і Фродо, – озвався Гандальф, несподівано ставши на бік Піпіна. – Жоден із нас не бачить цього достатньо чітко. Правда й те, що, якби ці гобіти розуміли всю небезпеку, їм не стало би духу піти. Проте вони однаково хотіли би піти, чи принаймні хотіли би, щоби їм таки стало на це духу, тому почувалися би присоромленими та нещасними. Гадаю, Ельронде, в цій справі треба радше довіритися їхній дружбі, ніж великій мудрості. Навіть якщо ти обереш для нас ельфійського володаря, як-от Глорфіндел, він не зможе скинути Темної Вежі, ані не прокладе нам шлях до Вогню силою, якою володіє.

– Слова твої мають вагу, – мовив Ельронд, – але мене долають сумніви. Я передчуваю, що й Ширу загрожує небезпека, тож мав намір вирядити цих двох туди посланцями, щоби вони зробили все залежне від них, аби попередити свій народ про небезпеку за звичаями того краю. Так чи так, а молодший із двох, Перегрін Тук, на мій погляд, мусить залишитися. Серце моє заперечує проти його відходу.

– Тоді, Повелителю Ельронде, тобі доведеться замкнути мене у в'язниці чи відіслати додому зв'язаним у мішку, – сказав Піпін. – Інакше я все одно піду вслід за Загоном.

– Нехай буде так. Ти підеш, – мовив Ельронд і зітхнув. – Тепер ми уклали історію Дев'ятьох. За сім днів Загін має вирушати.

Елендилів Меч заново перекували ельфійські ковалі, й лезо його оздобили знаком семизір'я поміж півмісяцем і променистим сонцем, довкола яких написано було чимало рун, бо Арагорн, син Арагорна, вирушав на війну при узграниччях Мордору. Ясно засяяв меч, коли знову став цілісним; сонячне світло червінцем палало на ньому, а місячне світло холодно виблискувало, краї ж меча були міцні та гострі. Арагорн дав йому нове ймення, назвавши Андурілом, Полум'ям Заходу.

Арагорн і Гандальф прогулювалися разом чи сиділи, розмовляючи про майбутню дорогу та про небезпеки, які на ній чигатимуть; вони вивчали описові й цифрові мапи, книги премудрості, які зберігалися в Ельрондовому домі. Іноді біля них був і Фродо; проте він радів, що може покластися на їхній розум, і проводив якомога більше часу з Більбо.

Тими останніми днями гобіти вечорами сиділи разом у Залі Вогню і там, поміж багатьох історій, почули також баладу про Берена та Лутієн і про здобуття Величної Коштовності, розказану повністю; але днями, доки Мері та Піпін вешталися десь околицями, Фродо і Сем просиджували з Більбо в його власному маленькому покої. Більбо читав їм фрагменти зі своєї книги (вона досі здавалася геть незавершеною) чи строфи з віршів або робив нотатки про пригоди Фродо.

Уранці останнього дня Фродо залишився віч-на-віч із Більбо, і старий гобіт витяг із-під ліжка дерев'яний рундук. Підняв віко і зазирнув усередину.

– Ось твій меч, – сказав він. – Але ти знаєш, що він зламаний. Я взяв його зі собою, щоби зберегти, проте забув попросити ковалів, аби вони його полагодили. Тепер уже немає на це часу. Тож я подумав: може, ти захочеш узяти собі мого меча, га?

І Більбо дістав зі скриньки невеликий меч у потертих шкіряних піхвах. Тоді вийняв його – і начищене та добре доглянуте лезо раптом зблиснуло, холодно і яскраво.

– Це – Жало, – сказав Більбо і досить легко ввігнав меч глибоко в дерев'яний сволок. – Бери його, якщо хочеш. Мені, гадаю, він уже не знадобиться.

Фродо з удячністю прийняв подарунок.

– А ще є оце! – сказав Більбо, дістаючи пакунок, доволі важкий як на його розмір. Він розгорнув кілька шарів старої тканини і видобув звідти невелику кольчугу. Вона була густо сплетена з безлічі кілець, гладенька, як полотно, холодна, як лід, і твердіша за сталь. Блищала, мов освітлене місяцем срібло, і була поцяткована білими камінцями. До неї ще був пояс із перлів і з кришталю.

– Непогана річ, еге ж? – запитав Більбо, поводячи нею на світлі. – А ще й корисна. Це – та сама гномівська кольчуга, яку подарував мені Торін. Я забрав її з Міхоритова, перш ніж вирушив у мандри, й уклав до своїх пакунків. Привіз зі собою всі пам'ятні речі часів Подорожі, крім Персня. Та я вже не сподіваюся будь-коли скористатися цією кольчугою і тепер її не потребую, хіба щоби часом кинути оком. Ти навіть не відчуєш її ваги, коли вдягнеш.

– Я в ній виглядатиму... Тобто, думаю, вона мені не личитиме, – відказав Фродо.

– Я колись сказав точнісінько так само, – мовив Більбо. – Та не зважай на зовнішній

вигляд. Можеш носити її під верхнім одягом. Ну-бо! Ти повинен розділити зі мною цю таємницю. Не кажи нікому-нікому! Я почуватимуся щасливим, якщо знатиму, що ти її одягнув. Здається, ця кольчуга витримає навіть удари ножів Чорних Вершників, – завершив він, стишивши голос.

– Що ж, гаразд, я візьму її, – відповів Фродо.

Тоді Більбо вдягнув на нього кольчугу, пристебнув Жало до блискучого пояса, а поверх усього цього Фродо потім одягнув свої старі побиті негодою штани, туніку та куртку.

– Звичайнісінький тобі гобіт, – сказав Більбо. – Але тепер ти знаєш, що насподі може бути значно більше всього, ніж видно з поверхні. Щастя тобі!

Він відвернувся і подивився у вікно, силкуючись мугикати пісеньку.

– Не знаю, як і віддячити тобі, Більбо, за це і за всю твою доброту, – озвався Фродо.

– І не намагайся! – сказав старий гобіт, обернувшись і поплескавши його по плечу. – Овва! Та тебе вже й не вдариш! Ось що я тобі скажу: гобіти повинні триматися купи, особливо Торбини. Усе, що я прошу навзамін, – дбай про себе якомога краще, принеси назад усі можливі новини та будь-які стародавні пісні й легенди, на які поталанить натрапити. Я наполегливо працюватиму, щоби завершити свою книгу до твого повернення. Хотів би ще написати і другу, якщо доживу.

Він замовкнув, а тоді знову повернувся до вікна, тихенько наспівуючи.

*Сиджу собі коло вогню
і думаю про все:
про квіти й про метеликів:
куди їх віднесе?*

*Про жовтий лист, що відліта,
і павутинка з ним,
про срібне сонце і туман,
про літ минулих дим.*

*Сиджу собі коло вогню
і думаю про світ,
коли накопиться зима
й не буде весен, літ.*

*А скільки ще таких речей,
яких не бачив я:
таж щовесни нова трава
й інакше ластів'я!*

*Сиджу собі коло вогню
і думаю про тих,
хто вже відбув своє давно
й хто жити ще не встиг.*

*Отак сиджу я і сную
думки про давнину,
та чую кроки за вікном
і бесіду гучну.*

Був холодний сірий день наприкінці грудня. Східний Вітер пронизував голе віття дерев

і шурхотів у темних соснах на пагорбах. Пошматовані хмари сторчголов летіли вперед, чорні та низькі. Щойно почали западати сумовиті тіні надвечір'я, Загін приготувався рушати в дорогу. Мандрівники мусили йти в сутінках, адже Ельронд порадив їм подорожувати під покровом ночі так часто, як тільки вдаватиметься, доки відійдуть далеко від Рівендолу.

– Бійтеся багатооких Сауранових прислужників, – сказав він. – Не сумніваюся, що новини про невдачу Вершників уже дісталися до нього й він лютуватиме. Тепер уже зовсім швидко його піші та крилаті шпигуни з'являться в північних землях. Навіть небес угорі мусите остерігатися, рухаючись своїм шляхом.

Загін узяв зі собою небагато військового спорядження, бо надія їхня полягала не у битвах, а в таємничості. Арагорн узяв самого лишень Андуріла й пішов, одягнутий у зношений зелено-коричневий стрій як блукач із глушини. Боромир мав довгого меча, схожого загалом на Андуріла, проте не такого шляхетного, а також щита і бойового рога.

– Гучно та дзвінко залунає він у долинах між пагорбів, – сказав той муж, – і тоді нехай усі вороги Гондору тікають геть!

Приклавши рога до вуст, Боромир засурмив у нього щосили, й відлуння того ревіння застрибало від скелі до скелі, й усі, хто почув його голос у Рівендолі, схопилися на ноги.

– Зваж добре, перш ніж наступного разу сурмити в ріг, Боромире, – мовив Ельронд, – хіба знову ступиш на терени свого краю чи тебе заскочить безвихідь.

– Нехай так, – відповів Боромир. – Але ріг мій завжди озивався перед тим, як я вирушав у дорогу, і, хоча згодом ми можемо йти в темряві, я не виступлю в похід, немов якийсь нічний злодій.

Лише гном Гімлі, не криючись, одягнув коротку кольчугу зі сталевих кілець, бо Гномам не страшні тягарі, а на пояс прилаштував сокиру з широким лезом. Леголас мав лук і сагайдак, а при поясі в нього висів довгий білий ніж. Молодші гобіти мали мечі, взяті з кургану, а Фродо прихопив тільки Жало та ще свою кольчугу, що її, як і хотів Білбо, не показав нікому. Гандальф мав патерицю і пристебнутого при боці ельфійського меча Гламдрінга, побратима Оркріста, який знайшов спочинок на грудях Торіна попід Самотньою Горою.

Ельронд щедро спорядив усіх товстим теплим одягом, плащами та камзолами, підбитими хутром. Харчі, запасний одяг, коцики й інші необхідні в дорозі речі навантажили на одного поні – на того самого горопашного коника, якого вони роздобули у Брі.

Перебування в Рівендолі справило на поні просто-таки чарівний вплив: він роздобрів, і тепер його немовби наповнювала життєва сила юності. На тому, щоби вибрали саме цю тварину, наполог Сем, стверджуючи, що Біл (так він кликав коника) здохне, якщо вони не візьмуть його зі собою.

– Ця істота тільки що не розмовляє, – сказав Сем, – і вона справді заговорила би, якби побула тут іще трохи довше. Поні подивився на мене так, ніби повторював слова пана Піпіна: «Якщо ти не дозволиш мені піти з тобою, Семе, то я самотужки подамся слідом за вами».

Тож Біл рушив у мандри як в'ючна тварина і водночас він був єдиним членом Загону, кого не гнітила тривога.

Прощання відбулось у великій залі біля вогню, і тепер усі чекали тільки на Гандальфа, який іще не вийшов із дому. У відчинених дверях було видно відблиски полум'я, тьмяне

світло мерехтіло у багатьох вікнах. Загорнувшись у плащ, Більбо мовчки стояв на порозі поруч із Фродо. Арагорн сидів, похиливши голову на коліна; тільки Ельронд уповні відав, що ця година означає для нього. Решта, наче сірі тіні, бовваніли в п'їтьмі.

Сем стояв біля поні, покусуючи губи, й тужно вдивлявся в темряву, де ревіла ріка, перестрибуючи через каміння вниз, – зараз він якнайменше хотів би втрапляти в якісь пригоди.

– Біле, хлопчику мій, – сказав він, – ліпше би ти не брався йти з нами. Залишився би собі тут і їв щонайкраще сіно, доки виросте молода травичка...

Біл махнув хвостом і нічого не відповів.

Сем послабив ремені наплічника і подумки занепокоєно перебрав усе, що склав туди напередодні, потерпаючи, чи не забув чого, бува: своє найбільше багатство – кухарське начиння; маленьку коробочку з сіллю, яку він завжди носив зі собою, наповнюючи за першої-ліпшої нагоди; чималий запас люлькового зілля (втім, можна було закластися, що його все одно надовго не вистачить); кремінь і кресало; вовняні підштанці; білизну; різноманітні дрібні речі, які належали його панові та про які Фродо забув, а Сем таки спакував, аби з переможним виглядом витягти їх, коли вони знадобляться. І він перебрав у пам'яті все це.

– Мотузка! – пробурмотів. – Немає мотузки! А лишень учора вночі ти казав собі: «Семе, як щодо мотка мотузки? Якщо ти її не покладеш, вона обов'язково тобі знадобиться». І от, вона мені потрібна. Та зараз я її вже ніде не знайду.

Тієї миті на поріг вийшов Ельронд разом із Гандальфом і покликав Загін до себе.

– Ось моє напутнє слово, – мовив майже пошепки. – Персненосець вирушає у Виправу до Судної Гори. На ньому єдиному лежить тягар відповідальності: не викинути Перстень, не віддати його жодному прислужникові Ворога й узагалі не давати нікому, крім членів Загону і Ради, та й то лише в мить крайньої потреби. Решта вирушає з ним як вільні супутники, щоби допомагати йому здолати його шлях. Ви можете відстати, чи повернутися, чи звернути кудись на інші стежки – як звелить випадок. Що далі зайдете, то важче буде відступити. Адже наразі ви ще не знаєте сили своїх сердець і не можете передбачити, що кожного з вас спіткає дорогою.

– Невірний той, хто прощається, щойно дорога почне темніти, – сказав Гімлі.

– Можливо, – відказав Ельронд, – але нехай не присягає їти потемки той, хто не бачив, як западає ніч.

– Клятва здатна зміцнити боягузливе серце, – не вгавав Гімлі.

– Або розбити його, – мовив Ельронд. – Не зазирайте далеко вперед! Ідіть із добрим серцем! Прощайте, і нехай благословення ельфів, людей і всіх Вільних Народів супроводжує вас. Нехай зорі осяють ваші обличчя!

– Щастя... Щастя вам! – гукнув Більбо, тремтячи від холоду. – Не думаю, що ти зможеш вести щоденник, Фродо, хлопчику мій, але сподіваюся на детальну розповідь, коли повернешся. Не мандруй надто довго! Бувай!

Чимало хто з-поміж Ельрондової челяді також стояв у п'їтьмі й дивився, як вони відходять, прощаючись тихими голосами. Не було чути ні сміху, ні пісень, ані музики. Нарешті подорожні розвернулись і мовчки розтанули в мороці.

Вони перетнули міст, поволі піднялися довгою стрімкою стежкою, що вивела їх із

ущелини, в якій розкинулася долина Рівендолу, й невдовзі дісталися до пустищ на височинах, де вітер шумів у вересі. Потому, кинувши єдиний погляд на Останній Гостинний Дім, вогні якого мерехтіли внизу, подались у глибоку ніч.

Біля Бруїненського Броду мандрівники зійшли з Дороги і звернули на південь, простуючи вузькими стежками по горбистій землі. Вони мали намір витримувати цей курс із західного боку Гір упродовж багатьох верст і днів. Місцевість тут була значно суворіша та більш пустельна, ніж у зеленій долині Великої Ріки в Дикому Краї потойбіч гірської гряди, тож просувались вони повільно, проте сподівались завдяки такому шляху уникнути ворожих очей. Досі Сауранових шпигунів рідко помічали на цих безплідних теренах, а тутешні стежки були відомі мало кому, крім народу Рівендолу.

Гандальф ішов попереду, поруч із ним крокував Арагорн, який розпізнавав маршрут навіть у темряві. Решта вервечкою ішла позаду, а Леголас, який мав гострий зір, замикав ходу. Перша частина їхньої подорожі була важка та страхітлива, тому Фродо мало запам'ятав із неї, крім вітру. Упродовж багатьох днів, коли сонце не показувалося на небі, налітав крижаний буревій із Гір на сході, й жодна одіж не могла стримати його всюдисущих пальців. Хоча побратими мали добрий одяг, їм рідко бувало тепло, чи рухалися вони, чи відпочивали. Мандрівники неспокійно дрімали посеред дня в якійсь западині чи у принагідній схованці попід сплутаними колючими кущами, які густо росли майже всюди. Під вечір їх будив той, хто стояв на чатах, і вони бралися за їжу, зазвичай померзлі та невеселі, бо нечасто наважувалися розпалювати вогонь. Щойно сутеніло, знову рушали в путь, завжди навпростець на південь, якщо тільки дозволяла дорога.

Спершу гобітам здавалося, що вони, хоча й ідуть уперед, поки їм стає снаги не падати від втоми, проте все одно повзуть, наче ті равлики, й ніколи нікуди не дістануться. Кожного наступного дня місцевість навколо майже не відрізнялася від тієї, що оточувала їх кілька минутих днів поспіль. Одначе гори поступово наближались. На південь од Рівендолу вони здіймалися щоразу вище й відступали на захід; при підніжжі основної гряди стелилася дедалі більш розлога земля понурих пагорбів і глибоких долин із бурхливими потоками. Стежок було мало, вони зміїлись і вели переважно до країв стрімких урвищ чи вниз до підступних багновищ.

Два тижні провели мандрівники в дорозі, коли погода змінилася. Вітер зненацька стих, а потому гайнув на південь. Бистролітні хмари піднялись і розтанули вдалині, визирнуло сонце, бліде та блискуче. Настав холодний прозорий світанок наприкінці довгого й утомливого нічного маршу. Подорожні добулися до невисокої гряди, увінчаної стародавніми деревами гостролиста, сіро-зелені стовбури яких мовби склалися з каміння самих пагорбів. Темне їхнє листя виблискувало, а ягоди червоно мерехтіли у світлі вранішнього сонця.

Віддалік на півдні Фродо розгледів невиразні обриси височених гір, які, здавалося, вирости впоперек стежки, що її обрав Загін. Ліворуч від цього високого хребта здіймалися три шпилі; найвищий і найближчий із них нагадував зуб зі сніговою верхівкою; більшу частину його великого голого північного урвища ще вкривала тінь, але там, де поверхню освітлювало сонце, вона відблискувала червоним.

Гандальф став поруч із Фродо і подивився вдалину з-під дашка долоні.

– Ми чимало пройшли, – сказав він. – Дісталися до кордонів земель, які люди називають Краєм Гостролиста і де у кращі дні, коли його ймення було Ереґон, жило багато

ельфів. Дев'ять і двадцять миль за летом ворона здолали ми, хоча ноги наші пройшли значно більше довгих верст. Тутешні терени та погода будуть лагіднішими, та, мабуть, іще небезпечними.

– Небезпечні вони чи ні, та я дуже радий бачити справжній схід сонця, – відказав Фродо, скидаючи каптура й підставляючи обличчя ранковому світлу.

– Але ж гори тепер перед нами, – мовив Піпін. – Уночі ми, либонь, звернули на схід.

– Ні, – відповів Гандальф. – Просто в ясному світлі ти бачиш далі, ніж у сутінках. За цими шпилями гряда завертає на південний захід. В Ельрондовому домі багато мап, але тобі, напевно, ніколи й не спало на думку їх роздивитися?

– Дивився... часом, – відповів Піпін, – але не пам'ятаю нічогосінько. У Фродо ліпша пам'ять на такі речі.

– А мені мапа не потрібна, – озвався Гімлі, який надійшов разом із Леголасом і роздивлявся далечінь із дивним блиском у темних очах. – То земля, де віддавна трудилися наші батьки, ми закарбували образ цих гір у багатьох виробках із металу та з каменю, в багатьох піснях і легендах. Високо здіймаються вони в наших снах: Бараз, Зірак, Шатур.

Дотепер мені доводилося бачити їх на власні очі лише раз і здаля, проте я знаю їх і їхні назви, бо попід ними лежить Кгазад-д'ум – Гномівський Чертог, що його тепер називають Чорною Копальнею, Морією – мовою ельфів. Онде стоять Баразінбар, Червоноріг, неприступний Карадрас; а поза ним – Срібнозуб і Хмароглав: Келебдил Білий і Фануїдол Сірий, які ми називаємо Зіракзігіл і Бундушатур.

Там Імлисті Гори розділяються і поміж двома їхніми відрогами у глибокій сутіні простягається долина, якої нам не забути: Азанульбizar, Долина Затінених Струмків, що її ельфи іменують Нандугіріон.

– Шлях наш веде саме до Долини Затінених Струмків, – сказав Гандальф. – Якщо нам пощастить піднятися переходом, який називають Брамою Червонорогу, що на далекому схилі Карадрасу, ми спустимося Східцями Затінених Струмків у глибоке гномівське пониззя. Там розташоване Дзеркальне Озеро, і там із крижаних джерел витікає Ріка Срібножила.

– У Кгелед-з'арамі темні води, – мовив Гімлі, – холодні джерела Кіблнали. Серце мое тріпоче, коли подумаю, що зможу от-от їх побачити.

– Нехай споглядання їх принесе тобі радість, добрий гноме! – сказав Гандальф. – Але, попри те, ми не зможемо надовго залишитись у тій долині. Мусимо спуститись услід за Срібножилою до потаємних лісів, відтак і до Великої Ріки, а потому...

Він замовк.

– Так, і куди потому? – запитав Мері.

– До кінця подорожі... В кінець, – відповів Гандальф. – Далеке майбутнє від нас приховане. Тому радіймо, що спромоглися безпечно здолати перший відтинок шляху. Гадаю, тут ми й перепочинемо, причому не лише вдень, а й уночі. Повітря в Краю Падуба має цілющу силу. Ці землі мусили пережити багато лиха, щоби цілковито забути про ельфів, якщо вони і справді колись тут мешкали.

– Таки мешкали, – озвався Леголас. – Однак ельфи цієї землі були з чужинської раси для нас, для пралісного народу, тож дерева і трава нині їх не пам'ятають. Я чую лише, як камені оплакують їх: *Глибоко вони копали нас, прикрашали вони нас, високо вони будували з нас; але нині їх уже нема.* Їх не стало. Вони вже давно подалися до Гаваней.

Того ранку подорожні розпалили багаття у глибокій улоговині, яку обступили густі зарості падуба, і їхній вечеря-сніданок був веселіший за всі інші з часу їхнього відходу. Ніхто не квапився лягти відпочивати, щойно поївши, бо всі сподівалися на цілу ніч сну, адже не збиралися рушати в дорогу до завтрашнього вечора. Тільки Арагорн мовчав і не знаходив собі місця. По якомусь часі він покинув Загін і подався вперед до гряди; спинився в тіні

дерева, роззираючись на південь та на захід і тримаючи голову так, ніби прислухався до чогось. Потому повернувся до краю улоговини і глянув униз на своїх супутників, котрі сміялися та розмовляли.

– У чому річ, Бурлако? – гукнув угору Мері. – Що ти шукаєш? Прогавив Східний Вітер?

– Ні, не вітер, – відказав той. – Але дечого мені й справді бракує. Я бував у Краю Падуба в різні пори року. Тут тепер не мешкає жоден народ, але в усі часи жило багато інших істот, особливо птахів. А нині всі вони, крім вас, позамовкали. Я відчуваю це. На багато верст довкруг нас не чути ні звуку, а від ваших голосів ґрунт немовби відлунює. Я цього не розумію.

Ґандальф, несподівано зацікавившись, глипнув угору.

– Як ти гадаєш, у чому причина? – запитав він. – Це означає щось більше, ніж просто подив од зустрічі з чотирма гобітами, не кажучи вже про решту з нас, – у цій землі, де вельми нечасто можна почути чи побачити людей?

– Сподіваюся, що причина лишень у цьому, – відповів Арагорн. – Однак відчуваю якісь настороженість і страх, яких ніколи раніше тут не було.

– Тоді нам слід бути обачними, – сказав Ґандальф.

– Якщо береш зі собою блукача, то варто зважати на його відчуття, особливо якщо той блукач – Арагорн. Мусимо припинити балачки й відпочивати без галасу, а ще виставити варту.

Того дня першим заступити на чати випало Семові, проте Арагорн долучився до нього. Інші позасинали. Тиша дедалі глибшала, доки навіть Сем відчув її. Було виразно чути дихання сплячих. Надто голосними здавалися помаху хвоста поні й те, як він час од часу переступав ногами. Сем чув, як хрустять його власні суглоби, тільки-но він ворушився. Довкола була мертва тиша, вгорі нависало чисте блакитне небо, а сонце котилося дедалі вище зі сходу. Далеко на Півдні з'явилася чорна пляма, збільшилась і полинула на північ, як перелітний дим за вітром.

– Що то, Бурлако? Воно не схоже на хмару, – пошепки звернувся Сем до Арагорна.

Той не відповів, лише напружено вдивлявся в небо. Проте невдовзі Сем і сам побачив, що то наближається. Зграя птахів, які летіли з шаленою швидкістю, кружляла та оберталась у високості, ширяла низько над кожним закутком цієї землі, ніби шукала щось, і дедалі ближчала.

– Притиснися до землі й завмири! – шикнув Арагорн, потягнувши Сема в тінь заростів гостролиста. Цілий полк птаства раптом відокремився від основного війська і помчав майже над самою землею просто до гряди. Сем подумав, що то, мабуть, якісь велетенського розміру ворони. Коли вони пролітали над головами вартових, їхній клин був такий тісний, що внизу за ним слалася темна тінь і було чути одноставне хрипке каркання.

Лише коли птахи зникли далеко на північному заході й небо знову проясніло, Арагорн підвівся, а точніше – зірвався на ноги, пішов і розбудив Ґандальфа.

– Полчища чорних ворон літають над землею поміж Горами та Сіряницею, – мовив він, – промчали вони й над Падубом. Вони не місцеві: то – *кребайни* з Фангорну та зі Смурних Земель. Не знаю, навіщо вони тут: можливо, далеко на півдні трапилося якесь лихо, від якого вони тікають, але, гадаю, ці птахи шпигують, обшукують землю. А ще я помітив високо в небі багато яструбів. Думаю, нам краще знову рушати в путь цього-таки вечора. Падуб для нас небезпечний: за ним стежать.

– У такому разі стежать і за Брамою Червонорогу, – сказав Ґандальф, – тож як ми зможемо перебратися через неї непоміченими, я навіть не уявляю. Та поміркуємо про це тоді, коли буде треба. А щодо того, щоби рушати в путь щойно стемніє, – боюся, тут ти

правий.

– На щастя, наше багаття не дуже диміло і полум'я не було високе, коли налетіли *кребайни*, – мовив Арагорн.

– Вогнище треба загасити і надалі не розпалювати.

– Що за біда та морока! – втрутився Піпін.

Новини: немає вогнища, черговий нічний марш – звалилися йому на голову надвечір, шойно він прокинувся.

– І все це через зграйку ворон! А я вже з нетерпінням чекав сьогодні на справжню їжу, на щось гаряченьке.

– Що ж, можеш і далі з нетерпінням чекати, – відказав Гандальф. – Гадаю, попереду на тебе жде ще багато несподіваних бенкетів. Особисто я хотів би викурити люльку в затишку й зігріти ноги. Та ми, попри все, можемо бути певні лишень одного: тільки-но дістанемося півдня, нам одразу потепліє.

– Цікаво, чи не припече, бува, – пробурмотів Сем до Фродо. – Та я починаю замислюватися, чи не час нам уже побачити ту Вогняну Гору, а з нею й кінець Дороги, так би мовити. Спершу я було припустив, що цей Червоноріг онде – що то вона і є, але потому Гімлі виголосив свою промову. Від тої гномівської мови язик, напевно, добряче заплітається!

Сем нічого не тямив у мапах, а всі відстані в цих дивних землях здавалися йому такими великими, що він геть заплутався у своїх обрахунках.

Цілий той день Загін перебув у сховку. Чорні птахи іноді пролітали повз мандрівників, але, коли Сонце на заході почервоніло, ворони помчали в південному напрямку. Загін теж рушив у дорогу в сутінках і, звернувши трохи на схід, продовжив шлях до Карадрасу, який досі тьмяно-червоно мерехтів у далині, в останньому світлі зниклого Сонця. Одна по одній на пригаслому небі почали з'являтися білі зірки.

Під проводом Арагорна подорожні натрапили на зручну стежку. Фродо вона нагадувала залишки стародавньої дороги, яка колись була широка, добре прокладена та вела від Краю Падуба до гірського переходу. Місяць, тепер уже повний, здійнявся понад горами й відкидав бліде світло, в якому тіні від каменів здавалися чорними. Багато тих каменюк немовби обробили чийсь руки, хоча тепер усе лежало безладними купами та румовищами на порожній безплідній землі.

Була холодна морозяна досвітня година, місяць висів низько. Фродо звів погляд у небо. І раптом побачив чи відчув, як повз високі зорі майнула якась тінь: зірки на мить ніби згасли, а потім спалахнули знову. Він аж здригнувся.

– Ти бачив, як щось пролетіло? – прошепотів він до Гандальфа, який ішов одразу перед ним.

– Ні, але відчув його, хоч би що то було, – відповів той. – Можливо, це лише пасмо тонкої хмарини.

– То чого ж воно так швидко мчало, – пробурмотів Арагорн, – і не за вітром?

Тієї ночі не трапилось уже нічого. Зайнявся новий ранок, іще ясніший, аніж попередній. Одначе повітря знову було морозне; вітер укотре повертав на схід. Мандрівники рухались уперед маршем іще дві ночі поспіль, поступово, проте дедалі повільніше, торуючи шлях угору пагорбами, і гори нависали над ними все ближче і ближче. Третього ранку попереду постав Карадрас – могутній шпиль, укритий, ніби сріблом, шапкою снігів, але з

прямовисними голими темно-червоними, немов закривавленими, боками.

Небо почорніло, сонце пригасло. Вітер перемінівся на північно-східний. Гандальф потягнув носом повітря й озирнувся.

– Позаду нас зима лютішає, – тихо сказав він Арагорнові. – Височини ген на півночі біліші, ніж були; сніг укриває їхні схили мало не до самого низу. Сьогодні вночі ми будемо високо в горах на шляху до Брами Червонорогу. У тому вузькому проході нас можуть легко помітити шпигуни чи влаштувати засідку зловмисники, та найзгубнішим ворогом може виявитися погода. Що ти думаєш нині про обрану путь, Арагорне?

Фродо підслухав ці слова і збагнув, що Гандальф та Арагорн продовжують суперечку, розпочату значно раніше. Він занепокоєно прислухався.

– Я нічого доброго про неї не думаю, від початку і до кінця, й тобі про це відомо, Гандальфе, – відповів Арагорн. – Знані та незнані небезпеки тим частіше загрожуватимуть нам, що далі ми заходитимемо. Проте ми мусимо йти вперед; відкладати перехід через гори – безглуздо. Далі на південь немає жодних перевалів, аж до Роганської Ущелини. Той напрямок не викликає у мене довіри, відколи ти розповів новини про Сарумана. Хтозна, кому тепер служать маршали Володарів Коней?

– Авжеж, хтозна! – погодився Гандальф. – Але є ще й інший шлях, не через перехід на Червонорозі: похмурий і таємничий шлях, про який ми говорили.

– Тоді не варто говорити про нього ще раз! Не тепер. Не кажи нічого решті, прошу тебе, принаймні, доки не з'ясується, що іншого ходу немає.

– Мусимо вирішити це, перш ніж підемо далі, – відповів Гандальф.

– То зважуймо все подумки, коли інші відпочивають чи сплять, – сказав Арагорн.

Під вечір, доки їхні супутники доїдали сніданок, Гандальф і Арагорн стояли осторонь і разом дивилися на Карадрас. Боки його вже були темні та грізні, а маківку затулила сіра хмара. Фродо стежив за ними, розмірковуючи, хто візьме гору в цій суперечці. Коли обоє повернулися до Загону, Гандальф заговорив, і тоді Фродо дізнався, що вони постановили кинути виклик погоді й високогірному переходу. Йому відлягло від серця. Він не міг відгадати, що то був за інший – похмурий і таємничий – шлях, але сама згадка про нього, здавалося, сповнювала Арагорна страхом, і Фродо радів, що від цього шляху відмовилися.

– За знаками, що ми їх віднедавна бачимо, – сказав Гандальф, – виходить, що за Брамою Червонорогу стежать; я також не певен щодо погоди, яка от-от зміниться. Може піти сніг. Нам треба поквартитися що є духу. І навіть тоді ми дістанемося вершини переходу не менш як за два марші. Цього вечора стемніє швидко. Мусимо рушати, як тільки всі будуть готові.

– Додам одну пораду, коли дозволите, – мовив Боромир. – Я народився під тінню Білих Гір і трохи знаюся на високогірних мандрах. Нас спіткає принаймні лютий холод, якщо не щось гірше, перш ніж спустимося з протилежного боку шпиля. Таємничість не допоможе нам, якщо ми закоцюбнемо до смерті. Коли рушимо звідси, де є ще кілька дерев і кущів, нехай кожен із вас візьме по сухій гілляці такої ваги, яку зможе нести.

– Біл понесе навіть більше, ніж одну, – правда, хлопчику? – озвався Сем.

Поні тужливо зиркнув на нього.

– Гаразд, – сказав Гандальф. – Але хмизом тим ми користуватися не повинні, принаймні доки не постане вибір між життям і смертю.

Загін знову рушив уперед, і спочатку досить швидко, та незабаром шлях став стрімким

і важко прохідним. Дорога, що звивалась і пнулася постійно вгору, в багатьох місцях майже зникла чи була завалена великим камінням. Під велетенськими хмарами западала непроглядно чорна ніч. Пронизливий вітер шугав серед скель. До півночі подорожні дісталися до початку крутогорів. Вузенька стежка тяглася тепер попід стрімкою скелястою стіною ліворуч, а вгорі здіймалися грізні виступи Карадрасу, невидимі в мороці; праворуч ширилося море темряви: там земля різко зривалась у глибоку ущелину.

Докладаючи великих зусиль, вони здолали крутий підйом і зупинилися на мить на вершині. Фродо відчув, як щось м'яко торкнулося його обличчя. Він простягнув руку і побачив примарні білі сніжинки, що осідали йому на рукав.

Загін помандрував далі. Та невдовзі пішов густий сніг, заповнивши весь простір і заліплюючи очі Фродо. Він ледве бачив темні зігнуті постаті Гандальфа й Арагорна за крок чи два попереду.

– Не подобається мені все це, – нарікав Сем, ідучи відразу позаду нього. – Я люблю сніг погожого ранку, та, поки він падає, найліпше дрімати собі в ліжку. Ех, от би такий снігопад був у Гобітові! Йому би там так зраділи.

У Ширі, за винятком височинних пустищ у Північній Чверті, снігопад був рідкісним явищем, і його вважали приємною подією та приводом для забав. Жоден із живих гобітів (окрім Більбо) не пам'ятав Лютої Зими 1311 року, коли на Шир, перейшовши через замерзлу Брендівинну, напали білі вовки.

Гандальф зупинився. Сніг шапкою лежав на його каптурі та на плечах, а на землі сягав уже до кісточок.

– Оцього я і боявся, – сказав він. – І що ти тепер скажеш, Арагорне?

– Що я теж боявся цього, – відповів той, – але менше, ніж інших речей. Я знаю, чим небезпечний сніг, хоча далеко на півдні його рідко випадає так багато, хіба що високо в горах, але ми ще не високо; ми ще далеко внизу, де стежками зазвичай можна ходити впродовж цілої зими.

– Цікаво, чи це, бува, не підступи Ворога, – озвався Боромир. – У моїй землі подекують, ніби він може керувати буревіями в Горах Тіні на кордонах Мордору. Він має незвичайні здібності й багатьох союзників.

– Його рука воістину видовжилася, – сказав Гімлі, – якщо він може нагнати снігу з Півночі, щоби завдати нам клопотів тут, за дві сотні миль од нього.

– Його рука таки видовжилася, – згодився Гандальф.

Доки вони стояли, вітер ушух, а сніг дедалі дрібнішав і майже припинився. Загін рушив далі. Та не здолав і ста сажнів, як сніговій налетів із новою силою. Вітер свистів, а сніг перетворився на сліпучу віхолу. Невдовзі навіть Боромирові йти стало важко. Гобіти, зігнувшись ледь не навпіл, натужно ступали позаду своїх вищих на зріст супутників, однак було цілком зрозуміло, що вони далеко не зайдуть, якщо снігопад не вщухне. Ноги Фродо налилися свинцем. Піпін сунув за ним. Навіть Гімлі, витривалий, як і кожний гном, лаявся, торуючи собі шлях.

Загін зупинився раптово, мовби всі його члени мовчки й одноставно на це пристали. У довколишній темряві чулись подібні до людських звуки. Можливо, то були тільки витівки вітру, який шугав у тріщинах і в западинах скелястої стіни, проте шум той нагадував пронизливі крики та напади нестямного реготу. З гірського схилу почало зриватися каміння, свистячи над головами мандрівників чи розбиваючись на стежці поблизу них. Раз у раз лунав приглушений гуркіт, ніби з верховин понад ними скочувався чималий валун.

– Сьогодні ми не зможемо піти далі, – сказав Боромир. – Нехай хто хоче, той називає ці крики вітром, але в повітрі неначе в'ється безліч огидних голосів, а ці каменюки мовби навмисно поціляють у нас.

– Я вважаю це вітром, – відказав Арагорн. – Однак це не означає, що ти кажеш неправду. У світі є чимало лихих і неприязних істот, котрим осоружні ті, хто ходить на двох ногах, але вони не обов'язково перебувають у спілці зі Сауроном, бо мають власну мету. Декотрі з них існують на цьому світі довше, ніж він.

– Карадрас названо Непроступним, і він зажив лихої слави, – озвався Гімлі, – вже дуже й дуже давно, ще коли в цих краях навіть не чули про Саурона.

– Те, хто є нашим ворогом, важить мало, якщо ми не здатні відбити його атаки, – сказав Гандальф.

– А що ми можемо вдіяти? – пригнічено скрикнув Піпін.

Він спирався на Мері та Фродо і тремтів.

– Або зупинитися на цьому місці, або податися назад, – відповів Гандальф. – Іти вперед немає сенсу. Трохи вище, якщо я добре пригадую, ця стежка біжить уже не скелею, а широким мілким ровом біля підніжжя довгого твердого схилу. Там ми не знайдемо сховку ні від снігу, ні від каміння.

– Назад повертатися теж недоцільно, доки триває буря, – сказав Арагорн. – На шляху сюди нам не трапилося жодного місця, де ми могли б сховатися надійніше, ніж під цією скелястою стіною.

– Сховатися! – пробурмотів Сем. – Якщо це сховок, тоді одна стіна та дах – це вже дім.

Загін скупчився якнайближче до кручі. Вона була звернена на південь і при основі трохи виступала вперед, тож усі сподівалися, що це частково захистить їх від північного вітру та каміння, що падало. Проте зусбіч налітали палючі пориви буревію, а сніг сипався вниз, збиваючись у чимраз густіші хмари.

Мандрівники тулились один до одного, притискаючись спинами до стіни. Поні Біл стояв перед гобітами понуро, але терпляче і трохи затуляв їх від негоди, проте незабаром навіть йому на спину нанесло кучугури снігу, який падав і падав. Якби з ними не було більших супутників, гобіти невдовзі зовсім би зникли під білими заметами.

Фродо долало непереборне бажання задрімати; йому здавалося, що він хутко поринає в теплий імлистий сон. Гобітові ввижалося вогнище, яке зігрівало пальці ніг, а потойбіч від каміна з мороку долинав голос Більбо. *Щоденник твій не надто цікавий, – казав він. – Снігові бурі дванадцятого січня – не варто було повертатися, щоби про це розповісти!*

Але я хотів відпочити й поспати, Більбо, – через силу відповів Фродо й, відчувши, що його термосять, болісно повернувся до дійсності. Боромир підняв його зі сніжного гнізда на землі.

– Для півмірків це буде смерть, Гандальфе, – сказав він. – Навіщо сидіти тут, доки сніг завалить нас із головою? Мусимо зробити щось, аби себе врятувати.

– Дай їм цього, – мовив Гандальф, покопирсавшись у своєму мішку та витягнувши з нього шкіряну флягу. – По великому ковтку кожному – кожному з нас. Це – надзвичайна цінність. Це – *мірувор*, нектар із Імладріса. Ельронд подарував його мені в час прощання. Передавайте по колу!

Фродо ковтнув трошки теплого та пахучого напою і відразу відчув, як прибувають нові душевні сили, як відступає важка дрімота. Інші теж збадьорилися, здобувши нову надію та енергію. Проте сніг не вщухав. Він вирував довкола них, густіший, аніж раніше, й вітер ревів іще дужче.

– А як щодо вогню? – раптом запитав Боромир. – Ми, здається, стоїмо майже перед вибором між вогнем і смертю, Гандальфе. Під сніговим покривом нас, певна річ, не помітить жодне вороже око, проте це нам не допоможе.

– Можеш розпалити вогнище, якщо зумієш, – відповів Гандальф. – Коли якісь шпигуни здатні витримати цю бурю, то все одно нас побачать, чи розпалимо ми вогнище, чи ні.

Та хоча подорожні, за порадою Боромира, взяли деревину і кресала, ні ельфів, ні навіть гному не вистачило вміння видобути за такого навального вітру тривку іскру, що змогла б ухопитися за відсирілий хмиз. Нарешті Гандальф неохоче взяв усе до своїх рук. Підібрав в'язку хмизу, підняв її на секунду, а потім, виголосивши, мовби наказ: *Наур ан едрайт аммен!* – ударив посередині своєю патерицею. Оберемок відразу зайнявся жвавим зелено-блакитним полум'ям, хмиз розгорівся і затріщав.

– Якщо хтось це бачив, тоді я викрив себе перед ним, – сказав чарівник. – Я ніби написав *Гандальф тут* знаками, що їх розуміють усюди від Рівендолу до гирла Андуйну.

Проте Загін уже не хвилювали ні спостерігачі, ні ворожі очі. Серця мандрівників зраділи, бо їхні очі побачили світло вогню. Хмиз горів весело, і, хоча довкіл нього шипів сніг, а сльотаві калюжі текли їм попід ноги, мандрівники втішено гріли руки при багатті. Так вони і стояли, схилившись, навколо танцівливого колихкого полум'я. Червоний відблиск ліг на їхні стомлені та занепокоєні обличчя, а позаду них чорніла ніч, непроглядна, мовби стіна.

Та хмиз горів швидко, а сніг не припиняв падати.

Вогонь догорав, у нього вкинули останні галузки.

– Ніч слабне, – озвався Арагорн. – Незабаром світатиме.

– Якщо світанок зможе роздерти ці хмари, – додав Гімлі.

Боромир виступив із кола й пильно подивився в горішню чорноту.

– Сніг ущухає, – сказав він, – і вітер тихшає.

Фродо втомлено спостерігав за сніжинками, які й досі спадали з темряви, щоби на мить сяйнути білизою у світлі пригаслого вогню, проте довго не помічав ознак того, що їх меншає. А тоді, коли на нього знову почав напосідати сон, раптом усвідомив, що вітер дійсно стих, а сніжинки побільшали і пролітають рідше. Тьмяне світло поступово яскравішало. Урешті-решт, сніг припинився зовсім.

Посилившись, світло явило їм загорнутий у саван світ. Нижче від їхнього сховку було видно білі кучугури, опуклості й безформні западини, які повністю поглинули стежку, що нею вони добиралися сюди; а верховини оповивали хмари, все ще важкі від снігу, який міг знову випасти будь-якої миті.

Гімлі поглянув угору й похитав головою.

– Карадрас не помилював нас, – сказав. – Він має вдосталь снігу, щоби засипати нас, якщо ми спробуємо піти далі. Що швидше спустимося назад, то краще.

Усі з цим погодилися, та відступати тепер було геть нелегко: майже неможливо, як виявилось. За кілька кроків од їхнього згаслого вогнища сніг лежав завтовшки кільканадцять п'ядей, сягаючи понад голови гобітів у тих місцях, де вітер намів і скупчив його у великі бархани при скелі.

– Якщо Гандальф піде попереду з яскравим полум'ям, то зможе протопити для нас стежку, – озвався Леголас.

Буря мало його тривожила, тож він єдиний із цілого Загону не втратив веселості.

– Якби ельфи вміли літати понад горами, вони могли би притягти Сонце, щоб урятувати нас, – відповів Гандальф. – Однак я таки маю щось вигадати. Не палитиму ж я сніг.

– Ну, – сказав Боромир, – коли голови розгубилися, то нехай нам послужить тіло, як мовлять у мене на батьківщині. Найсильніші з-поміж нас повинні прокласти шлях. Дивіться! Хоч усе довкола й укриває сніг, наша стежка – та, якою ми піднімалися, – повертає за виступ скелі онде внизу. Саме там на нас уперше посипався сніг. Якщо ми зможемо дістатися до того місця, то далі йти, либонь, буде вже легше. Туди, гадаю, щонайбільше сто сажнів звідси.

– То прокладімо туди стежку разом, ти і я! – мовив Арагорн.

Арагорн був у Загоні найвищим, натомість Боромир, хоч і трохи нижчий на зріст, мав ширші плечі та був кремезнішим. Він подався вперед, Арагорн пішов слідом. Вони рухалися

повільно і невдовзі мусили докладати для цього неабияких зусиль. Сніг подекуди сягав грудей, тож часто здавалося, ніби Боромир не йде, а пливе чи прогортає шлях великими руками.

Леголас якусь мить стежив за ними з посмішкою на вустах, а потому повернувся до інших.

– Найсильніші повинні прокладати дорогу, кажете? А я кажу: орач нехай оре, для плавання знайдіть собі видру, а для легкого бігу по травах, по листі та по снігу – ельфа.

З тими словами він граційно стрибнув уперед, і тоді Фродо мовби вперше помітив те, що знав давно: ельф мав на ногах не чоботи, а легкі черевики, – як і завжди, – тож його ступні лишали на снігу тільки ледве помітні відбитки.

– Бувайте! – звернувся він до Гандальфа. – Я йду шукати Сонце!

Потому прудко, як бігун по твердому піску, помчав геть, швидко наздогнав чоловіків, котрі натужно торували свою путь, із помахом руки проминув їх, гайнув удалину і зник за поворотом скель.

Решта збилася до купи, дивлячись, як Боромир і Арагорн меншають, перетворюючись на чорних примар серед білизни. Невдовзі вони зовсім зникли з очей. Час тягнувся повільно. Хмари знизилися, й ось уже кілька сніжинок, кружляючи, знову злетіло на землю.

Минула, мабуть, година, яка здалася дуже-дуже довгою, коли позostalі під кручею побачили, що повертається Леголас. У той самий час далеко позаду нього з-за повороту знову вигулькнули й Боромир та Арагорн і з труднощами полізли схилом угору.

– Ну, – гукнув Леголас, надбігаючи, – Сонця я не приніс. Воно гуляє блакитними луками Півдня, й віночок зі снігу на вершині цього Карадрасу геть його не обходить. Натомість я приніс проблиск доброї надії для тих, хто приречений іти пішки. Там, за поворотом, насипало найбільшу снігову кучугуру, і наші Дужі Чоловіки ледь у ній не потонули. Вони вже були впали у відчай, коли нагодився я і сказав, що кучугура та завтовшки, як стіна. А от із протилежного боку снігу різко меншає, а ще нижче по схилу він узагалі перетворюється на тонку білу ковдру, щоби гобіти могли освіжити пальці ніг.

– От, а що я казав? – насупився Гімлі. – Це була не звичайна буря. Це – лиха воля Карадрасу. Він не любить ані ельфів, ані гномів. А кучугура була потрібна для того, щоби відірвати нам шлях до втечі.

– На щастя, твій Карадрас забув, що з вами є люди, – сказав Боромир, нагодившись саме тієї миті. – Та ще й силачі, якщо можна так висловитись; і хоча ще краще могли би вам прислужитися слабші люди, але з лопатами, та все одно ми проклали стежку через кучугуру, і за це всі присутні, котрі не вмюють бігати так само легко, як ельф, можуть нам подякувати.

– Але як дістанемося донизу ми, навіть якщо ви пробилися крізь ту кучугуру? – озвався Піпін, висловивши думку всіх гобітів.

– Не втрачай надії! – відказав Боромир. – Я дуже стомився, проте сила в мене ще залишилась, і в Арагорна – теж. Ми понесемо маленький народ. Решті, без сумніву, вистачить кмітливості, щоби протоптати собі стежку за нами. Ходи, пане Перегрине! Почнемо з тебе.

І він підняв гобіта.

– Чіпляйся за спину! Руки будуть мені потрібні, – сказав і закрокував уперед. Арагорн із Мері пішов слідом за ним. Піпіна дивувала Боромирова сила, коли він дивився на той шлях, який чоловікові вже довелося здолати, орудуючи єдиним інструментом – своїми дужими кінцівками. Навіть тепер, несучи на собі тягар, він усе одно розкидав дорогою сніг, розширюючи простір для тих, хто йшов за ним.

Невдовзі вони дісталися до велетенської кучугури. Вона перегородила гірську стежку, наче стрімка стіна, яку зовсім не сподіваєшся тут побачити, а її гребінь, гострий, мовби

виточений ножем, стирчав угору на два Боромирові зрости; крізь кучугуру було прокладено хід, який спершу піднімався, а потім дугою збігав донизу, як міст. На дальньому його кінці Мері та Піпіна поставили долі, й там вони з Леголасом чекали на прибуття решти Загону.

По якомусь часі повернувся, несучи Сема, Боромир. За ним вузьким, але добре второваним шляхом ішов Гандальф, ведучи Біла, на якому серед клунків примостився Гімлі. Останнім надійшов Арагорн із Фродо на спині. Вони проминули імпровізований міст, і щойно Фродо торкнувся землі на протилежному боці, як той «міст» зі страхітливим гуркотом засипав каменепад із ослизлим снігом. Білі бризки ледь не засліпили побратимів, котрі притиснулися до скелі, а коли повітря знову стало чистим, усі побачили, що стежку за ними завалено.

– Досить! Досить! – скрикнув Гімлі. – Ми йдемо звідси так швидко, як тільки можемо!

І справді, здалося, ніби з тим останнім ударом лють гори вщухла – так ніби Карадрас задовольнився тим, що чужинців переможено і що вони не наважаться повернутися. Сніг уже не збирався падати, хмари почали розступатись, і світло пояснішало.

Як і розповідав Леголас, що нижче вони спускалися, то тоншим ставав шар снігу, тож навіть гобіти могли йти своїм ходом. Незабаром усі вони знову стояли на пласкому майданчику на вершечку крутосхилу, де напередодні вночі побачили перші сніжинки.

Ранок був ясний. Мандрівники подивилися з височини назад, на захід понад низовинами. Удалині посеред краю, що лежав біля підніжжя гори, була глибока улоговина, з якої вони починали підніматися стежкою.

У Фродо боліли ноги. Він промерз до кісток і зголоднів; у голові йому паморочилося, щойно він починав думати про довгий і болісний спуск. Перед очима роїлися чорні мушки. Гобіт потер очі, та чорні мушки не зезли. Далеко вниз, проте все одно високо над нижніми пагорбами, крутилися у повітрі темні цятки.

– Знову ті птахи! – сказав Арагорн, показуючи вниз.

– Тепер нічого не вдієш, – мовив Гандальф. – Чи добрі вони, чи злі, чи й узагалі не мають до нас жодного стосунку, ми мусимо негайно спускатися. Ми не чекатимемо ще однієї ночі навіть біля підніжжя Карадрасу!

Холодний вітер полинув за ними, коли вони повернулися спинами до Брами Червонорогу і стомлено пошкандибали схилом униз.

Карадрас їх переміг.

Розділ 4 Мандри в темряві

Був вечір, і сіре світло знову швидко згасло, коли мандрівники зупинилися на ніч. Вони дуже стомилися. Гори оповивала дедалі густіша сутінь, дмухав холодний вітер. Гандальф знову вділив кожному по ковтку рівендольського *мірувору*. Щойно всі трохи підживилися, він скликав раду.

– Цієї ночі ми, певна річ, далі піти не зможемо, – сказав чарівник. – Спроба дістатися до Брами Червонорогу виснажила нас, і ми мусимо бодай трохи перепочити.

– А куди підемо згодом? – запитав Фродо.

– Ніхто не скасовував ані нашої подорожі, ні завдання, – відповів Гандальф. – Ми не маємо іншого вибору: або просуватись уперед, або повертатися до Рівендолу.

Від згадки про повернення до Рівендолу Піпінове обличчя помітно просвітліло; Мері та Сем із надією зиркнули вгору. Проте Арагорн і Боромир залишилися незворушними. Фродо виглядав стурбованим.

– Я хотів би туди повернутись, – озвався він. – Але як повернутися, не вкривши себе ганьбою? Хіба і справді ми не маємо іншого вибору, ми вже зазнали поразки?

– Ти правий, Фродо, – сказав Гандальф, – наше повернення означатиме, що ми визнаємо

свою поразку та згодні на ще страшнішу в майбутньому. Якщо підемо до Рівендолу, то Перстень змушений буде залишитися там: нам не випаде іншої нагоди вирушити в дорогу. Відтак рано чи пізно Рівенділ візьмуть в облогу, і за короткий, але жорстокий час його буде знищено. Примари Персня – смертельні вороги, проте зараз вони лише тіні тих влади та жаху, що ними заволодіють, щойно Владний Перстень опиниться на руці свого господаря.

– Значить, ми мусимо йти далі, якщо є ще шлях, – сказав зітхнувши Фродо.

Сем відступив у морок.

– Є ще один шлях, яким ми можемо пройти, – мовив Гандальф. – Від самого початку, коли я вперше обмірковував нашу подорож, то вважав, що нам слід випробувати і його. Та шлях той не з легких, тому раніше я і словом не обмовився про нього перед Законом. Арагорн був проти цього, принаймні доки ми не спробували здолати цей гірський перехід.

– Гай-гай, якщо він страшніший за дорогу через Брану Червонорогу, то нам на ньому буде геть несолодко, – сказав Мері. – Проте розкажи нам про нього, щоби ми відразу приготувалися до найгіршого.

– Дорога, про яку я кажу, веде до Копалень Морії, – відказав Гандальф.

Тільки Гімлі підвів голову, і в його очах зблиснув вогонь. У решти ця назва викликала неабиякий переляк. Навіть для гобітів вона була овіяна легендарним, хоч і невиразним страхом.

– Дорога та, може, й веде до Морії, проте як нам знати, що вона проведе нас крізь неї? – похмуро запитав Арагорн.

– Сама ця назва – вже поганий знак, – сказав Боромир. – І я не розумію, чому ми повинні обрати той шлях. Якщо не можемо здолати гори, то рухаймося на південь, доки дістанемося до Роганської Ущелини, де живуть дружні моему народові люди, а потому підемо тією дорогою, якою я добувся сюди. Або можемо піти в обхід, переправитися через Ісен і потрапити до Довгоберегу та Лебеніну, а відтак і до Гондору зі сусідніх із морем околиць.

– Відколи ти дістався на північ, Боромире, становище дещо змінилося, – відповів Гандальф. – Хіба ти не чув, що я розповів про Сарумана? З ним, доки все закінчиться, я ще поквітаюся. Проте Персню не слід навіть наближатися до Ісенгарда, ми мусимо за всяку ціну уникнути цього. Роганська Ущелина для нас закрита, доки ми супроводжуємо Носія.

А щодо обхідних шляхів – цього не дозволяє час. На такі мандри можна згайнувати цілий рік, і нам доведеться здолати численні пустельні землі, де годі знайти притулок. І там не буде безпечно. Недремні очі Сарумана та самого Ворога безперервно стежать за ними. Коли ти йшов на північ, то в очах Ворога був лише самотнім подорожнім із Півдня і мало його цікавив: дух його хвилювала лише гонитва за Перснем. А повертаєшся ти вже як член Загону Персня, і, доки ти з нами, тобі загрожує небезпека. Що далі ми йтимемо на південь під відкритим небом, то більш страхітливою вона ставатиме.

Ми спробували відкрито здолати цей гірський перехід, і тепер, боюся, наше становище майже безвихідне. Якщо не зуміємо швидко зникнути з очей бодай на короткий час і не заметемо за собою сліди, нам залишиться хіба дрібка надії. Тому я раджу не йти через гори і не обходити їх, а рухатися попід ними. Цього Ворог сподівається найменше.

– Нам не відомо, чого він сподівається, – заперечив Боромир. – Ворог може з однаковою імовірністю стежити чи не стежити за всіма дорогами. У такому разі, якщо ми ввійдемо в Морію, то потрапимо прямисінько в пастку, і з таким самим успіхом ми могли б одразу постукати у брами Темної Вежі. Бо чорна вже сама назва Морії.

– Ти берешся говорити про те, чого не розумієш, якщо ототожнюєш Морію та Сауранову твердиню, – відказав Гандальф. – Серед вас я єдиний, хто побував у підземеллях Темного Володаря, та й то лишень у його давній і малій оселі в Дол-Гульдурі. А ті, хто проходить через брами Барад-дўра, не повертаються. Та я не повів би вас у Морію, якби не плекав надію вибратися звідти. Воно і правда: якщо там будуть орки, то нам доведеться нелегко. Проте більшість орків із Імлистих Гір було розігнано чи знищено під час Битви П'яти Армій. Орли доповідають, що прислужники Ворога знову сповзають туди звіддалік,

однак наразі ще є шанс, що до Морії вони не дісталися. До того ж, також є шанс, що там живуть гноми, що в якомусь із глибинних чертогів його праотців можна зустріти Баліна, сина Фундіна. Так чи так, а подорожній мусить іти тією стежкою, яку доля в годину скрути стелить йому під ноги!

– І я піду тією стежкою разом із тобою, Гандальфе! – мовив Гімлі. – Я піду й погляну на Дарінові чертоги, хай би що там чекало на нас, – якщо ти знайдеш замкнені двері.

– Добре, Гімлі! – сказав Гандальф. – Ти додаєш мені снаги. Ми шукатимемо приховані двері разом. І пройдемо через них. На гномівських румовищах увести в оману гнома буде значно важче, ніж ельфів, людей чи гобітів. Окрім того, я не вперше буду в Морії. Довго шукав я там Траїна, сина Трора, після того, як він зник. Я пройшов крізь неї й вийшов – живий!

– Мені також довелось одного разу пройти через Брану Затінених Струмків, – тихо мовив Арагорн, – але, хоч і я теж вийшов звідти, спогади мої страхітливі. Мені б не хотілося вдруге побувати в Морії.

– А я взагалі не хочу туди заходити, – сказав Піпін.

– І я, – пробурмотів Сем.

– Звісно, що не хочете! – сказав Гандальф. – А хто хотів би? Проте питання стоїть так: хто піде слідом за мною, якщо я поведу вас туди?

– Я, – палко підтвердив Гімлі.

– Я, – з важким серцем сказав Арагорн. – Ти пішов за мною, і я мало не спричинив твою загибель серед снігів, але ти не дорікнув мені жодним словом. Тепер я піду за тобою – якщо ця остання пересторога на тебе не вплинула. Я вболіваю не за Перстень і не за всіх нас, а за тебе, Гандальфе. І тобі я кажу: якщо ввійдеш у двері Морії – стережися!

– А я не піду, – відказав Боромир, – хіба проти мене будуть усі голоси нашого Загону. А що скажуть Леголас і дрібнята? Адже ми мусимо вислухати Персненосця, чи не так?

– Я не бажаю іти до Морії, – озвався Леголас.

Гобіти промовчали. Сем зиркав на Фродо. І нарешті Фродо подав голос:

– Я не хочу йти, проте не хочу й нехтувати Гандальфовою порадою. Прошу відкласти голосування доти, доки ми всі виспимося. Гандальф легше здобуде голоси на свою користь у ранковому світлі, ніж у цьому холодному мороці. Як же завиває вітер!

Усі мовчки задумалися над цими словами. Чути було, як вітер шурхоє поміж каміння та дерев, а довкола них нічну порожнечу заповнювало виття і скавуління.

Арагорн зненацька зірвався на ноги.

– Як же завиває вітер!.. – скрикнув він. – Це не вітер, а вовчі голоси. Варги пробралися на західний бік Гір!

– То невже нам варто чекати ранку? – запитав Гандальф. – Усе так, як я сказав. Полювання розпочалося! Навіть якщо ми доживемо до світання, кому тепер заманеться податися на південь, маючи на хвості диких вовків?

– Далеко до Морії? – запитав Боромир.

– Двері були на південному заході від Карадрасу, за якихось двадцять верст звідси за летом ворона і, може, за тридцять – за бігом вовка, – відповів Гандальф.

– Тоді рушаймо завтра, щойно розвидниться, якщо зможемо, – запропонував Боромир. – Вовк, якого чути, гірший за орка, котрого страшно.

– Авжеж! – погодився Арагорн, поправляючи меч в піхвах. – Але де варг завиває, там і орк блукає.

– І чому я не дослухався до Ельрондової поради?.. – пробурмотів Піпін Семові. – З мене жодної користі. У мені, видно, тече надто мало крові Бандобраса Бикореви: від цього виття в мене холоне серце. Не пригадую, щоби хоч колись я почувався таким нещасним.

– А в мене також серце втекло у п'яти, пане Піпіне, – відказав йому Сем. – Але нас іще не з'їли, до того ж, поруч із нами наші дужі супутники. Б'юсь об заклад: доля заведе Гандальфа будь-куди, тільки не в череву вовка – це точно.

Щоби захистити себе вночі, Загін піднявся на верхівку невисокого пагорка, попід яким уже тулився раніше. Ту верхівку увінчувала купка старих покручених дерев, довкола яких незамкнутим колом лежали валуни. Усередині того кола мандрівники й розпалили вогонь, бо надії на те, що темрява і тиша не дозволять зграям, які вийшли на полювання, викрити їхній слід, не було.

Вони сиділи довкруг багаття, й ті, хто не чатував, сторожко дрімали. Бідолашний поні Біл тремтів і пітнів, не сміючи навіть поворухнутися. Вовче виття долітало тепер звідусіль, то ближче, то далі. Глупої ночі над прутом пагорба раз у раз спалахувало багато блискучих очей. Часом звірі підходили до самого камінного кільця. Аж ось біля розриву в ньому з'явився чималий силует, що нагадував вовка, який завмер, придивляючись до мандрівників. Він завив так, що їх усіх пройняв дроз, бо той вовк був капітаном і прикликав до себе зграю для нападу.

Гандальф підвівся й пішов уперед, піднявши патерицю.

– Слухай, Сауронів Псе! – гукнув він. – Тут Гандальф. Тікай, якщо ти цінуєш свою огидну шкуру! Якщо ввійдеш у це коло, я висушу тебе від хвоста до морди!

Вовк гаркнув і могутнім стрибком кинувся всередину. І тієї самої миті щось пружно забриніло. То Леголас відпустив тятиву лука. Розляглося страхітливе воляння, тінь завмерла в польоті й упала на землю; ельфійська стріла прошила тварюці горлянку. Пильні очі раптом згасли. Гандальф і Арагорн зробили кілька кроків уперед, але пагорб спорожнів: зграя нишпорок утекла. Довколишня темрява втихомирилася і зітхання вітру вже не доносило до них жодного звуку.

Ніч закінчувалася, на заході сідав місяць, виглядаючи вряди-годи з-за подертих хмар. Фродо зненацька прокинувся зі сну. Несподівано навколо табору дико та люто завили сотні вовчих голосів. Нечутно підкравшись, чимале військо варгів атакувало зусібіч одночасно.

– Підкиньте гілок у вогонь! – крикнув Гандальф гобітам. – Витягайте зброю і ставайте спиною до спиною!

У миготливому світлі полум'я, що зайнялося від нової деревини, Фродо побачив, як понад камінним кільцем зринають численні сірі постаті. Їх дедалі більшало. Горлянку одного їхнього велетенського ватажка Арагорн рвучко проштрикнув мечем; Боромир замашним ударом відрубав голову іншому. Біля них стояв Гімлі, впершись у землю дужими ногами і тримаючи в руках сокиру. Співав Леголасів лук.

У колихких відсвітах вогню Гандальф ураз мовби виріс: він вивищувався над усіма, величний і зловісний, наче камінна скульптура стародавнього короля, встановлена на пагорбі. Нависнувши, ніби хмара, чарівник вихопив із багаття палаючу гілку і ступив назустріч вовкам. Ті позадкували. Він змахнув своєю племенистою зброєю високо в повітрі. Раптом її оповило біле світіння, вона стала схожою на блискавицю, а Гандальфів голос стугонів, наче грім.

– *Наур ан едрайт аммен! Наур дан і нгаурот!* – кричав він.

Пролунали ревіння і тріск, дерево над ним умлівч вкрилося листям і цвітом зі сліпучого полум'я. Вогонь перестрибував із верхівки на верхівку сусідніх дерев. І вже цілий

пагорб вінчала дивовижна корона зі світла. Мечі та ножі захисників Загону виблискували й мерехтіли. Остання Леголасова стріла спалахнула в польоті й увігналась у серце могутнього ватажка вовків. Решта тварюк утекла.

Вогонь поволі згас, від нього не залишилося нічого, крім летючого попелу й іскор; їдкий дим клубочився довкола обгорілих стовбурів дерев і темною смугою волікся з пагорба, а тим часом у небі зайнялися перші тьмяні промені світанку. Вороги зазнали поразки й уже не поверталися.

– Що я тобі казав, пане Піпіне? – запитав Сем, вкладаючи меч у піхви. – Гандальф – не для вовчих зубів. Ось тобі й приголомшливе відкриття – це точно! Глянь, він майже обсмалив волосся в мене на голові!

Коли зяснив ранок, ніде не зосталось і сліду вовків, а мандрівники намарно шукали вовчі трупи. Не видно було ні знаку нічного бою: нічого, крім обвуглених дерев і Леголасових стріл, які лежали на вершині пагорба, не нагадувало про нього. Усі стріли були неушкоджені за винятком однієї, від якої залишилося тільки вістря.

– Цього я і боявся, – сказав Гандальф. – То були не звичайні вовки, які нипають глушиною в пошуках поживи. Нумо, перехопімо щось нашвидкуруч і рушаймо далі!

Того дня погода знову змінилася, ніби за наказом якоїсь сили, якій уже було марно користатися снігом, бо мандрівники покинули перехід, – сили, яка цього разу потребувала ясного світла, щоби того, хто рухається, можна було здалеку помітити в нетрях. Вітер упродовж ночі дмухав то з півночі, то з північного заходу, а тепер стих. Хмари полинули в південному напрямку й відкрили небо, високе та блакитне. Коли Загін, уже зібравшись рушати, стояв на схилі, понад верхів'ям гір зайнявся димчастий сонячний посвіт.

– Мусимо дістатися до потаємних дверей, доки сяде сонце, – сказав Гандальф, – інакше, боюся, ми взагалі до них не доберемося. Туди не далеко йти, проте стежка наша, мабуть, виявиться звивистою, бо Арагорн не зможе нас провадити: він рідко бував у цій місцевості, та, зрештою, і я тільки раз, і вже дуже давно, підходив до західної стіни Морії...

Онде вона, – продовжив чарівник, показуючи на південний схід, де гірські схили стрімко зривались у морок біля своїх підніж; удалині бовваніла примарна лінія голих бескидів, а серед них височіла над іншими одна неприступна сіра стіна. – Коли ми спустилися від переходу, я повів вас на південь, а не до того місця, звідки ми вирушили, як дехто з вас, можливо, помітив. І я вчинив правильно, бо тепер нам доведеться здолати на декілька верст менше і з меншим поспіхом. У путь!

– Не знаю, на що і сподіватися, – понуро сказав Боромир, – на те, що Гандальф знайде-таки ті двері, чи на те, що коли ми дістанемося до бескиду, з'ясується, що вони зникли навіки. І те, й те – погано, проте, найпевніше за все, ми просто застрягнемо десь між вовками й тією стіною. Веди вперед!

Цього разу попереду з чарівником ішов Гімлі – так палко він прагнув дістатися до Морії. Вони разом вели Загін назад до гір. Єдина давня дорога зі заходу до Морії пролягала вздовж течії Сіраннону, що брав початок під підніжжям бескидів, поблизу яких стояли двері. Проте, чи то Гандальф заблукав, чи земля тут останніми роками зазнала змін, але він не натрапив на потік там, де очікував його побачити, а лише за кілька верст на південь од місця, де розпочався їхній похід.

Ранок наближався до полудня, а Загін і далі блукав та продирався крізь безплідні

терени, всіяні червоним камінням. Ніде не було видно блиску і не чути гомону води. Усюди голо та сухо. Мандрівники занепали духом. Вони не бачили жодної живої істоти, бодай пташини в небі; а що принесе їм ніч, якщо захопить у цих пропащих землях, жоден із них не наважувався навіть уявляти.

Зненацька до них гукнув Гімлі, який уперто йшов уперед. Він стояв на горбку і вказував праворуч. Поквапившись, решта товариства угледіла внизу глибоке та вузьке річище. Воно було порожнє і мовчазне, бо на дні серед брунатних і червоно-коричневих каменів текла хіба цівка води; проте на їхньому боці русла було видно стежину: добряче розбита і давно не ходжена, вона звивалася між поруйнованих стін та бруківки стародавнього гостинця.

– Ах! Ось нарешті те, що нам треба! – озвався Гандальф. – Це біжить наша ріка – Сіраннон, Прибрамний Потік, як її колись називали. Проте куди поділися її води, я відгадати не здатен: раніше то був прудкий і гучний потік. Ходімо! Мусимо поспішати. Ми запізнюємося.

Члени Загону збили ноги й потомилися, проте ззято йшли вперед, важко долаючи верста за верстою нерівний і звивистий шлях. Сонце перейшло за полудень і звернуло на захід. Після короткої зупинки та квапливого обіду подорожні рушили далі. Попереду супилися гори, проте дорога їхня пролягала у глибокому земляному жолобі, тож їм видно було тільки найвищі виступи та далекі шпилі на сході.

Невдовзі вони наблизилися до різкого повороту. Там дорога, яка до того зміїлась у південному напрямку поміж краєм річища і стрімким обривом ліворуч, завертала й бігла знову просто на схід. Зайшовши за ріг, Загін побачив перед собою невисоку скелю заввишки приблизно чотири сажні, що мала надламану зубчасту вершину. З неї широкою розколиною, яку, здавалося, вибив у ній водоспад, колись дужий і повноводий, сочилася та крапала вода.

– Усе і справді змінилося! – сказав Гандальф. – Але саме тут потрібне нам місце – помилки бути не може. Це все, що залишилося від Східчастого Водоспаду. Якщо я добре пригадую, обіч нього у скелі було вирубано сходи, проте головна дорога відбігала ліворуч і, роблячи кілька петель, здіймалася аж до рівного ґрунту на вершині. За водоспадом колись була неглибока долина, що тяглася до самих Стін Морії, а Сіраннон тік тією долиною поблизу дороги. Нумо, підімо й погляньмо, на що це все схоже нині!

Вони без труднощів знайшли камінні сходи, й Гімлі прудко вибіг ними нагору, а слідом за ним – Гандальф і Фродо. Діставшись до вершини, вони побачили, що далі йти не зможуть: їхнім очам відкрилася причина, чому пересох Прибрамний Потік. Позаду сонце, сідаючи, осявало прохолодне західне небо мерехтливим золотом. Попереду простяглося темне завмерле озеро. На його похмурому плесі не віддзеркалювалися ні небо, ні захід сонця. На Сіранноні збудували греблю, і він затопив цілу долину. Потойбіч лиховісної води здибилися розлогі бескиди, їхні суворі обличчя бліднули в останніх променях світла: незмінні та нездоланні. Не помітно було ні сліду брами чи входу: ні тріщини, ні розколини не бачив Фродо на суворому камінні.

– Це – Стіни Морії, – сказав Гандальф, показуючи на протилежний бік. – А ген там стояла колись Брама, Ельфійські Двері наприкінці дороги з Краю Гостролиста, якою ми прийшли. Та цей шлях перекрито. Гадаю, ніхто з нашого Загону не наважиться перепливти ці темні води на заході дня. Вони дуже неприємні!

– Ми зможемо знайти шлях, обігнувши їх із північного краю, – мовив Гімлі. – Найперше, що варто зробити Загону, – це піднятися угору головною стежкою та поглянути, куди вона нас приведе. Навіть якби тут не було озера, ми не витягли би свого в'ючного поні цими-от східцями.

– Ми так чи так не візьмемо горопаху зі собою в Копальні, – сказав Гандальф. – Дорога попід горами темна-претемна, там є перешийки та стрімчаки, якими він не пройде, навіть

якщо пройдемо ми.

– Бідолашний старий Біл! – озвався Фродо. – Я про це не подумав. І бідолашний Сем! Цікаво, що він скаже на це?

– Мені прикро, – сказав Гандальф. – Горопаха Біл був корисним супутником, і серце моє болить через те, що доведеться зараз покинути його напризволяще. Якби моя воля, я би мандрував порожнем і не брав зі собою тварин, особливо цього коника, якого так любить Сем. Я постійно боявся, що нас примусять зійти на цю дорогу.

День добігав до кінця, холодні зорі спалахували в небі високо над тим місцем, де сіло сонце, а тим часом Загін швидко, як тільки міг, піднявшись схилами, підійшов до озера збоку. Тут у найширшому місці воно простягалось не більше як на півверсти. Як далеко воно сягало на південь, за такого тьмяного освітлення сказати було неможливо; та північний його берег був не далі, ніж за версту від того місця, де стояли подорожні, а між кам'яними хребтами, які оточували долину, і краєм води, була ще ділянка відкритої землі. Вони квапились уперед, адже мусили здолати ще півтори-три версти, щоби дістатися до тієї точки на протилежному березі, куди спрямував їх Гандальф; а потім їм іще належало відшукати двері.

Дійшовши до північного краю озера, подорожні натрапили на вузький струмок, що перетинав дорогу. Зелений і затхлий, він тягся до навколишніх пагорбів, ніби якась ослизла рука. Гімлі, не вагаючись, зробив крок уперед, і виявилось, що води у струмку мало: не вище, ніж по кісточки, в найглибшому місці. Решта мандрівників вервечкою пішла слідом за Гімлі, обережно ступаючи, бо під багnistими калюжами залягали слизькі та масні камені – ненадійна опора для ніг. Фродо аж пересмикнуло від огиди, коли його ступня торкнулася темної брудної води.

Щойно Сем, останній зі Загону, перевів Біла на суху землю протилежного берега, пролунав неголосний звук – хлюпання, а потім плюскіт, ніби риба, скинувшись, потривожила нерухоме доти плесо. Хутко повернувшись, побратими побачили у пригаслому світлі брижі з прутами чорних тіней: великі кола розбігалися озером від однієї далекої точки. До них долинуло булькотіння, а тоді все затихло. Сутінки дедалі глибшали, й останні відблиски західного сонця заступили хмари.

Гандальф дуже поспішав, ішов сягистими кроками, й інші наздоганяли його, як могли. Вони дісталися до смуги сухої землі між озером і бескидами: вузької, часто ледве п'ятнадцять сажнів завширшки, захаращеної валунами та камінням; але дорога все-таки знайшлася – довелося тільки міцно чіплятися за бескиди і триматися якомога далі від темної води. За півтори версти на південь уздовж берега Загін натрапив на падуби. Їхні стовбури та мертве гілляччя гнили на мілинах і були чи то залишками колишніх чагарів, а чи живоплоту, який раніше відгороджував дорогу від затопленої долини. Проте біля самої скелі росли два гінкі дерева – досі сильні та живі, найбільші з тих, які будь-коли бачив Фродо, чи то насправді, чи вві сні. Їхне розлоге коріння повзло від стіни до води. Довкола нависали кручі, й ці падуби здавалися звичайнісінькими кущами, якщо дивитися на них із високої вершини Східців; але тепер вони здіймалися, міцні, темні та мовчазні, кидали густі нічні тіні мандрівникам під ноги і стояли, мовби вартові колони наприкінці дороги.

– Ну, ось ми нарешті й прийшли! – сказав Гандальф. – Тут закінчується ельфійський шлях із Краю Гостролиста. Падуби були символом місцевого народу, тож їх висадили тут, аби позначити кінець його володінь; адже Західні Двері було споруджено головно для торгівлі з Володарями Морії. То було у щасливі дні, коли між народами різних рас іноді виникала тісна дружба, навіть між ельфами та гномами.

– Дружба та обірвалася не з вини гномів, – озвався Гімлі.

– Проте я ніколи не чув, аби це сталося з вини ельфів, – відказав Леголас.

– А я чув і те, і те, – сказав Гандальф, – одначе зараз не судитиму про справедливість жодного твердження. Зате прошу принаймні вас двох, Леголасе та Гімлі, бути друзями і допомагати мені. Ви обидва мені потрібні. Двері зачинені й приховані, а що швидше ми їх знайдемо, то краще. Ніч уже не за горами!

Повернувшись до інших, він сказав:

– Доки я шукатиму, нехай кожен із вас приготується ввійти до Копалень. Тут, гадаю, нам доведеться попрощатися з нашим добрим поні та з клунками. Вам слід позбутися більшості речей, які ви взяли, щоби захищатися від лютої негоди: вони нам не знадобляться ні всередині, ні тоді, коли вийдемо з Морії та продовжимо мандри на Південь. Натомість кожен із вас має взяти частину вантажу, який ніс на собі поні, особливо їжу та міхи з водою.

– Ти ж не залишиш бідолашного старого Біла в цій забутій усіма місцині, пане Гандальфе! – скрикнув Сем, розсердившись і засмутившись. – Я так точно не зможу, і край. Після того, скільки він пройшов і зробив!

– Пробач, Семе, – сказав чарівник. – Але коли відчиняться Двері, не думаю, що тобі вдасться зтягти туди Біла – в довгу й темну Морію. Ти змушений будеш обирати між Білом і своїм господарем.

– Він піде за паном Фродо хоч би й у драконове лігво, якщо я поведу його, – заперечив Сем. – Це майже вбивство – відпустити його самого, коли довкола стільки вовків.

– Сподіваюся, саме *майже*, – сказав Гандальф.

Він поклав руку на голову поні й тихо проказав:

– Иди, і нехай мої слова-обереги захищають і провадять тебе. Ти тварина мудра, багато чого навчився в Рівендолі. Торуй собі шлях туди, де знайдеш траву, а згодом рушай до Ельрондової оселі чи куди вже захочеш...

Ну, Семе, тепер він матиме такий самий шанс утекти від вовків і повернутися додому, як і ми.

Сем понуро стояв біля поні й нічого не відповідав. Біл, ніби розуміючи, що відбувається довкола, тицьнув його мордою і притулив носа до Семового вуха. Той розридався, незграбно розщепнув попруги, зняв клунки зі спини коника і жбурнув їх на землю. Інші розсортували речі, згромадивши те, без чого мусили обійтися, на купу та розподіливши між собою решту.

Завершивши це, вони взялися спостерігати за Гандальфом. Але він, здавалося, просто байдикував. Стояв собі між двох дерев і витріщався на порожню скелясту стіну, ніби збирався просвердлити в ній дірку самим своїм поглядом. Гімлі тинявся поблизу, постукуючи то тут, то там сокирою об камінь. А Леголас притулився до скелі і мовби слухав.

– Ну, ось ми всі й готові, – сказав Мері, – а де Двері? Щось я їх не бачу.

– Гномівські двері зроблено так, що, коли вони зачинені, їх не видно, – відповів Гімлі. – Двері – невидимі, й навіть їхні творці не знайдуть їх та не відчинять, якщо таємницю їхню забуто.

– Проте цих не було створено як таємницю, відому лише гномам, – озвався Гандальф, раптом знову пожвавившись і обернувшись до побратимів. – Якщо речі не змінилися докорінно, то очі, які знають, чого шукають, можуть знайти потрібні знаки.

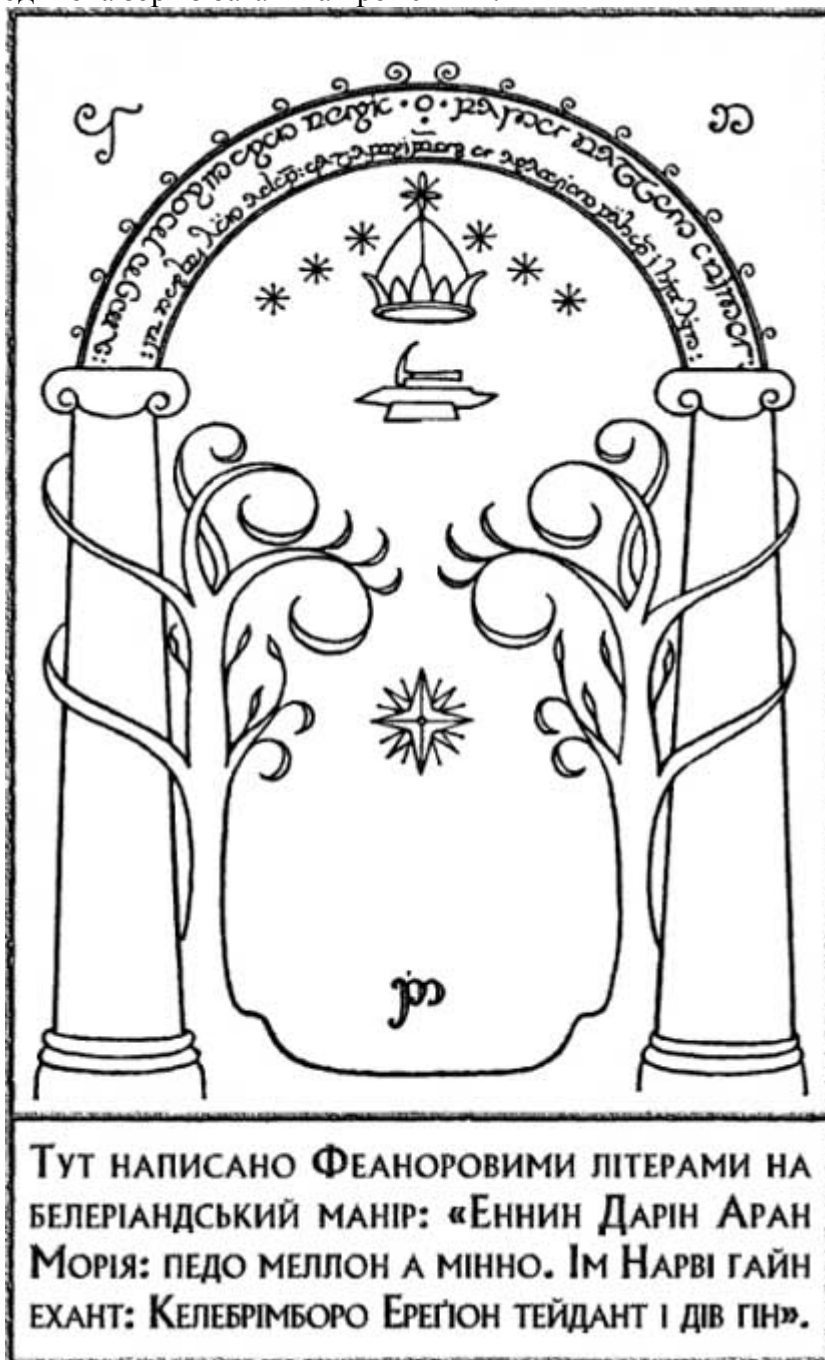
Він пішов до стіни. Рівно посередині між тінями дерев на ній було гладеньке місце, над яким чарівник провів руками туди й сюди, бурмочучи з кожним віддыхом слова. Потому відступив назад.

– Дивіться! – сказав він. – Тепер ви щось бачите?

Місяць осявав сіру поверхню скелі, проте певний час ніхто ще нічого не помічав. Потім у тому місці, над яким почаклували руки чарівника, поволі з'явилися ледь видимі лінії, схожі на тендітні срібні судини, які розбігалися на камені. Спершу вони були не більшими за бліді ниточки павутини, такими тонкими, що лишень уривчасто мерехтіли, коли на них потрапляло світло місяця, та поступово ширшали й увиразнювалися, доки за ними вже можна було відгадати малюнок.

Згори, на висоті, до якої міг дотягнутися Гандальф, стало видно арку, помережану

ельфійськими літерами. Унизу, хоча ниточки де-не-де були розмиті чи обірвані, виступили контури ковадла та молота, увінчаних короною зі семизір'ям. Під цим зображенням проступили два дерева, кожне з яких мало на собі півмісяці. Найчіткіше, проте, світилася посередині дверей одинока зоря з багатьма променями.

- Дарінові емблеми! – скрикнув Гімлі.
- А ось Дерево Високих Ельфів! – сказав Леголас.
- І Зоря Дому Феанора, – сказав Гандальф. – Їх виготовлено з *ітильдину*, що відбиває тільки місячне та зоряне світло і спить, доки його не торкнеться той, хто вимовить давно забуті в Середземні слова. Давно вже я не чув їх, тож мусив поринути у глибини пам'яті, перш ніж вони зринули в моїй голові.
- А що там за напис? – запитав Фродо, який силкувався розшифрувати літери на арці. – Я гадав, що знаю ельфійські літери, та прочитати це не можу.
- Ці слова написано ельфійською мовою Заходу Середзем'я Прадавніх Часів, – відповів Гандальф. – Але вони не говорять нічого важливого для нас. Там сказано: *Двері Даріна, Володаря Мори. Хай скаже друг і заходить.* А нижче – дрібними та ледве помітними

літерами дописано: *Я, Нарви виготовив їх. Келебрімбор із Краю Гостролиста ці знаки накреслив.*

– А що означає *оте скаже друг і заходить* ? – запитав Мері.

– Це ж очевидно, – відповів Гімлі. – Якщо ти друг, то скажи пароль, двері відчиняться, і ти зможеш увійти.

– Так, – сказав Гандальф, – цими дверима, ймовірно, треба керувати словами. Деякі гномівські брами відчиняються тільки в особливі періоди чи для певних осіб; інші мають замки та ключі, потрібні навіть тоді, коли знаєш усі належні періоди і слова. До цих дверей ключа немає. У Дарінові дні вони не були таємничими. І зазвичай стояли відчиненими, а тут сиділи вартові. А коли двері зачиняли, то кожен, хто знав слово-ключ, міг вимовити його й увійти. Принаймні так стверджує літопис, еге ж, Гімлі?

– Так-так, – погодився гном. – Однак, що то за слово, ніхто не пам'ятає. Нарві, його майстерність і цілий рід зникли з лиця землі.

– А хіба *ти* не знаєш цього слова, Гандальфе? – здивовано запитав Боромир.

– Ні! – відказав чарівник.

На обличчях його супутників проступив переляк, і тільки Арагорн, який добре знав Гандальфа, залишився мовчазним і незворушним.

– Тоді навіщо було тягти нас до цього триклятого місця? – скрикнув Боромир, озираючись на темну воду та здригаючись. – Ти сказав нам, що колись уже переходив через Копальні. Як таке могло статися, якщо ти не знаєш, як увійти?

– Відповідь на перше твоє запитання, Боромире, – мовив чарівник, – у тому, що я не знаю цього слова *наразі*. Та невдовзі ми це вирішимо. І, – додав він, блискаючи вогнем із-під кошлатих брів, – можеш також запитати, навіщо я здійснив усі свої вчинки, якщо вони раптом виявляться марними? Що ж до іншого твого запитання, то ти сумніваєшся в моїй історії? Чи в тебе не залишилося клепок у голові? Я ввійшов тоді з іншого боку. Я прийшов зі Сходу...

Якщо хочеш знати, то я скажу тобі, що двері ці відчиняються назовні. З внутрішнього боку їх можна відчинити навстіж руками. А ззовні їх не зрушить ніщо, крім наказу-закляття. Їх неможливо проштовхнути всередину.

– І що ти збираєшся робити? – запитав Піпін, якого не злякали насуплені брови чарівника.

– Постукати у двері твоєю головою, Перегріне Туку, – сказав Гандальф. – Але якщо і це не зрушить їх із місця, але мені хоча би часину не допикатимуть дурними запитаннями, то я пошукаю слово-ключ...

Колись я чудово знав усі заклинання всіма ельфійськими, людськими й орківськими мовами, призначеними для такої мети. Навіть зараз можу пригадати зі стонадцять, не напружуючи пам'яті. Гадаю, мені знадобиться лише кілька спроб і не доведеться випитувати в Гімлі слова таємної гномівської мови, якої вони нікого не навчають. Слово-відмичка було ельфійське, як і напис на арці – це поза сумнівом.

Він знову приступив до скелі, легенько торкнувся патерицею центру срібної зірки, якраз під символом ковадла, і промовив наказовим тоном:

Аннон еделлен, едро гі аммен!

Феннас ноготрім, ласто бет ламмен!

Срібні лінії втратили чіткість, але сірий камінь не ворухнувся.

Багато разів повторював він ці слова, то в різному порядку, то видозмінюючи їх. Тоді спробував інші заклинання, одне по одному, говорячи то швидше та гучніше, то повільніше і м'якше. Потому вимовив чимало окремих слів ельфійською. Нічого не відбулося. Скеля вивищувалася до нічного неба, на якому вже сяяли незліченні зорі, дмухав холодний вітер, а

двері стояли міцно зачинені.

Гандальф знову наблизився до стіни і, здійнявши руки, дедалі лютіше виголошував накази. *Едро, едро!* – кричав він і вдаряв патерицею скелю. *Відчиняйся, відчиняйся!* – волав і повторював цей заклик усіма мовами, якими коли-небудь говорили на Заході Середзем'я. Урешті-решт, кинув патерицю на землю, сів і замовк.

Тієї самої миті чуйні вуха вловили принесене вітром іздалеку вовче виття. Поні Біл стрепенувся від страху, Сем підбіг до нього і щось заспокійливо прошепотів.

– Не дай йому втекти! – сказав Боромир. – Здається, Біл нам іще знадобиться, якщо нас не знайдуть вовки. Ненавиджу цю огидну калюжу!

Тоді гондорець нахилився, підняв велику каменюку і пожбурих її далеко в темну воду.

Камінь бовтнув на дно з тихим сплеском, але відразу вслід за цим звуком почулися плюскіт і булькотіння. Поверхнею водойми, геть не там, де впав камінь, побігло густе ряботіння, поволі ширячись і розпливаючись аж до підніжжя скелі.

– Навіщо ти це зробив, Боромире? – запитав Фродо. – Я теж ненавиджу це місце і боюся. Не знаю, чого: не вовків чи темряви по той бік дверей, а чогось іще. Я боюся озера. Не тривож його!

– Краще було би нам забиратися звідси! – сказав Мері.

– Чому би Гандальфові швиденько щось не зробити? – запитав Піпін.

Але Гандальф на них не зважав. Сидів, схиливши голову на руки, чи то у відчаї, чи у бентежній задумі. Знову долинуло траурне завивання вовків. Брижі на воді побільшали й наблизилися: деякі вже викочувалися на берег.

Несподівано, перелякавши своїх супутників, чарівник зірвався на ноги. Він сміявся!

– Є! – вигукнув. – Звісно, звісно! До смішного просто, як і всі загадки, коли знаєш відповідь.

Підібравши патерицю, він став біля скелі й дзвінким голосом вимовив: *Меллон!*

Зірка коротко зблиснула і знову згасла. Тоді раптом з'явилися обриси велетенської брами, хоча раніше не було видно ні тріщини, ні жодного з'єднання на суцільній скелі. Брама спроквола розійшлася посередині, а потому почала відчинятися, п'ядь за п'яддю, доки обидві стулки дверей уперлися в стіни. У проймі помітно було тьмяні сходи, які стрімко здіймалися угору, та при нижніх їхніх східцях лежала чорніша за ніч темрява. Мандрівники тільки очі виричили від здивування.

– Зрештою, я таки помилився, – озвався Гандальф, – і Гімлі теж. З усіх нас найближчим до правди виявився Мері. Слово-ключ справді було написано на арці! Той напис слід було перекласти так: *скаже «друг» і ввійде*. Потрібно було тільки вимовити слово *друг* ельфійською – і двері відчинились. Отак просто. Занадто просто як для вченого хранителя премудрості в ці сповнені недовіри дні. Колись були щасливіші часи... А тепер – ходімо!

Чарівник зробив крок уперед, поставивши ногу на нижню сходинку. Але тієї миті сталося кілька подій. Фродо відчув, як щось ухопило його за щиколотку, і він, зойкнувши, упав. Поні Біл дико заіржав од страху, розвернувся і чкурнув у темряву якнайдалі від озера. Сем побіг за ним, а тоді, почувши крик Фродо, кинувся назад, плачучи та лаючись. Усі інші рвучко обернулися і побачили, що води озера клекочуть так, мовби з південного краю до них підпливало товпище змії.

З води виринуло довге звивисте щупальце: воно було блідо-зелене, блискуче та мокре.

Його пальчастий кінець зачепив Фродо за ногу і потягнув гобіта до озера. Сем, впавши навколішки, вперішив страхітливу появу ножем.

Щупальце відпустило Фродо, і Сем поволік свого господаря геть, волаючи про допомогу. Але з води, пустивши брижі, виринуло ще зо двадцять нових мацаків. Темне плесо кипіло і огидно тхнуло.

– У браму! Вгору сходами! Хутко! – крикнув Гандальф, стрибнувши назад.

Вивільнивши товаришів з-під влади жаху, який прикував до землі всіх, окрім Сема, чарівник погнав їх уперед.

І саме вчасно. Сем і Фродо піднялися на кілька сходинок, а Гандальф шойно збирався на них ступити, коли щупальця, вигинаючись, наосліп переповзли латку вузького берега й узялись обмацувати скелясту стіну та двері. Одне, звиваючись, пересунулося через поріг, виблискуючи у світлі зірок. Гандальф обернувся і завмер. Міркувати, яке слово змусить двері зачинитися зсередини, було зайвим. Безліч кільчастих мацаків обхопила стулки дверей і затраснула їх із жахливою силою. Двері зачинилися, відлуння уламками покотилось углиб, світло зникло. Крізь масивний кам'яний пласт можна було приглушено почути, як щось відривається і гучно падає.

Й Сем, учепившись за руку Фродо, знеможено сів на сходинку в непроглядній темряві.

– Бідолашний старий Біл! – залепетав він, задихаючись. – Бідолашний старий Біл! Вовки та змії! Змії – це вже було занадто для нього. Я мусив обирати, пане Фродо. Я мусив іти з тобою.

Потім вони почули, як Гандальф знову спустився східцями і простягнув патерицю до дверей: камінь задвигтів, сходи похитнулися, проте двері не відчинилися.

– Ну-ну! – сказав чарівник. – Вхід за нами завалено, і тепер ми маємо лишень один вихід – по той бік гір. Судячи зі звуків, боюся, що тут нагромадили валунів, повиривали з коренями дерева і накидали цього всього впоперек брами. Шкода, бо дерева були гарні й довго простояли біля цього входу.

– Я відчув, що поблизу є щось жахливе, тієї миті, коли моя нога вперше торкнулася води, – озвався Фродо. – Що то була за істота, чи... їх багато?

– Не знаю, – відповів Гандальф, – але всі щупальця керувалися єдиною метою. Щось виповзло, чи хтось вигнав оте щось із темних вод попід горами. У глибинах світу є істоти, давніші й огидніші за орків.

Але він не висловив уголос свого спостереження про те, що, хоч би ким була істота, котра жила в озері, вона чомусь схопила Фродо першим із цілого Загону.

Боромир пробурмотів щось собі під ніс, однак лунке каміння посилило його слова до хрипкого шепоту, який почули всі:

– У глибинах світу! А саме туди ми йдемо всупереч моїй волі. Хто поведе нас тепер у цій смертоносній темряві?

– Я, – відказав Гандальф, – а Гімлі крокуватиме поруч. Ідїть за моєю патерицею!

Чарівник рушив угору великими східцями, тримаючи патерицю високо піднятою: її вістря випромінювало тьмяне світло. Розгонисті сходи були цілі та неушкоджені. Подорожні нараховували двісті сходинок, широких і невисоких, а нагорі виявили коридор зі стрілчастим склепінням і з рівною підлогою, що вів у пїтьму.

– Нумо, посидьмо тут, на сходовому майданчику, відпочиньмо і трохи поїжмо, бо до

вітальні ми ледве чи потрапимо! – сказав Фродо.

Він уже майже струсив зі себе страх, якого нагнало чіпке щупальце, і раптом відчув нездоланий голод.

Супутники схвалили цю пропозицію і посідали на верхніх сходинках – примарні постаті в мороці. Коли всі наситилися, Гандальф уділив кожному по третьому ковтку рівендольського *мірувору*.

– Боюся, його вже не на довго вистачить, – сказав чарівник, – але, гадаю, він стане нам у пригоді після того жаху біля брами. І або нам вельми пощастить, або ми доп’ємо все, що залишилося, перш ніж побачимо протилежний бік Морії! Проте і з водою будьте обережні! Тут є чимало потічків та джерел, однак їх не слід торкатися. Можливо, ми не матимемо нагоди поповнити наші міхи та фляги, аж доки спустимось у Долину Затінених Струмків.

– Скільки часу на це піде? – запитав Фродо.

– Не могу сказати, – відповів Гандальф. – Це залежить од багатьох випадковостей. Однак, ідучи прямо, не збиваючись на манівці та не гублячись, ми, гадаю, здолаємо весь шлях за три-чотири марші. Від Західних Дверей до Східної Брами навпростець щонайменше шістдесят верст, а дорога може сильно петляти.

Зробивши коротенький привал, мандрівники знову рушили в путь. Усі прагнули відбути цю подорож якомога хутчіше, тому, хоч які були стомлені, захотіли продовжити марш іще на кілька годин. Гандальф, як і раніше, йшов попереду. Лівою рукою він високо тримав сяйливу патерицю, що освітлювала тільки ґрунт у нього під ногами; правою стискав свого меча Гламдрінга. За ним ішов Гімлі, його очі мерехтіли в темряві, коли він повертав голову з боку в бік. За гномом рухався Фродо, витягнувши з піхов Жало. Леза Жала та Гламдрінга були геть тьмяні, й це трохи тішило, бо через те, що вони були творіннями ельфійських ковалів Прадавніх Часів, ці мечі починали сяяти холодним світлом, коли наближався хтось із орківського племені. За Фродо йшов Сем, за ним – Леголас і юні гобіти, а відтак і Боромир. Останнім у мороці простував Арагорн, понурий і мовчазний.

Коридор зробив кілька поворотів, а потому повів униз. Неперервний спуск тривав досить довго, перш ніж земля знову вирівнялася. Стало гаряче та задушливо, проте повітря не було затхлим, а іноді їм в обличчя віяли прохолодні повітряні течії, які вихоплювалися з ледь угадуваних отворів у стінах. Цих отворів було багато. У блідому промінні чарівникової патериці Фродо мигцем помічав сходи та склепіння, інші коридори й тунелі, які піднімались угору, стрімко зривалися донизу чи відкривалися сліпою темрявою обабіч. Запамятати їхні хитросплетіння було цілком неможливо.

Гімлі мало чим допомагав Гандальфові, хіба що своєю незламною мужністю. Принаймні його, на відміну від більшості, не бентежила сама темрява. Чарівник часто радився з ним, коли сумнівався щодо вибору шляху, проте вирішальне слово завжди залишав за собою. Копальні Морії були надто розлогі та заплутані, щоби їх могла охопити навіть уява Гімлі, сина Глоїна, хоча він і був гномом гірської раси. Гандальфові не дуже допомагали його призабуті спогади з колишньої подорожі, проте й у темряві, незважаючи на всі закрути дороги, він знав, куди хоче йти, тож не вагався, якщо тільки бачив попереду стежку, що вела його до мети.

– Не бійтеся! – сказав Арагорн.

Чергова зупинка тривала довше, ніж звичайно: Гандальф і Гімлі перешіптувалися між

собою; решта збилась у купу, нервово очікуючи.

– Не бійтеся! Я бував із ним у багатьох подорожах, хоча, може, й не в таких зловісних, як оця; і все-таки в Рівендолі розповідають про значно величніші його діяння, ніж ті, які бачив я. Він не заблукає – якщо тут є стежка, яку можна знайти. Він привів нас сюди всупереч нашим страхам, але він і виведе нас звідси, хай би чого це йому коштувало. Глупої ночі він знаходить шлях додому впевненіше, ніж коти Королеви Берутіель.

Добре, що Загін мав такого провідника. Бо не було в мандрівників ані нічого на розпал, ані жодних засобів, аби зробити смолоскипи: після безладних зборів біля дверей чимало їхніх речей залишилося назовні. А без світла їх невдовзі спіткало би горе. У Морії були не лише безліч доріг, із-поміж яких постійно доводилось обирати правильну, а й діри та проломи в землі, темні колодязі при стежці, в яких відлунювали їхні кроки. Були тріщини та провалля в підлозі, й подекуди розлами утворювалися просто перед ногами. Найширший мав десь зо сажень, і Піпін довго збирав у кулак свою мужність, перш ніж наважився перестрибнути через ту жахливу порожнечу. Далеко внизу лунав плюскіт води, ніби десь у надрах гір оберталось колесо велетенського водяного млина.

– Мотузка! – пробурмотів Сем. – Я знав, що вона мені знадобиться, бо не взяв її!

Що більше ставало всіляких небезпек, то повільніше Загін крокував уперед. Подорожнім уже здавалося, що вони нескінченно довго йдуть до основи гір. Утома долала їх, але думка про те, щоби де-небудь зупинитися, не приносила втіхи. Після порятунку, їжі та ковтка цілющого напою настрій Фродо на якийсь час покращав, але тепер на нього знову наповзала нездоланна тривога, яка переростала в жах. Попри те, що після удару моргульського ножа його зцілили в Рівендолі, зловісна рана таки далася взнаки. Гобітові відчуття загострилися, він значно тонше, ніж раніше, вловлював присутність істот невидимих. Однією з ознак зміни, яку він швидко помітив, було те, що в темряві Фродо бачив краще за всіх своїх супутників, окрім хіба що Гандальфа. Зрештою, саме він був носієм Персня: той висів на ланцюжку в нього на грудях і часами здавався важким тягарем. Фродо непомірно відчував зло попереду та зло, яке йшло назирці позаду, проте мовчав. Він стискав якнайміцніше руків'я свого меча й уперто крокував далі.

Члени Загону, котрі йшли позаду нього, перемовлялися рідко, та й то квапливим шепотом. Довкола панувала тиша, було чути лише звуки їхніх кроків: глухе гупання гномівських чобіт Гімлі; важкий поступ Боромира; легке ступання Леголаса; тихеньке, чутне вряди-годи дріботіння гобітівських ніг; і врешті – повільну тверду ходу Арагорна, який ішов сягнистими кроками. Коли вони зупинялися, то спершу не чули геть нічого, хіба інколи глухе жебоніння чи крапання невидимої води. Та Фродо почав чути чи думати, що чує, ще дещо: приглушені кроки м'яких голих стіп. Вони ніколи не були такими чи майже такими гучними, щоби гобіт упевнився, що дійсно чує їх; але, причувшись раз, уже не затихали, доки рухався Загін. І то було не відлуння, бо, щойно мандрівники зупинялися, невидимі ступні ще трохи шаруділи по камінню, цілком самостійно, а потому теж зупинялися.

Коли вони ввійшли в Копальні, запала ніч. Марш тривав уже кілька годин поспіль із короткими перепочинками, як раптом перед Гандальфом постала перша серйозна перешкода. Попереду зяяла широка темна арка, що відкривалася трьома коридорами: всі вони вели загально у східному напрямку, проте прохід ліворуч поринав углиб, прохід праворуч піднімався вгору, а середній шлях тягнувся вперед, гладенький і рівний, зате дуже вузький.

– Я геть не пригадую цього місця! – озвався Гандальф, нерішуче спинившись перед аркою; він підняв патерицю, сподіваючись відшукати бодай якісь позначки чи написи, які допомогли би зробити вибір, але нічого такого не помітив. – І занадто втомлений, аби ухвалювати якесь рішення, – сказав, хитаючи головою. – Ви всі теж, напевно, стомилися не менше за мене, а може, й більше. Найліпше було б перебути тут решту ночі. Ви розумієте, про що я! Тут завжди темно, та надворі пізній місяць котиться на захід, минула північ.

– Бідолашний старий Біл! – сказав Сем. – Цікаво, де він? Сподіваюся, вовки його ще не впіймали.

Ліворуч од тієї великої арки виявилися кам'яні двері: вони були причинені, та від легкого поштовху відчинилися навстіж. За ними було щось на кшталт висіченого у скелі приміщення.

– Спокійно! Спокійно! – крикнув Гандальф до Мері та до Піпіна, які рвонули вперед, зрадівши, що знайшли місце, де перепочивати буде затишніше, ніж у відкритому проході. – Спокійно! Ви ще не знаєте, що там усередині. Я піду перший.

Він обережно ввійшов, а за ним ланцюжком потяглися інші.

– Ось! – сказав чарівник, указуючи патерицею на центр підлоги.

Майже біля самих його ніг чорніла велика кругла діра, схожа на устя криниці. Розірвані іржаві ланцюги, які лежали по краях, звисали в чорну яму. Поблизу валялося роздроблене каміння.

– Хтось із вас міг туди провалитись і досі ще думає би на льоту, коли вже нарешті гепнеться об дно, – мовив Арагорн до Мері. – Якщо вже у вас є провідник, то нехай він іде першим.

– Це, здається, була кімната для вартових, зроблена, щоби наглядати за тими трьома коридорами, – озвався Гімлі. – А та діра, – вочевидь, це був колодязь для потреб вартових, прикритий камінною лядою. Проте ляду розбито, тому нам усім слід бути обережними в темряві.

Але Піпіна та криниця якимось дивно притягувала. Поки інші розгортали коцики та влаштували місце для снання біля стін кімнати і якнайдалі від дірки в підлозі, він підкрався до її краю і зазирнув туди. В обличчя йому вдарив струмисько холодного повітря, що піднімалося з невидимих глибин. Піддавшись миттєвій спокусі, гобіт ухопив перший-ліпший камінь і жбурнув його вниз. Потому довго слухав, як б'ється його серце, перш ніж почув бодай якийсь звук із ями. Аж ось далеко внизу – ніби камінь упав у глибоку воду в якійсь печеристій місцині – пролунав *бульк*, дуже віддалений, але стократ посиленний і повторений у порожнистій шахті.

– Що це? – скрикнув Гандальф.

Він спочатку відітхнув із полегкістю, коли Піпін зізнався, що він скоїв, але таки розлютився, і гобіт бачив, як палають його очі.

– Недоумкуватий Туку! – обурився чарівник. – Це – серйозна виправа, а не гобітська похідна вечірка. Наступного разу сам кинься туди – тоді ти вже нікому не докучатимеш. А тепер цить!

Кілька хвилин ніхто нічого не чув, але потім із надр долинули приглушені удари: *гуп-геп, геп-гуп*. Вони затихли, а потім, коли стихло відлуння, повторилися: *геп-гуп, гуп-геп, геп-геп, гуп*. Звуки викликали занепокоєння, бо нагадували якісь сигнали; та згодом припинилися, їх уже ніхто не чув.

– То звучав молот, або ж я ніколи у своєму житті не чув, як він співає, – сказав Гімлі.

– Так, – відказав Гандальф, – і це мені не подобається. Можливо, дурнувятий камінь, що його кинув Перегрін, тут ні при чім, але, ймовірно, ми потурбували щось таке, чому ліпше було би тихенько спати. Благаю, не робіть ніяких дурниць! Сподіваймося, що всім нам пощастить хоч трохи відпочити без клопотів. Ти, Піпіне, в подяку за твій учинок, першим стоятимеш на варті, – і він насупився, загортаючись у коцик.

Нещасний Піпін сів при дверях у темній заглибині, та продовжував озиратися, боячись, що з криниці й справді вилізе якесь невідоме створіння. Йому хотілося затулити отвір – хоча

би коциком, – але він не смів наближатися до ями, навіть попри те, що Гандальф, здавалось, уже заснув.

Утім, Гандальф не спав, просто лежав тихо і мовчки. Він поринув у глибоку задуму, силкуючись збудити в пам'яті найдрібніші спогади про попередню свою подорож Копальнями та схвильовано зважуючи, який напрямок обрати далі: тепер неправильний поворот міг би стати для них катастрофою. За годину чарівник підвівся й підійшов до Піпіна.

– Забийся в куточок і подрімай, любий хлопче, – лагідним тоном промовив Гандальф. – Гадаю, ти хочеш поспати. А я не можу склепити повік, тож постою замість тебе на чатах. Я знаю, що зі мною не так, – пробурмотів, умоствившись біля дверей. – Мені потрібна люлька! Я не смакував нею від того ранку, коли почалася снігова буря.

І останнє, що бачив Піпін, перш ніж його зморив сон, це темну постать старого чарівника, котрий зіщулювався на підлозі, затуляючи вузлуватими руками запалену та затиснуту між колінами скіпку. Вогник на мить освітив його гострий ніс і хмарку диму.

Саме Гандальф збудив їх усіх зі сну. Він сидів самотою і вартував уже близько шести годин, давши іншим відпочити.

– Чатуючи, я ухвалив рішення, – сказав він. – Мені не подобаються почуття, які викликає середній шлях, мені також не подобається запах коридору ліворуч: там, унизу, гниле повітря, або з мене кепський провідник. Я поведу вас правим шляхом. Час нам знову підніматись угору.

Вісім темних годин, не рахуючи двох коротких зупинок, подорожні рухались уперед; вони не спіткали жодної небезпеки, нічого не чули й нічого не бачили, крім тьмяного світіння патериці, схожого на миготливий вогник, що гойдався туди-сюди перед ними. Прохід, який вони обрали, постійно підвищувався. Наскільки можна було судити, він пролягав крізь великий гірський розлам і що вище піднімався, то більшав і ширшав. По обидва його боки тепер не було ні отворів, ані інших галерей чи тунелів, долівка стелилася рівна і тверда, без ям і без тріщин. Вони, вочевидь, натрапили на те, що колись було важливою дорогою, і рухались уперед швидше, ніж під час першого маршу.

Отак подорожні здолали понад двадцять верст, відміряних по прямій лінії на схід, хоча насправді пройшли верст із тридцять чи й більше. Дорога піднімалась, і дух Фродо теж трохи піднісся, проте він і досі почувався пригніченим, і досі іноді чув чи думав, що чує, далеко позаду Загону, крім відлуння їхніх власних кроків і тупоту, ще чийось ходу, яка вже не була відлунням.

Вони пройшли стільки, скільки гобіти витримали без перепочинку, й усі мріяли про місце, де можна було би поспати, коли це стіни праворуч і ліворуч від них зникли. Мандрівники ніби пройшли попід стрілчастою брамою, потрапивши до якогось чорного та порожнього простору. Перетяг у них під ногами гнав потужну хвилю теплого повітря, а на обличчя наліг холод темряви, яка чекала попереду. Вони спинилися й у тривозі збилися до купи.

Гандальф, здавалося, радів.

– Я обрав правильний шлях, – сказав він. – Нарешті дійшли до житлових частин Морії, тож зараз, припускаю, ми неподалік од східного її краю. Зате ми дуже високо, значно вище, ніж Долина Затінених Струмків, якщо я не помиляюся. З огляду на тутешнє повітря, ми, либонь, у якійсь просторій залі. Тепер я ризикну запалити справжнє маленьке світло.

Чарівник здійняв патерицю – і на коротку мить усіх засліпило, мов од спалаху блискавки. Зметнулись і розбіглися величезні тіні, й на секунду високо вгорі висвітлилося нескінченне склепіння, підтримуване численними могутніми колонами, висіченими з каменю. Попереду та обабіч від мандрівників простяглася велетенська порожня зала: чорні її стіни, гладенькі та лискучі, як скло, виблискували й мерехтіли. Товариство побачило ще три ходи – непроглядно чорні арки: одну просто попереду на сході, інші дві обабіч од неї. Потому світло згасло.

– Це наразі все, далі я вас поки що не поведу, – мовив Гандальф. – У схилі гори колись були чималі вікна, а на верхніх рівнях Копалень – шахти, які пропускали світло. Гадаю, ми вже до них дійшли, проте надворі знову споночило, тож до ранку нічого не буде відомо достеменно. Якщо я правий, то завтра ми побачимо, як сюди зазирає світанок. Доти нам краще нікуди не йти. Тож відпочиньмо, якщо зможемо. Поки що все було гаразд, ми здолали більшу частину темної дороги. Та ще не пройшли ні її цілу, ні також довгий шлях униз до Брам, які відчиняються у світ.

Товариші перечекали ту ніч у кутку розлогої печерної зали, притиснувшись один до одного, щоби захиститися від перетягу: крізь східну арку влітало морозяне повітря, безперервно їх пронизуючи. Вони лежали, а все довкола заступала темрява, порожниста й нескінченна, їх пригнічували самота і просторинь видовбаних у скелі залів, нескінченних розгалужених сходів і коридорів. Найбільш страхітливі образи, відомі гобітам із темних чуток, раптом усі гуртом навалилися на них разом із усвідомленням справжніх жахливості та дивовижності Морії.

– Колись тут, напевно, жила чимала юрба гномів, – озвався Сем, – і кожному з них довелося потрудитися завятіше, ніж борсукові за п'ятдесят років, аби витворити все це, та ще й із такого твердого каменю! Навіщо вони це зробили? Адже гноми не живуть у цих похмурих норах, чи не так?

– Це не нори, – відповів Гімлі. – Це – величне королівство та місто, Гномівський Чертог. У давнину воно було не похмуре, а сповнене світла та розкошів, яким і залишилось у наших піснях.

Він підвівся і, стоячи в темряві, заспівав глибоким голосом, луна якого затихала вдалині під склепінням:

*Був юний світ зелених гір,
І Місяць – чистий первотвір,
Струмок без назви біг між скал,
Коли тут Дарін лиш блукав.
Прокинувшись, він називав
Долини й гори; куштував
Незайманих джерел кришталь,
Над Озером Дзеркальним став
І в нім побачив, як зірки
Сплелись в корону навіки.*

*Високі гори, дивний світ
Перед падінням Давніх Літ –
Час незабутніх королів
(О Нарготронд і Гондолін!),
Що відпливли вже за Моря –*

*Чудова Даріна Пора.
Він посідав різьблений трон
У залі з безліччю колон:
Зі срібла – діл, зі золота – дах,
І руни влади на дверях.
Як сонце, місяць і зірки,
Горіли ясно в ті віки –
В той час без горя і жалю –
Світильники із кристалю.*

*Там молот по залізу бив,
Тесак тесав, різець різьбив,
Кували лезо й рукояць,
Копали шахти, клали гать.
І на кольчуги йшли метал,
Берил, і перли, і опал;
Щити і лати, меч і спис
Горою там росли увись.*

*Народ невтомний Дарін мав,
Він під горою грав, співав,
Під арфу менестрель тужив,
А з-за воріт сурмач сурмив.*

*Холодні гори, сірий світ,
Нема вогню – лиш попіл, лід,
Не чути арфи, молот стих:
Загинув, Даріне, і ти...
Його могила – тінь і сум
У Морі, де Кгазад-д'ум.
Та світить зірка не одна
В Дзеркальнім Озері із дна:
Його корона там лежить, –
Не вічним сном-бо Дарін спить.*

– Мені сподобалося! – вигукнув Сем. – Я хотів би вивчити цю пісню. *У Морії, де Кгазад-д'ум!* Але від згадок про всі ті світильники ця темрява здається ще більш гнітючою, ніж вона є. А ті купи коштовностей і золота досі лежать десь тут, так?

Гімлі не зронив жодного слова: проспівавши таку пісню, він уже не хотів говорити.

– Купи коштовностей? – перепитав Гандальф. – Ні. Орки часто грабували Морію; у верхніх чертогах нічого не залишилося. Відколи Гноми покинули це місце, ніхто не наважується шукати шахти і скарбниці у глибинах надр: їх затопила вода... чи тінь страху.

– Тоді пощо Гномам вертатися сюди? – запитав Сем.

– По *мітрил*, – відповів Гандальф. – Багатство Морії це не золото чи коштовності – забавки для Гномів – і не залізо, яке служить Гномам. Усього цього тут і справді було доволі, особливо заліза, проте, щоби його знайти, не потрібно було копати: все, чого Гноми бажали, вони могли виторгувати. Бо лише тут, у єдиному на світі місці, було знайдено морійське срібло, істинне срібло, як дехто його називав, а ельфійською його звать *мітрил*. Гноми називають його по-своєму, та не кажуть, як саме. Вартість його вдсятеро перевищувала вартість золота, а тепер йому взагалі немає ціни, адже на поверхні його залишилося дуже мало, і навіть орки не сміють копати його тут. Поклади *мітрилу* пролягають на північ до

Карадрасу й униз до п'ятки. Гноми про це не розповідають, однак *мітріл* став основою і їхнього багатства, і їхнього знищення: вони рили надто жадібно та надто глибоко, потривоживши того, від кого втекли, – Убивцю Даріна. З того, що їм пощастило видобути, орки забрали майже все, відіславши його як данину Сауранові, який палко жадає цього срібла...

Мітрілі Його прагнуть мати всі народи. Він ковкий, як мідь, і блискучий, наче скло, а Гноми виготовляли з нього метал – легкий, але міцніший за гартовану сталь. Він гарний, як і звичайне срібло, проте краса *нітрілу* не вицвітає та не тьмяніє. Ельфи дуже цінували його і з-поміж безлічі іншого виготовили з цього матеріалу *ітильдин* – «зоремісяць», що його ви бачили на дверях. Більбо мав кольчугу з кілець *нітрілу*, яку йому дав Торін. Цікаво, яка її доля? Гадаю, вона досі збирає пил десь у Домі Метомів у Міхоритові.

– Що? – скрикнув Гімлі, зненацька порушивши мовчанку. – Кольчуга з морійського срібла? То був королівський дар!

– Так, – погодився Гандальф. – Я ніколи не казав цього Більбо, проте вона вартує більше, ніж цілий Шир і все, що в ньому є.

Фродо промовчав, але просунув руку під туніку й торкнувся кілець своєї кольчуги. Його приголомшила думка, що він іде, несучи під курткою те, що варте цілого Ширу. А Більбо? Фродо не сумнівався, що Більбо знав про це. То був воістину королівський дар. Однак думки Фродо полинули далеко від темних Копалень: до Рівендолу, до Більбо, та до Торбиного Кута у дні, коли там жив Більбо. Фродо усім серцем прагнув повернутися туди, в ті дні, косити газон чи ліпити глечики серед квітів і ніколи не чути про Морію, про *нітріл* чи про Перстень.

Запала глибока тиша. Один по одному мандрівники позасинали. Фродо вартував. Раптом його, ніби повів, що влетів крізь невидимі двері з надр землі, огорнув жах. Руки його замерзли, а чоло вкрив піт. Він прислухався. Дві повільні години він тільки те й робив, що прислухався, проте не чув ані звуку, ні навіть примарного відлуння кроків.

Час його варті добігав кінця, коли вдалині, там, де в п'ятки ледь проступала західна арка, Фродо привиділися дві тьмяні світляні цятки, дуже схожі на блискучі очі. Він здригнувся. Голова його впала на груди. «Я майже заснув на чатах, – подумав гобіт. – Я був на межі сну». Він підвівся, протер очі й так стояв, удивляючись у темряву, доки його змінив Леголас.

Умостившись, Фродо швидко заснув, але йому здавалося, ніби далі триває його попередній сон: звідусіль долинали шепоти, він бачив дві тьмяні світляні цятки, які повільно наближалися. Гобіт прокинувся і збагнув, що всі інші тихенько перемовляються біля нього та що на його обличчя падає бліде світло. Високо вгорі понад східною аркою крізь отвір шахти поблизу склепіння пробився довгий блідий промінь; з протилежного боку крізь північну арку до зали також потрапляло світло, приглушене та далеке.

Фродо сів.

– Доброго ранку! – сказав Гандальф. – Адже нарешті знову настав ранок. Бачиш, я мав рацію. Ми високо у східній частині Морії. І ще до завершення нинішнього дня повинні знайти Величні Брами та побачити води Дзеркального Озера, що лежить перед ними в Долині Затінених Струмків.

– Тоді я радітиму, – озвався Гімлі. – Я побачив Морію, і вона справді велична, проте стала темною та жахливою, ми не натрапили на жоден слід мого роду. Я сумніваюся, чи Балін узагалі колись сюди приходив.

Після сніданку Гандальф вирішив одразу продовжити ходу.

– Ми стомлені, та відпочинемо ліпше зовні, ніж тут, – сказав він. – Не думаю, щоби будь-хто з нас хотів провести ще одну ніч у Морії.

– Таки ні! – озвався Боромир. – І яким шляхом підемо? Ген під східну арку?

– Можливо, – відповів Гандальф. – Але наразі я ще не знаю, де саме ми є. Якщо я не заблукав безнадійно, тоді, гадаю, ми вище та північніше від Величних Брам; і знайти до них правильну дорогу може бути нелегко. Східна арка і справді може виявитися тим шляхом, який нам належить обрати, але слід добряче розирнутися довкола, перш ніж ухвалимо якесь рішення. Ходімо до світла в північних дверях. Якщо пощастить знайти вікно, це нам дуже допоможе, та, боюся, світло долинає сюди з глибоких шахт.

Ідучи за своїм очільником, Загін пройшов під північною аркою. Подорожні опинились у широкому коридорі. Поволі просувалися вперед, і світло мерехтіло дедалі ясніше, й вони побачили, що воно просочується з дверної пройми праворуч: високої, з пласким дашком, на завісах якої досі висіли напіввідчинені кам'яні двері. За ними був квадратний pokій. Світло і там було тьмяне, та для їхніх призвичаєних до тривалої темряви очей воно здалося сліпучо-яскравим, тож, заходячи, вони мружились.

Їхні ноги тривожили глибокий пил на підлозі, вони перечіплювалися через розкидані у проходах речі, контурів яких спершу навіть не можна було розгледіти. Світло потрапляло до покою крізь широку вентиляційну шахту на протилежній східній стіні згори: вона тяглась аж ген високо, і десь там у вишині було видно клаптик блакитного неба. Світло зі шахти падало просто на стіл посередині кімнати – монолітний продовгастий блок приблизно дванадцять п'ятей заввишки, на якому лежала велетенська білокам'яна плита.

– Схоже на могилу, – пробурмотів Фродо і з дивним передчуттям нахилився вперед, щоби роздивитися її зблизька.

Гандальф хутко підійшов до нього. На плиті були глибоко вигравіювані руни:

– Це Даєронові Руни, якими віддавна користувались у Морії, – сказав Гандальф. – Ось що тут написано мовами людей і Гномів:

БАЛІН, СИН ФУНДІНА,
ВОЛОДАР МОРІЇ.

– То він усе-таки мертвий, – мовив Фродо. – Цього я і боявся.
А Гімлі затулив обличчя каптуром.

Розділ 5 Міст Кгазад-дѹму

З

агін Персня стояв у мовчанні біля могили Баліна. Фродо згадав про Більбо та про його тривалу дружбу з цим гномом, про Балінів візит до Ширу колись давно. Стоячи в цьому запиленому покої в горах, він думав, що все це відбувалося либонь тисячу років тому на іншому кінці світу.

За якийсь час подорожні стрепенулися, підвели погляди і почали шукати якоїсь підказки, яка розповіла би їм про долю Баліна чи натякнула на те, що трапилося з його народом. На протилежному боці покою під шахтою були ще одні – менші – двері. Тепер мандрівники побачили, що біля обох дверей лежить безліч кісток, а між ними – поламані мечі, леза сокир, роздроблені щити і шоломи. Деякі мечі були криві – орківські ятагани з почорнілими лезами.

У скелястих стінах було висічено багато ніш, і в них стояли велетенські оббиті залізом дерев'яні скрині. Усі вони були розтрощені та спустошені, проте біля розбитої кришки однієї з них лежали рештки книги – порізані, продірявлені ножами, частково спалені, захляпані чорними і просто темними плямами, схожими на засохлу кров, тож прочитати можна було мало. Гандальф обережно підняв книгу, проте її сторінки кришилися і розсипалися, коли він клав їх на плиту. Якусь часину чарівник зосереджено вивчав її, не мовлячи і слова. Доки він обережно перегортав сторінки, Фродо та Гімлі, які стояли поруч, помітили, що вони списані багатьма почерками різних рук, рунами Морії та Долу, а подекуди й ельфійським шрифтом.

Нарешті Гандальф відірвав погляд від книги.

– Це, здається, реєстр успіхів народу Баліна, – сказав він. – Гадаю, все почалося з їхнього прибуття в Долину Затінених Струмків близько тридцяти років тому. На сторінках є цифри, які, по-моєму, означають роки після їхнього прибуття. Верхня сторінка позначена як *один-три*, тож на початку бракує принаймні ще двох. Послухайте оце!

Ми прогнали орків од великої брами і з вартового... – гадаю, так; наступне слово дуже невиразне та припалене: ймовірно, приміщення – прикінчили багатьох у світлі ясного – думаю – сонця в долині. Флої убито стрілою. Він багатьох убив. Далі пляма, потому: Флої попід травами поблизу Дзеркального Озера. Наступні рядок-два прочитати годі. Тоді таке: Ми обрали двадцять першу залу з Північного кінця собі за помешкання. Є... – не можу прочитати, що. Згадано шахту. Далі: Балін установив свій трон у Палаті Мазарбул.

– Палата Хронік, – сказав Гімлі. – Мабуть, саме тут ми зараз і стоїмо.

– Ну, потому довго нічого не можна прочитати, – продовжив Гандальф, – окрім слів *золото, Дарінова Сокира* та чогось на кшталт *шолом*. Тоді: *Балін тепер володар Морії*. Тут, здається, закінчується розділ. Після якихось зірок писала вже інша рука, я бачу: *...ми знайшли істинне срібло*, а згодом слова *добре викуваний*, а потому щось... о, знаю: *мітрил*; а останні два рядки такі: *...Оїн шукати верхні зброярні Третього Глибу*, щось ніби *піти на захід*, пляма, *до брами Краю Гостролиста*.

Гандальф замовк і відклав два-три аркуші.

– Тут є ще кілька сторінок, досить квапливо списаних і дуже пошкоджених, – знов озвався він, – але при такому освітленні я мало можу там розібрати. Далі, напевно, бракує аркушів, бо нумерація наступних починається з *п'яти* – з п'ятого року колонізації, гадаю. Нумо, погляньмо! Ні, вони надто порізані та забруднені, я не можу їх прочитати. При сонячному світлі, може, було би легше. Заждіть! Ось, тут щось є: великі виразні літери,

ельфійський шрифт.

– То, мабуть, рука Орі, – сказав Гімлі, зазирнувши чарівникові через плече. – Він умів добре та швидко писати, часто користувався ельфійськими літерами.

– Боюся, гарним почерком тут записано погані вісті, – мовив Гандальф. – Перше виразне слово – *скорбота*, проте решту рядка зіпсуто, є хіба що закінчення: *...естре*. Так, то либонь-таки *...естре*, а потому: *...десятого дня листопада Балін, володар Морії, загинув у Долині Затінених Струмків. Він пішов одинцем зазирнути в Дзеркальне Озеро. Орк вистрелив у нього з-за каменя. Ми вбили орка, та ще багато... йшло зі сходу вище від Срібножилої. Кінець сторінки такий розмитий, що мені ледве чи пощастить щось розгледіти, проте, гадаю, це можна прочитати так: ...ми перегородили брами, – а тоді: ...зможемо довго їх утримувати, якщо... – а потім, імовірно, слова *жахливий і страждання*. Бідолаха Балін! Здається, він писав розділ, що тривав менш як п'ять років. Хотілося би знати, що трапилося згодом, але ми не маємо часу розшифровувати ці кілька останніх сторінок. Ось найостанніша з усіх, – він зупинився й зітхнув. – Це гнітюче читиво. Боюся, гномів спіткав жорстокий кінець. Слухайте! *Ми не можемо вибратися. Ми не можемо вибратися. Вони захопили Міст і другу залу. Там загинули Фрар, і Лоні, й Налі. Далі чотири рядки так злилися, що я можу прочитати лише: ...пішов 5 днів тому. Ось останні рядки: ...озеро підступило до стіни Західної Брами. Сторожу Воді забрав Оїна. Ми не можемо вибратися. Кінець близько, – а потому: ...барабани, барабани в надрах. Цікаво, що це означає? Останні слова нашкрябано квапливими карлючками ельфійською: ...вони йдуть.* Далі нічого немає.*

Гандальф замовк і стояв у тихій задумі.

Загін несподівано пройнявся жахом і трагізмом цієї палати.

– *Ми не можемо вибратися*, – бурмотів Гімлі. – Нам пощастило, що озеро трохи зміліло та що Сторож спав у глибині на південному його краї.

Гандальф підвів голову й роззирнувся.

– Здається, гноми чинили затятий опір біля обох дверей, – сказав він, – але на той час їх залишилось уже небагато. Так завершилася спроба відвоювати Морію! Спроба відважна, та нерозважна. Час іще не настав. А тепер, боюся, нам слід попрощатися з Баліном, сином Фундіна. Тут йому належить спочивати, в чертогах його праотців. Ми візьмемо цю книгу, Книгу Мазарбул, і згодом прочитаємо її ретельніше. Найліпше оберігай її ти, Гімлі, а потому віднесеш Дайнові, якщо буде така нагода. Ця книга його зацікавить, хоч і завдасть глибокого смутку. Нумо, нам час іти! Ранок минає.

– У який бік підемо? – запитав Боромир.

– Назад у залу, – відповів Гандальф. – Але наш прихід до цієї палати не був даремним. Тепер я знаю, де ми перебуваємо. Це і справді, як сказав Гімлі, Палата Мазарбул, а зала відтак – це двадцять перша зала з Північного кінця Морії. Тож нам слід іти звідси попід східною її аркою, потому звернути праворуч і на південь, а далі рухатись униз. Двадцять Перша Зала мала би бути на Сьомому Рівні, тобто шістьма рівнями вище від Брам. Нумо! Повертаймося до зали!

Не встиг Гандальф домовити, як пролунав оглушливий шум – розкотисте *бам-м!*, яке долиняло з надр унизу й від якого під ногами здригалося каміння. Мандрівники стривожено метнулися до дверей. *Там, там!* – знову гуркіт, мовби чиїсь здоровецькі руки перетворили всі печери Морії на неосяжний барабан. Тоді розляглося лунке ревіння: в залі озвалася страхітлива сурма, а віддалік їй вторували різки та хрипкі окрики. Квапливо тупотіли сотні ніг.

– Ідуть! – скрикнув Леголас.

– Ми не можемо вибратися, – сказав Гімлі.

– Спіймалися! – вигукнув Гандальф. – І навіщо я зволікав? Ось ми тут, у пастці, як і гноми колись. Але тоді тут не було мене. Побачимо, що...

Там, там! – гупали барабани, а стіни здригалися.

– Зачиніть двері й заклиньте їх! – закричав Арагорн.

– Не скидайте клунків зі спин, доки стане снаги: можливо, нам іще трапиться нагода пробити собі дорогу.

– Ні! – сказав Гандальф. – Ми не повинні тут зачинятися. Нехай східні двері будуть відчинені! Якщо випаде шанс, ми підемо саме туди.

Укотре розкотисто задзвеніли клич сурми і пронизливі крики. Кроки тупотіли вже в коридорі. Залунали бемкання та брязкіт, члени Загону оголили мечі. Гламдрінг тьмяно виблискував, краї Жала мерехтіли. Боромир підпер плечима західні двері.

– Зачекайте хвилику! Не зачиняйте їх поки що! – гукнув Гандальф.

І він кинувся вперед до Боромира, піднявшись на повен зріст.

– Хто прийшов сюди тривожити спокій Баліна, Володаря Морії? – закричав він щодуху.

Довкола розляглася хвиля відразливого реготу, ніби каміння посипалось у ями; і з того гарמידеру виокремився низький голос, який віддавав накази. *Там, вам, там!* – гупали барабани в надрах.

Швидким рухом Гандальф відступив од вузької щілини у дверях і простягнув уперед патерицю. Сліпуче світло заповнило палату і коридор за нею. Чарівник на секунду визирнув назовні. Потому відстрибнув, а в коридорі вже дзвеніли й свистіли стріли.

– Там орки, і їх дуже багато, – сказав він. – Декотрі великі та лихі: чорні уруки Мордору. Поки що вони тримаються позаду, проте там є і ще щось. Гадаю, здоровецький печерний троль, а може, й не один. Надії на втечу тим шляхом немає.

– Надії взагалі не буде, якщо вони доберуться й до інших дверей, – озвався Боромир.

– Наразі ззовні тут не чути ні звуку, – відказав Арагорн, який стояв біля східних дверей і прислухався. – З цього боку коридор одразу переходить у сходи: він точно не веде назад до зали. Та чи розумно тікати наосліп у цьому напрямку, ведучи на хвості переслідувачів? Ми не можемо забарикадувати двері. Ключа від них немає, замок зламано, й відчиняються вони досередини. Спершу ми повинні зробити щось, аби затримати ворогів. Ми змусимо їх боятися Палати Мазарбул, – продовжив понуро, торкаючи вістря свого меча Андуріла.

З коридору долинули важкі кроки. Боромир кинувся до дверей і навалився на них, потому заклинив їх лезами зламаних мечів і уламками деревини. Загін відступив до протилежного краю палати. Проте наразі побратими не мали змоги тікати. У двері гепнуло так, що вони здригнулись, а згодом почали потроху відчинятися, бо клинці повискакували. Велетенські рука та плече, темношкірі, зі зеленуватою лускою, протискалися крізь дедалі ширший просвіт. Тоді велика і пласка безпала ступня теж пропхалася крізь нього вниз. Зовні панувала мертва тиша.

Боромир скочив уперед і навідліг рубонув ту руку, проте меч його брязнув, ковзнув убік і випав із його тремтячої руки. Лезо надщербилося.

Зненацька Фродо, на власний подив, відчув, як у його серці закипає шалена лютя.

– За Шир! – крикнув він і, підстрибнувши до Боромира, нахилився й ударив Жалом огидну ступню.

Пролунало ревіння, нога відсмикнулася назад, мало не видерши меча з рук Фродо. Чорні краплі хляпали з леза і димілися на долівці. А Боромир знову навалився на двері й захряснув їх.

– Один бал на користь Ширу! – гукнув Арагорн. – Глибокий же укус у гобіта! У тебе гарне лезо, Фродо, сину Дрого!

У двері знову гримнули, а потому ще раз і ще. Били таранами та молотами. Двері

тріснули й піддалися, отвір у них раптово поширився. Крізь нього засвистіли стріли, та вони лише вдарялись об північну стіну й падали на підлогу, не завдаючи нікому шкоди. Почувся гук сурми, а за ним квапливий тупіт, і орки один по одному вдерлися до палати.

Скільки їх там було, побратими не рахували. Бійка була затятою, проте орків налякав запал захисників. Леголас прострелив горло двом. Гімлі відрубав ноги ще одному, котрий вискочив на могилу Баліна. А Боромир і Арагорн убили багатьох. Коли впав тринадцятий орк, решта з вересками втекла, не завдавши захисникам шкоди, бо тільки Семові трохи розсікли шкіру на голові. Його врятувало вміння різко пригинатись, і свого орка він таки завалив: могутнім ударом леза з Кургану. У його карих очах зайнявся такий вогонь, побачивши який відступив би навіть Тед Пісковик.

– Уже час! – крикнув Гандальф. – Біжімо, доки не вернувся троль!

Але, щойно вони вибігли, а Піпін і Мері не встигли ще й дістатися до зовнішніх сходів, до палати вдерся кремезний орківський ватаг, майже людського зросту, з голови до п'ят закутий у чорну броню; його солдати скупчилися у дверях позаду нього. Обличчя він мав темне, очі його нагадували вуглинка, а язик був червоний; у руці орк тримав чималого списа. Замахнувшись шкіряним щитом, відбив удар меча Боромира, а його самого штовхнув назад і повалив долі. Пригнувшись зі швидкістю змії, яка збирається напасти, він ухилився від Арагорнового удару й метнув списа в напрямку Загону, цілячись просто у Фродо. Зброя влучила гобітові у правий бік, і він відлетів до стіни й залякнув, притиснений до неї. Сем із криком рубонув ратище списа, і воно зламалося. Та щойно орк пожбурих держак і вихопив ятагана, як на шолом йому опустився Андуріл. Бризнули іскри, мовби вдарила блискавиця, і шолом розколовся навпіл: орк упав із розтрощеною головою. Його солдати завили й утекли, а Боромир і Арагорн кинулися за ними.

Там, там! – гукали барабани в надрах. Знову пролунав розкотистий голос.

– Нумо! – волав Гандальф. – Маємо останній шанс. Біжімо!

Арагорн підхопив Фродо на руки з того місця, де він лежав біля стіни, й помчав до сходів, штовхаючи перед собою Мері та Піпіна. За ними квапилася решта, проте Леголас мусив прямо-таки виволокти з палати Гімлі: не зважаючи на небезпеку, гном із похиленою головою стояв біля могили Баліна. Боромир потягнув східні двері, скрипнули завіси, – двері мали обабіч великі залізні кільця, проте замкнути їх він не зміг.

– Зі мною все гаразд, – витиснув зі себе Фродо. – Я можу йти сам! Постав мене!

Від подиву Арагорн мало не впустив його на землю.

– А я вважав тебе мертвим! – скрикнув він.

– Наразі ще ні! – сказав Гандальф. – Але ми не маємо часу дивуватись. Ідіть звідси, всі, сходами донизу! Зачекайте там на мене кілька хвилин, одначе, якщо я не з'явлюся, рушайте далі! Біжіть швидко і вибираючи ті шляхи, які ведуть праворуч та донизу.

– Ми не можемо залишити тебе самого втримувати двері! – мовив Арагорн.

– Робіть, як я сказав! – люто ревнув Гандальф. – З мечів тут уже зиску не буде. Ідіть!

Світло зі шахти не проникало у прохід, тож там було темно хоч в око стрель. Утікачі довго рухалися східцями навпомацки, потім озирнулися, та не побачили нічогісінько, крім примарного світіння чарівникової патериці високо вгорі. Гандальф, здавалося, просто вартував біля зачинених дверей. Фродо важко дихав і сперся на Сема, який обхопив його руками. Так вони і стояли на сходах, удивляючись у п'тьму. Фродо причулося, ніби

Гандальфів голос бурмоче якісь слова, які розлітаються попід похилим склепінням і зітхають відлуннями. Розібрати сказане йому не вдалося. Стіни дрижали. А інколи було чути розкотистий барабанный бій: *Там, там!*

Зненацька нагорі на сходах сліпучо зблиснуло біле світло. Потому звідти долинули глухий гуркіт і важкий удар. Барабани мов ошаліли: *Там-бам, там-бам!* – а тоді стихли. Гандальф зірвався зі сходів і впав на підлогу просто посеред побратимів.

– Гай-гай! Усе закінчено! – сказав чарівник, силкуючись підвестися. – Я зробив усе, що міг. Однак зітнувся з рівним мені супротивником і мало не загинув. Але не стійте тут! Ідіть далі! Якийсь час вам доведеться обходитися без світла: я ще глибоко приголомшений. Ходімо! Ходімо! Де ти, Гімлі? Ходи зі мною попереду! Тримайтеся близько один біля одного – всі ви!

Мандрівники, спотикаючись, пішли за Гандальфом і роздумували, що ж таке трапилося. *Там, там!* – знову гупали барабани: цього разу вони звучали приглушено та здалеку, проте не відступали. Інших ознак гонитви чути не було: ні тупотіння, ні голосів. Гандальф не повертав ані праворуч, ані ліворуч, бо цей коридор, либонь, вів саме туди, куди він хотів. Іноді спускався східцями, п'ятдесятьма чи й більше, на щоразу нижчий рівень. У такі відтинки подорожні наражалися на особливу небезпеку, бо в темряві не бачили, куди спускаються, аж поки опинялись унизу, тож і ступали ніби в порожнечу. А Гандальф обстукував підлогу патерицею, наче сліпець.

За годину вони здолали півтори версти шляху чи, може, трохи більше, і спустилися багатьма ділянками сходів. Жодного звуку гонитви так і не чули. Усі майже повірили, що їм пощастило втекти. Після сьомого сходового відтинку Гандальф зупинився.

– Стає гаряче! – важко видихнув він. – Ми вже мали би зійти щонайменше до рівня Брам. Невдовзі, гадаю, нам доведеться шукати поворот ліворуч, аби рухатися на схід. Сподіваюся, це не далеко. Я дуже втомився. Мушу відпочити тут бодай хвилину, навіть якщо за нами женуться всі орки світу.

Гімлі взяв його за руку й допоміг присісти на сходинок.

– Що трапилося там, угорі, біля дверей? – запитав він. – Ти зустрів того, хто б'є у барабани?

– Не знаю, – відповів Гандальф. – Однак я несподівано опинився віч-на-віч із тим, чого ніколи не зустрічав раніше. І не придумав нічого ліпшого, як спробувати накласти на двері закляття-замок. Таких заклять я знаю чимало, проте, щоби все вийшло надійно, потрібен час, але й тоді двері все одно можна вибити силою...

Я стояв там і чув орківські голоси по той бік дверей: чекав, що орки от-от їх розтrophать. Про що саме говорили ті потвори, я не чув, але, здається, вони розмовляли своєю огидною мовою. Я розібрав лише слово *gâsh* тобто «вогонь». Тоді хтось увійшов до палати – я відчув це крізь двері, – а орки перелякались і замовкли. Той хтось ухопився за кільце, теж відчув мене та моє закляття...

Хто то був, відгадати годі, проте мені ще ніхто не кидав такого виклику. Його закляття-протидія було жахливе. Воно майже зламало мене. На секунду я перестав контролювати двері, й вони почали відчинятися! Я мусив виголосити слова Наказу. Напруження виявилось завеликим. Двері розлетілися на друзки. Щось темне, як хмара, заступило зсередини світло і скинуло мене зі сходів. Зрушилася навіть стіна, а також, гадаю, і склепіння палати...

Боюся, Балін тепер похований дуже глибоко, і, можливо, той хтось також там похований. Цього я сказати не можу. Проте принаймні прохід позаду нас заблоковано повністю. Ох, я ніколи не почувався таким виснаженим, однак змора поволі минає. А що там із тобою, Фродо? Я не мав часу, щоби сказати, але я ще ніколи в житті не радів так, як

тоді, коли ти заговорив. Я вже злякався, що Арагорн несе хороброго, проте мертвого гобіта.

– Що зі мною? – перепитав Фродо. – Я живий. І цілий, здається. У мене синці, мені боляче, проте не надто.

– Ну, – сказав Арагорн, – скажу тільки, що гобіти зліплені з такого щільного тіста, рівного якому я ще не бачив. Якби я знав про це раніше, то лагідніше розмовляв би з вами в заїзді у Брі! Такий удар списа звалив би й вепра!

– Ну, мене він не звалив, і я через це радію, – сказав Фродо, – хоча почувуюся так, ніби побував між молотом і ковадлом.

І він замовк, важко дихаючи.

– Ти вдався у Більбо, – мовив Гандальф. – Ти маєш набагато більше всього, ніж здатне розгледіти око: так я казав колись і про нього.

Фродо замислився, чи не приховує, бува, це зауваження чогось...

Мандрівники продовжили ходу. Невдовзі озвався Гімлі. Його очі добре бачили в темряві.

– По-моєму, – сказав він, – попереду видно світло. Але то не світло сонця. Воно червоне. Що би то могло бути?

– *Gâuh!* – пробурмотів Гандальф. – Цікаво, чи не це вони мали на увазі: невже нижні рівні охопив вогонь? Хай там як, ми можемо йти лишень уперед.

Незабаром у тому, що попереду справді є світло, вже не було сумнівів: його бачили всі. Воно миготіло та виблискувало на стінах ген у глибині проходу. Подорожні змогли роздивитися свій шлях: відразу перед ними дорога хутко збігала вниз, а трохи поодаль стояла низька арка; крізь неї й пробивалося дедалі яскравіше світло. Повітря стало палючим.

Коли вони дійшли до арки, Гандальф пройшов крізь неї, а решті знаком наказав зачекати. Він стояв одразу за проймою, і видно було його обличчя, осяяне червоним пламенем. Чарівник швидко відступив.

– Тут на нас жде ще одна несподіванка, – сказав він, – певна річ, для того, щоби ми почувалися як удома. Зрештою, тепер я знаю, де ми є: ми досягли Першого Глибу – рівня, що розташований якраз під Брамами. Це – Друга Зала Давньої Морії. Брами близько: поза східним краєм, ліворуч, приблизно за третину версти звідси. Через Міст, угору широкими сходами, просторою дорогою, через Першу Залу – і назовні! Ну ж бо, підійдіть і погляньте!

Побратими визирнули з-за арки. Перед ними була ще одна печерна зала, вища та значно довша за ту, в якій вони спали. Загін був поблизу східного кінця зали, – далі вона ширилася на захід і зникала в темряві. Посередині вишикувався подвійний ряд гінких колон, вирізьблених у вигляді стовбурів могутніх дерев, крони яких підтримували склепіння ажурним плетивом камінних віт. Окорінки їхні були гладенькі та чорні, тож червона заграва тьмаво виблискувала на їхніх боках. Через цілу підлогу біля підніжжя двох гігантських колон тяглася величезна тріщина. З неї било яскраво-червоне світло, й раз у раз язики полум'я лизали краї тріщини, кучерявлячись при основах колон. У повітря здіймалися клуби чорного диму.

– Якби ми прийшли основною дорогою, спустившись із верхніх залів, то потрапили би тут у пастку, – озвався Гандальф. – Сподіваймося, що нас і наших переслідувачів розділяє вогонь. Ходімо! Не слід гаяти часу.

Не встиг він договорити, як знову залунав барабанний бій гонитви: *Там, там, там!* Оддалік, у мороці західного боку, зали лунали крики та сигнали ріжків. *Там, там!* – здавалося, колони здригаються, а полум'я іде в танок.

– А тепер – останнє зусилля! – гукнув Гандальф. – Якщо надворі сонце, ми ще зможемо втекти. За мною!

Він повернув ліворуч і прожогом кинувся геть гладенькою підлогою зали. Відстань

виявилася більшою, ніж вони уявляли. Біжачи, втікачі чули удари та відлуння багатьох квапливих кроків позад себе. Здійнявся пронизливий вереск: їх помітили. Дзвеніла та брязкала сталь. Над головою Фродо свиснула стріла.

Боромир засміявся.

– Вони цього не очікували! – гукнув. – Вогонь відрізав їх. Ми не з того боку!

– Дивись уперед! – крикнув Гандальф. – Міст уже близько. Він вузький і небезпечний.

Зненацька Фродо побачив під ногами чорну прірву. Наприкінці зали підлога обривалась, опускаючись на невідому глибину. До зовнішніх дверей можна було добратися лише хистким камінним мостом без опор і без поручнів, який покрученою волосінню завдовжки вісімдесят п'ятей простягся понад прірвою. Це був стародавній гномівський захист од будь-якого ворога, котрий зміг би захопити Першу Залу та зовнішні коридори. Цей міст можна було перейти лише вервечкою. На його початку Гандальф зупинився, а решта збилася гуртом позаду нього.

– Веди, Гімлі! – сказав чарівник. – Піпін і Мері – наступні. Прямо й угору сходами за двері!

У них полетіли стріли. Одна влучила у Фродо й відскочила. Друга протнула капелюх Гандальфа і застрягла в ньому, ніби чорне перо. Фродо озирнувся. По той бік вогню роїлися чорні постаті: там були, здається, сотні орків. Вони вимахували списами та ятаганми, які у світлі вогню червоно відблискували, мовби вже були закривавлені. *Там, там!* – розкотистий барабанний бій дедалі гучнішав, – *там, там!*

Леголас озирнувся і наклав стрілу на тятиву, хоча для його маленького лука відстань була надто велика. Він уже було натягнув тятиву, проте рука його опустилась і стріла зісковзнула на землю. Ельф скрикнув од збентеження та від страху. З'явилися два великі тролі, котрі принесли велетенські камінні плити й кинули їх долі, щоби ті правили за місток для переходу через вогонь. Але не тролі сповнили ельфа жахом. Лави орків розімкнулись, і вони юрбою позадкували, ніби й самі чогось боялися. Щось надходило з-поза них. Що то було – розгледіти не вдавалося: якась величезна тінь, посеред якої проступала темна подоба – можливо, людська, проте більша: в ній були сила та жах, які випереджали її.

Тінь дійшла до краю вогню, і світло пригасло, мовби його заступила хмара. Потому подоба ривком перескочила через тріщину. Полум'я бухнуло їй назустріч, оповиваючи тінь кільцями; чорний дим заплубочився в повітрі. Розмаяна грива тіні зайнялась і спалахнула позаду неї. У правиці подоба тримала лезо, що нагадувало жалкий язик вогню, в лівиці – батіг із багатьма ременями.

– Ай! Ай! – заволав Леголас. – Бальрог! Бальрог іде!

Гімлі дивився вперед широко розплющеними очима.

– Убивця Даріна! – скрикнув він і, впустивши сокиру, затулив руками обличчя.

– Бальрог, – пробурмотів Гандальф. – Тепер я розумію, – він похитнувся і мусив спертися на свою патерицю. – Що за лиха доля! А я вже стомився.

Темна вогниста постать метнулася до них. Орки заскавучали і тлумом побігли через камінні містки. Тоді Боромир здійняв свій ріг і засурмив. Голосно задзвенів його виклик, заревів попід печерним склепінням, наче крик, що виривався з багатьох горлянок. На мить орки злякались, а вогняна тінь спинилася. Та відлуння того кличу стихло раптово, як полум'я, що його збиває зловісний вітер, і ворог знову рушив у наступ.

– На міст! – крикнув Гандальф, збираючись на силі. – Тікайте! Цього недруга не здолати жодному з вас. Я мушу втримати вузький прохід. Тікайте!

Арагорн і Боромир не зважили на його наказ. Вони стали пліч-о-пліч на місці позаду Гандальфа на далекому кінці моста. Решта спинилася біля самісіньких дверей наприкінці зали і обернулася, не наважуючись покинути свого провідника віч-на-віч із ворогом.

Бальрог наблизився до мосту. Гандальф стояв посередині між ним і своїми супутниками, спершись на патерицю лівою рукою, а в його правиці виблискував Гламдрінг, холодний і білий. Супротивник знову спинився, зустрівшись із чарівником, а тінь обабіч почвари розтяглася, немовби два широкі крила. Бальрог здійняв батіг, ремені якого шипіли

та потріскували. Його ніздрі пашіли полум'ям. Але Гандальф стояв непорушно.

– Ти не пройдеш, – сказав він.

Орки не ворушилися, запала мертва тиша.

– Я слуга таємного вогню, володар полум'я Анору, – промовив Гандальф. – Ти не пройдеш. З темного вогню ти не матимеш зиску, пломеню Удуну. Повертайся до Тіні! Ти не пройдеш.

Бальрог не відповідав. Вогонь у ньому ніби пригас, натомість згустилася темрява. Він повільними кроками просувався до мосту і зненацька злетів на величезну висоту, розпростерши крила від стіни до стіни; проте Гандальфа ще все одно було видно: він мерехтів у мороці, здавався малим і геть самотнім – сірим і згорбленим, наче всохле дерево перед навалою бурі.

З тіні вихопився полум'яно-червоний меч.

Гламдрінг спалахнув білим у відповідь.

Пролунав дзвінкий удар, зблиснув білий вогонь. Бальрог поточився, а його меч розлетівся на розплавлені кусні. Чарівник гойднувся на мості, ступив крок назад і знову твердо став на ноги.

– Ти не пройдеш! – повторив він.

Одним стрибком Бальрог вискочив на міст. Його батіг звивався і шипів.

– Сам він не вистоїть! – раптом гукнув Арагорн і побіг мостом назад. – *Еленділі* – кричав. – Я з тобою, Гандальфе!

– Гондор! – і собі крикнув Боромир, кинувшись навздогін.

Тієї миті Гандальф підняв патерицю і з криком ударив нею по мосту перед собою. Патериця розламалася навпіл і випала йому з руки. Сліпучий серпанок із білого полум'я зметнувся вгору. Міст тріснув. Розламався якраз під ногами у Бальрога, і камінь, на якому стояла істота, з гуркотом полетів у безодню, хоча решта каменюк залишилася там, де й була, тремтячи та розгойдуючись, ніби висолоплений над порожнечею камінний язик.

Жахливо зойкнувши, Бальрог метнувся було вперед, але його тінь зірвалась униз і шезла. Проте, падаючи, він заніс батога, і його ремені хльоснули й оповили коліна чарівника, потягнувши його до краю. Гандальф похитнувся й упав, а тоді, марно намагаючись учепитися за каміння, зісковзнув у безодню.

– Тікайте, ви, безумні! – закричав він і зник.

Вогні згасли, запала непроглядна темінь. Члени Загону стояли, прикуті жахом до землі, й дивилися у провалля. Щойно надбігли Арагорн і Боромир, як решта мосту теж тріснула й запалась. Усі отямилися лише від голосу Арагорна.

– Ходімо! Тепер я поведу вас! – гукав він. – Ми мусимо виконати його останній наказ. За мною!

І вони з натугою почали підніматися вгору велетенськими сходами по той бік дверей: Арагорн ішов попереду, Боромир – у самому кінці. На верхівці сходів натрапили на широкий лункий прохід. Помчали ним. Фродо чув, як обіч нього плаче Сем, а тоді спіймав себе на тому, що й сам плаче, біжачи. *Там, там, там!* – було чути позаду розкотистий барабанний бій, тепер скорботний і повільний, *там!*

Вони бігли далі. Попереду ясніло світло: широкі отвори шахт пронизували склепіння. Утікачі пришвидшили біг. Дісталися до зали, осяяної сонячним світлом, що струменіло з високих вікон на сході. Пробігли через неї. Проминули її велетенські розбиті двері, й раптом перед ними відчинилися Величні Брами – арка з полум'яного світла.

У мороці поза велетенськими опорами дверей, які височіли обабіч од них, причаїлась орківська варта, проте самі брами було розтрито і повалено. Арагорн буквально втоптав у землю капітана варти, котрий став йому на шляху, а інші орки втекли, нажахані люттю

нового провідника Загону. Товариство промчало повз ворогів, не зваживши на них. Побратими вибігли з Брам і вискочили на поточені часом велетенські сходинки – на поріг Морії.

Отак вони нарешті, не мавши жодної надії, побачили небо й відчули вітер на своїх обличчях.

Подорожні не зупинялись, аж доки опинилися на відстані пострілу з лука від стін. Довкола них простяглася Долина Затінених Струмків. Її вкривала тінь Імлистих Гір, але зі сходу на землі відбивалося золотаве світло. Була перша година пополудню. Сяло сонце, хмари пливли білі та високі.

Мандрівники озирнулись. Арка Брам зяяла темрявою в тіні гір. Ледве чутно й далеко попід землею звучав барабанний бій: *Там!* Тонка цівка диму вихопилася назовні. Нічого, крім цього, не було видно: долина лежала геть порожня. *Там!* Урешті-решт, їх усіх здолало горе, і вони довго плакали: дехто тихо і мовчки, а дехто – впавши на землю. *Там, там.* І ось барабанний бій затих.

Розділ 6 Лотлорієн

горе! Боюся, ми не можемо тут залишатись, – озвався Арагорн.

Він подивився в напрямку гір і підняв свого меча.

– Прощавай, Гандальфе! – гукнув. – Хіба ж я не казав тобі: *якщо ввійдеш у двері Морії, стережися?* Прикро, та я мав рацію! На що нам сподіватися без тебе?

Потому звернувся до Загону.

– Мусимо обходитися без надії. Принаймні нам іще, можливо, випаде нагода помститися. Нумо, зберімося з духом, і годі плакати! Ходімо! Попереду в нас довга дорога та багато справ.

Його супутники підвелись і роззирнулися. На півночі долина переходила в тінисту полонину між двома великими гірськими відрогами, над якими виблискували три білі шпилі: Келебдил, Фануїдол, Карадрас – Гори Морії. На початку полонини біг бистрий потік, схожий на біле мереживо, накинуте згори на нескінченні каскади невисоких водоспадів, а довкола підніжжя гір у повітрі висів серпанок із бризок.

– Онде Сходи Затінених Струмків, – мовив Арагорн, указуючи на водоспади. – Ми добралися би сюди тим глибоко висіченим у землі шляхом, що тягнеться біля потоку, якби фортуна була прихильнішою до нас.

– Чи якби Карадрас не був таким суворим, – сказав Гімлі. – Ось він стоїть і усміхається на сонці!

Гном пригрозив кулаком найдальшому зі шпилів під сніговою шапкою і відвернувся.

На сході зовнішня гряда гір несподівано обривалась, і за ними відкривалися далекі землі, розлогі та невиразні. На півдні, скільки сягало око, без кінця-краю тяглися щоразу нижчі Імлисті Гори. Менш як за півтори версти і трохи нижче від мандрівників, котрі стояли високо на західному боці долини, лежало озеро. Довге й округле, воно мало форму велетенського наконечника списа, глибоко увігнаного в північну полонину; та південний його край виступав із затінку під осяяне сонцем небо. Проте води озера були темні: темно-сині, мов чисте вечірнє небо, якщо на нього дивитися з освітленої кімнати. Плесо було спокійне, без ряботиння. Довкола озера ріс шовковистий травостій, що терасами спускався зусібіч до голого та рівного водяного пруга.

– То розкинулося Дзеркальне Озеро, глибокий Кгелед-зâрам! – сумно промовив Гімлі. – Пригадую, як він сказав: «Можеш насолодитися цим видовищем! Однак нам не варто там затримуватися». Тепер мені довго доведеться мандрувати, доки я знову зможу радіти. Це

мені треба було поквапитись і піти з цього світу, а йому слід було залишитися.

Загін подався дорогою від Брам. Важко прохідна та розбита, вона перетворювалася на звивистий путівець, що зникав серед вересу і дроку, який витикався між розколотого каміння. Та однаково було зрозуміло, що колись давно широка мошена дорога тяглась угору з цих низин до Гномівського Королівства. Місцями біля стежки ще траплялися понівечені скульптури, зелені кургани зі стрункими березами на верхівках чи з ялинами, які співали на вітрі. Поворот на схід привів подорожніх просто до травостою біля Дзеркального Озера, і там, недалеко від узбіччя, стояла одинока колона зі збитим верхом.

– Це – Дарінів Камінь! – скрикнув Гімлі. – Я не можу пройти тут, не повернувшись бодай на мить, аби поглянути на цю дивовижну долину!

– Тільки хутко! – сказав Арагорн, озираючись на Брами. – Сонце сідає рано. Орки, можливо, й не з'являться, доки западуть сутінки, та до ночі ми вже повинні бути далеко. Місяць майже зовсім постарів, сьогодні буде темно.

– Ходімо зі мною, Фродо! – покликав гном, звертаючи з дороги. – Я не хотів би, щоби ти пішов звідси, не побачивши Кгелед-з'араму.

Він побіг униз довгим зеленим схилом. Фродо повільно пішов слідом, – його, незважаючи на біль і втому, манили нерухомі сині води. Сем тупотів позаду.

Біля вертикального каменя Гімлі спинивсь і поглянув угору. Камінь потріскав, його побила негода, а ледь помітні руни на його поверхні годі було прочитати.

– Ця колона позначає місце, звідки Дарін уперше подивився в Дзеркальне Озеро, – сказав гном. – Зазирнімо і ми туди хоча б раз, перш ніж піти!

І вони нахилилися над темною водою. Спершу не побачили нічого. Тоді поволі роздивилися контури довколишніх гір, віддзеркалені у глибокій синяві, над якими, немов білі полум'яні плюмажі, височіли шпилі, а далі просторилося небо. Там, потонули у глибинах, мовби коштовні самоцвіти, сяяли мерехтливі зорі, хоча на небі вгорі ще не згасло сонячне світло. Натомість тіней схилених над водою гнома та гобіта не було видно.

– О Кгелед-з'араме, прекрасний і дивовижний! – мовив Гімлі. – У тобі лежатиме Дарінова Корона, доки він знову прокинеться. Прощай!

Гімлі вклонився, відвернувся і заквапився вгору зеленим схилом, повертаючись на дорогу.

– Що ви бачили? – запитав у Сема Піпін, але Сема надто поглинула задума, щоби він міг відповісти.

Далі дорога звертала на південь і незабаром почала спускатися, вибігаючи з-поміж країв долини. Трохи нижче від озера мандрівники натрапили на глибоке джерело – прозоре, наче кришталь, – із якого камінним виступом збігав ручай прісної води, що мчав, поблискуючи та клекочучи, до стрімкого скелястого каналу.

– Ось те джерело, з якого бере початок Срібножила, – сказав Гімлі. – Не пийте з нього! Воно холодне, як лід.

– Трохи далі цей ручай перетворюється на гомінку ріку і збирає води з багатьох інших гірських струмків, – мовив Арагорн. – Наша дорога впродовж багатьох верст пролягатиме вздовж нього. Адже я поведу вас тим шляхом, який обрав Гандальф. І для початку сподіваюся дістатися до лісів, де Срібножила впадає у Велику Ріку – ген аж там.

Усі поглянули туди, куди він показував, і побачили перед собою потік, що стрибав у

жолоб долини й біг удалину до пониззя, доки губився в золотавій імлі.

– Там лежать ліси Лотлорієну! – сказав Леголас. – Це – найпрекрасніша з усіх осель мого народу. Ніде немає таких дерев, як у тій землі. Бо взимку листя їхнє не опадає, а стає золотим. Воно осипається лише навесні, коли розпускається вже нова зелень, а віття тоді оздоблює жовтий квіт; долівка в лісі теж золотиста, і золотисте його склепіння, а опори лісу – наче зі срібла, адже кора дерев там гладенька та сіра. Про це досі розповідають наші пісні, співані в Морок-лісі. Серце моє зраділо би, якби я побував під покровом того лісу і якби то було навесні!

– Моє серце зраділо би навіть узимку, – мовив Арагорн. – Але туди ще немало верст. Поквапмося!

Певний час Фродо та Семові вдавалось іти в ногу з іншими, втім, Арагорн вів Загін уперед сягнутими кроками, тож невдовзі два гобіти почали відставати. Вони від раннього ранку нічого не їли. Семів поріз пік вогнем, голова йому паморочилася. Попри те, що світило сонце, вітер після теплої темряви Морії здавався йому морозним. Він тремтів. Для Фродо кожен наступний крок ставав дедалі боліснішим, він хапав ротом повітря, щоби надихатися.

Нарешті Леголас озирнувся і, побачивши їх обох далеко позаду, гукнув Арагорна. Усі спинились, Арагорн побіг по гобітів, покликавши Боромира зі собою.

– Пробач, Фродо! – гукнув він, сповнений тривоги. – Цього дня відбулося стільки всього і нам так потрібно було поспішати, що я забув про твоє поранення, і про Семове – також. Чому ви не сказали? Ми не зробили нічого, щоби полегшити вам путь, а мали би, хай би навіть усі орки Морії гналися за нами. Ходімо ж! Тут неподалік є місце, де ми зможемо трохи перепочити. Там я зроблю для вас усе, на що здатен. Нумо, Боромире! Понесімо їх.

Незабаром вони натрапили на ще один струмок, що тік зі заходу і долучав свої кипучі води до бистроплинної Срібножилої. Уже вкупі вони перестрибували через камінь зеленої барви та пінисто збігали у глибоку улоговину Біля неї росли ялини, низькі й покривлені, а її схили були круті, порослі листовиками та кущиками чорниць. Натомість дно було рівне, і струмок галасливо біг, перекидаючи блискучу гальку. Там подорожні зупинилися на відпочинок. Була вже третя година пополудні, а вони відійшли від Брам лише на кілька верст. Сонце хилилося на захід. Доки Гімлі та двоє молодших гобітів розпалювали вогонь із кущів і з ялинового хмизу та носили воду, Арагорн доглядав Сема і Фродо. Семова рана була неглибока, проте виглядала огидно, й Арагорнове обличчя було серйозним, коли він її обстежував. Але за мить він із полегкістю підвів погляд.

– Тобі поталанило, Семе! – сказав він. – Багато хто зазнавав гірших поранень як розплату за першого вбитого орка. Поріз – не отруєний, хоча таке частенько трапляється з ранами від орківських лез. Я візьмуся за лікування, і рана невдовзі загоїться. Промієш її, коли Гімлі нагріє воду.

Арагорн розв'язав мішечок і витяг звідти якісь засушені листочки.

– Вони сухі й тому частково втратили свої лікувальні властивості, – продовжив він, – але отут у мене є кілька листочків *ателасу*, який я зібрав на Вершині Вітрів. Покриши один у воду і промий дочиста рану, а тоді я її перев'яжу. Тепер твоя черга, Фродо!

– Зі мною все гаразд, – сказав Фродо, не бажаючи, щоби до його одягу хто-небудь торкався. – Мені потрібно було тільки трохи їжі та відпочинку.

– Ні! – заперечив Арагорн. – Мусимо подивитися, що тобі заподіяли молот і ковадло. Я досі дивуюся, як ти взагалі вижив.

Він лагідно зняв із Фродо стару куртку та зношену туніку й аж зойкнув од подиву А потому засміявся. Срібні лати мерехтіли в нього перед очима, ніби промінчики світла на схвильованому морі. Арагорн обережно зняв їх і трохи потримав у руках, – коштовності на них блискотіли, неначе зорі, а дрібні кільця, коли їх струсонути, дзвеніли, наче краплі дощу

по поверхні озера.

– Гляньте, друзі мої! – покликав він. – У гобіта шкірка гарненька така, що не сором у неї вдягнути і ельфа-князька! Якби ж хто знав, що у гобітів така шкіра, всі мисливці Середзем'я вже з'їхалися б до Ширу.

– І ніякі стріли ніяких мисливців у світі її би не пробили, – сказав Гімлі, вражено дивлячись на кольчугу. – Вона ж із мітрилу. Мітрил! Я ще ніколи не бачив такий прекрасний, як оцей, ба навіть не чув про нього. Це та кольчуга, про яку розповідав Гандальф? Тоді він недооцінив її. Проте подарували її саме тому, кому було слід!

– Я часто думав, що це ви з Більбо робите потайки в його маленькому покої, – озвався Мері. – Хай йому грець зі старим гобітом! Зараз я люблю його навіть більше, ніж завжди. Сподіваюся, нам випаде нагода йому про це розказати!

На правому боці та на грудях у Фродо був майже чорний синець. Під кольчугою гобіт мав сорочку з м'якої шкіри, та в одному місці кільця пробили її і врізались у плоть. На лівому боці Фродо теж були синці, які з'явилися від того, що його пожбурили об стіну. Доки інші готували їжу, Арагорн промивав йому болючі місця водою, в якій настоювався *ателас*. Гострий аромат настою наповнив улоговину, й усі ті, хто схилився над водою, що парувала, відчували полегшення та приплив сил. Невдовзі біль відпустив Фродо, дихати йому стало легше, хоча ще багато днів він ледве рухався і болісно реагував на кожен дотик. Арагорн прив'язав йому до боку кілька м'яких подушечок із тканини.

– Кольчуга навдивовижу легка, – сказав він. – Одягни її знову, якщо стане снаги. Моє серце радіє від усвідомлення, що в тебе вона є. Не скидай її навіть уві сні, хіба би фортуна привела тебе туди, де ти був би у безпеці – а таке ледве чи трапиться, доки триватиме твоя виправа.

Поївши, товариство приготувалось іти далі. Вогонь загасили і приховали всі його сліди. Потому, вибравшись із улоговини, мандрівники повернулися на дорогу. Вони не встигли зайти далеко, коли сонце заховалося за західними височинами і з гірських схилів поповз густий морок. Підніжжя гір огорнули сутінки, а у видолинках піднявся туман. Ген на сході бліде вечірнє світло лежало на потьмянілих землях: на далекій рівнині та на лісі. Сем і Фродо, почувачись уже значно краще, ніж до перепочинку, і добряче поновивши сили, тепер могли йти з непоганою швидкістю, тож лише з однією короткою зупинкою Арагорн провадив Загін уперед іще майже три години.

Стемніло. Запала глибока ніч. Сяяло безліч прозорих зірок, але старий місяць зійшов щойно ближче до ранку. Гімлі та Фродо йшли позаду всіх, м'яко ступаючи та сторожко прислухаючись до всіх звуків на дорозі. Урешті Гімлі порушив тишу.

– Не чути нічого, крім вітру, – сказав він. – Гоблінів поблизу немає, або ж у мене дерев'яні вуха. Однак на те, що орки задовольняться самим лише вигнанням нас із Морії, сподіватися не варто. А можливо, такою була їхня мета і їм уже було нічого робити з нами – з Перснем. З іншого боку, орки часто переслідують недругів на рівнині багато миль, прагнучи помститися за вбитого капітана.

Фродо не відповів. Подивився на Жало: лезо було тьмяне. Та він таки щось чув, чи то йому лише здавалося? Тільки-но їх огорнув морок, а дорога позаду зникла в темряві, як він знову вловив чийсь швидкий тупіт. Гобіт навіть зараз чув його. Він хутко обернувся і далеко позаду побачив дві крихітні світляні цятки (чи то йому на мить так привиділося?), проте вони миттю ковзнули вбік і зникли.

– Що там? – запитав гном.

– Не знаю, – відказав Фродо. – Здається, я чув чийсь кроки, і здається, я бачив світло – ніби чийсь очі. Мені часто це ввижається, відколи ми ввійшли в Морію.

Гімлі спинився і припав до землі.

– Я не чую нічого, крім нічних розмов рослин і каміння, – сказав він. – Ходімо! Ну-бо, поквапся! Наші побратими вже зникли з очей.

З верхів'я долини назустріч їм прилетів морозний нічний вітер. Попереду виринула розлога сіра тінь і чутно було нескінченний шелест листя, ніби тополі шуміли від легенького повіву.

– Лотлорієн! – скрикнув Леголас. – Лотлорієн! Ми дійшли до краю Золотого Лісу. Шкода тільки, що зараз зима!

Була вже ніч, і дерева височіли перед подорожніми, утворюючи арку над дорогою та над струмком, який раптом вигулькнув звідкілясь попід їхнім крилатим віттям. У тьмяному світлі зірок стовбури були сірими, а тремтливе листя нагадувало поблякле золото.

– Лотлорієн! – озвався й собі Арагорн. – Радію я, що знову почув шелест вітру в його деревах! Ми все ще не далі, ніж за три милі від Брам, але на сьогодні досить. Тут уже покладімося на те, що цієї ночі чесноти ельфів віднадять від нас небезпеку, яка йде за нами назирці.

– Може, й так, якщо ельфи і досі мешкають тут, у світі, що темніє, – сказав Гімлі.

– Давно вже народ мій не заходив аж сюди, в землі, де ми мандрували довгі століття тому, – мовив Леголас. – Але ж ми чуємо, що Лорієн іще не перетворився на пустку, бо тут живе таємна сила, що береже цей ліс од зла. Проте тутешній народ рідко кому таланить побачити, – можливо, він живе тепер у самій гущавині, якнайдалі від північного кордону.

– Місцеві ельфи справді живуть глибоко в лісі, – сказав Арагорн і зітхнув, немовби зворушений якимось спогадом. – Цієї ночі ми мусимо подбати про себе самі. Пройдімо ще трохи вперед, поки нас обступлять дерева, потому звернімо зі стежки і пошукаймо місця для відпочинку.

Він ступив углиб лісу, та Боромир стояв у нерішучості й не квапився йти за ним.

– Хіба немає іншого шляху? – запитав він.

– Якої ліпшої дороги тобі ще треба? – і собі запитав Арагорн.

– Простої, хай би вона вела й по вістрях мечів, – сказав Боромир. – Цей Загін провадили дивними стежками, і поки що нічого доброго з того не вийшло. Усупереч моїй волі ввійшли ми в темряву Морії, і там нас спіткала втрата. А тепер нам доводиться вступати в Золотий Ліс, кажеш ти. Проте навіть нам, у Гондорі, відомо, що земля тут небезпечна, й, подекують, мало тих, хто сюди входив, коли-небудь виходило з цього лісу; а з тих, хто вийшов, мало хто залишався неушкодженим.

– Не кажи *неушкодженим* – ліпше скажи *незміненим*, – і тоді, можливо, наблизитися до правди, – виправив гондорця Арагорн. – Але знання в Гондорі занепадає, Боромире, якщо в місті тих, хто колись був мудрим, нині погано відгукуються про Лотлорієн. Вір у що тобі заманеться, проте ми не маємо іншого шляху – хіба що ти захочеш повернутися до Брама Морії, чи видертися на неприступні гори, чи одинцем перепливти Велику Ріку.

– Тоді веди нас уперед, – відказав Боромир. – Але все одно там небезпечно.

– Авжеж, небезпечно, – погодився Арагорн, – гарно і небезпечно; проте лише злу варто боятися цього лісу, а також тим, хто приносить зло зі собою. За мною!

Не пройшовши й півтори версти лісом, вони натрапили на ще один потік, що хутко збігав із порослих деревами схилів, які на заході спиналися до самих гір. Мандрівники чули, як він хлюпоче, перестрибуючи в п'ятьмі через каміння праворуч од них. Його темні бистрі

води перетинали стежку ген попереду і вливались у Срібножилу вирвою затінених озерць поміж корінням дерев.

– Це – Німродель! – сказав Леголас. – У давнину пралісні ельфи склали про цей потік багато пісень, що їх ми й досі співаємо на Півночі, згадуючи про веселку над його водоспадом і про золотаві квіти, які плавали в його піні. Тепер усе потемніло, й міст на Німроделі запався. Я намочу ноги, бо сказано, що вода ця зцілює втому.

Він подався вперед, спустився нерівним берегом і ввійшов у потік.

– Ідіть за мною! – гукнув. – Вода неглибока. Перейдімо її вбхід! На протилежному березі зможемо відпочити, бо звук водоспаду навіє на нас сон і дозволить забути про горе.

Подорожні один по одному спустились і пішли слідом за Леголасом. А Фродо якусь мить постояв край берега, дозволивши воді омита його стомлені ступні. Вона була холодна, та дотик її очищав, а коли він рушив уперед і вода сягнула йому до колін, гобіт відчув, що напруження й утому після довгих блукань було цілковито змито з його кінцівок.

Коли Загін переправився на протилежний берег, усі його члени сіли перепочити і трохи попоїсти; а Леголас узявся розповідати їм легенди Лотлорієну, які досі берегли у своїх серцях ельфи з Морок-лісу: про сонячні промені та про зоряне світло на луках біля Великої Ріки перед тим, як світ посірів.

Невдовзі запала тиша. Чути було лише музику водоспаду, що радісно бринів у темряві. Фродо майже здалося, що він чує співочий голос, який перегукувався з гомоном вод.

– Чуєте голос Німроделю? – запитав Леголас. – Я заспіваю вам пісню про діву Німродель, яка мала те саме ймення, що й потік, біля якого вона жила колись давно. Це прекрасна пісня нашою лісовою мовою, та ось як її виконують тепер у Рівендолі мовою спільною.

І він заспівав тихим голосом, ледве чутним через шелест листя у верховітті:

*Жила давним-давно колись,
Як зірка серед дня,
Ельфійська діва. Сонця блиск
Було її вбрання.*

*Зоря цвіла на голові,
Й волосся те було,
Мов сонце поміж верховіть,
Що в Лорієн прийшло.*

*Тих довгих кіс і білих рук
Була краса ясна;
Не йшла – пливла – як вітру звук,
Як липи лист вона.*

*На водоспаді Німродель,
Де чистих вод свіжінь,
Чий голосок дзюрчав щодень,
Як срібла передзвін?*

*І де ж тепер вона? Хтозна:
Під сонцем чи в тіні,*

*В минуле канула весна
Й осінні її дні.*

*Чекав ельфійський корабель
Під прихистком гори
На юну діву Німродель,
Та звіялись вітри*

*В Північних землях уночі,
І море заревло,
І судно узяли смерчі
На нависне крило...*

*Коли світанок засірів,
То не було землі
Посеред хвиль і між вітрів, –
Лиш сум на кораблі.*

*Даремно в даль вдивлявсь Амрот –
Прокляв він корабель,
Що був його й відносив от
Його від Німродель.*

*Він ельфів був король тоді –
Дерев, галяв здавен, –
Коли ще цвів і молодів
Прекрасний Лорієн.*

*У море раптом він стрибнув,
Рішуче, мов стріла,
І в сіру глибочінь пірнув,
І хвиля розійшлась.*

*Волося вітер розвівав,
Слав піну водний шлях;
Прекрасний лебідь відпливав –
Так бачилось здаля.*

*Та вісті з Заходу не йдуть
На смутний Берег Цей:
Ніде про Амрота не чуть
Між ельфів і людей.*

Леголасів голос стих, пісня урвалася.

– Далі я не можу співати, – сказав він. – А заспівав лише частину, бо багато чого забув. Пісня ця довга та сумна, адже розповідає про те, як смуток зійшов на Лотлорієн, Лорієн Квітучий, коли гноми розбудили зло в норах.

– Але не гноми те зло створили, – заперечив Гімлі.

– Я й не казав такого; проте зло прийшло, – сумно відповів Леголас. – Тоді багато ельфів із роду Німродель покинули свої оселі й пішли до Моря, а вона загубилася на далекому Півдні, на перевалах Білих Гір, і не потрапила на корабель, де чекав на неї коханий

Амрот. Але навесні, коли вітер шурхоче в новому листі, на водоспаді, названому її іменем, досі чути її голос. А коли вітер дме з Півдня, то з моря долинає голос Амрота – Німродель-бо впадає у Срібножилу, яку ельфи називають Келебрантом, а Келебрант – в Андуйн Великий, Андуйн же тече до Затоки Бельфалас, звідки відпливли ельфи Лорієну. Та ні Німродель, ані Амрот ніколи не повернулися...

За легендою, вона мала хатину на гіллі дерева, яке росло поблизу водоспаду, – такий був звичай ельфів Лорієну: мешкати на деревах, а можливо, так і досі є. Тому їх і назвали галадримами, Деревним Народом. У глибині їхнього лісу дерева – то справжні велети. Лісові народи не копали землю, як гноми, і не будували камінних твердинь, доки не з'явилася Тінь.

– Але навіть у пізніші часи оселі на деревах можна вважати безпечнішими, ніж наземні, – озвався Гімлі.

Він поглянув спершу через потік на дорогу, що вела назад, до Долини Затінених Струмків, а потім угору, на склепіння темних гілок.

– У твоїх словах є зерно мудрості, Гімлі, – сказав Арагорн. – Ми не можемо збудувати собі житло, тож цієї ночі, за прикладом галадримів, шукатимемо прихистку на верхів'ях дерев, якщо нам пощастить. Ми й так уже просиділи тут, біля дороги, довше, ніж було обачно.

Тож Загін звернув зі стежки й пішов на захід, у темінь дедалі густішого лісу, вздовж гірського потоку, відступаючи від Срібножилої. Поблизу водоспаду Німродель мандрівники натрапили на кілька дерев, які росли близько одне біля одного, а деякі з них нависали над водою. Їхні могутні сірі стовбури мали чималий обхват, а висоту їхню годі було вгадати.

– Я полізу нагору, – сказав Леголас. – Серед дерев я почувуюся як удома, між корінням чи поміж гіллям, – хоча ці дерева для мене незвичні, відомі тільки з назви у пісні. Їх називають *малорни*, вони родять жовтий цвіт, але я ще ніколи по них не лазив. Тепер побачу, якої вони форми та як вони ростуть.

– Хоч би які вони були, – озвався Піпін, – але ці дерева будуть справді дивовижні, якщо нададуться для відпочинку вночі. Не можу ж я спати на сідалі!

– Тоді вирий нору в землі, – сказав Леголас, – якщо така ночівля тобі більше до смаку. Тільки копай хутко і глибоко, якщо хочеш заховатися від орків.

Він легенько відштовхнувся від землі й ухопився за гілку, що відгалужувалася від стовбура високо над його головою. Та не встиг повисіти там і миті, як раптом до нього з мороку дерев хтось заговорив.

– *Даро!* – наказав голос, і Леголас зістрибнув на землю, здивований та наляканий.

Він зіщулився за стовбуром дерева.

– Не ворушіться! – прошепотів до інших. – Не рухайтесь і не розмовляйте!

Над їхніми головами пролунав лагідний сміх, а потому ще один дзвінкий голос озвався ельфійською мовою. Фродо мало що розумів із тієї розмови, бо говірка, якою послуговувалися пралісні ельфи на схід од гір, відрізнялася від говірки Заходу. Леголас звів очі догори й відповів тією самою мовою⁹.

– Хто вони, і що кажуть? – запитав Мері.

– Це – ельфи, – мовив Сем. – Хіба ти не чуєш їхніх голосів?

– Так, це ельфи, – підтвердив Леголас, – і вони кажуть, що ти так гучно дихаєш, що вони можуть поцілити в тебе у темряві.

Сем квапливо затулив рота рукою.

– А ще вони кажуть, що тобі не треба боятися. Вони вже давно знають про нашу

⁹ Див. примітку «Про ельфів» у Додатку Д.

присутність. Почули мій голос потойбіч Німроделю і зрозуміли, що я з їхнього північного роду, тому й не перешкоджали нашій переправі, а потому зачули й мою пісню. Тепер вони просять, аби я виліз на дерево разом із Фродо, бо їм, здається, дещо відомо про нього та про його подорож. Інших вони прохають трохи зачекати і повартувати біля підніжжя, доки вони вирішать, що робити далі.

З мороку вгорі опустилася драбина: мотузяна, сріблясто-сірого кольору, вона мерехтіла в темряві й, хоча здавалася хисткою, насправді виявилася досить міцною, щоби витримати багатьох людей. Леголас завиграшки вибіг нею вгору, за ним повільно виліз Фродо, а тоді – Сем, силкуючись не дихати голосно. Гінке віття малорна росло просто з окорінка і здіймалося догори, та поблизу верхівки стовбур переходив у крону з безлічі гілок, де – що і з'ясували чужинці – було споруджено дерев'яну платформу, або *поміст*, як називали такі речі в ті дні: самі ж ельфи називали її *талан*. На неї можна було потрапити крізь круглий отвір посередині, в який і опустили драбину.

Коли Фродо нарешті вибрався на поміст, то побачив, що Леголас сидить поруч зі ще трьома ельфами. Ті були вбрані в сутінково-сірі шати, і, доки не починали зненацька рухатися, їх було годі завважити між стовбурами дерев. Ельфи підвелися, й один із них розкрив лампадку, з якої вибився тонкий срібний промінь. Він підняв її, дивлячись Фродо та Семові в обличчя. Потому знову затулив світло і виголосив привітання своєю ельфійською мовою. І Фродо, затинаючись, привітав його у відповідь.

– Ласкаво просимо! – сказав тоді ельф спільною мовою, повільно вимовляючи слова. – Ми нечасто користуємося іншою мовою, крім власної, адже нині мешкаємо в серці лісу і з власної волі не зближуємося з жодним народом. Навіть наш північний рід віддалився від нас. Але дехто з нас продовжує мандрувати, збираючи новини та стежачи за ворогами, тому може розмовляти чужоземними мовами. Я і є одним із таких. Моє ймення – Гальдір. Мої брати, Руміл і Орофін, трохи знають вашу мову...

Та до нас дійшли чутки про ваш прихід, адже Ельрондові гінці минали Лорієн на шляху до Сходів Затінених Струмків. Ми не чули про... гобітів, про півмірків, уже багато довгих років і не знали, що хтось із них іще мешкає в Середзем'ї. Ти не схожий на злого! А тому що ти прийшов із ельфом нашого роду, ми хочемо бути тобі друзями, як і просив Ельронд, хоча звичай забороняє проводити чужинців на нашу землю. Проте сьогодні ви мусите заночувати тут. Скільки вас?

– Восьмеро, – відказав Леголас. – Я, четверо гобітів і двоє людей, один із котрих – Арагорн, ельфодруг із народу Вестернесу.

– Ім'я Арагорна, сина Арагорна, відоме в Лорієні, – сказав Гальдір. – Володарка до нього прихильна. Тоді все гаразд. Але ти назвав лише сімох.

– Восьмий – це гном, – завершив перелік Леголас.

– Гном! – скрикнув Гальдір. – Це недобре. Ми не маємо справ із Гномами від Темних Днів. Їм не вільно бувати на нашій землі. Я не дозволю йому пройти.

– Але він зі Самотньої Гори, один із надійних Дарінових земляків і друг Ельронда, – мовив Фродо. – Сам Ельронд обрав його нам за супутника, й Гімлі був хоробрим та вірним.

Потім ельфи перемовлялися між собою тихими голосами та допитували Леголаса власною мовою.

– Гаразд, – сказав нарешті Гальдір. – Ми зробимо це, хоч і всупереч нашому бажанню. Якщо Арагорн і Леголас наглядатимуть за ним, нехай він проходить; але через Лотлорієн мусить рухатися зі зав'язаними очима... І годі. Довше сперечатися нам не слід. Вашому Загону не можна залишатися на землі. Ми стежили за ріками, відколи помітили, як багато днів тому чимала юрба орків рушила околицями гір на північ від Морії. До того ж, вовки виють на кордонах лісу. Якщо ви і справді прийшли з Морії, то небезпека близько. Завтра

рано-вранці ви мусите піти далі...

Четверо гобітів вилізуть сюди й залишаться з нами – їх ми не боїмося! На сусідньому дереві є ще один *талан*. Там знайдуть прихисток інші. Ти, Леголасе, відповідатимеш за них перед нами. Гукай нас, коли щось трапиться! І пильнуй гнома!

Леголас одразу спустився драбиною, щоби передати своїм супутникам Гальдірові розпорядження; невдовзі після того Мері та Піпін видерлися на високий поміст. Їм аж забило подих, і вони виглядали дуже наляканими.

– Ось! – сказав Мері, відсапуючись. – Ми приволокли ваші коцики, і свої – теж. Решту наших пожитків Бурлака заховав у глибокій кучугурі листя.

– Вам не знадобляться ваші пожитки, – мовив Гальдір. – На верхів'ях дерев узимку морозно, хоча вітер сьогодні з Півдня; та ми дамо вам їжі й питва, які проженуть од вас нічний холод, а ще ми маємо запасний одяг і плащі.

Гобіти охоче погодилися повечеряти вдруге (і то значно краще, ніж першого разу). Потому щільно загорнулися не лише в хутрянні плащі ельфів, а й у власні коцики та спробували заснути. Проте, хоч які вони були стомлені, тільки Семові пощастило зробити це легко. Гобіти не люблять висоти і не сплять на горі, навіть якщо та гора, себто горище, в них є. Поміст зовсім не був схожий на спальню, яка була би до душі гобітам. Він не мав ані стін, ані бодай огорожі; тільки з одного боку стояла плетена ширма, яку можна було пересувати залежно від того, звідки дмухав вітер.

Піпін іще трохи почесав язика.

– Сподіваюсь, якщо мені таки поталанить заснути в цьому голубнику, я не скочуся на землю, – сказав він.

– Якщо вже я задрімаю, – мовив Сем, – то спатиму як убитий, хоч би й куди котився. Що менше буде розмов, то швидше я засну, якщо ти розумієш, до чого я веду.

Фродо певний час лежав без сну, дивлячись на зорі, які мерехтіли крізь тьмяне склепіння тремтливого листя. Сем захропив значно раніше, ніж він склепив повіки. Гобіт невиразно бачив сірі постаті двох ельфів, котрі непорушно сиділи, обхопивши руками коліна, і пошепки перемовлялися. Третій спустився, щоби вартувати на одній із низьких гілок. Урешті, заколисаний вітром у верхів'ї й ніжним гомоном Німроделю, Фродо заснув, і в його голові зазвучала Леголасова пісня.

Пізно вночі він прокинувся. Інші гобіти спали. Ельфів не було. Серпик місяця невиразно блимав крізь листя. Вітер стих. Неподалік на землі Фродо почув неприємний сміх і тупіт багатьох ніг. Брязкав метал. Звуки поволі віддалялись і рухалися, здається, на південь, углиб лісу.

В отворі помосту раптом з'явилася голова. Фродо сів, розтривожений, і побачив, що це голова ельфа в сірому каптурі. Той зиркнув у бік гобітів.

– Що там? – запитав Фродо.

– *Їрх!* – відповів ельф, чи то сикнувши, чи шепнувши, і кинув на поміст згорнуту мотузяну драбину.

– Орки! – зойкнув Фродо – Що вони роблять?

Але ельф уже зник.

Опісля вже не було чути жодних звуків. Навіть листя не шурхотіло, й водоспад ніби примовк. Фродо сидів і тремтів, хоч і був тепло загорнутий. Він радів, що їх не застали на

землі, проте розумів, що дерева давали мало захисту, крім сховку. Подейкували, що орки добре, як мисливські пси, чують запах, а також уміють лазити по деревах. Він витяг Жало: меч спалахував і спершу мерехтів наче синє полум'я, а потому знову поволі згас і потемнів. Незважаючи на те, що меч потьмянів, відчуття близької небезпеки не полишало Фродо, ба навіть наростало. Гобіт підвівся, підповз до отвору і глянув униз. Він був майже певен, що почув скрадливі рухи біля підніжжя дерева далеко на землі.

І рухи то були не ельфійські, бо лісовий народ скрадався цілком безшумно. Потому він ледве розчув звук, схожий на нюшкування чи на шкрябання по корі стовбура. Фродо, затамувавши подих, напружено вдивлявся в темряву під собою. Аж ось хтось повільно поліз нагору, і крізь зціплені зуби проривався його віддих, який нагадував тихе сичання. Тоді при самому стовбурі Фродо побачив два тьмяні ока, які рухались угору. Вони спинились і незмигну дивились у верховіття. Потому раптом глипнули вбік, а потім примарна постать крутнулася довкола стовбура і зникла. Відразу після того по гіллі на дерево хутко видерся Гальдір.

– На цьому малорні було щось таке, чого я ніколи раніше не бачив, – сказав він. – Не орк. Це створіння втекло, шойно я торкнувся дерева. Воно, здається, дуже обережне і трохи знається на деревах, інакше я би подумав, що це хтось із вас, гобітів...

Я не стріляв, бо не наважився зчиняти колотнечу: битва нам ні до чого. Тут пройшов великий загін орків. Вони перетнули Німродель – хай будуть прокляті їхні огидні ноги, які ввійшли в чисту воду! – і подалися геть старою дорогою вздовж ріки, проте неначе вловили якийсь запах і трохи понишпорили біля того місця, де ви зупинилися. Ми троє не могли кинути виклик сотні, тож пішли вперед і заговорили до них фальшивими голосами, відводячи їх углиб лісу.

Орофін тепер швидко повернувся до нашої оселі, щоби попередити наш народ. Жоден орк не вийде з Лорієну. Доки западе наступна ніч, на північних його кордонах зачаться вже багато ельфів. Але ви мусите йти дорогою на південь, шойно зовсім розвидниться.

Зі сходу прийшов блідий день. Розвиднювалося. Світло просочувалося крізь жовте листя малорна, і гобітам здавалося, що то сяє раннє сонце прохолодного літнього світанку. Світло-блакитне небо зиркало на них з-понад гойдливих гілок. Крізь просвіт на південному боці помосту Фродо побачив цілу долину Срібножилої, і долина та простягалася, ніби тьмяно-золоте море, легенько коливаючись від леготу.

Ранок був іще молодий і холодний, коли Загін на чолі з Гальдіром і з його братом Румілом знову рушив у путь.

– Прощавай, ніжний Німроделю! – скрикнув Леголас.

Фродо озирнувся і краєм ока уglied білу піну серед сірих окорінок дерев.

– Прощавай, – сказав він, подумавши, що вже ніколи не почує голосу водоспаду, такого прекрасного, сповненого вічних і незліченних звукових гармоній у нескінченній неповторній музиці.

Вони повернулися на стежку, що й далі бігла зі західного боку Срібножилої, і пройшли нею якусь частину шляху на південь. На землі було видно відбитки орківських ніг. Але незабаром Гальдір звернув поміж дерев і зупинився на березі ріки в їхній тіні.

– Онде там, за потоком, один із мого народу, – сказав він, – хоча ви його, може, й не бачите.

Він подав клич, який нагадував неголосний пташиний свист, і зі заростів молодих дерев виступив ельф, одягнутий у все сіре, але з відкинутим каптуром; його волосся мерехтіло, як золото, у променях ранкового сонця. Гальдір майстерно перекинув через потік скручену сіру мотузку. Той упіймав її, обв'язавши кінець довкола дерева на своєму березі.

– Тут Келебрант, як бачите, має дуже сильну течію, – озвався Гальдір, – він швидкий,

глибокий і, до того ж, дуже холодний. Так далеко на півночі ми в нього не входимо, хіба би щось нас до того змусило. Та у дні пильності мостів ми теж не споруджуємо. Ось як ми переправляємося! За мною!

Він міцно затягнув свій кінець мотузки довкола іншого дерева, а потому легенько перебіг по ній через річку туди й назад, ніби то була звичайна дорога.

– Я зможу пройти цією стежкою, – сказав Леголас, – однак інші не такі вправні. Їм доведеться пливати?

– Ні! – відказав Гальдір. – Маємо ще дві мотузки. Ми прив'яжемо їх одна над одною: на висоті плечей і попереку – і, тримаючись за них, чужинці зможуть обережно переправитися через ріку.

Коли було споруджено такий хиткий міст, Загін переправився на протилежний бік: дехто обачно та повільно, дехто без зайвих клопотів. З-поміж гобітів найкраще впорався Піпін, бо чув у ногах певність, тож він пройшов мотузкою швидко, тримаючись лишень однією рукою, а погляд зосередивши на березі, щоби не дивитись униз. Сем натомість цілий шлях долав, судомно чіпляючись за мотузку та незмигтно дивлячись униз на непрозорі водяні вирви, так ніби то була прірва у горах.

Перебравшись на протилежний бік, він полегшено відітхнув.

– Живи й учись, як любив казати мій батечко, хоч і мав тоді на увазі садівництво, а не спання на сідалі для птахів і не спробу вдавати зі себе павука. Навіть мій дядечко Енді ніколи не виконував таких трюків!

Незабаром, коли весь Загін зібрався на східному березі Срібножилої, ельфи відв'язали мотузки і скрутили дві з них. Руміл, який залишився на протилежному боці, перетягнув останню, закинув її собі на плече і, махнувши рукою, пішов назад до Німроделю стояти на чатах.

– Отож, друзі, – мовив Гальдір, – ви вступили в лорієнський Наїт, або ж Клин, як би його назвали ви, бо це земля, що пролягла між рукавами Срібножилої та Андуїну Великого, мов наконечник списа. Ми не дозволяємо нікому з чужинців винюхувати таємниці Наїту. Майже всім заборонено навіть ступати на ці терени...

Як ми й домовилися, тут я зав'яжу очі Гномові Гімлі. Усі решта цю частину шляху пройдуть вільно, аж доки ми наблизимося до наших осель ген в Егладилі, на Стрілці між водами.

Гімлі це геть не сподобалося.

– Ви домовилися про все, не запитавши моєї згоди, – сказав він. – Я не піду зі зав'язаними очима, наче якийсь жабрак чи в'язень. Я не шпигун. Мій народ ніколи не мав до діла зі жодними слугами Ворога. Ми ніколи не чинили зла ельфам. Я можу зрадити вас так само, як Леголас чи будь-хто інший із моїх супутників.

– Особисто я не сумніваюсь у тобі, – відказав Гальдір. – Але такий наш закон. Я не владар над законом і не можу його скасувати. Я й так чимало зробив, коли дозволив тобі перейти через Келебрант.

Гімлі затявся: він розчепірів ноги й міцно вперся ними в землю, а руку поклав на свою сокиру.

– Я або піду вперед вільно, – сказав він, – або ж повернусь і подамся назад до своїх земель, де знають, що слово моє – незламне, хоч би мені й довелося загинути у глушині.

– Ти не можеш піти назад, – суворо мовив Гальдір. – Тепер, зайшовши аж так далеко, ти мусиш постати перед Володарем і Володаркою. Залежно від їхнього присуду тебе або затримують, або пропустять далі. Ти не зможеш іще раз перетнути ріку: за тобою стежать таємні вартові, котрих ти не проминеш. Тебе вб'ють раніше, ніж ти їх побачиш.

Тоді Гімлі витяг із-за пояса сокиру. А Гальдір і його соратники натягнули луки.

– Прокляття на гномів і на їхні тугі лоби! – озвався Леголас.

– Спокійно! – втрутився Арагорн. – Якщо я й досі проводир цього Загону, то ви повинні вчинити так, як накажу я. Гномові важко стерпіти те, що його виокремлюють у такий спосіб. Тому ми всі підемо зі зав'язаними очима, навіть Леголас. Так буде найліпше, хоча мандрівка наша стане через те повільною і нудною.

Гімлі раптом засміявся.

– Веселенько ж ми виглядатимемо: загін дурнів! Чи Гальдір поведе нас вервечкою, як ланцюжок жебраків, котрі йдуть за одним собакою? З мене буде досить, якщо з-поміж вас очі зав'яжуть самому лише Леголасові.

– Я ельф і, до того ж, їхній родич, – сказав Леголас, і собі гніваючись.

– Нумо, прокажімо тепер: «Прокляття на тугі лоби ельфів!» – гукнув Арагорн. – Цілий Загін розділить цей жереб. Не барися, Гальдіре, зав'яжуй нам очі!

– Я вимагатиму відшкодування за кожне падіння та за кожен збитий палець, якщо ви погано нас вестимете, – попередив Гімлі, коли очі йому затулили пов'язкою з тканини.

– Ти не матимеш для цього підстав, – запевнив Гальдір. – Я вестиму вас добре, а стежки тут рівні та прямі.

– Як я шкодую, що дожив до таких безглузвих часів! – мовив Леголас. – Усі присутні – вороги одного Ворога, а я змушений іти наосліп, не дивлячись на ліси з золотим листям!

– Це лише здається безглуздя, – сказав Гальдір. – Утім, ні в чому так виразно не проявляється сила Темного Володаря, як у взаємному відчуженні всіх тих, хто досі йому не скорився. Проте нині у світі поза Лорієном та, може, ще Рівендолом так мало віри й довіри, що ми не сміємо наражати на біду свою землю власним довір'ям. Ми живемо на острові серед безлічі небезпек, і руки наші частіше лягають на тятиву лука, ніж на струни арфи... Довгий час захистом для нас правила ріки, але тепер на них уже не можна покладатися, бо Тінь із півночі оточила нас зусібіч. Дехто закликає до відходу, проте нині для цього вже, здається, запізно. Гори на заході стають лихими; на сході лежать пустельні землі, що їх заселяють хіба що Сауранові потвори; подійкують, що тепер ми не зможемо безпечно пройти на південь через Роган і що за гирлами Великої Ріки наглядає Ворог. Навіть якщо нам поталанить дістатися до берегів Моря, то й там ми вже не знайдемо притулку. Кажуть, що ще існують гавані Високих Ельфів, але вони далеко на північному заході, ген за територією півмірків. Але де саме – я не знаю, хоча про це, може, й відомо Володареві та Володарці.

– Маєш принаймні здогадуватись, адже ти бачив нас, – сказав Мері. – Ельфійські гавані – на заході мого краю, Ширу, де живуть гобіти.

– Щасливі ви, гобіти, що мешкаєте поблизу берегів моря! – мовив Гальдір. – Уже давно ніхто з мого народу навіть не бачив його, та в піснях ми згадуємо про нього досі. Розкажи мені про ці гавані, доки ми йдемо.

– Не можу, – відказав Мері. – Я ніколи їх не бачив. Раніше я ніколи не мандрував поза межі свого краю. А якби знав, на що схожий світ поза цими межами, то не думаю, що мені взагалі коли-небудь стало би духу покинути Шир.

– Навіть задля того, щоби побачити прекрасний Лотлорієн? – запитав Гальдір. – Світ і справді сповнений небезпек, і в ньому чимало темних місцин; але багато в ньому і краси, адже, хоча любов усюди змішана з горем, вона стає дедалі величнішою...

Дехто з-поміж нас співає, що Тінь відступить і знову настане мир. Однак я не вірю, що довколишній світ колись знову стане таким, яким був у давнину, чи що світло Сонця буде таким, як і перше. Боюся, найкраща доля для ельфів – дістатися до Моря без перешкод і покинути Середзем'я навіки. Шкода тільки Лотлорієн, який я дуже люблю! Злиденним буде життя у краю, де не ростиме малорн. Бо про те, чи ростуть дерева малорна за Морем, нам не розповідав ніхто.

Отак розмовляючи, вервечка мандрівників поволі просувалася лісовими стежками під проводом Гальдіра, а другий ельф ішов позаду. Подорожні відчули під ногами рівний і м'який ґрунт, а відтак по якомусь часі рухались уже більш-менш вільно, не боячись поранитися чи впасти. Не маючи змоги бачити, Фродо з'ясував, що його слух і решта

відчуттів загострилися. Він відчував, як пахнуть дерева та притоптана трава. Чув різноманітні ноти в шурхоті листя над головою, в бурмотінні ріки ген праворуч і в тоненьких дзвінких голосах пташок високо в небі. Відчував сонце на обличчі та на руках, коли Загін переходив відкритими галявинами.

Відколи Фродо ступив на далекий берег Срібножилої, його охопило дивне почуття, і що далі вони заходили в Наїт, то воно глибшало: йому здавалося, що він переступив часовий міст, потрапивши до якогось закутку Прадавніх Часів, і ось тепер крокував світом, якого вже не існує. У Рівендолі жила пам'ять про стародавні речі, а в Лорієні стародавні речі просто жили. Тут бачили та чули зло, пізнали скорботу. Ельфи боялися зовнішнього світу і не довіряли йому: на підступах до лісу вили вовки, – та на землю Лорієну тінь ще не лягла.

Цілий той день Загін просувався вперед, аж от подорожні збагнули, що настав прохолодний вечір, і почули, як вітер ранньої ночі шепоче серед безлічі листків. Тоді вони спинилися відпочити і спали без страху на землі: адже їхні провідники не дозволили їм розв'язати очі, а вилізти на дерево зі зав'язаними вони не могли. Уранці знову продовжили марш, ідучи без поспіху. Ополудні спинились, і Фродо усвідомив, що вони вийшли під промені Сонця. Раптом довкола нього залунало багато голосів.

Тихо надійшли маршем ельфійські воїни: вони квапилися до північних кордонів, аби захистити землю від можливих атак із боку Морії, і принесли новини, деякі з яких переповів своїм супутникам Гальдір. Орків, котрі вдерлися на цю територію, вистежили і майже цілком винищили: рештки їхньої зграї втекли на захід до гір, і за ними тривала гонитва. Бачили також дивну істоту, котра бігла, зігнувшись і тримаючи руки біля землі, ніби тварина, хоча тіло її не нагадувало тваринне. Їй пощастило уникнути переслідування, й у неї не стріляли, бо не знали, лиха вона чи добра, – тож вона зникла в південному напрямку десь біля Срібножилої.

– А ще, – мовив Гальдір, – мені переказали послання від Володаря та Володарки галадримів. Вам усім дозволено йти вільно, навіть гномові Гімлі. Здається, Володарка знає, ким і чим є кожен із вашого Загону. Можливо, надійшли нові вісті з Рівендолу.

Першу пов'язку він зняв із очей Гімлі.

– Прошу пробачення! – сказав, низько вклонившись. – Поглянь тепер на нас очима друга! Поглянь і втішся, бо ти перший гном, котрому дано побачити дерева лорієнського Наїту з Часів Даріна!

Коли черга позбутися пов'язки дійшла до Фродо, він звів погляд і йому перехопило подих. Вони стояли на відкритому просторі. Ліворуч од них здіймався величний курган, устелений килимом із трави, такої зеленої, як Весняна Пора у Прадавніх Часи. На ньому, ніби утворюючи дворядну корону, росли два кола дерев: зовнішні мали білосніжну кору, були безлисті, проте прекрасними у своїй граційній наготі; внутрішнє коло утворювали дерева малорна, надзвичайно гінкі й досі вбрані у тьмяно-золоте листя. Високо серед гілля величного дерева, що стояло в центрі, мерехтів білий поміст. Біля підніжжя дерев і всюди на зелених схилах трава була поцяткована крихітними золотими квітами у формі зірок. Вони похитувалися на тоненьких стебельцях, а з-поміж них виглядали інші квіти, білі та світло-зелені, переливаючись, ніби імла, серед насиченої барви трави. Понад усім цим синіло небо, і пообіднє сонце сяяло понад пагорбом, і дерева відкидали довгі зелені тіні.

– Узрять! Ви прийшли до Керін-Амроту, – сказав Гальдір. – Це – серце стародавнього королівства, незмінне з давніх-давен, і тут – Амротова могила, на тому місці, де у щасливі дні стояв його високий дім. Тут, у нев'ячучій траві, завжди цвітуть зимові квіти: жовтий *еланор* і блідий *ніфредил*. Тут ми зупинимося на короткий час, а в сутінках підемо до міста галадримів.

Усі, крім Фродо, розляглися на духмяній траві, а гобіт і далі стояв, приголомшений дивом. Йому здалося, ніби він пройшов крізь високе вікно, яке вело до зниклого світу. Його осявало світло, для якого гобітська мова не мала назви. Усе, що бачив Фродо, мало привабливу подобу, і подобі ті наче творено одним упевненим рухом, наче їх уперше задумали й утілили в мить, коли йому розв'язали очі, проте водночас усі вони існували з правіку. Він бачив лише відомі йому кольори: золотавий і білий, синій і зелений, – але вони були такі свіжі та різючі, ніби він щойно тієї миті вперше сприйняв їх і дав їм імена, нові та дивовижні. Тут навіть узимку нічне серце не могло тужити за літом чи за весною. Жодної вади, жодної хвороби, нічого потворного не було помітно на тому, що породжувала ця земля. Терени Лорієну не знали тліну.

Фродо повернувся і побачив, що Сем уже стоїть поруч із ним і роззирається навкруги зі збентеженим виразом обличчя, та ще й потирає очі, ніби сумніваючись, чи не снить, бува.

– Таки правда: тут світить сонце і стоїть ясний день, – сказав Сем. – А я думав, що ельфи найбільше люблять місяць і зорі, втім, усе тут значно ельфійськіше, ніж те, про що я чув. Я наче потрапив у *середину* пісні, коли ти розумієш, про що я.

Гальдір поглянув на них і, здається, вловив сенс цього вислову. Посміхнувся.

– Ви відчуваєте силу Володарки галадримів, – мовив. – Чи не було би вам приємно піднятися зі мною на Керін-Амрот?

Вони пішли за ним, а ельф легко рухався вгору встеленими травою схилами. Хоча він ішов і дихав, а живі листки та квіти довкола нього ворухив той самий вітер, який приємно овівав також його лице, Фродо відчував, що перебуває у країні безчасся, яка не занепадає, не змінюється і не може канути в забуття. Навіть коли він залишить її й повернеться до зовнішнього світу, тут і далі гулятиме Фродо-прибулець-зі-Ширу: в травах серед *еланору* та *ніфредилу* – в прекрасному Лотлорієні.

Гобіти і Гальдір увійшли в коло білих дерев. Одразу після цього на Керін-Амроті подув південний вітер і взявся зітхати серед гілок. Фродо стояв непорушно, наслуховаючи, як удаліні широкі моря накочуються на прибережні смуги, давно змиті невідь-куди, і як кричать морські птахи, порода яких давно зникла з лиця землі.

Гальдір пішов уперед і вже піднімався на високий поміст. Приготувавшись піднятися за ним, Фродо притулив руку до дерева біля драбини і збагнув, що ніколи раніше так несподівано і так гостро не відчував текстуру шкіри дерева і того, як стугонить у ній життя. Він насолоджувався відчуттям дерева та дотику до нього, проте не як лісничий чи як тесля, – він насолоджувався самим живим деревом.

Коли Фродо нарешті ступив на високу платформу, Гальдір узяв його за руку і повернув обличчям на Південь.

– Подивися спершу сюди! – сказав ельф.

Фродо подивився і побачив на певній відстані від них пагорб із багатьма могутніми деревами чи, може, місто зі зеленими вежами – як воно було насправді, гобіт наразі сказати не міг. Саме звідти, здалося йому, долинали ті сила і світло, від яких цілий цей край аж бринів. Гобіт раптом захотів полетіти птахом і відпочити в тому зеленому місті... Далі Фродо подивився на схід і побачив увесь Лорієн, що простягнувся до того місця, де тьмяно полискував Андуїн, Велика Ріка. Поглянув за Ріку – і світло раптом згасло, а сам він знов опинився у світі, який знав. По той бік вод земля виглядала пласкою та порожньою, безформною та невиразною, доки в далекій далечі вона знову піднімалася, мовби стіна, темна і жахлива. Сонце, що осявало Лотлорієн, не мало снаги розігнати морок біля тієї далекої височини.

– Там стоїть твердиня Південного Морок-лісу, – сказав Гальдір. – Її заступає темний ялиновий ліс, де дерева борються одне супроти одного, а їхнє віття трухлявіє та відмирає. Посеред того лісу на кам'янистій височині стоїть Дол-Гульдур, де тривалий час мешкав

утаємничено Ворог. Ми боїмося, що нині твердиню знову заселили, і зробила це сила, семикратно дужча за попередню. Віднедавна темна хмара часто огортає Дол-Гульдур. На цьому високому місці ти бачиш протистояння двох сил, – тепер вони безперервно борються подумки, та попри те, що світло опинилось у самій серцевині темряви, його власних таємниць іще не розкрито. Поки що.

Він повернувся і швидко спустився в долину, а гобіти пішли за ним.

Біля підніжжя пагорба Фродо застав Арагорна, який стояв мовчазний і нерухомий, ніби дерево: у руці він тримав крихітну золоту квітку *еланору*, а в очах його було світло. Чоловіка охопив щасливий спомин: Фродо дивився на нього і знав, що той бачить минуле, яким воно було колись на цьому самому місці. Знаки похмурих років зійшли з Арагорнового обличчя, він був одягнутий у все біле юний і вродливий вельможа; слова ельфійською мовою злітали з його вуст і були призначені тому, кого Фродо не бачив. *Арвен ванімельда, намаріє!* – проказав Арагорн, перевів подих і, повернувшись зі світу думок, подивився на Фродо та посміхнувся.

– Тут – серце земного ельфійства, – сказав, – і тут вічно житиме моє серце, хіба би засяло світло по той бік темних доріг, якими нам іще доведеться пройти, тобі й мені. Ходімо зі мною!

Узявши руку Фродо у свою, він покинув Керін-Амрот і вже ніколи не бував там за життя.

Розділ 7 Люстерко Галадріель

Сонце ховалося за горами й тіні в лісах густішали, коли вони знову рушили в путь. Тепер стежки вели їх крізь зарості, де вже геть споночило. Доки мандрівники йшли, попід деревами запала ніч, і ельфи розкрили свої срібні лампадки.

Раптом Загін вийшов на відкриту місцевість і опинився під блідим вечірнім небом із нечисленними цятками ранніх зірок. Перед ними тягся широкий безлісий простір, утворюючи велике коло, зусбіч зімкнуте. Його оточував глибокий рів, що губився у м'якій пітьмі, але трава на краю була зелена, ніби досі світилася від згадки про сонце, що вже зайшло. На дальньому кінці рову здіймалася на чималу висоту зелена стіна, що обступала зелений пагорб, порослий безліччю дерев малорна, гінкіших, аніж ті, які доти бачили в усій цій землі. Висоту їхню годі було відгадати, проте вони бовваніли в сутінках, неначе живі вежі. У їхньому багатоярусному гіллі серед вічно ворухкого листя мерехтіли незліченні вогні: зелені, золоті, срібні. Гальдір повернувся до гостей.

– Ласкаво просимо до Карас-Галадона! – сказав він. – Це – місто галадримів, де мешкають Володар Келеборн і Галадріель, Володарка Лорієну. Та нам не вільно вступати туди, бо ця брама не виходить на північ. Ми мусимо обійти місто з південного боку, а шлях цей неблизький, бо місто – велике.

Біля зовнішнього краю рову бігла дорога, вимощена білим камінням. Нею мандрівники і рушили на захід, а місто, немов зелена хмара, постійно залишалось угорі та ліворуч од них; що темнішою ставала ніч, то більше запалювалося вогнів, доки цілий пагорб неначе всипали зорі. Нарешті Загін дістався до білого мосту, перейшов через нього і побачив величні брами міста, які виходили на південний захід і стояли між кінцями окружної стіни, які тут перекидали один одного. Брами були високі, міцні та прикрашені численними лампадами.

Гальдір постукав і назвався, брама відчинилася без жодного звуку, та Фродо не помітив ані знаку присутності вартових. Мандрівники пройшли досередини, і брама зачинилася за ними. Вони опинилися на неосвітленій алеї між кінцями стіни і, швидко її проминувши, вступили в Місто Дерев. Нікого не бачили, не чули жодного кроку на стежках, але їх оточувала безліч голосів: довкола них і вгорі, в повітрі. Високо-високо на пагорбі лунав спів, що сипався долі, як лагідний дощ на листя.

Прибулі пройшли багатьма стежками і здолали багато сходів, поки добралися до підвищення і побачили перед собою переливчастий водограй серед широкого лужка. Сам водограй освітлювали срібні лампадки, які звисали з гілок дерев, а струмені його спадали у срібний басейн, із якого витікав білий ручай. На південному краї лужка стояло премогутне дерево: його неохопний гладкий стовбур мерехтів, неначе сірий шовк, здіймаючись високо-превисоко, й аж ген угорі перші його віти розпростували свої велетенські руки попід тіннявими хмарами листя. Поруч із ним стояла чимала біла драбина, а внизу біля неї сиділи троє ельфів. Щойно наблизилися подорожні, ті підвелись, і Фродо побачив, що вони рославі й одягнуті в сірі кольчуги, а з їхніх плечей спадають білі плащі.

– Тут живуть Келеборн і Галадріель, – мовив Гальдір. – Згідно з їхнім бажанням, ви маєте піднятися нагору і поговорити з ними.

Ельф-вартовий один раз дзвінко просурмив у невеликий ріжок, а високо вгорі йому відповіли тричі.

– Я піду першим, – сказав Гальдір. – За мною нехай ідуть Фродо та Леголас. Решта може підніматися в довільному порядку. Для того, хто не звик до таких східців, підйом буде тривалим, але дорогою можна відпочити.

Повільно піднімаючись на дерево, Фродо проминув безліч помостів: то з одного боку, то з іншого, а то й споруджених довкола стовбура, так що драбина проходила крізь них. На неймовірній висоті він дістався до розлогого *талану*, схожого на палубу могутнього корабля. На ньому було збудовано дім – такий великий, що він міг би правити й за залу людям на землі. Фродо ввійшов у нього слідом за Гальдіром і опинився у світлиці овальної форми, посеред якої стримів стовбур велета-малорна, що звужувався до крони, проте однаково залишав враження чималої в обхваті колони.

Світлицю осявало м'яке світло: вона мала срібно-зелені стіни та золоте склепіння. Там сиділо багато ельфів. Біля стовбура на двох престолах під пологом зі живої гілки сиділи пліч-о-пліч Келеборн і Галадріель. Вони підвелися, щоби привітати гостей – за звичаєм ельфів, якого не порушували навіть ті, хто вважався величними владиками. Обоє були дуже високі – й Володарка мало поступалася за зростом Володареві, – сумовиті й прекрасні. Шати їхні були цілком білі; волосся Володарки було темно-золоте, а волосся Володаря Келеборна – довге та ясно-срібне; вік позначився на них хіба що в таїні очей, гострих, як піки в зоряному промінні, й бездонних, мов криниці глибинної пам'яті.

Гальдір пропустив Фродо вперед, і Володар привітав його своєю мовою. Володарка Галадріель промовчала, тільки довго вдивлялась у його обличчя.

– Сядь тепер поруч із моїм тронем, Фродо зі Ширу! – мовив Келеборн. – Коли всі зберуться, ми разом поведемо бесіду.

Кожного з членів Загону він ласкаво вітав на ім'я, щойно той заходив.

– Ласкаво просимо, Арагорне, сину Арагорна! – сказав Володар. – Минуло вже тридцять і вісім літ зовнішнього світу, відколи ти був на нашій землі; й роки ці важко позначилися на тобі. Проте кінець уже близько – лихий чи добрий. Тож скинь тут зі себе тягар бодай на короткий час!

– Ласкаво просимо, сину Трандуїла! Дуже нечасто мій рід приходить сюди з Півночі!

– Ласкаво просимо, Гімлі, сину Глоїна! Багато віків сплигло, відколи ми востаннє

бачили в Карас-Галадоні когось із Дарінового народу. Проте сьогодні ми порушили наш давній закон. Хай же це буде знаком, який звістує, що, попри темряву нинішнього світу, незабаром настануть кращі часи і дружба між нашими народами поновиться.

Гімлі низько вклонився.

Коли всі гості вмостилися перед його тронем, Володар знов окинув їх поглядом.

– Вас восьмеро, – мовив він. – А в путь вирушали дев'ятеро – так твердить вістовий. Можливо, наміри ваші змінились, а нам про це не відомо. Ельронд далеко, довкола нас густіє пільма, цілий цей рік тіні дедалі довшали...

– Ні, наміри не змінювались, – уперше озвалася Володарка Галадріель, і голос її був чистий, мов музика, хоч і трохи глибший, аніж пасувало би жінці. – Гандальф Сірий вирушив разом зі Загоном, але не переступив кордонів цієї землі. Тож повідайте нам, де він, бо я вельми хотіла би знову поговорити з ним. Але я не побачу його звіддалік, якщо він не ступить на терени Лотлорієну: Гандальфа огортає сірий туман, шляхи його стіп і духу приховано від мене.

– На жаль! – сказав Арагорн. – Гандальфа Сірого поглинув морок. Він залишився в Морії, не змігши врятуватися.

Зачувши ці слова, всі ельфи в залі голосно зойкнули від несподіванки та від горя.

– Це – лихі вісті, – мовив Келеборн, – найгірші з тих, які звучали тут за довгі роки, сповнені скорботних діянь.

Він звернувся до Гальдіра і запитав ельфійською:

– Чому мені нічого не розповіли про це раніше?

– Ми не говорили Гальдірові про свої вчинки чи наміри, – сказав Леголас. – Попервах тому, що були стомлені й небезпека підступала зовсім близько, а перегодом тому, що на короткий час майже забули про горе, йдучи та радіючи на прегарних стежках Лорієну.

– Та все-таки горе те велике, а втрата – непоправна, – озвався Фродо. – Гандальф був нашим провідником і повів нас через Морію, а коли ми вже й не сподівалися на спасіння, порятував нас, а сам загинув.

– Розкажіть нам про все від початку до кінця! – наказав Келеборн.

Тоді Арагорн переповів усе, що трапилося на переході через Карадрас і в наступні дні; розказав він також про Баліна та про його книгу, про бій у Палаті Мазарбул, про вогонь, про вузький міст і про наближення Жахіття.

– Воно здавалося злом із Прадавнього Світу, якого я ніколи раніше не бачив, – сказав Арагорн. – Воно було водночас темінню і полум'ям, дужим і страхотливим.

– То був Бальрог Морґота, – сказав Леголас, – найгірший із усіх убивць ельфів, окрім Єдиного, котрий сидить у Темній Вежі.

– Я справді бачив на мості того, хто навідує нас у найтемніших мареннях: я бачив Убивцю Даріна, – сказав Гімлі, стихивши голос, і в його очах був жах.

– На жаль! – зітхнув Келеборн. – Ми тривалий час боялися, що попід Карадрасом спить жахіття. Та якби я знав, що гноми знову розворушили в Морії те зло, то заборонив би тобі перетинати північні кордони – тобі й усім, хто йшов із тобою. І, якби таке можна було припустити, я сказав би, що Гандальф, урешті-решт, проміняв мудрість на глупоту, якщо без потреби вплутався в сіті Морії.

– Той, хто скаже таке, буде надто квапливим суддею, – суворо мовила Галадріель. – Гандальф за ціле життя не зробив жодного необдуманого вчинку. Ті, хто пішов за ним, не читали його думок і не можуть уповні збагнути його наміру. Проте, хоч би що спіткало провідника, його послідовників у цьому звинувачувати годі. Не розкаюйся, що привітав гнома. Якби наш народ жив у довгому вигнанні далеко від Лотлорієну, то хто з галадримів – хоч би й сам Келеборн Мудрий – пройшов би поблизу нього і не забажав би поглянути на

свою прадавню оселю, навіть якби її заселили дракони?..

Темні води у Кгелед-зâрамі, холодні джерела Кіблнали, і якими ж прегарними були багатокolonні чертоги Кгазад-дûму в Прадавні Часи, перш ніж могутні королі лягли на спочинок попід каміння.

Вона поглянула на Гімлі, який сидів сумний та насуплений, і всміхнулась. А гном, почувши назви своєю правічною мовою, звів погляд і зустрівся з нею очима; і здалося йому, ніби він зазирнув несподівано в серце ворога, та побачив там любов і розуміння. Подив відбився на його обличчі, й гном посміхнувся у відповідь.

Тоді незграбно підвівся, вклонився за гномівським звичаєм і сказав:

– Але жива земля Лорієну ще прекрасніша, а Володарка Галадріель перевершує вродою всі коштовності, які заховані під землею!

Усі довкола мовчали. Через кілька хвилин Келеборн озвався знову.

– Я не знав, що ви потрапили в таке жахливе становище, – сказав він. – Нехай Гімлі забуде мої жорстокі слова: їх казало моє стривожене серце. Я зроблю все, що зможу, щоби вам допомогти: кожному відповідно до його потреб і бажань, але особливо тому – з маленького народу, – котрий несе тягар.

– Нам відомо про вашу виправу, – мовила Галадріель, дивлячись на Фродо. – Але тут ми про неї не говоритимемо відкрито. Проте, можливо, не даремно ви прийшли в цю землю, прагнучи допомоги, бо, вочевидь, сповнили намір самого Гандальфа. Володаря Галадримів вважають наймудрішим серед ельфів Середзем'я, і він підносить такі дари, про які не відають навіть королі. Він мешкав на Заході ще на зорі днів, і я прожила з ним незліченні роки, бо ще до загибелі Нарготронда та Гондоліна перейшла через гори, і ми з незапам'ятних віків цього світу разом боролися за довгоочікувану перемогу...

Це я вперше скликала Білу Раду. І якби моїх задумів не порушили, то її очолив би Гандальф Сірій, і тоді, ймовірно, зараз усе було б інакше. Але й тепер є ще дешиця надії. Я не радитиму вам, кажучи, зробіть те чи те. Бо не в дії чи в задумі, а також не у виборі одного напрямку чи іншого я зможу бути корисною вам. А тільки у знанні того, що було та що є, а почасти – що буде. І я скажу вам оце: успіх вашої Виправи висить на волосині. Якщо ви бодай трохи зіб'єтеся зі шляху, все загине. Та надія житиме доти, доки всі члени Загону будуть вірними.

З тими словами вона ніби скувала їх усіх очима, а потому мовчки і допитливо вдивлялася кожному в обличчя. Ніхто, крім Леголаса й Арагорна, не зміг довго витримати її погляду. А Сем хутко зашарівся й понурив голову.

По якомусь часі Володарка Галадріель звільнила їх із полону свого погляду і посміхнулася.

– Нехай серця ваші не тривожаться, – сказала вона. – Сьогодні вночі ви спатимете спокійно.

Потому всі прибулі відітхнули й відчували раптову втому, ніби їх довго та ретельно допитували, хоч уголос вони не вимовили ні слова.

– Тепер ідіть! – мовив Келеборн. – Скорбота і труди виснажили вас. Навіть якби ваша Виправа безпосередньо нас не стосувалась, у цьому місці ви отримали би притулок, доки би зцілились і поновили сили. Тож тепер ви відпочиватимете, і певний час ми не говоритимемо про подальшу вашу дорогу.

Тієї ночі Загін спав на землі, з чого гобіти були вельми задоволені. Ельфи спорудили для них шатро серед дерев поблизу водограю і поклали там м'які подушки, а тоді побажали на добраніч милозвучними ельфійськими голосами і вийшли. Мандрівники ще трохи поговорили про попередню ніч, проведену на верхівках дерев, і про денну подорож, і про Володаря та Володарку, бо не наважувалися поки що зазирати далеко в минуле.

– Чому ти тоді зашарівся, Семе? – запитав Піпін.

– Так швидко здався. Будь-хто міг подумати, що в тебе нечисте сумління. Сподіваюся, ти не замислив нічого страшнішого, ніж украсти один із моїх коциків.

– Я ніколи про таке й не думав, – відповів Сем, не маючи настрою для жартів. – Коли хочеш знати, я почувався так, наче на мені геть нічого не було, і це мені зовсім не сподобалося. Вона мовби зазирала всередину мене й запитувала, що я зробив би, якби вона дала мені шанс хутенько повернутися додому, в Шир, до маленької гарненької нори з... клаптиком невеличкого саду, мого власного.

– Кумедно, – сказав Мері. – Я відчув майже те саме; тільки, тільки... Ні, думаю, я цього не розповім, – недоладно закінчив він.

Усі вони, здавалося, пережили щось подібне: кожен відчув, що йому запропонували вибір між сповненою страху тінню, що лежить попереду, і чимось, чого він палко прагнув, – той вибір виразно постав у їхніх думках, і, щоби здобути бажане, варто було тільки зійти з дороги і перекласти Виправу та війну проти Саурона на плечі інших.

– І ще мені здалося, – сказав Гімлі, – що вибір мій збережуть у таємниці й тільки я знатиму про нього.

– Як на мене, це надзвичайно дивно, – мовив Боромир. – Можливо, то було тільки випробування, і вона хотіла прочитати наші думки з добрими намірами; та я мало не обмовився, що вона спокушала нас, пропонуючи те, що нібито в її владі нам дати. Не варто й казати, що я відмовився бодай дослухатися до її намови. Люди з Мінас-Тіріта вірні своєму слову.

Але про те, чого він прагнув і що Володарка запропонувала йому, Боромир не розповів.

Що ж до Фродо, той мовчав, навіть попри зливу запитань Боромира.

– Галадріель довго придивлялася до тебе, Персненосцю, – сказав той.

– Так, – відповів Фродо, – та хоч би що прийшло мені до голови, там воно і залишиться.

– Ну, тоді будь обачний! – застеріг Боромир. – Я не надто довіряю цій ельфійці та її задумам.

– Не кажи погано про Володарку Галадріель! – суворо мовив Арагорн. – Ти не знаєш, що верзеш. Ані в ній, ані на цій землі не буває зла – якщо тільки хтось не принесе його сюди зі собою. Але тоді нехай начувається!.. Проте цієї ночі вперше, відколи ми пішли з Рівендолу, я спатиму без страху. Сподіваюся, спатиму глибоким сном і забуду бодай на часину про горе! Тіло моє та серце стомилися.

І він упав на своє ложе й одразу поринув у довгий сон.

Решта невдовзі вчинила так само, й ані звуки, ні сновидіння не порушували їхнього спокою. Прокинувшись, мандрівники помітили, що лужок перед їхнім шатром осяяний світлом ясного дня, а водограй б'є високо і мерехтить на сонці.

Наскільки подорожани могли сказати чи пам'ятали, в Лотлорієні вони пробули декілька днів. Протягом цілого того часу там світило яскраве сонце, й тільки іноді випадав легенький дощ, після якого світ свіжішав і чистішав. Повітря було прохолодне та ласкаве, ніби ранньою весною, проте довкола все-таки давалася взнаки глибока й задумлива тиша зими. Їм здавалося, що вони майже нічого не робили, хіба що їли, пили, відпочивали та гуляли поміж дерев; одначе й цього було досить.

Володаря та Володарку після того вони не бачили, з тутешнім ельфійським народом

розмовляли нечасто, бо мало хто з ельфів знав чи хотів послуговуватися мовою вестрон. Гальдір попрощався з учасниками Виправи і повернувся назад, до північних кордонів, де тепер стояла чисельна варта – з огляду на ті вісті про Морію, що їх приніс Загін. Леголас здебільшого перебував серед галадримів і після першої ночі вже не спав у шатрі зі своїми супутниками, хоча повертався поїсти і побалакати з ними. Він частенько брав зі собою Гімлі, коли вирушав у мандри краєм, й усі дивувалися з цієї зміни у стосунках ельфа та гнома.

Доки мандрівники отак сиділи чи гуляли разом, вони розмовляли про Гандальфа, і все, що кожен знав чи думав про нього, виразно поставало в їхніх головах. Тепер, коли вони зцілилися від ран і від тілесної втоми, горе втрати боліло їм особливо сильно. Поблизу часто лунали співочі голоси, і прибулі знали, що то елфи складають поминальні пісні про смерть чарівника, бо мандрівники розпізнавали його ім'я серед солодких сумних слів, решту яких не розуміли.

Мітрандір, Мітрандір, – співали елфи, – *О Пілігриме Сирій!* Так вони любили його називати. Навіть коли Леголас був разом зі Загоном, він відмовлявся перекладати для друзів ці пісні, кажучи, що йому для того бракує вміння та що це горе для нього ще надто близьке, а тому є приводом для сліз, а не для пісень.

Саме Фродо з-поміж них був першим, хто спробував перелити дещицю своєї скорботи в несміливі слова. Рідко що зворушувало його так, аби він здобувався на пісню чи на вірш; навіть у Рівендолі гобіт слухав, але сам не співав, хоча пам'ять його зберегла чимало різноманітних творів, які хтось склав до нього. Та зараз, сидячи біля водограю у Лорієні й чуючи всі ці ельфійські голоси довкола, Фродо вклав думки свої в пісню, яка здавалася йому принадною; та коли він спробував наспівати її Семові, то від неї залишилися тільки обривки, вицвілі, як жменьки сухого листя.

*Як вечір в Ширі засірів,
на Пагорбі його стих крок;
у довгу путь ще на зорі
пустився він без балачок .*

*Із Краю Дикого ішов
на Захід він до узбереж:
безсмертний люд – і смертний знов –
дракона лігво – ліс без меж ...*

*Гном, гобіт, ельф чи чоловік,
птах у гіллі чи звір в норі –
до кожного він слово рік,
таємні мови знав старі.*

*Убивчий меч, міцна рука,
та плечі мов тягар приліг;
хоч голос, як сурма дзвінка, –
дорожня втома валить з ніг.*

*Правитель мудрий, мав він трон,
палав у гніві, сіяв сміх;
де зараз блиск його корон? –
старе вино, старий і міх...*

*Сам на мості стояв він,
ум його з Вогню і з Тіні ктив;*

*поглинув мудрість Кгазад-дѹм
і патерицю розтрощив...*

Ну, невдовзі ти, мабуть, переплюнеш пана Більбо! – сказав Сем.

– Ні, боюся, що ні, – відповів Фродо. – Адже це наразі і є найліпше, на що я спромігся.

– Ну, пане Фродо, якщо до тебе ще колись прийде натхнення, то, сподіваюся, ти хоча би словом згадаєш про його феєрверки, – не вгавав Сем, – і складеш щось, наприклад, отаке:

*Найкращі кольори ракет:
зірок зелено-синіх лет,
і золоті із громом зливи,
немовби з квітів дощ шумливий.*

– Утім, це і близько не передає справжньої краси тих феєрверків.

– Ні, це я залишу для тебе, Семе. А може, для Більбо. Проте... ну, я вже не можу про це говорити. Я не можу стерпіти навіть думки, що доведеться розповідати йому цю новину.

Одного вечора Фродо та Сем прогулювалися разом у прохолодних сутінках. Вони обоє знову почували неспокій. На Фродо зненацька впала тінь розлуки: він ніби передчував, що час, коли доведеться покинути Лотлорієн, уже зовсім близько.

– Що ти тепер думаєш про ельфів, Семе? – запитав Фродо. – Я вже колись запитував тебе про це; здається, то було дуже давно, та відтоді ти добряче на них надивився.

– Таки надивився! – відповів Сем. – І, як на мене, є ельфи і *ельфи*. Усі вони доволі ельфійські, проте геть не однакові. Так-от, цей народ – не блукачі та не бездомні, вони видаються трохи близькими до нас: вони належать цьому місцю навіть більше, ніж гобіти – Ширу. Чи то вони створили цю землю, чи то ця земля створила їх – сказати важко, якщо ти розумієш, про що я. Тут навдивовижу тихо. Здається, що нічого не відбувається й ніхто не хоче, щоби щось відбувалося. Якщо тут є якась магія, то вона на такій глибині, на якій я не можу до неї дістатися, так би мовити.

– Ти можеш побачити й відчути її всюди, – сказав Фродо.

– Еге ж, – відказав Сем, – але ти ж не бачиш, хто її творить. Немає феєрверків, які запускав бідолашний старий Гандальф. Цікаво: за ці дні ми жодного разу не бачили Володаря та Володарки. Тепер я думаю, що це *вона* вичаклює всі ці дивовижні речі, коли має настрій. Я би страшенно хотів побачити якусь ельфійську магію, пане Фродо!

– А я – ні, – відказав Фродо. – Мені й так добре. Я сумую не за Гандальфовими феєрверками, а за його кошлатими бровами, за його запальною вдачею, за його голосом.

– Ти правий, – погодився Сем. – І не подумай, що я вишукую чийсь промахи. Мені частенько кортіло побачити бодай трохи магії, про яку розповідають у старих легендах, але я ніколи не чув про землю, кращу за цю. Тут так, ніби ми водночас і вдома, й у когось на святі, якщо ти мене розумієш. Я не хочу йти звідси, та все одно починаю думати: якщо нам доведеться йти далі, тоді найліпше зробити це негайно...

Непочату роботу закінчуватимеш найдовше, як любив казати мій старий Батечко. Не думаю, щоби хтось тут міг нам чимось особливо допомогти, з магією чи без неї. Та коли ми покинемо цю землю, то, гадаю, будемо дедалі дужче сумувати за Гандальфом.

– Боюся, твоя правда, Семе, – мовив Фродо. – Проте сподіваюся, що перед відбуттям ми обов'язково побачимо Володарку Ельфів.

Не встиг він і договорити, як гобіти, наче у відповідь на свої слова, побачили, як до них наближається Володарка Галадріель. Висока, біла та прекрасна, вона йшла попід деревами. Не озвалася – тільки подала їм знак.

Звернувши вбік, вона повела їх до південного схилу пагорба Карас-Галадона, і, проминувши високий зелений живопліт, вони разом увійшли в закритий сад. Дерев там не росли, вгорі видніло чисте небо. Зійшла вечірня зоря й білим пломенем сяяла понад західними лісами. Довгими сходами Володарка спустилась у глибоку зелену улоговину, якою біг, шепочучи, срібний потік, що брав початок із водограю на пагорбі. На дні улоговини на невисокому постаменті, вирізьбленому в формі гіллястого дерева, стояла срібна чаша, широка і плитка, а поруч із нею – срібний глек.

Водою з потоку Галадріель наповнила чашу по вінця і дмухнула на неї, а коли вода знову заспокоїлася, вона заговорила.

– Це – Люстерко Галадріель, – мовила ельфійка. – Я привела вас сюди, щоби ви зазирали в нього, якщо захочете.

Повітря застигло, у глибокій долині було темно, Володарка стояла біля гобітів, висока та бліда.

– Чого нам там шукати, і що ми побачимо? – запитав Фродо, сповнений шанобливого трепету.

– Я можу наказати Люстерку відкрити вам чимало речей, – відповіла Галадріель, – декому я можу показати те, що він хоче побачити. Проте Люстерко іноді являє щось своє, без моїх підказок, і ці речі часто найдивніші, та з них більше користі, ніж із того, що ми прагнемо углядіти. Що побачите ви, якщо дасте Люстеркові волю, – я сказати не можу. Воно показує те, що було, що є та що може бути. А також те, що – навіть наймудріші не завжди можуть відгадати. Хочеш подивитися?

Фродо не відповів.

– А ти? – запитала Галадріель, звертаючись до Сема. – Це те, що ваш народ назвав би магією; втім, я не цілком розумію, про що йдеться, адже ви вживаєте те саме слово і на позначення підступів Ворога. Проте це, якщо тобі так хочеться, – магія Галадріель. Хіба ти не казав, що хочеш побачити ельфійську магію?

– Казав, – погодився Сем, трохи вагаючись між страхом і цікавістю. – Я таки зиркну, Володарко, – з твого дозволу... Я би хотів хоч мигцем побачити, що відбувається вдома, – сказав він кудись убік, до Фродо. – Здається, я не був там уже страшенно довго. Та, напевно, побачу там лише зорі чи щось таке, чого не зрозумію, чи не побачу нічого.

– Або так, або ні, – сказала Володарка, лагідно сміючись. – Ну-бо, підходь і побачиш, що зможеш. Тільки не торкайся води!

Сем вибрався на приступку п'єдесталу і перехилився через край чаші. Вода здавалася твердою і темною. У ній відбивалися зорі.

– Там тільки зорі, як я і думав, – сказав він.

Але потому тихенько зойкнув, бо зорі згасли. Люстерко спершу посіріло, а тоді стало прозорим, ніби хтось відгорнув темну завісу. У ньому світило сонце, гілля дерев гойдалось і здригалося від вітру. Та перш ніж Сем збагнув, що бачить, світло потьмяніло: він угледів бліде обличчя Фродо, який міцно спав під великою чорною скелею. Далі побачив себе, котрий ішов неосвітленим переходом, а тоді піднімався нескінченними звивистими сходами. Сем раптом збагнув, що він там наполегливо щось шукає, та що – того відгадати не міг. Видіння змінилося, наче сон, повернулося назад, і гобіт знову побачив дерева. Та цього разу вони були не так близько. Сем зміг роздивитися, що відбувається: дерева не здригалися від вітру, вони падали, розбиваючись об землю.

– Егей! – розлючено скрикнув Сем. – Там оно Тед Пісковик валить дерева, яких рубати не слід. Їх не можна валити: це алея по той бік Млина, яка затіняє дорогу до Поріччя. От допався би я до Теда – я би його завалив!

Аж от Сем помітив, що Старий Млин зникнув, а на тому місці, де він стояв, з'явився великий будинок із червоної цегли. Біля нього метушилося за роботою чимало люду.

Поблизу була висока червона димова труба. Чорний дим, здавалося, заволік поверхню Люстерка.

– У Ширі коїться казна-що, – сказав Сем. – Ельронд знав, що казав, коли хотів відрядити пана Мері додому.

Потому зненацька скрикнув і відскочив.

– Я не можу тут залишатися, – не тямлячи себе, пробелькотів гобіт. – Я мушу повернутися додому. Хтось розкопав Торбинів Узвіз, і бідолашний старий Батечко спускається з Пагорба зі скупими пожитками на візку. Я мушу поспішати додому!

– Ти не можеш повернутися додому сам, – мовила Володарка. – Ти-бо не бажав повертатися додому без свого пана, доки не зазирнув у Люстерко, хоч і знав, що в Ширі можуть коїтися страшні речі. Пам'ятай: Люстерко показує багато всього, та не все з того, що воно показує, вже відбулося. Дещо може ніколи не стати реальністю, якщо ті, хто бачив видіння, не зійдуть зі свого шляху, щоби їх відвернути. Діяти так, як радить Люстерко, небезпечно.

І Сем сів на землю, обхопивши голову руками.

– Найліпше би я ніколи сюди не приходив, не хочу бачити ніякої магії, – сказав він і замовк.

За мить озвався знову, задихаючись, ніби боровся з напливом сліз:

– Ні, я піду додому довгою дорогою разом із паном Фродо або ж не піду зовсім. Але сподіваюся, колись я таки туди повернуся. Якщо те, що я бачив, справдиться, комусь там перепаде на горіхи!

– А тепер ти, Фродо. Хочеш подивитися? – запитала Володарка Галадріель. – Але ти не бажав бачити ельфійської магії й був задоволений.

– Ти радиш мені подивитися? – перепитав Фродо.

– Ні, – відповіла вона. – Я не раджу тобі чинити так чи так. Я не порадник. Ти можеш щось дізнатись, і, незалежно від того, побачиш ти добре чи погане, це може виявитися корисним чи ні. Бачити – це водночас і добре, і небезпечно. Проте, гадаю, тобі, Фродо, вистачить хоробрості й мудрості, щоби на це наважитись, інакше я не привела би тебе сюди. Роби, як знаєш!

– Я зазирну, – мовив Фродо, піднявся на п'єдестал і схилився над темною водою.

Люстерко відразу просвітліло, й він побачив землю в сутінках. Удалині на тлі блілого неба бовваніли похмурі гори. Довга сіра дорога тяглася кудись і зникала з очей. Здалеку нею ішла сіра постать. Спершу мала та примарна, вона, наближаючись, дедалі більшала та виразнішала. Фродо усвідомив, що постать нагадує йому Гандальфа. Він майже вигукнув уголос ім'я чарівника, та раптом угледів, що та постать одягнута не в сіре, а у біле, і те біле ледь поблискувало в сутіні, а в руках ця постать мала білу патерицю. Голова незнайомця нахилилася так, що обличчя годі було роздивитись, а потому постать завершила закрут дороги і зникла з Люстерка. Сумнів прокрався в душу Фродо: то було видиво Гандальфа під час однієї з його самотніх подорожей колись давно, чи то був Саруман?

Видиво змінилося. Фродо мигцем – коротко та дрібно, але дуже яскраво – побачив, як Більбо походить своїм покоєм. На захарашеному столі паперовий безлад; у вікна стукає дощ.

Потому – пауза, а далі безліч картинок хутко змінювала одна одну, і Фродо знав, що вони – це частини величної епопеї, в яку втягнуто і його самого. Імла розвіялась, і він побачив видовище, якого ніколи не знав доти, проте точно відав, що це – Море. Запала темрява. Море здибалося, лютуючи в шаленому штормі. Годі на тлі криваво-червоного Сонця, що сідало за хмаротрощу, з'явився чорний обрис високого корабля з пошматованими вітрилами, який плів зі Заходу. Потому була широка ріка, що текла через гамірливе місто. Відтак біла фортеця зі сімома вежами. А тоді знову корабель із чорними вітрилами, та був

уже ранок, і вода вкрилася блискучими брижами, і стяг зі символом білого дерева майорів на сонці. Здійнявся дим, ніби від вогню чи від бою, і сонце вкотре скотилось у палаючу червінь, яка вигасла, перетворившись на сіру імлу; і в ту імлу поплив невеличкий корабель із мерехтливими вогнями. Він зник, і Фродо хотів було вже відступити від чаші.

Раптом Люстерко стало всуціль темним – таким темним, ніби всередині видимого світу утворилася чорна діра, а Фродо зазирає у порожнечу. У тій чорній прірві з'явилося Око, що повільно збільшувалося, доки заповнило собою майже ціле Люстерко. Воно було таке жахливе, що Фродо заляк, не маючи змоги ні крикнути, ні відвести погляду. Око було оторочене полум'ям, але й само мало лискучу поверхню та було жовте, немов котяче, недремне й уважне, а довга та вузька чорна щілина його зіниці відкривала безодню – вікно в ніщо.

Потім Око почало обертатися, шукаючи щось довкола; і Фродо зі страхітливою певністю зрозумів, що серед безлічі інших речей воно шукає і його. Та він знав, що Око його не бачить – наразі ні, доки він цього не хоче. Перстень, що висів на ланцюжку в нього на шії, обважнів, став важчим за велетенський камінь і потягнув голову Фродо вниз. Люстерко ніби розпалилось, і від води піднімалися клубочки пари. Фродо нахилився вперед.

– Не торкайся води! – тихо сказала Володарка Галадріель.

Видиво потьмяніло, і тоді виявилось, що гобіт дивиться на холодні зорі, які мерехтіли у срібній купелі. Він відступив, тремтячи всім тілом, і поглянув на Володарку.

– Я знаю, що ти бачив останнім, – мовила вона, – це видіння є і в моїх думках. Не бійся! Проте не думай, що самими лише співами серед дерев чи тонкими стрілами ельфійських луків ми змогли вберегти і захистити землю Лотлорієн од Ворога. Знай же, Фродо: навіть розмовляючи з тобою, я відчуваю Темного Володаря та знаю його задуми, принаймні ті з них, які стосуються ельфів. А він невтомно намагається побачити мене та мої думки. Проте двері туди зачинено!

Вона здійняла білі руки і простягла долоні на Схід у жесті відмови та заперечення. Високо в небі сяяв Еарендил – Вечорова Зоря, улюблениця ельфів. Еарендил палав так яскраво, що постать ельфійки відкидала на землю невиразну тінь. Промені зірки ковзнули по персні, що був у неї на пальці; той спалахнув, як начищене до блиску золото, огорнуте срібним світлом, а білий камінь на ньому заблискотів так, неначе ельфійська зоря спустилася з неба, щоби перепочити на руці Галадріель. Фродо дивився на перстень із трепетом, – зненацька йому здалося, що він усе зрозумів.

– Так, – озвалася Володарка, відгадавши його думку, – про нього не дозволено говорити, й Ельронд теж не міг цього сказати. Проте його не приховати від Персненосця та від того, хто бачив Око. Воістину: в землі Лорієн на пальці Галадріель пробував один із Трьох Перснів. Це – Нар'я, Адамантовий Перстень, а я його хранителька...

Він підозрює, та ще не знає достеменно – поки що. Тепер ти розумієш, чому твій прихід для нас – це ніби кроки Судьби? Якщо ти не впораєшся, ми будемо беззахисні перед Ворогом. А якщо впораєшся – сили наші послабнуть, Лотлорієн занепаде і хвилі Часу зметуть його зі землі. Ми муситимемо або відпливти на Захід, або виродитись і стати простими мешканцями долин та печер, аби повільно забувати і самим канути в забуття.

Фродо схилив голову.

– А чого хочеш ти? – запитав нарешті.

– Що має бути, те буде, – відказала вона. – Любов ельфів до їхньої землі та до їхніх творінь глибша за надра Моря, а жаль їхній невмирущий, і його не можна залікувати вповні. Та вони радше позбудуться всього, ніж підкоряться Сауранові: тепер вони його знають. Ти не відповідаєш за долю Лотлорієну – лише за виконання свого завдання. Та я хотіла би – якби хтось прислухався до моїх бажань, – аби Єдиного Персня ніколи не викували чи щоби він зник навіки.

– Ти мудра, безстрашна і вродлива, Володарко Галадріель, – мовив Фродо. – Я віддам тобі Єдиного Персня, якщо ти попросиш про це. Для мене він занадто важкий.

Галадріель раптом розсміялася дзвінким сміхом.

– Мудра Володарка Галадріель! Можливо, – сказала, – та ось вона зустріла рівного собі за вишуканими манерами. Ти ніжно помстився мені за те, що я випробовувала твій дух під час першої нашої зустрічі. Зір твій набуває гостроти. Не заперечуватиму, що серце моє палко прагне попросити те, що ти пропонуєш. Багато довгих років я розмірковувала про те, що могла би зробити, якби Величний Перстень потрапив мені до рук, і – о диво! – його до мене принесли. Зло, створене в давнину, діє різними способами, незалежно від того, постав сам Саурон чи ні. Чи було би шляхетним учинком покластися на його Перстень, якби я силоміць чи з допомогою страху вирвала його у своїх гостей?..

І ось нарешті – сталося. Ти віддаси мені Перстень із власної волі! Замість Темного Володаря ти коронуєш Королеву. Я не буду темною, я буду прекрасною та жахливою, наче Ранок і Ніч! Світлою, як Море, і як Сонце, і як Сніг на Горах! Страхітливою, як Буря і як Блискавиця! Міцнішою за основу Землі. Усі любитимуть мене до нестями!

Володарка здійняла руку – і з персня на пальці заструменіло яре світло, що осяяло саму її, а все інше залишило в темряві. Вона стояла перед Фродо і здавалася тепер неймовірно високою, непереборно прекрасною, жахливою та божественною. Потому вона опустила руку – і світло згасло, і вона зненацька засміялася знову, і якимось дивно поменшала: тендітна ельфійка, вбрана у звичайні білі шати, і її голос знову став м'який та сумний.

– Я відбула випробування, – сказала. – Я поступлюся своєю силою і попливу на Захід. І залишуся Галадріель.

Тривалий час вони стояли мовчки. Згодом Володарка озвалася знову.

– Нам слід повертатися! – мовила вона. – Уранці ви мусите вирушати, бо вибір зроблено, і течії долі не припиняють руху.

– Перш ніж ми підемо, я запитаю дещо, – мовив Фродо, – те, що я часто хотів запитати у Гандальфа в Рівендолі. Мені дозволено одягати Єдиний Перстень, – то чому я не можу бачити всі інші Персні й читати думки тих, хто їх носить?

– Ти не намагався, – відповіла Галадріель. – Ти лише тричі надягав Перстень на пальця, відколи дізнався про те, чим володієш. І не намагайся! Це тебе знищить. Хіба Гандальф не розповів тобі, що персні влади додають сили відповідно до можливостей кожного власника? Перш ніж ти зможеш скористатися тією силою, тобі доведеться значно посильнішати самому і навчити свою волю панувати над іншими. Та навіть зараз – як Носій Персня і як той, хто надягав його на пальця та бачив те, що приховано, – ти вигострив свій зір. Ти збагнув мої думки значно виразніше, ніж багато хто з тих, кого ми вважаємо мудрими. Ти бачив Око того, хто володіє Сімома та Дев'ятьма. І невже ти не бачив і не впізнав персня на моєму пальці? Ти бачиш мій перстень? – запитала вона знову, звернувшись до Сема.

– Ні, Володарко, – відповів той. – Правду кажучи, я ніяк не міг зрозуміти, про що ви тут балакаєте. Я бачив світло зорі крізь твої пальці. Проте, даруй мені мої слова, я вважаю, що мій пан мав рацію. Я хотів би, щоби ти взяла Перстень. Ти б усе впорядкувала. Ти не дозволила би розпорпати дім Батечка, а його самого пустити світами. Ти змусила би тих нечестивців заплатити за їхні брудні вчинки.

– Авжеж, – погодилася Галадріель. – Саме з цього все почалося би. Та, на жаль, цим би не обмежилось! І годі про це говорити. Ходімо!

Розділ 8

Прощання з Лорієном

Тієї ночі Загін знову закликали до Келеборнної світлиці, де Володар і Володарка привітали всіх теплими словами. Невдовзі Келеборн заговорив про відбуття гостей.

– Настав час, – мовив він, – коли ті, хто хоче продовжувати Виправу, мусять скріпити серця і покинути цю землю. А ті, хто вже не хоче йти вперед, можуть зостатися тут – ненадовго. Проте й ті, котрі підуть, і ті, котрі залишаться, не повинні мріяти про спокій. Ми стоїмо на краю судьби. Тут ті, котрі захочуть, можуть очікувати або години, коли шляхи світу знову стануть відкритими, або ж коли ми прикличемо їх востаннє стати на захист Лорієну. Потому їм вільно буде повернутися до своїх земель чи податися до вічної оселі тих, хто поліг у битві.

Запала тиша.

– Вони всі налаштовані йти вперед, – озвалася Галадріель, подивившись у вічі гостям.

– Щодо мене, – сказав Боромир, – то шлях додому веде мене вперед, а не назад.

– Це правда, – мовив Келеборн, – але чи цілий Загін іде з тобою до Мінас-Тіріта?

– Ми ще не вирішили, який напрямок обрати, – відказав Арагорн. – Я не відаю, як думав чинити Гандальф після виходу з Лотлорієну. Втім, сумніваюся, що навіть він мав чіткий план дій.

– Може, й ні, – сказав Келеборн, – однак коли ви покинете цю землю, то не зможете вже не зважати на Велику Ріку. Декому з вас добре відомо, що мандрівники, обтяжені спорядженням, не матимуть змоги перетнути її між Лорієном і Гондором інакше, як у човні. Та й хіба не всі мости Осгіліата повалено і не всі гавані вже захопив Ворог?.. Яким боком ви рухатиметесь? Шлях до Мінас-Тіріта стелиться цим берегом, західним; але пряма дорога Загону пролягає на схід од Ріки, темним берегом. Яким берегом підете ви?

– Якщо потрібна моя порада, то я обрав би західний берег і дорогу до Мінас-Тіріта, – відповів Боромир. – Однак я не очільник Загону.

Решта мовчала, а Арагорн здавався стривоженим і вагався.

– Бачу, ви ще не знаєте, що робити, – сказав Келеборн. – Я не маю права вирішувати за вас, але підсоблю, чим зможу. Серед вас є такі, хто вміє правувати човнами: Леголас, чиєму народові знайома прудка Лісова Ріка, Боромир із Гондору й Арагорн-мандрівник.

– І один гобіт! – скрикнув Мері. – Не всі гобіти сприймають човни, мов диких коней. Мій народ живе на берегах Брендівинної.

– Це добре, – сказав Келеборн. – Тоді я споряджу ваш Загін човнами. Вони повинні бути маленькі та легкі, бо якщо ви попливете далеко, то змушені будете їх нести. Дістанетесь до порогів Сарн-Гібір, а врешті, можливо, й до великого водоспаду Раурос, де Ріка з гуркотом зривається з Нен-Гітоелю. І ще багато небезпек стрінете ви на шляху. До певного часу човни трохи полегшать вам дорогу. Проте й вони не виручатимуть вас постійно: врешті-решт, вам доведеться покинути і їх, і Ріку, щоби повернути на захід. Чи на схід...

Арагорн багато разів подякував Келеборнові. Те, що їм подарували човни, дуже його втішило, зокрема й тому, що тепер принаймні кілька днів можна було не турбуватися про те, куди їм рухатися. В інших мандрівників теж, здавалося, воскресла дещича надії. Хоч би які небезпеки чигали на них попереду, краще вже зустрітися з ними, пливучи широким руслом Андуїну, ніж простувати кудись, горблячи спину. Лише Сема брали сумніви: він досі вважав човни такими самими непередбачуваними, як і диких коней, ба навіть гіршими, й усі пережиті нещастя не змусили його змінити свого ставлення до човнів на краще.

– Усе буде наготовано та чекатиме вас у гавані завтра ще до полудня, – мовив Келеборн. – Уранці я пришлю своїх підлеглих, аби вони допомогли вам зібратись у дорогу. А зараз ми бажаємо всім гарної ночі та безтурботного сну!

– На добраніч, друзі мої! – сказала Галадріель. – Спіть мирно! Цієї ночі не надто тривожте серця свої гадками про дорогу. Можливо, стежки, якими кожному з вас судилося пройти, вже прослано перед вашими ногами, тільки ви їх не бачите. На добраніч!

Товариство попрощалось і повернулося до свого шатра. Леголас пішов із усіма, бо то була їхня остання ніч у Лотлорісні, й, незважаючи на слова Галадріель, вони хотіли провести спільну раду.

Хоч як довго мандрівники сперечалися, що мають чинити і як найкраще можна виконати їхнє завдання щодо Персня, проте рішення так і не ухвалили. Більшість, цілком очевидно, хотіла податися спершу до Мінас-Тіріта і бодай на короткий час утекти від жахів Ворога. Вони охоче попливли би Рікою і до тіні Мордору, проте для цього їм потрібен був провідник. Тільки Фродо мовчав, а Арагорн і далі вагався.

Сам він, доки ще Гандальф був із ними, планував піти з Боромиром і власним мечем допомогти врятувати Гондор. Бо вважав, що сні ті були нічим іншим, як кличем, і що врешті настала година, коли Елендиловому спадкоємцеві слід виступити вперед і позмагатися зі Сауроном за владу. Та в Морії на його плечі ліг Гандальфів тягар, тож тепер Арагорн знав, що не зможе покинути Персня, якщо Фродо все-таки відмовиться йти з Боромиром. Але, з іншого боку, яку допомогу він чи будь-хто інший зі Загону здатен надати Фродо, крім того, щоби сліпо прямувати з ним у темряву?

– Якщо доведеться, то я й одинцем піду до Мінас-Тіріта, бо такий мій обов'язок, – сказав Боромир. Потім він трохи посидів мовчки, зосередивши погляд на Фродо, ніби намагався прочитати думки півмірка. Та невдовзі озвався знову, тихо, мовби сперечався сам зі собою:

– Якщо ти хочеш тільки знищити Перстень, то з війни та зі зброї користі буде мало, і люди з Мінас-Тіріта допомогти не зможуть. Але якщо ти хочеш знищити військову міць Темного Володаря, тоді входити в його володіння без війська – цілковите безумство; проте безумство – й віддати... – він раптом затнувся, ніби усвідомивши, що висловлює свої думки вголос. – Було би безумством марно віддати свої життя, я мав на увазі, – завершив речення. – Нам слід вибирати: захищати твердиню чи відкрито йти в руки смерті. Принаймні я сприймаю це так.

Фродо зауважив щось нове та дивне в погляді Боромира, тому пильно придивився до нього. Думки його, певна річ, відрізнялися від останніх слів. Було би безумством віддати що – Персня Влади? Щось таке Боромир уже казав під час Ради, але тоді погодився з Ельрондовим зауваженням. Фродо зиркнув на Арагорна, проте його, здавалося, поглинули власні думи й він ані знаком не показав, що звернув увагу на Боромирову фразу. Так і завершилася їхня бесіда. Мері та Піпін уже спали, Сем куняв. Ніч потроху спливала.

Уранці, щойно вони почали збирати свої скупі пожитки, до них прийшли ельфи, котрі володіли їхньою мовою, і принесли багато дарів: їжу й одяг для подорожі. Їжа здебільшого була у вигляді дуже тонких коржів – випічки зі світло-коричневою скоринкою з боків і кольору вершків усередині. Гімлі взяв один із коржів і подивився на нього з непевністю.

– *Крам*, – промовив ледь чутно, надламавши хрумкий кутик і розжовуючи його.

Та вираз обличчя гнома хутко змінився, і він із помітним задоволенням доїв решту коржа.

– Досить! Досить! – гукали сміючись ельфи. – Ти вже й так з'їв стільки, що вистачить

на день ходи.

– Я думав, це щось на кшталт *кразу*, який люди з Долу готують для мандрів у нетрях, – відказав гном.

– Так і є, – відповіли йому. – Та ми називаємо його *лембас*, або дорожній харч, і він живить краще, ніж будь-яка людська їжа, й уже точно смачніший за *крам*.

– І справді, – погодився Гімлі. – Смачніший навіть за медові тістечка беорнінгів, а це неабияка похвала, адже беорнінги – найліпші з відомих мені пекарів, однак тепер вони не дуже охоче продають свої тістечка подорожанам. Ви щедрі господарі!

– Та все одно ми просимо вас заощаджувати харчі, – відповіли йому. – Їжте потроху і тільки тоді, коли дуже зголодієте. Ці коржі стануть вам у пригоді, коли не матимете вже нічого. Вони будуть приємні на смак багато-багато днів, якщо їх не ламати і зберігати в обгортках із листя, як ми їх і принесли. Один *лембас* триматиме одного мандрівника на ногах упродовж цілого дня напруженої праці, навіть якщо той мандрівник – один із високих людей із Мінас-Тіріта.

Наступне, що зробили ельфи, – це розгорнули і вручили кожному зі Загону спеціально принесений одяг. Вони приготували для всіх плащі та каптури, зшиті за персональними мірками з легкого, але міцного – схожого на шовк – матеріалу, який ткали самі галадрими. Важко було сказати, якого той одяг кольору: спершу він здавався сірим – такого відтінку, який мають сутінки попід деревами, тоді вже зеленим, як листя в затінку, коли його поворушити чи поглянути на нього під особливим освітленням, ще згодом – брунатним, як перелогова земля вночі, чи тьмяно-срібним, як вода попід зорями. Кожен плащ застібався біля шиї з допомогою брошки у вигляді зеленого листка зі срібними прожилками.

– Ці плащі чарівні? – запитав Піпін, із подивом дивлячись на них.

– Не розумію, що ти маєш на увазі, – відповів очільник ельфів. – Це гарний одяг, і нитка в ньому добра, бо її виготовили в цій землі. Звісно, це – ельфійські шати, якщо тобі йшлося про це. Листок і гілка, вода і камінь – ми наділили плащі відтінками та красою всіх тих речей, які існують у сутіні Лорієну і які ми любимо; ми вкладаємо думки про все, що любимо, в усе, що творимо. Та це таки одяг – не зброя, тож плащі не відвернуть стріли чи леза. Зате служитимуть вам добре: їх легко носити, вони зігрівають чи охолоджують залежно від потреби. А ще вони дуже вам знадобляться, якщо потрібно буде сховатися від ворожих очей, коли йтимете між каміння чи серед дерев. Володарка до вас навдивовижу ласкава! Адже це вона та її служниці зіткали ці плащі, а ми ніколи раніше не одягали чужинців у строї нашого народу.

Після сніданку Загін попрощався з лужком біля водограю. Важко було на серці мандрівникам, бо те місце було чудове, воно стало їм майже домом, хоча вони й не могли полічити, скільки днів і ночей провели тут. Доки подорожні стояли отак якусь мить, дивлячись на білу воду в сонячному світлі, до них по зеленій траві галявини підійшов Гальдір. Фродо радо привітав його.

– Я повернувся з Північних Рубежів, – мовив ельф, – мене прислали, щоби я знову був вам за провідника. Долину Затінених Струмків застилають пара і хмари диму, та й у горах нині неспокійно. У глибинах землі чути шум. Якщо хтось із вас подумував повернутися додому, йдучи на північ, нехай облишить цей намір, бо він нездійснений. Нумо, ходімо! Ваша стежка нині веде на південь.

Коли вони проходили Карас-Галадоном, зелені шляхи були порожні, проте вгорі на деревах співали та перешіптувалися безліч голосів. Тим часом самі мандрівники рухалися мовчки. Нарешті Гальдір звів їх південними схилами пагорба, і вони знову опинилися біля великої брами, обвішаної лампадками, й біля білого мосту; відтак вийшли й покинули місто ельфів. Потому звернули з мощеної дороги, подавшись далі стежкою, що вела в густі зарості

малорна, а тоді вперед, звиваючись крізь хвилі срібнотінних лісів і невпинно ведучи Загін вниз, на південь і на схід – до берегів Ріки.

Подорожні здолали вже п'ятнадцять верст, наближався полудень, коли вони натрапили на високу зелену стіну. Пройшовши крізь отвір у ній, раптом вийшли з-під дерев. Перед ними простягся довгий луг зі саяливою травою, поцяткованою золотим *еланором*, що мерехтів на сонці. Луг переходив у вузький клин між блискучими полями: праворуч, на заході, пливла, вилискуючи, Срібножила; ліворуч, на сході, котила свої бурхливі води, глибокі й темні, Велика Ріка. На далеких берегах, скільки сягало око, тяглися на південь ліси, та всі крутосхили були понурі й голі. Поза межами Землі Лорієн жоден малорн не простягав угору своїх обсіпаних золотом гілок.

На березі Срібножилої трохи вище від того місця, де зустрічалися потоки, прилаштувався причал із білого каменю та з білої деревини. До нього було прив'язано чимало човнів і барж. Деякі були яскраво розмальовані й виблискували сріблом, золотом і зеленню, проте більшість суден була сірою чи білою. Для мандрівників приготували три невеликі сірі човники, й у них ельфи поскладали майно прибульців. А ще поклали кільця мотузки: по три в кожен човен. Мотузка виглядала тонкою, проте була міцна і мала сіру барву, як і ельфійські плащі.

– Що це? – запитав Сем, узявши до рук ту, що лежала на сірому дерні.

– Мотузки, звісно! – відказав якийсь ельф із човнів. – Ніколи не мандруйте далеко без мотузки! До того ж довгої, міцної та легкої. От як ці. Вони стануть у пригоді у будь-якій скруті.

– Мені цього можеш не казати! – відповів Сем. – Я вийшов у дорогу без мотузки й відтоді не знаходжу собі місця. Та я питаю, із чого, власне, виготовлено оці, бо трохи знаюся на ливарстві: це родинне, як ви б сказали.

– Їх зроблено з *гітлайну*, – мовив ельф, – але зараз немає часу розтлумачувати тобі мистецтво їхнього виготовлення. Якби ми знали, що це ремесло тобі близьке, то багато навчили би тебе. Проте, на жаль, тепер ти мусиш задовольнитися лише нашим подарунком або ж колись повернутися сюди. Нехай ця мотузка добре тобі послужить!

– Ходімо! – сказав Гальдір. – Для вас уже все готово. Сідайте в човни! Та попервах будьте дуже обережні!

– Зважте на ці слова! – озвались інші ельфи. – Наші човни зроблено з легкого матеріалу, вони бистрі й не схожі на судна інших народів. Не потонуть, хоч би якою вагою їх завантажили, та в невмілих руках стають норавливими. Добре було би, якби ви потренувалися сідати й висідати з них іще тут, де є причал, перш ніж попливете вниз за течією.

Загін розділився так: Арагорн, Фродо та Сем – в одному човні, Боромир, Мері та Піпін – у другому, а у третьому – Леголас і Гімлі, які вже тісно здружилися. У цей останній човен поклали й більшість речей та клунків. Судна повертали і скеровували з допомогою весел із короткими руків'ями та з широкими лопатями у формі листків. Коли все було залагоджено, Арагорн повів усіх у пробний заплив угору Срібножилою. Течія була швидка, тож човни просувались уперед повільно. Сем сидів на носі, вчепившись руками за борти і тоскно позираючи на берег. Сонячне світло, відбите водою, сліпило йому очі. Вони пропливали повз зелені луки Клину: дерева там хилились аж до самої ріки. То тут, то там із них злітав золотавий листок і плинув покритим брижами потоком. Було ясно, безвітряно й тихо, якщо не зважати на далеку пісню жайворів у високості.

Подорожні звернули за різкий вигин ріки і побачили там чималого лебедя, що гордо плів їм назустріч за течією. Обабіч білих грудей і вигнутої дугою шиї воду вкривало дрібне рябютиння. Дзьоб його виблискував, немов начищене золото, а очі нагадували гагати,

вправлені в жовті самоцвіти; велетенські білі крила були ледь підняті. Лебідь наближався, і над рікою розлилася музика; зненацька всі абагнули, що то – корабель, збудований і вирізьблений із ельфійською майстерністю в подібі птаха. Ним із допомогою чорних весел правували двоє ельфів, одягнених у біле. Посередині судна сидів Келеборн, а позаду нього стояла Галадріель, висока та біла; з вінцем із золотих квітів на голові та з арфою в руці вона співала. Сумно і солодко плинув її голос у чистому прохолодному повітрі:

*Про листя заспіваю я – і шелестить воно,
Про вітер пісню заведу – вже прилетів давно.
За сонцем і за місяцем на Морі піни слід,
Росло там Древо золоте, одне на цілий світ.
І сяяло воно ясніш, ніж зір вечірніх трон,
Ув Елдамарі біля стін при вході в Тіріон.
Там довго злотий лист тремтів на тих гілках-роках,
А за Морями тут тепер ельфійський край в сльозах.
О Лорієне! Вже зима, безлистий, голий Час,
Спадає листя у потік, Ріка пливе від нас.
О Лорієне! Берег цей втомила я давно,
Корона вищвіла, й зів'яв злотистий еланор.
Хіба про кораблі тепер співатиму усе,
Але котрий із них мене за Море віднесе?*

Коли Лебідь-корабель порівнявся з ними, Арагорн притримав свого човна. Володарка обірвала пісню і привітала їх.

– Ми прибули, щоби востаннє з вами попрощатися, – мовила вона, – і, благословивши, якнайхутчіше відрядити з нашої землі.

– Хоч ви й були нашими гостями, – озвався Келеборн, – але жодного разу не мали спільної з нами трапези, тому ми запрошуємо вас на прощальний бенкет між швидкоплинних вод, які віднесуть вас далеко від Лорієну.

Лебідь поволі рушив до причалу, і мандрівники повернули свої човни, попливши за ним. Там, при самому краю Егладилу, на зеленій траві відбувся прощальний бенкет; однак Фродо їв і пив мало, натомість насолоджувався лише вродою Володарки та її голосом. Вона не здавалася вже ні жакливою, ні небезпечною, ні сповненою прихованої сили. Для Фродо Галадріель уже виглядала такою, якими згодом іноді бачитимуть ельфів люди: водночас присутньою тут і віддаленою, живим видом того, що пливкі струмені Часу віднесли аж ген у минуле.

Коли подорожні, наївшись і напившись, повсідалися на траві, Келеборн знову заговорив із ними про їхню виправу й, піднісши руку, показав на південь, на ліси поза Клином.

– Пливучи за течією, – сказав він, – ви побачите, що дерева відступили, і прибудете до безплідного краю. Там Ріка несе свої води в кам'янистих пониззях між високих пустищ, доки через багато миль добувається нарешті до крутих берегів острова Зубкамін, який ми називаємо Тол-Брандір. Річкові русла огинають той острів, а тоді з гомоном і з густими бризками зриваються понад вирвами Раурсу до Ніндальфу, чи то до Мокріні – вашою мовою. Це край застійних тваней, де Ріка плине звивисто і розпадається на малі рукави. Туди з Лісу Фангорн на заході багатьма гирлами впадає Ентава. Біля того потоку по цей бік

Великої Ріки лежить Роган. Супроти нього тягнуться голі пагорби Емин-Муїлу. Вітер там дме зі сходу, бо ті пагорби простяглися повз Мертві Болота й Нічийні Землі до Кіріт-Горгору – чорної брами Мордору...

Боромир і ті, хто захоче разом із ним потрапити до Мінас-Тіріта, вчинять правильно, якщо покинуть Велику Ріку вище від Раурсу і перетнуть Ентаву ще до того, як вона зіллється з мочарами. Втім, остерігайтеся підніматися потоком надто високо і не ризикуйте, вплутуючись у тенета Лісу Фангорн. Адже земля там дивна і досі ще мало вивчена. Зрештою, для Боромира та для Арагорна це застереження мусить бути зайвим.

– Ми в Мінас-Тіріті й справді чули про Фангорн, – сказав Боромир. – Однак те, що я чув, здається мені нічим іншим, як старими бабусиними казками, що їх ми розповідаємо дітям. Усе, що розташоване на північ од Рогану, тепер для нас таке далеке, що уява може як завгодно вільно там розгулятися. Фангорн віддавна лежить біля кордонів нашого королівства, та минуло вже кілька людських поколінь, відколи будь-хто з нас бував у тому лісі, щоби підтвердити чи розвінчати легенди, які дійшли до нас із глибини віків...

Мені самому доводилося мандрувати Роганом, але я ніколи не забідав аж на північ. Коли мене вирядили гінцем до Рівендолу, я пройшов через Ущелину поблизу Білих Гір, перетнув Ісен і Сіряницю й відтак потрапив до Північних Земель. Довга й виснажлива була та подорож. Двісті шістьдесят миль пройшов я, витративши на це багато місяців, адже біля Тарбаду на бродях Сіряниці я втратив коня. Після тієї подорожі, а також довгих верст дороги, яку я пройшов із цим Загоном, я вже й не дуже сумніваюся, що прокладу собі шлях через Роган і навіть через Фангорн, якщо буде потрібно.

– Тоді мені нічого додати, – мовив Келеборн. – Але не нехуйте мудрістю, яка прийшла до нас крізь далекі віки: бо часто трапляється так, що бабусі тримають у пам'яті назви речей, які колись обов'язково було знати мудрим.

І от Галадріель підвелася з трави й, узявши кубок в однієї зі своїх служниць, наповнила його білим медом і подала Келеборнові.

– Настав час випити прощальний келих, – мовила вона. – Пий же, Володарю Галадримів! І нехай серце твоє не сумує, хоча невдовзі вже полудень і вечір не за горами.

Потому Володарка піднесла кубок кожному з членів Загону, припрошуючи їх частуватись, і прощалася. Проте коли всі випили, вона наказала їм знову сісти на траву, а для неї та для Келеборна поставили крісла. Служниці мовчки стояли позаду своєї господині, доки та якусь часину дивилася на гостей. Нарешті вона озвалася знову.

– Ми випили кубок розлуки, – мовила, – і поміж нас западають тіні. Та перш ніж ви підете, знайте: я привезла кораблем дарунки, які Володар і Володарка Галадримів нині підносять вам на згадку про Лотлорієн.

Тоді вона по черзі підкликала до себе всіх мандрівників.

– Ось дарунок від Келеборна та Галадріель спільникові вашого Загону, – сказала вона Арагорнові й дала йому піхви, точно припасовані до його меча.

Вони були оздоблені візерунком зі срібних і золотих квітів та листя, а поверх візерунка ельфійськими рунами, викладеними коштовним камінням, було написано «Андуріл» і описано родовід цього меча.

– Лезо, що його витягнуть із цих піхов, не заіржавіє та не зламається навіть у час поразки. Може, є ще щось, що ти бажаєш отримати від мене на порозі розлуки? Бо між нами пливтиме темрява, і, напевно, ми ніколи вже не зустрінемося, хіба що далеко звідси, на дорозі, з якої немає вороття.

І Арагорн відповів:

– Володарко, ти знаєш усі мої бажання і довго зберігала єдиний скарб, яким я прагнув володіти. Проте він не належить тобі й ти не можеш його мені дати, навіть якби хотіла, і

тільки через темряву я прийду до нього.

– Тоді, можливо, це звеселить твоє серце, – мовила Галадріель, – його залишили під моїм наглядом, аби я передала тобі, коли ти проходилтимеш нашою землею.

З тими словами вона підняла з колін великий прозоро-зелений камінь, оправлений у срібну брошку, виконану у вигляді орла з розпростертими крилами; коли ельфійка взяла її до рук, самоцвіт спалахнув, ніби сонце, що пробивається крізь весняне листя.

– Цей камінь я дала своїй доньці Келебріан, а вона передала своїй; і ось він переходить до тебе як символ надії. У цю годину прийми-бо ім'я, що було роковано для тебе, Елессаре, – Ельфійський самоцвіт із Дому Елендила!

І Арагорн узяв камінь, і пришилив брошку до грудей, і ті, хто бачив його, чудувалися, бо раніше не помічали, який він високий і по-королівському маєстатний, ніби довгі роки злигоднів, турбот і тривоги упали йому з плечей.

– За дари, які ти дала мені, я вдячний, – сказав він, – о Володарко Лорієну, від якої походять Келебріан і Арвен Вечорова Зоря. Як іще можу я тебе звеличити?

Володарка кивнула головою, а потому повернулася до Боромира, подавши йому золотий пояс; Мері та Піпінові вона вручила срібні паски з пряжками у вигляді золотих квіток. Леголасові подарувала лук, яким зазвичай послуговуються галадрими, довший і міцніший, аніж луки ельфів із Морок-лісу, і ще з тятивою з ельфійської волосини. А до нього додала сагайдак зі стрілами.

– Для тебе, маленький садівнику та любителю дерев, – звернулася Володарка до Сема, – я маю лишень один невеличкий дарунок, – вона поклала йому на долоню скриньку з простої сірої деревини, без жодних оздоб, окрім єдиної срібної руни на кришці. – Це руна, що означає «Г», себто Галадріель, однак вашою мовою вона може символізувати і «грунт». У цій скриньці – земля з мого саду, яку я благословила, доклавши всієї сили, на яку ще здатна Галадріель. Вона не вбереже тебе дорогою, не захистить тебе від жодних небезпек, але якщо ти збережеш її й доживеш до того, щоби знову побачити свій дім, тоді, либонь, вона стане тобі винагородою. Навіть якщо ти застанеш усе безплідним і спустошеним, у Середзем'ї знайдеться згодом небагато садів, які цвістимуть так, як твій, коли ти посиплеш його цією землею. У ту годину ти, можливо, пригадаєш Галадріель і мигцем угледиш десь віддалік видиво Лорієну, який ти бачив тільки зимовим. Бо наші Весна й Літо минули без вороття, і на землі їх можна побачити лишень у споминах.

Сем зашарівся по самі вуха і пролепетав щось нерозбірливе, зачиняючи скриньку й уклоняючись якомога зграбніше.

– А якого подарунка попросить у ельфів гном? – запитала Галадріель, звертаючись до Гімлі.

– Жодного, Володарко, – відповів Гімлі. – Мені досить того, що я бачив Володарку Галадримів і чув її ласкаві слова.

– Почуйте ви, всі ельфи! – гукнула вона до тих, хто був поруч. – І нехай віднині ніхто не каже, ніби гноми скупі та невдячні! Проте, Гімлі, сину Глоїна, ти таки хочеш чогось від мене? Промов, чого саме, прошу тебе! Ти не будеш єдиним гостем, котрий залишиться без подарунка.

– Нічого, Володарко Галадріель, – відказав Гімлі, низько вклоняючись і затинаючись. – Нічого. Хіба якщо... якщо мені дозволено буде попросити, ні, висловити бажання мати єдину волосину з твоєї голови, з якою не зрівняється жодне земне золото, як не зрівняються між собою зорі та самоцвіти з копалень. Але ти сама наказала мені промовити те, чого я прагну.

Ельфи заворушились і почали здивовано перешіптуватися, Келеборн дивився на гнома вражено, проте Володарка усміхнулася.

– Подейкують, що гноми – майстри ремесел радше, ніж майстри слова, – мовила вона, – проте щодо Гімлі це – неправда. Бо ще ніхто не звертався до мене з проханням таким сміливим і шанобливим водночас. Як же можу я відмовити, коли сама звеліла йому говорити? Лише скажи мені, що ти збираєшся робити з таким подарунком?

– Беретти як зіницю ока, Володарко, – відповів гном, – на згадку про твої слова,

звернені до мене під час першої нашої зустрічі. А якщо я колись повернуся до своєї кузні вдома, то оправлю цю волосину в незнищений кристал, і вона стане родинною реліквією мого дому та запорукою дружби між Горою і Лісом до кінця їхніх днів.

Тоді Володарка розплела одну зі своїх довгих кіс, відрізала три золоті волосинки і поклала їх на долоню Гімлі.

– Ось що скажу я тобі як доповнення до подарунка, – мовила вона. – Це не пророцтво, бо пророцтва тепер марні: по один бік лежить темрява, по інший – тільки надія. Та якщо надія не зрадить, то, Гімлі, сину Глоїна, кажу я тобі: руки твої купатимуться в золоті, проте золото не матиме над тобою влади... А тепер ти, Персненоцю, – звернулася Галадріель до Фродо. – Підходжу останнім до того, хто не останній у моїх думках. Для тебе я приготувала оце.

Вона простягла йому маленьку кришталеву піалу, що зблиснула від її поруху, а з руки ельфійки заструменіли промені білого світла.

– У тій піалі, – мовила Володарка, – світло зорі Еарендила, спіймане у води мого водограю. Що темніша тебе огортатиме ніч, то ясніше воно світитиме. Нехай воно осяє тебе темряву, навіть коли все інше світло погасне. Не забувай про Галадріель і про її Люстерко!

Фродо взяв піалу і на мить, доки між ними сяяло те світло, знову побачив Володарку пишною, мов королеву, величною та прекрасною, проте вже не жахливою. Він уклонився, та не спромігся на жодне слово.

І ось Володарка підвелась, і Келеборн повів усіх назад до причалу. Жовтий полудень лежав на зеленій землі Клину, й вода переливалася сріблом. Нарешті було завершено останні приготування. Загін зайняв свої місця в човнах. Вигокуючи прощальні слова, ельфи з Лорієну довгими сірими палицями зіштовхнули їх на бистрий потік, і невеликі хвилі поволі віднесли човни геть. Мандрівники сиділи мовчки та непорушно. А на зеленому крутосхилі поблизу вістря Клину стояла тиха й самотня Володарка Галадріель. Коли вони проминули її, ельфійка повернулася до них, і їхні очі дивилися на неї невідривно, доки човни спроквола відпливали все далі й далі. Їм здавалося, що Лорієн віддаляється, наче осяйний корабель зі щоглами чарівних дерев, линучи до берегів забуття, а самі вони, безпорадні, сидять на краю сірого та безлистоного світу.

Не встигли подорожні відвести очей од того видіння, як Срібножила впливла в течію Великої Ріки, і їхні човни розвернуло та прудко понесло на південь. Невдовзі біла постать Володарки стала маленькою і невиразною. Вона блищала, ніби скляне вікно на далекому пагорбі від променів західного сонця чи як віддалене озеро, що його видно з гір, – кришталь в обіймах землі. Тоді Фродо привиділося, ніби вона здійняла руки в останньому жесті прощання, і здалеку, проте пронизливо виразно попутний вітер приніс її голос, утілений у пісню. Галадріель співала давньою мовою ельфів із-за Моря, тож слів він не зрозумів; мелодія була чудова, та вона не втішила його.

Проте, за притаманною ельфійським словам властивістю, вони закарбувались у пам'яті Фродо, і через багато часу після того він переклав їх, як умів: мовою таких ельфійських пісень оповідали про речі, мало знані в Середзем'ї.

*Ай! лауріе лантар лассі сурінен,
ені унотіме ве рамар альдарон!
Єні ве лінте юльдар аванієр
мі оромарді ліссе-міруворева
Андуне пелла, Вардо теллумар*

*ну луїні яссен тінтілар-і елені
омарйо айретарі-лірінен.*

Сі ман і юльма нін енквантува?

*Ан сі Тінталле Барда Ойолоссео
ве фаняр марят Елентарі ортане,
ар ільє тієр ундулаве лумбуле;
ар сінданорієлло кайта морніє
і фальмаліннар імбе мет, ар гісіє
унтуна Калакірйо мірі ояле.
Сі ванва на, Ромелло ванва, Валімар!*

*Намаріє! Най гірувальє Валімар.
Най ельє гірува. Намаріє!*

«Ох! Як золото, опадає листя на вітрі, довгі літа незліченні, мов крила дерев! Минули роки, ніби квапливі ковтки солодкого меду в пишних залах аж ген на Заході, поза синім небосхилом Барди, де зорі тремтять від пісенного її голосу, священного і всемогутнього. Чи наповнить хто знову для мене чашу?.. Ось Та, що засвічує зорі, Барда, Королева Зірок, на Горі Вічнобілій здійняла свої руки, мовби хмари, й усі стежки потонули глибоко в темряві; й зі сірого краю темрява напливає на хвилях пінявих між нами, й імла закриває коштовності Калакір'ї навіки. І для тих, хто зі Сходу, вже втрачено, втрачено Валімар! Прощавайте! Можливо, ви знайдете Валімар. Можливо, саме ви його знайдете. Прощавайте!» Барда – ймення Володарки, котру ельфи в землях вигнання називають Ельберет.

Ріка несподівано зробила різкий поворот, обабіч піднялися стрімкі береги, і світло Лорієну зникло з овиду. До того чудового краю Фродо ніколи не повернувся.

Мандрівники тепер узялися роздивлятися свій шлях, але сонце було перед ними і засліпило їм очі, бо в них було повно сліз. Гімлі заплакав не криючись.

– Я востаннє поглянув на те, що було найпрекраснішим, – мовив він до свого напарника Леголаса. – Віднині я не називатиму прекрасним нічого, крім її дарунка.

Гном притулив руку до грудей.

– Скажи мені, Леголасе, навіщо я пристав на цю Виправу? Я й не уявляв, де чигає на мене найбільша небезпека! Правду мовив Ельронд, кажучи, ніби неможливо передбачити, що зустрінемо на цій нашій дорозі. Тортур у темряві боявся я, та це мене не зупинило. Проте я не пішов би з вами, якби знав, що у світлі й у радості теж є небезпека. І от під час цього розставання я зазнав своєї найглибшої рани, і навіть якби мені просто цієї ночі довелося піти до Темного Володаря, я не страждав би так. Шкода тебе Гімлі, сину Глоїна!

– Ні! – сказав Леголас. – Жаль нас усіх! І всіх тих, хто ходить по світу в ці останні дні. Бо так уже заведено: знаходити і втрачати – як здається тим, чий човен пливе бислою водою. Та я вважаю тебе благословенним, Гімлі, сину Глоїна, бо ти страждаєш через втрату, яку прийняв добровільно, хоча міг би вчинити інакше. Але ти не покинув своїх супутників, і найменшою винагородою за це тобі буде згадка про Лорієн – згадка, яка завжди залишатиметься у твоєму серці чистою і незатьмареною, ніколи не вицвіте і не втратить свого чару.

– Можливо, – відказав Гімлі. – Я вдячний тобі за ці слова. Правдиві слова, без сумніву; та втіха ця холодна. Не згадки жадає серце. Згадка – це лише дзеркало, хоч і чисте, як

Кгелед-зâрам. Принаймні так каже серце гнома Гімлі. Ельфи бачать це інакше. Власне, я чув, що для них спогад – це радше частина дійсності, ніж сну. Та для гномів усе не так... Але не говорімо про це, годі. Глянь на човен! Він надто занурився у воду через наш вантаж, а Велика Ріка – прудка. Я не хочу втопити своє горе в холодній воді.

Він узяв весло і погріб до західного берега, рухаючись слідом за Арагорновим човном, який уже переплив середину потоку.

Тож Загін продовжив свою довгу путь широкими бистроплинними водами, які несли човни на південь. На берегах обабіч вишикувалися ліси, і за ними вже нічого не було видно. Легенький вітер стих, і Ріка плинула безшелесно. Навіть жоден пташиний голос не порушував тиші. День добігав кінця, сонце заволокла імла, і воно мерехтіло у блідому небі, наче шляхетна біла перлина. Потому згасло на Заході, й запали ранні сутінки, а за ними надійшла сіра беззоряна ніч. Подорожні довго пливли в тихій темряві, ведучи свої човни під навислою пільмою західних лісів. Величезні дерева минали їх, наче привиди, простягаючи своє покручене спрагле коріння крізь туман до води. Було моторошно та холодно. Фродо сидів, прислухаючись до приглушеного хлюпоту і булькотіння Ріки, що просочувалася між корінням дерев та шматками плавучої деревини біля берега, доки голова схилилася йому на груди й він поринув у неспокійний сон.

Розділ 9 Велика Ріка

Коли Фродо розбудили, то він виявив, що лежить, добре загорнутий, під високими сірокорими деревами в затишному куточку лісу на західному березі Великої Ріки Андуйн. Гобіт проспав цілу ніч, адже крізь голе віття вже просвічувався сірий ранок. Поруч біля маленького вогнища метушився Гімлі.

Мандрівники знову рушили в дорогу, ще доки настав день. Не те щоби більшість побратимів палко прагнула квапитися на південь, – їх тішило, що рішення, яке вони мусили ухвалити найпізніше тоді, коли доберуться до Раурсу та до Острова Зубкамінь, можна відкласти ще на кілька днів: вони поклалися на плин Ріки, бо не мали бажання поспішати назустріч небезпеці, що чигала на них попереду, хоч би який напрямок вони, врешті-решт, обрали. Арагорн дозволив усім плисти за течією, як вони й хотіли, набираючись сили, щоби дати собі раду із майбутньою втомою. Проте наполіг, аби щодня рушати в путь рано-вранці й плисти до пізнього вечора, бо серце підказувало йому, що часу в них обмаль, і він боявся, що, доки вони перебували в Лорієні, Темний Володар не ледарював.

Однак ні того дня, ні наступного мандрівники не бачили і сліду ворогів. Тягучі сірі години минали без пригод. Коли завершувався третій день їхньої подорожі, землі довкола поволі змінилися: дерев поменшало, а потому вони й геть зникли. На східному березі ліворуч од Загону височів довгий безформний шерех схилів, які тяглись удалину й угору, аж до небес, здавалися бурими і вичахлими, ніби по них пройшовся вогонь, не залишивши по собі жодної зеленої стеблини: понура пуста, де не було бодай всохлого дерева чи поодинокого каменя, які би пом'якшили враження порожнечі. Подорожні прибули до Бурих Земель, що лежали, розлогі та безлюдні, між Південним Морок-лісом і пагорбами Емин-Муїлу. Яка трутизна війни чи яке лихе діяння Ворога так спалюжили цілий той край, не міг сказати навіть Арагорн.

На західному березі праворуч од них землі теж були голі, проте рівнинні й у багатьох

місцях порослі зеленими луговими травами. З цього боку Ріки тяглися густі зарості височеного очерету, такого гінкого, що він затуляв обрій, коли невеличкі човни з шурхотом пропливали повз його тремтливі стіни. Темні сухі китиці нахилились і тріпотіли у прозорому холодному повітрі, шелестячи м'яко та сумно. Подекуди крізь прогаліни в очеретах Фродо мигцем помічав розлогі луки, вдалині за ними – пагорби у світлі заходу сонця, а на самому видноколі – темну лінію, на якій височіли найпівденніші хребти Імлистих Гір.

Ніде не було і знаку інших рухомих живих створінь, окрім пташок. Але цих останніх було багато: дрібне птаство щебетало й пищало в очеретах, хоч і рідко потрапляло на очі. Раз чи двічі мандрівники чули змахи та посвисти лебединих крил, а звівши погляди, побачили чималий клин лебедів, що линув у небі.

– Лебеді! – гукнув Сем. – А які ж великі!

– Так, – підтвердив Арагорн, – це чорні лебеді.

– Яким широким, порожнім і скорботним виглядає цей край! – озвався Фродо. – Я завжди думав, що коли мандруєш на південь, то стає дедалі тепліше та веселіше, доки зима взагалі залишається десь у минулому.

– Але ми ще не запливли далеко на південь, – відповів Арагорн. – Тут досі зима, і до моря нам неблизько. Світ скутий холодом аж до раптової весни, навіть може знову випасти сніг. Далеко внизу, в Затоці Бельфалас, куди впадає Андуйн, тепло і весело чи, можливо, було би так, якби не Ворог. Але тут ми, гадаю, десь за сорок миль од Південної Чверті вашого Ширу, а до моря ще сотні довгих верст. Зараз ти дивишся на південний захід, у бік північних рівнин Вершницької Марки – Рогану, землі Володарів Коней. Невдовзі ми дістанемося до гирла Лім'ярої, що витікає з Фангорну і впадає у Велику Ріку. Це – північний кордон Рогану, й у давнину все, що пролягало між Лім'ярою та Білими Горами, належало рогіримам. Це багата і родюча земля, а тутешні трави не мають собі рівні; проте в ці лихі дні біля Ріки не живе жоден народ і рідко хто буває на її берегах. Андуйн – широкий, але орківські стріли ще більш далекосяжні, й віднедавна, подекують, орки наважуються перепливати через потік і нападати на табуни та на конюшні Рогану.

Сем із тривогою позирав то на один, то на другий берег. Раніше дерева здавалися йому ворожими, ніби приховували чиїсь таємні очі та підступні загрози. А от тепер він би хотів, аби довкола знову росли дерева. Семові ввижалося, що їхній Загін видно як на долоні: вони пливуть у маленьких відкритих човнах поміж земель, де немає захисту, і по ріці, що править за воєнний кордон.

Наступні два-три дні, доки вони рухались уперед, неухильно плівучи на південь, це почуття небезпеки виникло в усіх побратимів. Цілий день мандрівники налягали на весла і поспішали. Береги пролітали повз них. Незабаром Ріка значно поширшала, проте зміліла; довгі пологі кам'яністі береги тяглися зі сходу, у воді траплялися вкриті галькою мілини, тож гребти слід було обережно. Бурі Землі перетворювалися на похмуру пустку, над якою віяв холодний вітер зі Сходу. По інший бік луки переходили в низини з вичахлою травою, а подекуди видно було вже й купинчасті болота. Фродо здригнувся, подумавши про лужки, про водограї, про чисте сонце та про лагідні дощі Лотлорієну. На човнах майже не розмовляли і зовсім не сміялися. Кожен із Загону переймався тільки власними думками.

Леголасове серце бігло під зорями літньої ночі на одній із північних галявин серед букових лісів; Гімлі подумки перебирав руками золото і розмірковував, чи пасуватиме воно, щоби виготовити з нього оправу для подарунка Володарки. Мері та Піпін посередині човна почувалися погано, адже Боромир сидів і бурмотів щось сам до себе й іноді гриз нігті, ніби його долали якісь тривоги чи сумніви, а іноді хапався за весло й підганяв свого човна майже впритул до Арагорнового. Одного разу Піпін, який сидів на носі, озирнувся й упіймав дивний блиск в очах Боромира, коли той дивився вперед на Фродо. Сем уже давно вирішив, що, хоча човни, можливо, і не були такі небезпечні, як його привчили вважати від народження, вони все-таки ще більш незручні, ніж він собі навіть уявляв. Гобіт почувався затиснутим у лещатах і нещасним, бо йому нічого було робити, крім як роздивлятися зимові землі, які повільно проминали повз нього, й сірі води обабіч. Навіть якщо його супутники

користувалися веслами, йому вони їх не довіряли.

Четвертого дня, коли довкола них згустилися сутінки, Сем озирався назад понад схиленими головами Фродо й Арагорна та понад човнами, які пливли за ними: він був сонний і прагнув, аби вже таки десь розбили табір і знову можна було відчутися землею під ногами. Зненацька щось привернуло його увагу: спершу він просто тихцем дивився, а потому сів і протер очі; та коли глянув на те «щось» знову, то вже його не побачив.

Тієї ночі вони розбили табір на невеличкому острівці поблизу західного берега. Сем розгорнув свої коцики біля Фродо.

– Мені наснився кумедний сон за годину чи дві до того, як ми спинилися, пане Фродо, – сказав він. – Хоча, можливо, то був і не сон. Але точно кумедний.

– Ну, і про що ж він? – запитав Фродо, знаючи, що Сем не вмотить, доки не розповість своєї історії, хоч би якою вона була. – Відколи ми покинули Лотлорієн, я не бачив і не думав ні про що, що змусило би мене усміхнутися.

– Він був кумедний ось чому, пане Фродо: бо був дивний. Якщо це не сон, то все не так, як мало би бути. Тож я мушу розповісти його тобі. Ось що мені привиділося: я бачив колоду з очима!

– Колода – це нічого, – сказав Фродо. – Їх на Ріці багато. Але які вже там очі!

– А очі таки були, – не вгавав Сем. – Саме ті очі змусили мене прокинутися, так би мовити. Я побачив щось, що сприйняв за колоду, яка пливла в напівтемряві слідом за човном Гімлі, тому не дуже зважав на неї. А тоді мені здалося, ніби колода поволі нас наздоганяє. І це вже було щось незвичайне, скажімо так: дивитися, як усі ми разом пливемо за течією. Потому я побачив очі – ніби дві бліді цятки, блискучі, на горбі біля ближнього краю колоди. Та ба: то була не колода, бо мала ноги-лопаті, мов у лебедя, тільки вони здавалися більшими за лебедині, й вона постійно рухалася ними вгору-вниз...

Саме тоді я випростався і протер очі, щоби закричати, ну, якби воно нікуди не зникло, коли я витрушу сон зі своєї голови. Бо те-що-там-було рухалося дуже швидко й уже підібралася зовсім близько до Гімлі. Та чи то ті два світляки помітили, що я ворухнувся і дивлюся на них, чи то я отямився – не знаю. Коли я знову туди поглянув, нічого вже не було. Проте, здається, я угледів бічним зором, скажімо так, як щось темне майнуло в мороці на березі. Тільки очей я вже не бачив...

«Знову мариш, Семе Груничу», – сказав я собі, втім нічого і нікому про це тоді не розповів. Але міркував про все від тієї пори і тепер уже не певен. Що ти про це думаєш, пане Фродо?

– Я подумав би, що це лише колода, і сутінки, і твої сонні очі, Семе, – відказав Фродо, – якби ті очі вперше внадилися за нами. Та ж ні. Я бачив їх уже давно, на півночі, ще до того, як ми дісталися до Лорієну. І бачив, як тієї самої ночі на поміст вилазить дивна оката істота. Гальдір також її бачив. А ти пригадуєш донесення ельфів, котрі пішли за зграєю орків?

– Ох, – зойкнув Сем, – авжеж, і пригадую ще дещо. Не подобаються мені мої думки, та, міркуючи про те і про се, про історії пана Більбо і про таке інше, я, гадаю, можу навіть сказати, як звуть ту істоту. А звуть її огидно. Чи не Голум, бува?

– Так, і я цього теж боявся певний час, – сказав Фродо. – Від тієї ночі на помості. Думаю, він вештався Морією і натрапив на наш слід, однак я сподівався, що, доки ми будемо в Лорієні, він загубить наш запах. Підле створіння, мабуть, ховалося у лісах біля Срібно-жилої, тож і бачило, як ми вирушали!

– Не інакше, – погодився Сем. – І нам слід бути бодай трохи обережнішими, ніж дотепер, бо котроїсь із найближчих ночей відчуємо чийсь огидні пальці на своїх шиях, якщо взагалі прокинемося, щоби щось відчутися. Ось до чого я вів. Не варто сьогодні турбувати Бурлаку чи інших. Я наглядатиму за всім. Можу поспати і завтра, бо я ж лише вантаж у

човні, як міг би ти сказати.

– Міг би, – відказав Фродо, – проте додав би: «Вантаж спостережливий». Ти пильнуватимеш, але тільки якщо пообіцяєш розбудити мене за півночі до світанку, коли нічого не трапиться раніше.

Глупої ночі Фродо виринув із глибокого темного сну, відчувши, що Сем термосить його.

– Прикро тебе будити, – прошепотів він, – але ти сам попросив. Кілька секунд тому мені причулося, ніби щось тихо хляпає та нюшкує; але такі дивні звуки можна часто почути на річці вночі, авжеж?

Сем ліг, а Фродо сів, загорнувшись у коцики та борючись зі сном. Хвилини чи години спливали повільно, нічого не відбувалося. Фродо щойно зібрався скоритися спокусі й прилягти, коли це темна примара, ледь помітна, підпливла близько до пришвартованих човнів. Раптом у тьмяному світлі з'явилася довга біляста рука, що вхопилася за планшир, а двоє блідих, схожих на світляків очей, холодно світилися, зазираючи досередини, потім глянули вгору і втупились у Фродо на острівці. Вони були не більш як за крок чи два від нього, і гобіт навіть чув легенький свист віддиху. Тоді Фродо підвівся, витягнувши Жало з піхов, і зустрівся з очима. Їхнє світло негайно зникло. Пролунали ще якісь шипіння та хлюпання, а тоді темна примара у формі колоди шугнула в ніч униз за течією. Арагорн заворушився вві сні, повернувся й сів.

– Що там? – прошепотів він, зриваючись на ноги й підходячи до Фродо. – Я щось почув крізь сон. Чому ти вихопив меч?

– Голум, – відповів Фродо. – Принаймні я так думаю.

– Ага! – сказав Арагорн. – Отже, тобі відомо про нашого малого переслідувача, так? Він чимчикував за нами через усю Морію аж до Німроделю. Відколи ми пересіли в човни, він ліг на колоду і плив позаду нас, гребучи руками і ногами. Раз чи два я намагався впіймати його вночі, та Голум хитріший за лисицю і слизькіший за рибу. Я сподівався, що мандри рікою виснажать його, та де там: він надто вправний гребець...

Завтра ми спробуємо рухатися швидше. А зараз лягай – решту ночі я стоятиму на чатах. Я хотів би впіймати ту нечисть. Він може нам знадобитися. Та якщо це мені не вдасться, тоді доведеться від нього відірватися. Голум дуже небезпечний. Попри те, що сам здатен убити посеред ночі, він може ще й вивести на нас будь-кого з ворогів, котрі вештаються десь поблизу.

Минула ніч, але Голум уже не блукав біля них, як тінь. Після того Загін постійно був насторожі, проте до кінця річкової подорожі Голум так і не з'явився. Якщо він і далі плив за ними, то був дуже обережним і хитрим. За Арагорновим наказом, мандрівники підганяли човни розмашистими гребками, і береги хутко пролітали обабіч. Але тепер товариші майже не мали нагоди роздивлятися місцевість, бо подорожували головно ночами й у сутінках, а вдень відпочивали і переховувалися, наскільки це давали змогу робити прибережні терени. Так без пригод збігли сім днів мандрів.

Погода й далі була сірою та похмурою, вітер дмухав зі сходу, проте коли вечір наблизився до ночі, небо вдалині на заході проясніло, відкривши між сірими полями хмар жовті й блідо-зелені ставки імлистого світла. Білий серпик нового місяця мерехтів у тих далеких озерах. Сем поглянув на нього і звів брови.

Наступного дня місцина обабіч почала швидко змінюватися. Береги вивищувались і ставали кам'янистими. Невдовзі подорожани вже пливли між землею скелястих пагорбів, а по обох берегах здіймалися круті схили, які потопали у глибоких хащах колючок і терену, перевитих ожиною та повзучим зелом. Далі стояли невисокі порепані стрімчаки і стовпи сірих побитих негодою каменів, темних від плюща, а за ними височіли хребти з покрученими від вітру ялинами на них. Загін наближався до сірих теренів горбистої землі Емин-Муїл – південного узграниччя Дикого Краю.

Довкола стрімчаків і камінних стовпів пурхала безліч пташок, цілий день у високості кружляли пташині зграї, чорні на тлі блідого неба. Коли мандрівники того дня спочивали в таборі, Арагорн із підозрою стежив за польотами того птаства й розмірковував, чи не вчинив, бува, Голум якоїсь капості й чи не поширюються тепер вісті про їхню подорож у глушині. Пізніше, коли сонце вже сідало й побратими заворушилися, ладнаючись у дорогу, він помітив у пригаслому світлі темну пляму – чималого птаха, що летів високо й далеко, то виписуючи кола, то ширяючи поволі в напрямку півдня.

– Що то, Леголасе? – запитав, указуючи на північне небо. – Це і справді орел, чи мені здається?

– Так, – відказав Леголас. – Це орел, орел на полюванні. Цікаво, що би це означало? Адже до гір далеко.

– Ми рушимо, лише коли зовсім стемніє, – мовив Арагорн.

Настала восьма ніч їхніх мандрів. Тиха та безвітряна: сірий східний вітер затих. Тонкий півмісяць нічного світила рано заховався за блідий горизонт, але небо вгорі було чисте, і, хоча віддалік на Півдні здіймалися чималі гребені хмар, які досі ще ледь пломеніли, на заході вже ясно блищали зорі.

– Ходімо! – мовив Арагорн. – Спробуємо здійснити ще одну нічну мандрівку. Ми наближаємося до закрутів Ріки, які я знаю не дуже добре, бо ніколи не подорожував у цих краях водним шляхом, принаймні звідси й до порогів Сарн-Гебіру. Та якщо мої підрахунки правильні, до них іще багато верст. Однак небезпечні місця траплятимуться і до того: скелі та кам'яністі острівці серед потоку. Нам слід бути дуже обачними і намагатися не веслувати надто швидко.

Семові у передньому човні відвели роль дозорця. Він вихилився вперед, дивлячись у пільму. Ніч дедалі темніла, проте зорі вгорі сяяли навдивовижу ясно й поверхня Ріки мерехтіла. Було близько півночі, подорожани пливли вже деякий час, відклавши весла, коли Сем зненацька скрикнув. За якийсь сажень попереду в потоці бовваніли невиразні темні форми, й він почув гомін бурхливої води. Прудка течія метнулася ліворуч, до східного берега, де русло було чисте. Звернувши за течією, вони побачили – цього разу зовсім близько – бліду піну на Ріці, що розбивалась об гострі скелі, які виступали далеко в річище, ніби рядок зубів. Човни збилися до купи.

– Егей, Арагорне! – закричав Боромир, коли його човен наштовхнувся на першого човна. – Це справжнє безумство! Ми не зможемо здолати Пороги в темряві! Жоден човен не вціліє на Сарн-Гебірі, хоч удень, хоч уночі!

– Назад, назад! – гукнув Арагорн. – Розвертайтеся! Розвертайтеся, якщо можете!

І він увігнав своє весло у воду, намагаючись затримати човен і повернути його.

– Я помилився з підрахунками, – звернувся до Фродо. – Не думав, що ми запливли аж так далеко: Андуйн тече швидше, ніж я гадав. Сарн-Гебір, напевно, вже зовсім близько.

Доклавши чималих зусиль, вони зупинили човни і повільно розвернули їх, але спершу змогли тільки трохи просунутися проти течії, бо їх невпинно несло все ближче і ближче до східного берега. Темний і грізний, він нависав над ними в п'їтьмі.

– Веслуйте всі разом! – кричав Боромир. – Веслуйте! Або нас кине на міліну.

Не встиг він і договорити, як Фродо відчув, що кїль попід ним шкребе об камїнь.

Тїєї митї забринїли тятиви: кїлька стрїл просвистїло над ними, а одна чи двї впали в човни. Одна з них поцїлила Фродо мїж лопаток, і він із криком упав уперед, випустивши весло, – та стрїла відскочила, відбита його прихованою кольчугою. Друга пронизала Арагорнїв каптур, а третя мїцно вп'ялась у планшир другого човна, якраз біля руки Мерї. І Семовї здалося, що він бачить, як довгими гальковими берегами, якї простяглися пїд схїдними кручами, туди-сюди бїгають чорнї постатї. Вони були зовсїм поруч.

– *Їрх!* – сказав Леголас, перейшовши на рїдну мову.

– Орки! – скрикнув Гїмлі.

– Голумова робота, хай мене грїм поб'є, – сказав Сем до Фродо. – Гарненьке мїсце вони обрали. Рїка нїби сама зносить нас просто їм у руки!

Усї члени Загону схилились уперед, налягаючи на весла, навїть Сем. Кожен щомитї очїкував укусу стрїли з чорним оперенням. Чимало таких свистїло в повітрї чи вцїляло у воду поблизу, та жодна не влучила в подорожнїх. Було темно, проте не занадто для звиклих до пїтьми очей оркїв, і у свїтлї зїрок мандрївники мусили бути непоганими мїшенями для їхнїх пїдступних ворогїв, однак сїрї плащї Лорїєну та сїра деревина човнїв ельфїйської роботи перемогли злобу лучникїв Мордору.

З кожним змахом весел човни натужно просувались уперед. У темряві взагалї важко було переконатися, чи справдї вони рухаються: та невдовзі клекїт води послабшав і тїнь схїдного берега знову поринула в нїч. Нарештї, наскїльки вони могли судити, їхнї судна знову дїсталися до середини потоку і пройшли на певнїй вїдстанї від зубчастих скель. Далї, напїврозвернувшись, мандрївники щосили повеслували до захїдного берега. Зупинили човни в тїнї кущїв, якї нависали над водою, і перевели подих.

Леголас відклав весло й узяв до рук лук, везений із Лорїєну. Потому вискочив на берег і на кїлька крокїв пїднявся схилом. Натягнувши тятиву і наклавши стрїлу, він обернувся й подивився в темряву на протилежному березї Рїки. З того боку долинали гучнї крики, та видно не було нїчого.

Фродо звїв погляд на ельфа, котрий стояв високо над ним і вдивлявся в нїч, вишукуючи собї цїль. Голова його була темна, увїнчана сїяливими бїлими зїрками, якї мерехтїли в чорних небесних озерах. Але от зненацька, здїйнявшись і пливучи з пївдня, насунули густї хмари, висїлаючи на зорянї поля своїх темних передвїсникїв. Загїн охопив раптовий жах.

– *Ельберет Гїльтонїель!* – зїтхнув Леголас, подивившись угору. Щойно він це зробив, темна подоба, схожа на хмару (проте то була не хмара, бо рухалася значно швидше), прилинула з чорноти на пївднї й помчала до Загону, заступаючи собою свїтло. Невдовзі виявилася, що то – крилата їстота, чорнїша за прїрви ночї. З протилежного берега її привїтали скаженим вереском. І Фродо відчув, як його тїлом раптово пробїг холод і стиснув за серце: у його плечї, мовби вїдгомїн старої рани, озвалася смертельна студїнь. Фродо згорнувся калачиком унизу, нїби хотїв сховатися.

Зненацька заспївав могутнїй лук Лорїєну. Пронизлива стрїла зїрвалася з ельфїйської волосїнї. Фродо зиркнув угору. Крилата їстота звивалася майже над ним. У ту мить із високостї долинув глухий, схожий на каркання, крик, і вона зникла в мороцї понад схїдним берегом. Небо знову стало чистим. Удалинї, лаючи і скимлячи, озвалася безлїч голосїв, а потїм усе стихло. Нї стрїли, нї волання вже не долетїли зі сходу тїєї ночї.

По якомусь часі Арагорн знову повів човни проти течії. Добрий шмат шляху вони рухалися майже наосліп понад краєм води, поки знайшли невелику і неглибоку бухту. Над самим руслом росло кілька низьких дерев, за якими піднімався скелястий крутосхил. Тут Загін вирішив зупинитись і дочекатися світанку: просуватися далі поночі було марною справою. Табору не розбивали і не розпалювали багаття – полягали, позагортавшись, просто в човнах, пришвартованих близько один біля одного.

– Слава луку Галадріель і Леголасовим руці й оку! – сказав Гімлі, жуючи корж *лембаса*. – То був чудовий постріл у темряві, друже мій!

– Але хтозна, в кого він поціливі? – мовив Леголас.

– Не знаю, – відповів Гімлі. – Та я радий, що та тінь не підбралася ближче. Мені вона геть не сподобалася. Надто вже нагадувала ту тінь у Морії... тінь Бальрога, – пошепки договорив гном.

– Це не Бальрог, – сказав Фродо, ще тремтячи від холоду, який ніяк не полишав його. – Це було щось холодніше. Гадаю, то був... – він затнувся і замовк.

– Що ти гадаєш? – палко його запитав Боромир, вихилившись зі свого човна, ніби намагався розгледіти обличчя Фродо.

– Гадаю... Ні, не скажу, – відповів Фродо. – Та, хоч би що то було, його падіння налякало наших ворогів.

– Здається, так, – сказав Арагорн. – Однак ми не знаємо, ні де вони, ні скільки їх, ані що вони планують робити далі. Цієї ночі ми всі повинні не спати! Зараз нас ховає темрява. Та хто знає, що принесе нам день? Тримайте зброю напоготові!

Сем вистукував пучками по руків'ї свого меча, ніби рахував пальці, й дивився в небо.

– Дивно якое, – пробурмотів він. – Місяць у Ширі й у Дикому Краї один і той самий, – принаймні мав би бути. Але чи то він збився зі свого шляху, чи я геть заплутався в розрахунках. Пам'ятаєш, пане Фродо, коли ми лежали на тому помості на дереві, місяць був старий – думаю, минув десь із тиждень після повні. Минулої ночі збіг уже тиждень наших річкових мандрів, і на тобі – вигулькує новий місяць, тоненький, ніби зрізаний ніготь, наче ми й не зупинялися ніколи й ні на трохи в ельфійському краї.

Ну, та я пам'ятаю, що ми провели там три ночі – це точно, а ще щодо кількох я не певен. Але ми не могли там пробути цілий місяць – щодо цього я можу заприсягтися. Будь-хто ладен подумати, що час там просто не існує!

– А може, так воно і є, – сказав Фродо. – Певно, в тій землі ми потрапили в такий час, який деінде вже давно минув. Гадаю, лише тоді, коли Срібножила віднесла нас до Андуну, ми повернулись у час, який тече крізь смертні землі до Величного Моря. У Карас-Галадоні я взагалі не пригадую місяця: ні старого, ні нового – тільки зорі вночі та сонце вдень.

У своєму човні заворушився Леголас.

– Ні, час ніколи не стоїть на місці, – мовив він, – але в різних місцях і в різних істотах зміни та ріст проявляються неоднаково. Для ельфів світ рухається, і рухається він водночас дуже швидко та дуже повільно. Швидко – бо самі вони змінюються мало, а все інше стрімко минає, – і в цьому їхнє горе. Повільно – бо їм не потрібно рахувати швидкоплинних років, принаймні своїх. Вічно змінні пори року – це лише брижі на довгому-предовгому потоці. Та попід Сонцем усе суще врешті-решт знаходить свій кінець.

– Однак у Лорієні це відбувається дуже повільно, – сказав Фродо. – Там скрізь панує сила Володарки. Розкішними є години, хоч і здаються короткими, в Карас-Галадоні, де Галадріель володіє ельфійським Перснем.

– Цього не варто згадувати поза Лорієном, навіть при мені, – мовив Арагорн. – Не говори про це ніколи! Але так воно і є, Семе: в тому краю ти збився з ліку. Час там плинув повз нас швидко, як і повз ельфів. Старий місяць відійшов, а новий – зійшов і встиг

постаріти в зовнішньому світі, доки ми перебували там. І вчора ввечері знову зійшов новий місяць. Зима майже закінчилася. Час біжить до весни, в якій мало надії.

Ніч минула тихо. З-за того боку води не долинали жодного голосу чи крику. Мандрівники, загорнувшись, сиділи в човнах і відчували зміну погоди. Повітря стало теплим і нерухолим під велетенськими вологими хмарами, які напливали з півдня та від далеких морів. Гомін Ріки, що мчала через стрімчаки порогів, здався гучнішим і ближчим, ніж перед тим. З галузок дерева вгорі почали стікати краплі.

Коли настав день, настрої навколишнього світу був тихий і сумний. Поволі розливалось бліде світло світанку, розсіяне та безтінне. Над Рікою нависла імла, а над берегом роївся білий туман; протилежного боку не було видно зовсім.

– Ненавиджу туман, – сказав Сем, – але з цим нам пощастило. Тепер, може, нам пощастить забратися звідси так, аби ті трикляті гобліни нас не помітили.

– Може, й так, – погодився Арагорн. – Але нам буде складно знайти потрібну стежку, якщо трохи згодом цей туман не підніметься. А стежку ми знайти мусимо, якщо хочемо перейти Сарн-Гебір і дістатися до Емин-Муїлу.

– Не розумію, чому ми повинні перебиратися через пороги чи й далі плисти Рікою, – озвався Боромир. – Якщо Емин-Муїл розкинувся перед нами, то ми можемо вибратися з цих плавучих мушель і рухатися на південний захід, доки натрапимо на Ентаву й увійдемо до моєї країни.

– Можемо, якщо прямуватимемо до Мінас-Тіріта, – сказав Арагорн, – але цього ми ще не узгодили. Та і шлях той може виявитися більш небезпечним, ніж здається. Пониззя Ентави пласке й заболочене, а туман там смертоносний для тих, хто йде пішки, обтяжений речами. Я би не покидав човнів до останнього. Ріка – це така стежка, якої принаймні не загубиш.

– Проте східний її берег утримує Ворог, – заперечив Боромир. – І навіть якщо ми пройдемо Брамму Аргонату й безперешкодно дістанемося до Зубкаменя, що ти робитимеш тоді? Стрибнеш із Водоспаду і приземлишся в мочарах?

– Ні! – відказав Арагорн. – Ми, скажімо, можемо понести човни стародавньою дорогою до підніжжя Раурсу, а потому знову спустити їх на воду. Хіба ти не знаєш, Боромире, чи зумисне забуваєш про Північні Східці та про високий престол на Амон-Гені, споруджені в часи величних королів? Особисто я маю намір постояти знову на тій височині, перш ніж вирішу, куди рухатися далі. Можливо, там ми побачимо якийсь знак, що вкаже нам путь.

Боромир ще довго чинив опір такому вибору, та, коли стало зрозуміло, що Фродо піде за Арагорном, хоч би куди той подався, він скорився.

– Люди з Мінас-Тіріта не звикли покидати своїх друзів у скруті, – сказав він, – вам знадобиться моя сила, якщо коли-небудь ви таки дістанетеся до Зубкаменя. Я піду до цього високого острова, та не далі. А вже звідти поверну додому – сам, якщо своєю допомогою вам не заслужу на те, щоби хто-небудь склав мені товариство.

Ранок переходив у день, і туман трохи піднявся. Було вирішено, що Арагорн і Леголас підуть у розвідку вздовж берега, а інші тим часом залишаться біля човнів. Арагорн сподівався знайти шлях, яким би вони змогли перенести свої човни та речі до тихої води нижче від Порогів.

– Можливо, ельфійські човни і не тонуть, – сказав він, – але це не означає, що нам

поталанить живими переправитися через Сарн-Гебір. Досі цього не зробив ніхто. Люди Гондору не проклали тут жодної дороги, адже навіть у дні величі їхнє королівство не простягалось уздовж Андуїну далі за Емин-Муїл; але десь тут, на західному березі, є волок, який я хотів би знайти. Він не міг іще стати цілком непридатним, адже легкі човни плавали з Дикого Краю до Осгіліата ще донедавна, коли почали множитися мордорські орки.

– За моєї пам'яті рідко який човен припливав із Півночі, а орки вештаються на східному березі, – озвався Боромир. – Якщо підеш уперед, небезпека зростатиме з кожною верстою, навіть якщо і знайдеш стежку.

– Небезпека чигає на будь-якій дорозі, що веде на південь, – відповів Арагорн. – Зачекайте на нас один день. Якщо ми за той час не повернемося, то знайте, що з нами трапилося лихо. Тоді оберіть нового провідника й віддано йдіть за ним.

З важким серцем дивився Фродо, як Арагорн і Леголас видираються вгору крутосхилом і зезають в імлі; проте страхи його виявилися безпідставними. Минули якісь дві-три години і заледве перейшло за полудень, коли невиразні постаті розвідників знову з'явилися поблизу.

– Усе гаразд, – сказав Арагорн, спускаючись із крутосхилу. – Путівець там є, і веде він до хорошого причалу, яким іще можна скористатися. Відстань здолати доведеться невелику: початок Порогів нижче лише на версту звідси, і простягаються вони трохи більш як на півтори версти в довжину. Майже відразу за ними потік знову стає чистим та рівним, хоч і бистроплинним. Найважчим нашим завданням буде доправити човни та спорядження до того старого волоку. Ми знайшли його, проте щоби туди дістатися, доведеться добряче позадкувати вглиб берега, і тягнеться він попід навісом скелястої стіни за сто сажнів чи й більше від краю води. Північного причалу ми не виявили. Якщо він іще і зберігся, то, напевно, ми проминули його вчора вночі. З натугою пливли проти течії і прогавили його в тумані. Боюся, нам слід прощатися з Рікою негайно і рушати до волоку просто звідси.

– Це було би нелегко, навіть якби всі тут були людьми, – мовив Боромир.

– Хоч хто ми є, та все одно спробуємо це зробити, – відказав Арагорн.

– Атож, спробуємо, – погодився Гімлі. – Людські ноги волочитимуться тернистим шляхом, доки ноги гнома просто собі йтимуть уперед, несучи вдвічі важчий за нього самого тягар, пане Боромире!

Завдання і справді виявилось не з легких, але, врешті, подорожні таки досягнули своєї мети. Спершу вони повитягали з човнів речі й винесли їх на крутосхил, на вершині якого було рівне місце. Потому виволокли човни з води і понесли їх. Ті виявилися значно легшими, ніж очікував Загін. З якого дерева, що росло в ельфійському краї, їх виготовили, не знав навіть Леголас, але матеріал той був міцний і надивовижу легкий. Мері та Піпін могли вдвох завиграшки нести свого човна рівниною. Та все-таки була потрібна сила двох людей, аби підняти і перетягти човни через територію, яку тепер доводилося перетинати Загону. Місцевість піднімалася від Ріки схилами – перелоги пустки з велетенськими сірими вапняками, де було чимало прихованих ям, зарослих бур'янами та кущами, ожинових хашів і стрімких ярів; подекуди траплялися там і болотисті озера, які підживлювали води, що просочувалися з терас у глибині краю.

Боромир і Арагорн перенесли один по одному всі човни, а решта тим часом насилу дряпалася за ними, волочучи на собі спорядження. Нарешті, все було перенесено і покладано біля волоку. Потому майже без перешкод, якщо не зважати на чіпкі колючки та на безліч розкиданого каміння, вони всі разом рушили вперед. Клапті туману досі висіли над розкришеною скелястою стіною, а ліворуч імла заволокала Ріку: чути було, як вона стугонить і піниться, перестрибуючи через гострі виступи кам'яних зубів Сарн-Гебіру, та видно її не було. Мандрівники за два заходи безпечно доправили все на південний причал.

Волок, знову вертаючи до води, поволі збігав униз до мілини на краю невеликої

водойми. Вона була ніби вирита у березі ріки, проте не руками, а водою, що напливала зі Сарн-Гебіру і розбивалась об невисокий скелястий хвилеріз, що стримів із потоку. За нею берег перетворювався на сіру кручу, і для піших подорожніх далі ходу там не було.

Коротка пообідня пора вже минула, і насувалися понурі захмарені сутінки. Побратими сиділи біля води, дослухаючись до збуреного бігу та ревіння Порогів, прихованих в імлі: всі були втомлені та сонні, а серця їхні – такі самі понурі, як і закінчення цього дня.

– Ну, ось ми тут, і на цьому місці ми змушені будемо провести ще одну ніч, – сказав Боромир. – Нам треба виспатись, і, навіть якщо Арагорн намислив пройти Брану Аргонату вночі, ми всі для цього надто стомлені – певна річ, за винятком нашого поважного гнома.

Гімлі не відповів: він засинав навсидячки.

– Відпочиньмо зараз стільки, скільки зможемо, – мовив Арагорн. – Завтра нам знову доведеться подорожувати за дня. Якщо погода раптом не зміниться і не обдурить нас, матимемо добру нагоду прослизнути повз східний берег так, аби нас ніхто не помітив. Але цієї ночі мусимо почергово парами стояти на варті, змінюючи одні одних кожні три години.

Тієї ночі не трапилося нічого жахливішого за коротку мжичку, що почала моросити за годину до світанку. Щойно зовсім просвітліло, Загін рушив у дорогу. Туман уже тоншав. Вони трималися якомога ближче до західного боку і бачили примарні обриси низьких скель, які дедалі вищали, й темні стіни, підніжжя яких увиходили в бистру ріку. У розпал ранку хмари знизилися майже до землі й дощ полив наче з відра. Мандрівники натягли на човни шкіряні намети, щоби їх не затопило, і продовжили рух: попереду чи довкола них мало що можна було розгледіти через спадні сірі завіси.

Дощ, однак, тривав недовго. Небо вгорі поволі світліло, аж ось хмари раптом розійшлися, і їхні розтріпані торочки потяглися на північ угору вздовж Ріки. Тумани й імла зникли. Перед подорожніми пролягло широке провалля з розлогими скелястими стінами, за які у виступах і у вузьких тріщинах чіплялися покручені дерева. Русло вужчало, а Ріка мчала дедалі прудкіше. І тепер вони вже летіли вперед, ледве чи і сподіваючись зупинитися десь чи повернути, якби раптом щось завадило їм попереду. Угорі тяглася стрічка блідо-блакитного неба, довкола – темна затінена Ріка, а попереду – чорні пагорби Емин-Муїлу, які заступали сонце та між якими не було видно ні найменшого просвіту.

Фродо, глянувши вперед, помітив удалині дві скелі, які наближалися до них: вони здавалися величезними шпильми чи колонами з каменю. Високі, стрімкі та грізні стояли вони обабіч потоку. Між ними видно було вузький проміжок, і Ріка погнала човни саме туди.

– Узріть Аргонат, Стовпи Королів! – гукнув Арагорн. – Незабаром ми проминемо їх. Ведіть човни на одній лінії якомога далі один від одного! Тримайтеся середини потоку!

Фродо несло вперед, і величні стовпи здіймалися йому назустріч, неначе вежі. Вони здавалися йому велетами, гігантськими сірими скульптурами, мовчазними, проте загрозливими. Потому він побачив, що ті скелі й справді рукотворні та що вони мають певну форму: майстерність і сила виготовили їх у давнину, проте ні сонце, ні дощі за незліченні роки не знищили їхніх могутніх подоб. На чималих п'єдесталах, основи яких занурювалися глибоко у воду, стояли два славетні камінні королі: їхні невиразні очі й потріскані чола досі супились у бік Півночі. Ліва рука кожного була піднята долонею вперед як знак застереження; у правиці кожен тримав сокиру; на голові в кожного були надкришений шолом і корона. На цих мовчазних вартових давно зниклого королівства і досі спочивали влада та міць. Фродо охопили страх і містичний трепет, він накрився, заплющив очі й не смів бодай глянути вгору, доки човен пропливав між Стовпами. Навіть Боромир схилив голову, коли вони мчали, вутлі й тремтливі, мов дрібні листочки, попід нетлінною тінню варті Нуменору. Так мандрівників поглинуло чорне провалля Брама.

Обабіч на невідому висоту стрімко здіймалися смертоносні кручі. Удалині сіріло небо.

Чорні води ревіли та відлунювали, понад ними волав вітер. Фродо, притиснувши голову до колін, чув, як попереду буркоче і стогне Сем:

– Оце місце! Жахливе місце! Тільки випустіть мене з цього човна – і я ніколи не намочу й пальця на носі, навіть у калюжі, не те що в ріці!

– Не бійся! – озвався незнайомий голос позаду.

Фродо озирнувся і побачив Бурлаку, який уже Бурлакою не був: битий негодою блукач зникнув. Натомість при стерні сидів Арагорн, син Арагорна, гордий і поставний, котрий вів човен уперед, майстерно орудуючи веслом; каптур злетів йому з голови, темне волосся розмаялося на вітрі, в очах променіло світло: король повертався з вигнання до рідної землі.

– Не бійся! – повторив він. – Довго я прагнув побачити камінні подоби Ісільдура й Анаріона – давніх моїх повелителів. Попід їхньою тінню Елесарові, Ельфійському самоцвітові, синові Арагорна з Дому Валандила, Ісільдурового сина, спадкоємцеві Елендила, лякатися нічого!

Потому світло його очей пригасло й він промовив сам до себе:

– Якби ж то Гандальф був тут! Серце моє поривається до Мінас-Анора та до стін рідного міста! Проте куди мені тепер іти?

Провалля було довге і темне, там гудів вітер, клекотала вода, відлунювало каміння. Шлях почасти звертав на захід, тож спочатку попереду було цілком темно; та незабаром Фродо помітив оддалік високу світлу проїму, яка дедалі більшала. Вона хутко наближалась, і раптом їхні човни вихопилися крізь неї на чисте яскраве світло.

Сонце, яке давно вже перевалило за полудень, сяяло у вітряному небі. Затиснуті скелями води розлились, утворивши довге овальне озеро, тьмяний Нен-Гітоель, який обступали стрімкі сірі пагорби, чиї схили поросли деревами, а маківки були голі й холодно відсвічували на сонці. На далекому південному краї здіймалися три шпилі. Середній трохи видавався вперед порівняно з іншими і стояв осібно, мов острів у воді, довкола якого прудка Ріка розкинула свої побляклі мерехтливі рукави. Здалека з вітром долинуло густе, розкотисте ревіння: подібне на удар грому та його принесене відлуння.

– Узріть Тол-Брандір! – сказав Арагорн, указуючи на південь, на високий пік. – Ліворуч стоїть Амон-Лав, а праворуч – Амон-Ген, Пагорби Слуху та Зору. У дні могутніх королів на них стояли високі престоли й була варта. Й розповідають, що в ті часи на Тол-Брандір ніколи не ступала нога звіра чи чужинця. Ми дістанемося до них, перш ніж западуть нічні тіні. Я чую невтомний голос Рауросу, що кличе нас.

Загін трохи перепочив, доки течія посередині озера несла човни на південь. Скориставшись цим, мандрівники трохи перехопили, а тоді знову взяли за весла і прискорили рух човнів. Схили пагорбів на заході накрила пільма, сонце стало круглим і червоним. Подекуди вигулькували затуманені зорі. Три шпилі бовваніли попереду, темніючи в сутінках. Раурос ревів на повен голос. Доки подорожні нарешті дісталися до тіні пагорбів, на пливких водах уже гойдалася ніч.

Завершився десятий день їхніх мандрів. Дикий Край залишився позаду. Тепер вони хоч-не-хоч мусили обирати між шляхами на схід і на захід. Починався останній етап Виправи.

Розділ 10

Братство розпадається

Арагорн повів усіх до правого рукава Ріки. Там, на західному її боці, в затінку Тол-Брандіру збігав од підніжжя Амон-Гену і до води зелений луг. За ним здіймалися перші схили пагорба, порослого деревами, й дерева ті шерегом тяглися на захід уздовж звивистих берегів озера. Траву живив невеличкий струмок, що збігав із височини.

– Тут ми сьогодні й заночуємо, – сказав Арагорн. – Це – луг Парт-Гален: чудова була місцина в літні дні минувшини. Сподіваймося, що зло ще сюди не дісталось.

Човни витягли на зелений моріжок і розбили біля них табір. Виставили сторожу, хоча не чули й не бачили жодного сліду ворогів. Навіть якщо Голум й примудрився не відстати від них, то все ж од нього не було ні слуху ні духу. Втім наприкінці ночі Арагорна охопив неспокій, і він постійно крутився вві сні й часто прокидався. У довітню годину він підвівся й підійшов до Фродо, який саме в цей час стояв на чатах.

– Чому ти не спиш? – запитав Фродо. – Зараз не твоя черга вартувати.

– Не спиться, – відповів Арагорн, – уві сні мені надокучали тінь і відчуття якоїсь загрози. Тримай-но меч наготові.

– Навіщо? Невже поблизу вороги?

– Нумо погляньмо, що нам покаже Жало, – відповів Арагорн.

Фродо витяг ельфійське лезо з піхов. Його краї тьмяно поблискували в темряві, а тому він злякався.

– Орки! – скрикнув гобіт. – Ще не тут, але, здається, таки досить близько.

– Цього я і боявся, – сказав Арагорн. – Однак, можливо, вони не з цього боку Ріки. Жало ледве блищить, а це вказує лише на те, що мордорські шпигуни вештаються схилами Амон-Лаву. Ніколи раніше не чув про орків на Амон-Гені. Та хто його знає, що може трапитись у ці лихі дні, коли Мінас-Тіріт уже не убезпечує переправи Андуйну. Завтра доведеться просуватись обережно.

День народився мовби з вогню та диму. Низькі чорні хмари на сході стовпами здіймались угору, ніби десь чаділа страшна пожежа. Світанкове сонце забарвило їх зісподу брудно-червоним полум'ям, але швидко пробилось у чисте небо. Верхівка Тол-Брандіру сяяла золотом. Фродо зорив на схід, пильно вдивляючись у високий острів. Його береги стрімко випиналися зі швидкоплинної води. Високо понад гінкими скелями здіймалися крутосхили, на яких повиростали дерева, почіплявшись за камені близьенько одне понад одним, а ще вище знову були схили неприступної скелі, увінчаної могутнім кам'яним навершям. Довкола нього кружляла безліч птахів, але ознак інших живих істот не було видно.

Після сніданку Арагорн скликав Загін.

– Цей день нарешті настав, – сказав він, – день, коли ми мусимо зробити вибір, із яким так довго зволікали. Що нині станеться з нашим Загоном, який здолав таку відстань у такому тісному братерстві? Нам слід повернути на захід разом із Боромиром і втрутитись у війни Гондору, чи повернути на схід до Страху і Тіні, чи братство наше розпадеться, і кожен піде тим шляхом, який сам собі вибере? Хоч би що ми вирішили, зробити це треба швидко. Затримуватись тут надовго не можна. Ми знаємо, що вороги – на східному березі, та, боюсь, орки могли вже й сюди перебраться через воду.

Запала тривала мовчанка, ніхто не подавав голосу і не рухався.

– Що ж, Фродо, – озвався нарешті Арагорн. – Здається, тягар цього рішення лежить на тобі. Рада призначила тебе Носієм. Лише ти можеш обирати свій шлях. У цьому я тобі не порадник. Я не Гандальф і, хоча намагався виконувати його роль, я не знаю, який задум чи надію він приберіг для цієї години, якщо взагалі їх мав. Найімовірніше, навіть якби він був зараз із нами, вирішувати все одно довелось би тобі. Така твоя доля.

Фродо відповів не відразу. І говорив він повільно.

– Я знаю, що нам слід поспішати, проте не можу зробити вибір. Тягар цей – важкий. Дайте мені ще годину, і тоді я вирішу. Залиште мене на самоті!

Арагорн поглянув на нього з добротою і з жалем.

– Гаразд, Фродо, сину Дрого, – мовив він. – Ти отримаєш годину усамітнення. А ми затримаємося тут іще на трохи. Проте не відходь далеко, щоби ти міг почути наш клич.

Фродо якусь мить сидів, похиливши голову. Сем, який із великою тривогою стежив за своїм господарем, похитав головою і прошепотів:

– Тут усе просто, як із гори збігти, та не годиться Семові Груничу тулити в розмову своїх п'ять копійок простісінько зараз.

По хвилі Фродо підвівся й пішов геть, а Сем помітив, що тим часом як інші стримувалися і намагалися не дивитися на його пана, Боромирові очі пильно стежили за Фродо, поки той не зникнув серед дерев біля підніжжя Амон-Гену.

Спершу Фродо безцільно блукав у лісі, та перегадом виявив, що ноги несуть його до схилів пагорба. Він натрапив на стежку – мізерні залишки колишньої дороги. У стрімчаках хтось колись витесав східці, та тепер вони були вже потріскані, майже зруйновані, розколоти корінням дерев. Якусь відстань він здолав, навіть не задумуючись, куди йде, доки дістався до трав'янистої галявини. Довкіл неї росла горобина, а в центрі лежав широкий плаский камінь. Цей невеликий гірський луг був відкритий зі сходу, тож зараз його осявали ранкові промені сонця. Фродо спинився і поглянув на Ріку далеко внизу, на Тол-Брандір і на птахів, які кружляли в широкому повітряному просторі поміж ним і неходженим островом. Голос Раурсу нагадував могутній рев, перемішаний з глибоким ритмічним стугонінням.

Гобіт присів на камінь і, сперши підборіддя на руки, дивився у східному напрямку, хоча мало що міг там побачити. Усе, що трапилося, відколи Більбо покинув Шир, знову промайнуло в нього перед очима, він пригадував і роздумував над усіма Гандальфовими словами, які збереглись у його пам'яті. Час минав, але Фродо ні на крок не наблизився до вибору.

Зненацька він отямився від задуми: гобіта пронизало дивне відчуття, ніби позаду нього хтось є, ніби його буквально свердлить неприязний погляд. Він зірвався на ноги й озирнувся: проте, на свій подив, побачив лише Боромира з усміхненим і добрим обличчям.

– Я боявся за тебе, Фродо, – сказав той, підходячи. – Якщо Арагорн правий і десь тут поблизу є орки, тоді нікому з нас не слід блукати одинцем, а тобі – найменше: від тебе залежить дуже багато. А в мене на серці теж тяжко. Можна я побуду з тобою, і ми трохи поговоримо, раз уже я тебе знайшов? Це мене втішить. Коли в розмові бере участь багато люду, вона перетворюється на нескінченну суперечку. А вдвох, спільно, легше знайти мудре рішення.

– Ти добрий, – відповів Фродо. – Та я не думаю, що бесіда мені допоможе. Я знаю, що повинен робити, проте боюся зробити це, Боромире, – боюся.

Боромир стояв мовчки. Раурос невпинно ревів. У гіллі дерев шепотів вітер. Фродо здригнувся, бо зненацька Боромир підійшов і сів поруч із ним.

– Ти впевнений, що не страждаєш без потреби? – запитав він. – Я хочу тобі допомогти. Щоби зробити цей складний вибір, тобі потрібна порада. Приймеш мою?

– Гадаю, я вже знаю, що ти порадиш мені, Боромире, – відказав Фродо. – І то було би

мудро, якби проти цього мене не застерігало серце.

– Застерігало? Застерігало проти чого? – випалив Боромир.

– Проти затримки. Проти шляху, що здається легшим. Проти відмови від тягара, покладеного на мене. Проти... ну, якщо вже я почав говорити, проти віри в силу й у правдивість людей.

– Але та сила довго захищала ваш маленький далекий край, хоча ви і не знали про те.

– Я не сумніваюсь у відвазі твого народу. Та світ змінюється. Стіни Мінас-Тіріта, може, й міцні, проте не непроступні. Коли вони впадуть – що тоді?

– Ми мужньо загинемо у бою. Проте є ще надія, що вони не впадуть.

– Доки існує Перстень, надії немає, – сказав Фродо.

– Ех! Перстень! – мовив Боромир, і очі його засвітилися. – Перстень! Хіба не дивна доля: терпіти стільки страху та сумнівів через таку маленьку річ? Таку маленьку річ! Я бачив його тільки мить в Ельрондовім домі. Можна мені ще раз поглянути на нього?

Фродо звів погляд, і у нього похололо серце. Він помітив дивний блиск в очах Боромира, хоча його обличчя залишалося добрим і приязним.

– Нехай він буде у сховку, – відповів гобіт.

– Як хочеш. Мені байдуже, – сказав Боромир. – Але хіба вже й поговорити про нього не можна? Ти, здається, думаєш про його силу в руках Ворога: коли Перстень використають на зло, а не на добро. Світ змінюється, кажеш ти. Мінас-Тіріт упаде, якщо Перстень уціліє. Але чому? Так могло би бути, якби Перстень був у Ворога. Проте він у нас.

– Хіба ти не був на Раді? – й собі запитав Фродо. – Тому що ми не можемо ним скористатися, адже все, що зроблено з його допомогою, обертається на зло.

Боромир підвівся і почав нервово крокувати туди-сюди.

– Отже, ти йдеш далі, – скрикнув він. – Гандальф, Ельронд – усі вони навчили тебе так говорити. Щодо себе вони, можливо, і праві. Ці ельфи, напівельфи та чарівники – всі вони, ймовірно, погано закінчать. Але я частенько сумнівався, мудрі вони чи просто боязкі. Та хай – кожному своє. Людей із вірними серцями неможливо спокусити. Ми в Мінас-Тіріті були непохитні впродовж тривалих років випробування. Ми не прагнемо влади чаклунів-повелителів – тільки сили, щоби захистити себе, сили у справедливій боротьбі. Й – о диво! – коли ми опинились у скруті, випадок явив світу Перстень Влади. Це – дар, кажу я: дар ворогам Мордору. І шаленством буде ним не скористатися, не використати владу Ворога проти нього самого. Безстрашні і безжальні – лише такі здатні здобути перемогу. Що зміг би зробити воїн у цей час, могутній ватаг? Що зміг би зробити Арагорн? А якщо він відмовляється – то чому не Боромир? Перстень дасть мені силу Наказувати. Я би розбив війська Мордору, й усі люди зібралися би під моїм знаменом!

Боромир крокував угору-вниз, говорячи щоразу голосніше. Здавалося, що він майже забув про Фродо: йому йшлося про стіни та про зброю, про збір людей; він вибудовував плани незламних союзів і майбутніх славетних перемог; він здолав Мордор, а сам став могутнім королем, щедрим і мудрим. Ураз спинився і змахнув руками.

– А нам твердять, що його слід викинути геть! – вигукнув він. – Я не кажу *знищити*. Це, можливо, було би добре, якби розум бачив бодай найменшу надію на здійснення такого задуму. А він не бачить. Єдиний запропонований нам план: півмірок повинен сліпо йти в Мордор, даючи Ворогові чудовий шанс знову захопити Перстень у свої руки. Дурниці!..

Ти ж розумієш це, чи не так, друже? – запитав Боромир, раптом знову звернувшись до Фродо. – Кажеш, тобі страшно. Якщо це так, то найсміливіші повинні тобі пробачити. Але хіба насправді це бунтує не твій здоровий глузд?

– Ні, я боюся, – сказав Фродо. – Просто боюся. Та я радий, що почув твою промову. Тепер мені в голові прояснилось.

– Отже, ти підеш до Мінас-Тіріта?! – скрикнув Боромир.

Очі його засяяли, а обличчя напружилося.

– Ти неправильно мене зрозумів, – мовив Фродо.

– Але ж ти підеш туди, бодай на трохи? – наполягав Боромир. – Моє місто тепер уже

недалеко; і звідти не значно далі до Мордору, ніж звідси. Ми довго були у глушині, тобі потрібні новини про те, що робить Ворог, перш ніж ти зробиш свій хід. Рушаймо зі мною, Фродо, – сказав він. – Тобі потрібен відпочинок перед дорогою, якщо ти таки мусиш іти.

Чоловік дружньо поклав руку на плече гобіта; проте той відчув, як вона тремтить від стримуваного збудження. Фродо хутко відступив і з тривогою подивився на рославого гондорця, майже вдвічі за нього вищого й у багато разів сильнішого.

– Чому ти такий неприязний? – запитав Боромир. – Я чесний чоловік, ані злодій, ані звіролов. Мені потрібен твій Перстень – це тобі тепер відомо, та даю слово: я не прагну залишити його собі. Невже ти не дозволиш мені бодай випробувати мій план? Позич мені Перстень!

– Ні! Ні! – скрикнув Фродо. – Рада постановила, що я нестиму його.

– Ворог переможе нас через нашу дурість, – вигукнув Боромир. – Як це гнівить мене! Дурень! Упертий дурень! З власної волі біжиш у лапи смерті й нищиш нашу справу. Якщо хтось зі смертних і має право на Перстень, то це – нуменорці, а не півмірки. Перстень не був би твоїм, якби не прикрий випадок. Він міг бути моїм. Він повинен бути моїм. Віддай його мені!

Фродо не відповідав, лише відступав, доки між ними опинився великий плаский камінь.

– Ну-бо, ну-бо, друже мій! – уже м'якше примовляв Боромир. – Чому би тобі не позбутися його? Чому би тобі не звільнитися від сумніву і від страху? Можеш звинуватити мене, якщо схочеш. Можеш сказати, що я надто дужий для тебе і забрав його силоміць. Бо я таки надто дужий для тебе, півмірку, – скрикнув він і зненацька перескочив через камінь, налетівши на Фродо.

Його вродливе і приємне обличчя неспізнанно змінилося, а в очах палав вогонь люті.

Фродо крутнувся вбік, і камінь знову розділив їх. Гобіт міг зробити лишень одне: тремтячи, він витяг ланцюжок із Перснем і швиденько надягнув його на палець – саме тоді, коли Боромир знову кинувся до нього. Чоловік зойкнув, якусь мить здивовано витріщався в порожнечу, а потім несамовито побіг, раз у раз зазираючи між скелі та попід дерева.

– Жалюгідний шахрай! – волав Боромир. – Хай-но я до тебе доберуся! Тепер я знаю, що в тебе на умі. Ти віднесеш Перстень Сауранові й продаси нас усіх. Ти тільки й чекаєш нагоди, щоби покинути нас напризволяще. Нехай смерть і темрява поглинуть тебе й усіх півмірків!

А тоді, перечепившись ногою через камінь, він незграбно впав і розтягнувся долілиць. Якусь мить лежав нерухомо, ніби власне прокляття прибило його до землі, а потім раптом заплакав.

Підвівшись, він провів рукою по очах і змахнув сльози.

– Що я наговорив! – скрикнув він. – Що я накоїв? Фродо, Фродо! – гукав. – Повернися! На мене найшов безум, але все вже минуло. Повернися!

Відповіді не було. Фродо навіть не почув Боромирових криків. Гобіт був уже далеко, наосліп спинаючись стежкою на пагорб дедалі вище і вище. Його охопили жах і скорбота, бо йому ввижались оскаженіле обличчя Боромира та його палаючі очі.

Невдовзі Фродо опинився на вершині Амон-Гену, сам-один, і спинився, щоби перевести дух. Ніби крізь імлу, він побачив велике пласке коло, викладене могутніми плитами й оточене потрісканою стіною з бійницями, а всередині, підняте на чотирьох різьблених колонах, стояло високе сидіння, до якого вели довгі сходи. Гобіт вибрався нагору, вмовстився на стародавньому престолі й відчув себе загубленим дитям, котре набрело на трон гірських королів.

Спершу він мало що бачив. Фродо наче потрапив у туманний світ, де жили тільки тіні: Перстень був у нього на пальці. Потім імла де-не-де відступила і йому відкрилася безліч

видив: дрібних і виразних, немовби їх розклали перед ним на столі, проте віддалених. Жодних звуків – тільки яскраві живі картинки. Світ, здавалося, зменшився і поринув у тишу. Фродо сидів на Престолі Прозріння на Амон-Гені, Пагорбі Зору Людей Нуменору. На схід подивився він і побачив непозначені на картах землі, безіменні рівнини та незвідані ліси. На північ подивився він – і попід ним прослалася, мовби стрічка, Велика Ріка, й Імлисті Гори стояли малі та тверді, схожі на побиті зуби. На захід подивився він і побачив розлогі пасовища Рогану й Ортанк – шпиль Ісенгарда, – наче чорний шип. На південь подивився він – і внизу, просто в нього під ногами, Велика Ріка кучерявилася, мов нисхідна хвиля, і поринала з водоспаду Раурос у піняву прірву; іскриста райдуга вигравала у бризках. І Етір-Андуїн він побачив, могутню дельту Ріки, і ще міради морських птахів, які кружляли, наче білий пил на сонці, а попід ними – срібно-зелене море та нескінченні пасмуги брижів.

Але всюди, куди Фродо кидав погляд, він помічав ознаки війни. Імлисті Гори кишіли, як мурашник: орки вигулькували то тут, то там із тисячі нір. Попід склепіннями Морок-лісу точилася смертельна боротьба між ельфами, людьми та лютими звірами. Земля беорнінгів горіла; хмара заволокла Морію; диміли кордони Лорієну.

Травами Рогану мчали вершники; з Ісенгарда налітали вовки. З гаваней Гараду в море виходили військові кораблі; зі Сходу тягнувся нескінченний караван людей: воїни з мечами, зі списами та луками верхи на конях, колісничі їхніх ватажків і вантажні підводи. Жодна сила Темного Володаря не була бездіяльною. Тоді, повернувшись знову на південь, Фродо вгледів Мінас-Тіріт. Він здавався далеким і прекрасним: місто з білими стінами й багатьма вежами, горде та світле на своєму гірському троні; стіни його з бійницями виблискували сталлю, а на баштах майоріло багато яскравих стягів. У гобітовому серці стрепенулася надія. Та навпроти Мінас-Тіріта стояла ще одна фортеця, більша й сильніша за нього. До неї, на сході, мимоволі прикипіли його очі. Він пробігся поглядом по зруйнованих мостах Осгіліата, по вишкірених брамах Мінас-Моргула та по моторошних Горах і подивився на Горгорот – долину страху в Землі Мордор. Там попід сонцем стелилася пільма. У димах пломених вогонь. Палахкотіла Судна Гора, і здіймався густий чад. Тоді нарешті погляд Фродо затримався: стіна за стіною, бійниця за бійницею, чорні, неймовірно міцні гора зі заліза, брама зі сталі, вежа з адаманту – він побачив його: Барад-дур, Саурунову Фортецю. І надія покинула його.

І раптом він відчув Око. У Темній Вежі було око, яке не спало. Фродо знав, що воно пильнує за його поглядом. Воно випромінювало люту нестримну волю. Рвонулося до нього – і гобіт відчув, що воно шукає його, ніби палець жорстокої руки. І воно дуже швидко знайде і роздушить його, мов комаху, бо достеменно знає, де він. Око торкнулось Амон-Лаву. Воно зиркнуло на Тол-Брандір... Фродо упав зі сидіння на землю, скоцюрбившись і прикривши голову сірим каптуром.

Він почув свій голос, який волав: *Ніколи, ніколи!* А може й: *Воістину я йду, я йду до тебе!* Цього Фродо не знав. Потому, ніби спалах із якоїсь іншої точки сили, його розум пронизала інша думка: *Зніми його! Зніми його! Дурню, зніми його! Зніми Перстень!*

У ньому боролися дві сили. На мить, досконало балансує між їхніми гострими вістрями, він викрутився, хоча його і роздирало на шматки зсередини. І раптом знов усвідомив себе, Фродо, – не Голосом і не Оком, – вільним у виборі, на який мав лише кілька секунд. І він зняв Перстень із пальця... Виявилось, що гобіт стояв навколішки біля того високого сидіння, і ясно світило сонце. Над ним промайнуло щось наче темна тінь руки; воно оминуло Амон-Ген, полинуло на захід і щезло. Тоді небо стало чистим і блакитним, а птахи заспівали на кожному дереві.

Фродо звівся на ноги. Він знемагав од неймовірної втоми, та воля його була тверда й на серці полегшало. І заговорив уголос сам до себе: «Тепер я зроблю те, що мушу. Принаймні одне я знаю достеменно: зло Персня вже діє навіть у Загоні, тому Перстень мусить покинути наше товариство, перш ніж завдасть іще більшої шкоди. Я піду сам. Декому я довіряти вже не можу, а ті, кому довіряю, надто мені дорогі: відважний старий Сем, Мері та Піпін, а також Бурлака. Серце його поривається до Мінас-Тіріта, й він буде там потрібен, особливо тепер,

коли Боромир став на бік зла. Я піду сам. Негайно».

Фродо хутко спустився стежкою і повернувся на ту галявину, де його знайшов Боромир. Там зупинився і прислухався. Йому здалося, ніби з прибережних лісів унизу долиноюють крики та поклики.

– На мене полюватимуть, – озвався він. – Цікаво, скільки часу мене тут не було? Либонь, кілька годин.

Фродо вагався.

– Що я можу зробити? – прошепотів гобіт. – Мушу йти зараз, бо інакше не піду ніколи. Пізніше я вже не матиму такого шансу. Прикро, що доводиться їх покидати отак, без жодних пояснень. Але вони зрозуміють. Сем зрозуміє. Бо що ще я можу зробити?

Він повільно витяг Перстень і знову надягнув його. Невидимий, спустився з пагорба тихіше за шелест вітру.

Решта Загону ще довго zostавалася на березі ріки. Якийсь час усі мовчали, неспокійно вештаючись туди-сюди, потому сіли в коло і завели розмову. Зрідка намагалися говорити про щось стороннє, про довгу дорогу та про багато спільних пригод; розпитували Арагорна про королівство Гондор, про його давню історію, про ті його величні творіння, які й досі вціліли на цій дивній прикордонній землі Емин-Муїл: про камінних королів, про престולי Лав і Ген та про величні Сходи біля водоспаду Раурос. Але думки їхні та слова невідступно поверталися до Фродо і до Персня. Що Фродо вирішить? Чому він вагається?

– Гадаю, він зважає, який шлях для нас найбільш відчайдушний, – сказав Арагорн. – І має на те право. Якби Загін зараз подався на схід, це була би геть безнадійна витівка, адже ми знаємо, що Голум вистежив нас, і повинні боятися, що таємницю нашої подорожі вже зраджено. Проте і з Мінас-Тіріта до Вогню та до знищення Тягаря не ближче...

Можемо залишитися там на якийсь час і чинити затятий опір; однак Володареві Денетору й усім його людям годі бодай сподіватися здійснити те, що, за словами Ельронда, і йому понад силу: чи то вберегти Тягар у таємниці, чи відбити всю військову потугу Ворога, коли він надійде, щоби забрати його. Який шлях обрав би кожен із нас на місці Фродо? Я не знаю. Зараз нам і справді дуже бракує Гандальфа.

– Скорботна наша втрата, – сказав Леголас. – Але нам доведеться обов'язково ухвалити це рішення без Гандальфової допомоги. Чому ми не можемо самі зробити вибір і в такий спосіб допомогти Фродо? Нумо покличмо його, а тоді проголосуємо! Я голосуватиму за Мінас-Тіріт.

– І я – теж, – погодився Гімлі. – Нас, звісно, вирядили в дорогу, щоби допомагати Носієві. Ми вільні йти доти, доки схочемо; жоден із нас не складав присяги, і жодному з нас не наказували шукати Судну Гору. Важко було мені розлучатися з Лотлорієном. І все-таки я добрався аж сюди і тепер кажу: зараз, коли перед нами постав остаточний вибір, мені зрозуміло, що я не покину Фродо. Я обрав би Мінас-Тіріт, але якщо він обере інший шлях, я піду за ним.

– І я також піду за ним, – сказав Леголас. – Було би підло покинути його тепер.

– Якби ми всі покинули його, це була би справжнісінька зрада, – сказав Арагорн. – Але якщо він піде на схід, то всім немає потреби йти з ним, – ба більше, гадаю, цього не варто робити. Ці мандрі – без надій на успіх, і однаково, чи для вісьмох, чи для двох або трьох, чи для єдиного подорожнього. Якби мені дозволили обирати, тоді я би вибрав трьох супутників: Сема, який на інше і не погодився би, Гімлі та себе. Боромир повернеться до свого міста, де його потребують батько та народ, а з ним підуть інші, принаймні Меріадок і Перегрін, якщо Леголас не має бажання нас покидати.

– І не мрійте про це! – скрикнув Мері. – Ми не можемо залишити Фродо! Піпін і я завжди мали намір йти туди, куди й він, – так є і досі. Та ми не уявляли, що це означатиме.

Далеко звідси, в Ширі чи в Рівендолі, все здавалось інакшим. Дозволити Фродо йти до Мордору було би безумством і жорстокістю. Чому ми не можемо зупинити його?

– Ми мусимо зупинити його, – погодився Піпін. – Саме це, я певен, його і хвилює. Він знає, що ми не погодимося, щоби він ішов на схід. Йому не до душі просити кого-небудь іти з ним, нашому бідолашному старому друзяці. Уявіть лишень: іти до Мордору самому! – Піпіна аж пересмикнуло. – Та любий дурненький старий гобіт мав би знати, що йому не треба просити. Він мав би знати: якщо ми не зможемо його зупинити, то й не покинемо його.

– Даруйте, – втрутився Сем. – Думаю, ви геть не розумієте мого пана. Він аж ніяк не вагається, куди йти. Авжеж, ні! Яка користь із Мінас-Тіріта принаймні? Я маю на увазі: яка користь для нього, – перепрошую, пане Боромире, – додав він і озирнувся.

І саме тоді вони виявили, що Боромир, який спершу мовчки сидів поза колом, кудись зник.

– Ну, і куди ж подівся цей? – скрикнув Сем, виглядаючи занепокоєним. – Віднедавна він, як на мене, був трохи дивним. От він точно не братиме участі в цій справі. Він подався до себе додому, як завжди й казав; і його ні в чому звинувачувати. Проте пан Фродо – той знає, що мусить знайти Розколини Судьби, якщо зможе. Та він *боїться*. Тепер, коли дійшло до цього, він, очевидно, нажаханий. Ось що його турбує. Звісно, він уже трохи натренований, так би мовити, – як і всі ми, – відколи покинув дім, інакше жах би геть здолав його, і Фродо просто пожбурих би Перстень у Ріку й утік. Однак він надто наляканий для того, щоби вирушити просто зараз. І він не хвилюється за нас: підемо ми з ним чи ні. Він знає, що ми не зможемо вчинити інакше. І це теж його непокоїть. Якщо він накрутить себе і таки вирішить піти, то захоче піти сам. Запам'ятайте мої слова! Ми таки матимемо клопіт, коли він повернеться. Бо він добряче накрутить себе – щодо цього немає сумніву точнісінько так само, як і щодо того, що його прізвисьце Торбин.

– Здається, ти говориш мудріше за будь-кого з нас, Семе, – мовив Арагорн. – І що ж нам робити, якщо правда виявиться на твоєму боці?

– Зупинити його! Не дати йому піти! – скрикнув Піпін.

– Невже? – сказав Арагорн. – Він є Носієм, від нього залежить доля Тягаря. Не думаю, щоби ми мали право тягти його в той чи в той бік. І тим паче не думаю, що це нам вдасться, якщо ми навіть спробуємо. Тут діють ще й інші сили, значно впливовіші за нас.

– Ну, я хотів би, щоби Фродо таки «накрутив себе» і повернувся, дозволивши нам завершити справу, – сказав Піпін. – Це очікування таке жахливе! Адже час уже минув, правда?

– Так, – підтвердив Арагорн. – Година давно минула. Ранок добігає кінця. Мусимо його покликати.

Тієї миті знову з'явився Боромир. Він виступив із-поміж дерев і рушив до них, не мовлячи і слова. Обличчя його було похмуре та сумне. Він спинився, ніби рахуючи присутніх, а тоді сів осторонь, потупивши очі.

– Де ти був, Боромире? – запитав Арагорн. – Ти бачив Фродо?

Боромир секунду завагався.

– І так, і ні, – відповів він повільно. – Так: я застав його на пагорбі трохи вище від цього місця і заговорив із ним. Умовляв його піти до Мінас-Тіріта, а не на схід. Я розсердився, й він утік. Зникнув. Я ніколи раніше такого не бачив, хоча чув із легенд. Мабуть, він надягнув Перстень. Після того я його вже не знайшов. Гадав, він повернеться до вас.

– Це все, що ти можеш нам сказати? – запитав Арагорн, уважно і не надто приязно дивлячись на Боромира.

– Так, – відказав той. – Нічого, крім цього, я наразі не скажу.

– Це погано! – скрикнув Сем, зриваючись на ноги.

– Не знаю, що собі думав цей чоловік. Чому пан Фродо мав надягати ту річ? Йому зовсім не треба було цього робити; а якщо він таки це зробив, то лише небеса тепер знають, що могло трапитись!

– Але ж він не триматиме його на пальці завжди, – втрутився Мері. – Зніме, щойно втече від непроханого гостя, як і Більбо свого часу.

– Але куди він пішов? Де він? – скрикнув Піпін.

– Його немає вже цілу вічність.

– Давно ти бачив Фродо востаннє, Боромире? – запитав Арагорн.

– Приблизно з півгодини тому, – відповів той. – Чи з годину. Я відтоді трохи пройшовся собі. Не знаю! Не знаю!

Він поклав голову на руки і сидів, ніби прибитий горем.

– Година, відколи він зникнув! – закричав Сем. – Ми мусимо негайно його розшукати. Ходімо!

– Зачекай хвилинку! – вигукнув Арагорн. – Ми повинні розбитися на пари і домовитись... Егей, стривайте! Чекайте!

Марно. Ніхто на нього не зважив. Сем зірвався з місця перший. Мері та Піпін помчали за ним і вже зникали в західному напрямку серед дерев на березі, волаючи: *Фродо! Фродо!* – своїми дзвінкими гобітськими голосами. Леголас і Гімлі теж побігли. Загін ніби піддався нападу панічного шалу.

– Ми всі погубимось і загинемо, – простогнав Арагорн. – Боромире! Не знаю, яку роль ти зіграв у цій капості, але тепер – допомагай! Іди за тими двома юними гобітами і принаймні охороняй їх, якщо не зможеш знайти Фродо. Повертайтеся на це саме місце, якщо відшукаєте його чи хоча би його слід. Незабаром повернусь і я.

Арагорн хутко помчав геть, наздоганяючи Сема. Щойно він дістався до полонини серед кущів горобини, як одразу побачив гобіта, котрий важко видряпувався вгору пагорбом, хекаючи та кричачи: *Фродо!*

– Ходи зі мною, Семе! – сказав Арагорн. – Нікому з нас не варто бути самому. Довкола діється щось недобре. Я це відчуваю. Піднімімося на вершину, до Престолу Амон-Ген, аби побачити те, що можна побачити. Поглянь! Як мені й підказувало серце, Фродо подався сюди. Іди за мною і не втрачай пильності!

І він помчав стежкою вгору.

Сем силкувався, як міг. Але куди йому до блукача Бурлаки! Він швидко відстав. Зайшов недалеко, проте Арагорн уже зник аж ген попереду. Сем спинився й відітхнув. Раптом ляснув себе рукою по голові.

– Гай-гай, Семе Груничу! – сказав він уголос. – Ноги в тебе надто короткі, тож попрацюй головою! Ну-бо, подумай! Боромир не бреше – це йому не притаманно, та він не розповів нам усього. Щось страшенно налякало пана Фродо. Нерви його були на межі. І він нарешті вирішив... піти. Куди? На Схід. Без Сема? Так, навіть без свого Сема. Це жорстоко, страхотливо жорстоко.

Сем провів рукою по очах, утираючи сльози.

– Спокійно, Груничу! – сказав він. – Думай, якщо можеш! Літати над річками він не вмів, по водоспадах стрибати теж не вмів – не має на чому. Тож йому треба повернутися до човнів. Повернутися до човнів! Повернутися до човнів, Семе, – прудко, як блискавка!

Він розвернувся і гайнув стежкою вниз. Упав, поранив коліно. Упав і побіг далі. Дістався до краю луки Парт-Гален біля берега, де лежали витягнуті з води човни. Там нікого не було. У лісах позаду, здається, лунали крики, та гобіт на них не зважав. Стояв і якусь мить пильно роздивлявся довкола, нерухомий, мов камінь, із роззявленим ротом. Берегом сам собою ковзнув човен. Тож Сем із криком кинувся через траву. Човен зіслизнув у воду.

– Іду, пане Фродо! Іду! – гукнув Сем і кинувся з берега, хапаючись за човен, що відпливав. Йому не вистачило кількох п'ядей. З криком і зі сплеском він упав долілиць у глибоку бистру воду. Пускаючи бульки, поринув униз, і Ріка зімкнулася над його кучерявою головою.

З порожнього човна пролунав розпачливий зойк. У потік занурилося весло, і човен поплив назад. Фродо нагодився саме вчасно, щоби виловити Сема за чуприну, коли той сплив, хляпаючись і борсаючись у воді. У його круглих карих очах стояв жах.

– Ти виплив, Семе, хлопчику мій! – сказав Фродо.

– Тепер хапайся за мою руку!

– Порятуй мене, пане Фродо! – ледь видихнув Сем.

– Я тону. Я не бачу твоєї руки.

– Ось вона. Не щипайся, хлопче! Я тебе не відпущу. Загрібай воду, а не борсайся, бо перекинеш човна. Отак, хапайся за борт і дай мені змогу веслувати!

Кілька помахів весла – і Фродо підігнав човен до берега, а Сем зміг вилізти, мокрий, наче водяний шур. Фродо зняв Персня і знову ступив на землю.

– З усіх триклятих докучайлів ти найгірший, Семе! – сказав він.

– Ох, пане Фродо, це безжалісно! – відповів Сем, тремтячи. – Безжалісно намагатися піти без мене та без усіх. Якби мене не осяяв правильний здогад, де би ти був тепер?

– Безпечно рухався би своїм шляхом.

– Безпечно! – повторив Сем. – Сам-самісінький, без моєї допомоги? Я би цього не пережив, то була би для мене смерть.

– Смертю для тебе було би піти зі мною, Семе, – мовив Фродо, – і цього не пережив би вже я.

– Залишитися було би гірше, – не вгавав Сем.

– Але ж я іду до Мордору.

– Я це чудово знаю, пане Фродо. Як же інакше? І я іду з тобою.

– Ні, Семе, – сказав Фродо, – не затримуй мене! Інші можуть повернутися будь-якої миті. Якщо вони застануть мене тут, доведеться сперечатись і щось пояснювати, й тоді мені забракне духу чи навіть нагоди піти. Я мушу рушати негайно. Це – єдиний шлях.

– Звісно, – відказав Сем. – Але не сам. Я теж іду, або не піде жоден із нас. Бо я радше продірявлю всі човни.

Фродо не стримався і засміявся. Несподівані тепло та радість прилинули до його серця.

– Одного не діряв! Він нам знадобиться. Але ти ж не можеш піти отак: без спорядження, без їжі, й узагалі...

– Ти лише хвилинку зачекай, і я зберу свої речі! – палко скрикнув Сем. – Усе вже готово. Я сподівався, що ми вирушимо саме сьогодні.

І він метнувся до табору, вихопив свій клунок із купи, на яку його поклав Фродо, коли вивантажував пожитки своїх супутників із човна, прихопив запасного коцика й кілька додаткових згортків із їжею та побіг назад.

– Отож, усі мої плани зіпсовано! – сказав Фродо. – Від тебе марно тікати. Але я радий, Семе. Навіть не можу передати тобі, наскільки радий. Ходімо! Вочевидь, нам судилося мандрувати разом. Тож ми підемо, а інші нехай знайдуть собі безпечну дорогу! Бурлака за ними нагляне. Гадаю, ми вже не побачимося з ними.

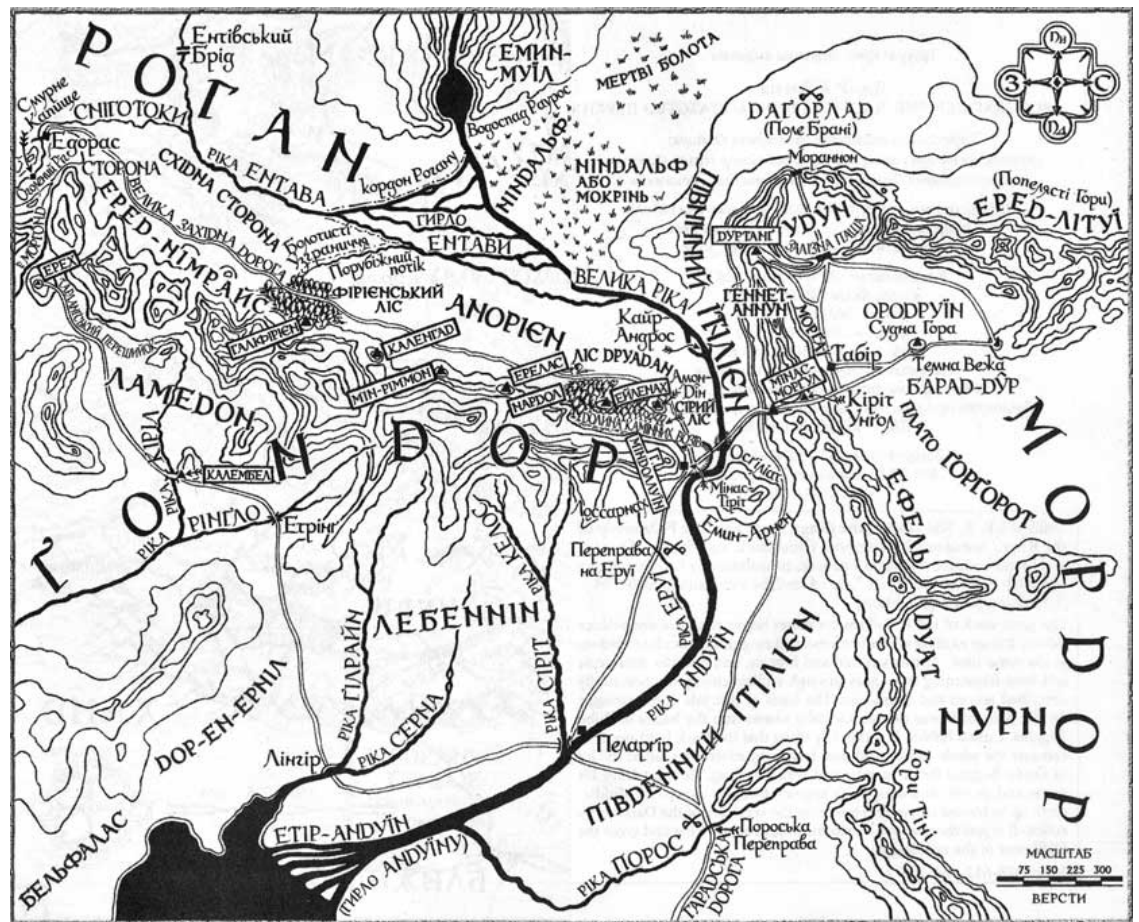
– А може, й побачимося, пане Фродо. Може, й побачимося, – сказав Сем.

Відтак Фродо та Сем вирішили разом здолати останній етап Виправи. Фродо трохи повеслував, аби відплисти від берега, а потому Ріка швидко понесла їх ген униз західним рукавом повз грізні скелі Тол-Брандіру. Рев великого водоспаду дедалі ближчав. Навіть із тією допомогою, на яку здатен був Сем, перетнути течію в напрямку південного краю

«Один із найвеличніших творів
художньої літератури ХХ століття».

Sunday Telegraph

У затишній долині Ширу мешкає гобіт Фродо Торбин,
якому судилися неймовірні пригоди.

Після того, як він успадкував Перстень Влади,
його приємному буденному життю приходить край, і він
разом із побратимами мусить виконати дуже важливе
завдання — знищити цей Перстень. Але мало хто з них
тоді знав, наскільки важким воно виявиться...

Так розпочинається *Володар Перснів* —
класичний роман-трилогія Дж. Р. Р. Толкіна,
якого заслужено вважають геніальним письменником.
Продовженням цієї захопливої оповіді є наступні
частини роману — *Дві вежі* та *Повернення короля*.

«Світ поділяється на тих, хто вже прочитав
Володаря Перснів і *Гобіта*, і тих,
хто тільки збирається прочитати ці книги».

Sunday Times

<https://www.astrolabium.com.ua>

Обкладинка © Warner Bros. Entertainment Inc. Усі права застережені
(s12)

«Один із найвеличніших творів художньої літератури ХХ століття».

Sunday Telegraph

У затишній долині Ширу мешкає гобіт Фродо Торбин, якому судилися неймовірні пригоди. Після того, як він успадкував Перстень Влади, його приємному буденному життю приходить край, і він разом із побратимами мусить виконати дуже важливе завдання — знищити цей Перстень. Але мало хто з них тоді знав, наскільки важким воно виявиться...

Так розпочинається *Володар Перснів* — класичний роман-трилогія Дж.Р.Р. Толкіна, якого заслужено вважають геніальним письменником. Продовженням цієї захопливої оповіді є наступні частини роману — *Дві вежі* та *Повернення короля*.

«Світ поділяється на тих, хто вже прочитав *Володаря Перснів* і *Гобіта*, і тих, хто тільки збирається прочитати ці книги».

Sunday Times